

E-ISSN: 2651-3307

ISSN: 2651-3234

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

*Bingöl University
Journal of Economics and Administrative Sciences*

Türkçe ve İngilizce Yayınlanan
ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİDİR

*INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL
Published in Turkish and English*

Yıl/Year: 6

Cilt/Volume: 6

Sayı/Issue: 2

Aralık/December: 2022

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Journal of Economics and
Administraive Sciences

Yıl/Year: 6 Cilt/Volume: 6 Sayı/Issue: 2 Aralık/December: 2022

Türkçe ve İngilizce Yayınlanan Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal Published in Turkish and English

RePEc

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Yıl/Year: 2022 Sayı/Issue: 2

ISSN: 2651-3234

E-ISSN: 2651-3307

YAYIN SAHİBİ / PUBLISHER

Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına /
On Behalf of Bingol University Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. | Prof. Ersin ERKAN (Dekan / Dean)

BAŞ EDITÖR / EDITOR IN CHIEF

Doç. Dr. | Assoc. Prof. Müslüm POLAT

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITORIAL MANAGER

Dr. | Dr. Doğan BARAK

ALAN EDITÖRLERİ / ASSOCIATE EDITORS

Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Erdi KOC (İşletme/Management)
Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Yunus Emre AYNA
(Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Political Science and Public Administration)
Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Mustafa ÜNLÜ (Ekonometri/Econometrics)
Dr. | Dr. Doğan BARAK (İktisat/Economics)
Dr. | Dr. Ahmet Melik SAHABİ (Finans/Finance)

İNGİLİZCE DİL EDITÖRÜ / ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Dr. | Dr. Ahmet KOÇAK

REDAKTÖRLER / REDACTORS

Dr. | Dr. Muhsin TAN

SEKRETERYA / SECRETARIAT

Arş. Gör. | Res. Asst. Salih ŞİMŞEK

GRAFİK TASARIM / GRAPHIC DESIGN

Arş. Gör. | Res. Asst. Tolga UCAR

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDING ADDRESS

Selahaddin-i Eyyübi Mah. Aydınlık Cad. No: 1, Bingöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 12000, Merkez/Bingöl Tel: +90 (426) – 216 00 12/13-14-15 / 1720 Faks: +90 (426) – 216 00 18

WEB SAYFASI / WEB PAGE

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/biibfad>

E-POSTA / E-MAIL:

biibfad@bingol.edu.tr / biibfad@gmail.com

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. | Prof. Mehmet Dalar (Abant İzzet Baysal University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Sait Patır (Bingöl University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. İbrahim Ethem Taş (Kahramanmaraş Sütçü İmam University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Abdulvahap Baydaş (Düzce University-TURKEY)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Halim Tatlı (Bingöl University-TURKEY)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Hasan Murat Ertuğrul (Undersecretariat of Treasury, Republic of TURKEY)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Çağlar Yurtseven (Bahçeşehir University-TURKEY)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Mehmet Barış Aslan (Bingöl University-TURKEY)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Fevzi Kaçer (Bingöl University-TURKEY)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. İsmail Narin (Bingöl University-TURKEY)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Jean Paul Rabanal (Dolby College -USA)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Ren Wang (Hunan University - CHINA)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Sylvain Benoit (Université Paris-Dauphine - FRANCE)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Aadil Nakhoda (IBA Karachi-PAKISTAN)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Bilal Bağış (Bingöl University - TURKEY)
- Dr. | Dr. Mohd Nor Hakim Bin Yusoff (University of Malaysia Kelantan-MALAYSIA)
- Dr. | Dr. Mohd Rafi Yaacob (University of Malaysia Kelantan-MALAYSIA)
- Senior Treasury Specialist Hüsnü Tekin (The Turkish Treasury - TURKEY)

BİİBFAD, yılda iki sayı olarak Aralık ve Ağustos aylarında çıkarılmaktadır. Her hakkı saklıdır.

Yayımlar için ücret talep edilmez. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

BİİBFAD is published biannually, in December and August, respectively. Publication is free of charge.

No quotation may be made without an explicit reference to the magazine.

YAYIN DANIŞMA KURULU / EDITORIAL ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. | Prof. Barry Eichengreen (UC Berkeley - USA)
- Prof. Dr. | Prof. Kenneth Kletzer (UCSC - USA)
- Prof. Dr. | Prof. Francisco L. Rivera-Batiz (Columbia University - USA)
- Prof. Dr. | Prof. Mehmet Asutay (Durham University-UNITED KINGDOM)
- Prof. Dr. | Prof. Mehmet Barca (Social Sciences University of Ankara-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Burç Ülengin (İstanbul Technical University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Ahmet Faruk Aysan (İstanbul Şehir University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. İsmail Bakan (Sütçü İmam University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Remzi Altunışık (Sakarya University- TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Erkan Oktay (Atatürk University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Seyfettin Erdoğan (İstanbul Medeniyet University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Mikail Erol (Çanakkale 18 Mart University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Ahmet Gürbüz (Bingöl University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Fazıl Hüsnü Erdem (Dicle University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Ahmet Yatkın (Fırat University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Yakup Bulut (Mustafa Kemal University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Vasile Dogaru (West University of Timisoara- ROMANIA)
- Prof. Dr. | Prof. Jorge Eduardo Carrera (University of La Plata - ITALY)
- Prof. Dr. | Prof. Rafal Matera (University of Lodz - POLAND)
- Prof. Dr. | Prof. Muammer Erdoğan (Bingöl University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Sait Patır (Bingöl University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Muhittin Kaplan (İstanbul University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Hüseyin Özer (Atatürk University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. E. Muhsin Doğan (Ondokuz Mayıs University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Doğan Uysal (Celal Bayar University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Mehmet Çınar (Bursa Uludağ University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Tuncay Çelik (Erciyes University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Rouhia Noomene (Universitat Autònoma de Barcelona-SPAIN)
- Prof. Dr. | Prof. Ahmet Tabakoğlu (Marmara University -TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Servet Bayındır (İstanbul University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Abdolvahap Baydaş (Düzce University-TURKEY)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Ferit İzci (Van Yüzcüncü Yıl University-TURKEY)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Claudette May Datuin (University of Phillipines, PHILIPPINES)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Said Búheraúa [Bouheraoua] (ISRA Kuala Lumpur-MALAYSIA)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Ahcene (Ahsen) Lahsasna (INCEIF Kuala Lumpur - MALAYSIA)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Buerhan Saiti (Malaysia Islam University-MALAYSIA)
- Dr. | Dr. Mohd Nor Hakim Bin Yusoff (University of Malaysia Kelantan-MALAYSIA)
- Dr. | Dr. Mohd Rafi Yaacob (University of Malaysia Kelantan-MALAYSIA)

HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

Bingöl Üniverstesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (BİİBFAD), en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. Hakemlerimize DergiPark sistemi üzerinden hakemlik belgesi gönderilmektedir. Hakemlik belgesi ulaşmayan hakemlerimiz biibfad@bingo.edu.tr adresinden hakemlik belgesi talebinde bulunabilirler. Hakemlik davetimizi kabul edip değerli görüş ve düşüncelerini bizimle paylaşan hakemlerimizimize teşekkür ederiz.

Dergimizin bu sayısına (Cilt 6, Sayı 2, Aralık 2022) gönderilen makaleleri değerlendiren tüm hakemlerimize teşekkür ederiz.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us review the articles sent for the current issue (Volume 6, Issue 2, December 2022).

AMAÇ VE KAPSAM

Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde yayımlanan dergimiz; ekonomi ve finans, beşeri ve sosyal bilimler, işletme ve yönetim, İslam iktisadı ve hukuku ile kamu yönetimi gibi başlıkların oluşturduğu geniş bir alanda bilimsel çalışmaları desteklemeyi ve yayımlamayı amaçlayan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi kapsamında, araştırmacılar ve akademisyenler için küresel ölçekte kabul edilebilir bir bilgi üretimi ve paylaşımı ortamının sağlanması, toplumun bilimsel ve entelektüel birikimine ulusal ve uluslararası düzeyde müspet katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Dergi, özgün makalelerin yanı sıra, editöre mektuplar, toplantı ve konferans raporları, kitap kritiği ve yayın kurulunun kararıyla özel sayılarının da yayınlandığı uluslararası bir iktisat, işletme, finans, İslam iktisadı ve finansı ile kamu yönetimi dergisi olma özelliği taşımaktadır. Tüm makalelerin Türkçe ya da İngilizce yayımlanabildiği dergi, yayın etiğinin en yüksek standartlarını benimsemeyi taahhüt etmekte ve herhangi bir etik dışı tutuma karşı olası tüm önlemleri almaktadır.

Bingöl İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, yılda iki sayı olarak çıkarılmaktadır. Her hakkı saklıdır. Yayınlar için ücret talep edilmez. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

AIMS AND SCOPE

This journal of Bingol University Faculty of Economics and Administrative Sciences is an international peer-reviewed economics, business management, finance, Islamic economics and finance, and public administration journal that aims to focus on publication of high quality scholarly articles on economics and finance, humanities and social sciences, business and management sciences, Islamic economics and finance and public administration. In addition to advanced and original papers, the journal publishes special volumes, promotional articles, editorial letters, meeting and conference reports and book reviews. It aims to promote, provide and share scientifically acceptable articles with a world- wide scholarly acceptable intellectual base for researchers and academics, without any restrictions. It undertakes to adopt the highest standards of publication where all articles can be written in Turkish and English, and takes all possible precautions against any publication malpractice.

The journal is published twice a year. All rights reserved. Publication is free of charge. No quotation may be made without an explicit reference to the journal.

İçerik / Content

- Ekonomi ve Finans / Economics and Finance,
- Beşeri ve Sosyal Bilimler / Humanities and social sciences,
- Kamu Yönetimi / Public Administ.
- İşletme ve Yönetim Bilimleri / Business and Management Sciences,
- İslam İktisadı ve Finansı / Islamic Economics and Finance,
- Kamu Maliye / Public Finance,

Dergimizde yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu (bilimsel, mesleki, hukuki, etik v.b.) yazarlara aittir. Yayımlanan yazıların telif hakkı dergiye aittir ve referans gösterilmeden aktarılamaz. / *All responsibilities (scientific, professional, legal, ethical, etc.) of the articles published in this journal belong to the authors. Copyright of the published texts belongs to the journal and can not be transferred without an explicit reference*

EDİTÖRDEN

Uluslararası bir dergi olan Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (BİİBFAD) yılda iki sayı olarak yayınlanmaktadır. BİİBFAD ulusal ve uluslararası birçok indeks ve platformlarda taranmaktadır. Derginin görünürlüğünü artırmak için farklı indekslere başvuru çabalarımız devam etmektedir. Dergimize değerli çalışmalarını gönderen akademisyenlerimize, kıymetli görüş ve düşüncelerini bizimle paylaşarak çalışmalara nitelik kazandıran değerli hakemlerimize ve dergi ekibinde yer alan değerli çalışma arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Müslüm POLAT

İÇİNDEKİLER

Editörden.....	7
Mustafa FİLİZ ve Fuat YALMAN.....	13
EĞİTİM VE ARAŞTIRMA HASTANELERİNİN ETKİNLİK VE PERFORMANSLARININ ANALİZİ VE KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	
<i>A Study on Analysis and Comparison of the Effectiveness and Performance of Training and Research Hospitals</i>	
Veysi ASKER ve Temel Caner USTAÖMER.....	39
FINANCIAL EFFICIENCY ANALYSIS THE MALMQUIST TFP METHOD: AN APPLICATION ON STAR ALLIANCE MEMBER AIRLINES	
<i>Malmquist TFP Yöntemiyle Finansal Etkinlik Analizi: Star Alliance Üyesi Havayolu İşletmelerinde Bir Uygulama</i>	
Kıvanç DEMİRCİ.....	59
X, Y VE Z KUŞAKLARININ KENTSEL ALANLARI KULLANIM ŞEKİLLERİ VE KENTTEN BEKLENTİLERİ	
<i>Generations X, Y and Z Use Urban Areas and Expectations from the City</i>	
İlay TILKI, Bilgehan BOZKURT, Murat AKTAN ve Ahmet KOÇAK.....	91
TÜRKİYE'NİN ÜLKE İMAJİ İLE GENEL ÜRÜN İMAJININ YERLİ OTOMOBİL TOGG'UN ALGILANAN ÜRÜN İMAJINA VE SATIN ALMA NİYETİNE ETKİSİ	
<i>The Effect of Turkey's Country Image and General Product Image on Domestic Car TOGG's Perceived Product Image and Purchase Intention</i>	
Adem BABACAN.....	127
TOPLU TAŞIMADA KULLANILABİLEN ÖZEL HALK OTOBÜSÜ SEÇİMİ: ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMİ ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ UYGULAMASI	
<i>Vehicle Preference of Private-Public Bus Operators in the Public Transport Industry: Application with the Analytical Hierarchy Process of Multi-Criteria Decision-Making Methods</i>	

Muhammed ÇUBUK.....	147
TÜRKİYE'DE BÜYÜKŞEHİRLERİN SAĞLIK TURİZMİ POTANSİYELLERİNİN CRITIC ve WASPAS YÖNTEMLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI	
<i>The Comparison of the Health Tourism Potentials of Metropolitan Cities in Turkey Using CRITIC and WASPAS Methods</i>	
Veysel ERAT ve Dilek ALMA SAVAŞ.....	175
BİR KAMU POLİTİKASI ARACI OLARAK DÜRTME	
<i>Nudge as a Public Policy Tool</i>	
Erhan DAŞTAN ve Suat YILDIRIM.....	207
TRANSPARENCY AS A CORPORATE GOVERNANCE PRINCIPLE AND TRANSPARENCY LEVELS OF FINANCIAL INSTITUTIONS TRADED IN BIST	
<i>Kurumsal Yönetim İlkesi Olarak Şeffaflık ve BİST'TE İşlem Gören Mali Kuruluşların Şeffaflık Düzeyleri</i>	
Özcan DEMİR, Zülküf NARLIKAYA ve Meltem GÜL.....	229
MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ KÜMİ FRS' YE İLİŞKİN ALGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ	
<i>Examination of the Perception Levels of Accounting Professionals About FRS for SMEs: The Case of Elazığ Province</i>	
Şerife ÖZŞAHİN, Gülbahar ÜÇLER ve Doğan UYSAL.....	257
JEOPOLİTİK RİSK VE YOLSUZLUĞUN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İÇİN ÖNEMİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BULGULAR	
<i>The Importance of Geopolitical Risk and Corruption for Foreign Direct Investments: Empirical Findings for Turkey</i>	

Nevzat ÇALIŞ ve Şakir SAKARYA.....	287
COVID-19 DÖNEMİNDE VE ÖNCESİNDE FİRMALARIN FİNANSAL PERFORMANSLARININ CRITIC TEMELLİ COCOSO YÖNTEMİ İLE ANALİZİ; BİST OTOMOTİV SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	
<i>Analysis of Companies' Financial Performances Before and After Covid-19 with CRITIC-Based CoCoSo Method: An Application on BIST Automotive Industry</i>	
Ömer Faruk ALTUNÇ ve Hüseyin İŞLEK.....	323
FİNANSAL DIŞA AÇIKLIK VE KAPSAYICI BÜYÜME İLİŞKİSİ: MENA ÜLKELERİ ÖRNEĞİ	
<i>Financial Openness and Inclusive Growth Nexus: The Case of MENA Countries</i>	
Ali MUTİ ve Adem DURSUN.....	349
KONUT FİYATLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN HEDONİK FİYAT MODELİ İLE BELİRLENMESİ: ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ	
<i>Determining the Factors Affecting the Housing Prices with Hedonic Price Model: The Case of Erzurum Province</i>	
Mehmet POLAT.....	381
BİREYLERİN HEDONİK VE FAYDACI TÜKETİM EĞİLİMLERİNİN EKONOMİK KAZANIM DÜZEYLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KAMU PERSONELİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA	
<i>The Effect of Individuals Hedonic and Utilitarian Consumption Tendencies on the Levels of Economic Gain: An Empirical Application on Public Staff</i>	
Fatih TUNA ve Soner DOĞAN.....	413
PUTİN RUSYASININ ORTA DOĞU POLİTİKASI: GERİ ÇEKİLDİ	
<i>Middle East Policy of Putin's Russia: RETRACTED</i>	

Lütfullah ÜN.....	415
KAMU HİZMETİNDE YENİ KONSEPT: AKILLI KAMU HİZMETİ	
<i>New Concept in Public Service: Smart Public Service</i>	
Orhan Orçun BITRAK.....	441
TÜRKİYE'DE FİNANSAL KİRALAMA SEKTÖRÜNÜN PİYASA	
YOĞUNLAŞMA ANALİZİ	
<i>Market Concentration Analysis of the Financial Leasing Sector in Turkey</i>	
Osman KARACAN ve Yunus Emre KARACA.....	471
THE IMMIGRATION REGULATION AND CONTROL	
PROBLEM OF THE EUROPEAN UNION	
<i>Avrupa Birliği'nin Göçü Düzenlenme ve Kontrol Sorunu</i>	
Ersin ERKAN, Hüdayi SAYIN ve Fevzi KAÇER.....	485
NEOLIBERALISM, POLITICAL PARTICIPATION AND	
DEMOCRACY	
<i>Neoliberalizm, Siyasal Katılım ve Demokrasi</i>	
Vedat YILMAZ ve Mehmet Şerif YILDIZ	507
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ ÜZERİNE	
TARTIŞMALAR VE YENİ SİSTEMİN ETKİLERİ	
<i>Discussions on the Presidential Government System and the Effects of the</i>	
<i>New System</i>	

Bingöl Üniversitesi
Iktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 13-38
DOI: 10.33399/biibfad.835088
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 02.12.2020   Kabul/ Accepted: 24.01.2022

EĞİTİM VE ARAŞTIRMA HASTANELERİNİN ETKİNLİK VE PERFORMANSLARININ ANALİZİ VE KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

*A Study on Analysis and Comparison of the Effectiveness and
Performance of Training and Research Hospitals*

Mustafa FİLİZ*
Fuat YALMAN **

Öz

Bu çalışmada temel amaç, Türkiye’deki Eğitim ve Araştırma hastanelerinin 2017 yılına ait etkinlik ve performans göstergelerini analiz etmek ve karşılaştırmaktır. Araştırmada tam sayım yöntemi uygulanmıştır, örneklemeye gidilmemiştir ve evrenin tamamına ulaşılmıştır. Araştırma toplamda 56 tane eğitim ve araştırma hastanesi üzerinden yürütülmüştür. Hastanelerin 2017 yılına ait verilerinden; hekim sayısı, yatak sayısı ve hemşire-ebe sayısı girdi değişkenleri olarak; muayene sayısı, yatan hasta sayısı, ağırlıklı ameliyat sayısı, yatak doluluk oranı, yatak devir hızı ve ortalama yatış günü değişkenleri ise çıktı değişkenleri olarak değerlendirilmiştir ve analiz edilmiştir. Çalışmada hastanelerin verimliliklerinin ölçülmesi için veri zarflama analizi, performanslarının sıralanması için ise çok kriterli karar verme yöntemlerinden COPRAS ve ARAS yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen veri zarflama analizi sonuçlarına göre hastanelerin %41,07’sinin etkin olduğu ve %58,93’nün etkin olmadığı görülmüştür. Ayrıca hastanelerden %58,93’de etkinlik düzeyini olumsuz etkileyecek şekilde girdi ve çıktısında fazlalık veya eksiklik olduğu görülmüştür. COPRAS ve

* Öğr. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi, mustafa2108@artvin.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5361>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi, fuatyalman@duzce.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1041-1837>.

ARAS yöntemleriyle yapılan performans sıralamasında, etkin olmayan bazı hastanelerin performansının yüksek olduğu görülmüştür. Diğer yandan etkin olan bazı hastanelerin ise performansının düşük olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla her etkin olan hastanenin performans değerlendirilmede ön sıralarda yer almadığı ve her etkin olmayan hastanenin performans değerlendirilme de son sıralarda yer almadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik, performans, eğitim ve araştırma hastaneleri, ARAS, COPRAS.

JEL Kodları: C44; C61; I10.

Abstract

The primary purpose of this study is to analyze and compare the effectiveness and performance indicators of Education and Research Hospitals in Turkey for 2017. In the research, the full count method was applied, no sampling was done and the whole population was reached. The research was carried out on 56 training and research hospitals in total. From the data of the hospitals for 2017; The number of physicians, number of beds and number of nurses-midwives as input variables; The number of examinations, the number of inpatients, the number of weighted surgeries, bed occupancy rate, bed turnover rate and average hospitalization day were evaluated and analyzed as output variables. In the study, data envelopment analysis was used to measure the efficiency of hospitals, and COPRAS and ARAS methods, which are multi-criteria decision making methods, were used to rank their performances. According to the results of the data envelopment analysis, it was seen that 41.07% of the hospitals were effective, and 58.93% were ineffective. In addition, 58.93% of the hospitals were found to have excess or deficiency in their input and output, which would negatively affect the efficiency level. In the performance ranking made by COPRAS and ARAS methods, it was seen that the performance of some ineffective hospitals was high. On the other hand, it has been determined that the performance of some active hospitals is low. Therefore, it has been concluded that not every active hospital is at the forefront of performance evaluation and that not every inactive hospital is at the bottom.

Keywords: Efficiency, performance, training and research hospitals, ARAS, COPRAS.

JEL Codes: C44; C61; I10.

---

1. Giriş

Küreselleşmenin etkisiyle artan rekabet, bir kısım sektörleri mikro düzeyde etkilerken bir kısım sektörleri ise makro düzeyde etkileyerek büyük değişimlere yol açmuştır (Filiz, 2021: 615). Rekabet ve yaşanılan ekonomik gelişmeler sektörleri daha dikkatli faaliyet yürütmeye zorlamıştır. Bu durumda birçok yönden etkilenen sektörler arasında sağlık sektörü de yer almaktadır (Fettahoğlu Demirci, 2005). Sağlık giderlerinin ve kaliteli hizmet anlayışının yükselmesi, sağlık sektöründe rekabeti artıran önemli etkenlerdir. İyi bir rekabetin temel bileşenleri de kaynakların etkin ve verimliliğinin sağlanması ile mümkündür (Filiz, 2021: 616). Sağlık kurumlarında etkinlik ve verimliliğin sağlanması için kaliteden ödün vermeden rekabet anlayışının aktifleşmesi, etkin bir performans değerlendirme sistemi ve sürekli mali durumu ortaya koyacak analizlerin yapılması ile mümkündür (Taşdemir, 2018).

Sağlık sisteminin iyi işlemesi için güçlü bir ekonomik sistem kadar, sağlığa ayrılan kaynakların ne kadar verimli kullanıldığı da önem arz etmektedir. Bu durum sağlık sistemi içerisindeki tüm kesimler için önemli konu olmasına rağmen genel itibariyle sağlık sistemi verimsiz çalıştığı öngörülmektedir. Bunun temel nedeni ise geleneksel piyasa mantığı ile sağlık hizmetlerinin sunulmamasıdır (Cylus vd., 2017). Verimsizliğin diğer önemli sebebi de mali açıdan yanlış işlemlerin yanlış yoldan çözülmesidir. Diğer ifade ile yanlış araçlarla toplanılan verilerin, yöneticiler için karar kaynağı olmasıdır (Kaplan ve Porter, 2011). Bu ve benzeri nedenlerden dolayı sağlık kurumlarında verimliliğin sağlanması her ne kadar zor olsa da ciddi oranlarda kaynak tahsisi olan ve giderek hizmet kalitesinin artığı bir alandır. Kaynak tahsis oranları birçok ülkede önemli bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Bu durum kaynakların etkin ve verimli kullanılması için denetim ve değerlendirme yaklaşımlarını önemli kılmaktadır (Moshiri vd., 2010). Türkiye’de Sağlık Bakanlığına bağlı hastaneler hizmet sunumun en geniş payını oluşturmaktadır. Bu açıdan kaynakların verimli kullanılması ve atıl kaynakların belirlenmesi büyük önem arz etmektedir (Beylik ve Ayanoğlu Pekcan, 2012: 121).

Literatürde veri zarflama analizi (VZA) ile etkinlik ölçümünün birçok alanda kullanıldığı görülmektedir. Uluslararası literatürde

sağlık hizmetleri alanında farklı girdi ve çıktı kullanılarak yapılan çalışmalar bulunmaktadır (Chang, 1998; Abbott ve Doucouliagos, 2003; Biörn vd., 2003; Tandon vd., 2001; Hofmarcher vd., 2002; Damberg vd., 2011; Hernandez ve Moral-Benito, 2014; Kalitelidou vd., 2016; Çelik vd., 2016; Khushalani ve Ozcan, 2017; Pitocco vd., 2020).

Türkiye literatüründe de VZA ile sağlık hizmetlerinin etkinlik değerlendirilmesi ile ilgili yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaları Türkiye geneli, bölgesel ve il düzeyinde olmak üzere üç kategoride değerlendirebiliriz. Türkiye geneli yapılan çalışmalar: (Özgülbaş, 2003; Arslan ve Mete, 2007; Kutlar ve Babacan, 2008; Özden, 2008). Bölgesel bazda yapılan çalışmalar (Esen, 2019). İl düzeyinde yapılan çalışmalar Bayraktutan ve Pehlivanoğlu, 2012; Çelik ve Esmeray, 2014; Özata ve Sevinç, 2010; Bircan, 2011; Gülsevin ve Türkan, 2012 Atmaca vd., 2012). Eğitim ve Araştırma Hastanelerini (EAH) çeşitli yöntemlere göre değerlendiren çalışmalar (Yeşilyurt, 2007; Beylik ve Ayanoğlu Pekcan, 2012; Bal ve Bilge, 2013; İlgin ve Konca, 2019; Taşkaya, 2020).

Taş vd., (2018) yaptıkları çalışmada AHP ve TOPSIS yöntemi kullanarak Ankara'daki poliklinikleri değerlendirmişler, bu poliklinikleri belirledikleri ölçütlere göre sıralamışlardır. Benzer şekilde Yiğit (2019), Türkiye'de bulunan EAH'nin performanslarını TOPSIS yöntemi ile sıralamıştır. Akyürek (2020), çalışmasında, hastanelerde çok kriterli karar verme uygulamalarına yönelik 55 çalışma incelemiştir. Bu çalışmaların performans ve kalite değerlendirme, kuruluş yeri seçimi ve tıbbi atık yönetimi gibi konularında yoğunlaştığını, daha çok AHP ve TOPSIS yöntemlerinin tercih edildiğini belirtmiştir.

Literatürde performans ve verimlilik ölçümleri genel olarak ortak olarak alınmakta, kullanılan yöntemlerden elde edilen sonuçlar ile hem performans hem de verimlilik dereceleri yorumlanmaktadır. Veri zarflama analizi ve çok kriterli karar verme yöntemleri performans ve etkinlik değerlendirmelerinde birlikte kullanılmaktadır. Performans ve verimlilik kavramlarından yola çıkarak veri zarflama analizinin etkinlik ölçümünde, çok kriterli karar verme tekniklerinin ise performans ölçümünde kullanıldığı söylenebilir. Bu nedenle bu çalışmada hastanelerin verimliliklerinin ölçülmesi için veri zarflama

analizi, performanslarının sıralanması için ise çok kriterli karar verme yöntemlerinden COPRAS ve ARAS yöntemleri kullanılmıştır.

Bu çalışmada birçok girdi ve çıktı kullanılarak EAH'nin etkinlik analizi ve hastanelerin performans sıralaması yapılmıştır. Çalışmada Türkiye'de bulunan EAH'leri seçilmiş ve tüm hastaneler dahil edilmiştir. Çalışmanın EAH'ne yönelik olması, çalışmada birçok girdi-çıkta kullanılması, etkinlik ve performans değerlendirilmesinin birlikte yapılması açasından literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

2. Gereç ve Yöntem

Bu çalışmada birçok girdi ve çıktı kullanılarak EAH'nin etkinlik analizi ve hastanelerin performans sıralaması yapılmıştır. Çalışmada Türkiye'de bulunan EAH'leri seçilmiş ve tüm hastaneler dahil edilmiştir. Çalışmanın EAH'ne yönelik olması, çalışmada birçok girdi-çıkta kullanılması, etkinlik ve performans değerlendirilmesinin birlikte yapılması açasından literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Araştırmanın evrenini Türkiye'de faaliyet gösteren A1 rolünde hizmet sunan EAH'leri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme evrendeki hastanelerin tümü dahil edilmiştir. Araştırmada kullanılan hastane isimleri uzun olduklarından dolayı kodlamaya gidilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü İstatistik, Analiz, Raporlama ve Stratejik Yönetim Dairesi Başkanlığı tarafından yayımlanan 2017 kamu hastaneleri istatistik raporundan sağlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2017). EAH'lerin 2017 yılına ait veriler kullanılmıştır.

2.1. Verilerin Değerlendirilmesi

EAH'leri, tüm dünyada ve özellikle ölkemizde sağlık hizmetlerinde ilerleme ve gelişim sağlanabilmesi için büyük etkiye sahip kurumlar arasında yer almaktadır. İlk aşamada, sağlık kuruluşlarına ait veriler kullanılarak VZA yöntemi ile hastanelerin etkinlikleri ölçülmüş ve sonuçlar incelenmiştir. Modelin çözümünde ise EMS paket programından faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda etkin çalışan hastaneler belirlenmiş, etkin çalışmayan hastanelerin ise etkinlik düzeyini artırması için gerekli adımlar sunulmuştur. Aynı şekilde sonuçlardan yola çıkarak, sağlık sektöründe yönetici konumunda bulunan kişilere, karar verirken kullanılabilcek orijinal

veriler sağlanmaya çalışılmıştır. İkinci aşamada ise aynı veriler kullanılarak hastanelerin performans sıralamaları yapılmıştır. Bunun için çok kriterli karar verme yöntemlerinden COPRAS ve ARAS yöntemleri kullanılmıştır.

Tablo 1: Araştırmaya Dahil Edilen Hastaneler ve Kodları

Kod	Hastane Adı	Kod	Hastane Adı
H1	Adıyaman Üniversitesi EAH	H29	Gaziosmanpaşa Taksim EAH
H2	Aksaray Üniversitesi EAH	H30	Haseki EAH
H3	Amasya Üniversitesi Sabuncuoğlu EAH	H31	Haydarpaşa Numune EAH
H4	Ankara Numune EAH	H32	İstanbul EAH
H5	Ankara Atatürk EAH	H33	Kanuni Sultan Süleyman EAH
H6	Ankara Yenimahalle EAH	H34	Kartal Dr.Lütfi Kırdar EAH
H7	Ankara EAH	H35	Okmeydanı EAH
H8	Dışkapı Yıldırım Beyazıt EAH	H36	Sultan Abdulhamit Han EAH
H9	Gülhane EAH	H37	Ümraniye EAH
H10	Keçiören EAH	H38	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Atatürk EAH
H11	Türkiye Yüksek İhtisas EAH	H39	Bozkaya EAH
H12	Antalya EAH	H40	Tepecik EAH
H13	Alanya Aladdin Keykubat Üniversitesi EAH	H41	Karabük Üniversitesi EAH
H14	Bolu İzzet Baysal EAH	H42	Kayseri EAH
H15	Bursa Yüksek İhtisas EAH	H43	Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir EAH
H16	Hitit Üniversitesi Çorum Erol Olçok EAH	H44	Derince EAH
H17	Gazi Yaşargil EAH	H45	Konya EAH
H18	Elazığ EAH	H46	Duplupınar Üniversitesi Evliya Çelebi EAH
H19	Erzincan Üniversitesi Mengücek Gazi EAH	H47	Malatya EAH
H20	Erzurum Bölge EAH	H48	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi EAH
H21	Gaziantep Dr.Ersin Arslan EAH	H49	Ömer Halis Demir EAH
H22	Giresun Üniversitesi Prof.Dr.A.İlhan Özdemir EAH	H50	Ordu Üniversitesi EAH
H23	Şişli Hamidiye Etfal EAH	H51	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi EAH
H24	İstanbul Medeniyet Üniversitesi Göztepe EAH	H52	Sakarya Üniversitesi EAH
H25	Marmara Üniversitesi Pendik EAH	H53	Samsun Eha
H26	Bağcılar EAH	H54	Şanlıurfa Mehmet Akif İnan EAH
H27	Sadi Konuk EAH	H55	Trabzon Kanuni EAH
H28	Fatih Sultan Mehmet EAH	H56	Uşak Üniversitesi EAH

Çalışmada hastanelerin performanslarının sıralanmasında kullanılan çok kriterli karar verme modellerin hesaplanmasında Excel kullanılmıştır. Bu yöntemlerden elde edilen sonuçlar arasındaki korelasyon katsayısı hesaplanarak, bu iki yöntemden elde edilen sıralama sonuçları karşılaştırılmıştır. Tablo 1’de çalışma kapsamında değerlendirilen hastaneler kodları ile beraber verilmiştir.

2.2. Analizde Kullanılan Değişkenlerin Belirlenmesi

VZA’da en önemli aşama girdi ve çıktı değişkenlerinin belirlenmesidir. Bu çalışmada, literatürde VZA ile hastanelerin etkinliğini ölçen çalışmalar incelenerek girdi ve çıktı tercihine gidilmiştir.

VZA’da hesaplama yapılırken modelde kullanılacak girdi ve çıktı sayılarının mümkün olduğunca az, fakat bu girdi ve çıktıların çalışmada incelenen karar birimlerinin gerçekleştirdiği üretimi de en net şekilde ortaya koyması istenilmektedir (Bircan, 2011: 340). Bu amaçla çalışmada verimliliği ölçmek amacıyla girdi değişkeni olarak hekim sayısı, yatak sayısı ve hemşire-ebe sayısı, çıktı değişkeni olarak da muayene sayısı, yatan hasta sayısı, ağırlıklı ameliyat sayısı, yatak devir hızı, yatak doluluk oranı ve ortalama yatış günü alınmıştır. Tablo 2’de araştırma kapsamına alınan hastanelere ait girdi ve çıktı verileri verilmiştir.

Tablo 2: Hastanelerin Girdi ve Çıktı Verileri

Kod	Girdiler					Çıktılar			
	Yatak Sayısı	Hekim Sayısı	Hemşire Ebe Sayısı	Muayene Sayısı	Yatan Hasta Sayısı	Ağırlıklı Ameliyat Sayısı	Yatak Doluluk Oranı	Yatak Devir Hızı	Ortalama Yatış Günü
H1	663	194	820	1.695.481	58.848	14.376	85.5	88.8	3.5
H2	503	142	529	1.331.877	37375	11266	59.5	74.3	3.2
H3	395	363	403	956.383	23.590	8.839	76	60	4
H4	985	506	793	1.782.845	47.787	32.082	75	48.5	6
H5	484	405	531	1.455.970	32.841	25.712	96	67.9	5.2
H6	260	237	261	1.506.379	16.216	1.438	93.2	62.4	5.4
H7	468	389	511	1.977.935	36.878	23.507	87.9	78.8	4.4
H8	779	415	665	2.724.860	38.595	22.648	72.5	49.5	5.3
H9	1.010	420	673	1.180.879	25.416	13.060	52.3	25.2	7.8
H10	308	175	318	1.505.811	20.244	10.634	70.8	65.7	3.9
H11	442	230	424	352.768	19.706	7.343	85.5	44.6	8.3
H12	1.310	511	990	2.499.868	65.923	30.58	73.9	50.3	5.2

H13	250	121	257	1.089.902	17.700	3.912	66.6	70.8	3.5
H14	320	138	318	394.642	19.188	8.380	67.4	60	4.2
H15	1.371	399	1.042	2.537.918	87.057	24.953	93.2	63.5	5.7
H16	650	250	701	1.467.502	35.097	11.402	81.3	54	5.4
H17	1.104	418	1.184	1.896.795	77.916	23.803	63.2	70.6	3.2
H18	829	296	815	1.778.770	47.163	12.205	71	56.9	4.6
H19	363	194	405	1.041.266	24.575	9.320	78.5	67.7	4.3
H20	1.090	312	725	1.490.149	42.477	24.453	71.3	39	6.7
H21	767	333	476	2.322.088	57.188	20.395	73.4	74.6	3.9
H22	460	127	437	889.801	21.600	12.055	79.2	47	5.9
H23	756	381	736	2.093.703	40.841	22.265	79.4	54	5.3
H24	640	361	612	1.811.893	33.757	16.377	78.7	52.7	5.6
H25	647	325	596	1.448.867	42.024	18.505	82.5	65	5.3
H26	498	306	550	2.512.420	45.032	22.002	90.9	90.4	4
H27	612	362	618	2.837.298	37.072	20.091	86.1	60.6	4.8
H28	680	685	235	1.601.578	26.934	13.288	62.7	39.6	4.4
H29	600	643	238	1.397.639	20.980	9.013	59	35	5
H30	554	582	274	2.112.182	37.838	17.296	84.7	68.3	4.6
H31	709	716	350	1.710.977	40.517	24.306	68.3	57.1	4.6
H32	507	534	301	1.864.927	26.291	16.922	79.4	51.9	5.4
H33	1.010	478	969	3.539.366	55.015	25.252	56.1	54.5	3.8
H34	680	361	697	2.505.957	39.789	27.358	74.6	58.5	4.7
H35	820	394	584	2.558.136	40.252	20.557	74	49.1	5.4
H36	515	104	390	631.034	14.692	6.395	52.7	28.5	7.9
H37	836	844	665	2.356.902	42.092	24.981	58	50.3	4.4
H38	1.110	555	908	2.419.060	55.663	28.343	75.3	50.1	5.5
H39	567	267	511	1.298.338	22.344	11.556	72.3	39.4	6.6
H40	992	494	950	2.328.065	54.309	23.720	72.7	54.7	4.8
H41	440	200	474	1.087.118	27.654	9.306	75.4	62.9	4.4
H42	1.489	536	1.284	4.046.361	94.410	19.931	69	63.4	4
H43	363	175	439	1.075.327	31.637	5.407	72.3	87.2	3.2
H44	669	266	645	1.575.921	41.383	13.926	75.8	61.9	4.5
H45	1.182	357	919	2.140.126	61.953	21.405	53.1	52.4	5.9
H46	950	227	676	1.550.887	44.187	16.595	80.5	46.5	6.2
H47	1.115	400	1.179	3.045.846	66.366	18.959	66.1	59.5	4.1
H48	555	250	467	963.984	31.699	13.237	77.5	57.1	4.5
H49	530	127	479	1.255.572	39.680	7.638	80.6	74.9	4
H50	260	134	311	685.628	21.134	8.163	81	81.3	3.9
H51	516	182	390	1.013.783	32.935	8.966	79.2	63.8	4.6
H52	1.010	361	738	2.178.528	79.553	26.586	93.6	78.8	4.5
H53	1.140	284	600	1.774.755	61.708	28.441	79.8	54.1	5.4
H54	802	20	650	1.924.735	39.140	19.330	50.9	48.8	3.8
H55	665	225	606	1.049.783	28.133	12.118	72.5	42.3	6.3
H56	800	216	610	1.542.130	48.411	13.343	61.7	60.5	3.7

2.3. Veri Zarflama Analizi Tekniği

Etkinlik, üretim için ayrılan kaynakların ne kadar iyi kullanıldığı veya girdilerin kullanılarak ne düzeyde etkin çıktılara dönüştürüldüğü ile ilgilidir. Belirli girdilerle olası en yüksek çıktının elde edilmesi veya belirli çıktının daha az girdilerle elde edilme süreci olarak tanımlanmaktadır (Budak, 2010: 5). Çıktıların ağırlıklı

toplamının girdilerin ağırlıklı toplamına oranlanması ile etkinlik ölçüsü elde edilmektedir (Bektaş, 2007: 26).

Karar problemlerinde kullanılan karar birimlerinin etkinliğinin bilinmesi ve bu çerçevede problemin değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu yönden karar noktalarının etkinlik sıralamasının bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Karar mercinin etkin olmayan karar noktalarının etkin hale gelmesi için gerekli durumları kararın tamamının etkinliğini ne şekilde değiştireceğini bilmesi, alınacak kararda büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden araştırmacı, farklı senaryoları ya da sonuçları görmek ister (Dikmen, 2007-2008: 6).

VZA yöntemi birden fazla girdi ve çıktıının kullanılarak analiz sağlamasından dolayı diğer analiz yöntemlerine nispeten büyük avantajlar sağlamaktadır. Bu sayede karmaşık durumda ki birçok veriyi kullanarak farklı senaryolar üzerinden sonuçlara ulaşmayı sağlar. Bu yönden VZA, girdi ve çıktı arasındaki bağıntılı etkinlikleri belirleyen doğrusal programlama tabanlı bir analiz yöntemidir. VZA ile elde edilen verilerle hangi karar noktalarında ve ne oranda değişimin gerekli olduğu noktasında büyük bir rehber sunmaktadır (Eroğlu ve Lorcu, 2008).

Bu çalışmada literatürde etkinlik analizlerinde yaygın olarak kullanılan CCR modeli tercih edilmiştir. Sabit değerkenlerin olması ve ölçek artmasına paralel olarak çıktılarıdaki olumlu değerişim CCR modelinin tercih edilmesini sağlamıştır. VZA ile yapılan araştırmalarda eğer karar verici girdi üzerinde müdahalesi söz konusu ise girdi yönelimli, çıktı üzerinde müdahalesi söz konusu ise çıktı yönelimli modeller tercih edilmelidir. Sağlık kurumlarında çıktıları üzerinde denetim zor olup, girdi üzerinde müdahale öngörülelebilmektedir (Gülsevin ve Türkan, 2012: 4). Bundan dolayı, araştırmada girdi yönelimli CCR modeli tercih edilmiştir.

2.4. Çok Kriterli Karar Verme Tekniği

Belirli kriterler çerçevesinde, çoklu alternatiflerden oluşan problemlerde, sıralama, seçme, en iyi alternatife karar verme amacıyla kullanılan çözüm yöntemlerine çok kriterli karar verme yöntemleri (ÇKKV) denir. Çok kriterli problemlerin çözülmesinde, veri çeşidine, çözüm amacına göre 70'den fazla yöntem geliştirilmiştir (Bircan, 2011:

342). Çözümde kullanılması gereken yöntem problemin yapısına, kriterlerin maliyet veya fayda olmasına, verilecek olan kararın uzlaşıklık gerektirip gerektirmemesine vb. gibi farklı yapılara göre seçilmektedir. Bu çalışmada hastanelerin performans sıralaması için COPRAS ve ARAS yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemlerin tercih edilmesinin nedeni, kullanılan normalizasyon adımlarının toplamsal olmasıdır. Bu normalizasyon yönteminde verilen elde edildiği ölçek birimi özelliğini korumakta, verilerin ilk oranı korunmaktadır. Ayrıca toplamsal model veri zarflama ile etkinlik ölçüm modelinin de temelini oluşturmaktadır.

2.5. ARAS Yöntemi

Çok kriterli karar verme yöntemlerinin çözüm adımlarında ya ideal bir alternatife göre görelî uzaklıklar dikkate alınmakta ya da kriterin özelliğine göre maksimum ya da minimum değerleri ideal nokta olarak belirlenmektedir. ARAS yönteminin en önemli özelliği de alternatiflerin skorlarını ideal olarak baz alınan alternatifin kriterleriyle oranlar ve bu oran doğrultusunda alternatifleri sıralar (Shariati vd., 2014: 411). Bunu gerçekleştirmek için karar problemine ayrı bir satır olarak ideal olarak alınan alternatif tüm kriterleriyle birlikte eklenir. Bu oranı hesaplamadan önce eklenen ideal alternatif de dahil olacak şekilde aşağıdaki eşitlik kullanılarak normalize işlemi yapılır.

$$\frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \quad (1)$$

Normalize işleminde dikkat edilmesi gereken nokta bütün kriterlerin aynı yönde olmasıdır. Eğer farklı yönde olan kriter varsa normalizasyon işlemine başlamadan önce farklı yönde olanların çarpmaya göre tersleri alınır. Böylece ARAS yöntemi ile kullanılan kriterler fayda durumuna çevrilir. Başlangıç matrisi normalize edildikten sonra her bir alternatifin ait toplam fayda puanı elde edilir. Eğer tüm alternatifler aynı yönde olmasaydı, elde edilen değerleri toplamak anlamsız olacaktı. Karar verme adımında ise alternatiflere ait toplam puanlar ideal olarak eklenen alternatifin kriterlerine oranlanır. Bu oranlama neticesinde alternatifler ideal alternatife yakınlığı nispetinde sıralaması elde edilir.

2.6. COPRAS Yöntemi

Copras yönteminde kullanılan normalizasyon işlemi ARAS yönteminde kullanılan normalizasyon işlemine benzemektedir. COPRAS yönteminde normalize işlemi her bir sütun elemanın, sütun toplamına bölünmesi ile yapılmaktadır. COPRAS yönteminde ideal bir alternatif alınmamakta, normalize edilen alternatiflerin puanları fayda ve maliyet olarak ayrı ayrı toplanmaktadır. Böylece her alternatifin fayda ve maliyet puanları oluşturulur. Elde edilen bu değerleri oranlama yaparak göreceli önem değeri hesaplar (Podvezko 2011: 138-139). Göreceli önem dereceleri (Q_i) aşağıdaki eşitlik ile hesaplanır.

$$Q_i = S_{i+} + \frac{\sum_{l=1}^m S_{i-}}{S_{i-} - \sum_{l=1}^m S_{i-}} \quad (12) \quad S_{i+}, S_{i-}: \text{fayda ve maliyet değerlerinin toplamı}$$

Her bir alternatif için bulunan puanlar, bu puanlar arasındaki maksimum puanlar ile oranlanır ve büyükten küçüğe doğru sıralaması yapılır (Sarıçalı ve Kundakçı, 2016). En büyük değere sahip alternatif en iyi alternatif olarak kabul edilir. Çalışmada hastanelerin performanslarının sıralanmasında kullanılan çok kriterli karar verme modellerin hesaplanmasında Excel kullanılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde VZA ile değerlendirilen 56 hastanenin etkinlik değerlerine yönelik bilgiler sunulmuştur. Etkin olan ve etkin olmayan hastanelerin karşılaştırılması yapılmıştır. Söz konusu bilgiler tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3'te yer alan etkinlik skoru sütunu incelendiğinde, etkinlik skoru %100 olan kodu H1, H5, H6, H7, H10, H11, H13, H21, H22, H26, H28, H29, H30, H31, H32, H36, H43, H49, H50, H51, H52, H53 ve H54, hastaneler olduğu görülmüştür. Bu hastaneler etkinlik değerleri 1 olduğu için etkin karar birimi olarak alınmıştır.

Aynı şekilde Tablo 3'te yer alan skor sütununa göre H2, H3, H4, H8, H9, H12, H14, H15, H16, H17, H18, H19, H20, H23, H24, H25, H27, H33, H34, H35, H37, H38, H39, H40, H41, H42, H44, H45, H46, H47, H48, H55 ve H56 kodlu hastaneler ise etkin olmayan kurumlardır. Etkinliği en düşük hastane 85,91 % ile H9 kodlu hastane olmuştur. Yine Tablo 3'te yer alan referans küme sütunu incelendiğinde,

Tablo 3: EAH'nin Çıktı Yönelimli CCR Etkinlik Skorları

Kod	Etkinlik Skoru(%)	Benchmarks (Referans Kümeler)	Kod	Etkinlik Skoru(%)	Benchmarks (Referans Kümeler)
H1	100	2	H29	100	0
H2	99.00	1 (0.16) 26 (0.07) 49 (0.35) 50 (0.25) 54 (0.13)	H30	100	0
H3	88.79	13 (0.21) 21 (0.01) 26 (0.08) 50 (0.75)	H31	100	0
H4	94.42	5 (0.90) 26 (0.40)	H32	100	0
H5	100	7	H33	93.01	10 (1.25) 26 (0.66)
H6	100	0	H34	98.80	5 (0.39) 26 (0.66) 54 (0.15)
H7	100	1	H35	93.00	5 (0.02) 10 (0.84) 26 (0.50)
H8	93.35	5 (0.02) 10 (0.60) 26 (0.71)	H36	100	5
H9	85.91	10 (0.21) 22 (0.64) 36 (0.35) 50 (0.09)	H37	88.27	7 (0.70) 26 (0.39)
H10	100	8	H38	89.71	5 (0.11) 22 (0.08) 26 (1.12)
H11	100	0	H39	92.62	10 (0.54) 22 (0.30) 36 (0.35)
H12	88.38	21 (0.77) 26 (0.02) 49 (0.53)	H40	88.61	26 (0.77) 50 (0.23) 52 (0.19)
H13	100	4	H41	93.48	13 (0.26) 49 (0.13) 50 (0.67) 54 (0.09)
H14	97.74	22 (0.25) 36 (0.04) 50 (0.62) 53 (0.00)	H42	94.56	21 (0.11) 26 (0.33) 49 (0.92) 54 (0.94)
H15	95.21	49 (0.77) 52 (0.70) 54 (0.03)	H43	100	0
H16	90.72	13 (0.45) 49 (0.19) 50 (0.63) 54 (0.16)	H44	92.14	49 (0.50) 50 (0.22) 54 (0.43)
H17	92.71	1 (0.42) 52 (0.67)	H45	90.77	49 (0.70) 52 (0.07) 54 (0.74)
H18	89.46	49 (0.78) 54 (0.42)	H46	93.07	36 (0.28) 49 (0.40) 50 (0.04) 53 (0.06)
H19	95.15	10 (0.06) 13 (0.23) 26 (0.07) 50 (0.76)	H47	91.38	26 (0.29) 49 (0.44) 54 (0.92)
H20	93.55	5 (0.30) 22 (0.53) 53 (0.04) 54 (0.48)	H48	93.32	26 (0.01) 50 (0.84) 52 (0.04) 54 (0.26)
H21	100	3	H49	100	12
H22	100	7	H50	100	14
H23	92.30	5 (0.19) 22 (0.31) 26 (0.62)	H51	100	0
H24	91.33	10 (0.47) 22 (0.22) 26 (0.26) 50 (0.37)	H52	100	7
H25	94.68	26 (0.51) 50 (0.80) 52	H53	100	3

Eğitim ve Araştırma Hastanelerinin Etkinlik ve Performanslarının Analizi ve Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma

H26	100		19		H54	100		15
H27	98.10		10 (1.86)	26 (0.01)	H55	91.21		36 (0.37) 50 (0.64)
H28	100		0		H56	94.63		49 (0.64) 52 (0.23)

H2 kodlu hastane %16 oranında H1 hastanesini, %7 oranında H26 kodlu hastanesini, %35 oranında H49 kodlu hastaneyi, %25 oranında H50 kodlu hastaneyi ve %13 oranında H54 kodlu hastaneyi örnek almalıdır. H3 kodlu hastane %21 oranında H13 kodlu hastanesini, %1 oranında H21 kodlu hastanesini, %8 oranında H26 kodlu hastanesini ve %75 oranında H50 kodlu hastanesini örnek almalıdır. H4 kodlu hastane %90 oranında H5 kodlu hastanesini ve %40 oranında H26 kodlu hastaneyi örnek almalıdır. H8 kodlu hastane %2 oranında H5 kodlu hastanesini, %60 oranında H10 kodlu hastanesini ve %71 oranında H26 kodlu hastanesini örnek almalıdır. Benzer şekilde hastaneler referans kümesi sütununda verilen hastaneleri örnek almalıdır.

Ayrıca etkin olan hastanelerin referans gösterilme sayıları dikkate alındığında Tablo 3'e göre en çok referans gösterilen hastane H26 hastanesi iken, hiç örnek gösterilmeyen hastaneler ise H6, H11, H28, H29, H30, H31, H32, H43 ve H51 kodlu hastaneler olmuştur. Değişkenlere ait artık değerler Tablo 4'te gösterildiği gibidir.

Tablo 4: Hastanelerin Değişkenlerine Ait Artık Değerler

Kod	Girdiler				Çıktılar					
	Etkinlik Skoru	Yatak Sayısı (Fazlalık)(%)	Hekim Sayısı (Fazlalık) (%)	Hemşire-Ebe Sayısı (Fazlalık) (%)	Muayene Sayısı (Azlık)	Yatan Hasta Sayısı (Azlık)	Ağrılıklı Ameliyat	Yatak Dol. Or.	Yatak Devir Hızı	Ort. Yatış Günü
H1	1.00									
H2	0.99	100	95.17	95.82	0	0	0	16.52	0	0.55
H3	0.89	74.26	42.04	82.82	0	0	0	6.63	23.69	0
H4	0.94	64.73	96.64	88.40	54.06	0	0	48.2	49.21	0.71
H5	1.00									
H6	1.00									
H7	1.00									
H8	0.93	70.65	80.05	89.41	0	6389.42	0	36.81	55.76	0

H9	0.86	56.3 3	40.11	76.78	0	0	0	40.0 8	36.8	0
H10	1.00									
H11	1.00									
H12	0.88	67.2 6	64.45	63.72	0	0	1709 5.44	27.0 7	48.5 6	0
H13	1.00									
H14	0.98	93.1 5	86.46	100.00	28049 6.52	0	0	4.75	3.3	0
H15	0.95	82.7 2	87.68	86.46	0	0	0	35.4 1	50.3 5	0.62
H16	0.91	77.6 4	66.61	72.20	0	0	0	23.2 4	51.1 8	0
H17	0.93	86.3 8	77.20	70.83	27238 4.56	0	0	35.3 5	19.4 7	1.28
H18	0.89	90.0 5	36.15	78.95	0	0	1796 .63	12.8 6	21.6 6	0.09
H19	0.95	85.2 7	83.59	87.48	0	0	0	9.32	20.9 5	0
H20	0.94	75.0 6	66.88	100	40924 5.45	0	0	26.6 9	31.6 2	0
H21	1.00									
H22	1.00									
H23	0.92	71.8 8	80.33	78.45	15158 .82	0	0	19.7 7	29.4 9	0
H24	0.91	73.5 6	66.28	82.15	0	0	0	25.4 1	41.9 8	0
H25	0.95	75.5 7	84.19	92.34	44585 5.03	0	0	31.6	48.7 4	0
H26	1.00									
H27	0.98	94.7 9	91.14	97.00	0	121 5.29	0	46.9 6	62.9 5	2.52
H28	1.00									
H29	1.00									
H30	1.00									
H31	1.00									
H32	1.00									
H33	0.93	70.6 4	87.99	78.46	0	0	2555 .45	92.3 3	87.2 4	3.71
H34	0.94	93.6 3	100	95.54	0	845 4.5	0	30.0 4	34.5 8	0.52
H35	0.93	63.3 6	78.61	95.05	0	92.3 8	0	33.2 4	52.9 7	0
H36	1.00									
H37	0.88	62.2 6	46.33	85.82	0.01	115 3.25	0	38.7 4	39.8 6	0.23
H38	0.90	58.1 8	71.36	77.89	62166 5.96	0	0	43.0 2	62.1 4	0

Eğitim ve Araştırma Hastanelerinin Etkinlik ve Performanslarının Analizi ve Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma

H39	0.93	84.9 7	63.11	85.54	0	125. 21	0	7.83	20.0 1	0
H40	0.89	63.6 3	67.39	66.44	16229 1.14	0	0	33	47.8 9	0
H41	0.93	87.3 2	69.79	84.20	0.03	0	0	11.4 5	24.2 8	0
H42	0.95	100	51.06	100	0	0	1474 5.77	90.9 5	89.3 2	4.99
H43	1.00									
H44	0.92	99.7 8	38.34	91.16	31412 .31	0	0	4.41	14.6 1	0
H45	0.91	87.1 7	35.76	94.02	30455 1.58	0	0	47.0 1	41.1 9	0
H46	0.93	88.2 4	49.37	100.00	22975 5.14	0	0	0	22.3 6	0
H47	0.91	100	40.35	82.03	0	0	8540 .14	42.0 9	44.1 3	2.3
H48	0.93	85.3 1	54.59	100	23308 8.6	0	0	8.81	28.3 3	0
H49	1.00									
H50	1.00									
H51	1.00									
H52	1.00									
H53	1.00									
H54	1.00									
H55	0.91	81.8 4	57.30	81.73	73136 .08	0	0	10.7 8	31.7 8	0
H56	0.95	83.7 5	76.67	91.27	0.82	0	0	17.7 3	11.6 6	0.37

Tablo 4'e göre daha önce etkin oldukları belirlenen etkinlik skoru %100 olan H1, H5, H6, H7, H10, H11, H13, H21, H22, H26, H28, H29, H30, H31, H32, H36, H43, H49, H50, H51, H52, H53 ve H54 kodlu hastanelerinin girdilerinde veya çıktılarında etkinliği olumsuz etkileyecek fazlalık veya azlık bulunmamaktadır. Diğer yandan bu hastaneler etkin olmayan hastanelerin etkin hale gelebilmesi için referans kümeleri olmaktadır.

Buna göre etkin olmayan hastaneler, çıktılarında çıktılardaki azlık kadar arttırabilirlerse ve girdilerini girdilerindeki fazlalık kadar azaltırlarsa etkin hale geleceği öngörülmektedir. Buna göre, H3 etkin olan hastanelere kıyasla girdi birimlerinde %74 oranında fazla yatak, %42 oranında fazla hekim ve %83 oranında fazla ebe-hemşire kapasitesine sahiptir. H3 kodlu hastane özellikle yatak doluluk oranını 7 birim artırarak ve yatak devir hızını 24 birim artırarak etkin hale

geleceği öngörülmektedir. Etkinliği diğer hastanelere göre en düşük düzeyde olan H9 kodlu hastanesi ise etkin olan hastaneler kıyasla girdi birimlerinde %56 oranında fazla yatak, %40 oranında fazla hekim ve %77 oranında fazla ebe-hemşire sayısında kapasiteye sahip olduğu görülmüştür. H9 kodlu hastane yatak doluluk oranını 40 birim artırarak ve yatak devir hızını 37 birim artırarak etkin hale geleceği öngörülmektedir.

Tablo 4 incelendiğinde etkin olmayan hastanelerin hepsinin girdilerinin etkin olan hastanelerden fazla olduğu, buna rağmen çıktılarının az olduğu görünmektedir. Bu hastanelerin mümkün olduğu sürece girdilerinin Tablo 4'te verilen oranlarda azaltmaları gerektiği, çıktı miktarlarını ise yine Tablo 4'te belirtildiği gibi artırmaları gerektiği söylenebilir. Tablo 5'te COPRAS ve ARAS yöntemlerine göre hastanelerin performans sıralaması ile ilgili bilgi verilmiştir.

Tablo 5: COPRAS ve ARAS Yöntemlerinden Elde Edilen Hastane Performans Sıralaması

Hastane Kodu	Etkinlik Skoru	COPRAS	ARAS	Hastane Adı	Etkinlik Skoru	COPRAS	ARAS
H1	1.00	1	16	H29	1.00	53	53
H2	0.99	37	34	H30	1.00	23	9
H3	0.89	52	50	H31	1.00	26	22
H4	0.94	11	26	H32	1.00	30	19
H5	1.00	19	14	H33	0.93	7	21
H6	1.00	49	8	H34	0.94	12	17
H7	1.00	16	10	H35	0.93	20	28
H8	0.93	18	25	H36	1.00	56	42
H9	0.86	47	56	H37	0.88	22	44
H10	1.00	42	11	H38	0.90	5	20
H11	1.00	50	45	H39	0.93	41	52
H12	0.88	27	55	H40	0.89	14	36
H13	1.00	54	4	H41	0.93	44	41
H14	0.98	55	23	H42	0.95	2	7
H15	0.95	3	5	H43	1.00	46	29
H16	0.91	34	49	H44	0.92	32	43
H17	0.93	10	33	H45	0.91	17	37
H18	0.89	31	51	H46	0.93	28	38
H19	0.95	43	27	H47	0.91	9	30
H20	0.94	24	40	H48	0.93	38	47
H21	1.00	13	12	H49	1.00	36	18
H22	1.00	45	24	H50	1.00	51	6
H23	0.92	21	32	H51	1.00	39	35
H24	0.91	29	39	H52	1.00	4	3
H25	0.95	25	31	H53	1.00	8	13
H26	1.00	6	2	H54	1.00	33	1
H27	0.98	15	15	H55	0.91	40	54
H28	1.00	48	46	H56	0.95	35	48

COPRAS ve ARAS yöntemlerinden elde edilen sıralama sonuçları arasındaki ilişki sıra korelasyon katsayısı hesaplanarak incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: COPRAS ve ARAS Yöntemleri Sonuçları Arasındaki Korelasyon

Yöntemler		COPRAS	ARAS
COPRAS	Korelasyon	1.000	0.992**
	Anlamlılık		0.000
	N	56	56
ARAS	Korelasyon	0.996**	1.000
	Anlamlılık	0.000	
	N	56	56

Tablo 6 incelendiğinde her iki yöntem sıra sonuçlarının yüksek düzeyde tutarlı olduğu görülmektedir. Tablo 5'te elde edilen sıralama bulgularında COPRAS yöntemine göre H1, H15, H42 ve H52 ilk sıralarda yer almıştır. VZA sonuçlarına göre ise H1 ve H52 kodlu hastanelerin etkin olduğu görülmüştür. Diğer yandan COPRAS yöntemine göre H13, H14, H29 ve H36 kodlu hastaneler sonlarda yer almıştır. VZA sonuçlarına göre ise H14 kodlu hastane etkin olmadığı ancak H13, H29 ve H36 kodlu hastanelerin etkin çalıştığı görülmüştür. ARAS yönteminde elde edilen sonuçlara göre, H13, H26, H52 ve H54 kodlu hastanelerin ön sıralarda yer aldığı görülmüştür. VZA sonuçlarına göre bu dört hastanede etkin çalıştığı görülmüştür. Diğer yandan ARAS yöntemine göre H9, H12, H29 ve H55 kodlu hastanelerin son sıralarda yer aldığı görülmüştür. VZA sonuçlarına göre de H29 kodlu hastane etkin olarak çalıştığı ancak H9, H12 ve H55 kodlu hastanelerin ise etkin çalışmadığı görülmüştür. Ayrıca H9 kodlu hastanenin en düşük etkinlik puanına sahip olduğu görülmüştür.

H13 kodlu hastane VZA sonucuna göre etkin ve ARAS yöntemine göre ön sıralarda yer alırken, COPRAS yöntemine göre ise sonlarda yer aldığı görülmüştür. H15 kodlu hastane VZA sonucuna göre etkin değilken, ARAS ve COPRAS iki yöntemde de ön sıralarda yer aldığı görülmüştür. H26 ve H52 kodlu hastaneler VZA sonucuna göre etkin olduğu ve ARAS ve COPRAS iki yöntemde de ön sıralarda yer aldığı görülmüştür. H29 kodlu hastane VZA sonucuna göre etkin olduğu ancak ARAS ve COPRAS iki yöntemde de son sıralarda yer aldığı görülmüştür. H42 kodlu hastane etkin olmamasına rağmen ARAS ve COPRAS her iki yöntemde de ön sıralarda yer aldığı görülmüştür. H54 kodlu hastane VZA sonucuna göre etkin çalıştığı ve ARAS sonucuna göre birinci sırada yer alırken, COPRAS yöntemine göre ortalarında yer aldığı görülmüştür.

4. Sonuç ve Tartışma

Üretim ve hizmet sektörlerinin değerlendirilmesinde etkinlik ve performans kavramı aynı anlamda kullanılmakta, elde edilen değerler ile her iki kavramda açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak literatür incelendiğinde etkinliğin, en az girdi ile en fazla çıktıyı üretmek, performansın ise mevcut durum koşullarına göre en iyi çıktıyı sağlamak olarak tanımlandığı görölmektedir. Bu çalışmada hastanelerin etkinlikleri ve performansları farklı yöntemlerle belirlenmiş ve etkinlik ile performans sıralamaları karşılaştırılmıştır. Hastanelerin verimliliklerinin ölçülmesi için veri zarflama analizi, performanslarının sıralanması için ise çok kriterli karar verme yöntemlerinden COPRAS ve ARAS yöntemleri kullanılmıştır.

Araştırmaya toplamada 56 tane hastane dahil edilmiştir. Elde edilen VZA sonuçlara göre hastanelerin 23 (%41,07) tanesinin etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle hastanelerin %58,93'ünün (33 tanesi) etkin olmadığı söylenebilir. Aynı şekilde veri zarflama sonuçlarına göre hastanelerden 23 tanesinin (%41,07) girdi ve çıktısında, etkinlik düzeylerini olumsuz kılacak fazlalık veya eksiklik bulunmamaktadır. Benzer şekilde hastanelerin %58,93'lük kısmında ise girdi ve çıktı oranlarında fazlalık ve eksiklik olduğu görölmüştür. VZA sonuçlarına göre H9 kodlu hastane en düşük etkinlik puanına (0,86) sahip hastane olduğu görölmüştür.

COPRAS yöntemi ile yapılan performans değerlendirilmesine göre H1, H15, H42 ve H52 ilk sıralarda yer alırken son sıralarda ise H13, H14, H29 ve H36 kodlu hastanelerin yer aldığı görölmüştür. ARAS yöntemiyle yapılan performans sıralamasında ise H13, H26, H52 ve H54 kodlu hastanelerin ön sıralarda yer alırken son sıralarda ise H9, H12, H29 ve H55 kodlu hastanelerin yer aldığı görölmüştür. H26 ve H52 kodlu hastanelerin VZA sonuçlarına göre etkin olduğu, ayrıca hem ARAS hem de COPRAS yöntemine göre de ön sıralarda yer aldığı görölmüştür.

Çalışmada elde edilen temel sonuç; her etkin olan hastanenin performans değerlendirmede ön sıralarda yer almadığı ve her etkin olmayan hastanenin performans değerlendirme de son sıralarda yer almadığı görölmüştür.

Bu çalışmada EAH'lerin etkinlik ve performans analizleri farklı yöntemler ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın literatüre önemli katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte çalışmanın sadece EAH'ye yönelik olması, belirli girdi-çıkıtı ile gerçekleştirilmesi ise çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan farklı yöntemlerle farklı roldeki hastanelere, ülke geneli ve ülkelerin karşılaştırılması için kullanılmasının faydalı olacağı öngörülmektedir. Ayrıca özel hastanelerinde çalışmalara dahil edilmesi ile daha kapsamlı sonuçların elde edileceği öngörülmektedir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir. Bu çalışmanın verileri Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü İstatistik, Analiz, Raporlama ve Stratejik Yönetim Dairesi Başkanlığı tarafından yayımlanan 2017 kamu hastaneleri istatistik raporundan sağlanmışından dolayı etik kurul kararına ihtiyaç duyulmamıştır.

Yazar Katkıları: 1.Yazar, çalışmada konunun belirlenmesi, verilerin toplanması, çalışmanın yayın sürecine ve yazım kurallarını düzenlenmesi, verilerin analizi ve yorumlanmasını gerçekleştirmiştir. 2.Yazar, çalışmanın literatür kısmını düzenleyerek katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı yaklaşık olarak %85, 2. yazarın katkı oranı %15'tir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Abbott, M., & Doucouliagos, C. (2003). The efficiency of australian universities: a data envelopment analysis. *Economics of Education Review*, 22(1), 89-97.
- Akyürek, Ç. E. (2020). Hastanelerde çok kriterli karar verme uygulamalarının sistematik derlemesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 612-645.

- Arslan, Ő., & Mete, M. (2007). Performans ölçümünde veri zarflama analizi yöntemi: Sağlık Bakanlığı'na bağlı doğum ve çocuk hastaneleri örneği. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 36 (1), 44-63.
- Atmaca, E., Turan, F., Kartal, G., & Çiğdem, E. S. (2012). Ankara ili özel hastanelerinin veri zarflama analizi ile etkinlik ölçümü. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 135-153.
- Bal, V., & Bilge, H. (2013). Eğitim ve araştırma hastanelerinde veri zarflama analizi ile etkinlik ölçümü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Bayraktutan, Y., & Pehlivanoğlu, F. (2012). Sağlık işletmelerinde etkinlik analizi: Kocaeli örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 127- 162.
- Bektaş, B. (2007). *Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bankaların Farklı Yöntemlerle Sınıflandırılması Ve Etkinliklerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Beylik, U., & Ayanoğlu Pekcan, Y. (2012). Eğitim ve araştırma hastanelerinde etkinlik analizleri ve değerlendirilmesi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 3(1), 119-156.
- Biörn, E., Hagen, T. P., Iversen, T., & Magnussen, J. (2003). The effect of activity-based financing on hospital efficiency: a panel data analysis of dea efficiency scores 1992-2000. *Health Care Management Science*, 6(4), 271-283.
- Bircan, H. (2011). Veri zarflama analizi ile Sivas ili merkez sağlık ocaklarının etkinliğinin ölçülmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 331-347.
- Budak, H. (2010). *Veri Zarflama Analizi ve Hisse Senedi Seçiminde Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Chang, H. H. (1998). Determinants of hospital efficiency:the case of central government-owned hospitals in taiwan. *Omega*, 26(2), 307-317.

- Cylus, J., Papanicolas, I., & Smith, P.C. (2017). *Health systems and policy analysis: How to make sense of health system efficiency comparisons?* Publication of WHO Regional Office for Europe.
- Çelik, T., & Esmeray, A. (2014). Kayseri’deki özel hastanelerde maliyet etkinliğinin veri zarflama metoduyla ölçülmesi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(2), 45-54.
- Çelik, Y., Khan, M., & Hikmet, N. (2016). Achieving value for money in health: a comparative analysis of OECD countries and regional countries. *The International Journal of Health Planning And Management*, 1-20.
- Damberg, C. L., Sorbero, M. E., Lovejoy, S. L., Lauderdale, K., Wertheimer, S., Smith, A., Waxman, D., & Schnyer, C. (2011). An evaluation of the use of performance measures in health care. *RAND Health Quarterly*, 1(4), 3.
- Dikmen, C. (2007-2008). Veri zarflama ile üniversitelerin etkinliğinin ölçülmesi. *Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3-4, Sayı 3-6.
- Eroğlu, E., & Lorcu, F. (2008). Veri zarflama analitik hiyerarşi prosesi (VZAHP) ile sayısal karar verme. *Journal of the School of Business Administration İstanbul University*, 36(2), 30-53.
- Esen, H. (2019). *Hastane Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Değerlendirilmesi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı. Doktora Tezi. Isparta.
- Fettahoğlu Demirci, S. (2005). Verimlilik bilinci ve kültürünün işlevselliği, değişime katkısı. *Verimlilik Dergisi*, 3, 27-48.
- Filiz, M. (2021). Sağlık yönetimi bölümünün eğitsel ve akademik yapısı. *Usaysad dergisi*, 7(3), 614-624.
- Gülsevin, G., & Türkan, A. H. (2012). Afyonkarahisar Hastanelerinin Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 12, 1-8.

- Hernández, P., & Moral-Benito, E. (2014). Determinants of health-system efficiency: evidence from OECD countries. *International Journal of Health Care Finance Economics*, 14, 69-93.
- Hofmarcher, M. M., Paterson, I., & Riedel, M. (2002). Measuring hospital efficiency in Austria -A dea approach. *Health Care Management Science*, 5(1), 714-721.
- İlgün, G., & Konca, M. (2019) Assessment of efficiency levels of training and research hospitals in Turkey and the factors affecting their efficiencies. *Health Policy and Technology*, 8(4), 343-348.
- Kaitelidou, D., Katharaki, M., Kalogeropoulou, M., Economou, C., Siskou, O., & Souliotis, K. (2016). The impact of economic crisis to hospital sector and the efficiency of greek public hospitals. *European Journal of Business and Social Sciences*, 4, 111-125.
- Kaplan, R. S., & Porter, M. E. (2011). The big idea, how to solve the cost crisis in health care. *Harvard Business Review*, 89(9), 47-64.
- Khushalani, J., & Ozcan, Y. (2017). Are hospitals producing quality care efficiently? An analysis using dynamic network data envelopment analysis (DEA). *Socio-Economic Planning Sciences*, 60, 15-23.
- Kutlar, A., & Babacan, A. (2008). Türkiye'deki kamu üniversitelerinde CCR etkinliği ölçek etkinliği analizi: DEA tekniği uygulaması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 148-172.
- Moshiri, H., Aljunid, S. M., & Mohd Amin, R. (2010). Hospital efficiency: concept, measurement techniques and review of hospital efficiency studies. *Malaysian Journal of Public Health Medicine*, 10(2), 35-43.
- Özata, M., & Sevinç, İ. (2010). Konya'daki sağlık ocaklarının etkinlik düzeylerinin veri zarflama analizi yöntemiyle değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1), 77-87.

- Özden, Ü. (2008). Veri zarflama analizi (VZA) ile Türkiye'deki vakıf üniversitelerinin etkinliğinin ölçülmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 34(2), 167-185.
- Özgülbaş, N. (2003). Sağlık Bakanlığına ait hastanelerde veri zarflama analizi ile etkinlik ölçümü. *Verimlilik Dergisi*, 1, 69-90.
- Pitocco, C., Sexton, T. R., & Stickle, K. (2020). Using data analytics to improve hospital quality performance. *Journal of Healthcare Management*, 65(4), 285-298.
- Podvezko, V. (2011). The comparative analysis of MCDA methods SAW and COPRAS. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 22(2), 134-146.
- Sağlık Bakanlığı. (2017). Kamu hastaneleri istatistik raporu, Sağlık Bakanlığı, Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü, İstatistik, Analiz, Raporlama ve Stratejik Yönetim Daire Başkanlığı. Erişim Linki: <https://khgmistatistikdb.saglik.gov.tr/TR-43898/kamu-hastaneleri-istatistik-raporu---2017.html>. Erişim Tarihi: 17.11.2020.
- Sarıçalı, G., & Kundakçı N., (2016). AHP ve Copras yöntemleri ile otel alternatiflerinin değerlendirilmesi, *International Review of Economics and Management*, 4(1), 45-46.
- Shariati, S., Yazdani-Chamzini, A., Salsani, A., & Tamosaitiene, J. (2014). Propasing, a new model for waste dump site selection: case study of ayerma phosphate mine. *Inzinerine Ekonomika Engineering Economics*, 25(4), 410-419.
- Tandon, A., Evans, D. B., Murray, C. J., & Lauer, A. J. (2001). The comparative efficiency of national health systems in producing health: an analysis of 191 countries. *World Health Organization Paper*, 29(1), 1- 36.
- Taş, C., Bedir, N., Eren, T., Alağaç, H.M. & Çetin, S. (2018). AHP-TOPSIS yöntemleri entegrasyonu ile poliklinik değerlendirilmesi: Ankara'da bir uygulama. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 2(1), 1-17.

- Taşdemir, N. Z. (2018). *Sağlık Sektöründe Veri Zarflama Analizi İle Etkinlik Ölçümü: Samsun İli Örnek Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Taşkaya, S. (2020). Türkiye'deki eğitim ve araştırma hastanelerinin verimliliğinin pabon lasso ve veri zarflama analizleri ile belirlenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(2), 247-260.
- Yeşilyurt, M. E. (2007). Türkiye'de eğitim hastanelerinin etkinlik analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 61-74.
- Yiğit, A. (2019). Türkiye'de eğitim ve araştırma hastaneleri performansının TOPSIS yöntemi ile analizi, *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(2), 72-85.

A Study on Analysis and Comparison of the Effectiveness and Performance of Training and Research Hospitals

---

Extended Abstract

Aim: The main purpose of this study is to analyze the effectiveness and performance indicators for 2017 and make the comparison of education and research hospitals operating in Turkey.

Method(s): In this study, efficacy analysis of HR and performance ranking of hospitals were made using many inputs and outputs. In the study, PEHs in Turkey were selected, and all hospitals were included. It is predicted that the study will contribute to the literature in terms of being oriented towards LD, using many inputs and outputs in the study, and evaluating the effectiveness and performance together. The research universe consists of the PAHs operating in Turkey and providing services in the role of A1. All the hospitals in the universe were included in the study sample. In the solution of the model, the EMS package program was used. In line with the results obtained, hospitals that work effectively were determined, and the necessary steps were presented to increase the efficiency of hospitals that did not work effectively. In the same way, based on the results, it was tried to provide people in managerial positions in the health sector with original data that can be used when making decisions. In the second stage, the performance rankings of the hospitals were made using the same data. For this, COPRAS and ARAS methods, which are multi-criteria decision-making methods, were used. The study used Excel to calculate the multi-criteria decision-making models used in ranking

hospitals' performances. Finally, the ranking results obtained from these methods were compared by calculating the correlation coefficient between the results obtained from these two methods.

Findings: Fifty-six hospitals were included in the study. According to the DEA results obtained, it was concluded that 23 (41.07%) of the hospitals were effective. In other words, it can be said that 58.93% (33) of the hospitals are not efficient. Likewise, according to the results of the data envelopment, there is no excess or deficiency in the input and output of 23 (41.07%) hospitals that would make their efficiency levels negative. Similarly, in 58.93% of the hospitals, it was observed that there was excess and deficiency in the input and output ratios. According to DEA results, it was seen that the hospital coded H9 had the lowest efficiency score (0.86). According to the performance evaluation made with the COPRAS method, H1, H15, H42 and H52 were in first place, while H13, H14, H29 and H36 coded hospitals took last place. In the performance ranking made by the ARAS method, it was seen that H13, H26, H52 and H54 coded hospitals were in the front row, while H9, H12, H29 and H55 coded hospitals were in the last row. It was seen that H26 and H52 coded hospitals were effective according to DEA results, and were also at the forefront according to both ARAS and COPRAS methods.

Conclusion and Discussion: The main result obtained in the study; it has been seen that not every efficient hospital is at the forefront of performance evaluation, and not every ineffective hospital is at the bottom performance evaluation. In this study, the efficiency and performance analyzes of LMWs were carried out with different methods. It is anticipated that the study will make a significant contribution to the literature. However, the limitation of the study is that the study is aimed only at LD and is carried out with a certain input-output. It is predicted that it will be useful to use different methods used in the study for hospitals in different roles, country-wide and for comparison of countries. In addition, it is foreseen that more comprehensive results will be obtained by including private hospitals in the studies.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingöl University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 39-57
DOI: 10.33399/biibfad.1073252
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 14.02.2022   Kabul/ Accepted: 06.06.2022

FINANCIAL EFFICIENCY ANALYSIS THE MALMQUIST TFP METHOD: AN APPLICATION ON STAR ALLIANCE MEMBER AIRLINES

*Malmquist TFP Yöntemiyle Finansal Etkinlik Analizi: Star
Alliance Üyesi Havayolu İşletmelerinde Bir Uygulama*

Veysi ASKER*
Temel Caner USTAÖMER**

Abstract

The purpose of this study is to analyze the financial efficiency of 15 airlines that are members of the Star Alliance which is considered the largest international strategic airline network for the period 2016-2019 using the Malmquist Total Factor Efficiency method. In addition, other purposes include the comparison of the change in technical efficiency (TE), technological change (TD) and total factor productivity (TFP) values of airlines that are members of the Star Alliance As a result of the analysis, it was found that the average technological change and total factor productivity values of the airlines in question increased in the period 2016-2017, and the average technical efficiency values decreased. On the other hand, in the period 2017-2018, the opposite situation was observed. In the period 2018-2019, technical efficiency, technological change and total factor productivity values decreased. It was found that the technical efficiency values of the Air Canada and Turkish Airlines increased during the entire period, while the average technical efficiency, technological change and total factor

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksek Okulu, Havacılık Yönetimi Bölümü, veysi-asker@outlook.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8969-7822>.

** Dr. Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksek Okulu, Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği Bölümü, temelcanerustaomer@anadolu.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2783-5983>.

productivity values of the Air New Zealand, Asiana Airlines, Avianca, Lufthansa and Thai Airways decreased.

Keywords: Airline strategic alliances, efficiency, productivity, malmquist total factor productivity, financial performance.

JEL Kodları: L93; M19.

Öz

Bu çalışmanın amacı, Dünyanın ilk global havacılık birliği olan Star Alliance'ın üyesi olan 15 havayolu işletmesinin 2016-2019 dönemine ait finansal etkinlik ve verimlilik analizinin Malmquist Toplam Faktör Verimliliği yöntemi ile incelenmesidir. Bunun yanı sıra Star Alliance grubuna üye olan havayolu işletmelerinin teknik etkinlikteki değişim (TE), Teknolojik değişim (TD) ve toplam faktör verimlilik (TFV) değerlerinin karşılaştırılmasıdır. Analiz sonucunda söz konusu havayolu işletmelerinin 2016-2017 döneminde ortalama TD ve TFV değerlerinin arttığı, ortalama TE değerlerinin ise azaldığı tespit edilmiştir. 2017-2018 döneminde ise tam tersi bir durumun yaşandığı görülmüştür. 2018-2019 döneminde ilgili havayolu işletmelerinin ortalama TED, TD ve TFV değerlerinde azalışların olduğu tespit edilmiştir. Air Canada ve Turkish Airlines işletmelerinin tüm dönem boyunca teknik etkinlik ve verimlilik değerlerinin arttığı tespit edilirken Air New Zealand, Asiana Airlines, Avianca, Lufthansa ve Thai Airways işletmelerinin ortalama TED, TD ve TFV değerlerinin azaldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Havayolu stratejik işbirlikleri, etkinlik, verimlilik, malmquist toplam faktör verimliliği. finansal performans.

JEL Codes: L93; M19.

1. Introduction

The air transport industry is a global industry in terms of the importance and scope of the activities carried out, where advanced technologies are used, high costs exist, and competition is intense. From this perspective, airlines working in this industry with has a dynamic structure have to develop various policies and strategies to gain a sustainable competitive advantage, grow, improve quality, control costs, and keep pace with technological developments. One of the most important strategies airline strategic alliances (Kleyman and Seristö, 2001: 303).

There are various reasons why airlines become members of strategic alliances. These reasons include increasing service quality, reducing costs, expanding the flight network, reaching markets, obtaining market leadership and increasing competitiveness (Oum, et al., 2000: 41).

Airlines can carry out a large number of commercial activities thanks to strategic alliances. These activities are codesharing, frequent flyer programs, joint ventures, and pool agreements. Airlines reduce their costs, expand their flight destinations, overcome restrictive laws and regulations, increase customer satisfaction through these activities (Goetz and Shapiro, 2012: 737).

Today, there are three global strategic airline alliances in the industry: Star Alliance, SkyTeam and Oneworld. Current information on strategic airline alliances is shown in Table 1.

Table 1: General Situation of Major Airline Alliances (2020)

	Star Alliance	SkyTeam	OneWorld
Number of Members	26	19	14
Year of Foundation	1997	2000	1999
Annual Passenger Number (Million)	762	676	548
FleetSize	5033	3054	3553
Number of Flight Per Day	19100	15445	13100
Number of Employees	443703	392155	493650
Number of Countries Flied	195	170	161

Reference: www.staralliance.com, www.oneworld.com, www.skyteam.com

There are many benefits that strategic alliances provide to passengers as well as to airlines. These benefits are; access to a better flight network, seamless travel, benefiting from the facilities provided by other member airlines to their passengers at the airport, discounts on ticket prices and frequent flyer programs (Binatli, 2019: 217).

Figure 1: Market Shares of Strategic Airline Alliances

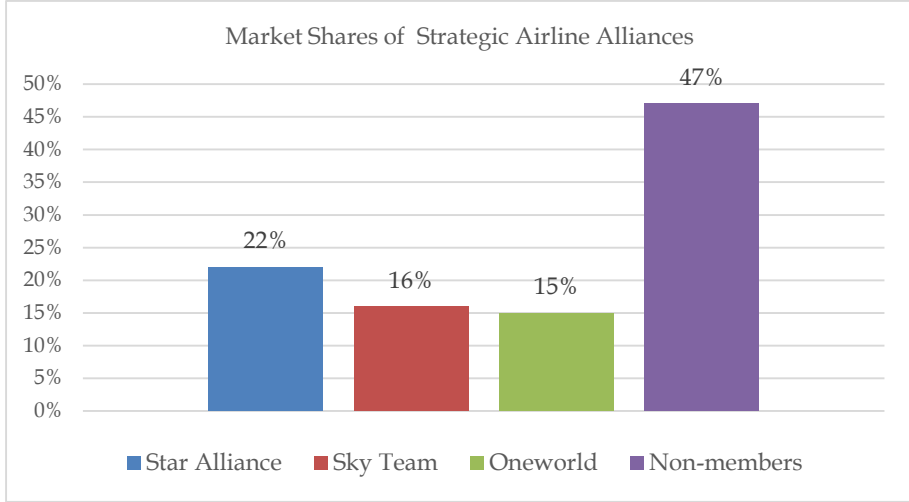

Figure 1 shows the market shares of airlines which are members of Star Alliance, SkyTeam and Oneworld, and airlines that are not members of any airline cooperation. Accordingly, the total market share of member airlines stands at 53%. Star Alliance, with a market share of 22%, is the largest strategic alliance.

This study aims to analyze the financial efficiency and productivity analysis of 15 airlines belonging to the Star Alliance for the period 2016-2019 using the MTFP (Malmquist Total Factor Productivity) method. In addition, the other aim is to compare the technical efficiency changes and technological changes in question.

Later in the study, the literature is mentioned, and detailed information is given about the MTFP method. In the next section, the decision-making units included in the analysis and the input and output variables are explained. Then the application process is described. Finally, the last section, the findings are evaluated.

2. Literature Review

In the literature, there are various studies on which the operational and financial performance of airports and airlines (Barros and Peypoch, 2009; Öncü et al., 2013; Tsui et al., 2014; Abbott, 2015; Asker, 2017; Sakthidharan and Sivaraman, 2018; Derici and Uygur, 2019; Kuljanin et al., 2019; Huynh, 2020; Fragoudaki and Giokas, 2020;

Fernandez et al., 2021; Zarraga et al., 2021; Güner and Cebeci, 2021; Pereira and Mello, 2021).

Various studies examining the performances of carriers using financial indicators. As an example, Asker and Aydın (2021) compared the financial and operational efficiencies of airlines operating in different parts of the world and implemented different business models for the 2013-2018 period. He suggested that traditional airlines were more efficient from an operational point of view, and low-cost airlines were more efficient from a financial point of view. Öncü et al. (2013) analyzed the financial efficiency of 7 airlines operating in Turkey for the year 2010 using data envelopment analysis. The input variables were short-term liabilities/total assets, current ratio, shareholders' equity/assets, and the cost of goods sold. The output variables included asset profitability and net profit margin. The results showed that 3 out of 7 airlines were efficient. Huang (2021) analysed the financial performance of 22 Asia-Pacific carriers for the 2016-2019 period the Malmquist productivity index and the conditional value -at risk measure. The results revealed that only three traditional carriers could sustain their improved financial efficiency for the 2016-2019 period.

Pires and Fernandes (2012) examined the financial performance of 42 carriers in 2001 and 2002 with data envelopment analysis and Malmquist total factor productivity index in their study examining the effect of the terrorist attack in the USA on September 11, 2001, on the financial performance of airlines. As a result of the research, it was determined that airlines performed better financially in 2002 than in 2001. In another study, Wang et al. (2017) examined the financial performance of 49 airlines operating in various regions of the world for the period 2008-2013 through data envelopment analysis. As a result of the research, it was determined that airlines performed worse in the 2008-2009 period compared to other periods. Barros and Couto (2013) used the Luenberger productivity tool to examine productivity fluctuations of European carriers, putting together financial and operational variables from 2000 to 2011. For comparative aims, the Malmquist index was estimated. According to the study results, most European carriers, apart from Finnair, Austrian Airlines, Virgin Atlantic, Easy Jet and Ryanair's productivity did not grow between

---

2001 and 2011. Therefore, except for the external environment's effect, the managerial reasons for technical efficiency could be due to differences in the strategies employed by the different carriers the networks served.

In addition to the financial performance of airlines, there are studies focusing only on operational performance in the literature. For example, Öz and Köksal (2016) compared the efficiency of Star Alliance members for the years 2013 and 2014 using data envelopment analysis. The inputs in the study are the number of aircraft, the number of employees, the number of airports served, and the number of countries served. The outputs are the annual number of passengers, the number of daily flights, revenue passenger kilometer and revenue from sales. According to the results, there are differences in the efficiency of airlines and some airlines waste resources. Yu et al. (2017) evaluated the efficiency of 30 airlines between the years 2009 and 2012. The inputs are personnel expenses, number of leased aircrafts, fuel expenses and available seat kilometers, while the output is revenue passenger kilometers. According to the results of the study, total operational efficiency tends to decrease on an annual basis.

Pereira and Mello (2021) evaluated the operational efficiency of Brazilian airlines with DEA considering the Covid-19 pandemic. According to the result of the study, airlines owning different types of aircraft in their fleet have better efficiency during crises such as the pandemic. Kiracı and Asker (2019) examined the efficiency of 45 airlines operating in different parts of the world between the years 2010 and 2016 with data envelopment analysis. In addition, they established the factors determining the efficiency through the Tobit regression method. According to the findings of the study, fourteen airlines were efficient in all periods, while ten airlines were efficient in some years. According to the Tobit analysis result, it has been revealed that an increase in the load factor, the total number of passengers carried and total income variables leads to an efficiency increase. Derici and Uygur (2019) measured the efficiency of Turkish Airlines and Pegasus using the DEA method between the years 2012 and 2015. According to the results of the analysis, Pegasus Airlines was more efficient than Turkish Airlines.

---

3. Malmquist Total Factor Productivity Index

The Malmquist Index is a two-way index which measures productivity growth between two units in one period or one unit in two different periods. Stan Malmquist, Swedish economist, introduced the Malmquist Index as the standard of living in 1953, and Christensen and Diewert applied it to production theory in 1982. In 1989, the Malmquist Index was calculated by data envelopment analysis, and the Index was broken down into two factors: technology and efficiency in 1994 (Mostoli et. al., 2019: 12).

The mathematical expression of the distance function of the Malmquist Total factor productivity change index during the comparison of the t period, which is accepted as a reference, with the t+1 period is given below (Fare et.al., 1994:70):

$$m(y_{t+1}, x_{t+1}, y_t, x_t) = \left[\frac{d^t(x_{t+1}, y_{t+1})}{d^t(x_t, y_t)} \times \frac{d^{t+1}(x_{t+1}, y_{t+1})}{d^{t+1}(x_t, y_t)} \right]^{1/2} \quad (1)$$

The value x_t expressed in the formula represents the input vector of the t period, x_{t+1} value represents the input vector of the t+1 period, y_t value indicates output vector of t period, y_{t+1} value shows the output vector of the t+1 period. The equation expressed above can also be expressed as follows.

$$m(y_{t+1}, x_{t+1}, y_t, x_t) = \frac{d^{t+1}(x_{t+1}, y_{t+1})}{d^t(x_t, y_t)} \left[\frac{d^t(x_{t+1}, y_{t+1})}{d^{t+1}(x_{t+1}, y_{t+1})} \times \frac{d^t(x_t, y_t)}{d^{t+1}(x_t, y_t)} \right]^{1/2} \quad (2)$$

The index can be divided into technical efficiency change and technological change components and shown as follows (Fare et.al., 1994:71):

$$\text{TED} = \frac{d^{t+1}(x_{t+1}, y_{t+1})}{d^t(x_t, y_t)} \quad (3)$$

$$\text{TD} = \left[\frac{d^t(x_{t+1}, y_{t+1})}{d^{t+1}(x_{t+1}, y_{t+1})} \times \frac{d^t(x_t, y_t)}{d^{t+1}(x_t, y_t)} \right]^{1/2} \quad (4)$$

The change in technical efficiency is found by multiplying the change in scale efficiency by the change in pure technical efficiency.

While the change value in scale efficiency measures whether the decision-making unit operates at an appropriate scale, the change value in pure technical efficiency measures the managerial efficiency of the decision-making units (Ar et. al., 2014:150).

A value of less than 1 in Malmquist total factor productivity change means that the efficiency and productivity value decrease. A value of more than one means that the efficiency and productivity value increase (Coelli, 1996:28).

4. Empirical Findings

In this study, the efficiency and productivity analysis of 15 Star Alliance member airlines is examined using the MTFP method between the years 2016 and 2019. However, the technical efficiency change values and technological change values of the airlines in question were compared. The financial data of the airlines were obtained from the Thomson Reuters Data Stream database. Efficiency analysis of airlines was carried out through DEAP 2.1 software program.

The financial data included in the study was selected among the financial indicators that best reflect the financial position of airlines. For example, total capital, which best reflects the financial strength of airlines, was considered as an input variable in the study. This variable shows the total amount of capital that the partners of the airlines have put forward for the company. The other input variable, total debt, reflects the total amount of foreign resources used by airlines to finance their activities. Another input variable, total operating expense, consists of various expenses incurred by airlines to continue their operations. These include fuel and personnel expenses.

The net profit included in the study as an output variable shows the amount of net profit that airlines receive at the end of each period. The other output variable, total income, refers to the total amount of revenue generated by airlines as a result of ticket sales. Another output variable, total operating income, is the income obtained as a result of subtracting flight costs from the total amount of income received by airlines as a result of flight operations.

The financial variables were selected by taking into account similar studies in the literature (Asker, 2021b; Aydın and Kaya Aydın, 2021; Kiracı and Asker, 2021; Asker and Aydın 2021; Battal, 2020; Bakır et al., 2020; Kiracı, 2019; Dayı and Esmer, 2019; Kottas and Madas 2018; Wang et al., 2017; Min and Joo, 2016; Teker et al., 2016; Öncü et al., 2013; Ömürbek and Kınay, 2013; Mahesh and Prasad, 2012).

In order to make the analysis results more reliable, all the data related to the financial variables used in the study were calculated in dollars. The input and output variables included in the analysis are shown in Table 2.

Table 2: Variables Used in the Analysis of Efficiency and Productivity

Input Variables	Explanation
Total Capital	The total amount of capital owned by airlines
Total Debt	The total amount of debt
Total Operating Expenses	The total amount of operating expenses spent by airline companies
Output Variables	Explanation
Net Profit	The amount of net profit
Total Income	The total amount of Income generated by airlines
Total Operating Income	The total amount of operating income generated by airlines

The success of productivity and efficiency analysis depends on the harmonisation of input and output variables. Therefore, the inputs and output are included in the analysis, the correlation table should be examined, and the variables displaying high correlation should be removed from the analysis. In this direction, correlation analysis was applied to the financial variables used in the study. The descriptive statistics and correlation analysis are given in Table 3-4.

Table 3: Descriptive Statistics of Input-Output Variables

	Total Capital	Total Dept	Total Operating Expense	Net Profit	Total Income	Total Operating Income
Mean	9358	1173	1153	6050	1239	8908
Median	5024	7773	6341	2538	5929	4165
Maximum	2973	4108	4014	3009	4325	4976
Minimum	3075	4500	1080	-9330	1129	-150
Std. Dev.	7854	1028	1108	7968	1203	1117
Skewness	0.7693	1.1572	1.4874	1.319	1.4692	2.0277
Kurtosis	2.3613	3.3475	4.1127	4.2609	4.0116	6.8381
Jarque-Bera	6.9391	13.694	25.2195	21.396	24.146	77.9479
Probability	0.0311	0.0010	0.0000	0.0002	0.0001	0.0000
Sum	5.62E	7.04E	6.92E	3630	7.44E	53449
Sum Sq. Dev.	3.64E	6.24E	7.25E+1	3.75E+1	8.54E+1	7.36E+1
Observations	60	60	60	60	60	60

Table 4: Correlation Analysis of Input-Output Variables

	Total Capital	Total Dept	Total Operating Expense	Net Profit	Total Income	Total Operating Income
Total Capital	1	0.7962	0.7070	0.6375	0.7140	0.6550
Total Dept	0.7962	1	0.8057	0.7662	0.8090	0.7434
Total Operating Expense	0.7070	0.8057	1	0.8090	0.7984	0.7236
Net Profit	0.6375	0.7662	0.8090	1	0.8014	0.7871
Total Income	0.7140	0.8090	0.7984	0.8014	1	0.7533
Total Operating Income	0.6550	0.7434	0.7236	0.7871	0.7533	1

First, technical efficiency change (TEC) and technological change (TC) were compared, and then the total factor productivity (TFP) of member airlines were compared by the MTFP method. While values greater than 1 show that efficiency increases, values less than 1 indicate that efficiency decreases. The TEC, TC, and TFP values of member airlines are shown in Tables 5-6.

Table 5: Average TEC, TC and TFP Values of Member of Star Alliance Group (2016-2019)

Airlines	TEC	TC	TFP
AEGEAN AIRLINES	1.000	0.949	0.949
AIR CANADA	1.006	1.001	1.007
AIR CHINA	0.969	1.005	0.974
AIR NEW ZEALAND	0.978	0.982	0.960
ALL NIPPON AIRWAYS	1.014	0.976	0.990
ASIANA AIRLINES	0.970	0.984	0.955
AVIANCA	0.990	0.998	0.988
COPA AIRLINES	1.000	1.000	1.000
EVA AIRWAYS	1.006	0.995	1.001
LUFTHANSA	0.982	0.968	0.951
SAS	1.012	0.953	0.964
SINGAPORE AIRLINES	0.984	1.005	0.988
THAI AIRWAYS	0.978	0.994	0.972
TURKISH AIRLINES	1.023	1.009	1.032
UNITED CONTINENTAL	1.000	0.965	0.965
Average	0.994	0.985	0.979

According to Table 5, the average technical efficiency change value of the airlines that are members of the Star Alliance group decreased by about 0.6%, the average technological change value decreased by about 1.5%, and the average total factor productivity value decreased by about 2% in the period 2016-2019. Technical efficiency change is influenced by the general activities of the enterprise, while technological change is influenced by non-operational factors. In this respect, the airline companies in question were adversely affected by both internal and external factors in the relevant period. As a result of this situation, the average total factor productivity value of most of the airlines decreased.

Air Canada and Turkish Airlines increased their average technical efficiency change, technological change and total factor productivity values during the period in question. From this point of view, it can be said that these airlines were positively affected by internal and external factors during the relevant period.

Table 6: TEC, TC and TFP Values of Member of Star Alliance Group

	TEC			TC			TFP		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Airlines	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
AEGEAN AIRLINES	1.00	1.00	1.00	1.35	0.93	0.67	1.35	0.93	0.67
AIRCANADA	1.01	0.97	1.02	1.32	0.70	1.06	1.34	0.69	1.09
AIR CHINA	0.91	1.04	0.95	1.02	0.93	1.05	0.94	0.97	1.00
AIR NEW ZEALAND	0.97	1.03	0.93	0.98	0.94	1.02	0.95	0.96	0.95
ALL									
NIPPON AIRWAYS	0.98	1.06	1.00	1.02	0.94	0.95	1.00	1.09	0.95
ASIANA AIRLINES	1.03	0.99	0.89	0.97	0.98	0.99	1.00	0.97	0.89
AVIANCA	0.99	1.02	0.94	1.00	0.96	1.02	1.00	0.99	0.96
COPA AIRLINES	1.00	1.00	1.00	1.19	0.65	1.27	1.19	0.65	1.27
EVA AIRWAYS	1.01	1.02	0.98	0.99	0.97	1.01	1.00	0.99	0.99
LUFTHANSA	0.96	1.01	0.97	1.12	0.94	0.85	1.08	0.95	0.83
SAS	1.05	1.01	1.01	1.02	0.9	0.85	1.03	1.00	0.87
SINGAPORE AIRLINES	0.94	1.07	0.93	1.03	0.95	1.02	0.98	1.02	0.95
THAI AIRWAYS	1.01	0.97	0.95	0.99	0.97	1.01	1.00	0.95	0.96
TURKISH AIRLINES	1.10	1.08	0.89	1.02	0.9	1.06	1.12	1.02	0.95
UNITED									
CONTINENTAL	0.98	1.01	1.00	0.86	0.95	1.08	0.85	0.96	1.08
TAL									
Average	0.96	1.22	0.96	1.05	0.91	0.99	1.05	0.93	0.95

Table 6 shows technical efficiency change, technological change and total factor productivity values of the airlines that are members of the Star Alliance group. Accordingly, average technical efficiency change value decreased by about 0.4% in the period 2016-2017, while it increased by about 5% in the period 2017-2018 and 2018-2019.

Airlines average technology change value increased by 2% in 2016-2017 and decreased by 8.5% in 2017-2018 and 6.5% in 2018-2019. Examining the average total factor productivity value of the airlines, it

decreased by around 3.5% in 2016-2017, by around 0.9% in 2017-2018 and by around 4.5% in 2018-2019. It is thought that the decrease in the average TFP value is due to the change in technical efficiency in the 2016-2017 period, and the decrease in the 2017-2018 and 2018-2019 periods is due to technological change. From this point of view, it can be said that both administrative and environmental influences caused the inefficiency during this period.

The technical efficiency change values of Aegean Airlines and Copa Airlines remained constant, while the value of Sas Airlines was constantly increasing. On the other hand was found that the total factor productivity values of Air Newzealand Airlines were constantly decreasing, while other airlines' values fluctuated.

5. Conclusion

The TEC, TC, and TFP values of airlines were calculated using the MTFP method. As a result average TEC values of the airlines in question decreased by 0.6%, the average TC values decreased by 1.5%, and the average TFP values decreased by 2.1%. Due to the decrease in the TEC and TC values, the TFP values also decreased. Considering that non-operating factors and managerial decisions influence TC and TEC values, the airlines in question are negatively affected by both managerial and non-operating factors. Accordingly, it can be said that the financial performance of the relevant airlines as of the said period is not good. Furthermore has been observed that these results obtained are compatible with the results of Asker's (a) (2021) study and are not compatible with the results of Öz and Köksal's (2016) and Min and Joo (2016)'s studies. It is believed that the main reason for this situation is owing to the fact that the relevant studies cover different periods and variables. As of the aforementioned period, only Air Canada and Turkish Airlines could increase their average TEC, TC and TFP values, while other airlines had fluctuations in their efficiency and productivity values.

When the efficiency and productivity change values of the member airlines were examined on a period-by-period basis, it was found that the average TEC value decreased by 0.4%, and the average TC and TFP values increased by approximately 5% in the 2016-2017 period. In the

2017-2018 period, the average TEC value increased by 2%, and average TC and TFP values decreased by 8.5% and 6.5%, respectively. In the 2018-2019 period, the average TEC, TC and TFP values decreased by 3.5%, 0.9%, and 4.5%, respectively. It can be said that the mentioned airlines were not efficient from a managerial point of view in the 2016-2017 period, they were negatively affected by external factors in the 2017-2018 period, and they were negatively affected by both internal and external factors in the 2018-2019 period. Although these results are taken into consideration in different periods and variables, they are compatible with the results of the studies of Kottas and Madas (2018) and Pires and Fernandes (2012).

This study, which analyzes the financial efficiency and productivity of member airlines, provides general information on the financial situation of airlines for investors, lenders, and airline managers.

There are some limitations of this study. The first limitation is that we obtained the data of only 15 out of 26 airlines that are members of the Star Alliance. Another limitation is that three input and three output variables were used.

In this study, only the financial performance of the airlines that are members of the Star Alliance was focused on. In future studies, other strategic alliances' financial, operational, and environmental performance might be examined through more variables.

Ethics Statement: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, BİİBFAD Journal does not have any responsibility, and all responsibility belongs to the authors of the study.

Author Contributions: Asker contributed to the determination of the subject, data analysis and reporting sections. Ustaömer contributed to the literature and method. 1st author's contribution rate is approximately 50%, 2nd author's contribution rate is 50%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest between the authors.

Acknowledgement: We would like to thank the Editorial Board of BİİBFAD Journal for their intense interest and efforts and the referees for their contribution.

References

- Abbott, M. (2015). Reform and efficiency of New Zealand's airports. *Utilities Policy*, 36(4), 1-9.
- Ar, İ., Ağaç, G., Peker, İ., & Birdoğan, B. (2014). PTT işletmelerinin etkinlik düzeylerindeki değişimin incelenmesi: 2006-2010 dönemi için malmquist- TFV endeksi uygulaması. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 5 (11), 171-191.
- Asker, V. (2017). Veri zarflama analizi ile finansal ve operasyonel etkinlik ölçümü: geleneksel havayolu işletmelerinde bir uygulama. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 18 (1), 153-172.
- Asker, V. (2021) (b), Havayolu işletmelerinde iki aşamalı veri zarflama analizi ile etkinlik ölçümü. *MANAS Journal of Social Studies*, 10 (4), 2373-2385.
- Asker, V., & Aydın, N., (2021). Financial efficiency measurement in airlines and determining factors of efficiency. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 5(2), 793-814.
- Asker, V., (2021) (a). Malmquist toplam faktör verimliliği endeksi ile operasyonel ve finansal performans analizi: Seçilmiş havayolu
-

işletmelerinde bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 59(2), 435-460.

- Aydın, U. & Kaya Aydın, G., (2021). Havayollarının pazarlama ve finansal etkinliklerinin stokastik sınır analizi yöntemi ile incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(42), 304-315.
- Bakır, M., Akan, Ş., Kiracı, K., Karabasevic, D., Stanujkic, & D., Popovic, G. (2020). Multiple-criteria approach of the operational performance evaluation in the airline industry: evidence from emerging market. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 12(2), 149-172.
- Barros, C., & Couto, E. (2013). Productivity analysis of European airlines, 2000-2011. *Journal of Air Transport Management*, 31(3), 11-13.
- Barros, C., & Peypoch, N. (2009). An evaluation of European airlines' operational performance. *Int. J. Production Economics*, 122(1), 525-533.
- Bassem, B. (2014). Total factor productivity change of MENA micro finance institutions: A Malmquist productivity index approach. *Economic Modelling*, 39, 182-198.
- Battal, Ü., (2020). Avrupadaki havaalanı grup şirketlerinin finansal performanslarının ölçülmesi: Veri zarflama analizi yöntemi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 171-184.
- Binatlı, S., (2019). Stratejik iş birliklerinin işletme performansındaki önemi: Havayollarında stratejik iş birlikleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(35), 213-228.
- Coelli, T. (1996). *A Guide to DEAP Version 2.1: A Data Envelopment Analysis (Computer) Program*. Armidale.
- Dayı, F., & Esmer, Y. (2019). Measuring financial performance of airline passenger transport company In European. 33rd International Academic Conference Abstract Book, 28-31 Ağustos 2019/ Vienna- Austria.

- Derici, S., & Uygur, K. (2019), Türkiye’de faaliyet gösteren iki havayolu şirketinin veri zarflama analizi ile etkinlik ölçümü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1107-1118.
- Fare, R., Grosskopf, S., Norris, M., & Zhang, Z. (1994). Productivity growth, technical progress, and efficiency change in industrialized countries. *The American Economic Review*, 84 (1), 66-83.
- Fernandez, X., Gundelfinger, J., & Millan, P. (2021). The impact of logistics and intermodality on airport efficiency. *Transport Policy*, 105(1), 103-110.
- Fragoudaki, A., & Giokas, D. (2020). Airport efficiency in the dawn of privatization: The case of Greece. *Journal of Air Transport Management*, 86(1), 1-14.
- Goetz, C. F. & Shapiro, A. H., (2012). Strategic alliance as a response to the threat of entry: Evidence from airline codesharing. *International Journal of Industrial Organization*, 30(2), 735-747.
- Güner, S., & Cebeci, H. (2021). Output targeting and capacity utilization for a new-built airport: Analysis for the new airport in Istanbul. *Socio- Economic Planning Sciences*, 76(2), 1-9.
- Huang, C. (2021). Assessing the financial performance of airlines in the Asia-Pacific region. *Investment Management and Financial Innovations*, 18 (2), 234-244.
- Huynh, T., Kim, G., & Ha, H. (2020). Comparative analysis of efficiency for major Southeast Asia airports: A two-stage approach. *Journal of Air Transport Management*, 89(3), 1-9.
- Kiracı, K. & Asker, V., (2021). Havada kriz: Kovid-19 pandemisinin havayolları performansı üzerindeki etkisinin çok boyutlu analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 657(2), 33-60.
- Kiracı, K., & Asker, V. (2019), Etkinlik ve etkinliği belirleyen faktörler: havayolu şirketleri üzerine ampirik bir inceleme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14 (1), 25-50.
-

- Kiracı, K., (2019). *Does joining global alliances affect airlines financial performance. Contemporary Challenges in Business and life sciences. IJOPEC.*
- Kleyman, B. & Seristö, H., (2001). Levels of airline alliance membership: balancing risks and benefits. *Journal of Air Transport Management*, 7(5), 303-310.
- Kottas, A. & Madas , M. A., (2018). Comparative efficiency analysis of major international airlines using Data Envelopment Analysis: Exploring effects of alliance membership and other operational efficiency determinants. *Journal of Air Transport Management*, 70(2), 1-17.
- Kuljanin, J., Kalic, M., Caggiani, L., & Ottomanelli, M. (2019), A comparative efficiency and productivity analysis: Implication to airlines located in Central and South-East Europe. *Journal of Air Transport Management*, 78, 152-163.
- Mahesh, R., & Prasad, D., (2012). Post merger and acquisition of financial performance analysis: A case study of select Indian airlines companies. *International Journal of Engineering, Management & Sciences*, 3(3), 362-369.
- Min, H. & Joo, S.-J., (2016). A comparative performance analysis of airline strategic alliances using data envelopment analysis. *Journal of Air Transport Management*, 52(2), 90-110.
- Mostoli, N., Rostamy, M., Shahverani, A., & Behzadi, M. (2019). Using the Malmquist Index in evaluation process to enhance mathematical literacy in high school students. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 6 (4), 636-655.
- Ömürbek, V., & Kınay, B., (2013). Havayolu taşımacılığı sektöründe TOPSIS yöntemiyle finansal performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 343-363.
- Öncü, M. A., Çömlekçi, İ., & Coşkun, E., (2013). Havayolu yolcu taşıma işletmelerinin finansal etkinliklerinin ölçümüne ilişkin bir araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(2), 77-86.
-

- Oum, T., Park, J., & Zhang, A., (2000). *Globalization and Strategic Alliances: The Case of The Airline Industry*. Pergamon.
- Öz, Y., & Köksal, C. D., (2016). Analyzing efficiencies and total factor productivities of Star Alliance member airlines. *The Online Journal of Science and Technology*, 6(1), 5-12.
- Pereira, D., & Mello, J. (2021), Efficiency evaluation of Brazilian airlines operations considering the Covid-19 outbreak. *Journal of Air Transport Management*, 91(2), 1-6.
- Pires, H. M., & Fernandes, E., (2012). Malmquist financial efficiency analysis for airlines. *Transportation Research Part E*, 48(5), 1049-1055.
- Sakthidharan, V., & Sivaraman, S. (2018), Impact of operating cost components on airline efficiency in India: A DEA approach. *Asia Pacific Management Review*, 23 (2), 258-267.
- Teker, S., Teker, D., & Güner, A., (2016). Financial performance of top 20 airlines. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 603-610.
- Tsui, K., Gilbey, A., & Balli, O. (2014). Estimating airport efficiency of New Zealand airports. *Journal of Air Transport Management*, 35 (2), 78-86.
- Wang, Wei-Kang, Lin, F., Ting, I. W. K., Kweh, Q. L., Lu, Wen-Min, & Chiu, Tzu-Yu. (2017). Does asset-light strategy contribute to the dynamic efficiency of global airlines? *Journal of Air Transport Management*, 62(3), 99-108.
- Yu, M. M., Chen, L. H., & Chiang, H., (2017). The effects of alliances and size on airlines' dynamic operational performance. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 106 (1), 197-214.
- Zarraga, A., Portillo, F., & Molinero, C. (2021). The impact of the economic crisis on the efficiency of Spanish airports: A DEA visualisation analysis. *Research in Transportation Business & Management*, 39(1), 1-14.
-

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences
Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 59-90
DOI: 10.33399/biibfad.1083238
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info
Geliş/Received: 05.03.2022 Kabul/ Accepted: 08.06.2022

X, Y VE Z KUŞAKLARININ KENTSEL ALANLARI KULLANIM ŞEKİLLERİ VE KENTTEN BEKLENTİLERİ

*Generation X, Y and Z's Use of Urban Areas and Expectations
from the City*

Kıvanç DEMİRCİ*

Öz

X, Y ve Z kuşaklarının kentsel alanları kullanma şekilleri, kent yöneticilerinden beklentileri, kentsel alanlarda gördüğü eksiklikler ve hayallerindeki kent tasvirleri tespit edilerek kent idarecilerinin uygulayacakları plan ve programlara nitel veriler oluşturmak çalışmanın temel amaçları arasında yer almaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda, X, Y ve Z kuşaklarının özellikleri ve ilgi alanlarına göre hangi yıllara dâhil olduğu açıklandıktan sonra İzmir ili yerleşikleriyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşme çalışmasının çıktılarına yer verilmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine dayandırılmıştır. Çalışmada X, Y ve Z kuşaklarının ulaşım, trafik, konut ve altyapı konusunda benzer düşüncelere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. X kuşağı bireyleri dingin yaşamı, kalabalıktan uzak, el değmemiş doğal şehir alanlarını tercih ederken, Y kuşağı bireyleri yeşil alanları ve yoğun alanlara sahip kültürel alanları tercih etmektedir. Kuşakların farklılaşan ihtiyaçlarının tam olarak karşılanmamasından ötürü katılımcıların İzmir kentine aidiyet düzeylerinin düştüğü bu durumun da yaşam kalitesini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple kent yöneticileri tarafından imar, çevre düzeni gibi stratejik planların hazırlanma süreçlerinde kuşaklar arasındaki farklılıkların dikkate alınması sorunların çözümünde önemli görülmektedir.

---

*Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi, kivancdemirci4@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6598-6673>

Anahtar Kelimeler: X, Y ve Z kuşakları, kent planlaması, kent algısı, yaşam tarzı farklılıkları.

JEL Kodları: Z00.

Abstract

The main purposes of the study are to determine the way that X, Y and Z generations use urban areas, their expectations from the city administrators, the deficiencies they see in urban areas and the descriptions of the city in their dreams, and to create qualitative data for the plans and programs to be implemented by the city administrators. For these purposes, after explaining which years the X, Y and Z generations belong to according to their characteristics and areas of interest, the outputs of the semi-structured interview study with the residents of Izmir are included. The study is based on the semi-structured interview technique, which is among the qualitative research methods. In the study, it was concluded that X, Y and Z generations have similar thoughts about transportation, traffic, housing and infrastructure. While generation X prefer calm life, untouched natural city areas away from crowds, Y generation individuals prefer green areas and cultural areas with dense areas. It was concluded that the level of belonging of the participants to the city of Izmir decreased due to the fact that the differing needs of the generations were not fully met, and this situation also reduced their quality of life. For this reason, considering the differences between generations in the preparation processes of strategic plans such as zoning and environmental order by city managers is considered important in solving problems.

Keywords: X, Y, and Z generations, urban planning, urban perception, lifestyle differences.

JEL Codes: Z00.

1. Giriş

Kuşak, ortalama yirmi beş - otuz yıllık dönemler içerisinde yaşayan benzer dönemlerden geçmiş bireyler topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Adıgüzel vd. 2014: 169). Diğer bir çalışmada, belli dönemlerde dünyaya gelen davranışsal olarak benzer özellikler gösteren birey toplulukları, kuşak olarak tanımlanmıştır (Mora, 2006). Literatürde kuşakların sınıflandırılması konusunda ilgi alanına göre çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

X kuşağı kavramı sistematik olarak ilk kez 1989 yılında Douglas Coupland tarafından kullanılmıştır. 1991 yılında yazmış olduğu "Generation X: Tales for an Accelerated Culture" adlı kitap sonrasında akademik çalışmalarda sistematik olarak kullanılmaya başlanmıştır (Coupland, 1991; Star, 1993, s. 22).

Kuşak tanımlarının yeni ve gelişmeye açık olması nedeniyle kronolojik sınıflandırılması ve adlandırılması konusunda literatürde ilgi alanına göre çeşitli farklılıkların olduğu görülmektedir. (Karaibrahimoğlu, 2021). Howe ve Strauss (1991) tarafından yapılan çalışmada X, Y ve Z kuşakları ifadesi kullanılmamış olup 1961 ve 1981 yılları arasında doğan bireyler 13. kuşak olarak, 1981-2000 yılları arasında doğanlar, milenyum kuşağı olarak tanımlanmıştır. Tapscott (2009) tarafından yapılan çalışmada, 1965-1975 arasında doğanlar x kuşağı olarak, 1976 ile 2000 yılları arasında doğanlar dijital nesil olarak kategorize edilmiştir. Reisenwitz ve Iyer (2009) ise, çalışmalarında 1965-1978 yılları arasında doğan grubu X kuşağı olarak tanımlamıştır. Levickaite (2010) tarafından yapılan çalışmada, 1960-1974 arasında doğanlar X kuşağı olarak tanımlanmıştır.

Bu çalışmada görece yaygın olarak kullanılan 1965-1980 yılları arasında doğan bireyleri X kuşağı olarak tanımlayan sınıflandırma esas alınmıştır (Berkup, 2014; Betz, 2019; Duman, 2019). Bu dönem içerisinde yer alan X kuşağının temel karakteristik özelliklerini, 1945-1964 yılları arasında doğan bebek patlaması kuşağı şekillendirmiştir. 1964 yılına kadar devam eden kuşağa bu isim verilmesinin nedenleri 2. Dünya Savaşı sonrası doğum oranlarının artması, savaş harcamalarının sonlanıp ekonomik refahın artması ve bu nedenle lüks tüketim oranlarının artması olarak sıralanabilir (Cohen, 2012).

X kuşağı döneminde çalışma ve boşanma oranlarının artması kendi ayakları üzerinde duran ve bağımsız karar almak isteyen bir nesil yarattı. Bu nesil ekip çalışması yerine bireyselliğe önem verdi (Patterson, 2007). Yaşamları boyunca süregelen bu bireysellik anlayışı X kuşağının topluma karşı aykırı olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Bu aykırı davranışlar giyim farklılığı, politik davranışların marjinalliği, müzik, sinema gibi sosyal davranışlarda baskın tercihlerde kendisini göstermiştir (Coupland, 1991). Bu anlayış ayrıca

X kuşağını; bağımsız, girişimci, pragmatik, şüpheli, kendine güvenen, yüksek eğitimli özellikleriyle donatmıştır (USF, 2021).

Teknolojik ilerleme denildiğinde akla ilk gelen kuşak Y olsa da, X kuşağından Y kuşağına geçiş döneminde bireylerin ortalama gelirlerinin artmasından dolayı X kuşağı da teknoloji kullanımı konusunda kendisini geliştirmiştir. Bu kuşak; teknolojik gelişmeleri takip etmekte, değişim ve rekabet konularında bilgilidir (Kupperschmidt, 2000: 69). Garantici, zorluklara karşı mücadele etme, cesur olma, aileye değer verme, sorumluluk alma, güven eksikliği, özgüven yüksekliği, otoriteye itaatlerinin düşük olması, tedbirli olma, eğlenceye düşkünlük ve faydacı olma X kuşağını diğer tanımlayan özellikler arasında yer almaktadır.

Tablo 1: X Kuşağı Sınıflandırmaları

İlgili Literatür	X Kuşağı
Howe ve Strauss (1991)	1961-1981 (13. Kuşak)
Tapscott (2009)	1965-1975
Reisenwitz ve Iyer (2009)	1965-1978
Levickaite (2010)	1960-1974

Dijital teknolojik gelişmelerin yoğun olduğu yıllar arasında doğan iletişim ve bilgi teknolojisi yönünden bilgi birikimine sahip olanlar Y kuşağı olarak tanımlanmaktadır. Literatür incelendiğinde dijital kuşak, gelecek kuşak, milenyum kuşağı, eko patlaması gibi isimlerin Y kuşağı yerine kullanıldığı görülmektedir (Tolbize, 2018: 4). Literatürde X kuşağında olduğu gibi Y kuşağının dönemlere ayrılmasında da farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Markert (2004) çalışmasında kuşakların 20 yıllık dönemlere ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yüzden 1985-2005 yılları arasında doğan nesilleri Y kuşağı olarak adlandırmıştır (Markert, 2004). Maxwell ve Broadbridge (2014) tarafından yapılan bir diğer çalışmada 1977-2000 yılları arasında doğan bireyler Y kuşağı içerisinde değerlendirilmiştir. Merritt ve Editor (2002) tarafından yapılan çalışmada ise, 1981-2003 yılları arasında doğan bireyler Y kuşağı olarak adlandırılmıştır (Merritt ve Editor, 2002). Bu çalışmada görece yaygın olarak kullanılan 1981-1999 yılları arasında doğan bireyleri Y kuşağı olarak tanımlayan sınıflandırma esas alınmıştır (Duman, 2019; Weingarten, 2009)

Küresel çapta artan terör olayları, geniş aile ilişkileri, Google'ın arama motoru olarak kullanılması, teknolojik gelişmeler, video oyunları, ebeveynlerin çocuk yetiştirme konusunda planlı hareketleri Y kuşağının kimliğini şekillendiren önemli olaylar arasında yer almaktadır (Tanner, 2021). Lancaster ve Stillman (2002) tarafından yapılan çalışmada, kendine güven, sonuç ve başarı odaklılık, faydacı bakış açısı, güçlü ahlaki kişilik, değişime açık olma ve optimist bakış açısı Y kuşağının karakteristik özellikleri olarak sıralanmıştır. Kendisini ifade etme konusunda başarılı olma, aile odaklılık, cesaret düzeyi yüksek, takım çalışmasına olan ilgileri, uzun süreli sadakat beklentisi olmama, farklı alanlarda sorumluluk alma yetisi ve özgürlüğe düşkünlük Y kuşağının vurgulanan diğer özellikleri arasında yer almaktadır (Sarioğlu, 2018).

Tablo 2: Y Kuşağı Sınıflandırmaları

İlgili Literatür	Y Kuşağı
Merritt ve Editor (2002)	1981-2003
Markert (2004)	1985-2005
Maxwell ve Broadbridge (2014)	1977- 2000

Akıllı telefonlar, sosyal medya, iklim değişikliği, cinsiyet eşitliği gibi toplumsal olaylar döneminde doğan Z kuşağı üyeleri, dijital, internete bağlı olarak yaşayan nesil olarak tanımlanmaktadır (J.Schenarts, 2020). İnternete bağlı olarak yaşadıklarından dolayı bir önceki kuşağa göre düşüncelerinde ve yaşam tarzlarında büyük kırılmalar yaşamıştır. Örneğin, bu kuşak internetteki ilişkileriyle iş ortamındaki ilişkileri arasında ayırım yapmazlar (Francis ve Hoefel, 2018). Sabırsızlık, günün her saatinde ulaşılabilirlik, sahip olduklarına karşı aşırı koruma duygusu, hızlı ve soyut düşünce yapısı, takım çalışmasına uygun olmama, kolay vazgeçme, yüksek özgüven, yaratıcılık ve aynı anda birden fazla konuyla ilgilenebilme Z kuşağının spesifik özellikleridir (Taş ve Demirdöğmez, 2017; Salleh vd., 2017).

Çalışmada X, Y ve Z kuşaklarının kentsel alanları kullanım şekilleri, kent yöneticilerinden beklentileri, kentsel alanlarda gördüğü eksiklikler ve hayallerindeki kent tasvirleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu sayede literatürdeki kuşaklar ve kent algısıyla bağlantılı çalışma eksikliği giderilerek kent idarecileri tarafından ileride yapılacak olan kent planlaması çalışmalarına yol gösterilmesi

amaçlanmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerin İzmir ili sınırları içerisinde yapılması nedeniyle tüm Türkiye için genellenememesi çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır.

2. Literatür Taraması

Literatür incelemesi; EBSCO, SOBIAD, Science Direct, TR Dizin veri tabanları kullanılarak X, Y, Z kuşakları, kent yönetimi, kent, kent planlaması anahtar kelimeleri ve bu kelimelerin İngilizce karşılıkları kullanılarak yapılan tarama sonucunda çıkan yayınların incelenmesiyle yapılmıştır. Literatürde, kuşak ve kent temalı çalışmaların oldukça sınırlı sayıda ve yakın tarihli olduğu görülmüştür.

Susanti ve Natalia (2018) tarafından yapılan çalışmada, Z kuşağının kamusal alan talepleri üzerinde durulmuştur. Larkin vd. (2018), Z kuşağının teknolojik kuşak olmasından hareketle planlama süreçlerinde teknolojik imkânlardan yararlanılması gerekliliği üzerinde durmuştur. Supunya ve Ayuwat (2019), Tayland’da yaşayan X, Y ve Z kuşaklarının kentsel alanlardaki yaşam tarzlarını tespit etmişlerdir. Çalışmada X kuşağının toplu etkinlikleri ve dinlendirici sakin alanları tercih ettiği, Y kuşağının, seyahat etmekten hoşlandığı eğlence, spor, alışveriş gibi etkinliklerin yoğun olarak gerçekleştirildiği alanlarda vakit geçirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Z kuşağının teknolojik ve özel becerilere ilişkin hobileri olduğu vurgulanmıştır. Düzenli, Alpak ve Yılmaz (2019) tarafından yapılan çalışmada, kuşaklar arasında kentsel alanları kullanma konusunda farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İstanbul Üniversitesi Şehir Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (2019) tarafından 2013-2018 yılları arasında İstanbul ilindeki demografik değişimi gösteren bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, iş hayatını sonlandıran X kuşağının kent merkezinden uzaklaştığı, Y kuşağının kent tercihlerinde değişiklik yapmadığı, Z kuşağının kentin hâkimi konumuna geldiği sonucuna varılmıştır. Euromonitor International (2020) tarafından Çin de yaşayan X ve Y kuşaklarının kentsel alanlarda nasıl yaşadıklarının tespit edilmesi amacını taşıyan bir rapor hazırlanmıştır. Raporda; Z kuşağının akıllı telefonlar, internet, influencer gibi dijital kolaylık

uygulamalarından rahatça yararlanacakları bir kent hayal ettiği vurgulanmaktadır.

Lee (2020) çalışmasında, Y kuşağının şehir merkezlerinden ayrılarak yaşamak için banliyöleri tercih ettiği kanısının yanlış olduğunu ifade etmiştir. Y kuşağının banliyö bölgelerine yönelik talebinin olduğu fakat bu durumun elde edilen veriler ışığında genellenemeyeceği sonucuna ulaşmıştır. Kam (2022) tarafından yapılan çalışmada, küreselleşme ve teknolojik gelişmeler nedeniyle kent planlaması ve yönetiminin giderek zorlaştığı ifade edilmiştir. X, Y ve Z kuşaklarının kent yöneticilerinden farklı beklentilere sahip olduğu vurgulanmıştır.

3. Yöntem

Çalışmada, görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, çalışmanın amacına uygun olarak hazırlanan sorularla hedef kişilerden bilgi almak olarak tanımlanmakta, araştırmacıya veri toplama sürecinde esneklik ve derinlik kazandırmaktadır (Aziz, 2020). Görüşme yöntemi araştırmacının katılımcı bireylere uyguladığı yöntemlerin katılığına göre yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olmak üzere 3'e ayrılmaktadır (Yüksel, 2020).

Çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğin tercih edilmesinin nedenleri şu şekildedir:

- Araştırmacılara yanıtların ardındaki nedenleri öğrenebilmeleri için imkânı sağlaması,
- Araştırmacıyla katılımcılar arasında görüş alışverişi fırsatı sunarak iki yönlü iletişimi desteklemesi,
- Katılımcılara akıllarına gelmeyen veya hassas konularda düşünme imkânı tanınmasıdır (İslamoğlu ve Alınacak, 2019).

3.1. Örneklem Seçimi

Örneklem olarak ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemde önceden belirlenen ölçütlere uygun olarak katılımcılar seçilerek çıkarım yapılması amaçlanmaktadır. Bu örneklem yönteminde çalışmanın amacına uygun herhangi bir ölçüt kullanılabilir (Grix, 2010; West, 2016). Bu çalışmada kullanılan ölçüt

yaş kriteridir. X, Y ve Z kuşaklarına dâhil olan bireyler dışındaki katılımcılar amaca uygunluk taşımadığından dolayı örneklem dışında bırakılmıştır.

3.2. Örneklem Sayısının Belirlenmesi

Nitel araştırmalarda güvenilir sonuçlara ulaşılması için kaç adet görüşme yapılması gerekliliği literatürdeki tartışmalı konuların başında gelmektedir (Dworkin, 2012). Patton (2005) ve Neuman (2014) tarafından yapılan çalışmalarda örneklem sayısının 5-25 arasında değişebileceği ifade edilmektedir. Sandelowski (1995) ve Rubin ve Babbie (2014) tarafından yapılan çalışmalarda nitel araştırmaların en az 10 kişi ile yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Green ve Thorogood (2018) tarafından yapılan çalışmada 20 ve daha üstü bireyle gerçekleştirilecek nitel araştırmanın başarılı sonuç vereceği ifade edilmiştir. Alanda çalışan bazı uzmanlar nitel araştırmanın veri doygunluğuna bağlı olduğunu belli bir sayı vermenin doğru olmayacağını ifade etmektedir (Galvin, 2015).

Bu çalışma, İzmir ilinde yapılmış olup X, Y ve Z kuşaklarından her birine dâhil olan 20, toplamda 60 bireyle yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Yukarıda verilen literatürdeki örneklem sayıları ve görüşmelerden elde edilen bilgi doygunluğu göz önüne alınarak 60 sayısına ulaşıldığında araştırma sonlandırılmıştır. Görüşmelerin etik ilkeler mevzuatına uygunluğunun tespiti amacıyla, Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulu'nun 22/02-2 sayılı ve E.1769 evrak kayıt numaralı kararıyla etik kurul uygunluk raporu alınmıştır.

3.3. Araştırma Grubu

Görüşmeler sırasında kişisel bilgilerinin açıklanmayacağını taahhüt edilmesi nedeniyle katılımcılara kuşaklarıyla bağlantılı kodlar verilmiştir. Bu kodlara ve çalışmayla bağlantılı diğer demografik verilere Tablo 3, 4 ve 5'te yer verilmiştir.

Tablo 3: X Kuşağı Katılımcılarının Demografik Bilgilerini Gösteren Tablo

Kuşak Kod	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Meslek
X1	45	Erkek	Lise	Uzman Çavuş
X2	52	Erkek	Lisans	Gişe Memuru
X3	45	Kadın	Lisans	Gişe Memuru
X4	44	Kadın	Lisans	Gişe Memuru
X5	43	Erkek	Lisans	Memur(Belediye)
X6	45	Erkek	Lise	Esnaf
X7	55	Erkek	Lise	Esnaf
X8	43	Kadın	Lise	Ev Hanımı
X9	53	Erkek	Lise	İşsiz
X10	51	Kadın	Lise	Ev Hanımı
X11	46	Erkek	Lisans	SGK Denetmen
X12	43	Erkek	Lise	Uzman Çavuş
X13	50	Erkek	Lisans	Astsubay
X14	53	Erkek	Lisans	Astsubay
X15	54	Erkek	Lisansüstü	Akademisyen
X16	57	Erkek	Lise	İnşaat İşçisi
X17	52	Erkek	Lise	Esnaf
X18	51	Kadın	Lise	Ev Hanımı
X19	50	Erkek	Lisansüstü	Akademisyen
X20	46	Erkek	Lisansüstü	Proje Danışmanı

Tablo 3'ten görüldüğü üzere X kuşağından 15 erkek 5 kadın olmak üzere toplamda 20 katılımcıyla görüşme yapılmıştır. Katılımcıların 10'u lise 7'si lisans 3'ü de lisansüstü mezundur.

Tablo 4: Y Kuşağı Katılımcılarının Demografik Bilgilerini Gösteren Tablo

Kuşak - Kod	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Meslek
Y1	42	Kadın	Lise	Ev Hanımı
Y2	42	Kadın	Lise	Ev Hanımı
Y3	42	Erkek	Lisans	İhracat Müşteri Temsilcisi
Y4	42	Kadın	Ön Lisans	Kuaför
Y5	40	Erkek	Lisans	Klinik Veterineri
Y6	33	Kadın	Lisans	Gelir Uzman Yardımcısı
Y7	35	Erkek	Lisansüstü	Gelir Uzman Yardımcısı
Y8	32	Erkek	Lisans	Bilgisayar İşletmeni
Y9	37	Kadın	Lise	Zabıt Katibi
Y10	36	Erkek	Ön Lisans	Zabıt Katibi
Y11	37	Erkek	Lisans	Astsubay
Y12	32	Kadın	Lise	Ev Hanımı
Y13	34	Erkek	Lisans	Bilgisayar İşletmeni
Y14	40	Erkek	Lisans	Bilgisayar İşletmeni
Y15	34	Kadın	Lise	Bilgisayar İşletmeni
Y16	42	Kadın	Lise	Ev Hanımı
Y17	35	Kadın	Lisans	Ev Hanımı
Y18	24	Erkek	Lisans	İşsiz
Y19	27	Kadın	Lisans	Gişe Memuru
Y20	25	Erkek	Lisans	Banka Memuru

Tablo 4'ten görüldüğü üzere Y kuşağından 10 erkek 10 kadın olmak üzere toplamda 20 katılımcıyla görüşme yapılmıştır. Katılımcıların 6'sı lise, 2'si önlisans, 11'i lisans, 1 tanesi de lisansüstü mezundur.

Tablo 5: Z Kuşağı Katılımcılarının Demografik Bilgilerini Gösteren Tablo

Kuşak - Kod	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Meslek
Z1	21	Kadın	Lise	Öğrenci
Z2	22	Kadın	Lisans	Kasiyer
Z3	20	Kadın	Lise	Öğrenci
Z4	22	Erkek	Lisans	İşsiz
Z5	20	Erkek	Lise	Öğrenci
Z6	21	Erkek	Lise	Öğrenci
Z7	21	Erkek	Lise	Öğrenci
Z8	20	Kadın	Lise	Öğrenci
Z9	22	Kadın	Lise	Öğrenci
Z10	22	Erkek	Lise	Öğrenci
Z11	22	Kadın	Lise	Öğrenci
Z12	19	Kadın	Lise	Öğrenci
Z13	21	Kadın	Lise	Öğrenci
Z14	19	Erkek	Lise	Öğrenci/Yarı Zamanlı
Z15	20	Erkek	Lise	Öğrenci
Z16	20	Kadın	Lise	Öğrenci
Z17	19	Kadın	Lise	Öğrenci
Z18	21	Erkek	Lise	Öğrenci
Z19	22	Erkek	Lise	Öğrenci
Z20	22	Kadın	Lise	Öğrenci

Tablo 5'ten görüldüğü üzere Z kuşağından 11 kadın 9 erkek olmak üzere toplamda 20 katılımcıyla görüşme yapılmıştır. Katılımcıların 18'i lise mezunu, 2'si lisans mezunudur. Z kuşağı katılımcıları arasında lise mezunlarının ağırlıkta olmasının temel nedeni yaş durumlarından kaynaklı eğitim süreçlerinin devam etmesidir.

4. Bulgular

Bu başlık altında X, Y ve Z kuşaklarına dâhil toplamda 60 adet katılımcıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerin çıktılarına yer verilmiştir. Çıktılar metne aktarılırken araştırma grubu başlığında yer alan kodlamalardan yararlanılmış olup taahhüt edilen gizlilik ilkelerine uygunluk sağlanmıştır.

Tablo 6: “İzmir İli Denildiğinde Aklınıza Gelen İlk Beş Sözcük Nedir?”
Sorusuna Verilen Cevapları Gösteren Tablo

X Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Sakin, Dingin Yaşam, Huzur	X1, X2, X3, X5, X9, X10, X11, X13, X15, X16, X17, X18
Doğal alanlar (Deniz, koy, körfez, Foça gibi deniz kıyısı ilçeleri)	X1, X2, X3, X4, X6, X7, X9, X10, X12, X13, X14, X17, X18, X19, X20
Saat Kulesi	X3, X5, X6, X8, X9, X10, X13, X15, X17, X18, X19, X20
Antik Kentler (Efes, Bergama)	X4, X6, X7, X9, X10, X13, X15, X16, X18, X19
Y Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Özgür ve Aydın Şehir	Y2, Y4, Y5, Y8, Y9, Y10, Y11, Y12, Y15, Y18, Y19
Tarihi ve Kültürel Yerler	Y1, Y3, Y4, Y6, Y7, Y9, Y11, Y14, Y16, Y17, Y18, Y20
Boyoz, Midye, Deniz	Y5, Y6, Y7, Y9, Y10, Y12, Y13, Y14, Y15
Z Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Özgürlük	Z1, Z2, Z4, Z6, Z7, Z8, Z10, Z11, Z15, Z16, Z18
Rahat Yaşam, Rahatlık	Z1, Z4, Z6, Z7, Z8, Z10, Z13, Z16, Z17
Hareketli Hayat, Sosyallaşma	Z2, Z3, Z5, Z8, Z10, Z14, Z15, Z17, Z18

Tablo 6'dan görüldüğü üzere İzmir ili denildiğinde aklınıza gelen ilk beş sözcük nedir? sorusuna verilen cevaplarda X kuşağı doğal alanlar, antik kentler gibi somut unsurlara vurgu yaparken Y kuşağı tarihi ve kültürel yerler, özgürlük gibi soyut ve somut birleşimi olgular üzerinde durmuştur. Z kuşağı ise, özgürlük, rahatlık, hareketli yaşam gibi soyut algılar üzerine odaklanmıştır.

Tablo 7'den görüldüğü üzere katılımcıların geneli tarafından kent trafiğinin fazlalığı ve ulaşım sistemlerinin yetersizliği İzmir ilinde görülen en temel eksiklik olarak ifade edilmiştir. X kuşağı, kent merkezindeki yeşil alanları yetersiz görürken Y kuşağı spor ve yürüyüş alanlarını yetersiz görmektedir. Z kuşağı, internet erişim noktalarının yetersiz olduğunu vurgulamıştır.

Tablo 7: “İzmir İli Denildiğinde Aklınıza Gelen İlk Beş Sözcük Nedir?”
Sorusuna Verilen Cevapları Gösteren Tablo

X Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Trafik Fazlalığı ve Ulaşım Sistemlerinin Yetersizliği	X1, X2, X3, X4, X5, X7, X8, X9, X10, X11, X12, X13, X15, X17, X18, X19, X20
Kent Merkezlerindeki Yeşil ve Sakin Alanların Yetersizliği	X1, X2, X3, X4, X6, X7, X9, X10, X12, X15, X17, X18, X19
Y Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Trafik Fazlalığı ve Ulaşım Sistemlerinin Yetersizliği	Y1, Y2, Y3, Y4, Y6, Y7, Y8, Y9, Y10, Y12, Y14, Y16, Y17, Y19, Y20
Spor ve Yürüyüş Alanlarının Yetersizliği	Y3, Y4, Y5, Y7, Y9, Y10, Y12, Y13, Y14, Y15, Y18, Y19
Z Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Trafik Fazlalığı ve Ulaşım Sistemlerinin Yetersizliği	Z1, Z2, Z3, Z4, Z5, Z6, Z7, Z10, Z11, Z12, Z15, Z16, Z17, Z18, Z19, Z20
Altyapı Yetersizliği	Z2, Z3, Z4, Z5, Z6, Z7, Z8, Z9, Z11, Z12, Z14, Z15, Z16, Z17
İnternet Erişim Noktalarının Yetersizliği	Z1, Z5, Z8, Z9, Z11, Z13, Z14, Z16, Z17, Z20

X19: “Şehir merkezinde yeşil alanların oldukça az olduğunu düşünüyorum. Mide ve diz rahatsızlığım var. İster istemez yemeği fazla kaçırdığımız, spora ihtiyacımız olduğu zamanlar oluyor. Her yer asfalt, taş, toprak, toz.... evde sıkıldığım zaman çıkıp yeşil bir alanda temiz hava almak için otobüsle yarım saat yol gitmek gerekiyor. Mevsim kış olduğunda ve bu durum hava kirliliğiyle birleştiğinde daha büyük sorunlar ortaya çıkıyor. Camları bile açamıyoruz.” (Erkek, 50, Akademisyen).

X kuşağında yer alan bireyler yaş ve fiziksel durumları gereği Y ve Z kuşağı bireyelerine göre olumsuz sağlık durumlarıyla daha fazla karşı karşıya kalmaktadır. X19 katılımcısının verdiği cevaptan da anlaşıldığı üzere sağlık durumlarının kentsel alan talepleri konusunda belirleyici olduğu görülmektedir.

Y3: “Çok yoğun masa başı bir işte çalışıyorum. Sabah 08.00-18.00 saatleri arasında sürekli koltukta oturuyorum. İşten çıkınca veya hafta sonu yürümek istiyorum. Buca ilçesinde yürüyüş veya bisiklet yolu bulunmamaktadır. Olan alanlarda evime çok uzakta sosyal alanların üzerinde çalışılması gerektiğini düşünüyorum.” (Erkek, 42, İhracat Müşteri Temsilcisi).

Matbaa firmasında ihracat müşteri temsilciliği görevi yapan Y3 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, iş durumlarının da kentsel alan talebinde belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İş

kolunun kendine has yıpratıcı etkileriyle yaşayan bireyler boş zamanlarında kullanacakları kentsel donatı alanlarının belirli özelliklerde olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Z5: “İzmir ilindeki en önemli eksiklik wifi (internet erişim) noktalarının sayısının azlığıdır. Günümüzde her şey internet üzerinden yürüyor. Geçen hafta ulaşım kartımda bakiye kalmadığı ve dolun noktasına yaklaşık 10 dakika yürüme mesafesinde olduğum için internet üzerinden yükleme yapmaya çalıştım. İnternetimin yavaşlığından dolayı yükleme yapamadım. Dolun noktasına kadar yürümek zorunda kaldım. 21. yüzyılda Türkiye’nin en büyük 3. şehrinde wifi noktalarının sayısının ve kalitesinin artırılması gerekmektedir.” (Erkek, 20, Öğrenci).

Z5 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, Z kuşağının kentsel alanlarda internet kullanımına vermiş olduğu önem görülmektedir. Z kuşağı bireyleri kamusal ihtiyaçlarını giderirken kentsel alanlarda internet gibi pratik çözümler üreteceği altyapı noktaları aramaktadır.

Z16: “Üniversite öğrencisiyim. Okulum yurduma uzak olduğu için günde yaklaşık 2 saatim (gidiş-dönüş) yolda geçiyor. Zaman zaman yolda ders çalışmak veya müzik dinlemek istiyorum. İnternet miktarımın az olması ve acil durumlar için saklama ihtiyacından dolayı yolda her türlü işi yapamıyorum. Otobüs ve metroda da internetin olmaması nedeniyle zamanı yeterince verimli geçiremiyorum.” (Kadın, 20, Öğrenci).

Z16 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, ulaşım ve eğitim gibi alanlarda internet kullanımıyla ihtiyaçlarını gideren Z kuşağı katılımcıları için kentsel alanlarda internet erişim noktaları artırılmalıdır.

Tablo 8’den görüldüğü üzere, X kuşağına dâhil olan bireyler kalabalık olmayan, havası temiz ruhen ve fiziken dinlenebilecekleri alanları tercih ederken; Y kuşağına dâhil olan bireyler kültürel etkinliklerin yapıldığı ve doğal yapının korunduğu alanları tercih etmektedir. Z kuşağı içerisinde yer alan katılımcılar, aktivite ve sosyalleşme imkânı bol olan ve teknolojik aygıtlarını rahatça kullanabilecekleri ekonomik alanları tercih etmektedir.

Tablo 8: “Kentsel Mekânlarda Vakit Geçirirken Hangi Unsurlara Bağlı Olarak Tercihinizi Yaparsınız?” Sorusuna Verilen Cevapları Gösteren Tablo

X Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Temiz Hava	X1, X2, X4, X5, X6, X7, X9, X10, X11, X13, X16, X18, X19, X20
Kalabalık Olmayan Sessiz Alanlar	X1, X2, X3, X4, X9, X10, X11, X12, X17, X18
Doğal Dokunun Korunduğu Yeşil Alanlar	X1, X2, X4, X5, X6, X7, X11, X12, X13, X15, X16, X17, X18
Y Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Konser, Sinema, Tiyatro gibi Kültürel Etkinliklerin Olduğu Alanlar	Y1, Y3, Y4, Y6, Y8, Y9, Y11, Y14, Y16, Y17, Y19, Y20
Aile Alanları	Y2, Y3, Y5, Y6, Y8, Y9, Y10, Y12, Y13, Y14, Y15, Y20
Doğal Dokunun Korunduğu Yeşil Alanlar	Y3, Y5, Y6, Y7, Y9, Y10, Y12, Y19, Y20
Z Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Aktivitenin Bol Olduğu Eğlenceli Alanlar	Z1, Z2, Z3, Z5, Z8, Z10, Z12, Z14, Z15, Z17, Z18
Ekonomik Açından Uygun Alanlar	Z1, Z3, Z4, Z5, Z8, Z9, Z10, Z11, Z15, Z16
Sosyalleşme İmkânı Olan Alanlar	Z2, Z3, Z5, Z8, Z10, Z14, Z15, Z17, Z18, Z19, Z20
Kamera, Telefon, İnternet gibi Araçların Kullanımına Uygun Alanlar	Z1, Z5, Z8, Z9, Z11, Z13, Z17, Z20

X1: “Çocuklarım ve eşimle birlikte yeşil, sakin ve kalabalık olmayan alanlara gitmeyi tercih ediyorum. Güvenlik açısından da rahat ediyorum. Sakin alanlarda kendimi daha güvende hissediyorum.” (Erkek, 45, Uzman Çavuş).

X1 katılımcısının vermiş olduğu yanıtı ek olarak, görüşme sırasında X10 ve X18 katılımcıları da belli yaştan sonra insanların sakin ortamlar aradığını ifade etmiştir. X kuşağının fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının karşılanması ve kente aidiyetlerinin artırılması amacıyla doğal alanların korunması hususu önem taşımaktadır.

Y8: “3 yaşında çocuğumuz var. Biliyorsunuz herhangi bir aktivite yaparken onu düşünmek zorundayız. Gıda, su, tuvalet gibi zorunlu ihtiyaçlara kolay erişebileceğimiz alanları tercih ediyoruz. Çocuğumuz olmadan önce hafta sonlarını insanlardan uzak kamplarda geçirirdik. Bir ekmek bir şişe su bize yeterdi. Ama üç yıldır alışkanlıklarımızı değiştirmek zorunda kaldık.

İhtiyaçlarımızı kolay ve ucuz yoldan karşılayabileceğimiz alanları ve aktiviteleri tercih ediyoruz.”(Erkek, 32, Bilgisayar İşletmeni).

Y kuşağı bireyleri yaşları gereği Z kuşağıyla karşılaştırıldığında ailevi sorumluluklarının fazla olduğu bir dönem içerisinde bulunmaktadır. Bu nedenden ötürü ailelerin vakit geçirebilecekleri, ekonomik alanları tercih etmektedir.

Y11: *“Dışarda faaliyet kararı alırken kültürel etkililiklerin kalitesi ve türü benim için çok önemlidir. Dışarıda 100 saatlik geçirdiğim vaktin 80-90’ı sinema, tiyatro, 3 boyutlu sinema, konser, talkshow gibi kültürel etkinliklerden oluşmaktadır.”(Erkek, 37, Astsubay).*

Y kuşağı bireylerinin gelişmeye açık bir nesil olmasından ötürü kültürel alan taleplerinin olduğu görülmektedir. Y kuşağının kentsel alan taleplerinin karşılanması için kültürel alanların sayısının ve niteliğinin artırılması gerekmektedir.

Z2: *“Aktivite ve eğlencenin bol olduğu alanları tercih ediyorum. Ailemle olduğum zamanlarda açıkçası sıkılıyorum. Pandemi virüs korkusuyla sürekli evde oturduk. Çok nadir dışarı çıkabiliyoruz. Dışarı çıktığımız zamanlarda da dedem ve babam sakinlik istediği için sessiz, kalabalık olmayan alanlara gidiyoruz. Açıkçası balkonda oturmakla kimsenin olmadığı açık alanda oturmanın benim için bir farklılığı yok. Evde oturduğumuz zamanlar zaten sessizlik sakinlik var. Dışarı çıktığımız zaman kalabalık ve aktivitenin bol olduğu alanlar benim için daha çekici olmaktadır.”(Kadın, 22, Kasiyer).*

Z2 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, Z kuşağı bireylerinin aktivite ve eğlencenin bol olduğu alanları tercih ettiği ve bu yönde bir talebi olduğu görülmektedir.

Z13: *“Youtube kanalım ve Instagram hesabım var. Boş vakitlerimde oraya içerik üretmeyi seviyorum. Gittiğim yerde yediğim yemekleri veya arkadaşlarımla olan videolarımı paylaşıyorum. Bu yüzden teknolojik imkânları olan kafe, üniversite kampüsü, Kültür Park, Gündoğdu Meydanı gibi alanlarda vakit geçiriyorum.”(Kadın, 21, Öğrenci).*

Z13 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, Z kuşağı bireyleri kentsel alanlarda vakit geçirirken internet erişiminden yararlanacakları teknik altyapısı güçlü alanları tercih etmektedir. Z kuşağı bireylerinin ihtiyaçları doğrultusunda İzmir ilinde ücretsiz

internet altyapısının güçlendirilmesi bireylerin yaşam kalitesini artıracaktır.

Tablo 9: “Hayalinizdeki Kentin En Önemli 5 Unsurunu Kullanarak Kendinizce Bir Kent Tanımı Yapar Mısınız?” Sorusuna Verilen Cevapları Gösteren Tablo

X Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Ulaşım Kolaylığı Olan	X1, X2, X3, X4, X5, X7 X8 X9 X10 X11 X12 X13 X15 X17 X18 X19 X20
Temiz ve Sakin Alanları Olan	X1, X2, X3, X4, X5, X7, X9, X10, X12, X16, X19.
Doğal Özelliklerinin Korunduğu	X1, X2, X4, X5, X6, X7, X11, X12, X13, X15, X16, X17, X18
Yüksek Yapıların Olmadığı Yatay Yapılaşma Olan	X1, X5, X7, X13, X16, X18, X20
Y Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Ulaşım Kolaylığı Olan	Y1, Y2, Y3, Y4, Y6, Y7, Y8, Y9, Y10, Y12, Y14, Y16, Y17, Y19, Y20
Kültürel İmkanlarının Çeşitli ve Ekonomik Olan	Y1, Y2, Y3, Y4, Y5, Y6, Y7, Y8, Y9, Y10, Y12, Y14, Y16, Y17, Y18, Y19, Y20
Yeşil Alanların Yoğun Olduğu	Y3, Y5, Y6, Y7, Y8, Y9, Y10, Y12, Y14, Y16, Y19, Y20
Altyapı Problemlerinin Olmadığı	Y1, Y2, Y3, Y4, Y7, Y9, Y11, Y13, Y15, Y19, Y20
Z Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Eğlence ve Sosyal İmkanlar Açısından Çeşitli Olan	Z2, Z3, Z8, Z9, Z10, Z14, Z15, Z17, Z18, Z19, Z20
Ulaşım Kolaylığı Olan	Z1, Z2, Z3, Z4, Z5, Z6, Z7, Z10, Z11, Z12, Z13, Z15, Z16, Z17, Z18, Z19, Z20
Teknolojik Açıdan Gelişmiş Olan	Z1, Z2, Z3, Z4, Z8, Z9, Z11, Z13, Z17, Z20
Ücretsiz İnternet Altyapısı Olan	Z1, Z2, Z4, Z5, Z8, Z9, Z11, Z13, Z14, Z16, Z17, Z20

Tablo 9’den görüldüğü üzere, X kuşağı bireyleri; temiz, sakın, ulaşım kolaylığı olan, Y kuşağı bireyleri; kültürel imkânları gelişmiş ve yeşil alanları bol olan, Z kuşağı bireyleri ise teknolojik altyapısı gelişmiş, sosyal imkânlar açısından çeşitli olan bir kent tasfiri yapmaktadır.

X16: “Çok küçük yaşlarda babamı kaybettim. 13 yaşında ayakkabı boyacılığı yaparak hayata başladım. Annemin günlük işlerden kazandığı para yetmiyordu. Gerçi benim yaşıtımdaki insanların hep zor dönemlerden geçtiğini düşünüyorum. Kısacası zor bir yaşam geçirdim. 57 yaşındayım halen çalışıyorum. İnsan bu kadar yoğun ve uzun süreli çalışınca istekleri

de değişiyor. Benim kent hayalimin temeli sessiz ve sakinliktir. Bu kadar yoğun trafiğinin olmadığı yeşil ve doğal alanların yaygın olduğu, insanların az çalışarak rahatça geçinebildiği bir kent hayalim var.” (Erkek, 57, İnşaat İşçisi).

X kuşaağı bireyleri sakin, doğal yapıların korunduğu ulaşım kolaylığı olan kent hayali kurmaktadır. Gençlik yıllarında zor dönemlerden geçtiklerini ifade eden X kuşaağı katılımcıları bu durumun yansımaları olarak sakin ve huzurlu kentsel mekânlar talep etmektedir.

Y4: “Ulaşım sorunu olmayan, ekonomik ve kültürel imkân bakımından gelişmiş bir kent hayalim var”. (Kadın, 42, Kuaför).

Y4 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, Y kuşaağı bireyelerinin çoğunluğu ulaşım sorunu olmayan kültürel imkânlar açısından gelişmiş bir kent tanımı yapmaktadır.

Z2: “Eğlence mekânlarının bol, sosyal ağların kuvvetli olduğu kent hayalim var. İnsanları gözlemliyorum. Sürekli çalışıyorlar, evlerine gelip yatıp uyuyorlar. Mesai saatleri bittikten sonra bu insanların eğlenceye ve aktiviteye ihtiyaçlarının olduğunu düşünüyorum. Konak, Alsancak gibi belli ilçeler eğlence yönünden oldukça zengin bu durumun diğer ilçelerde de olması gerektiğini düşünüyorum.” (Kadın, 22, Kasiyer).

Z kuşaağı bireyleri eğlence ve sosyal imkânlar açısından çeşitli olan, teknolojik olarak gelişmiş hareketli bir kent tasvir etmektedir. Kuşakların kent tasvirinde yaşam koşullarının önemli bir kriter olduğu görülmektedir.

Tablo 10’den görüldüğü üzere, konut tipi tercihinde kuşaklar arasında anlamlı farklılıklar olmadığı sonucuna varılmıştır. X kuşaağındaki bireyelerin yaklaşık olarak %45’i müstakil konut tercihinde bulunurken Y ve Z kuşaağında olanların %40’ı müstakil konut tercihinde bulunduğunu ifade etmiştir.

Tablo 10: “Hayalinizde Yer Alan Kent Tasarımındaki Konut Tipi Nedir?” Sorusuna Verilen Cevapları Gösteren Tablo

X Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Müstakil Konut	X1, X2, X5, X7, X13, X16, X18, X19, X20
Teraslı Konut	X3, X12, X15
Apartmanlar	X4, X8, X9, X10, X12, X14
Yazlık	X6, X11
Y Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Müstakil Konut	Y6, Y9, Y11, Y14, Y17, Y18, Y19, Y20
Teraslı Konut	Y5, Y7, Y8, Y15
Apartmanlar	Y1, Y2, Y3, Y4, Y10, Y12, Y13, Y16
Z Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Müstakil Konut	Z1, Z3, Z5, Z7, Z8, Z11, Z17, Z19
Teraslı Konut	Z10, Z12
Apartmanlar	Z2, Z4, Z6, Z13, Z14, Z15, Z16, Z18, Z20

X10: “*Apartman veya müstakil ev konusunda net bir şey diyemeyeceğim. Bana en yakın olan apartman olduğu için onu söylemek istiyorum. Her ikisinin de avantajları dezavantajları var. Kentte her konut tipi olmalıdır. Ekonomik durumuna göre isteyen istediği evde oturmalıdır.*” (Kadın, 51 Ev Hanımı).

X10 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, X kuşağı bireylerinin ekonomik durumlarına göre tercih ettikleri konut tipinin değiştiği görülmektedir.

Y12: “*Yaşanılan bölgede her konut tipinden olmalıdır. Kişinin maddi imkânları hangisine uygunsa o konutta kalmalıdır.*” (Kadın, 32, Ev Hanımı).

Y12 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, Y kuşağı bireylerinin konut tipi tercihlerinde ekonomik kaygılarının ön planda olduğu görülmektedir.

Z5: “*İlerde ekonomik özgürlüğüme kavuşunca evcil hayvan sahibi olmak istemem nedeniyle müstakil evde oturmak isterim. Kent tasarımı olarak düşünürsem müstakil ev derdim ama bu konuda açıkçası çok fikrim yok.*” (Erkek, 20, Öğrenci).

Z5 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, konut tipi tercihlerinde kuşakların özelliklerinden kaynaklı anlamlı bir farklılığa ulaşamamıştır. Konut tercihlerinde maddi durum ve imkânların belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 11: “Kent Yöneticilerinin Sahip Olması Gereken 5 Temel Özellik Nedir?” Sorusuna Verilen Cevapları Gösteren Tablo

X Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Disiplin	X1, X3, X5, X7, X11, X12, X16, X17, X18, X19, X20
Otoriter	X1, X2, X4, X5, X7, X11, X12, X14, X16, X18, X19, X20
Bilgi Donanımı Yüksek	X5, X9, X8, X11, X18
Kararlılık	X5, X9, X11, X14, X18, X19
Yasalara Uygun Kararlar Alması	X1, X6, X8, X11, X15, X17
Y Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Disiplin	Y2, Y4, Y5, Y9, Y14, Y16, Y17, Y18, Y19
Yenilikçi	Y1, Y3, Y5, Y8, Y9, Y11, Y16, Y17
Tutarlı ve Kararlı	Y5, Y8, Y15, Y18
Güvenilir	Y4, Y6, Y8, Y13, Y20
Z Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Güvenilir	Z1, Z4, Z5, Z9, Z11, Z14, Z18, Z20
Yenilikçi	Z1, Z5, Z7, Z8, Z9, Z10, Z15, Z16, Z18, Z19
Esnek Olması	Z1, Z5, Z6, Z10, Z11, Z16, Z17
Adil Olması	Z4, Z9, Z11, Z14, Z18

X5: “Yöneticilerde disiplin ve otorite olmalıdır. Benim izlenimim son yıllarda yöneticiler disiplin ve otoriter davranmaktan uzaklaşmaktadır. ... Belediyesinde abimin kızı çalışıyor (belediye ismi gizlenmiştir). İşe saat 10.00’da gidiyor. Bu şekilde 5 tane personel olsa işler aksayacak. Bence kent yöneticisi disiplinli ve otoriter olmalıdır. Disiplinin olmadığı bir kurumda işler aksayacaktır.” (Erkek, 43, Memur).

X5 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, X kuşağı katılımcıları; disiplin, otorite, kararlılık, yasalara bağlılık gibi özellikleri kent yöneticilerinde görmek istemektedir. Etkin bir kentsel alan yönetimi için disiplinli ve otoriter yöneticinin şart olduğu vurgulanmaktadır.

X11: “Yönetici yasalara uygun kararlar alarak otoriter olmalıdır. Altında çalışan personeller yöneticiye saygı duymalıdır. Televizyonlarda çeşitli illerdeki belediye başkanlarını görüyorum. Eşofmanlarla kahvede, bisikletle sokakta kameralar karşısına geçiyor. Ben bu durumu uygun bulmuyorum. Tamam, halka inmeye çalışılıyor oylarını sağlamlaştırmaya çalışıyorlar ancak sen bir devlet görevi icra ediyorsun. Ben nasıl devlet dairesine takım elbiseyle gidiyorsam belediye başkanının da dikkat etmesi gerekmektedir. Benim görüşüme göre kılık kıyafetin yanlış kullanımı bir otorite kaybına neden olmaktadır.” (Erkek, 46, Sgk Denetmen).

Araştırmacı: *“Sizin sözlerinizden dış görünüş, giyinme tarzı ve yöneticinin halka inen yumuşak siyasi üslubunun otorite kaybına neden olacağını bunun da hizmet alımında etkinsizlik yaratacağını anladım doğru mu?”*

X11: *“Kesinlikle doğru anlamışsınız. 5 ay sürecek bir yol yapım çalışması neden 2 yılda bitmiyor. Otorite ve disiplinsizlikten kaynaklanıyor. Yaklaşık 50 yaşındayım. Bunca yılda en üst mevkideki yöneticiler otoriter olmayınca işlerin yürümeyeceğini anladım.”* (Erkek, 46, Sgk Denetmen).

X11 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, X kuşağı bireyleri otoriter ve disiplin özelliklerinden yoksun yöneticileri iş ve işlemlerin aksama nedeni olarak görmektedir. X kuşağı katılımcıları, 19. yüzyıla dayanan emredici liderlik, otoriter gözetim, sonuç odaklılık gibi özellikler gösteren klasik yönetici tipini (Parlak ve Doğan, 2020) hayallerindeki kent yöneticileriyle bağdaştırmaktadır. Bu durum modern yönetim anlayışı içerisinde yer alan esneklik, yenilikçilik gibi özelliklerin X kuşağı açısından ikinci planda kaldığını göstermektedir.

Y17: *“Bir makam veya mevkide yöneticiysen disiplinli olmalısın. Bu çöplerin, yolların bakımsızlığının, trafik sorunun temel nedenlerinden bir tanesi disiplinsizliktir. Kent yöneticilerinde disiplin olursa her iş zamanında biter diye düşünüyorum.”* (Kadın, 35, Ev Hanımı).

Y17 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, kent yöneticilerinin disiplinli olmasının yerel hizmetlerin aksamasını engelleyici bir işlev göreceği algısı olduğu anlaşılmaktadır.

Z5: *“Kent yöneticisi yenilikleri yakalamalıdır. Dünya değişiyor. Teknoloji geliyor. Geçen gün abim belgeselini izliyordu. Ben sınavlardan dolayı çok araştıradım ayrıntısını bilmiyorum ama metaverse diye evren çıktı. Bu tip olayların yöneticiler tarafından takip edilmesi lazım. Bir kentte gökdelen yapılmış, domates üretilmiş bu tip olaylar benim ilgimi çekmiyor. Bu konuda bir örnek verebilirim. Pandemi sürecinde Japonya’da yapıldı belki başka ülkelerde de yapılmıştır. Vocaloid konser deniliyor. Tamamen dijital ortamda gerçek olmayan kişilerle yapılan konser belediyeler bu tip konserleri organize edebilir. Hem covid sürecine de uygun bir konserdir.”* (Erkek, 20, Öğrenci).

Z5 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, kent yöneticilerinin teknolojik yeniliklere açık olması gerektiği sonucuna

ulaşmıştır. Kriz durumlarında halkın ihtiyaçlarının karşılanması için teknolojik altyapının kullanılması önem taşımaktadır.

Z9: *“Adil olmanın kent yöneticisinde olması gereken en temel özellik olduğunu düşünüyorum. Arkadaşlarım Büyükşehir Belediyesi’nin sitesinden cv dolduruyorlar. İş ilanı çıkınca başvuruyorlar. Ne olumlu ne olumsuz dönüş yok. Sonra duyuyoruz birinin referansıyla işe alım yapılmış. Peki bu kişi o işe uygun mu değil mi? İşini iyi yapacak mı?”* (Kadın, 22, Öğrenci).

Z9 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, Z kuşağı bireylerinin kent yöneticisinde liyakat ve adil olma özelliğini görmek istediği anlaşılmaktadır.

Z16: *“Kenti yönetenler biz öğrencilerin zorunlu ihtiyaçlarına cevap vermeliler. Annem bana anlatıyor. Onların döneminde ulaşım yokmuş, pahalıymış yollar daha kötüymüş, Buca ilçesinden Çiğli’ye 2,5 saatte gidilirmiş. Ama artık sadece bunlar zorunlu ihtiyaç değil. Gelişen teknoloji takip edilmeli. Ulaşım kartları bile internetten dolduruluyor. Günün en son metrosu kaçta o bile internetten öğreniliyor.”* (Kadın, 20, Öğrenci).

Z16 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, Z kuşağı bireyleri; yenilikçi, esnek, adillik gibi modern yönetim kuramları içerisinde yer alan özellikleri yöneticilerde görmek istemektedir. Bu durum; Z kuşağı bireylerinin emredici liderlik, otoriter gözetim, sonuç odaklılık gibi klasik yönetim kuramlarında yer alan özellikleri ikinci planda bırakarak modern kuramlarla desteklenen kent yöneticisi tipini içselleştirdiğini göstermektedir.

Tablo 12’den görüldüğü üzere, İzmir iline aidiyet konusunda kuşaklar arasında belirgin farklılıklar olmadığı görülmüştür. Aidiyet hissetme düzeyinin kentsel alandaki ihtiyaçların karşılanma oranına bağlı olarak şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar ihtiyaçları karşılandığı düzeyde kendisini kente bağlı hissetmektedir.

Tablo 12: “Kendinizi Yaşadığınız Kente Ait Hissediyor Musunuz? Neden Evet Neden Hayır?” Sorusuna Verilen Cevapları Gösteren Tablo

X Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Evet, hissediyorum	X1, X3, X4, X7, X9, X10, X11, X12, X15, X19, X20
Hayır, hissetmiyorum	X2, X5, X6, X13, X16, X17, X18
Kısmen	X8, X14
Y Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Evet, hissediyorum	Y1, Y2, Y3, Y4, Y5, Y9, Y10, Y11, Y12, Y13, Y18, Y19
Hayır, hissetmiyorum	Y6, Y7, Y8, Y14, Y16, Y17
Kısmen	Y15
Z Kuşağı Tarafından Verilen En Yüksek Frekanslı Yanıtlar	
Evet, hissediyorum	Z1, Z2, Z6, Z10, Z11, Z12, Z13, Z14, Z15, Z18
Hayır, hissetmiyorum	Z4, Z5, Z7, Z8, Z9, Z16, Z17, Z19, Z20
Kısmen	Z3

X15: “Kendimi kente ait hissediyorum. İstediğim aktiviteleri yapıyorum, ihtiyaçlarımı karşılıyorum. Tabii ki mükemmel bir il değil ama daha iyi koşulları ve ortamı bulabileceğim il sayısı çok olduğunu sanmıyorum.” (Erkek, 54, Akademisyen).

X15 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan, ihtiyaçların karşılanma düzeyinin kente aidiyet hissetme konusunda önemli bir kıstas olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Y9: “(Biraz düşündükten sonra). Açıkçası hissediyorum. Türkiye’nin birçok ilini gezdim. Trafik, spor, yeşil alan ve başka sorunlara rağmen kendimi İzmir’e ait hissediyorum. İyi bir şekilde planlanarak sorunların çözüldüğü takdirde yaşayabileceğim en iyi şehir olduğunu düşünüyorum.” (Kadın, 37, Zabıt Kâtibi).

Y9 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, kentsel alanlarda yaşanan sorunların çözülme düzeyinin kente aidiyet hissetme konusunda önemli bir kıstas olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Y11: “Görevim gereği 5 yıl boyunca Giresun, 3 yılda Hatay’da ikamet ettim. İzmir ilinin kendine has doğası ve insan yapısı var. Diğer illerde bu yok. Benim yaşam felsefeme uyuyor. Bu yüzden kendimi bu şehre ait hissediyorum.” (Erkek, 37, Astsubay).

Araştırmacı: “Tam olarak yaşam felsefesine uyan yönleri nelerdir?”

Y11: “Diğer sorularda da belirttiğim gibi İzmir kültürel yönden çok çeşitlilik arz eden hareketli bir şehir. En basitinden sokak sanatçıları, sokak yemek kültürü, tarihi binaları, antik yerler, deniz kıyısı gibi etkinliklerden aldığım manevi duyguyu diğer illerden alamıyorum. Kuş bakışı

baktığımda şehrin çok sorunu var. Bu sorunların çözülmesi halinde Türkiye’de en çok göç alacak illerden olduğunu düşünüyorum.” (Erkek, 37, Astsubay).

Y11 katılımcısının vermiş olduğu cevaptan hareketle, sosyal yapı ve kültürel koşulların kente aidiyet hissetme konusunda önemli kıstas olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Z9: *“Kendimi İzmir’e ait hissetmiyorum. İkili ilişkiler, çok yakın arkadaşlıklar, aşklar her şey hızlı yaşanıp bitiyor. Bu duruma ciddi bir altyapı sorunu olduğunu düşünüyorum. Öğrencilerin yaşaması için uygun mu bu konuda çok kararsızım. Farklı şehirlerde okuyan birçok arkadaşım yurtlarına yerleşebildiler.” (Kadın, 22, Öğrenci).*

Z9 katılımcısının vermiş oldukları cevaplardan hareketle kentsel sorunların ve sosyokültürel yapının kente aidiyet hissetme konusunda önemli kıstaslar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Kuşaklar ve kent yaklaşımları literatürde eksikliği görülen ancak bir o kadar önemli konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 2010 sonrası süreçte kuşaklar arasındaki farklılıklar ve bu farklılıklar üzerinde ilgi alanlarına göre yapılan çalışmalar oldukça önem kazanmıştır. Bu konu sosyolojiden kent bilimlere kadar literatürü çok yönlü olarak etkileyecek bir özelliğe sahiptir.

Bu çalışmada kuşaklar ve kent algısı konusunda literatürde yer alan eksikliğin giderilmesi ve X, Y ve Z kuşaklarının kentsel alanları kullanma şekilleri, kent yöneticilerinden beklentileri, kentsel alanlarda gördüğü eksiklikler ve hayallerindeki kent tasvirleri tespit edilerek kent idarecilerinin uygulayacakları plan ve programlara nitel veriler oluşturmak çalışmanın temel amacıdır. Bu amaç doğrultusunda toplamda 60 katılımcıyla görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilere göre; X, Y ve Z ve kuşaklarının kent algılaması ve kentten beklentilerinde çeşitli farklılıklar ve benzerlikler olduğu tespit edilmiştir. Ulaşım, trafik ve altyapı sorunları kuşakların dile getirdiği ortak sorunlar arasında yer almaktadır. Kuşaklar arasındaki hayat tarzı farklılıklarının kent algısını ve kentsel alanları kullanım şekillerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. X kuşağı bireyleri; sakin

hayat, dingin yaşam, kalabalıktan uzak insan eliyle bozulmamış doğal kent alanlarını tercih ederken Y kuşağı bireyleri; yeşil alanların yoğun olduğu mekânlarla kültürel alanları tercih etmektedir. X kuşağı bireyleri eğlence ve sosyal imkânlar bakımından çeşitli, ulaşım kolaylığı olan, teknolojik altyapısı güçlü alanları tercih etmektedir.

Çalışmada kent planlaması için oldukça önemli olan konut konusunda kuşaklar arasında önemli farklılıkların olmadığı görülmüştür. Konut planlaması ve tercihinin kuşaklara göre değil ekonomik durumlara göre değiştiği sonucuna varılmıştır. Kent yöneticisinin özelliklerine ilişkin sorulara verilen cevaplardan elde edilen sonuçlara göre, X kuşağı geleneksel yönetici özelliklerini kent idaresi kademesinde görmek isterken Z kuşağı bireyleri daha modern kuramlarda yer alan özelliklere vurgu yapmaktadır. Katılımcıların yaklaşık %50'si kendisini kente ait hissetmektedir. Kente aidiyet düzeyini belirleyen temel unsurun ihtiyaçların ve beklentilerin karşılanmasıyla şekillendiği görülmektedir.

Elde edilen sonuçlar ışığında çalışma kapsamında verilecek öneriler şu şekilde sıralanabilir;

- Kuşakların kentsel alanlarda yaşadıkları sorunların tespit edilerek ve çözüme kavuşturulabilmesi için hemşehrilerin aktif olarak karar alma süreçlerine katılımının sağlanması oldukça önemlidir. Bu katılım sadece siyasal partiler aracılığıyla değil sivil toplum örgütleri, meslek odaları, kooperatifler aracılığıyla da yapılmalıdır. Yerel yönetim birimleri toplantıların online katılıma açık olması ve sosyal medya organlarından canlı yayınlanması gibi karar alma süreçlerine katılımı kolaylaştıracak uygulamaları hayata geçirmesi önemli görülmektedir.

- X, Y ve Z kuşaklarının farklı kentsel planlama beklentileri olduğundan hareketle imar, uygulama, stratejik ve çevre düzeni planlarında bu farklılıkların gözetilmesi yaşam kalitesinin tabana yayılması açısından oldukça önemli görülmektedir.

- Altyapı ve üstyapı planlamalarının nicel ve nitel verilerle desteklenmesi gerekmektedir. Veriler belli ihtiyaçlar hakkında bilgi vermektedir. Kentsel planlama süreçlerinde literatürdeki çalışmalar ve

bu çalışmaları gerçekleştiren uzmanlardan yararlanılması gelecek kuşakların ihtiyaçlarının karşılanması hususunda önemlidir.

- Şehir plancıları uyguladıkları projelerin önemli bir kısmında dezavantajlı kesimleri dikkate almaktadır. Kentsel planlama konusunda en savunmasız kişileri belirlemek kolay bir iş değildir. Planlamalarda dezavantajlı kesimleri dikkate almak yerine kamusal alan ve sistemlere tüm bireylerin erişimini sağlayıcı uygulamaları hayata geçirmek etkinliği artıracaktır.

- Kentsel alan planlamasında çok amaçlı yapıların yaygınlaştırılması her kesimden bireyin ihtiyaçlarının kolay bir şekilde karşılanmasını sağlayacaktır. Spor tesisleri, hastane, internet erişim noktaları, okul gibi kamusal ihtiyaçların belli bina veya bölgelerde toplanması ölçek ekonomisini hayata geçirerek her kesimden bireyin ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olacaktır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm süreçlerinde etik ilke ve kurallara uygun hareket edilmiştir. Çalışmanın etik ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmesi amacıyla Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulu'nun 22/02-2 sayılı ve E.1769 evrak kayıt numaralı kararıyla etik kurul uygunluk raporu alınmıştır.

Yazar Katkıları: Çalışma tek yazarlı olduğundan yazar katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Çalışma tek yazarlı olduğundan çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Adıgüzel, O., Batur, Z. E., & Eksili, N. (2014). Kuşakların değişen yüzü ve y kuşağı ile ortaya çıkan yeni çalışma tarzı: mobil yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 165-182.
- Aziz, A. (2020). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Berkup, S. B. (2014). Working with generations X and Y in generation Z period: management of different. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(19), 218-229.
- Betz, C. L. (2019). Generations X, Y, and Z. *Journal of Pediatric Nursing*, 44, 7-8.
- Cohen, P. (2012). *In Our Prime: The Invention of Middle Age*. North Carolina: Scribner.
- Coupland, D. (1991). *Generation X: Tales for an Accelerated Culture*. New York: St. Martin's Press.
- Duman, Z. (2019). *Kuşak Çatışması*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Düzenli, T., Alpak, E. M., & Yılmaz, S. (2019). The correlation between urban open space occupation differences among generations X, Y, and Z and occupant well-being. *Applied Ecology and Environmental Research*, 17(2), 3737- 3751.
- Dworkin, S. (2012). Sample size policy for qualitative studies using in-depth interviews. *Archives of Sexual Behavior*, 1319-1320.
- Euromonitor International (2020). *How China's Urban Millennials and Gen Z Live and Spend*. https://go.euromonitor.com/rs/805-KOK-719/images/wpChineseMillennialsGenZ-v0.5.pdf?mkt_tok=ODA1LUtPSy03MTkAAAGCdsWfTkbWw yxfMaXM7X33S3visIZ2O66bieezro_eJCHZ0w8YywKDZOc-eHKupXmM8INEDjr6oEjS5WkqIQEkE1tmKRIVb1XXZXVavSZq_dNsBI. [Erişim tarihi: 03.01.2022].
- Francis, T., & Hoefel, F. (2018). 'True Gen': Generation Z and Its Implications For Companies. <https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/true-gen-generation-z-and-its-implications-for-companies>. [Erişim tarihi: 29.12.2022].
- Galvin, R. (2015). How many interviews are enough? Do qualitative interviews in building energy consumption research produce reliable knowledge? *Journal of Building Engineering*, 1, 2-12.
- Green, J., & Thorogood, N. (2018). *Qualitative Methods For Health Research*. Thousand Oaks: SAGE.
-

- Grix, J. (2010). *The Foundations Of Research*. London: Palgrave Macmillan.
- İslamoğlu, H., & Almaçık, Ü. (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- İstanbul Üniversitesi Şehir Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. (2019). *İstanbul'da demografik değişim: 2013-2018*. http://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=istanbul-demografi-13.04.2019_2.pdf. [Erişim tarihi: 11.09.2020].
- J. Schenarts, P. (2020). Now arriving: surgical trainees from generation Z. *Journal of Surgical Education*, 77(2), 246-253.
- Kam, A. (2022). The importance of different generational features for urban management and planning. *Kwartal*, 4-12.
- Karaibrahimoğlu, S. (2021). Kuşak değişimi bağlamında kentsel kamusal mekânı yeniden düşünmek. *Planlama Dergisi*, 1-11.
- Kupperschmidt, B. (2000). Multigeneration employees: strategies for effective management. *The Health Care Manager*, 19(1), 65-76.
- Lancaster, L. C., & Stillman, D. (2003). *When Generations Collide: Who They Are. Why They Clash. How to Solve the Generational Puzzle at Work*. New York: Harper Business.
- Larkin, C. M., Jancourt, M., & Hendrix, W. H. (2018). The generation Z world: shifts in urban design, architecture and the corporate workplace. *Corporate Real Estate Journal*, 7(3), 230-242.
- Lee, H. (2020). Are millennials leaving town? Reconciling peak millennials and youthification hypotheses. *International Journal of Urban Sciences*, 1-19.
- Levickaite, R. (2010). Generations X, Y, Z: how social networks form the concept of the world without borders (the case of Lithuania). *Limes Cultural Regionalistics*, 3(2), 170-183.
- Markert, J. (2004). Demographics of age: generational and cohort confusion. *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, 24(2), 11-25.
-

- Maxwell, G., & Broadbridge, A. (2014). Generation Y graduates and career transition: perspectives by gender. *European Management Journal*, 32(4), 547-553.
- Merritt, S. R., & Editor, S. N. (2002). Generation Y: a perspective on America's next generation and their impact on higher education. *The Serials Librarian*, 42(1-2), 41-50. doi:10.1300/J123v42n01_06
- Mora, P. (2006). Key factors of success in today's wine sector. *International Journal Of Wine Marketing*. 18(7), 139-149.
- Neuman, L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Parlak, B., & Doğan K. C. (2020). *Kamu Yönetimi Kuramlarına Giriş*. Sakarya: Değişim Yayınları.
- Patterson, C. K. (2007). Generational diversity-The impact of generational diversity in the workplace. *Diversity Factor*, 17-22.
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Rubin, A., & Babbie, E. R. (2016). *Empowerment Series: Research Methods for Social Work*. Boston: Cengage Learning.
- Salleh, M. S., Mahbob, N. N., & Baharudin, S. (2017). Overview of "Generation Z" behavioural characteristic and its effect towards Hostel facility. *International Journal of Real Estate Studies*, 11(2), 60-67.
- Sandelowski, M. (1995). Sample size in qualitative research. *Research in Nursing and Health*, 18(2), 179-183.
- Sarıoğlu, E. B. (2018). *Y'leri Anla, Değişirme Kurumsal Hayatta Milenyum Kuşağı ve İletişim*. İstanbul: Humanist.
- Star, A. (1993). The twentysomething myth. *The New Republic*, 22-26.
- Strauss, W., & Howe, N. (1991). *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: William Morrow Company.

- Supunya, P., & Ayuwat, D. (2019). Lifestyle of generations in the suburban case study: major cities in Northeastern Thailand. *Journal of Social and Political Sciences*, 2(2), 366-374.
- Susanti, A., & Natalia, W. (2018). Public space strategic planning based on Z generation preferences. *IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering*, 407(1). doi:10.1088/1757-899X/407/1/01207
- Tanner, R. (2021). Management is Journey. <https://managementisajourney.com/15-influential-events-that-shaped-generation-y-infographic/>.
- Tapscott, D. (2009). *Grown Up Digital: How the Net Generation is Changing Your World*. New York: McGraw- Hill.
- Taş, Y., & Demirdöğmez, M. (2017). Geleceğimiz olan Z kuşağının çalışma hayatına muhtemel etkileri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048.
- Tolbize, A. (2018). Generational Differences In The Workplace. https://rtc.umn.edu/docs/2_18_Gen_diff_workplace.pdf. [Erişim tarihi: 12 Haziran 2021].
- USF. (2021). Generations In The Workplace. <https://www.usf.edu/hr-training/career-development/lunch-bytes/lbgenerations.aspx>. [Erişim tarihi: 12 Haziran 2021].
- Weingarten, R. M. (2009). Four generations, one workplace: a gen X-Y staff nurse's view of team building in the emergency department. *Journal of Emergency Nursing*, 35, 27-30. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jen.2008.02.017>
- West, P. (2016). Simple random sampling of individual items in the absence of a sampling frame that lists the individuals. *West New Zealand Journal of Forestry Science*, 1-7. doi:10.1186/s40490-016-0071-1
- Yüksel, A. N. (2020). Nitel bir araştırma tekniği olarak: görüşme. *International Social Sciences Studies Journal*, 6(56), 547-552.
-

Generation X, Y and Z's Use of Urban Areas and Expectations from the City

---

Extended Abstract

Aim: This study determines the use of urban areas by the X, Y and Z generations, their expectations from the city managers, the deficiencies they see in urban areas and the city depictions in their dreams. In this way, it is aimed to guide future urban planning studies by city administrators by eliminating the lack of studies related to generations and urban perception in the literature.

Method(s): In the study, the interview technique, which is accepted as a qualitative research method, was used. This technique is defined as getting information from target people with questions prepared in accordance with the purpose of the study. The interview, the oldest observation technique, provides flexibility and depth to the researcher and participant in the data collection process.

In the study, a semi-structured interview technique was used. The reasons for choosing this technique are as follows:

- Provide researchers with the opportunity to learn about the reasons behind the answers,
- Supporting two-way communication by providing the opportunity to exchange views between the researcher and the participants,
- It gives the participants the opportunity to think about unthinkable or sensitive issues.

The criterion sampling method was preferred as the sample. In this method, it is aimed to make inferences by selecting the participants in accordance with the predetermined criteria. Any criterion suitable for the purpose of the study can be used in this sampling method. The criterion used in this study is the age criterion. Participants other than those included in the X, Y and Z generations were excluded from the sample because they were not fit for the purpose. A simple random sampling method was used to determine the X, Y and Z generations. Each participant forming the universe has an equal chance of entering the sample in this sampling method. In this method, the weight value to be given to each element statistically is the same.

Findings: It has been determined that there are various differences and similarities in the city perception and expectations of X, Y and Z generations.

- Transportation, traffic and infrastructure problems are among the common problems expressed by generations in İzmir.

- It has been concluded that the lifestyle differences between generations affect the perception of the city and the way they use urban areas. While X generation individuals prefer calm life, serene life, natural city areas away from the crowds and unspoiled by human hands, Y generation individuals prefer green areas and cultural areas with dense spaces. In addition generation X individuals prefer diverse areas of entertainment and social opportunities and have easy access and a solid technological infrastructure.

- In the study, it has been observed that there are no significant differences between generations on housing, which is very important for urban planning. It has been concluded that housing planning and preference do not change according to generations, but to economic conditions.

- According to the results obtained from the answers to the questions about the characteristics of the city manager, while the X generation wants to see the traditional managerial characteristics at the city administration level, the Z generation individuals emphasize the features included in more modern theories.

- Approximately 50% of the participants feel they belong to the city. It is seen that the fundamental element that determines the level of belonging to the city is shaped by meeting the needs and expectations.

Conclusion and Discussion: Providing healthy and safe residential areas for everyone is among the main objectives of modern urban planning. Making strategic plans to meet the needs such as work, housing, rest, health, education, and shopping constitutes the basic working philosophy of local governments. Considering that X, Y, and Z generations have different urban planning expectations, observing these differences in practices such as zoning, implementation, and strategic and environmental plans is considered very important in spreading the quality of life to the base.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 91-126
DOI: 10.33399/biibfad.1055642
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307

Bingöl/Türkiye
Makale Bilgisi /Article Info
Geliş/Received: 10.01.2022 Kabul/ Accepted: 06.07.2022

TÜRKİYE'NİN ÜLKE İMAJİ İLE GENEL ÜRÜN İMAJININ YERLİ OTOMOBİL TOGG'UN ALGILANAN ÜRÜN İMAJINA VE SATIN ALMA NİYETİNE ETKİSİ

*The Effect of Türkiye's Country Image and General Product
Image on Domestic Car TOGG's Perceived Product Image and
Purchase Intention*

İlay TILKI*
Bilgehan BOZKURT**
Murat AKTAN***
Ahmet KOÇAK****

Öz

Uluslararası pazarlama literatüründe, ürünlerin algılanan imajlarının tüketicilerin algıladıkları ülke imajı ve genel ürün imajından etkilendiği konusunda bir uzlaşma söz konusudur. Türkiye'nin Otomobili Girişim Grubu'nun TOGG markasıyla üreteceği yerli otomobillerin iki modeli, oldukça rekabetçi olan otomotiv piyasasına, 2024 yılına kadar arz edilecektir. Buradan yola çıkan bu araştırma, TOGG markasının algılanan ürün imajını ve satın alma niyetini, Türkiye'nin genel ürün ve ülke imajı kapsamında incelemektedir. 368 kişiden toplanan veri ve uygulanan Yapısal Eşitlik Modeli (YEM)

*Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, ilyatilki@mu.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7289-3755>

** İkmal Albay, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, bilgehanbozkurt273@posta.mu.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8090-8892>

***Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, murataktan@mu.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3683-7796>

****Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ahmetkocak@bingol.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4376-4337>

ile, Türkiye'nin ülke imajı ile genel ürün imajının TOGG'un algılanan ürün imajına etkisi olduğu ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra, TOGG'un algılanan imajının da satın alma niyeti üzerine anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu gözlenmiştir. Bu çalışma, gelişmekte olan bir ülkenin ülke-ürün imajını araştırması, yerli elektrikli bir otomobil satın alma davranışı ile bütünsel olarak ele alması ve genel ürün imajı ile ülke imajını Türkiye özelinde ikincil düzey bir faktör olarak ölçmesi ile pazarlama literatürüne önemli bir katkıda bulunmaktadır. Araştırma bulguları ile ayrıca, otomotiv sektörüne çeşitli önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Genel ürün imajı, ülke imajı, algılanan ürün imajı, satın alma niyeti, yerli otomobil, TOGG

JEL Kodları: M30; M31

Abstract

There is a consensus in the international marketing literature that the perceived images of products are influenced by the country image and general product image perceived by consumers. The domestic automobile brand, named TOGG by Türkiye's Automobile Initiative Group, will launch SUV and Sedan models in the highly competitive automotive market by 2024. To that end, this research examined the perceived product image and purchase intention of the TOGG brand within the scope of Türkiye's overall product and country image. With the data obtained from 368 people and the applied Structural Equation Model (SEM), it has been revealed that Türkiye's country image and general product image have an effect on TOGG's perceived product image. In addition, it has been observed that the perceived image of TOGG has a significant and positive effect on purchase intention. This study makes an important contribution to the marketing literature as a result of examining the country-product image of a developing country, considering it holistically with the buying behaviour of a domestic electric car, and measuring the general product image and country image as a secondary factor in Turkey. With the research findings, various suggestions are also presented to the automotive industry.

Keywords: General product image, country image, perceived product image, purchase intention, domestic car, indigenous automobile, TOGG

Jel Codes: M30; M31

1. Giriş

Yüksek katma değerli ihracat, ülke ekonomilerinin gelişiminde hayati öneme sahiptir. İhraç edilen ürün yelpazesi içinde teknolojik ürünlerin payının artırılmasıyla gerçekleşebilen bu ilerleme, katma değeri yüksek bir endüstri olan otomotiv sanayisini, gelişmiş ülke ihracatlarında önemli bir yere taşımaktadır. Otomotiv sanayisi, ülke içinde istihdam yaratmakta ve demir-çelik, petro-kimya, cam, plastik, tekstil ve elektronik gibi sanayilerin en büyük müşterisi olarak bu sanayilerin ekonomik gelişmelerini desteklemektedir. Otomotiv sanayisi, doğrudan veya dolaylı olarak yarattığı ekonomiden alınan vergi geliri açısından birçok ülke ekonomisi için vazgeçilmez bir öneme sahiptir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü'nün 17 Şubat 2022 tarihinde yayınladığı rapora göre 2021 yılı küresel ticaret hacmi, 28,5 trilyon dolara ulaşmıştır (unctad.org). Dünyada en çok ithalatı yapılan üçüncü sektör olan otomotiv endüstrisi, 2021 yılında küresel ithalattan %10,4 pay almıştır (Türkiye İhracatçılar Meclisi, İhracat Raporu, 2021). Küresel otomotiv endüstrisinin 2030 yılına kadar yaklaşık 9 trilyon dolara kadar büyüyeceği tahmin edilmektedir (statista.com). Bunun yanında, Türkiye 2021 yılında ihracat rekoru kırarak 225,4 milyar dolar hacme ulaşmış, bunun içerisindeki 29,3 milyar dolarlık payı gerçekleştiren otomotiv endüstrisi ise lider sektör olmuştur (tim.org.tr).

Ülkeler arası ticaret 90'lı yıllarda küreselleşmenin hız kazanmasının bir sonucu olarak yükselmiş ve ekonomik sınırlar belirsizleşmiştir. Pazardaki marka ve ürün sayısındaki büyüme neticesinde, tüketicinin beğenisine sunulan ürün çeşitliliğinde öngörülemeyen bir artış yaşanmıştır. İşletmeler, tüketicilerin ürün tercihlerini çok sayıdaki seçenek arasından hangi ölçütlere göre yaptıklarını, hangi faktörlerin bu değerlendirme üzerinde etkili olduğunu anlamaya çalışmaktadır. Bu amaçla yapılan araştırmalarda tüketicilerin, ürün fiyatını ve markasını ürünün kalitesi olarak algılandıkları görülmektedir (Kurtuluş ve Bozbay, 2011).

İşletmeler uluslararası pazarda, rekabet avantajı sağlamak amacıyla, ülke imajını ziyadesiyle kullanmaktadırlar. Ülke imajı,

tüketicilerin ürünleri değerlendirmede kullandıkları önemli ipuçlarından biridir (Laroche vd., 2020). Tüketicilerin ürün satın almadan önce yaptıkları kıyaslamada ülke imajının yanında bir diğer faktör olarak ürün imajı, yer almaktadır. Yapılan araştırmalarda ülke imajının, o ülke ürün imajını etkilediğine dair ampirik kanıtlar bulunmaktadır (Woo, 2019).

Bir ülke imajının doğası, o ülkenin (yerli) markalarının ülke markasıyla ve ülke imajının da bu markaların ürün imajlarıyla karşılıklı bir itibar alışverişi yapmasında, kritik öneme sahiptir (Koçak ve Bayraktar, 2019). Ürün imajı, pazarda satılacak ürünler hakkında tüketicilerin zihninde oluşan izlenimlerin bütünüdür. Chen-Yu ve Kincade (2001)'in çalışması, doğal değerlendirme aşamasında ürün imajının önemli ölçüde bir kalite performans beklentisi olduğunu ortaya koymaktadır. Tüketiciler tarafından yapılan ürün değerlendirmesinin bir ürünü satın alma isteği üzerinde doğrudan etkisinin olduğu ve ülke menşeinin genel ürün değerlendirilmesini belirlemede güçlü bir gösterge olduğu, literatürdeki çalışmalarda kanıtlanmıştır (Carter ve Maher, 2014).

Wang vd. (2012), ülke imajının satın alma tutumunu doğrudan etkilemediğini, bunun yerine, ürün imajı aracılığıyla satın alma niyetini etkilemede dolaylı bir kanal olarak hizmet ettiğini tespit etmiştir. Bu durum, ülke imajında olumlu bir artışın yabancı ülke ürünlerine yönelik olumlu değerlendirmeleri ve tutumları teşvik ettiğini göstermektedir. Carter ve Maher (2014)'e göre ürün değerlendirmesi, ürüne yönelik tutum ve ülke imajının satın alma isteğini olumlu etkilemektedir.

Ülke imajı, yerli otomobil TOGG gibi yeni üretilmiş veya ilk defa pazara sürülecek ürünler veya markalar açısından değerlendirildiğinde, dışsal bir ipucu görevi görmektedir. Bu nedenle tüketiciler satın alma kararlarını verirken ülke imajını risk algısını azaltıcı bir etken olarak görmektedirler (Yang vd., 2020). Bu noktada, bu çalışmamız yerli otomobil TOGG'un pazarda tüketicilerin beğenisine sunulmadan önce yaratılacak algı için yön gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir. Bir ülke genel olarak çok övülen bir ülke imajına sahip olsa bile, farklı ürünler farklı seviyelerde ülkeye ait

tarih, dil, kültür, ırk, din, özgünlük gibi değerlere sahip olacağından, her ürün eşit derecede tüketici beğenisi kazanmayacaktır (Tseng ve Balabanis, 2011). Çalışmamızda yerli otomobil TOGG'un küresel çapta tüketicilere ulaşabilmesi amacıyla, nihai olarak pazarda yer alacak otomobilin tasarımında göz önüne alınması gereken özellikler araştırılarak literatüre katkıda bulunulacaktır.

Günümüz endüstrilerinin yüksek oranda marka egemenliğine sahip bir ortama dönüşmesi nedeniyle, tüketicilerin ülkeler hakkındaki mitlere ve bilgilere güvenmeleri geçmişe nazaran daha zayıf olabilmektedir (Woo, 2019). Balabanis ve Diamantopoulos (2008) ise, küresel elektronik markalarının çoğu için ülke imajının marka değerlendirilmelerini etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır. Bu nedenle bu çalışmanın önemli gayelerinden biri de yerli otomobil TOGG'un otomobil piyasasını elinde bulunduran otomobil markaları ile rekabet edebilmesi için tüketiciler tarafından tercih edilme nedenlerinin neler olabileceği belirlemeye çalışmaktır.

Ülke imajı, daha önce birçok çalışmada derinlemesine incelenmesine rağmen (Nebenzahl ve Jaffe, 1996; Jenes, 2008; Kurtuluş ve Bozbay, 2011; Gorostidi-Martinez vd., 2017; Thøgersen vd., 2020), literatürün genişlemesi sonucunda, araştırılmamış konuların bulunduğu görülmüştür. Mevcut çalışmalarda, genellikle gelişmiş ülkelerin imajları ile güçlü markalı ürünleri arasındaki bağlantılar incelenmiştir (Kurtuluş ve Bozbay, 2011; Wang vd., 2012; Aksen vd., 2016; Danielis, vd., 2020). Ancak, Türkiye gibi gelişmekte olan ve küresel çapta çok az ürünü bulunan ülkelerin tüm dünyaya hitap eden yeni bir ürün üretme çabasına dair literatürde çok az çalışma olduğu sonucuna varılmıştır (Chowdhury ve Ahmed, 2009; Bayraktar ve Kurtoğlu, 2014; Elarbah ve Shebli, 2020). Bununla birlikte, elektrikli otomobil satın alma tutumunda tüketicilerin ülke imajından ne oranda etkilendiğini ölçen araştırma da son derece azdır (Chinen vd., 2021). Bu araştırma ile, gelişmekte olan ülkelerin ülke imajlarının yaratılacak yeni markalara ve tüketicilerin satın alma tutumlarına ne oranda etki yapacağı, ortaya konulmaktadır.

Bu doğrultuda, ilk olarak ülke imajı, genel ülke imajı, ürün-ülke imajı ve spesifik ürün imajı kavramlarına ilişkin literatür özeti

sunulmuştur. Devamında, elektrikli araba ürün imajı, literatürde bulunan çalışmaların katkılarıyla, açıklanmıştır. Ardından bu kavramların TOGG imajı ve satın alma tutumu ile ilişkileri üzerinde durularak hipotezler ortaya konulmuştur. Araştırmamızın uygulama kısmı için Google Dokümanlar üzerinden çevrimiçi soru formu hazırlanmış, anketin linki sosyal medya üzerinden paylaşılmıştır. Araştırmaya 368 kişi katılmıştır. Önerilen hipotezlerin testlerinde, yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Veri analizinde, IBM SPSS 21 ve Amos programlarından yararlanılmıştır. Ölçüm modeli ve yapısal eşitlik modeli analizleri yapılmadan önce, açıklayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiş ve bulgular raporlanmıştır. Araştırmamız, sonuçların değerlendirilmesi, kısıtların ve ileri araştırmalar için önerilerin sunulması ile sonlanmaktadır.

Yerli otomobil TOGG'un pazara sunulması esnasında tüketicilerin satın alma tutumlarını etkileyecek başlıca faktörlerin belirlenmesi ve etkilerinin değerlendirilmesi, bu çalışmanın bir diğer amacıdır. Literatürün incelenmesi sonucunda, pazara sunulan yeni ürünlere ait satın alma tutumunun ürün imajı ve ülke imajından etkilendiği belirlenmiştir. Bu araştırmamız sayesinde, daha önceki araştırmalardan farklı olarak, gelişmekte olan bir ülkede yeni ürün geliştirme süreci devam eden bir ürünün tüketiciler tarafından değerlendirilmesi ve ürünün pazar lansmanı öncesinde yapılacak bu pazarlama araştırmasıyla pazara girmesi sağlanmış olacaktır. Ülke ve ürün imajı literatüründe sınırlı şekilde incelenmiş olan bu konunun ele alınması, bu çalışmanın alana bir başka özgün katkısıdır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Ülke İmajı

Ülke imajı, belirli bir ülke hakkında tanımlayıcı, çıkarımsal ve bilgilendirici inançların toplamı olarak tanımlanmaktadır (Martin ve Eroğlu, 1993). Başka bir ifade ile ülke imajı, ülkelere ilişkin çeşitli çağrışımların bütünsel bir biçimde algılanmasıyla oluşan ve geniş çaplı inançları kapsayan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Pazarlama bakış açısıyla ülke imajı, herhangi bir ülke tarafından üretilen ürünlerin, tüketici tarafından üretim ve pazarlama konusundaki göreceli olarak zayıflığı ya da üstünlüğünün değerlendirilmesi

sonucunda, tüketicilerde oluşan kalite algısı olarak tanımlanmaktadır (Roth ve Romeo, 1992; Fan, 2019; Jin vd., 2021).

Tüm bu tanımlar ışığında ülke imajı, tüketicilerin bir ülkenin ürettiği ürünlere yönelik genel inançlarının tamamını ifade etmektedir ve söz konusu inançlar, ürünlerin değerlendirmelerinde ve satın alma kararlarında etkili olmaktadır. Ülke imajı, duygusal ve bilişsel olmak üzere iki ana unsurdan oluşmaktadır. Bilişsel ülke imajı, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, endüstrileşme düzeyi, teknolojik açıdan ilerleme düzeyi, ülke halkının yaşam kalitesi ve buna benzer tüketici inançlarını ifade etmektedir. Duygusal ülke imajı ise tüketicilerin söz konusu ülkeyi beğenip beğenmemesine veya o ülkenin halkına dair iyi ya da kötü inançlarını içermektedir (Wang vd., 2012).

Tüketiciler belli bir ürüne ilişkin yeterli bilgiye sahip olmadıklarında ya da söz konusu ürüne aşina olmadıklarında 'Hale Etkisi' ortaya çıkmaktadır. Buna göre tüketiciler, ürünün üretildiği ülkeye dair genel inançlarını değerlendirerek, ülke hakkındaki tutumları vasıtasıyla ürüne yönelik bir genelleme yaparlar (Han, 1989). Bu açıdan hale etkisi tüketicilerde bir ülke ya da bir ülkenin ürettiği ürünler hakkında birtakım algular veya inançlar oluşmasına neden olmaktadır. Ülke imajı ise, hale etkisi yoluyla daha önce hiç deneyimlenmemiş olan ürünlerin kalitesi ve niteliği hakkında tüketiciler için bir fikir oluşturmaktadır (Han, 1990).

Literatürde ülke imajına yönelik çalışmalar çeşitlilik göstermekte olup ülke imajının üç farklı kategoride ele alındığı görülmektedir. Böylece ülke imajı yaklaşımları; genel ülke imajı, ürün-ülke imajı ve ürün imajı şeklinde ortaya çıkmaktadır (Roth ve Diamantopulos, 2009).

2.1.1 Genel Ülke İmajı

Genel ülke imajını Kotler vd. (1993), tüketicilerin ülkeler hakkındaki tüm fikir ve izlenimlerini şekillendirebilmeleri amacıyla tarih, siyasi ve ekonomik durum, kültür ve teknoloji gibi birçok faktörün bir arada değerlendirilmesini ifade eden genel bir yaklaşım olarak açıklamaktadır. Roth ve Diamantopulos (2009)'a göre ise genel ülke imajı, yalnızca bir ülkeyi betimleyen ürünlerden öte, söz konusu ülkenin kültürü, ekonomik durumu, siyasi ilişkileri, teknolojik

gelişmişliği, politik durumu ve eğitim seviyesi gibi faktörler ile genelleştirilen kapsamlı bir yapı olarak açıklanmaktadır. Genel ülke imajı yaklaşımı, tüketicilerin ürün satın alma tercihleriyle direkt olarak örtüşmeyebilecek, daha çok ülkelerin genel niteliklerden oluşan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, tüketicilerin ürün satın alma aşamasında karar sürecinin oldukça karmaşık bir yapıya sahip olduğu göz önüne alındığında, satın alınan ürünlerin sağladığı yararlar ek olarak ülke imajının sunabileceği çeşitli soyut yararların ortaya çıkardığı tatmin algısı da göz ardı edilmemesi gereken bir olgudur. Bu açılardan genel ülke imajı, tüketiciye, söz konusu ülkenin gelişmişlik düzeyi, bilim, teknoloji gibi birçok özellik ile ilgili bilgi vermekte ve ürünler hakkında doğrudan bilgi sağlamasa dahi tüketicilerin tutumlarında dolaylı olarak etkili olabilmektedir (Aktan, 2015). Genel ülke imajı, bir ülkenin ürettiği üründen ziyade, o ülke hakkında çok daha geniş niteliklere odaklanan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla, bir ülkenin sahip olduğu nitelikler ve ülkeye dair çeşitli unsurlar vasıtasıyla ülke hakkında yol gösteren, anlamlı ve bilgiye dayalı fikirlerin tümü, genel ülke imajıdır (De Nisco vd., 2015).

2.1.2. Ürün-Ülke İmajı

Ürün-ülke imajı, tüketicilerin tutumlarında ve satın alma kararlarında etkili bir olgudur. Bu noktada ürün-ülke imajının tüketicinin algısında etkili bir biçimde yönlendirilmesi ve pazarlama faaliyetlerinin ürün-ülke imajı ön planda tutularak yürütülmesi hem gelişmiş ülkelerdeki hem de gelişmekte olan ülkelerdeki işletmeler açısından büyük bir önem taşımaktadır (Jin vd., 2015). Ürün-ülke imajını Papadopoulos ve Heslop (2003), tüketicilerin veya satıcıların herhangi bir ürünü bağdaştırabilecekleri yere ilişkin akıllarında oluşan görüntü şeklinde tanımlamaktadır. Han ve Wang (2012) ise ürün-ülke imajı yaklaşımının uluslararası pazarlama literatürüne 'Menşei ülke etkisi' ve 'Made in' kalıplarını ifade etmek amacıyla girdiğini belirtmektedir. Yazarlara göre ürün-ülke imajı yaklaşımı, "Toyota otomobiller güvenli olmayabilir" gibi bir ürün imajı algısı ile "Japonya dost bir ülkedir" gibi genel bir ülke imajı algısının birleşiminden oluşmaktadır.

Ürün-ülke yaklaşımına göre, ürün ve ülke özelliklerinin etkisi tüketici zihninde bir etkileşim içindedir (Baldauf, 2009). Ürün-ülke imajı yaklaşımının, tüketicilerin hem ürün hem de ülke ile ilgili sahip oldukları algıların tümünün bir arada değerlendirilmesi sonucu oluşan bir inanç veya eğilim olduğu ifade edilebilir. Örneğin; küçük boyuttaki işletmeler, göreceli olarak daha düşük kaliteye sahip ürünlerini olumlu ülke imajından yararlanarak satabilirler. Ancak tüketiciler zamanla ürün bilgilerinden yararlanarak ülke imajıyla ilgili çıkarım yapacaklarından, böyle bir durum yerleşik ülke imajına zarar verebilir. Bu sebeple olumlu ülke imajından yararlanmak isteyen işletmelerin, yüksek kalitedeki ürünleri ön plana çıkarmaları gerekebilir. Han (1989), Mitsubishi'nin olumlu ülke imajından yararlanmak için ürettiği televizyonların Sony kadar iyi olduğunu belirten bir reklam kampanyası yürütebileceğini örneklemiştir.

2.1.3. Spesifik Ürün İmajı

Ülke imajı yaklaşımlarından biri olan ürün imajı yaklaşımına göre, ülke imajının değerlendirilmesindeki belirgin unsur, ürün gruplarındaki farklılıklardır. Papadopoulos ve Heslop (1993), ürün grupları arasında büyük farklılıklar bulunmasının doğal olmasıyla beraber çoğu zaman tüketicinin gözünde bir ülkenin imajı nasılsa o ülkeye ait tüm ürünlerin imajının da benzer yönde şekillenmesinin muhtemel olduğunu ifade etmektedir. Ancak kimi zaman tüketicinin gözünde bir ürünün üretiminde başarılı olarak algılanan bir ülke, başka bir ürünün üretiminde daha başarısız ve kötü ürün sunan bir ülke şeklinde algılanabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında daha çok ürüne odaklı olan bu yaklaşımda, tüketicilerin ürün imajına yönelik algılarında menşei ülke etkisi önemli rol oynayabilmektedir (Peterson ve Jolibert, 1995).

Menşei ülke etkisi, tüketicilerin ürün özelliklerine ilişkin değerlendirme yapabilmesi için bir araç olarak görülmekte ve bu etkinin marka ya da fiyat gibi etkenlerden çok daha ön planda olduğu ifade edilmektedir (Öztürk vd., 2017). Ürün, reklam, tüketicinin deneyimi ve fikirleri ile menşei ülke etkisi, ürün imajı üzerinde etkili olmaktadır. Tüketicilerin, ürünlerin üretildiği yere (ülke) ilişkin algıları, ürünlere karşı algılarını şekillendirebilmektedir (Onay, 2013).

Örneğin göreceli olarak yüksek fiyat farklarına rağmen, tüketicilerin Fransız parfümlerini Avusturya parfümlerine, Alman otomobillerini Çin otomobillerine ve Japon elektronik eşyalarını ise Meksika elektroniğine tercih etmesi ürün imajı etkisinin bir yansıması olarak görülebilmektedir (Chattalas vd., 2008).

2.2. Elektrikli Otomobil Ürün İmajı

Son yıllarda elektrikli otomobillerin tüketiciler nezdinde nasıl algılandığını ölçmeye çalışan birçok araştırma bulunmaktadır (Huang ve Ge 2019; Wang vd., 2021; Carley vd., 2019). Elektrikli otomobiller, toplumun karbondan arındırılmasına katkıda bulunma ve uluslararası iklim hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olma konusunda büyük bir potansiyele sahiptir (De Rubens vd., 2018). Bu bakımdan elektrikli otomobillerin çevre dostu ürünler olmasını sağlayan elektrik enerjisi, düşük maliyet avantajı ile tüketicilerin elektrikli otomobil tercih etme sebeplerinde, önemli faktörlerden biri olmaktadır (Abu-Alkeir vd., 2020). Elektrikli otomobillerin tek şarjla günlük istenilen mesafelere hangi oranda gidebileceği, tüketicilerin önem verdiği bir başka unsurdur (Pavec vd., 2020). Dolayısıyla, tüketicilerin elektrikli otomobillere ilişkin kullanışlılık, kalite ve imaj algılarının batarya kapasitesiyle orantılı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Menzil kaygısı elektrikli otomobillerin tüketiciler tarafından benimsenmesinde önemli engellerden biri olarak görülmektedir (Needell vd., 2016).

Zarazua de Rubens vd. (2018)'nin beş Nordik ülkesinde (Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Norveç ve İsveç) elektrikli vasıtalar konusunda uzman 257 katılımcı ile yaptıkları görüşme sonucunda, devlet ve endüstri politika ve dinamiklerinin elektrikli otomobil imajını ve satın alma olasılığını önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Bu kapsamda elektrikli otomobillerin algılanan imajı, devlet ve otomobil sektöründe gerçekleştirilecek politikalar ve tutundurma çabaları ile doğrudan ilgili olup, yanlış politikalar elektrikli otomobil için yatırımların bir anda boşa çıkmasına da neden olabilecektir.

Uluslararası araştırmaların yanı sıra, ülkemizin ilk yerli TOGG'un imajı ile ilgili literatürde bazı çalışmalar mevcuttur. 27 Aralık 2019'da TOGG'un yaptığı tanıtımdan sonra tüketicilerin ilk izlenimlerini belirlemek amacıyla Kocagöz vd. (2020) tarafından, 6 Ocak-17 Ocak

2020 tarihleri arasında 112 kişi ile mülakat tekniği kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada, katılımcıların akıllarında kalan araç özelliklerini ortaya çıkarmak ve satın alma niyetlerini incelemek amacıyla görüşler toplanmıştır. Görüşmelere katılanların %44,6'sı tanıtımı yapılan araçları başarılı bulmuştur. Katılımcıların araç tasarımına yönelik genel görüşlerinin olumlu ve araçların beğenilme oranının ise yüksek olduğu gözlenmiştir. Araçları koşulsuz olarak ya da fiyata bağlı olarak satın alma niyeti gösteren grup, katılımcıların yaklaşık %70'ini oluşturmaktadır. Katılımcıların bir kısmında araçların yerel ve küresel bir marka olabileceğine dair beklenti ve inanç gözlenmiştir. Bununla birlikte, Avcı (2020), yerli otomobile yönelik görüşleri belirlemeyi amaçlayan çalışmasında, tüketici yenilikçiliği, tüketici etnosentrizmi ve menşei ülke imajı faktörlerinin yerli markalı otomobil satın alma niyeti üzerindeki etkisini araştırmıştır. 518 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen çalışma sonucunda, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%94,4) yerli markalı otomobilin mutlaka üretilmesi gerektiğini ve yerli markalı otomobil üretildiğinde %75,3'ünün satın almayı düşündüğü görülmüştür. Bunun yanında araştırmada tüketici yenilikçiliğinin ve tüketici etnosentrizminin yerli markalı otomobil satın alma niyeti üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğu ancak menşei ülke imajının yerli markalı otomobil satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. Araştırma Hipotezleri

3.1 Genel Ülke Ürün İmajının TOGG İmajına Etkisi

Ülke imajı literatüründe, ülke imajının spesifik ürünlere olan etkisi çok sayıda araştırmacı tarafından incelenmiştir. Güney Kore'nin ülke imajının ürünlere olan tutumunu, ekonomik olarak gelişmiş ülkeler (ABD ve Fransa) ile gelişmekte olan ülkelerde (Çin ve Vietnam) inceleyen Jin vd. (2019), 900'den fazla bir tüketici örneklemini üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada, Kore'nin algılanan makro ülke imajı ve mikro ülke imajının Kore ürün imajı üzerinde olumlu yönde bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. Menşei ülke etkisinin yüksek teknoloji ürünlerinin imajı üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu tespit eden Souiden vd. (2011), ülke imajının ürünlerin imajı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir. Araştırmacılara göre bunun

nedeni, ülke imajının menşei ülke imajına kıyasla daha geniş bir yapıya sahip olması ve bu nedenle ürün imajını belirlemede başarısız olabilmesiyle açıklanmasıdır.

Ülke imajı, daha öncesinde belirtildiği üzere çok boyutlu bir yapı olup, akademik araştırmalarda farklı şekillerde ele alınmaktadır. Sousa vd. (2018) ile Aktan ve Chao (2016) çalışmalarında bu noktadan hareketle; ülke imajı, imajın bir boyutu olan kişilik ile ölçümlenmiş ve algılanan ülke kişiliğinin yabancı ürünlere olan tutum üzerinde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye örneklemini üzerinde bir araştırma gerçekleştiren Aktan ve Anjam (2021), Türk tüketiciler nezdinde, Çin ve Japonya için ülke imajının ürün imajı üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Aynı çalışmada ABD için, ülke imajının ürün imajı üzerinde doğrudan etkisi olmadığı saptanmıştır. Söz konusu çalışmada ayrıca, algılanan ürün imajının yabancı ürünlerin algılanması üzerinde etkisinin olduğu elde edilmiştir. Çin’de 1257 katılımcı üzerinde araştırma gerçekleştiren Li vd. (2014), ABD, Almanya, Japonya ve Güney Kore’nin otomobil ve atletik giyim ürünlerine ilişkin algıyı ölçmüşler; hem bilişsel hem de duygusal ülke imajının genel ürün imajını pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Bu çalışmaların sonuçlarına göre, ülke imajı ve ürün imajı birbirleriyle ilişki içerisinde olabilecek iki değişken olarak görülmektedir (Roth ve Diamantopoulos, 2009).

Literatürdeki bu durumdan hareketle bu çalışmada, ilk olarak Türkiye’nin genel ülke-ürün imajının yerli otomobil TOGG ürününün algılanan imajına etkisinin olup olmadığı, varsa bu etkinin ne yönde ve ne düzeyde olduğunu saptamak amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda geliştirilen araştırmanın ilk hipotezi şu şekilde ifade edilmiştir:

H1: Genel ülke ve ürün imajı yerli otomobil TOGG’un algılanan imajını etkilemektedir.

3.2. TOGG’un Algılanan İmajının TOGG Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi

Satın alma niyeti, tüketicilerin belirli bir ürünü belirli bir pazarda satın alma davranışına yönelik isteği, eğilimleri veya planları olarak tanımlanmaktadır (Chu ve Lu, 2007; Shah vd., 2012). Tüketicilerin satın

alma niyetini etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler; sosyal eğilimler, kültürel değerler, ekonomik faktörler, kişisel faktörler ve psikolojik faktörlerdir. Psikolojik faktörler arasında ise algı, inanç ve tutumlar yer almaktadır (Ramya ve Ali, 2016). Dolayısıyla, tüketicilerin bir ürün hakkında algılarını ifade eden ürün imajı, satın alma niyetini değerlendirmede önemli bir faktör olarak görülmektedir (Mirabi, 2015). Bununla birlikte, ürün imajı ile satın alma niyeti arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (Asshidin vd., 2016).

Algılanan ürün imajı ve satın alma niyetine dair çeşitli ülke ve sektörde gerçekleştirilmiş çalışmalar mevcuttur. Bu araştırmalar, imajın yabancı ürünleri satın alma niyeti üzerine etkisini göstermektedir. Örneğin, Pakistan'da sigara kullanan 150 katılımcı ile gerçekleştirdiği araştırmada Shah vd. (2012), belirlenen Tobacco ürünlerine yönelik tutumun satın alma niyeti üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Ürün olarak Dell marka dizüstü bilgisayarlarını seçen Saleem vd. (2015), 122 kişi üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında, ürün imajının tüketicilerin satın alma niyetleri üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisinin olduğunu saptamışlardır.

Giyim endüstrisinde ürün imajının satın almayı teşvik edip etmediğini araştıran Chen vd. (2020), ürün imajındaki görsel imajın, kalite imajının ve sosyal imajın, müşterilerin giysi satın alma istekliliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve ürün imajının tüketicilerin satın almaları için ilk faktör olduğu sonucuna ulaşmıştır. Giyim sektöründe bir başka çalışma yapan Chen-Yu ve Kincade (2001), farklı bir biçimde, ürün imajının satın alma niyetinin üniversite öğrencileri açısından önemli bir belirleyici olmadığını ancak ürün imajının, tüketicilerin ürün için ödemeye hazır oldukları fiyatı önemli ölçüde etkilediğini tespit etmiştir. Buna göre tüketiciler, daha yüksek ürün imajına sahip bir ürün için, önemli ölçüde daha yüksek bir fiyat ödemeye isteklidir.

Amron (2018), daha çok Avrupa'da yaygın olarak kullanılan iç hacmi geniş ve yedi kişiye kadar oturma kapasitesi olan çok amaçlı vasıta (MPV) segmentinde bir araç satın alma kararını etkileyen

faktörleri test etmiştir. Endonezya'nın Bandung kentinde ikamet eden MPV araç sahibi 115 katılımcı üzerinde yapılan araştırma; ürün imajı, marka, ürün kalitesi ve fiyatın satın alma kararını olumlu ve anlamlı bir yönde etkilediğini göstermektedir.

Literatürdeki bu araştırmalar ışığında bu çalışmamızda, yerli otomobil TOGG'un algılanan imajının, TOGG satın alma niyeti üzerinde etkisinin saptanması ve eğer etkiliyse ne yönde ve ne düzeyde etkili olduğunun tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Buradan hareketle, literatürde yer aldığı üzere, yerli otomobil TOGG'un üretilmesi ve piyasaya sürülmesi aşamasında tüketiciler ve medya üzerinde yaratılacak imajın satın alma niyetine direkt bir etki yaratacağı yönünde geliştirilen araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki gibidir:

H2: Yerli Otomobil TOGG'un algılanan imajı, satın alma niyetini etkilemektedir.

4. Metodoloji

4.1. Örneklem

Kolayda örneklem yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, veri toplamak için Google Dokümanlar üzerinden hazırlanan bir çevrimiçi soru formu hazırlanmış, anket linki sosyal medya üzerinden paylaşılmıştır. Araştırmaya toplamda 368 kişi katılmıştır. Katılımcıların tüm sorulara cevap verme gerekliliğinden dolayı, toplam anket sayısında eksik cevap kaynaklı bir azalma olmamıştır. Bu çalışmanın etik kurul onayı Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 220011 protokol no ve 11 nolu karar ile 23.01.2022 tarihinde alınmıştır. Araştırma örnekleminin tanımsal demografik bilgileri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Örneklem Demografik Yapısı (N=368)

Yaş Durumu	Frekans	%	Aylık gelir (TL)	Frekans	%
18-24	149	41	0-3000	147	40
25-31	96	26	3001-6000	73	20
32-38	34	9	6001-9000	81	22
39-45	59	16	9001 ve üstü	67	18
≥46	30	8			
Otomobil Sahiplik Durumu			Eğitim Seviyesi		
Var	163	44	Lisans ve ön lisans	257	70
Yok	205	56	Lisansüstü	86	23
Cinsiyet			Lise dengi ve altı	25	7
Erkek	213	58			
Kadın	155	45			

4.2. Ölçekler

Kurtuluş ve Bozbay (2011), Parameswaran ve Pisharodi (2004 ve 2002)'nin genel ürün-ülke imajı ölçeklerini Türkçeleştirerek Japonya ve Çin'in algılanan imajını belirtilen ölçek ile değerlendirmiştir. Sonrasında Aktan (2013), genel ürün ve ülke imajı ölçeklerini yerli otomobil tercihi konulu araştırmasında uygulamış, doğrulayıcı faktör analiziyle geçerli olduğunu göstermiştir. Bu araştırma da genel ürün imajı ve ülke imajı ölçekleri Aktan (2013)'ün önermiş olduğu genel ürün-ülke imajı ölçeğinden faydalanmıştır. TOGG'un spesifik ürün imajını ölçmek için kullanılan ölçek ise Prabakaran ve Selvalakshmi (2020)'in, elektrikli otomobillerde algılanan imaja yönelik araştırmasından yararlanılarak on ifadeli ölçek ile değerlendirilmiştir. TOGG spesifik ürün imajında, "Fiyat, batarya değişim maliyeti, konfor, güvenlik" ve benzeri gibi fonksiyonel fayda esaslı değişkenler bulunmaktadır. Araştırmada, son olarak satın alma niyetinin ölçülmesi amacıyla Abu-Alkeir vd. (2020)'in yapmış olduğu çalışmadan yararlanılmıştır. Belirtilen ölçeklerin değerlendirilmesinde ise 5'li Likert tipi ölçek kullanılmış ve ankette "1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum" anlamına gelmektedir.

4.3. Bulgular

Araştırmada önerilen hipotezlerin testlerinde yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Analizlerde IBM SPSS 21 ve Amos paket programlarından yararlanılmıştır. Ölçüm modeli ve yapısal eşitlik modeli analizleri yapılmadan önce açıklayıcı faktör analizi

gerçekleştirilmiştir. Açıklayıcı faktör analizinde 'Maximum Likelihood' ile 'Direct Oblimin' döndürme yöntemi kullanılmıştır. Belirtilen bu yöntemlerin, yapısal eşitlik modellemesinin kullanılacağı analizler öncesinde tercih edilmesi tavsiye edilmektedir (Costello ve Osborne, 2005; Kling, 2011). Faktör analizi sırasında faktör yükleri 0.5'in altında olan veya birden fazla faktördeki yük değerleri arasında 0.1'den daha az fark olan değişkenler analiz dışında tutulmuştur. Bu süreçte ülke imajından "Türkiye'nin yaratıcı olduğunu düşünüyorum" ile "Türkiye'de insanların çalışkan olduğunu düşünüyorum" olmak üzere iki ifade çıkarılmıştır. Benzer şekilde, TOGG'un algılanan spesifik ürün imajı ölçeğinden "TOGG'un fiyatının uygun olacağını düşünüyorum" ile "TOGG'un batarya değişim maliyetlerinin hesaplı olacağını düşünüyorum" ifadeleri çıkarılmıştır. Yapılan bu değişiklikler ile faktör analizi sonrasında 4 faktörlü bir yapı olduğu tespit edilmiştir.

Faktör analizi sonuçlarına geçmeden önce KMO değeri (0.948) ve Bartlett Küresellik testinin (χ^2 : 6766,302; serbestlik derecesi: 253; p: 0.00) sonuçlarına bakılmıştır. Bu bulgu yapılan analiz sonuçlarının geçerli olduğunu göstermiştir. Faktör analizi sonuçları, boyutların güvenilirlik seviyeleri ve toplam açıklanan varyans oranları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Türkiye'nin Ülke İmajı ile Genel Ürün İmajının Yerli Otomobil TOGG'un Algılanan Ürün İmajına ve Satın Alma Niyetine Etkisi

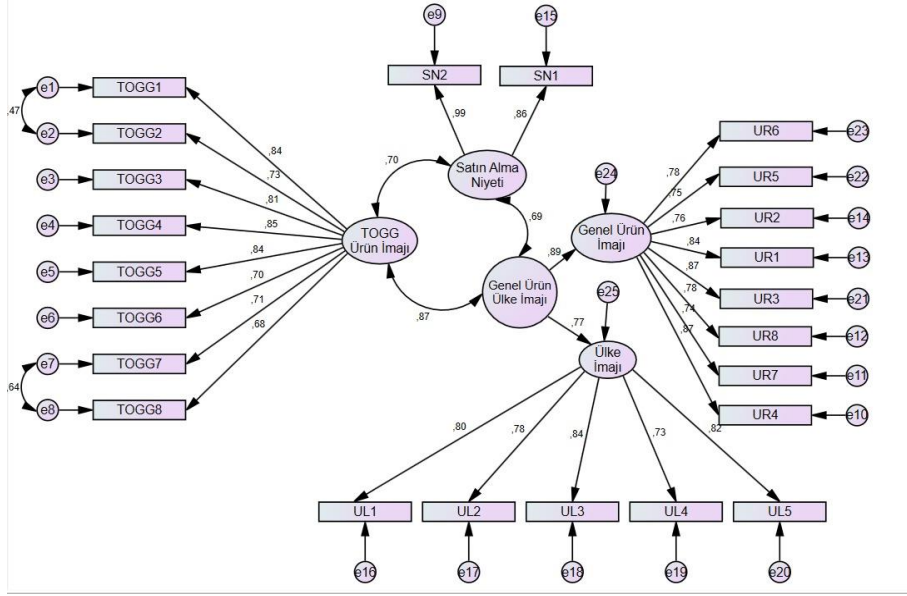
Tablo 2: Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

TOGG Algılanan Ürün İmajı (Cronbach's Alfa: 0,93; Açıklanan varyans: %47)				
TOGG1. Kullanırken keyif alacağım bir otomobil olacağını düşünüyorum.	0,89	-0,07	-0,06	0,01
TOGG2. Güzel bir tasarımı olacağını düşünüyorum.	0,84	-0,07	-0,08	0,05
TOGG3. Tek şarj ile uzun mesafe sürüş yapacağımı düşünüyorum.	0,75	0,01	0,04	-0,02
TOGG4. Güvenlik seviyesinin yüksek olacağını düşünüyorum.	0,70	0,00	0,01	-0,16
TOGG5. Performansının yüksek olacağını düşünüyorum.	0,62	-0,03	0,10	-0,18
TOGG6. Batarya şarj olma süresinin kısa olacağını düşünüyorum.	0,56	-0,01	0,17	-0,01
TOGG7. Şarj ağının geniş olacağını düşünüyorum.	0,49	-0,08	0,19	-0,06
TOGG8. Bakım servis ağının geniş olacağını düşünüyorum.	0,42	-0,08	0,17	-0,13
Satın Alma Niyeti (Cronbach's Alfa: 0,92; Açıklanan varyans: %7,71)				
SN1. Satın almayı yakın çevreme öneririm.	0,12	-0,87	-0,03	-0,08
SN2. Satışa çıkınca satın almayı düşünürüm.	0,07	-0,77	0,09	-0,01
Ülke İmajı (Cronbach's Alfa: 0,90; Açıklanan varyans: %6,18)				
UL1. Eğitim seviyesinin yüksek olduğunu düşünüyorum.	-0,07	-0,10	0,81	-0,01
UL2. Teknik/ mesleki eğitime önem verildiğini düşünüyorum.	0,07	-0,01	0,80	0,07
UL3. Teknolojinin gelişmiş olduğunu düşünüyorum.	0,11	0,07	0,71	-0,13
UL4. Yaşam standardının yüksek olduğunu düşünüyorum.	-0,06	-0,17	0,65	-0,04
UL5. Teknik bilginin yüksek olduğunu düşünüyorum.	0,20	0,10	0,65	-0,11
Genel Ürün İmajı (Cronbach's Alfa: 0,93; Açıklanan varyans: % 4,87)				
UR5. Titiz işçilik ile yapılmış	-0,00	0,01	0,00	-0,84
UR2. Değerli	0,04	0,06	-0,07	-0,81
UR8. İleri teknolojiye sahip	0,03	0,00	0,07	-0,79
UR7. Yüksek performansa sahip	0,09	-0,03	-0,01	-0,78
UR6. Lüks	-0,03	0,03	0,05	-0,75
UR3. Orijinal	-0,15	-0,12	0,13	-0,74
UR4. Sahip olmaktan gurur duyulan	0,09	-0,04	-0,08	-0,70
UR1. Dayanıklısıdır	0,06	-0,10	0,01	-0,67

Açıklayıcı faktör analizi sonrasında, ölçüm modelinin geçerliliği test edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerlilik çalışması için ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçüm modeli testi sırasında kavramsal modelde bulunan örtük değişkenler arasında kovaryans ilişkisi kurularak test edilmiştir. Bu süreçte modifikasyon indislerine bakılmış, TOGG spesifik ürün imajını ölçen gözlenen değişkenlerin hata varyansları arasında kovaryans ilişkisi kurulmuştur. Standardize

edilmiş parametre tahminlerinden oluşan ölçüm modeli Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Ölçüm Modeli

Ölçüm modelinin uyum iyiliği indekslerine bakıldığında, ölçüm modeli ile araştırma verisi arasında iyi bir uyum seviyesi olduğu gözlenmiştir. Uyum iyiliği endekslerinin almış olduğu değerler şu şekildedir: X^2/df : 2,548; CFI: 0,948; RMSEA: 0,065; AGFI: 0,851. Buna göre AGFI dışındaki bütün uyum indekslerinde ölçüm modelinin iyi skorlara sahip olduğu gözlenmiştir, AGFI’de ise kabul aralığına yakın bir değer alınmıştır. Dolayısıyla ölçüm modelinin yeterli seviyede uyumlu olduğu değerlendirilmiştir (Hair vd., 2010).

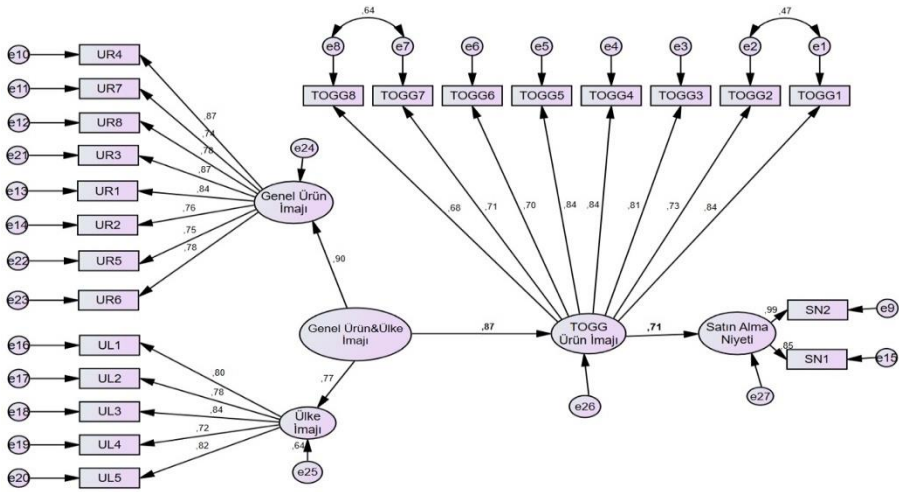
4.4. Hipotez Testleri

Araştırmada, ölçüm modeli testi sonrasında, yapısal model geliştirilerek araştırmada önerilen hipotezlerin testi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, ‘Genel Ürün & Ülke İmajı’ isimli yeni bir örtük faktör oluşturulmuştur. Genel ürün imajı ve ülke imajı faktörleri ise, oluşturulan bu yeni örtük değişkeni açıklayan gözlenen değişkenler olarak belirlenmiştir. Yapısal modelin uyum iyiliği endeks değerleri sırasıyla şu şekilde gerçekleşmiştir: X^2/df : 2,58; CFI: 0,95;

RMSEA: 0,06; AGFI: 0,85. Bu bulgulara göre χ^2/df ile CFI mükemmel uyum seviyesinde değerler almışken, RMSEA iyi düzeyde bir uyuma sahip olduğunu göstermiştir. Ancak, AGFI değeri orta ve altı seviyede bir uyuma işaret etmektedir. Bütün uyum endeksleri birlikte düşünüldüğünde, yapısal modelin kabul edilebilir orta ve üstü düzeyde bir uyum iyiliğine sahip olduğu değerlendirilmiştir.

Yapısal modelin toplanmış olan veriyle yeterli sayıda uyuma sahip olduğunun kabul edilmesiyle beraber hipotez testlerine geçilmiştir. Şekil 2'deki standardize edilmiş parametrelerden de görüleceği üzere "Genel Ürün & Ülke İmajı" değişkeninin, TOGG'un algılanan spesifik ürün imajı üzerinde oldukça güçlü bir etkisi olduğu görülmektedir (β : 0,87; p. 0,001). Benzer şekilde, analiz sonuçları, TOGG'un algılanan ürün imajının da satın alma niyeti üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu göstermiştir (β : 0,71; p. 0,001).

Şekil 2: Yapısal Model Yol Analizi (Standardize Edilmiş Parametre Tahminleri)

5. Tartışma

Ülke imajı konusunda çok sayıda araştırma yapılmış olsa dahi; ülke imajı, yaşanan olaylar, krizler ve toplumsal başarılarla sürekli dönüşen ve dinamik olan bir yapıya sahiptir (Herz ve Arnegger, 2007).

Örneğin, Güney Kore'nin 2002 senesinde Dünya Kupası'na ev sahipliği yapmış olması, ülkenin istikrarlı ve endüstriyel bir ülke algısı üzerinde uluslararası düzeyde olumlu bir değişikliğe sebep olmuştur (Kim ve Morrision, 2005). Bu bakımdan, ülke imajının sürekli bir şekilde takip edilmesi, özellikle yeni ürünlerin ticarileştirme sürecinde veya uluslararası pazarlarda tutundurma faaliyetleri başarısı için önemlidir.

Yerli otomobil projesi olan TOGG, sadece otomobil üretmekten fazlası olan bir proje olup, otomotiv, elektronik kumanda/kontrol ve telekomünikasyon sektörlerini bir araya getiren bir oluşumdur (Demir, 2020). Projenin ticarileşme sürecindeki başarısının, Türkiye'nin mevcut ülke ve ürün imajına paralel bir şekilde gelişeceği düşünülmektedir (Avcı, 2020). Tüm bu noktalardan yola çıkan bu araştırma, Türkiye'nin algılanan genel ürün imajı ve ülke imajının, TOGG'un spesifik ürün imajını nasıl etkileyebileceğini incelemiştir. Araştırmada, genel ürün imajı ve ülke imajı gözlenen değişkenler olarak değerlendirilmiş ve 'genel ürün ve ülke imajı' isminde bir kompozit değişken oluşturulmuştur. Araştırmanın ilk hipotezinde 'genel ürün ve ülke imajının' TOGG spesifik ürün imajına olan etkisi incelenmiştir. Analiz sonucu, bu iki değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir.

Daha açık bir ifadeyle, Türkiye'nin ve Türk ürünlerinin anlamlı olarak değerlendirilmesi, TOGG'un menzil, güvenlik, tasarım vb. gibi kriterler açısından daha pozitif değerlendirilmesine yol açmaktadır. Araştırmada diğer bir hipotez olarak, TOGG'un algılanan spesifik ürün imajının satın alma niyeti üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Hipotez sonucu, TOGG'un spesifik ürün imajının, satın alma niyeti üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki olduğunu göstermiştir.

5.1. Teorik ve Pratik Katkı

Ülke imajı alanında çok sayıda araştırma olmakla birlikte, mevcut çalışmaların bazıları ülke imajını, ürün imajı odaklı bir yaklaşımla ölçmüşken (Cheah vd., 2021; Rodrigo vd., 2019; Sohail ve Şahin, 2010), bazı çalışmalar ürün imajına odaklanmadan, ülke imajını ekonomik durum, politik yapı, iş kültürü vb. gibi boyutlar ile ölçmüştür (Lala

vd., 2009). Buna rağmen, literatürde az da olsa hem ülke hem de ürün imajını, ülke imajı ölçümü sırasında kullanmış olan çalışmalar da mevcuttur (Aktan ve Anjam, 2021; Wang vd., 2012; Lala vd. 2009; Lu ve Heslop, 2008). Bu çerçeveden değerlendirildiğinde, bu çalışmanın literatüre en temel katkısı, ülke imajı kavramına bütünsel bir biçimde yaklaşması ve genel ürün imajı ile ülke imajını Türkiye özelinde ikincil düzey bir faktör olarak ölçmüş olmasıdır. Dolayısıyla bu araştırma, Lala vd. (2009) ile Lu ve Heslop (2008)'un önermiş olduğu ikincil düzey ülke imajı ölçümünü destekler bir sonuç ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra, araştırma sonucunda genel ürün-ülke imajının TOGG spesifik ürün imajına ve satın alma niyetine güçlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın bu sonucu, literatürde yer alan farklı ürün grupları üzerinde yapılmış olan önceki çalışmaları desteklemektedir (Wang vd., 2012; Shah vd., 2012; Saleem vd., 2015; Li vd. 2014; Jin vd., 2019). Yukarıda belirtilenler ışığında bu araştırmanın, gelişmekte olan ülkelerin gerek ülke-ürün imajı ölçümüne gerekse elektrikli otomobil satın alma davranışına yönelik literatüre ek bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir (Sobiech-Grabka, 2022).

Sağladığı teorik katıların yanı sıra bu çalışma uygulamaya dönük katkılar da sağlamayı amaçlamıştır. Öncelikle, bu çalışmada, TOGG'un algılanan spesifik ürün imajının Türkiye'nin algılanan ülke ve genel ürün imajından etkilendiği gözlenmiştir. Araştırma kapsamında, TOGG henüz piyasaya çıkmamış bir ürün olmasına rağmen, TOGG'un algılanan ürün imajına yönelik sorular sorulmuştur. Bu bakımdan bir nevi, insanların zihinlerindeki ön algı ölçülmeye çalışılmıştır.

Yeni ürün lansmanı, tahmini zor ve öngörü gerektiren birden fazla faktörün değerlendirilmesini gerektiren zorlu bir süreçtir. Bu bakımdan, TOGG markasının tüketici zihninde algısı ve markaya yönelik satın alma niyetini etkileyen faktörlerin belirlenmesinin Türk otomotiv endüstrisine pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir (Lee, 2014; Jensen vd., 2017). Araştırmada ülke imajı, "teknik ve mesleki beceri, teknoloji seviyesi ve yaşam standardıyla"; genel ürün imajı ise "titiz işçilik, ileri teknoloji, yüksek performans" gibi sıfatlarla ölçümlenmiştir. Dolayısıyla, değişkenler arası ilişkiler bu düzlemde

değerlendirilmelidir. Örneğin, yerli otomobil pazarlama çabalarında, Türkiye'nin teknolojik ve mesleki gelişmişlik yönlerine vurgu yapılmasının TOGG'un algılanan imajı üzerinde olumlu bir etki yaratacağı düşünülmektedir. Benzer şekilde Türk ürünlerinin genel olarak, gelişmiş ülkelerdeki muadilleri ile karşılaştırıldığında yeterli düzeyde kaliteli, yüksek performansa sahip olduğu mesajının verilmesi TOGG'un imajını güçlendirecektir. Çünkü araştırma bulguları, hali hazırda mevcut bir ürün olmamasına rağmen, Türkiye'nin algılanan genel ürün ve ülke imajının TOGG markasının geleceğini belirleyeceğini göstermektedir.

5.2. Araştırmanın Kısıtları ve Gelecek Çalışmalara Öneriler

Bu araştırma her ne kadar TOGG satın alma niyetini anlamaya yönelik bir model önerisi getirmiş olsa da değinilmesi gereken birtakım kısıtlar bulunmaktadır. Öncelikle, ankete katılanların kısmen de olsa büyük bir çoğunluğunun mevcut durumda otomobili bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu çoğunluğun içindeki daha önce hiç otomobil almamış olan tüketici bireylerin, pek de aşına olmadıkları bir ürün grubunu değerlendirirken hata yapma olasılığı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, katılımcıların yaş ve gelir grubunun TOGG marka otomobil satın alabilecek bireyleri tam anlamıyla temsil kabiliyetinde kısıtlar bulunmaktadır. Ankete katılanların %41'i 18-24 yaş aralığında ve 3.000 TL gelir sahibi olduğu görülmektedir. Katılımcıların ekonomik olarak TOGG'u satın alamayacak bir gruba ait olmasının araştırma bulgularının değerlendirilmesinde yanlış sonuçlar elde edilmesine neden olabileceği düşünülebilir. Ancak, yerli otomobil TOGG hakkında yapılan daha önceki çalışmalardaki katılımcıların da benzer demografik yapı ile gelir seviyesine sahip olduğu görülmektedir (Özdemir ve Öztürk, 2022; Yıldırım ve Özdemir, 2021; Avcı, 2020). Söz konusu önceki çalışmalara benzer şekilde bu araştırma da düşük gelir grubuna dahil genç bireylerin TOGG'u satın alma konusunda istekli olduğunu göstermektedir. TOGG'un henüz üretim aşamasında olduğu değerlendirildiğinde, bu araştırmanın ileriye dönük satın alma niyetini anlamaya yönelik olduğu düşünülebilir. Gelecek çalışmalarda aylık gelir bakımından yüksek katılımcıların iştiraki ile bir çalışma yapılarak TOGG'un satın alma niyetinin test edilmesinin literatüre anlamlı katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Buna karşın, otomobil pazarındaki son zamanlardaki değişim göz önüne alındığında, TOGG satın alma niyetini ölçümlemeye uygun örnekleme erişiminin göreceli olarak zor olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın temel önceliği teorik olarak ortaya sunulmuş olan yapısal modelin test edilmesi olarak değerlendirilmektedir.

Yerli otomobil uzunca bir süredir basının gündemini meşgul etmekte, insanların yoğun bir şekilde bilgiye maruz kaldığı bir projedir. Belirtilen durumlar kapsamında ileride yapılacak araştırmalarda, otomobil sahipliğinin yanı sıra tüketicilerin otomobil ürünleri konusunda ne kadar bilgi sahibi olduğunun göz önünde bulundurulması tavsiye edilmektedir. Nitekim ürünlere aşına olunan durumlarda, ülke imajının etkisi daha az görülebilmektedir (Achabou vd., 2021).

Bunun yanı sıra, tüketicilerin otomobil satın alma süreçlerindeki ilgilenim seviyesinin göz önünde bulundurulması, ileride yapılacak çalışmaların sonuçlarının genellenebilirliği açısından önemlidir. Uluslararası pazarlama literatürü, artan ilgilenim seviyesi ile birlikte ülke imajının ürün tercihlerine olan etkisinin azaldığını göstermektedir (Park vd., 2016). Son olarak, TOGG teknolojik olarak yenilikçi bir ürün olduğu için Teknoloji Kabul Modeli ve Tüketici Yenilikçiliği kavramlarıyla birlikte araştırılmasının potansiyel müşterilerin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Avcı, 2020; Bozkurt vd., 2021; Buschman vd., 2020). Son olarak araştırmada kurulmuş olan önermelerin, farklı örneklem grupları (Örneğin, yurtdışında yaşayan Türkler, yabancı pazarlardaki olası müşteriler üzerinde vb.) test edilmesinin, yapısal modelin geçerliliği açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir. Bu çalışmanın etik kurul onayı Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 220011 protokol no ve 11 nolu karar ile 23.01.2022 tarihinde alınmıştır.

Yazar Katkıları: Tüm yazarlar, çalışmada konunun belirlenmesi, literatür, veri analizi ve raporlama bölümlerinde eşit katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Abu-Alkeir, N.I., Area, S. & Jordan, A., (2020). Factors influencing consumers buying intentions towards electric cars: The Arab customers'. *Perspective, International Journal of Marketing Studies*, 12(2), doi.org/10.5539/ijms.v12n2p127.
- Achabou, M.A., Dekhili, S. & Hamdoun, M. (2021). How the country of origin cue affects consumer preference in the case of ecological products: an empirical study in two developing countries. *Journal of Strategic Marketing*, 1-17.
- Aktan, M. (2013). Kamuoyunun yerli otomobil projesini algısı. *Öneri Dergisi*, 10(39), 1-9.
- Aktan, M. (2015). *Ülke Kişiliği ile Genel Ürün İmajının Tüketici Davranışı Üzerine Etkisi: Japonya, Güney Kore, Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Örneği*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktan, M., & Anjam, M. (2021). A holistic approach to investigate consumer's attitude toward foreign products: role of country personality, self-congruity, product image and ethnocentrism. *Journal of International Consumer Marketing*, 1-17.

- Aktan, M., & Chao, P.W. (2016). Impact of country personality on attitude toward foreign products: self-congruity as a mediator. *Atlantic Marketing Journal*, 5(1), 155-171.
- Amron, A. (2018). The influence of brand image, brand trust, product quality, and price on the consumer's buying decision of MPV cars. *European Scientific Journal*, 14(13), 228-239.
- Asshidin, N.H.N., Abidin, N., & Borhan, H.B. (2016). Perceived quality and emotional value that influence consumer's purchase intention towards American and local products. *Procedia Economics and Finance*, 35, 639-643.
- Avcı, İ. (2020). Yerli markalı otomobil satın alma niyetinde etnosentrizm, ülke imajı ve yenilikçiliğin etkisi: Türkiye'nin otomobili (TOGG) bağlamında bir araştırma. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 439-466.
- Axsen, J., Goldberg, S. & Bailey, J., (2016). How might potential future plug-in electric vehicle buyers differ from current 'pioneer' owners?. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 47, 357-370.
- Balabanis, G. & Diamantopoulos, A. (2008). Brand origin identification by consumers: a classification perspective. *Journal of International Marketing*, 16(1), 39-71. DOI:10.1509/jimk.16.1.39.
- Baldauf, A., Cravens, K. S., Diamantopoulos, A., & Zeugner-Roth, K. P. (2009). The impact of product-country image and marketing efforts on retailer-perceived brand equity: an empirical analysis. *Journal of Retailing*, 85(4), 437-452.
- Bayraktar, A. & Kurtoğlu, R. (2014). Ülke imajı tüketicilerin kalite algılamalarını nasıl etkiler?. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (2), 101-116.
- Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü - UNCTAD (2021). "Global trade in goods hits all-time quarterly high of \$5.6 trillion". <https://unctad.org/news/global-trade-goods-hits-all-time-quarterly-high-56-trillion>, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2022).

- Bozkurt, B., Aydoğan, S. & Aktan, M. (2021). Elektrikli scooter kiralamada algılanan tüketici faydası: tüketici yenilikçiliğinin rolü. *Aurum Journal of Social Sciences*, 6(2), 171-195.
- Buschmann, S., Chen, M.F. & Hauer, G. (2020). *An Integrated Model of the Theory of Reasoned Action and Technology Acceptance Model to Predict the Consumers' Intentions to Adopt Electric Carsharing in Taiwan*. In *Innovations for Metropolitan Areas*, pp.105-120, Springer, Berlin, Heidelberg.
- Butt, I., Mukerji, B., Shareef, M.A., Ahmed, J.U. & Huda S.S.M.S. (2021). Effect of trust on e-shopping adoption - an emerging market context. *Journal of Internet Commerce*, DOI: 10.1080/15332861.2021.1927436.
- Carley, S., Siddiki, S., & Nicholson-Crotty, S. (2019). Evolution of plug-in electric vehicle demand: Assessing consumer perceptions and intent to purchase over time. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 70, 94-111.
- Carter, L. L., & Maher, A. A. (2014). Assessing consumers' willingness to buy foreign goods: an integrative modeling approach. *International Journal of Marketing Studies*, 6(3). DOI:10.5539/ijms.v6n3p23.
- Chattalas, M., Kramer, T., & Takada, H. (2008). The impact of national stereotypes on the country of origin effect. *International Marketing Review*, 25(1), 54-74.
- Cheah, I., Shimul, A.S. & Ming Man, M.H. (2020). Young consumer's attitude toward local versus foreign luxury brands. *Journal of Global Fashion Marketing*, 11(4), pp.397-412.
- Chen, M., Chen, J., & Zheng, H. (2020). *A Study on the Impact of Apparel Industry Product Image on Customer Purchase Intention*. In *International Conference on Management Science and Engineering Management*, 301-314.
- Chen- Yu, J. H., & Kincade, D. H. (2001). Effects of product image at three stages of the consumer decision process for apparel products: alternative evaluation, purchase and post- purchase.

Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal, 5(1), 29-43.

- Cheung, M. F. Y., & To, W. M. (2019). An extended model of value-attitude-behavior to explain Chinese consumers' green purchase behavior. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 50, 145-153. DOI:10.1016/j.jretconser.2019.04.006.
- Chinen, K., Endo, H., Matsumoto, M., & Han, Y. S. (2021). *The Chinese-Brand Electric Vehicles in the Eyes of the US Consumers*. In *EcoDesign and Sustainability II* (pp. 3-16). Springer, Singapore.
- Chowdhury, H. & Ahmed, J. (2009). An examination of the effects of partitioned country of origin on consumer product quality perceptions. *International Journal of Consumer Studies*, 33(4); 496-502.
- Chu, C. & Lu, H. (2007). Factors influencing online music purchase intention in Taiwan: An empirical study based on the value-intention framework. *Internet Research*, 17(2), 139-155.
- Costello, A. B. & Osborne, J. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical assessment, research, and evaluation*, 10(1), 7.
- Danielis, R., Rotaris, L., Giansoldati, M., & Scorrano, M. (2020). Drivers' preferences for electric cars in Italy. Evidence from a country with limited but growing electric car uptake. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 137, 79-94. DOI:10.1016/j.tra.2020.04.004
- De Nisco, A., Mainolfi, G., Marino, V., & Napolitano, M. R. (2015). Tourism satisfaction effect on general country image, destination image, and post-visit intentions. *Journal of Vacation Marketing*, 21(4), 305-317.
- De Rubens, G. Z., Noel, L., & Sovacool, B. K. (2018). Dismissive and deceptive car dealerships create barriers to electric vehicle adoption at the point of sale. *Nature Energy*, 3(6), 501-507, <https://doi.org/10.1038/s41560-018-0152-x>.
-

- Demir, A. (2020). Türkiye'nin otomobili'nin GZFT Analizi. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 24-46.
- Elarbah, L. A. & Shebli, N. (2020). The relationship among country-of-origin, quality of the product and buying decision: a case study of the turkish clothes on libyan market. *The International New Issues in Social Sciences*, 8(1), 93-114. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tinisos/issue/52085/680204>
- Fan, Q. (2019). Relationship among China's country image, corporate image and brand image: A Korean consumer perspective. *Journal of Contemporary Marketing Science*, 2(1), 34-49.
- Gorostidi-Martinez, H., Xu, W., & Zhao, X. (2017). A review of Spanish consumers' product-country image of China. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., & Anderson, R.E. (2010). *Multivariate Data Analysis*. electronic book: Prentice Hall.
- Han, C.M. (1989). Country image: halo or summary construct? *Journal of Marketing Research*, 26, 222-229.
- Han, C.M. (1990). Testing the role of country image in consumer choice behaviour. *European Journal of Marketing*, 24(6), 24-40.
- Han, G. (Kevin), & Wang, X. (2012). Understanding "made in China." *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 89(2), 225-243.
- Herz, M. & Arnegger, J. (2017). Country image formation, stability, and change: a longitudinal assessment of consumers' image of Azerbaijan. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 34(9), 1169-1183.
- Heslop, L.A., Lu, I.R.R. & Cray, D. (2008). Modeling country image effects through an international crisis. *International Marketing Review*, 25(4), 354-378.
- Huang, X., & Ge, J. (2019). Electric vehicle development in Beijing: An analysis of consumer purchase intention. *Journal of Cleaner Production*, 216, 361-372.
-

- Jenes, B. (2008). Reconsidering the measurement of country image-theory and practice. In FIKUSZ 2008 Business Sciences-Symposium for Young Researchers: Proceedings (pp. 65-80).
- Jensen, A. F., Cherchi, E., Mabit, S. L., & Ortúzar, J. D. D. (2017). Predicting the potential market for electric vehicles. *Transportation Science*, 51(2), 427-440.
- Jin, B.E., Kim, N.L., Yang, H., & Jung, M. (2019). Effect of country image and materialism on the quality evaluation of Korean products. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 32(2), 386-405.
- Jin, B.E., Yang, H. & Kim, N.L. (2021). The role of Korean prototypical brand image in shaping country image and quality evaluations: a cross-cultural examination. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 25(3), 389-406.
- Jin, Z., Lynch, R., Attia, S., Chansarkar, B., Gülsoy, T., Lapoule, P., Liu, X., Newburry, W., Noorani, M. S., Parente, R., Purani, K. & Ungerer, M. (2015). The relationship between consumer ethnocentrism, cosmopolitanism and product country image among younger generation consumers: The moderating role of country development status. *International Business Review*, 24(3), 380-393.
- Katsumata, S. (2015). The reciprocal effects of country-of-origin on product evaluation: An empirical examination of four countries. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 28(1), 92-106.
- Kim, S.S. & Morrision, A.M. (2005). Change of images of South Korea among foreign tourists after the 2002 FIFA World Cup. *Tourism Management*, 26(2), pp.233-247.
- Kling, R.B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modelling*. New York: The Guilford Press.
- Kocagöz, E., İğde, Ç. S., & Çetindağ, G. (2020). Elektrikli ve akıllı, yerli ve milli: Türkiye'nin Otomobili Girişim Grubu'nun tanıttığı
-

- araçlara yönelik tüketicilerin ilk değerlendirmeleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 55-74.
- Koçak, A. & Bayraktar, A. (2019). Marka menşei tanıma doğruluğu kavramı ve mısır pazarındaki türk markaları üzerine bir araştırma. *Journal of Research in Business*, 4(2), 111-123. DOI: 10.23892/JRB.2019.57.
- Kotler, P., Haider, D. & Rein, I. (1993). *Marketing Places. Attracting Investment, Industry and Tourism to Cities, States, and Nations*. Maxwell Macmillan Int, New York.
- Kurtuluş, K., & Bozbay, Z. (2011). Ülke imajı: Japonya ve Çin'in ülke imajları açısından karşılaştırılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 40(2), 267-277.
- Lala, V., Allred, A. T., & Chakraborty, G. (2009). A multidimensional scale for measuring country image. *Journal of International Consumer Marketing*, 22(1), 51-66. DOI: 10.1080/08961530802125407
- Laroche, M., Papadopoulos, N., Heslop, L.A. & Mourali, M. (2005), The influence of country image structure on consumer evaluations of foreign products. *International Marketing Review*, 22(1), 96-115. <https://doi.org/10.1108/02651330510581190>
- Lee, B. C. (2014). Critical decisions in new product launch: Pricing and advertising strategies on consumer adoption of green product innovation. *Asian Journal of Technology Innovation*, 22(1), 16-32.
- Li, D., Wang, C. L., Jiang, Y., Barnes, B. R., & Zhang, H. (2014). The asymmetric influence of cognitive and affective country image on rational and experiential purchases. *European Journal of Marketing*, 48(11-12), 2153-2175.
- Lu, I.R.R & Heslop, L.A. (2008). Measuring Country Image: A Research Proposal. Retrieved from ASAC website: <http://www/ojs.acadiau.ca/index.php/ASAC>.
- Martin, I.M., & Eroğlu, S. (1993). Measuring a multi-dimensional construct: country image. *Journal of Business Research*, 28(3).

- Mirabi, V., Akbariyeh, H., & Tahmasebifard, H. (2015). A study of factors affecting on customers purchase intention. *Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology (JMEST)*, 2(1), 267-273.
- Nebenzahl, I. D., & Jaffe, E. D. (1996). Measuring the joint effect of brand and country image in consumer evaluation of global products. *International Marketing Review*.
- Needell, Z.A., McNerney, J., Chang, M.T., & Trancik, J.E. (2016). Potential for widespread electrification of personal vehicle travel in The United States. *Nature Energy*, 1(9), 1-7.
- Onay, A. (2013). Ülke orijini kavramı ve ülke imajı. *Selçuk İletişim Dergisi*, 5(2), 102-112.
- Özdemir Öztürk, N. (2022). Yenilikçi tüketici davranışları: Türkiye ve Almanya'da elektrikli araçların kabulü üzerine karşılaştırmalı bir araştırma.
- Öztürk, S. A., Doğan Çıfci, S., Abbas, M., Ögel, S. & Gümüş, C. (2017). Bilmek mi sevmek mi? bilişsel ve duygusal ülke imajının ürün imajı ve satın alma niyetindeki etkisi üzerine kültürler arası bir çalışma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 10(19), 79-102.
- Papadopoulos, N. & Heslop, L.A. (2003). *Country Equity and Product-Country Images: State-of-the-Art in Research and Implications*, in Jain, S.C. (Ed.), *Handbook of Research in International Marketing*, Edward Elgar, Northampton, MA, pp. 402-433.
- Papadopoulos, N., & Heslop, L.A. (1993). *Product-Country Images: Impact and Role in International Marketing* (1st ed.). Routledge.
- Park, J., Javalgi, R. & Wachter, M. (2016). Product ethnicity and perceived consumer authenticity: the moderating role of product type. *Journal of Consumer Marketing*, 33(6), 458-468. <https://doi.org/10.1108/JCM-01-2015-1272>.
- Peterson, R. A., & Jolibert, A. J. (1995). A meta-analysis of country-of-origin effects. *Journal of International business studies*, 26(4), 883-900.

- Pevec, D., Babic, J., Carvalho, A., Ghiassi-Farrokhfal, Y., Ketter, W., & Podobnik, V. (2020). A survey-based assessment of how existing and potential electric vehicle owners perceive range anxiety. *Journal of Cleaner Production*, 276, 122779.
- Prabaharan, M. & Selvalakshmi, M. (2020). Customers Interest in Buying an Electric Car: An Analysis of the Indian Market. In International Working Conference on Transfer and Diffusion of IT, Springer, pp.493-509.
- Ramya, N., & Ali, M. (2016). Factors affecting buying behavior. *International Journal of Applied Research*, 2, 76-80.
- Rodrigo, P., Khan, H. & Ekinici, Y. (2019). The determinants of foreign product preference amongst elite consumers in an emerging market. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 46, 139-148.
- Roth, K.P., & Diamantopoulos, A. (2009). Advancing the country image construct. *Journal of Business Research*, 62(7), 726-740.
- Roth, M.S., & Romeo, J.B. (1992). Matching product category and country image perceptions: a framework for managing country-of-origin effects. *Journal of International Business Studies*, 23(3), 477-497.
- Saleem, A., Ghafar, A., Ibrahim, M., Yousuf, M., & Ahmed, N. (2015). Product perceived quality and purchase intention with consumer satisfaction. *Global Journal of Management and Business Research*, 15(1), 21-28.
- Shah, S. S. H., Aziz, J., Jaffari, A. R., Waris, S., Ejaz, W., Fatima, M., & Sherazi, S. K. (2012). The impact of brands on consumer purchase intentions. *Asian Journal of Business Management*, 4(2), 105-110.
- Sobiech-Grabka, K., Stankowska, A., & Jerzak, K. (2022). Determinants of electric cars purchase intention in Poland: personal attitudes v. economic arguments. *Energies*, 15(9), 3078.
- Sohail, M. S., & Şahin, O. G. (2010). Country-of-origin effects on consumers' evaluations of automobiles: perspectives from a
-

- developing nation. *Journal of International Consumer Marketing*, 22, pp.245-257.
- Souiden, N., Pons, F., & Mayrand, M. E. (2011). Marketing high- tech products in emerging markets: the differential impacts of country image and country- of- origin's image. *Journal of Product & Brand Management*, 356-367.
- Sousa, A., Nobre, H. & Farhangmehr, M. (2018). An empirical study about the influence of country personality and product involvement on consumer's purchase and visit intentions. *The Journal of Asian Finance, Economics, and Business*, 5(3), 65-72.
- Statista (2021). "Global automotive industry revenue between 2017 and 2030". <https://www.statista.com/statistics/574151/global-automotive-industry-revenue>. (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2022).
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). "Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023) Otomotiv Sanayii Çalışma Grubu Raporu". <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/OtomotivSanayiiCalismaGrubuRaporu.pdf>. (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2022).
- Thøgersen, J., Aschemann-Witzel, J., & Pedersen, S. (2020). Country image and consumer evaluation of imported products: test of a hierarchical model in four countries. *European Journal of Marketing*, ahead-of-print(ahead-of-print). doi:10.1108/ejm-09-2018-0601
- Tseng, T., & Balabanis, G. (2011). Explaining the product- specificity of country- of- origin effects. *International Marketing Review*, 28(6), 581-600. doi:10.1108/02651331111181420
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (2021). "İhracat Raporu 2021". https://tim.org.tr/files/downloads/Strateji_Raporlari/TIM_Ihracat_2021_Raporu.pdf. (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2022).
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (2022). "2021 Yılı İhracatı 225,4 Milyar Dolar" Oldu <https://www.tim.org.tr/tr/haberler-2021-yili-ihracati-225-4-milyar-dolar-oldu>. (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2022).

- Wang, C. L., Li, D., Barnes, B. R., & Ahn, J. (2012). Country image, product image and consumer purchase intention: Evidence from an emerging economy. *International Business Review*, 21(6), 1041-1051.
- Wang, X. W., Cao, Y. M., & Zhang, N. (2021). The influences of incentive policy perceptions and consumer social attributes on battery electric vehicle purchase intentions. *Energy Policy*, 151, 112163.
- Woo, H. (2019). The expanded halo model of brand image, country image and product image in the context of three Asian countries. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 31(4), 773-790. doi:10.1108/apjml-05-2018-0173
- Yıldırım, M., & Özdemir, Ş. (2021). Purchase Intentions of Turkish Electric Vehicle in Perspectives of Consumer Ethnocentrism and Consumer Innovativeness: A Pre-assessment. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetim Dergisi*, 10(2), 110-138.
- Zarazua de Rubens, G., Noel, L., & Sovacool, B. K. (2018). Dismissive and deceptive car dealerships create barriers to electric vehicle adoption at the point of sale. *Nature Energy*, 3(6), 501-507.

The Effect of Türkiye's Country Image and General Product Image on Domestic Car TOGG's Perceived Product Image and Purchase Intention

---

Extended Abstract

Aim: This study examines the perceived product image and purchase intention of the TOGG brand, the domestic automobile brand of Türkiye's Automobile Initiative Group, within the scope of Türkiye's overall product and country image.

Method(s): In this study, the data were collected using the convenience sampling method. In addition, an online survey on Google Documents was used and shared on social media, and 368 people participated in the research. With the data obtained from 368 people, the Structural Equation Model (SEM) was applied.

Findings: Türkiye's country image and general product image have an effect on TOGG's perceived product image. In addition, it has been observed that the perceived image of TOGG has a significant and positive effect on purchase intention. Therefore, the main contribution of this study to the literature is that it approaches the concept of country image holistically and simultaneously measures the general product image and the country image in Türkiye. Thus, it is thought that this study contributes to the literature on image measurement in developing countries.

Conclusion and Discussion: Even though a lot of research has been done on country image; the image of the country has a structure that is constantly transforming and dynamic with events, crises and social achievements. For this reason, it is essential to monitor the country's image constantly, especially in the commercialization process of new products or for the success of promotional activities in international markets.

TOGG is a project that is more than just producing automobiles. It is expected that the project's success in the commercialization process will progress in parallel with Türkiye's current country and product image. Starting from all these points, this research has examined how Türkiye's perceived general product image and country image can affect TOGG's specific product image.

In the research, general product image and country image were evaluated as observed variables and a composite variable named 'general product and country image' was created. In the first hypothesis of the research, the effect of 'general product and country image' on TOGG's specific product image was examined. The analysis showed that the relationship between these two variables was statistically significant. As another hypothesis in the research, the effect of TOGG's perceived specific product image on purchase intention was evaluated. The hypothesis test result showed that TOGG's specific product image had a positive and statistically significant effect on purchase intention.

The meaningful evaluation of Türkiye and Turkish products leads to a more positive assessment of TOGG in terms of criteria such as range, safety and design.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 127-146
DOI: 10.33399/biibfad.1084710
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307

Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 09.03.2022 Kabul/ Accepted: 20.07.2022

TOPLU TAŞIMADA KULLANILABİLEN ÖZEL HALK OTOBÜSÜ SEÇİMİ: ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMİ ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ UYGULAMASI

*Vehicle Preference of Private-Public Bus Operators in the
Public Transport Industry: Application with the Analytical
Hierarchy Process of Multi-Criteria Decision-Making Methods*

Adem BABACAN*

Öz

Günümüzde hizmet sektörünün bir kolu olan toplu taşıma türleri içinde birçok alternatif mevcuttur. Bu alternatiflerden biri ve en yaygın olanı ise özel halk otobüsleridir. Bu yönüyle hizmet verecek otobüslerin, halkın taleplerine cevap vermesi yanında özel halk otobüsü işletmecilerin satın almada tercih etmeleri için bir takım özelliklere sahip olması gerekliliği açıktır. Özel halk otobüsü işletmecileri, otobüs satın alırken birden fazla alternatif arasından belirli kriterler altında seçim yaparlar. Bu kriterler seçicilere göre farklı ağırlıklarda ve boyutlarda değer kazanır. Seçimi etkileyen kriterlerin ağırlıklarının bilinmesi otobüs üreticileri için önemlidir. Karar verici için en uygun alternatifi seçmenin bir yolu ise Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleridir. En yaygın kullanılan ÇKKV tekniklerinden birisi ise Analitik Hiyerarşi Proses (AHP)'dir. Bu çalışmada Sivas ilinde özel halk otobüsü işletmecilerinin otobüs satın alırken göz önünde bulundurdıkları kriterler uzman görüşü alınarak belirlendikten sonra yine uzman görüşleri sonucunda kriterlerin öncelik değerlendirilmesi Analitik Hiyerarşi Proses yöntemi ile yapıldı. Problem Excel programı kullanılarak çözüldü. Seçimi etkileyen en önemli özelliklerin, yürütür aksam

* Doç. Dr, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, adem.babacan@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7349-7033>

kriterinin alt kriterleri olan fren ve ön süspansiyon (0,25 ve 0,10) olduğu görülmüştür. Sonraki işlemde fiyat/performans değerlendirilmesi ile otobüs işletmecilerinin tercih sıralaması belirlendi.

Anahtar Kelimeler: Çok kriterli karar verme, analitik hiyerarşi süreci, toplu taşıma.

JEL Codes: C02; C44; C61.

Abstract

Today, there are many alternatives for public transportation, which is a branch of the service sector. One of these alternatives and the most common is private-public buses. The buses that will serve in this respect must meet the public's demands and have some features for private-public bus operators to prefer them purchasing. Private public bus operators choose from multiple alternatives under specific criteria when purchasing buses. These criteria gain value in different weights and sizes according to the selectors. Knowing the weights of the criteria affecting the selection is essential for bus manufacturers. One way of choosing the most suitable alternative for the decision maker is Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods. One of the most widely used MCDM techniques is the Analytical Hierarchy Process (AHP). In this study, after the criteria that private public bus operators consider when purchasing buses in Sivas province were determined by taking expert opinion, the priority evaluation of the criteria was made with the Analytical Hierarchy Process method, again as a result of expert opinions. The solution to the problem was done using Microsoft Excel. It has been observed that the most important features affecting the selection are the brake and front suspension (0.25 and 0.10), which are the sub-criteria of the driveline criterion. In the following process, the preference order of the bus operators was determined by evaluating the price-performance ratio.

Keywords: Multi-criteria decision making, analytical hierarchy process, public transport.

JEL Codes: C02; C44; C61.

1. Giriş

Toplu taşıma, hizmet sektörünün önemli bir parçası olup gerek belediyeler tarafından gerekse özel işletmeler tarafından hükümetin denetimi altında yapılır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre belediyelerin yetkileri "Toplu taşıma yapmak; bu amaçla otobüs, deniz ve su ulaşım araçları, tünel, raylı sistem dahil her türlü toplu taşıma

sistemlerini kurmak, kurdurmak, işletmek ve işletirmek” olarak düzenlenmiştir (Belediye Kanunu, 2022). Bu kanun çerçevesinde belediyelerin diğer konularda olduğu gibi toplumun isteklerine cevap vermesi gerekmektedir. Özellikle trafiğin yoğun olduğu illerde vatandaşların toplu taşıma kullanması yönünde uyarılar yapılmaktadır. Büyükşehir olmayan az nüfuslu illerde toplu taşımanın büyük bir kısmı ise otobüsler tarafından yerine getirilmektedir. Bu bakımdan toplu taşıma otobüslerinin genişlik, uzunluk ve benzeri özellikleri önemli hale gelmektedir. Gelişen teknoloji ile birlikte otobüslerde de büyük bir değişim yaşanmakta olup her geçen yıl yenilenen ve gelişen değişik tür ve marka halk otobüsleri karşımıza çıkmaktadır. Otobüsler tür olarak avantajlarına göre çeşitli belediyeler tarafından kullanılmaktadır. Bu türler körüklü otobüs, elektrikli otobüs, trolleybüs, dizel otobüs, yarım otobüs olmak üzere çeşitlenmektedir. Toplu taşıma, sürekli değişen şartları, nüfus sayısı, konfor isteği, taşıt teknolojisi ve taleplerdeki değişimlerle oldukça dinamik bir yapıdadır. Gelişen otomotiv teknolojisi ile ortaya çıkan alternatif araçlar bir şekilde kullanıcıları tarafından seçilmektedir. Bazı markalar seçilmeyerek yok olurken bazı markalar piyasada varlığını devam ettirmektedir. Tercih edilen marka ve teknolojilerinin değerlendirilmesi önemli çok kriterli karar verme problemlerinden birisidir. Otobüs sistemi, sabit depo, güzergâh, yolcu grubu, çalışma süresi ve sıklık gibi özelliklere sahip olduğundan, toplu taşıma çok kriterli karar verme yöntemleri araştırmaları için ilgi görmektedir. Bu nedenle, bu araştırmanın amacı otobüs kullanıcıları ve sahipleri için kentsel alana uygun alternatif otobüsleri değerlendirmek ve gelecekteki potansiyel gelişme yönünü keşfetmektir. Bu konuda, toplu taşıma için alternatif yakıtlı otobüslerin çok kriterli analizi (Tzeng vd., 2005), çok kriterli sezgisel bulanık ortam altında sürdürülebilir kentsel ulaşım için alternatif yakıt seçimi (Mukherjee, 2017), çok kriterli bir yaklaşım kullanılarak İran’da hafif ticari araçlar için alternatif yakıtların değerlendirilmesi yenilenebilir ve sürdürülebilir enerji hakkında (Sehatpour vd., 2017), farklı şarj yöntemlerine sahip elektrikli otobüslerin kullanım ömrü maliyetleri ve şarj gereksinimleri (Lajunen, 2018), İstanbul için toplu taşımada müşteri memnuniyeti (Çelik ve Bilişik, 2013) konularında çalışmalar yapmışlardır. Türkiye’de toplu taşıma türünün seçiminde (Hamurcu

ve Eren, 2017), ulaşım projelerinin seçiminde (Hamurcu vd., 2016a), teknoloji seçimi (Hamurcu ve Eren, 2016b) üzerinde çalışmalar bulunmaktadır.

Alternatif yakıtlı otobüsler hakkında dünya çapındaki en son teknolojik gelişmeler üzerine yapılan çalışmalar Literatürde önemli yer tutmaktadır. Bu teknolojik gelişmelerin muhtemelen içten yanmalı motorlu araçlar, hibrit elektrikli araçlar, elektrikli araçlar ve yakıt hücreli araçlar, metanol, doğal gazlı araçlar üzerine olacağı genel kabul görmüştür (Tzeng vd, 2005:1373). Ancak üretilmiş olan ve hali hazırda kullanımda bulunan toplu taşıma araçlarının özelliklerini kullanarak bir seçim probleminin incelenmesi hakkında literatürde boşluk bulunmaktadır. Bu çalışmada Sivas ilinde toplu taşımada kullanılan özel halk otobüsleri üzerine bir araştırma yapılmıştır. Sivas'ta toplu taşımanın tamamında özel halk otobüsleri kullanılmaktadır. Şehirde benzer standartlarda olan üç farklı firmaya ait özel halk otobüsleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Sivas'ta toplu taşımada kullanılan otobüslerin sahip olduğu teknik özellikler problemin kriterleri olarak alındı. Bu kriterleri ikili karşılaştırma yaparak birbirine göre karşılaştırılması yapıldı. Bu karşılaştırmalarda Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi kullanıldı. Elde edilen sonuçlara göre maliyet analizi yapılarak otobüs sahiplerinin/kullanıcılarının maliyet ile kriterler arasında tercihleri belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Otobüs Üretim Sektörünün Dünya, AB Ülkeleri ve Türkiye'deki Durumu

Otomotiv sektörü, dünyanın en büyük yatırımlarının gerçekleştiği sektörlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Sektör üretimi genel olarak otomobil ve ticari araç olarak iki sınıfa ayrılmaktadır. Otomobil ve kamyonetlerden oluşan hafif araçlar sınıfı üretim, tüm sektördeki üretimin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Minibüs, midibüs, otobüs, kamyon, çekici vb. araçlardaki üretim adet olarak önceki sınıfa göre daha azdır ancak fiyat ve satış sonrası verilen hizmet/yedek parça kullanımında önemli yere sahiptir. Türkiye 2019 yılı itibari ile motorlu araç üretiminde dünya sıralamasında 1461244 adet ile 14. sırada yer almaktadır. Çalışmada Türkiye'de üretim yapan önemli toplu taşıma üreticilerinden üç markanın ürünü ele alınmıştır.

Toplu Taşımada Kullanılabilen Özel Halk Otobüsü Seçimi: Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi Analitik Hiyerarşi Prosesi Uygulaması

Tablo 1: 2015–2019 Dönemi Ülkelere Göre Motorlu Araç Üretim Rakamları

		2015		2016		2017		2018		2019
1	Çin	24503 326	Çin	28118 794	Çin	29015 434	Çin	27809 196	Çin	25720 665
2	ABD	12100 095	ABD	11189 985	ABD	11189 985	ABD	11314 705	ABD	10880 019
3	Japonya	92782 38	Japonya	92045 90	Japonya	96937 46	Japonya	97285 28	Japonya	96842 98
4	Almanya	60331 64	Almanya	60625 62	Almanya	56455 81	Hindistan	51746 45	Almanya	46613 28
5	G.Kore	45559 57	Hindistan	44889 65	Hindistan	47828 96	Almanya	51204 09	Hindistan	45160 17
6	Hindistan	41257 44	G.Kore	42285 09	G.Kore	41149 13	Meksika	41005 25	Meksika	39867 94
7	Meksika	35654 69	Meksika	35974 62	Meksika	40684 15	G.Kore	40288 34	G.Kore	39506 17
8	İspanya	27332 01	İspanya	28859 22	İspanya	28483 35	Brezilya	28798 09	Brezilya	29449 88
9	Brezilya	24294 63	Kanada	23702 71	Brezilya	26996 72	İspanya	28195 65	İspanya	28223 55
10	Kanada	22834 74	Brezilya	21563 56	Fransa	22270 00	Fransa	22700 00	Fransa	22024 60
11	Fransa	19700 00	Fransa	20820 00	Kanada	21997 89	Tayland	21676 94	Tayland	20137 10
12	Tayland	19154 20	Tayland	19444 17	Tayland	19888 23	Kanada	20208 40	Kanada	19165 85
13	İngiltere	16821 56	İngiltere	18166 22	İngiltere	17493 85	Rusya	17676 74	Rusya	17197 84
14	Rusya	13843 99	Türkiye	14859 27	Türkiye	16957 31	İngiltere	16043 28	Türkiye	14612 44
15	Türkiye	13587 96	Çek C.	13498 96	Rusya	15512 93	Türkiye	15501 50	Çek C.	14339 63
16	Çek C.	13036 03	Rusya	13039 89	İran	15153 96	Çek C.	13450 41	İngiltere	13814 05
17	Endonezya	10987 80	Endonezya	11773 89	Çek C.	14199 93	Endonezya	13437 14	Endonezya	12868 48
18	İtalya	10142 23	İran	11647 10	Endonezya	12166 15	İran	10955 26	Slovakya	11000 00

Kaynak: Otomotiv Sektör Raporu (2020:7)

Otomotiv yan sanayi firmalarının, bazı mamuller dışındaki tüm parçaları içeren ürün gamı, ülkemizde imal edilen taşıt araçlarının yüzde 85-90 oranında yerli imal edilmesine imkân verecek çeşitliliktedir (Otomotiv Sektör Raporu, 2020:9). CIS (Rusya, Belarus, Kazakistan, Ukrayna).

Tablo 2: 2015–2020 Dönemi Ülkelere Göre Otobüs Üretim Rakamları

BİRİMLER	2015	2016	2017	2018	2019	2020
EU (Türkiye dahil)	41.321	40.090	35.160	42.126	43.950	39.916
EU (27 countries)	15.295	14.642	8.285	14.540	15.510	12.777
EU (15 countries)	5.727	5.020	2.975	3.745	2.931	1.670
Türkiye	15.920	11.413	11.898	11.857	11.725	9.939
CIS	10.106	14.035	14.977	15.729	16.715	17.200
America	21.504	18.705	20.643	28.536	27.671	21.513
Asia-Oceania	256.886	278.326	239.127	208.547	198.587	157.093
Africa	1.226	1.276	1.131	1.178	996	745
Toplam	320.937	338.397	296.061	280.387	271.204	219.267

Kaynak: <https://www.oica.net/category/production-statistics/2021-statistics/>

Günümüzün zorlayıcı koşullarına rağmen, Türkiye otomotiv sanayisinin 2020 yılını Dünya geneli ve AB'ye göre daha iyi sonuçlarla kapattığını söylememiz mümkündür. Küresel otomotiv üretimi 2020 yılında yüzde 16 daralma gösterirken, ülkemiz otomotiv sanayi üretimi yüzde 11 seviyesinde daralma göstermiştir. Toplam otomotiv ihracatımız adet bazında yüzde 27 azalırken, değer bazından yüzde 17 seviyesinde azalarak yaklaşık 26 milyar dolar seviyesinde gerçekleştirmiştir. Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre, otomotiv sanayi toplam ihracatın yüzde 15'ini gerçekleştirmiştir ve 15 yıldır üst üste ihracat şampiyonluğunu sürdürmüştür (Otomotiv Sektör Raporu, 2020:36). Bu yönüyle otobüs üretim sektörü de toplam otomotiv üretim sektörü içinde önemli hale gelmiştir. Çalışma bu yönüyle otobüs üretiminde seçicilerin önem verdiği otobüs özelliklerinin belirlenmesinin önemini göstermektedir. Aynı zamanda belirlenen otobüs özelliklerinin seçiciler nazarında ağırlıklarının belirlenmesi otobüs üreticilerine yol gösterici olacaktır. Çalışmanın devamında, ağırlıkları belirlenmiş otobüs özelliklerinin belirleyeceği fayda fonksiyonu ve fiyat arasında bir oranlama yapılarak fiyat-performans arasında ilişki kurulacaktır. Bu tür seçimlerde en çok kullanılan ÇKKV yöntemi olarak AHP tercih edilmektedir. AHP, çok sayıda problemin çözümünde kullanılmaktadır (Keçek ve Yıldırım, 2010: 196). Analitik Hiyerarşi Prosesi, bir problem çözümünde karar vericilere yardımda bulunmak için problemin amacı, ana kriterleri ve alt kriterlerinden oluşan bir hiyerarşik yapı kurma fırsatı verir (Günden ve Bülent, 2008: 68). Analitik Hiyerarşi Prosesini diğer ÇKKV yöntemlerden ayıran özellik, karar vericinin amaca ulaşmak için seçim

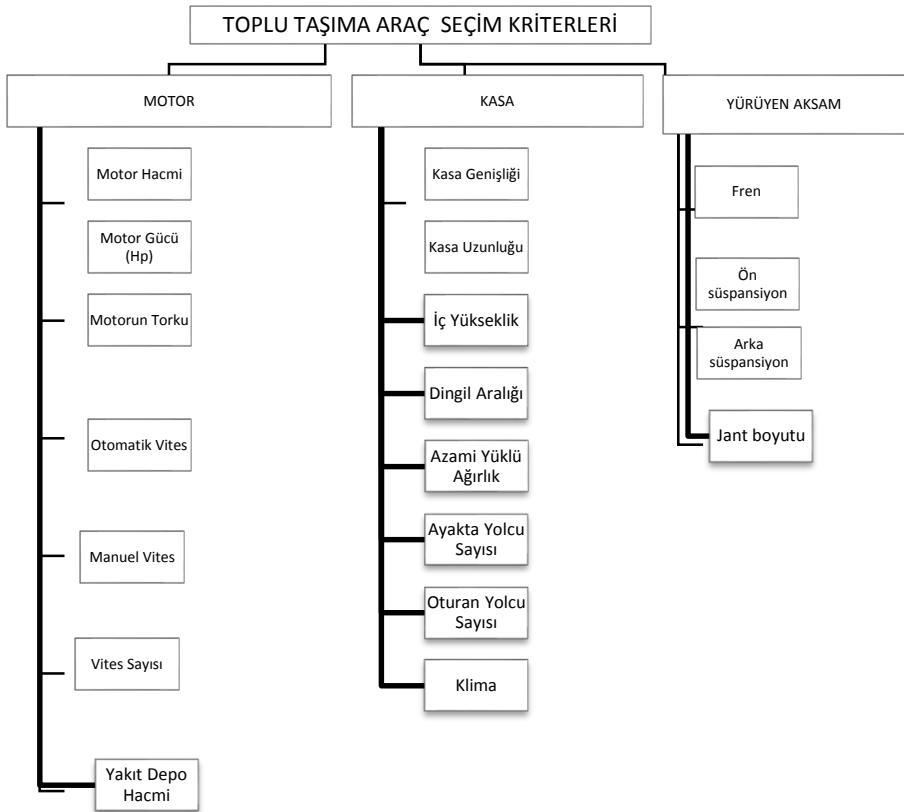
sürecine öznel etkenleri eklemesine imkan sağlamasıdır (Sarıççek vd., 2001: 34).

3. Yöntem ve Uygulama

Analitik Hiyerarşi Proses (AHP), ilk olarak 1968 yılında Myers ve Alpert ikilisi tarafından ortaya atılmış ve 1977’de ise Saaty tarafından bir model olarak geliştirilerek karar verme problemlerinin çözümünde kullanılabilir hale getirilmiştir. AHP yöntemi yapısal olarak, basit matematiksel işlemlerin uygulaması ve analitik yöntem olmasıyla karar süreçlerinde karar vericiler için kolaylık sağlamaktadır. Bundan dolayı sıklıkla kullanılan çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan AHP yöntemi, ikili karşılaştırma esasına dayanan karar verme sürecidir. AHP, karar hiyerarşisinin tanımlanabilmesi durumunda kullanılan, kararı etkileyen faktörler açısından karar noktalarının yüzde dağılımlarını veren bir karar verme ve tahminleme yöntemidir. AHP bir karar hiyerarşisi üzerinde, önceden tanımlanmış bir karşılaştırma skalası kullanılarak gerek kararı etkileyen kriterler ve gerekse bu kriterler açısından karar noktalarının önem değerleri açısından, kriterlerin ikili karşılaştırmalarına dayanmaktadır. AHP, kriterler ve alternatiflerin birbirinden bağımsız olduğu varsayımına dayanmaktadır. Yöntem nitel ve nicel araştırmalarda uygulanabilir. AHP, bir problemde üç seviyeli bir hiyerarşik yapı kurmaya izin verir. İlk seviye analizin, ikinci seviye kullanılan problemle ilgili faktörlere göre belirlenirken üçüncü seviye mümkün olan alternatifleri içerir (Bertolini, 2006: 841). AHP öncelikler üreterek karar problemini çözer. Saaty 3.1’de verilen adımları izleyerek problemlerin çözümlerini gerçekleştirmiştir (Saaty, 2008: 85). Sonuçta önem farklılıkları, karar noktaları üzerinde yüzde dağılıma dönüşmektedir. Çalışmada Sivas il merkezinde toplu taşımada kullanılan üç marka otobüs kullanılmıştır. Şekil 1’de alternatif toplu taşıma markaları ve özellikleri gösterilmiştir. Toplamda otuz yedi otobüs şoförüne ulaşılmış ve görüşlerine başvurulmuştur. Alınan görüşlerin geometrik ortalaması alınarak karar matrisi oluşturuldu. Bu işlemler doğrultusunda seçim problemi sonuçları AHP yöntemi ile değerlendirilmiş ve seçim sıralaması yapılmıştır. Bu çalışmada AHP ile Sivas ilinde toplu taşımada kullanılan araçlardan üç markanın satın alma seçim problemi incelenmiştir. Seçme işleminde ilk hiyerarşide motor, kasa ve yürüten

aksam olmak üzere üç kriter belirlenmiştir. Sonraki adımda alt hiyerarşi her bir kriter için ayrı ayrı belirlenmiştir. Motor kriterinin alt hiyerarşisinde, motor hacmi, motor gücü (Hp), motorun torku, otomatik vites, manuel vites, vites sayısı, yakıt depo hacmi olmak üzere yedi kriterler belirlenmiştir. Kasa kriterinin alt hiyerarşisinde, kasa genişliği, kasa uzunluğu, iç yükseklik, dingil aralığı, azami yüklü ağırlık, ayakta yolcu sayısı, oturan yolcu sayısı ve klima olmak üzere sekiz alt kriterler belirlendi. Yürüyen aksam kriterinin alt hiyerarşisinde, fren, ön süspansiyon, arka süspansiyon ve jant boyutu olmak üzere dört alt kriterler belirlendi. Şekil 1’de problem için oluşturulan hiyerarşi görülmektedir.

Şekil 1: Seçim Probleminde Uygulanan Hiyerarşi Modeli

3.1. Analitik Hiyerarşi Proses Adımları

Hiyerarşiler ve kriterler belirlendikten her hiyerarşi için ayrı ayrı karar matrisleri kurulur. Alınan uzman görüşleri hiyerarşilerin karar matrislerini oluşturmak için kullanılmıştır. Aşağıda ilk hiyerarşinin ilk kriteri olan motor kriterinin alt hiyerarşisinde bulunan 7 kriter için AHP yöntemi örneklenmiştir. Bu adımda Sivas ilinde toplu taşıma araç sahibi 37 kişinin görüşü alınarak karar matrisi oluşturulmuştur. İkili karşılaştırma matrisi seti oluşturulduktan sonra üst hiyerarşiden başlamak kaydıyla her bir öge kendisiyle ve diğer öğelerle karşılaştırılır. Faktörlerin birebir karşılıklı karşılaştırılmasında aşağıdaki önem skalası kullanılır (Saaty ve Vargas, 2012: 9).

Önem Değerleri	Değer Tanımları
1	Her iki faktörün eşit öneme sahip olması durumu
3	1. Faktörün 2. faktörden daha önemli olması durumu
5	1. Faktörün 2. faktörden çok önemli olması durumu
7	1. Faktörün 2. faktöre nazaran çok güçlü bir öneme sahip olması durumu
9	1. Faktörün 2. faktöre nazaran mutlak üstün bir öneme sahip olması durumu
2,4,6,8	Ara değerler

a_{ij} iki kriter arasındaki karşılaştırma değeri faktör i den faktör j ye doğru aşağıdaki gibi sıralanır

(Faktör i) 9-8-7-6-5-4-3-2-1-2-3-4-5-6-7-8-9 (Faktör j)

Karşılaştırma matrisinin tüm değerleri 1 olan köşegen elemanlarının üstünde kalan eleman değerleri için yapılır. Köşegenin altında kalan değerler için ise aşağıdaki formül kullanılır.

$$a_{ji} = \frac{1}{a_{ij}} \quad (1)$$

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{1n} & a_{1n} \\ a_{21} & \dots & \cdot & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & \dots & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (2)$$

Tablo 3: Motor Özellikleri Genel Özellikler Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
K1	1	0,3367	0,2917	0,9832	0,9310	0,8729	1,8364
K2	2,9699	1	1,0451	2,4185	1,8699	2,0552	3,0404
K3	3,4277	0,9568	1	1,9854	1,6449	1,5026	2,6470
K4	1,0170	0,4134	0,5036	1	0,5889	0,4368	1,6658
K5	1,0740	1,1455	0,6079	1,6980	1	0,7821	3,2026
K6	1,1455	0,5445	0,6654	2,2893	1,2785	1	2,2410
K7	0,5445	0,3288	0,6002	0,6002	0,3122	0,4462	1

Karar matrisi oluşturulduktan sonra ikili karşılaştırmaları mümkün kılmak için kriterlerin birimsizleştirme işlemi yapılır. Birimsizleştirme için normalizasyon işlemi yapıldığında ve A_{norm} normalize matris elde edilir (Babacan, 2021: 95).

$$A_{norm} = \begin{bmatrix} b_{11} & b_{12} & \dots & b_{1n} \\ b_{21} & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ b_{m1} & \dots & \dots & b_{mn} \end{bmatrix} \quad (3)$$

A_{norm} matrisinin elemanları olan b_{ij} 'ler aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \quad (4)$$

Tablo 4: Normalize Matris

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
K1	0,0894	0,0712	0,0618	0,0895	0,1220	0,1230	0,1174
K2	0,2656	0,2115	0,2216	0,2203	0,2452	0,2896	0,1944
K3	0,3066	0,2024	0,2121	0,1809	0,2157	0,2117	0,1693
K4	0,0909	0,0874	0,1068	0,0911	0,0772	0,0615	0,1065
K5	0,096	0,2423	0,1289	0,1547	0,1311	0,1102	0,2048
K6	0,1024	0,1152	0,1411	0,2085	0,1676	0,1409	0,1433
K7	0,0487	0,0695	0,1273	0,0546	0,0409	0,0628	0,0639

Öncelikler vektörünü hesaplamak için normalize matrisin satır elemanlarının ortalaması kullanılır (Babacan, 2021: 96).

$$W_{ij} = \frac{\sum_{j=1}^n b_{ij}}{n} \quad (5)$$

Genel Özellikler Matrisi Öncelik Vektörü (W_{genel})

$$W = \begin{bmatrix} W_1 \\ W_2 \\ W_3 \\ W_4 \\ W_5 \\ W_6 \\ W_7 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,09 \\ 0,24 \\ 0,21 \\ 0,09 \\ 0,15 \\ 0,15 \\ 0,07 \end{bmatrix} \quad (6)$$

Hesaplanan w_i normalize edilmiş matrisin (A_{norm}) satır toplamının ortalamasıdır. Bu normalize sebebiyle öncelik vektörünün tüm elemanları toplamı 1'dir.

$$\sum w_i = 1 \quad (7)$$

Öncelik vektörü karşılaştırılan faktörler arasındaki ağırlıklandırmayı gösterir. w_1 faktör 1'in ağırlığı iken w_n faktör n'in ağırlığıdır.

Saaty ve Vargas'a göre sonsuz yolla bir matristen öncelikler vektörü elde edilir. Ancak tutarlılık hesabı için kullanılması gereken özdeğer formülü $Aw = \lambda w'$ dir. $w = (w_1, w_2, \dots, w_n)$ olmak üzere matris aşağıdaki gibidir (Saaty, 1982: 8).

$$A * w = \begin{bmatrix} \frac{w_1}{w_1} & \frac{w_1}{w_2} & \dots & \frac{w_1}{w_n} \\ \frac{w_2}{w_1} & \frac{w_2}{w_2} & \dots & \frac{w_2}{w_n} \\ \frac{w_3}{w_1} & \frac{w_3}{w_2} & \dots & \frac{w_3}{w_n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \frac{w_n}{w_1} & \frac{w_n}{w_2} & \dots & \frac{w_n}{w_n} \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix} = \lambda * \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix} \quad (8)$$

$\lambda_{maks} \geq n$ 'dir. λ_{maks} , matris boyutuna ne kadar yakınsa yüksek tutarlılık vardır denir. Çoğu kez karşılaştırmalarda az miktarda da olsa tutarsızlık söz konusu olacaktır. Elde edilecek sonuç;

$\lambda_{maks} \geq n$ şeklinde gerçekleşecektir. Literatürde hesaplanan tutarlılık oranı CR'nin kabul edilebilir en büyük oranı 0,10'dur (Babacan,2021:96).

$CR = \frac{CI}{RI}$ ve $CI = \frac{\lambda_{maks} - n}{(n-1)}$ ile hesaplanır. RI ise Random İndenkstir.

Çözüm içerisinde CR = 0,052 ile 0,1'den küçük olduğu için model tutarlı olarak kabul edilir (Saaty, 2012:9). Çalışmadaki tüm hiyerarşilerin tutarlılık analizi yapılmış ve Tablo 5'te gösterildiği gibi tümü 0,1'in altında çıkmıştır. Tutarlı bulunan uzman görüşleri sonrasında ağırlıklandırma işlemi yapılır. Bir alt hiyerarşide bulunan kriterin ağırlığı

$$W'_{ik} = W_i * W_k \quad (9)$$

şeklinde hesaplanır. Burada W_i ana hiyerarşideki kriter ağırlığını gösterirken W_k alt hiyerarşi içinde hesaplanan kriter ağırlığıdır. Motor ana hiyerarşisinin alt hiyerarşisinde bulunan motor hacmi alt kriterinin W'_{11} kriter ağırlığı (K1 kriteri)

$$W'_{11} = 0,37 * 0,1 = 0,037$$

olarak hesaplanır (hesaplamalar virgül sonrası iki basamak olarak yuvarlatılmıştır). Diğer hiyerarşilerde aynı yol ile hesaplanır. Sonuçlar Tablo 6'da hiyerarşi içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 5: Seçim Probleminde Bulunan Tüm Kriterlerin Tutarlılık Düzeyi ve Ağırlıkları

İlk Hiyerarşi	Tutarlılık Düzeyi	W_i : Kriter Ağırlığı	Alt Hiyerarşi	KOD	Tutarlılık Düzeyi	W_k : Alt Hiyerarşi Kriter Ağırlığı	W'_{ik} : Kriter Ağırlığı
MOTOR ÖZELLİKLERİ	0,37		Motor Hacmi	K1	0,052	0,0964	0,03567
			Motor Gücü	K2		0,2355	0,087144
			Motorun Torku	K3		0,2141	0,079228
			Otomatik Vites	K4		0,0888	0,032865
			Manuel Vites	K5		0,1526	0,05647
			Vites Sayısı	K6		0,1456	0,053883
			Yakıt Depo Hacmi	K7		0,0669	0,024744
KASA ÖZELLİKLERİ	0,044	0,16	Kasa Genişliği	K8	0,032	0,0390	0,006244
			Kasa Uzunluğu	K9		0,1228	0,019655
			İç Yükseklik	K10		0,0594	0,009508
			Dingil Aralığı	K11		0,0899	0,014378
			Azami Yüklü Ağırlık	K12		0,2109	0,033748
			Ayakta Yolcu Sayısı	K13		0,1698	0,027172
			Oturan Yolcu Sayısı	K14		0,1270	0,020325
Klima	K15	0,1811	0,028971				
YÜRÜYEN AKSAM ÖZELLİKLERİ	0,47		Fren Ön	K16	0,029	0,5427	0,255062
			Süspansiyon	K17		0,2310	0,108592
			Arka Süspansiyon	K18		0,1429	0,067145
			Jant Boyutu	K19		0,0834	0,0392

Sonraki aşamada herbir karar verme birimi/seçeneğin fayda fonksiyonu aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$F(w'_{ik}) = \sum_{i=1}^n X_{ik} * w'_{ik} \quad (10)$$

Burada $F(w'_{ik})$ =Kriter ağırlıklarına bağlı olarak hesaplanan karar verme birimi/seçeneğin fayda fonksiyon değeridir. Fayda fonksiyonu, seçim yapılacak alternatifler için kriterler göz önünde bulundurularak

karar vericilerin oluşturduğu bir kriter ağırlıklarına bağlı fonksiyondur.

X_{ik} =Bir karar verme birimi/seçeneğin sahip olduğu kiritere ait fiziksel değerdir.

w'_{ik} = i inci ana hiyerarşi k inci alt hiyerarşi kriterinin kriter ağırlığıdır.

$$F_{S1}(w'_{11}) = X_{11} * W'_{11} = 4500 * 0,3567 = 160,5$$

$$F_{S1} = X_{11} * W'_{11} + X_{12} * W'_{12} + \dots + X_{21} * W'_{21} + X_{22} * W'_{22} + \dots + X_{31} * W'_{31} + \dots = 881,59$$

Fayda fonksiyonu değerleri Tablo 7'de görülmektedir.

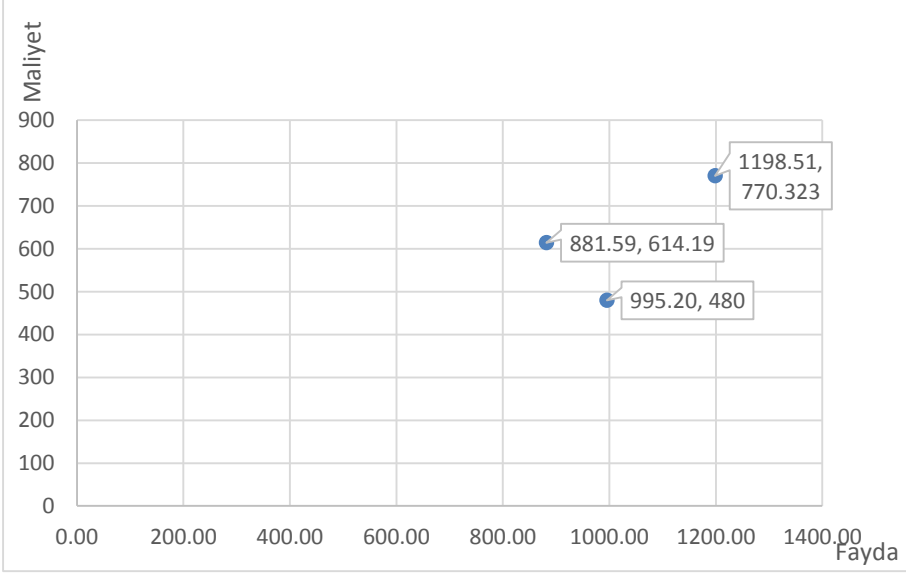
Tablo 6: Seçim Probleminde Bulunan Tüm Kriterlerin Tutarlılık Düzeyi ve Ağırlıkları

KRİTERLER	ÖNEM SIRALAMASI	KRİTER AĞIRLIKLARI	SEÇENEKLER		
			O1 ($X_{ik} * w'_{ik}$)	O2 ($X_{ik} * w'_{ik}$)	O3 ($X_{ik} * w'_{ik}$)
K1	9	0,0356	160,5	160,5	160,5
K2	3	0,0871	15,947	49,46	43,101
K3	4	0,0792	53,875	182,01	145,61
K4	11	0,0328	0	0,0194	0
K5	6	0,0564	0,0232	0	0,0232
K6	7	0,0538	0,3772	0,2694	0,3772
K7	14	0,0247	3,2167	5,1963	3,4642
K8	17	0,0062	35,16	35,377	35,175
K9	16	0,0196	157,43	167,07	160,26
K10	19	0,0095	23,533	22,725	27,612
K11	18	0,0143	61,238	65,206	65,853
K12	10	0,0337	362,96	502,84	345,91
K13	13	0,0271	0,951	1,2771	0,8423
K14	15	0,0203	0,4675	0,4675	0,4471
K15	12	0,0289	0,029	0,029	0,029
K16	1	0,2550	5,1012	5,1012	5,1012
K17	2	0,1085	0,076	0,1617	0,1617
K18	5	0,0671	0,0201	0,0429	0,0429
K19	8	0,0392	0,686	0,7644	0,686
FAYDA			881,59	1198,5	995,2

Son adımda fayda ve fiyat arasında ilişki kurulur. Karar vericiler algıladıkları fayda fonksiyon değerine göre alternatifler arasında fiyatları göz önünde bulundurarak bir seçim yaparlar(Teknomo,

2006:17). Karar verici bu konuda tamamen özgürdür. Ancak optimum karar için fiyat-performans (Fayda değeri) oranının dikkate alınması beklenir.

Şekil 2: Fayda-Maliyet Analizi Grafiği

Tablo 7: Otobüslerin Toplam Fayda- Maliyet Göstergesi

	Toplam Fayda	Fiyat	Fayda/Fiyat	Kullanımdaki Sayı
O1	881,59	614,19	1,436	86
O2	1198,51	770,323	1,557	6
O3	995,20	480	2,073	157

Fayda maliyet göstergesinde en yüksek oran olan O3 seçeneği 2,073 oranı ve 157 en çok kullanım sayısı ile en düşük maliyete karşı orta seviyede bir fayda ile ilk sırada sırasında bulunmaktadır. Toplam fayda fonksiyon değeriyle en çok puan alan O2 marka seçenek ise çok yüksek fiyatıyla en az tercih edilen marka olmuştur. Toplam fayda fonksiyon değeriyle en az puan alan O1 marka seçenek ise orta değer fiyatıyla ikinci sırada tercih edilen marka olmuştur.

4. Sonuç

Araştırma bölgesi olan Sivas ilinde, rassal olarak seçilen ve geriye dönüş yapan 37 otobüs sahibinin uzman görüşüne başvurularak yapılmıştır. Yüz yüze görüşmelerde otobüs tanıtım kataloglarında belirtilen özelliklerden faydalanılarak çalışmada kullanılan kriterler belirlenmiştir. Uzman görüşleri sonrasında hiyerarşiler oluşturulmuştur. Sonuçlar Analitik Hiyerarşi Proses yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır.

Otobüslerin özellikleri ilk olarak üç ana kriter altında toplamıştır. Motorla ilgili kriterler "motor özellikleri", otobüsün büyüklüğü ile ilgili kriterler "kasa özellikleri" ve diğer kriterler "yürür aksam özellikleri" başlığı altında toplanmıştır. Oluşturulan ilk hiyerarşideki bu üç başlık kendi aralarında değerlendirilmiştir. Sonrasında aynı işlemler alt hiyerarşi için uygulanmıştır. Elde edilen toplu sonuçlar Tablo 7'de gösterilmiştir. Sonrasında Fayda-Maliyet analizi yapılarak araştırma sonuçları değerlendirilmiştir. Fayda maliyet analiz sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

İlk hiyerarşiye ait ikili karşılaştırma matrisi hesaplamaları sonrasında motor, kasa ve yürüyen aksam ağırlıkları sırasıyla yüzde olarak 37, 16, 47 olarak hesaplanmıştır. Tutarlılık analizi sonucu ise 0,044 olarak bulunmuştur. Bu oran 0,10'dan küçük olduğu için İkili Karşılaştırma Matrisi tutarlıdır. Alt hiyerarşiler için ikili karşılaştırma matrisleri oluşturularak aynı işlemler uygulanmıştır. Tablo 6'da görüldüğü gibi alt hiyerarşilerden hesaplanan tutarlılık oranı 0,10'dan küçüktür. Tüm hiyerarşiler göz önünde bulundurulduğunda modeldeki en önemli özelliklerin, yürür aksam kriterinin alt kriterleri olan fren ve ön süspansiyon (0,25 ve 0,10) alt kriterleri olduğu görülmüştür. Fren özelliğini kriteri, üç otobüs markası içinde eşit değerde elde edilmiştir. Ancak ön süspansiyon özelliği fayda fonksiyonu sıralamasına uygun elde edilmiştir. Üçüncü sırada motor özelliği olan motor gücü ağırlığı %8,7 iken dördüncü sırada motor torku özelliğinin ağırlığı %7,9 olarak hesaplanmıştır. Diğer özellikler için de benzer sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 9'da fayda fonksiyonuna göre otobüs sahiplerinin tercih sıralaması sırasıyla O2, O3, O1 olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar

tercihte/beğenide fayda fonksiyonu dikkat çekse de faydanın da bir değeri olduğu açıktır. Satın alma sayısına bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir. Yapılan hesaplamalarda en yüksek faydanın bulunduğu O2 markasının yüksek fiyata sahip olması nedeniyle diğer otobüs markalarına göre daha az tercih edildiği görülmüştür. Bu tespit otobüs üreticileri tarafından dikkate alınmalıdır. Potansiyel satın alıcıların beğenileri kadar üretilen malın fiyatının da önemli olduğu dikkate alınmalıdır. Üretici için en doğru fiyat performans oranı tespit edilmelidir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

Babacan, A. (2021). Türkiye'de öğrencilerinin üniversite seçimini etkileyen faktörlerin değerlendirmesi: bir ahp uygulaması. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 91-98.

Belediye kanunu.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393-20150404.pdf>. Erişim Tarihi 25/02/2022

Çelik, E., Bilişik, O. N., Erdogan, M., Gümüş, A. T., & Baraclı, H. (2013). An integrated novel interval type-2 fuzzy MCDM method to improve customer satisfaction in public transportation for Istanbul. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 58, 28-51

Günden, C. & Bülent, M. (2008). Çiftçilerin temel işletmecilik kararlarının öncelik ve destek alma açısından analizi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 67-80.

- Hamurcu, M. & Eren, T., (2016b). Çok ölçütlü karar verme yöntemleri kullanılarak monoray teknolojisi seçimi. *Transist 9. Uluslararası Ulaşım Teknolojileri Sempozyumu ve Fuarı*, s. 287-296.
- Hamurcu, M., Alağaç, H.M., Eren, T., (2016a). Raylı sistem projelerinin seçiminde çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanımı. *Transist 9. Uluslararası Ulaşım Teknolojileri Sempozyumu ve Fuarı*, s. 297-306.
- Hamurcu, M. & Eren, T., (2017). Toplu taşıma türünün seçiminde çok kriterli karar verme uygulaması. *International Conference on Advanced Engineering Technologies (ICADET 2017)*
http://www.thecourse.us/5/library/AHP/AHP_Tutorial.pdf (19.02.2016)
- Keçek, G. & Yıldırım, E. (2010). Kurumsal kaynak planlama (Erp) sisteminin analitik hiyerarşi süreci (Ahp) ile seçimi: otomotiv sektöründe bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15, 1, 193-211. 196
- Lajunen, A. (2018). Lifecycle costs and charging requirements of electric buses with different charging methods. *Journal of Cleaner Production*, 172, 56-67.
- Mukherjee S. (2017). Selection of alternative fuels for sustainable urban transportation under multi-criteria intuitionistic fuzzy environment. *Fuzzy Information and Engineering*, 9(1), 117-135.
- Otomotiv Sektör Raporu (2020). <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/plan-program/OtomotivSektorRaporu2020.pdf>. Erişim tarihi 20/02/2022
- Saaty, T. L. & Vargas, L. G. (2012). *Models, Methods, Concepts & Applications of the Analytic Hierarchy Process*. Second Edition. Springer Science+Business Media New York
- Saaty, L. T. (1980). *The Analytic Hierarchy Process*, Mcgraw-Hill Comp. U.S.A.
- Saaty, L. T. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process. *International Journal of Services Sciences*. 1(1), 85.

- Sarıççek, İ., Dağdeviren, M., & Yüzügüllü, N. (2001). Bir işletmede tedarikçi seçimine yönelik bir model ve uygulaması. *Osmangazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1-18, 2001
- Sehatpour, M.H., Kazemi, A., & Sehatpour, H. (2017). Evaluation of alternative fuels for light-duty vehicles in Iran using a multi-criteria approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 72, 295-310
- Teknomo K. (2006). Analytic Hierarchy Process (AHP) Tutorial. *Revoledu.com*, 6(4), 1-20.
- Tzeng, G.H., Lin, C.W., & Opricovicb, S. (2005). Multi-criteria analysis of alternative-fuel buses for public transportation. *Energy Policy*, 33, 1373-1383

Vehicle Preference of Private-Public Bus Operators in The Public Transport Industry: Application With The Analytical Hierarchy Process of Multi-Criteria Decision-Making Methods

---

Extended Abstract

Aim: The automotive sector draws attention as one of the sectors in which the world's most significant investments are made. Today, there are many alternatives in public transportation, which is a branch of the service sector. One of these alternatives and the most common is private-public buses. When Turkey's bus production amounts are compared with world production, it is seen as an important sector. It is clear that the buses that will serve in this respect must meet the demands of the public, as well as have some features in order for private public bus operators to prefer them in purchasing. Private-public bus operators choose from multiple alternatives under certain criteria when purchasing buses. These criteria gain value in different weights and sizes according to the selectors. Knowing the weights of the criteria affecting the selection is important for bus manufacturers.

Method(s): One way of choosing the most suitable alternative for the decision maker is Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods. One of the most widely used MCDM techniques is the Analytical Hierarchy Process (AHP). The Analytical Hierarchy Process (AHP) was first introduced by the Myers and Alpert duo in 1968 and

developed as a model by Saaty in 1977, making it usable in solving decision making problems. The AHP method structurally provides convenience for decision makers in decision processes with the application of simple mathematical operations and being an analytical method. Therefore, the AHP method, one of the most frequently used multi-criteria decision-making methods, is a decision-making process based on the pairwise comparison. It was done with the Hierarchy Process method. Then solution to the problem was done using MS Excel. In the following process, the preference order of the bus operators was determined by evaluating the price-performance.

Findings: After the pairwise comparison matrix calculations of the first hierarchy, engine, chassis and chassis weights were calculated as 37, 16 and 47 percent, respectively. The result of the consistency analysis was calculated as 0.044. Since this ratio is less than 0.10, the binary Comparison Matrix is consistent. Influencing the buyers' decision, the vehicle's running gear with a weight of 0.47 and the engine characteristics with a weight of 0.37 came to the fore. The same operations are applied by creating pairwise comparison matrices for sub-hierarchies. The consistency ratio value calculated from the sub-hierarchies is less than 0.10. Considering all the hierarchies, the most important feature in the model emerged as the brake and front suspension (0.25 and 0.10), which are the sub-criteria of the running part features. In the third place, the weight of the engine power was 8.7%, while the weight of the engine torque feature was 7.9% in the fourth place. Making use of the features calculated above, utility function was obtained and private-public buses preference order was made according to this utility function.

Conclusion and Discussion: According to the utility function, the preference order of the bus owners was O2, O3 and O1, respectively. Although the utility function draws attention in preference, it is clear that utility also has a value. This is clearly seen when looking at the number of purchases. The O2 brand, which has the highest benefit, has been the least preferred due to its high price. This determination should be considered by the bus manufacturers. Furthermore, it should be taken into account that the product price is as important as the tastes of potential buyers. The most accurate price-performance ratio should be determined for the manufacturer.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingöl University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 147-174
DOI: 10.33399/biibfad.1139104
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307

Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 01.07.2022   Kabul/ Accepted: 24.08.2022

TÜRKİYE'DE BÜYÜKŞEHİRLERİN SAĞLIK TURİZMİ POTANSİYELLERİNİN CRITIC ve WASPAS YÖNTEMLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

*The Comparison of the Health Tourism Potentials of
Metropolitan Cities in Turkey Using CRITIC and WASPAS
Methods*

Muhammed ÇUBUK*

Öz

Ekonomik ve sosyal kalkınma çabalarında gelirlerin çeşitlendirilmesi önemli bir unsurdur. Bu çeşitlilikte önemli bir konumda olan sağlık turizmi, özellikle COVID-19 pandemisinin ardından, daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Bu sebeple ülkelerin alternatif turizm hizmetlerinde çeşitlilik geliştirmeleri de bu doğrultuda zorunluluk haline gelmiştir. Bu kapsamda, Türkiye'de büyükşehirlerin sağlık turizmi potansiyellerini karşılaştırmaya odaklanan bu çalışmada karşılaştırma kriterleri belirlenmiş ve bu kriterlerin ağırlıklandırılması çok kriterli karar verme yöntemlerinden CRITIC ile yapılmıştır. Elde edilen bu ağırlıklar ve kriter değerleri kullanılarak, 30 büyükşehir WASPAS yöntemi ile sıralanmıştır. Sıralama sonuçlarına göre İstanbul, Antalya, Ankara, İzmir ve Adana ilk beş sırada yer almıştır. Son sıralarda ise Hatay, Mersin, Mardin, Sakarya ve Şanlıurfa yer almıştır. Bu sonuçlara göre sağlık turizmi alanında bölgesel ve ulusal ölçekte rekabetçiliğe katkı sağlayacağı değerlendirilen stratejik önerilere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık turizmi, büyükşehir, CRITIC, WASPAS.

JEL Kodları: C44; I11; Z30

---

*Dr., Fırat Kalkınma Ajansı Elazığ Yatırım Destek Ofisi,
muhammedcubuk23@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3655-8036>

Abstract

Diversification of incomes is an important element in economic and social development efforts. Health tourism, which has an important place in this diversity, has started to be discussed more, especially after the COVID-19 pandemic. Therefore, it has become a necessity for countries to develop diversity in alternative tourism services. In this context, in this study, which focuses on comparing the health tourism potentials of metropolitan cities in Turkey, comparison criteria were determined, and the weighting of these criteria was made with CRITIC, one of the multi-criteria decision-making methods. Thirty metropolitan cities were ranked by WASPAS method using these weights and criterion values. According to the ranking results, Istanbul, Antalya, Ankara, Izmir and Adana took the first five places. Hatay, Mersin, Mardin, Sakarya and Şanlıurfa took the last place. According to these results, strategic suggestions that are considered to contribute to regional and national competitiveness in the field of medical health tourism are also included.

Keywords: Health tourism, metropolitan, CRITIC, WASPAS.

JEL Codes: C44; I11; Z30

1. Giriş

Turizm, birçok ülkenin gelir planlamasında önemli bileşenler arasında yer almaktadır. Son yıllarda turizme yönelik çeşitlilik artmakta ve geleneksel turizme alternatif oluşturabilecek, çağın ve taleplerin yönlendirdiği turizm çeşitliliklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle 2020 yılının başından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan, ekonomik, sosyal, çevresel ve psikolojik etkileri olan COVID-19 pandemisi ile birlikte alternatif turizm çeşitlerinden biri olan sağlık turizmi önem kazanmıştır.

Turizm sözcüğünün, Latince hareket etme, dönüp dolaşma anlamlarına karşılık gelen “tournus” sözcüğünden türediği bilinmektedir (Dinçer, 1993). Turizm aynı zamanda insan psikolojisinin sonucunda ortaya çıkan, yer değiştirme, değişiklik, kaçma, uzaklaşma olayı şeklinde tanımlanmaktadır (Akat, 2008). Genel olarak literatürde yer verilen turizm tanımı ise “para kazanma amacı olmayan ve sürekli kalma şekline dönüşmeyen, yabancıların bir yere seyahat etmelerinden ve konaklamalarından doğan olayların tümüdür” şeklindedir. Günümüzde küreselleşmeye bağlı rekabetin

yüksek seviyelerde olduğu ortamda turizm, planlı yaklaşılması durumunda bir ülkenin en önemli gelir kaynağı haline dönüşebilmektedir.

Sağlık turizmi ise ikamet edilen yerden yurtiçinde veya yurtdışında bir başka yere herhangi bir sağlık problemi sebebiyle hizmet almak için yapılan seyahat şeklinde tanımlanmaktadır (Sağlık Turizm Derneği ve Sağlık Vakfı, 2010). Bu tanımlamaya göre sağlık hizmeti almak için yer değiştiren kişilere ise sağlık turisti denmektedir. Sağlık turizminin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olan bazı unsurlar aşağıdaki şekildedir (Dinçer, 1993):

- Nüfusun hızlı şekilde artması, yaşam kalitesinin yükselmesi ve sağlık harcamalarının önemli oranda artması,
- Hastalara sunulan hizmetlerin daha kalite ve daha ekonomik alternatifler sunan ülkelere kayması,
- Gelişmiş ve yüksek teknolojiye sahip donanımları bulunduran ülkelerde tedavi olmanın avantaj sağlaması,
- İleri seviyelere gelmiş hastalıkların tedavilerinde ciddi ekonomik faydaların sağlanması,
- Sağlık sigortalarındaki problemlerin artmasıyla farklı alternatiflerin araştırılması,
- Hasta ve yakınlarının tedavi ile birlikte turizm hareketliliğine katılma istekleri,
- Küresel salgınların ortaya çıkardığı fırsatı değerlendiren ülkelerin ulaşım ve tedavi ile ilgili ekonomik kolaylıklar sunması etkili olan unsurlar arasındadır.

Dünya genelinde sağlık turizminin gelişmesiyle birlikte medikal turizmin, hizmet sunumunda rekabetçilik ve maliyet farklılıkları iki önemli parametre olarak kalmaya devam etmesi durumunda yakın gelecekte ciddi bir ivme kazanması muhtemeldir. Plastik cerrahi ve bariatrik cerrahi bu alanda önemli bir yer tutma potansiyeline sahiptir (İçöz, 2009).

COVID-19 pandemisi ile birlikte birçok ülke sağlık altyapılarında iyileştirme ihtiyacı olduğunu tespit etmiş ve geliştirme yoluna girmiştir. Sağlık altyapıları yeterli olan ülkeler ise pandeminin getirdiği olumsuzlukları fırsata çevirmeye yönelik hamleler yapmış ve

sağlık turizminin ekonomileri içerisindeki payını artırmaya yönelik stratejiler belirlemiştir. Bu ülkelerin büyük çoğunluğu medikal turizm bakımından sundukları hizmetleri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Pandemi öncesi dönemde Asya'nın sağlık turizmi alanında gösterdiği başarı birçok ülkeye bu anlamda örnek teşkil etmektedir. Hasta hedefleri, yeni havalimanlarının yapılması, sağlık personelinin yabancı dil konusunda yetkinliklerinin tanıtılması, uluslararası sağlık kuruluşları ile ortaklıkların kurulması gibi faaliyetler sağlık turizmi alanında başarılı olan ülkelerin önem verdikleri faaliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülke içerisinde sağlık turizmine yönelik altyapının geliştirilmesiyle birlikte atılacak en önemli adımlardan biri tanıtımdır. Hedef pazarların belirlenmesiyle birlikte sunulan hizmetlerin niteliği, ulaşım imkânları, maliyet avantajları, nitelikli insan kaynağı ve alternatif turizm türlerinin tanıtımı yapılmalıdır. Ülkemizde 2018 yılında bu amaçlara hizmet etmeye yönelik Uluslararası Sağlık Hizmetleri A.Ş. (USHAŞ) kurulmuştur. Şirketin tanıtımla birlikte sağlık turizminin geliştirilmesine yönelik kamu ve özel sektör arasındaki işbirliğinin koordinasyonunu sağlamak ve politika önerilerinde bulunmak gibi görevleri de vardır. Fakat USHAŞ'ın tanıtım faaliyetleri sonucunda Türkiye'ye tedavi olmak için gelen hastaları hangi şehirlere veya hangi bölgelere yönlendireceğine yönelik aksiyonları kısıtlıdır. Bu durum özellikle medikal sağlık hizmetleri bakımından potansiyel barındıran şehirlerin kendi çabalarıyla tanıtım faaliyetlerine odaklanmalarına ve dolayısıyla kaynak israfına sebep olmaktadır.

Sağlık turizminin ve hizmet arzının geliştirilmesi sadece kamu eliyle değil aynı zamanda özel sektör yatırımlarıyla mümkündür. Bu alanda hizmet sunan işletmelerin kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik, tedarikçilerle kurulan sağlıklı ve uzun süreli ilişkiler gibi işletmelerin maddi olmayan kaynakları arasında gösterilen stratejik rekabet avantajlarının da dikkate alınması gerekmektedir (Koç, 2019).

Bu doğrultuda ele alınan çalışma, büyükşehirlerin sağlık turizmi potansiyeli bakımından sıralanması, karar vericilere farklı bir bakış açısı kazandıracak bir çalışmanın literatüre kazandırılması, sağlık turizminin geliştirilmesine yönelik atılacak adımların belirlenmesine

katkı sağlanması ve belirlenen kriter seti üzerinden yenilikçi bir karşılaştırma modelinin oluşturulması amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışmada büyükşehirlerin sağlık turizmi potansiyelleri CRITIC ve WASPAS yöntemleri ile karşılaştırılmıştır. İllerin karşılaştırılmasında kullanılan kriterler belirlenmiş ve bu kriterlerin ağırlıklandırılması çok kriterli karar verme yöntemlerinden CRITIC ile yapılmıştır. Elde edilen bu ağırlıklar ve kriter değerleri kullanılarak 30 büyükşehir WASPAS yöntemi ile sıralanmıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde sağlık turizmi ve kullanılan yöntemlerle ilgili çalışmalara yer verilmiştir. Ardından çalışmada kullanılan yöntemlerin uygulama adımları ile kriter setine ilişkin bilgiler açıklanmıştır. Sonraki bölümde ise analizden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde de elde edilen bulgular yorumlanarak gelecekte bu konuyla ilgili yapılacak olan çalışmalar ve öneriler sunulmuştur.

2. Literatür

Çalışmada sağlık turizmi kavramı ve kullanılan yöntemle ilgili literatür taranmıştır. Karşılaştırmada kullanılan CRITIC ve WASPAS yöntemleri ile ilgili yapılan çalışma örnekleri aşağıda verilmiştir. Benzer şekilde çalışma konusu olan sağlık turizmine yönelik literatür taraması da yapılarak bu bölümde ele alınmıştır.

Aydın (2012), alternatif turizm türü olma yönüyle sağlık turizmini işlediği çalışmasında sağlık turizmi kavramını küresel ölçekte ve Türkiye’de gelişimi üzerinden ele almıştır. Çalışmada ele alınan sağlık turizminin ülkemizde geliştirilmesine yönelik sağlık ve turizm boyutlarına yönelik atılması gereken adımlara ve izlenmesi gereken politikalara yer verilmiştir (Aydın, 2012).

Özsarı ve Karatana (2013) Türkiye’nin sağlık turizmini detaylı şekilde ele aldığı çalışmalarında sağlık turizminin faydaları, olumsuz yönleri, Türkiye’de sağlık turizminin önündeki engeller, sağlık turizmi çeşitleri, medikal turizmin güçlü ve zayıf yönleri konularına değinmiş ve öneriler getirmiştir (Özsarı ve Karatana, 2013).

Edinsel ve Adıgüzel (2014) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’nin sağlık turizmi alanında hayata geçirdiği gelişmelerin değerlendirilmesi amaçlanmış ve bu doğrultuda Türkiye’nin sağlık

---

turizmi alanında sahip olduğu avantajları, dezavantajları ve fırsat olma niteliğine sahip özellikleri; Türkiye’de turizm çeşitliliği, ekonomik yapısı ve alternatif turizm imkânları kapsamında irdelenmiştir (Edinsel ve Adıgüzel, 2014).

Bayın (2015) tarafından yapılan “Türkiye’de Sağlık Turizmi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Değerlendirmesi” başlıklı çalışmada 95 farklı lisansüstü tez incelenmiştir. Çalışmada, lisansüstü tezlerin en fazla termal turizm ve ilgili konularda yapıldığı, sağlık hizmeti almak isteyen tüketicilerin sık çalışılan örneklemi oluşturduğu ve veri toplama aracı olarak en çok anket yönteminin kullanıldığı belirlenmiştir (Bayın, 2015).

Acar ve Turan (2016) tarafından yapılan çalışmada sağlık turizmi faaliyetlerinde, hizmet sunan kişilerin farkındalıklarının ölçülmesini, ekip çalışmasının bu faaliyetlerdeki etkinliğinin belirlenmesini ve sağlık turizminin ülke imajı açısından ne denli önemli olduğunun vurgulanması amaçlanmıştır. Çalışmada sağlık turizmi uygulamalarının hasta ve çalışanlar üzerinde birtakım olumlu/olumsuz etkilerinin olduğu, sağlık turizmi uygulamalarında yaşanan sorunların üzerinde daha titizlikle durulması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Acar ve Turan, 2016).

Dalkıran (2017) tarafından yapılan “Bir Sağlık Turizmi Destinasyonu Olarak Trakya Bölgesi” başlıklı çalışmada Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinden oluşan Trakya Bölgesi’nin sağlık turizmine yönelik mevcut durumunun tespit edilmesi, hem bölgesel olarak hem de bölgeyi oluşturan illerin destinasyon pazarlamasında kullanılabilecek alternatiflerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Sağlık turizmine yönelik SWOT analizinin yapıldığı çalışmada, bölgenin sağlık turizminin tüm türlerine yönelik önemli potansiyele sahip olduğu değerlendirilmiştir (Dalkıran, 2017).

Akçakanat vd. (2017) tarafından gerçekleştirilen “Bankacılık Sektöründe Entropi ve WASPAS Yöntemleri ile Performans Değerlendirmesi” başlıklı çalışmada farklı ölçeklerdeki bankaların performansları Entropi ve WASPAS yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir (Akçakanat vd., 2017).

Karaca ve Ulutaş (2018) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’de uygun olabilecek enerji kaynak seçimi yapılmış, Entropi yöntemi ile yenilenebilir enerji kaynaklarına ait teknik, ekonomik, çevresel ve sosyal kriterler, önem derecesine göre sıralanmış ve ikinci aşamada WASPAS yöntemiyle enerji ihtiyacının karşılanmasında uygun yenilenebilir enerji kaynağının hangisi olabileceği yönünde öneriler getirilmiştir. WASPAS yönteminden elde edilen sonuçlar Türkiye için yatırım yapılabilecek uygun yenilenebilir enerji kaynak sıralamasının hidro, jeotermal, rüzgâr, biyokütle ve güneş şeklinde olduğunu göstermiştir (Karaca ve Ulutaş, 2018).

Pekkaya ve Dökmen (2019) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’nin de üyesi olduğu OECD ülkeleri için sağlık hizmeti performansının çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri ile veri zarflama analizi (VZA) açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. VZA, Entropi, CRITIC yöntemleriyle 11 farklı senaryo üzerinden kriter/değişken önem dereceleri hesaplanmış, çıktı odaklı VZA modeli, TOPSIS, Gri İlişkisel Analiz yöntemleriyle OECD ülkelerinin sağlık performans sıralamaları yapılmıştır. Çıktı değişkenlerinden bebek ölüm oranı, yaşam beklentisinin iki katı öneme sahip olduğu ve girdide ise sağlık donanım yatırımları ile sağlık harcamalarının önemli olduğu gözlenmiştir (Pekkaya ve Dökmen, 2019).

Gezen (2019) tarafından Türkiye’deki katılım bankalarının Entropi ve WASPAS yöntemleri ile 2010-2017 döneminde sergiledikleri performanslarının analiz edildiği çalışmada en iyi performansı; 2010-2015 arasında Türkiye Finans Katılım Bankası AŞ’nin; 2016 ve 2017 yıllarında ise en iyi performansı Kuveyt Türk Katılım Bankası AŞ’nin sergilediği sonucuna ulaşılmıştır (Gezen, 2019).

Kılıcı vd. (2020) tarafından literatürde birçok çalışmada kullanılan hizmet kalitesi SERVQUAL ölçeğinin boyutlarının termal turizm özelinde hangi öncelikte olduğunu belirlemek amacıyla çalışmada, İzmir ilinde faaliyet gösteren termal turizm işletmelerinin hizmet kalitesi boyutları Analitik Hiyerarşi Yöntemi ile önceliklendirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle hizmet kalitesi ölçümünde zaman ve maliyet tasarrufu sağlanacağı değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikincil amacı ise TOPSIS yöntemine göre müşteri, personel ve akademisyenler

tarafından termal otellerin değerlendirilmesi olmuştur (Kılıcı vd., 2020).

Saygın ve Kundakcı (2020) tarafından gerçekleştirilen “WASPAS ve CODAS Yöntemleri ile OECD Ülkelerinin Sağlık Göstergeleri Açısından Kıyaslamalı Analizi” başlıklı çalışmada OECD üyesi 36 ülkenin belirlenen sağlık gösterge kriterlerine göre değerlendirilerek ülkelerin sıralamalarının elde edilmesi amaçlanmıştır. Değerlendirme kriterlerinin ağırlıklarının belirlenmesinde SWARA yöntemi kullanılmış ve sonrasında WASPAS ve CODAS yöntemleri kullanılarak ülkelerin sıralama sonuçlarına ulaşılmıştır (Saygın ve Kundakcı, 2020).

Aydın (2021) tarafından yapılan çalışmada 32 değerlendirme kriteri ile İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına (İBBS-1) göre oluşturulan 12 Düzey-1 Bölgesinin bölgesel sağlık hizmetleri değerlendirilmiştir. Çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesinin tüm yıllarda 12. sırada yer aldığı görülmektedir. Ortadoğu ve Kuzeydoğu Anadolu Düzey-1 bölgeleri ile Akdeniz ve Doğu Marmara Düzey-1 Bölgeleri ise sıralamada son sıralarda yer alan diğer olarak elde edilmiştir (Aydın, 2021).

Çakır ve Taş (2021) tarafından Türkiye’deki dört alternatif sağlık turizmi merkezinin değerlendirilmesi için bir bulanık çok kriterli karar verme yönteminin önerildiği “Dairesel Sezgisel Bulanık Çok Kriterli Karar Verme Metodolojisi” başlıklı çalışma literatüre kazandırılmıştır. Çalışmada ele alınan alternatifler, uzmanlar tarafından sezgisel bulanık sayılarla değerlendirilerek yeni bir dairesel sezgisel bulanık çok kriterli karar verme yaklaşımı geliştirilmiştir. Sağlık turizmi alanında çok kriterli karar verme metodolojisinin, yeni operatörler uyarlanarak zenginleştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır (Çakır ve Taş, 2021).

Literatür incelendiğinde, bölgesel ve ulusal ölçekte sağlık sektörüne yönelik yapılan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Fakat literatürde sağlık yatırımları bakımından önemli potansiyele sahip olan büyükşehirlerin özellikle sağlık turizmi alanında karşılaştırılmasına yönelik çalışmaların kısıtlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna bağlı olarak illerin sağlık turizmi potansiyellerinin çok kriterli karar verme

yöntemleri ile ortaya konması ve bu sayede mevcut duruma yönelik önerilerin getirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü illerin sağlık turizmi potansiyellerinin çok kriterli karar verme yöntemleri ile tespit edilmesiyle arz analizinin ayrıntılı ve kapsamlı şekilde ele alınacağı ve bu sayede ortaya çıkan bulgulara göre daha nitelikli analiz ve öneriler sağlanabileceği değerlendirilmiştir.

3. Yöntem

Çalışmada, Türkiye’de bulunan 30 büyükşehir, medikal sağlık turizmi potansiyeli bakımından oluşturulan kriter setine göre sıralanmıştır. Sıralamada kullanılan kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesinde CRITIC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) yöntemi kullanılmıştır. Sıralama işlemi yapılırken çok kriterli karar verme yöntemlerinden WASPAS (Weighted Aggregated Sum Product Assessment-Ağırlıklandırılmış Bütünleşik Toplam Çarpım Değerlendirmesi) yöntemi kullanılmıştır.

İllerin sağlık turizmi potansiyellerinin karşılaştırılmasında CRITIC tabanlı WASPAS yöntemi ile yapılmış bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu bakımdan literatüre kazandırılan bu çalışma belirtilen özelliklere dayanan ilk çalışmadır.

3.1. CRITIC Yöntemi

Diakoulaki vd. tarafından 1995 yılında önerilerek literatüre kazandırılan CRITIC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) yöntemi çok kriterli karar verme problemlerinde kullanılan kriterlerin ağırlık derecelerinin belirlenmesinde kullanılan bir yöntemdir (Diakoulaki vd., 1995). Yöntemin çalışmasında kriter değerlerinin standart saplamaları ve kriterler arası korelasyon bir arada kullanılır. Yöntem dört adımdan oluşmaktadır (Diakoulaki vd. 1995; Jahan vd. 2012; Can vd., 2018):

Adım 1. Karar Matrisinin Normalizasyonu: Yöntemin ilk adımında oluşturulan karar matrisinin aşağıda verilen eşitlikler yardımıyla normalizasyonu yapılır.

$$X_j^{max} = j. \text{ kriterin değerleri arasındaki maksimum değeri,}$$

$X_j^{min} = j.$ kriterin değerleri arasındaki minimum değeri,

$i = 1,2,3, \dots, m$ alternatifler ve

$j = 1,2,3, \dots, n$ kriterler olmak üzere;

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{min}}{x_j^{max} - x_j^{min}} \quad (1)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{max} - x_{ij}}{x_j^{max} - x_j^{min}} \quad (2)$$

eşitlikleri kullanılır. Maksimum yönlü (fayda) kriterler için Eşitlik (1), minimum yönlü (maliyet) kriterler için ise Eşitlik (2) kullanılarak normalizasyon işlemi yapılmış olur.

Adım 2. Kriterler Arası İlişki Derecelerinin Belirlenmesi: Karar matrisinin normalizasyonu ile önceki adımda elde edilen r_{ij} değerleri kullanılarak Eşitlik (3) ile j ve k kriterleri arasındaki korelasyon değerleri P_{jk} hesaplanır.

$$P_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)(r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad j, k = 1,2,3, \dots, n \quad (3)$$

Adım 3. C_j Değerlerinin Hesaplanması: Eşitlik (4) ile hesaplanan σ_j ; $j.$ kriterin standart sapması olmak üzere, C_j değerleri Eşitlik (5) yardımıyla elde edilir.

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2}{m}} \quad (4)$$

$$C_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - P_{jk}) \quad j = 1,2,3, \dots, n \quad (5)$$

Adım 4. Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması: Yöntemin son adımında her j kriterinin C_j değeri, Eşitlik (6) yardımıyla tüm kriterlerin değerlerinin toplamına oranlanarak ağırlık değerleri elde edilir.

$$W_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^n C_k} \quad j, k = 1,2,3, \dots, n \quad (6)$$

3.2. WASPAS Yöntemi

WASPAS (Weighted Aggregated Sum Product Assessment-Ağırlıklandırılmış Bütünleşik Toplam Çarpım Değerlendirmesi) yöntemi, çok kriterli karar verme problemlerinde sıklıkla kullanılan Ağırlıklandırılmış Toplam Modeli (WSM) ile Ağırlıklandırılmış Çarpım Modeli (WPM) isimli yöntemlerin birleşiminden oluşmaktadır (Adalı ve Işık, 2017). Zavadskas vd. (2012) tarafından geliştirilen WASPAS yöntemi çok kriterli karar verme problemlerinin çözümünde kriterlerin performans değerleri ile kriter ağırlıklarını kullanarak alternatiflerin sıralamasını vermektedir. Bununla birlikte yöntem, sıralama tahmininin yüksek oranda tutarlı olmasını sağlamak amacıyla ağırlıklı bütünleştirilmiş fonksiyonu optimize etmektedir (Lashgari vd., 2014).

WASPAS yöntemi 6 adımdan oluşmaktadır. Bu adımlar aşağıda açıklanarak verilmiştir (Zavadskas vd., 2012; Chakraborty ve Zavadskas, 2014).

Adım 1. Başlangıç Karar Matrisinin Oluşturulması: WASPAS yönteminin işlem adımlarında ilk olarak aşağıda verilen başlangıç karar matrisi (7) oluşturulmaktadır.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \begin{matrix} i = 1, 2, \dots, m \\ j = 1, 2, \dots, n \end{matrix} \quad (7)$$

Başlangıç karar matrisinde m alternatiflerin sayısını, n ise kriter sayısını ifade etmektedir. X_{ij} , j 'inci kriter göz önüne alındığında i 'inci alternatifin performansını göstermektedir.

Adım 2. Başlangıç Karar Matrisinin Normalizasyonu: Literatürde sıklıkla kullanılan iki farklı ÇKKV yaklaşımının eşit kombinasyonu olan WASPAS metodunun uygulamasında ilk olarak oluşturulan karar matrisi elemanlarının, aşağıdaki iki denklem kullanılarak doğrusal normalizasyon işlemi yapılmaktadır.

Fayda kriterleri için;

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\max_i \cdot x_{ij}} \quad (8)$$

Maliyet kriterleri için ise;

$$\bar{x}_{ij} = \frac{\min_i \cdot x_{ij}}{x_{ij}} \quad (9)$$

Burada $\bar{x}_{ij}$ değeri x_{ij} değerinin normalize edilmiş halidir.

Adım 3. WSM'ye Dayalı *i*. Alternatifin Toplam Nispi Öneminin Hesaplanması: Toplam nispi değer önemi *i*'inci alternatif değeri her bir kritere ait ağırlık değeri ile çarpılır ve daha sonra her bir alternatif değeri sırasıyla toplanarak aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$Q_i^{(1)} = \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} \cdot w_j \quad (10)$$

Adım 4. Ağırlıklı Ürün Yöntemine (WPM) Dayalı *i*. Alternatifin Toplam Nispi Öneminin Hesaplanması: Bu adımda ise WPM metoduna göre toplam göreceli önemlilik değerleri aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanır. Normalize edilmiş karar matrisi üzerinden her bir *i*. alternatif kriterinin değeri için ilgili kriter ağırlığının kuvveti alınır ve bulunan değerler her bir alternatif için sırasıyla çarpılarak $Q_i^{(2)}$ değeri hesaplanır.

$$Q_i^{(2)} = \prod_{j=1}^n (\bar{x}_{ij})^{w_j} \quad (11)$$

Adım 5. Toplamsal ve Çarpımsal Metodların Ağırlıklandırılmış Ortak Genel Kriter Değerinin Hesaplanması: Bu adımda sağda verilen eşitlik (12) kullanılarak toplamsal ve çarpımsal yöntemlerin ağırlıklı ortak genelleştirilmiş kriter değerleri hesaplanır.

$$Q_i = 0,5Q_i^{(1)} + 0,5Q_i^{(2)} = 0,5 \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} \cdot w_j + 0,5 \prod_{j=1}^n (\bar{x}_{ij})^{w_j} \quad (12)$$

Adım 6. Alternatiflerin Genel Toplam Görelî Öneminin Hesaplanması: Karar verme sürecinin sıralamasında doğruluğunu ve etkinliğini artırması amacıyla WASPAS yönteminde, alternatiflerin toplam görelî önemini belirlemek için daha genel bir denklem aşağıdaki gibi geliştirilmiştir.

$$Q_i = \lambda Q_i^{(1)} + (1 - \lambda) Q_i^{(2)} = \lambda \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} \cdot w_j + (1 - \lambda) \prod_{j=1}^n (\bar{x}_{ij})^{w_j} \quad (13)$$

Belirlenen alternatifler Q değerine göre derecelendirilir, yani en iyi alternatif Q değerinin sahip olduğu en yüksek değer olmalıdır. $\lambda = 0$ olduğunda WASPAS metodu WPM’ye, $\lambda = 1$ olduğunda ise WSM metoduna dönüşür.

3.3. Kriter Seti

Büyükşehirlerin medikal sağlık turizmi potansiyellerinin karşılaştırılmasında toplam 8 kriter belirlenmiştir. Kriterlerin belirlenmesinde il düzeyinde ulaşılabilen genel sağlık ve turizm verilerinden yararlanılmıştır. Karşılaştırma konusu ile ilgili olabilecek özel veriler temin edilemediğinden 8 kriterle hesaplama yapılmasına karar verilmiştir. Bu kriterlere ait kısaltma, veri kaynağı, kriter yönü, veri yılı ve birim bilgileri Tablo 1’de gösterilmiştir. Tablo 1’de ayrıca her bir kriterin maksimum (en büyük olan en iyi) ve minimum (en küçük olan en iyi) olacak şekilde değerlendirme yönleri de verilmiştir.

Tablo 1: Sağlık Turizmi Karşılaştırma Kriterleri

Kriter	Kısaltma	Yön	Veri Kaynağı	Yıl	Birim
Hastane Sayısı	K1	Maksimum	TÜİK	2021	Adet
Uzman Hekim Sayısının Toplam Hekim Sayısı İçindeki Payı	K2	Maksimum	TÜİK	2021	Yüzde
10.000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı	K3	Maksimum	TÜİK	2021	Adet
Yetkilendirilmiş Sağlık Tesisi Sayısı	K4	Maksimum	Sağlık Bakanlığı	2021	Adet
İşletme Belgeli Tesis Yatak Sayısı	K5	Maksimum	TÜİK	2021	Adet
Turizm İşletme Belgeli Tesis Sayısı	K6	Maksimum	TÜİK	2021	Adet
Havalimanına Mesafe	K7	Minimum	KGM	2021	Km
SEGE Sıralaması	K8	Minimum	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	2019	Sıra

Hastane Sayısı (K1): Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan sağlık istatistiklerinden elde edilen hastane sayısı kriteri sağlık altyapısı bakımından önemli bir kriter olması sebebiyle karşılaştırmada kullanılmıştır. Çalışmada maksimum yönlü (en yüksek olan en iyi) değerlendirilmiştir.

Uzman Hekim Sayısının Toplam Hekim Sayısı İçindeki Payı (K2): TÜİK tarafından yayımlanan sağlık istatistiklerinden elde edilen uzman hekim sayısının toplam hekim içerisindeki payı kriteri, sunulan sağlık hizmetinin kalitesine yönelik fikir verecek nitelikte bir kriter olması sebebiyle çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada maksimum yönlü (en yüksek olan en iyi) olarak değerlendirilmiştir.

10.000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı (K3): TÜİK tarafından yayımlanan sağlık istatistiklerinden elde edilen “10.000 kişiye düşen yatak sayısı” kriteri sağlık altyapısı bakımından önemli bir kriter olması sebebiyle çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada maksimum yönlü (en yüksek olan en iyi) değerlendirilmiştir.

Yetkilendirilmiş Sağlık Tesisi Sayısı (K4): Sağlık Bakanlığı tarafından açıklanan sağlık istatistikleri kullanılarak oluşturulan bu

kriter, çalışmada maksimum yönlü (en yüksek olan en iyi) olarak değerlendirilmiştir.

İşletme Belgeli Tesis Yatak Sayısı (K5): TÜİK tarafından yayımlanan turizm istatistiklerinden elde edilen “işletme belgeli tesis yatak sayısı” kriteri turizm altyapısı bakımından önemli bir kriter olması sebebiyle çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada maksimum yönlü (en yüksek olan en iyi) değerlendirilmiştir.

Turizm İşletme Belgeli Tesis Sayısı (K6): TÜİK tarafından yayımlanan turizm istatistiklerinden elde edilen “turizm işletme belgeli tesis sayısı” kriteri turizm altyapısı bakımından önemli bir kriter olması sebebiyle çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada maksimum yönlü (en yüksek olan en iyi) değerlendirilmiştir.

Havalimanına Mesafe (K7): T.C. Karayolları Genel Müdürlüğü mesafe ölçümlerinden elde edilen havalimanına mesafe kriteri, turizm altyapısı açısından önemli bir gösterge olması sebebiyle çalışmaya dâhil edilmiş ve minimum yönlü (en düşük olan en iyi) olarak değerlendirilmiştir.

SEGE Sıralaması (K8): 2019 yılında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yayımlanan 2017 Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) sıralama sonuçlarını içeren bu kriter, değerlendirmeye minimum yönlü (en düşük olan en iyi) olarak dahil edilmiştir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019).

4. Bulgular

Çalışmada, Türkiye’de yer alan 30 Büyükşehir Tablo 1’de verilen kriterlere göre karşılaştırılmıştır. Kullanılan 8 kriterin ağırlıklandırılmasında CRITIC yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasıyla elde edilen kriter ağırlıkları ve kriter değerleri WASPAS yönteminde kullanılmış ve 30 alternatifin (Büyükşehirlerin) medikal sağlık turizmi potansiyelleri karşılaştırılmıştır.

4.1. CRITIC Yönteminin Uygulanması

Adım 1: CRITIC yönteminin ilk adımında normalize edilecek olan kriter değerlerinden oluşan karar matrisi Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Karar Matrisi

İl/Alternatif	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Adana	32	54	31,9	14	7287	44	4	27
Ankara	83	55,5	34,3	150	29251	183	27	2
Antalya	47	57,3	29,4	121	465051	810	14	5
Aydın	24	53,9	28,5	31	29221	92	95	15
Balıkesir	25	55,6	27,1	2	11189	96	8	24
Bursa	42	55	26,4	29	13044	85	49	6
Denizli	23	53,5	31,3	13	7045	39	64	10
Diyarbakır	27	46,3	27,1	8	4850	33	13	68
Erzurum	23	43,9	47,5	4	2854	23	13	61
Eskişehir	15	54,1	39,5	11	4647	37	116	7
Gaziantep	31	54,6	30,3	17	8557	52	20	30
Hatay	25	52,2	25,8	1	5268	49	26	39
İstanbul	235	61,1	26,2	556	129884	657	41	1
İzmir	60	56,6	28	116	40805	225	16	3
Kahramanmaraş	18	47,2	25,5	2	3920	52	9	58
Kayseri	27	46,8	32,5	17	4322	27	6	17
Kocaeli	28	59,1	23,3	22	8526	55	69	4
Konya	45	47,4	34	20	6968	38	19	14
Malatya	18	49,1	36,9	5	2447	16	28	44
Manisa	29	55	32,8	3	3353	30	54	23
Mardin	12	45,1	17,2	2	2857	28	14	74
Mersin	27	55,2	25,9	12	8766	64	91	25
Muğla	21	56,9	21	24	110862	423	77	8
Ordu	17	53	29,6	5	3398	38	18	60
Sakarya	19	50	18,8	5	4835	24	110	11
Samsun	26	52,6	36,6	14	4069	31	23	31
Şanlıurfa	19	45,1	19,2	7	2182	17	37	73
Tekirdağ	19	56,3	26	15	3417	27	61	9
Trabzon	21	48,1	40,1	8	9162	78	9	26
Van	14	43,9	26,6	4	2342	21	9	77

Adım 2: Karar matrisinin normalizasyonu ile önceki adımda elde edilen r_{ij} değerleri kullanılarak Eşitlik (3) ile kriterler arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Bu değerlerin gösterildiği Tablo 3 aşağıda verilmiştir.

Tablo 3: Normalize Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
K1	1	0,463	-0,024	0,984	0,302	0,629	0,054	0,376
K2	0,463	1	-0,129	0,475	0,367	0,527	-0,378	0,776
K3	-0,024	-0,129	1	-0,059	-0,070	-0,129	0,210	0,083
K4	0,984	0,475	-0,059	1	0,396	0,706	0,021	0,365
K5	0,302	0,367	-0,070	0,396	1	0,897	0,072	0,307
K6	0,629	0,527	-0,129	0,706	0,897	1	0,029	0,419
K7	0,054	-0,378	0,210	0,021	0,072	0,029	1	-0,453
K8	0,376	0,776	0,083	0,365	0,307	0,419	-0,453	1

Adım 3: Bu adımda Eşitlik (4) ile hesaplanan σ_j ; j . kriterin standart sapması ve Eşitlik (5) yardımıyla hesaplanan C_j değerleri Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: σ ve C_j Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
σ	0,182	0,277	0,220	0,187	0,188	0,237	0,295	0,323
C_j	0,766	1,356	1,570	0,771	0,890	0,930	2,193	1,658

Adım 4: Yöntemin son adımında her bir kriterin C_j değeri, Eşitlik (6) yardımıyla tüm kriterlerin değerlerinin toplamına oranlanarak ağırlık değerleri elde edilmiş ve Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Kriterlerin Ağırlık Değerleri ()

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
w	0,076	0,134	0,155	0,076	0,088	0,092	0,216	0,164

Çalışmada kullanılan kriterlerin ağırlıklarına bakıldığında önem sırasına göre havalimanına mesafe (K7), SEGE sıralaması (K8), 10.000 kişiye düşen yatak sayısı (K3), uzman hekim sayısının toplam hekim sayısı içindeki payı (K2), turizm işletme belgeli tesis sayısı (K6), işletme belgeli tesis yatak sayısı (K5) şeklinde sıralandığı, hastane sayısı (K1) ve yetkilendirilmiş sağlık tesisi sayısı (K4) kriterlerinin ise eşit ağırlık değerleriyle son sırada yer aldığı görülmektedir.

4.2. WASPAS Yönteminin Uygulanması

Adım 1-2: WASPAS yönteminin ilk adımında oluşturulan karar matrisi Tablo 2’de verilmiştir. Eşitlik (8) ve (9) kullanılarak elde edilen normalize edilmiş karar matrisi Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Normalize Edilmiş Karar Matrisi

İl	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Adana	0,136	0,884	0,672	0,025	0,016	0,054	1,000	0,037
Ankara	0,353	0,908	0,722	0,270	0,063	0,226	0,148	0,500
Antalya	0,200	0,938	0,619	0,218	1,000	1,000	0,286	0,200
Aydın	0,102	0,882	0,600	0,056	0,063	0,114	0,042	0,067
Balıkesir	0,106	0,910	0,571	0,004	0,024	0,119	0,500	0,042
Bursa	0,179	0,900	0,556	0,052	0,028	0,105	0,082	0,167
Denizli	0,098	0,876	0,659	0,023	0,015	0,048	0,063	0,100
Diyarbakır	0,115	0,758	0,571	0,014	0,010	0,041	0,308	0,015
Erzurum	0,098	0,718	1,000	0,007	0,006	0,028	0,308	0,016
Eskişehir	0,064	0,885	0,832	0,020	0,010	0,046	0,034	0,143
Gaziantep	0,132	0,894	0,638	0,031	0,018	0,064	0,200	0,033
Hatay	0,106	0,854	0,543	0,002	0,011	0,060	0,154	0,026
İstanbul	1,000	1,000	0,552	1,000	0,279	0,811	0,098	1,000
İzmir	0,255	0,926	0,589	0,209	0,088	0,278	0,250	0,333
Kahramanmaraş	0,077	0,773	0,537	0,004	0,008	0,064	0,444	0,017
Kayseri	0,115	0,766	0,684	0,031	0,009	0,033	0,667	0,059
Kocaeli	0,119	0,967	0,491	0,040	0,018	0,068	0,058	0,250
Konya	0,191	0,776	0,716	0,036	0,015	0,047	0,211	0,071
Malatya	0,077	0,804	0,777	0,009	0,005	0,020	0,143	0,023
Manisa	0,123	0,900	0,691	0,005	0,007	0,037	0,074	0,043
Mardin	0,051	0,738	0,362	0,004	0,006	0,035	0,286	0,014
Mersin	0,115	0,903	0,545	0,022	0,019	0,079	0,044	0,040
Muğla	0,089	0,931	0,442	0,043	0,238	0,522	0,052	0,125
Ordu	0,072	0,867	0,623	0,009	0,007	0,047	0,222	0,017
Sakarya	0,081	0,818	0,396	0,009	0,010	0,030	0,036	0,091
Samsun	0,111	0,861	0,771	0,025	0,009	0,038	0,174	0,032
Şanlıurfa	0,081	0,738	0,404	0,013	0,005	0,021	0,108	0,014
Tekirdağ	0,081	0,921	0,547	0,027	0,007	0,033	0,066	0,111
Trabzon	0,089	0,787	0,844	0,014	0,020	0,096	0,444	0,038
Van	0,060	0,718	0,560	0,007	0,005	0,026	0,444	0,013

Adım 3: Bu adımda Ağırlıklı Toplam Modeline (WSM) dayalı olarak her bir alternatifin göreceli önemleri Eşitlik (10) yardımıyla Tablo 6'da yer alan kriter ağırlıkları kullanılarak hesaplanmıştır. Bu adımda elde edilen $Q_i^{(1)}$ değerleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Ağırlıklı Toplam Yöntemi (WSM) ile Toplam Görelî Önemlerin Hesaplanması

İl	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	$Q_i^{(1)}$
Adana	0,010	0,118	0,104	0,002	0,001	0,005	0,216	0,006	0,463
Ankara	0,027	0,122	0,112	0,021	0,006	0,021	0,032	0,082	0,421
Antalya	0,015	0,126	0,096	0,017	0,088	0,092	0,062	0,033	0,527
Aydın	0,008	0,118	0,093	0,004	0,006	0,010	0,009	0,011	0,259
Balıkesir	0,008	0,122	0,088	0,000	0,002	0,011	0,108	0,007	0,346
Bursa	0,014	0,120	0,086	0,004	0,002	0,010	0,018	0,027	0,281
Denizli	0,007	0,117	0,102	0,002	0,001	0,004	0,014	0,016	0,264
Diyarbakır	0,009	0,101	0,088	0,001	0,001	0,004	0,067	0,002	0,273
Erzurum	0,007	0,096	0,155	0,001	0,001	0,003	0,067	0,003	0,331
Eskişehir	0,005	0,119	0,129	0,002	0,001	0,004	0,007	0,023	0,290
Gaziantep	0,010	0,120	0,099	0,002	0,002	0,006	0,043	0,005	0,287
Hatay	0,008	0,114	0,084	0,000	0,001	0,006	0,033	0,004	0,251
İstanbul	0,076	0,134	0,085	0,076	0,025	0,074	0,021	0,164	0,655
İzmir	0,019	0,124	0,091	0,016	0,008	0,025	0,054	0,055	0,392
Kahramanmaraş	0,006	0,103	0,083	0,000	0,001	0,006	0,096	0,003	0,298
Kayseri	0,009	0,103	0,106	0,002	0,001	0,003	0,144	0,010	0,377
Kocaeli	0,009	0,129	0,076	0,003	0,002	0,006	0,013	0,041	0,279
Konya	0,014	0,104	0,111	0,003	0,001	0,004	0,046	0,012	0,295
Malatya	0,006	0,108	0,120	0,001	0,000	0,002	0,031	0,004	0,271
Manisa	0,009	0,120	0,107	0,000	0,001	0,003	0,016	0,007	0,264
Mardin	0,004	0,099	0,056	0,000	0,001	0,003	0,062	0,002	0,227
Mersin	0,009	0,121	0,084	0,002	0,002	0,007	0,010	0,007	0,241
Muğla	0,007	0,125	0,068	0,003	0,021	0,048	0,011	0,020	0,304
Ordu	0,005	0,116	0,097	0,001	0,001	0,004	0,048	0,003	0,275
Sakarya	0,006	0,110	0,061	0,001	0,001	0,003	0,008	0,015	0,204
Samsun	0,008	0,115	0,119	0,002	0,001	0,004	0,038	0,005	0,292
Şanlıurfa	0,006	0,099	0,063	0,001	0,000	0,002	0,023	0,002	0,196
Tekirdağ	0,006	0,123	0,085	0,002	0,001	0,003	0,014	0,018	0,252
Trabzon	0,007	0,105	0,131	0,001	0,002	0,009	0,096	0,006	0,357
Van	0,005	0,096	0,087	0,001	0,000	0,002	0,096	0,002	0,289

Adım 4: Yöntemin bu adımında WPM metoduna göre toplam nispi önem değerleri Eşitlik (11) yardımıyla hesaplanmıştır. Normalizasyon işlemiyle elde edilen karar matrisinde her bir i . alternatif kriterinin değeri için ilgili kriter ağırlığının kuvveti alınmış ve bulunan değerler her bir alternatif için sırasıyla çarpılarak Tablo 8’de yer alan $Q_i^{(2)}$ değeri hesaplanmıştır.

Tablo 8: Ağırlıklı Ürün Yöntemi (WPM) ile Toplam Görelî Önemlerin Hesaplanması

İl	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	$Q_i^{(2)}$
Adana	0,860	0,984	0,940	0,756	0,694	0,765	1,000	0,583	0,186
Ankara	0,924	0,987	0,951	0,905	0,784	0,872	0,662	0,893	0,317
Antalya	0,885	0,991	0,928	0,890	1,000	1,000	0,763	0,769	0,425
Aydın	0,842	0,983	0,924	0,803	0,784	0,819	0,504	0,642	0,128
Balıkesir	0,844	0,987	0,917	0,652	0,721	0,822	0,861	0,595	0,151
Bursa	0,878	0,986	0,913	0,799	0,731	0,813	0,581	0,746	0,163
Denizli	0,839	0,982	0,937	0,751	0,692	0,757	0,549	0,686	0,115
Diyarbakır	0,849	0,964	0,917	0,724	0,670	0,746	0,775	0,501	0,105
Erzurum	0,839	0,957	1,000	0,687	0,639	0,721	0,775	0,510	0,101
Eskişehir	0,812	0,984	0,972	0,742	0,667	0,753	0,483	0,727	0,102
Gaziantep	0,858	0,985	0,933	0,767	0,704	0,777	0,706	0,573	0,134
Hatay	0,844	0,979	0,910	0,618	0,675	0,773	0,667	0,549	0,089
İstanbul	1,000	1,000	0,912	1,000	0,894	0,981	0,604	1,000	0,483
İzmir	0,902	0,990	0,921	0,888	0,808	0,889	0,741	0,835	0,324
Kahramanmaraş	0,823	0,966	0,908	0,652	0,657	0,777	0,839	0,515	0,104
Kayseri	0,849	0,965	0,943	0,767	0,663	0,732	0,916	0,629	0,166
Kocaeli	0,851	0,996	0,896	0,782	0,704	0,781	0,540	0,797	0,141
Konya	0,882	0,967	0,950	0,777	0,691	0,755	0,714	0,649	0,152
Malatya	0,823	0,971	0,962	0,699	0,631	0,698	0,656	0,538	0,084
Manisa	0,854	0,986	0,944	0,672	0,648	0,739	0,569	0,599	0,087
Mardin	0,799	0,960	0,854	0,652	0,639	0,734	0,763	0,495	0,076
Mersin	0,849	0,987	0,910	0,747	0,705	0,792	0,509	0,591	0,096
Muğla	0,833	0,991	0,881	0,787	0,882	0,942	0,527	0,712	0,178
Ordu	0,820	0,981	0,929	0,699	0,649	0,755	0,722	0,512	0,095
Sakarya	0,827	0,974	0,866	0,699	0,670	0,724	0,488	0,676	0,078
Samsun	0,847	0,980	0,960	0,756	0,659	0,741	0,685	0,570	0,115
Şanlıurfa	0,827	0,960	0,869	0,717	0,624	0,701	0,618	0,496	0,066
Tekirdağ	0,827	0,989	0,911	0,760	0,649	0,732	0,555	0,698	0,104
Trabzon	0,833	0,968	0,974	0,724	0,708	0,807	0,839	0,587	0,160
Van	0,808	0,957	0,914	0,687	0,628	0,715	0,839	0,491	0,090

Adım 5-6: Bu adımda Eşitlik (12) kullanılarak toplamsal ve çarpımsal yöntemlerin ağırlıklı ortak genelleştirilmiş kriter değerleri hesaplanmış ve her bir alternatif için Tablo 10'da verilmiştir. Aynı zamanda nihai sıralama için Eşitlik (13)'te $\lambda = 0,5$ alınmış ve illerin (alternatiflerin) WASPAS sıralamaları da Tablo 9'da verilmiştir.

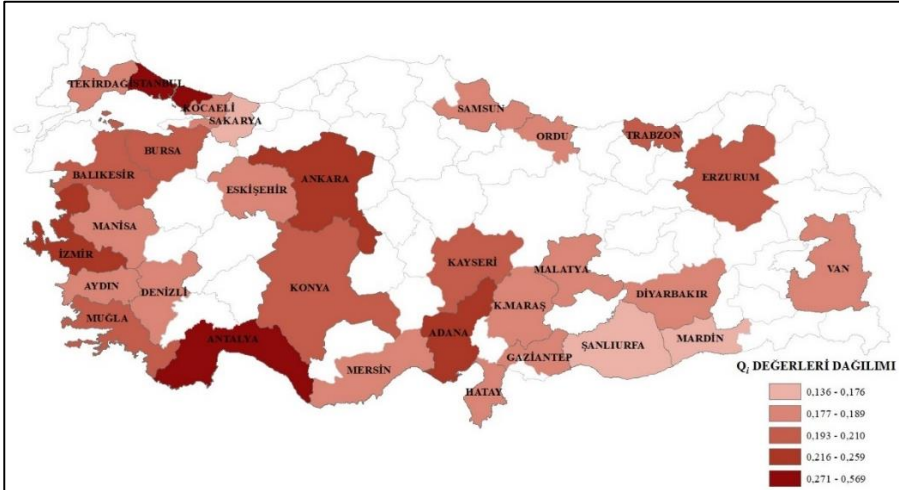

Tablo 9: Ağırlıklandırılmış Ortak Genel Kriter Değerleri ve Alternatiflerin Sıralamaları

İl	Q_i	Sıra	İl	Q_i	Sıra	İl	Q_i	Sıra
İstanbul	0,569	1	Bursa	0,222	11	Diyarbakır	0,189	21
Antalya	0,476	2	Erzurum	0,216	12	Ordu	0,185	22
Ankara	0,369	3	Gaziantep	0,210	13	Tekirdağ	0,178	23
İzmir	0,358	4	Kocaeli	0,210	14	Malatya	0,177	24
Adana	0,325	5	Samsun	0,204	15	Manisa	0,176	25
Kayseri	0,271	6	Kahramanmaraş	0,201	16	Hatay	0,170	26
Trabzon	0,259	7	Eskişehir	0,196	17	Mersin	0,168	27
Balıkesir	0,249	8	Aydın	0,193	18	Mardin	0,151	28
Muğla	0,241	9	Van	0,189	19	Sakarya	0,141	29
Konya	0,223	10	Denizli	0,189	20	Şanlıurfa	0,131	30

WASPAS yöntemiyle yapılan sıralama sonucunda ağırlıklandırılmış ortak genel kriter değeri en yüksek olan il İstanbul olmuştur. İstanbul’u sırasıyla Antalya, Ankara, İzmir ve Adana illeri takip etmiştir. Kriter değeri en düşük olan ve sıralamada büyükşehirler arasından son sırada yer alan il Şanlıurfa olmuştur. Şanlıurfa ile birlikte son sıralarda yer alan iller Hatay, Mersin, Mardin ve Sakarya olmuştur. WASPAS yöntemi ile elde edilen Q_i değerlerine göre illerin puan yoğunluğu haritası Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1: Büyükşehirlerin Q_i Değerleri Yoğunluk Haritası

5.Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye’de büyükşehirlerin medikal sağlık turizmi potansiyelleri, genel veriler üzerinden karar verme süreçlerinde bilimsellik boyutu sağlayan karar verme yöntemleri ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmanın yapılmasında kullanılan kriterlerin belirlenmesinde il düzeyinde temin edilen ve sağlık altyapısı ile birlikte turizm yönünden temel teşkil eden göstergeler etkili olmuştur. Kullanılan kriterlerin karşılaştırma yönteminde sağlıklı sonuç vermesi açısından ağırlıklandırılması da yine benzer bir çok kriterli karar verme yöntemi olan CRITIC ile yapılmıştır. Yöntemlerin uygulanmasıyla iki yönlü sonuç elde edilmiştir. Bunlardan ilki, kullanılan kriterlerin ağırlıklarına göre önem derecelerinin gözlemlenmesidir. İkincisi ise 30 büyükşehirin nihai sıralamasına göre elde edilen sonuçtur. Çalışma sonucunda bu iki yöne göre sağlık turizmi alanında ele alınmasında fayda görülen stratejik öneriler getirilmiştir.

Günümüzde alternatif turizm türlerine olan ilginin sürekli artması, COVID-19 pandemisi, küreselleşmenin beraberinde getirdiği yerelleşme gibi unsurlar dikkate alındığında sağlık turizminin odaklanması gereken öncelikli sektörler arasında değerlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye’nin bölgesel kalkınma çabaları göz önüne alındığında ülke içerisinde etkin ve verimli bir yatırım ortamının oluşturulması, yerel kaynakların iyi analiz edilerek yerinde harekete geçirilmesi ve bu sayede doğru yatırımın doğru yere kanalize edilmesiyle, illerin ihtisaslaşarak kalkınma sürecine katkı sağlaması mümkün olabilir.

Kalkınma dinamiklerinin etkin şekilde işlemesi bakımından bölgesel değerlendirmelere ağırlık verilmesi ve bu değerlendirmelerin altlık oluşturduğu stratejilerin oluşturulması yerel kalkınmaya katkı sağlayan önemli bir unsurdur. Çalışma bu açıdan değerlendirildiğinde illerin sektörel rekabetçiliğine ve il bazlı politikalara katkı sağlayacak niteliktedir. Gelir düzeyine önemli ölçüde etki etme potansiyeline sahip olan sağlık turizmüne yönelik illerin rekabetçiliğinin belirlenmesi ve ortaya konması bu açıdan önem arz etmektedir.

Çalışmada büyükşehirlerin sıralanmasıyla elde edilen sağlık turizmi potansiyellerine bakıldığında İstanbul birçok göstergede olduğu gibi 1. sırada yer almıştır. Bu sonuçta sağlık ve turizm açısından ele alınan kriterlerin çoğunda üst sırada yer alması etkili olmuştur. İstanbul’un ulaşım ağı bakımından önemli bir konuma sahip olması, sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren çok sayıda işletmeyi barındırması ve Avrupa’da önemli turizm kentleri arasında olması küresel ölçekte sağlık hizmeti arzında potansiyeli olduğuna işaret etmektedir. Bu açıdan mevcut potansiyelini geliştirmeye yönelik adımların atılması, küresel pazarlama faaliyetlerinin detaylandırılması ve özel sektörle birlikte kamu kesiminin de bu alanda tanıtıma ağırlık vermesi önerilmektedir. İstanbul’un ardından sıralamada 2. sırada yer alan büyükşehir Antalya olmuştur. Antalya’nın özellikle turizm açısından sahip olduğu altyapı değerlendirmede elde ettiği sıralamada etkili olmuştur. Hatay, Mersin, Mardin, Sakarya ve Şanlıurfa çalışmada son beş sırada yer alan iller olmuştur. Değerlendirme kriterleri bakımından bu illerin görece geride olduğu belirgindir. Hatay ve Mersin illerinin turizm potansiyeli göz önüne alındığında sağlık göstergelerinde sahip olduğu rakamlarla sıralamada gerilerde kaldıkları değerlendirilmektedir.

Çalışmada kullanılan kriterlerin, illerin sağlık ve turizm alanlarında sundukları hizmet kalitelerini içerecek ve il içerisinde hastane, ilçe, turizm aktiviteleri bakımından değerlendirme sunacak şekilde genişletilmesi gelecek çalışmaların niteliği açısından önemlidir. Bu doğrultuda il düzeyinde ihtisaslaşmış komisyonların kurulması ve ihtiyaç duyulan verilerin üretilmesi fayda sağlayacaktır. Elde edilen bu verilerle birlikte etkin bir tanıtım politikasının benimsenmesi ise döviz kazandırıcı hizmetlerin en önemlisi olan sağlık turizminin gelişmesine ve refaha dönüşmesine zemin hazırlayacaktır. Karşılaştırmada kriter ağırlıklarının CRITIC yönteminden farklı yöntemler ile elde edildiği çalışmaların yapılması da mümkündür. Benzer şekilde illerin sıralanmasında farklı çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanılması ve elde edilecek sonuçların karşılaştırılması da literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinden dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederim.

Kaynakça

- Acar, N., ve Turan, A. (2016). Sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalığı üzerine bir araştırma: Ahi Evran Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi çalışanları örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 17-36.
- Adalı, E. A. ve Işık, A. T. (2017). Bir tedarikçi seçim problemi için SWARA ve WASPAS yöntemlerine dayanan karar verme yaklaşımı. *International Review of Economics and Management*, 5(4), 56-77.
- Akat, Ö. (2008). *Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği*. Ekin Kitabevi.
- Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E., ve Ömürbek, V. (2017). Bankacılık sektöründe ENTROPI ve WASPAS yöntemleri ile performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-300.
- Aydın, G. Z. (2021). CRITIC ve TOPSIS yöntemleriyle türkiye'de bölgesel sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7(2), 412-433.
- Aydın, O. (2012). Türkiye'de alternatif bir turizm; sağlık turizmi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (2), 91-96.
- Bayın, G. (2015). Türkiye'de sağlık turizmi alanında yapılan lisansüstü tezlerin içerik değerlendirmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2015(1), 49-55.

- Can, G. F., Atalay, K. D. ve Eraslan, E. (2018). HTEA temelli CRITIC yöntemi ile bir devlet hastanesinde risk değerlendirme uygulaması. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 6, 176-187.
- Chakraborty, S., ve Zavadskas, E. K. (2014). Applications of WASPAS method in manufacturing decision making. *Informatika*, 25(1), 1-20.
- Çakır, E., ve Taş, M. A. (2021). Dairesel sezgisel bulanık çok kriterli karar verme metodolojisi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (28), 900-905.
- Dalkıran, G. B. (2017). Bir sağlık turizmi destinasyonu olarak Trakya bölgesi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(4), 162-178.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., ve Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: the critic method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770.
- Dinçer, M. Z. (1993). *Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Edinsel, S., ve Adıgüzel, O. (2014). Türkiye’nin sağlık turizmi açısından son beş yıldaki dünya ülkeleri içindeki konumu ve gelişmeleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 167-190.
- Gezen, A. (2019). Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının entropi ve WASPAS yöntemleri ile performans analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (84), 213-232.
- İçöz, O. (2009). Sağlık turizmi kapsamında medikal (tıbbi) turizm ve türkiye'nin olanakları. *Journal of Yasar University*, 4(14).
- Jahan, A., Mustapha, F., Sapuan, S. M., Ismail, M. Y., ve Bahraminasab, M. (2012). A framework for weighting of criteria in ranking stage of material selection process. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 58(1), 411-420.
- Karaca, C., ve Ulutaş, A. (2018). Entropi ve Waspas yöntemleri kullanılarak Türkiye için uygun yenilenebilir enerji kaynağının seçimi. *Ege Academic Review*, 18(3), 483-494.

- Kılıcı, L., Özdağoğlu, A., & Güler, M. E. (2020). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile termal turizmde hizmet kalitesi boyutlarının ve otel alternatiflerinin önceliklendirilmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(57), 143-159.
- Koç, E. (2019). Uluslararası tedarikçi seçim probleminde bulanık dematel yönteminin kullanımı. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 339-356.
- Lashgari, S., Antuchevičienė, J., Delavari, A. ve Kheirkhah, O. (2014). Using QSPM and WASPAS methods for determining outsourcing strategies. *Journal of Business Economics and Management*, 15(4): 729-743.
- Özsarı, S. H., ve Karatana, Ö. (2013). Sağlık turizmi açısından Türkiye'nin durumu. *Journal of Kartal Training & Research Hospital/Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, 24(2).
- Pekkaya, M. ve Dökmen, G. (2019). OECD ülkeleri kamu sağlık harcamalarının ÇKKV yöntemleri ile performans değerlendirmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(4), 923-950.
- Sağlık Turizm Derneği ve Sağlık Vakfı. (2010). Dünyada ve Türkiye'de Sağlık Turizmi 2010 Durum Tespit Raporu ve Çözüm Önerileri. [URL: <https://docplayer.biz.tr/555483-Durum-tespit-raporu-ve-cozum-onerileri.html>].
- Saygın, Z. Ö., ve Kundakcı, N. (2020). Sağlık göstergeleri açısından oecd ülkelerinin EDAS ve ARAS yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Alanya Akademik Bakış*, 4(3), 911-938.
- Zavadskas, E. K., Turskis, Z., Antucheviciene, J. ve Zakarevicius, A. (2012). Optimization of weighted aggregated sum product assessment. *Elektronika ir elektrotechnika*, 122(6):3- 6.

**The Comparison of the Health Tourism Potentials of
Metropolitan Cities in Turkey Using CRITIC and WASPAS
Method**

Extended Abstract

Aim: Diversification of incomes is an important element in economic and social development efforts. Health tourism, which has an important place in this diversity, has started to be discussed more, especially after the COVID-19 pandemic. Therefore, it has become a necessity for countries to develop diversity in alternative tourism services. In this context, this study compares the health tourism potentials of metropolitan cities in Turkey.

Method(s): In this study, the medical health tourism potentials of metropolitan cities in Turkey were compared with the decision-making methods that provide a scientific dimension in decision-making processes over general data. The criteria used in this comparison were determined at the provincial level. Health infrastructure and tourism indicators are used together. The weighting of the criteria used in the comparison method in terms of giving healthy results was also done with CRITIC, which is a similar multi-criteria decision-making method. Two-way results were obtained with the application of the methods. The first is to observe the degree of importance according to the weights of the criteria used. The second is the result obtained according to the final ranking of 30 metropolitan cities. As a result of the study, strategic suggestions were made according to these two aspects, which are beneficial to be considered in the field of health tourism.

Findings: As a result of the ranking made with the WASPAS method, the province with the highest weighted common general criterion value was Istanbul. Istanbul was followed by the provinces of Antalya, Ankara, Izmir and Adana, respectively. On the other hand, Şanlıurfa was the province with the lowest criterion value and ranked last among the metropolitan cities. Along with Şanlıurfa, the provinces in the last place were Hatay, Mersin, Mardin and Sakarya.

Conclusion and Discussion: According to these results, strategic suggestions that are considered to contribute to regional and national competitiveness in the field of medical health tourism are also included. Considering the health tourism potentials obtained by

ranking the metropolitan cities in the study, Istanbul ranked first in many indicators. In this result, it has been effective that it is in the top rank in most of the criteria discussed in terms of health and tourism. The fact that Istanbul has a powerful position in terms of the transportation network, hosts many businesses operating in the field of health tourism and is among the important tourism cities in Europe indicates that it has the potential to supply health services on a global scale. In this respect, it is recommended to take steps to develop its current potential, to elaborate global marketing activities, and to focus on promotion in this area, as well as the private sector and the public sector. The metropolitan city of Antalya ranked 2nd after Istanbul. The infrastructure of Antalya, especially in terms of tourism, has been effective in the ranking it has achieved. Hatay, Mersin, Mardin, Sakarya and Şanlıurfa were the last five provinces in the study. These provinces are relatively behind in terms of evaluation criteria.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University

Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2

Yıl/Year: 2022, s. 175-206

DOI: 10.33399/biibfad.1119347

ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307

Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 20.05.2022

Kabul/ Accepted: 31.08.2022

BİR KAMU POLİTİKASI ARACI OLARAK DÜRTME

Nudge as a Public Policy Tool

Veysel ERAT*

Dilek ALMA SAVAŞ**

Öz

Yasal olarak tanımlanmış eylemleri gerçekleştirmek ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan kamu politikalarının birçok aracı bulunmaktadır. Politikanın başarıya ulaşmasının önemli bir unsuru olan araçlar; genel bir sınıflandırma ile normlar, mali düzenlemeler ve bilgi şeklinde üçe ayrılmaktadır. Devletlerin çözmekte zorlandığı kamu politikası sorunlarının ortaya çıkması ve bu sorunların gittikçe artması geleneksel araçların problem çözme noktasında yetersizliğini göstermiştir. Bu durum yeni araçların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çalışmanın konusu olan dürtme, yeni araçlardan biridir. Dürtmeyi bir kamu politikası aracı olarak değerlendirmeyi amaçlayan çalışmada öncelikle araçlar ve dürtme konusundaki kavramsal çerçeve ele alınmıştır. Akabinde dürtme bir politika aracı olarak ele alınmış ve son kısımda dürtmeye yöneltilen eleştirilere yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda dürtmenin devletler tarafından giderek daha fazla kullanılan bir araç olduğu anlaşılmıştır. Ancak dürtme aracının genel kabul gören bir araç olmadığı sonucuna varılmıştır. Hükümetler tarafından başarılı bir şekilde kullanılan dürtmeler karşısında etik temelde eleştiriler söz konusudur. Dürtmenin bir politika aracı olarak kullanılmaya ve ortaya çıkan sonuçlara göre dürtmeleri savunan ve eleştiren çalışmaların sayısının artmaya devam edeceği anlaşılmaktadır.

*Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, veyselarat@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0735-5432>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Ahlat MYO, dalma@beu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6246-8539>.

Anahtar Kelimeler: Dürtme, kamu politikası, kamu politikası araçları, etik.

JEL Kodları: D70; D78

Abstract

Many public policy tools are constituted to perform legally defined actions and thus fulfill the needs of the people. Policy tools, which are an important element of the policy's success, are divided into norms, financial regulations and informative attitudes with general classification. The emergence of public policy problems that the states have difficulty in solving and the increasing number of these problems have shown the inadequacy of the aforementioned traditional tools in problem-solving. This has led to the emergence of new tools. The nudge, which is the subject of this study, is one of the new tools. In the study, which aims to evaluate nudging as a public policy tool, primarily the tools and the conceptual framework about nudging are discussed. Afterwards, nudging was handled as a tool of politics, and in the last part, criticisms of nudging were included. At the end of the study, it was understood that a nudge is a tool used more and more by the states. However, it was concluded that the nudge tool is not generally accepted. Despite the nudges successfully used by governments, there are criticisms on an ethical basis. According to the result, nudges will continue to be used as a policy tool, and the number of studies defending and criticizing nudges will continue to increase.

Keywords: Nudge, public policy, public policy tools, ethic.

JEL Codes: D70; D78

1. Giriş

Devletlerin çözmekte zorlandığı büyük kamu politikası sorunları çağında yaşıyoruz. Obezite, iklim değişikliği, terörizm, ırk ayrımcılığı, yolsuzluk ve genç işsizliği bunlardan yalnızca birkaçıdır. İnsan deneyiminin tüm yönlerine yayılan çok sayıda başka konunun anılan listeye dahil edilmesi mümkündür (John, 2018: 1). Problemlerin üstesinden gelebilmek için birçok kamu politikası üretilmektedir. Üretilen kamu politika ve programları kadar politikaların hedeflerine varması için kullanılan teknik ve araçlar da önemlidir. Her aracın kendine özgü bir karakteri vardır. Araçların özelliğini anlamak, devletlerin hedeflerine ulaşması muhtemel politika ve paketler tasarlanmanın önemli bir yönüdür. Özellikle yaygın problemler söz

konusu olduğunda, bir politikada birden çok hedef ve birden çok sektör yer aldığına, politika araçlarını seçmek ve politika portföylerini tasarlamak daha karmaşık hale gelmektedir. Bu nedenle kamu politikası alanında politika aracı çeşitlerini tanımlayan ve politika yapıcılarının araç seçiminin mantığının ne olduğunu sorunsal edinen birçok çalışma vardır (Howlett, 2018).

Sürekli araştırma ve analiz konusu olan kamu araçlarını inceleyen temel bilim dalı siyaset bilimi ve özellikle kamu politikasıdır. Her iki alanda geliştirilen birçok tipoloji vardır. Sayıları farklı olsa da araçlar; yasaklayıcı, teşvik edici ve bilgilendirici olarak sınıflandırılmaktadır. Geleneksel olarak nitelendirilen bu araçlar gittikçe geliştirilse de karmaşık problemleri çözmekte yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle vatandaşların da kendileri ve içinde yaşamış oldukları toplum için faydalı olacak şekilde hareket etmelerini sağlamak, böylece belirlenen politika hedeflerine daha etkili ve kolay bir şekilde varmak için yeni teknik ve araçlara ihtiyaç duyulmuştur. Richard Thaler ve Cass Sunstein tarafından geliştirilen dürtme teorisi bu arayışın sonucunda ortaya çıkmıştır. Bireylerin günlük hayatında rasyonel olmadığı ve davranışsal önyargılardan etkilendiği varsayımına dayanan teori, geleneksel politika araçlarında (yasaklama, teşvik etme, bilgilendirme) değişiklik yapmadan bireylerin davranışlarını öngörülebilir bir şekilde değiştiren seçim mimarisinin herhangi bir yönü olarak tanımlanmaktadır (SK, 2020).

Dürtme teorisinin geliştirilmesinden kısa bir süre sonra, farklı ülkelerde birçok politika yapıcı dürtmeyi geleneksel politika araçlarıyla birlikte kullanmaya başlamıştır. Türkiye de bu ülkelerden biridir. Diğer taraftan teori akademik alanda, başta doğası gereği içerisinden çıktığı davranışsal ekonomi ile birlikte kamu politikası ve siyaset bilimi yazınında, ele alınmaya başlanmıştır. Türkiye’de de görece yeni olmakla birlikte dürtmeyi bir kamu politikası aracı olarak ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar incelendiğinde davranışsal ekonomi literatürünün ağırlıklı olduğu görülmektedir (Aldemir ve Kaya, 2020; Özdemir, 2019; Erdoğan ve Karagöl, 2020; Serim ve Küçükşenel, 2020). Diğer bir ifade ile teori kamu politikası alanından çok davranışsal ekonomi alanında çalışan yazarlarca ele alınmıştır.

Dürtme teorisi, Türkiye’de hatırı sayılır bir literatüre kavuşan kamu politikası disiplini çerçevesinde henüz ele alınmamıştır. Kamu politikasında araçlar konusunun Türkiye’de literatürün zayıf yönü olmasının bunun en önemli nedeni olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, kullanılan aracın iktisadi bir araç olmasının disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirdiğinden hareketle, dürtme teorisinin, hem davranışsal iktisat hem de kamu politikası disiplininin kolajı içerisinde ele alınmasıdır. Böylece her iki yaklaşıma da katkı sunulması hedeflenmiştir.

Çalışma yedi ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kamu politikasında araçlar konusu, ikinci bölümde dürtmenin kavramsal çerçevesi ele alınacaktır. Üçüncü bölümde dürtme bir kamu politikası aracı olarak araçlar teorisi açısından incelenecek, dördüncü bölümde politika yapıcılar için dürtme ilkelerine yer verilecektir. Son iki bölümde dürtmenin etkililiği ve dürtmeye yönelik etik temelli eleştiriler üzerinde durulacaktır.

2. Kamu Politikaları Araçları: Tanım ve Kapsam

Kamu politikası, amaçlar veya içerik yoluyla olduğu kadar teknikler ve araçlar aracılığıyla da inşa edilen sosyo-politik bir alandır. Bir kamu politikası aracı, taşıdığı temsillere ve anlamlara göre devlet ile hitap ettiği kişiler arasında belirli sosyal ilişkileri düzenleyen hem teknik hem de toplumsal bir işleve sahiptir (Lascoumes ve Le Gales, 2007: 4). Kamu politikası literatüründe politika araçlarının ne olduğunu anlamanın veya tanımlamanın farklı yolları bulunmaktadır. Genel bir tanımlama ile politika araçları, önceden belirlenmiş bir dizi hedefe ulaşmak için yönetim makamları tarafından kullanılan tekniklerdir (Hettiarachchi ve Kshourad, 2019). Devlet-toplum ilişkisini vurgulayanlara göre politika araçları, devlet ve vatandaşlar arasındaki belirli ilişkileri organize ederek kamusal eylemi yapılandıran teknik ve sosyal araçlardır. Kamu müdahale araçlarının belirli bir gerçeklik olarak değil, sosyal ve analitik yapılar olarak var olduğunun altını çizen yaklaşıma göre, politika araçları politika yapıcılar tarafından birleşik bir şekilde kullanılan eşitsiz girişimleri gruplayan ideal kategorilerdir. Öte yandan, hükümet aktörünün gücünü vurgulayanlar ise politika araçlarını, hükümet yetkililerinin

destek sağlamak ve sosyal değişimi gerçekleştirmek veya önlemek için güçlerini kullandıkları teknikler dizisi olarak görmektedir (Franco Vargas ve Roldán Restrepo, 2019: 105). Konuyla ilgili tüm paydaşları motive etmeyi amaçlayan yetkililer tarafından tasarlanan müdahaleler olarak görülen politika araçları (Hettiarachchi ve Kshourad, 2019), politika oluşturma ve politika uygulama aşamaları arasında bir bağlantıdır. Politika oluşturmadaki niyet, araç aracılığıyla politika uygulamasına yansıtılır (Ali, 2013).

Devlet otoritesinin kullanımını ya da onun bilinçli olarak sınırlandırılmasını içeren yönetim teknikleri olan politika araçları, siyaset biliminin yanı sıra günlük görevlerini yerine getirirken toplumdaki bireylerin davranışlarını sıklıkla etkiledikleri için iktisat alanını da ilgilendirir. Bu nedenle, politika araçlarının incelenmesi uzun süredir özellikle bağımsız iki literatür tarafından karakterize edilmektedir (Howlett, 2005: 31). Devletlerin araçlarını inceleyen birinci nesil bilim insanları, büyük ölçüde iş dünyası-hükümet ilişkilerinin analizi ve devlet düzenlemesinin ve ekonomi politikalarının oluşumunun iş verimliliği üzerindeki etkileri ile ilgilenmişlerdir. Bu iktisatçılar çabalarını devlet müdahalesini haklı çıkaracak piyasa başarısızlıklarına ve bu başarısızlıkları düzeltebilecek olası yönetim tekniklerini belirlemeye yoğunlaştırmışlardır. İkinci nesil çalışmalar araç seçim süreçlerine ilişkin politikayla daha ilgili modeller geliştirmeye çalışmışlardır. Araçlar üzerine yakın zamanda yapılan üçüncü nesil çalışmalar, birinci ve ikinci nesil teorisyenler tarafından geliştirilen modelleri özellikle karmaşık ve çok amaçlı ortamlarda optimal politika aracı tasarımı için geliştirmeye çalışmışlardır (Howlett ve Rayner, 2007: 3-4).

Anılan süreçte farklı disiplinlerin yaklaşımı, kamu müdahale araçlarının neler olduğu konusunda farklı anlayışlara yol açmıştır. Başka bir deyişle, politika araçlarını; ekonomi (neoklasik iktisat veya kamu sektörü iktisadı) ve politik teoriler (Weberian, yeni yönetim, post-yönetim modelleri veya neo-Weberian) farklı bir mercekle incelenmişlerdir. Bu, kamu politikası araçlarının farklı tanımlarının -çoğu zaman birbirleriyle konuşmadan- bir arada var olmasına neden olduğu gibi farklı tipolojilerin de ortaya çıkmasını sağlamıştır (Franco Vargas ve Roldán Restrepo, 2019: 105).

Çoğu akademisyen devletlerin bir takım araçlara sahip olduğunun ve bu araçların bir kamu politikası hedefine ulaşmak için farklı mekanizmalar içerdiğinin farkındadır. Fakat kamu politikası araçlarının sınıflandırılmasında bir takım eksiklikler ve bu sınıflandırmaların politika analizinin diğer yönleriyle bağlantısında zayıflık söz konusudur. Politika araçlarını sınıflandırmaya yönelik ilk büyük girişim, Kirschen'in ekonomi politikası için mevcut araçlarla ilgili analiziyle olmuştur. 64 tür aracı içeren çalışma çok ayrıntılı bir analizdir. Bu, araçların bir sınıflandırmasını oluşturmaktan ya da bir tür aracın sahip olabileceği geniş etki yelpazesinin analizinden ziyade, mevcut araçların ve bunların ekonomik etkilerinin sayımına yönelik bir girişimdir. Daha sonraki sınıflandırma çalışmaları, mevcut araçların daha ayrıntılı analizlerini sağlamıştır (Linder ve Peters, 1989: 39-42). Salamon (2001: 1645), yaygın kullanılan 13 politika aracı saymıştır: Hükümet, sosyal düzenleme, ekonomik düzenleme, sözleşme, hibe, kredi, kredi garantisi, sigorta, vergi harcaması, harçlar, sorumluluk hukuku (işveren yükümlülükleri), devlet kurumları ve harcama belgeleri. Leyva ve Cifuentes (2015: 273), Salamon'un listesini genişleterek araç sayısını 32'ye çıkarmıştır. Rogge ve Reichardt (2016) teorik ve ampirik araştırmalardan yola çıkarak üç tür "birincil araç" (ekonomik araçlar, düzenlemeler ve bilgi) ile bu araçların amaçlarını (teknoloji zorlaması, talep çekme ve sistemik kaygılar) birleştirdikleri 3 x 3 matris tipolojisi önermişlerdir. Matris ile gerçeği aşırı basitleştirdiklerini belirten yazarlar, saymış oldukları araçları "birincil" olarak niteleyerek sınırlı sayıda sundukları araçlar ile ilgili gelebilecek eleştirilerin önünü kapatmaya çalışmışlardır.

Vedung (2010: 31-34), devletler tarafından kullanılan tüm politika araçlarını daha genel ve anlaşılır bir sınıflandırma ile üç temel kategoriye ayırmıştır. Bunlar düzenlemeler, ekonomik araçlar ve bilgi'dir. Bu araçların karşılığı olarak kullanılan temsili kavramlar ise sırası ile sopa (sticks), havuç (carrots) ve öğüttür (sermons). Buna göre, devletler vatandaşları zorlayabilir (sopa), vatandaşlara ödeme yapabilir veya ödeme yapmalarını isteyebilir (havuç) ya da onları ikna edebilir (bilgi/öğüt). Düzenleyici durumda, vatandaşlar devletin yapmasını istediği şeyi yapmakla yükümlüdür. Düzenlemeler, alıcıların yasal olarak belirlenenlere göre hareket etmelerini zorunlu

kılan ve insanları etkilemek için hükümet birimleri tarafından üstlenilen önlemlerdir. Burada “düzenleme”, hükümet tarafından olumsuz yaptırımlar veya olumsuz yaptırım tehditleriyle desteklenen zorunlu nitelikteki kurallar, emirler, direktifler, normlar, standartların ve yasal hükümlerin yayınlanmasını ifade etmektedir. İkinci durumda, vatandaşlar eylemi yapmakla yükümlü değildir, ancak maddi kaynak aktarımı veya yoksun bırakma pratiği ile eylemin yerine getirilmesi kolaylaştırabilir veya zorlaştırabilir. Muhatapların ilgili önlemleri almak zorunda olmaması, ekonomik araçları düzenlemelerden farklı kılan bir gerçektir. Ekonomik politika araçları, ister nakit ister aynı olsun, maddi kaynakların dağıtılmasını veya alınmasını içerir. Ekonomik araçlar, belirli eylemleri gerçekleştirmeyi para, zaman, çaba ve diğer değerli şeyler açısından daha ucuz veya daha pahalı hale getirir. Muhataplar, bir devlet teşvikinden yararlanmak için gerekli önlemleri almakta tereddüt ettikleri için kullanılmaya karar verebilirler veya kendi çıkarları için bir hibe başvurusunda bulunmayı tercih edebilirler. Ancak onları daha ucuz hale getirir. Üçüncü durumda, ilişki ikna edicilik üzerine kuruludur. Yani sadece iddiaların ve sebeplerin iletilmesini içerir, ancak bu durum ne maddi kaynakları ne de zorunlu direktifleri içermektedir. Dağıtılan bilgi; eldeki sorunun doğası, insanların sorunu gerçekte nasıl ele aldığı, mevcut durumu değiştirmek için alınabilecek önlemler ve bu önlemlerin muhataplar tarafından neden alınması gerektiğinin nedenleri ile ilgili olabilir. Bilgi durumunda, devletlerin insanları arzu ettiği şeyi yapmaları konusunda etkilemek için bilgi aktarımından veya ikna edici akıl yürütmeden başka bir şey sunulmamaktadır. Kamu politikasında devlet, vatandaşları neyin iyi neyin kötü, neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda bilgilendirebilir. İnsanların ne yapmasına izin verildiği veya nasıl hareket etmeleri ve davranmaları gerektiği hakkında bilgi sağlayabilir. Bilgi kategorisi, yalnızca nesnel ve doğru bilgiyi değil, aynı zamanda hangi olgu ve önlemlerin iyi veya kötü olduğuna ilişkin yargıları ve vatandaşların nasıl hareket etmesi ve davranması gerektiğine ilişkin tavsiyeleri de kapsar. Devlet yönetiminin ekonomik araçlarında olduğu gibi, hiçbir devlet yükümlülüğü veya zorlama söz konusu değildir. Muhataplar hiçbir koşulda bilgilerde önerilen şekilde hareket etmek zorunda değildir. Tavsiyelere uyup uymamak tamamen vatandaşlara bağlıdır. Bir

yükümlülüğün olmaması, bilgiyi tanıma gereği zorunlu davranış kurallarını içeren düzenlemeden farklı kılar. Bununla birlikte, bilgi, maddi kaynakların dağıtılması veya alınmasının söz konusu olmadığı, ekonomik politika araçlarından da farklıdır. Dağıtılan bilgiler, muhatapların önerilen önlemleri almaktan maddi olarak fayda sağlayacağına dair argümanları çok iyi içerebilir. Ancak devlet, ne eylem yapanı maddi olarak ödüllendirir, ne de hiçbir şey yapmayanları maddi olarak mahrum eder. Sunulan tek şey veriler, gerçekler, bilgi, argümanlar ve ahlaki itirazlardır.

Kamu politikaları araçları literatürünü inceleyerek, kayda geçen tipolojileri bir araya getiren Franco Vargas ve Roldán Restrepo (2018: 108-109), yazar sayısı kadar tipolojinin var olduğunu göstermiştir. Benzer bir yaklaşımla kamu politikası araçları literatürünü sekiz tipoloji üzerinden inceleyen Acciai ve Capano (2020), politika araçlarıyla ilgili birçok kavramsallaştırma, sınıflandırma ve araç listelerinin önerildiğini ve önerilmeye devam ettiğini belirtmişlerdir. Ancak önerilen tipolojilerin çokluğunun kafa karışıklığına neden olduğunun, ampirik analizler için uygun olmadığı ve aslında birbirinden çok da farklı yönlerinin bulunmadığının altını çizmişlerdir. Yazarlara göre, ihtiyaç duyulan daha fazla bilimsel birikimdir ve bunu başarmanın yolu da “etkili politikaların nasıl tasarlanacağına odaklanmak”tır. Bu nedenle herhangi bir politika aracını belirlenmiş bir tipoloji ile incelemek yerine araç ve politika başarısı/başarısızlığı ilişkisini analiz etmek en azından mevcut literatür açısından daha yararlı olacaktır. Nitekim politika araçlarının seçiminin bir programın başarısı üzerinde ve dolayısıyla politika kapasitesi üzerinde önemli bir etkisi olduğunu iddia eden önemli çalışmalar vardır (Peters, 2005: 73). Bu dinamikle hareket eden bir çalışmada araçlarla ilgili birincil derecedeki olağan sorular araçların etkinliği, verimliliği ve bunların formüle edicileri tarafından hedef kitlelerdeki değişiklikleri fiilen üretme kapasiteleri hakkında olacaktır. Bu çalışmanın konusu olan dürtme ile ilgili olarak, politikaların halk tarafından kabul edilebilirlikleri ve belirli araçların bireylerin özerk seçimler yapmalarına ne ölçüde izin verdiği gibi normatif sorular da bu kapsamdadır (Peters, 2000: 37).

3. Dürtmenin Tanımı, Derece ve Özellikleri

Yaşamlarının her alanında karar verme süreciyle karşı karşıya olan bireyler; ana akım iktisat yaklaşımına göre karar verme sürecinde iktisadi davranışlarında rasyonel hareket eden, kişisel çıkarları peşinde koşan, faydasını en üst seviyeye taşıyacak seçeneği tercih eden, alternatifleri değerlendirerek daima mükemmel ya da en iyi kararları vermeye çalışan bir aktör olarak ifade edilmektedir. Öte yandan iktisadi davranışların psikolojik unsurlarla birlikte ele alınması gerektiğini savunan davranışsal iktisat, bireylerin duygu, sezgi, bilinçaltı dürtüleri gibi çeşitli psikolojik algılara sahip, bilişsel ön yargılar ve yanılıklar ya da zihinsel kısa yollarla bilinçli kararların yanı sıra bilinçsiz karar alabilen ve sosyal çevreyle etkileşimde olan normal bir birey olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla davranışsal iktisada ilişkin bilişsel ön yargı ile yanılıkların ve kavramların karar verme sürecindeki bireylerin davranışlarının anlaşılabilirliğini artırdığı belirtilmektedir. Bu yüzden, bireylerin karar verme sürecindeki davranışlarında davranışsal iktisat kavramlarının kullanımı faydalı olacaktır.

Davranışsal iktisat içinde gelişen ve bu çalışmanın temelini oluşturan dürtme teorisi, Thaler ve Sunstein'in "Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth and Happiness" adlı kitabının ana konusudur. Söz konusu kitap, dürtülerle davranışsal iktisadın politika yapımında etkisini ortaya koymaya çalışan önemli bir çalışmadır. Bu kitapta yazarların, dikkat çektikleri önemli bir nokta insanlar fark etmese de dürtülerin her yerde olduğu ve dürtülerin küçük ya da önemsiz görünen konularda dahi insanların davranışlarını etkilediğidir.

Seçim mimarisinin, insan davranışlarını öngörülebilecek bir şekilde, herhangi bir seçeneğe yasak koymadan ya da ekonomik teşviklerini önemli derecede değiştirmeden yönlendirmesi dürtü olarak adlandırılmaktadır (Thaler ve Sunstein, 2017: 17; Hansen, 2016: 160). Bir müdahalenin ya da yönlendirmenin dürtü sayılabilmesi için müdahaleden/yönlendirmeden kaçınılması kolay ve ucuz olmalıdır. Ayrıca dürtüler emir niteliği taşımazlar. Şöyle ki meyveyi göz önünde ya da göz hizasında bir yerlere koymak bir dürtme iken abur cubur ya

da hazır yiyeceklerin yasaklamak dürtü değildir (Thaler ve Sunstein, 2017: 17). Dürtüler, insanların hayatlarını daha basit, daha güvenli ya da daha kolay hale getirme amacı taşımaktadır. (Sunstein, 2014: 584).

Dürtme bir tür hatırlatma olarak da ele alınabilir. Bu çerçevede ele alınacak dürtmeler kişilerin sosyal özgürlüklerine dokunmadan bir dizi sosyal sorunun minimum maliyetle ele alınmasının olası olabileceğini iddia etmektedir (Erdoğan ve Karagöl: 2019). İnsanların davranışlarını belirli yönlere yönlendirirken yine de kendi tercihlerini yapmalarına ya da kendi yollarına gitmelerine müsaade eden, seçimlerini koruyan müdahalelerle (Sunstein vd., 2017: 1), diğer bir ifadeyle dürtme ile ilgili şu önemli üç özelliğe Sunstein (2014)'in yaptığı çalışmada değinilmektedir. Bu özelliklerin ilkinde; dürtmelerin, seçim özgürlüğü sağladığı ya da seçim özgürlüğünü desteklediği belirtilirken, ikinci özelliğinde; dürtmelerin, şeffaf ve etkin olduğu belirtilmektedir. Dürtmelerin de dâhil olduğu tüm politikalar da kanıtların gerekliliği önemli olduğundan; kanıtlama ve test etme gereksinimi sonuncu özellik olarak ifade edilmektedir. İlk özellik; bazı dürtmeler, “ılımlı (yumuşak, soft) paternalizm (insanları belirli bir yöne yönlendirdiklerinden)” olarak adlandırılrsa dahi dürtmelerin, karar vericiyi kararında özgür kıldığını, karar vericinin tam seçim özgürlüğünü korumak için özel olarak tasarlanmakta olduğunu ifade etmektedir. İkinci özellik; herhangi bir dürtmenin gizli ve örtülü değil, şeffaf ve açık olması gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle hükümet kararlarının, kamu incelemesine ve teftişine tabi olması ve halkın dürtüleri gözden geçirebilmesi ve inceleyebilmesi gerektiğini işaret eder. Son özellik ise dürtmelerin dikkatli ve kontrollü deney yapma amacıyla olduğu ve randomize kontrollü çalışmalar da dahil olmak üzere ampirik testlerin vazgeçilmezliğini öne sürmektedir (Sunstein, 2014:584-585).

Dürtmeler, karar vericiler olarak bireylerin özerkliği üzerindeki etkilerinin derecesine göre değişmekte ve bu tür etkinin üç düzeyi (birinci, ikinci ve üçüncü derece dürtme) bulunmaktadır. Bu çerçevede, birinci derece dürtme; bireyin karar verme özerkliğine saygı duymakta, yansıtıcı karar vermeyi geliştirmektedir. Ayrıca hatırlatıcı ya da basit bilgilerin aktarılmasını içermektedir (“Vergi beyannamesini tamamlamak için üç hafta kaldı” örneğindeki gibi.)

İkinci derece dürtme, davranışsal temellere dayanmakta ya da bir kararı istenilen yöne yönlendirmek için sınırlamalar koymaktadır. Bu nedenle kararları şekillendirmek için varsayılan bir kural konulabilir (organ bağışında varsayılan rızada olduğu gibi) veya karar vermede fiziksel ortam, etkiyi uygulamak üzere tasarlanabilir (ofiste sigara içme alanının çalışma alanından uzak bir yere yerleştirilmesi gibi). Üçüncü derece dürtme, diğer dürtmelerin yapmadığı ölçüde davranışsal manipülasyon içermektedir. Sigara paketinin üzerinde bir ölü görüntüsünün gösterilmesinde olduğu gibi özerkliğe daha ciddi bir müdahalede bulunmaktadır. Bu türden bir manipülasyonda, tüm seçeneklerin değerlendirilmesini engelleyen ve ajanın kendi tercihlerine göre hareket etme yeteneğini tehdit eden duygusal bir güce sahip bir mesajın kullanılması söz konusudur (Baldwin, 2014: 835).

Hagman vd. (2015) yapmış oldukları çalışmada dürtmeyi yararlanıcıları açısından ele almakta ve dürtmeyi; birey yanlısı ve toplum yanlısı dürtmeler şeklinde iki farklı sınıfa ayırmaktadır. Birey yanlısı dürtme, kişileri tercihlerinde en iyi seçeneği tercih etmeye yönlendirmekte ve uzun dönemde kişilerin iyi oluşlarına olumsuz yönde etki edebilecek irrasyonel davranışlardan kaçınmalarını sağlamaktadır. Ayrıca birey yanlısı dürtmeler, irrasyonel davranışları dengelemeyi hedefleyerek kişilerin daha iyi bir durumda olmalarını sağlamaktadır. Diğer yandan toplum yanlısı dürtme, birey yanlısı dürtmelerde belirtilenin aksine toplumun çıkarlarına odaklanarak, toplum için iyi olanların tercih edilmesini ve bunların kamu politikasında kullanılması amaçlamaktadır. Toplum yanlısı dürtme uygulamalarıyla, toplumsal faydanın artırılması bireylerin faydalarına uygun olmayabilirken toplumun fayda maksimizasyonu sağlanmakta ve toplum bireyin önünde yer almaktadır (Hagman vd.,2015: 441). Congiu ve Moscati (2022) çalışmasında, Hagman (2015)'in dürtme türlerine üçüncü bir tür olarak "dürtücü yanlısı dürtmeleri" eklemektedir. Bu tür dürtme öncelikle dürtücüye (dürtenlere) yarar sağlamaktadır. Dürtü ve pazarlama tekniklerinin benzer yönleri bulunduğundan, bu tür dürtmelerde, dürtülerin dürtü mü yoksa pazarlama tekniği mi olduğunu anlamak güçleşmektedir. Hem dürtme hem de pazarlama teknikleri kişilerin bilişsel

önyargılarında yararlanarak hareket etmektedirler. Bu yüzden, bazı durumlarda pazarlama teknikleri de toplum yanlısı dürtme olarak kabul edilebilir ve dürtme ile pazarlama tekniklerini birbirinden ayırmak zorlaşır. Buna karşılık, dürtme ve pazarlama teknikleri arasında birbirlerinden ayırıcı bazı önemli farklılıklar da bulunmaktadır. Şöyle ki dürtme, dürtülmüş kişinin iyi olma halini arttırıcı bir özellik sergilerken, pazarlama teknikleri ise tersine dürtücü tarafın kârını, dürtülen kişinin kaybindan bağımsız olarak arttırmayı hedeflemektedir (Congiu ve Moscati, 2022: 195-196).

4. Bir Kamu Politikası Aracı Olarak Dürtme

Bir kamu politikası aracı olarak dürtmenin yukarıda anılan (düzenlemeler, ekonomik araçlar ve bilgi) üç kategoriden daha geniş bir kavram olduğundan, nereye konumlandırılacağı açık değildir. Lordlar Kamarası'nın yayımlamış olduğu bir rapora göre, bir kamu politikası aracı olarak dürtme düzenleyici müdahaleleri kullanan ya da açık iknaya dayanan geleneksel hükümet girişimlerinden farklıdır (House of Lords, 2011). Diğer bir ifade ile dürtme, sopolarin (düzenleyici araçlar) ve finansal havuçların (mali veya mali olmayan teşviklerin) içerisinde yer almaz. Seçme özgürlüğünü ortadan kaldırmak yerine, korudukları için sopa değildirler ve çok maliyetli olmadığı için finansal havuç değildirler. Dürtme vatandaşların bilinçli bir şekilde düşünmesini sağlamadan seçimlerine dayandığı için doğrudan bilgi sağlama gibi açıkça ikna edici müdahaleleri de içermez (Bekkers, vd., 2015). Bu nedenle mevcut literatür dürtmeyi yeni bir politika aracı, yeni bir yaklaşım ya da yeni bir yönetme tekniği olarak tanımlama eğilimindedir (Jones, vd., 2011: 484). Davranışsal ekonomi ile politikalar arasındaki ilişkinin, Adam Smith ve 20. yüzyılın başlarındaki diğer ekonomistlere kadar uzun bir süredir tartışıldığını belirten görüşler de Nudge kitabında ortaya atılan yaklaşımın davranışsal ekonomi ve politika arasındaki ilişkide göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu belirtilmektedir (Bogliacino vd., 2016).

Geleneksel politika araçlarının etkililik açısından sınırlarına ulaşması, bu yeni yönetim tekniğini ortaya çıkaran genel nedendir. Artan kişisel borç seviyeleri, finansal kötü yönetim, obezite gibi yeni

kişisel sağlık sorunlarının ortaya çıkması, aile sorunları, iklim değişikliğini ele alma ihtiyacının ortaya koyduğu yeni zorluklar gibi bir dizi sosyo-ekonomik süreç, devlet kurumlarının dünyadaki rolüne ilişkin tartışmaya katkı sunmuştur. Zararlı sosyo-ekonomik ve çevresel durumları, neoliberal toplumun “hoşgörü” anlayışı ile çözmek temel bir mesele haline gelmiştir. Tam da bu noktada davranıştan ilham alan stratejilerin kamu aktörlerinin politikalarını daha etkili hale getirmeleri için zarif bir araç olup olmayacağı sorusu ortaya çıkmıştır (Loer, 2019). Dürtmelerin gerçekten de en gerçek ve kesin olarak davranışsal içgörülere dayanan politika müdahaleleri kümesi olduğunu iddia etmek mümkündür (Galizzi, 2014: 49). Davranışsal içgörü, temelde üç ana kavramla anılmaktadır: (i) Dürtme (nudge), (ii) seçim mimarisi (choice architecture) ve (iii) Liberter paternalizm (libertarian paternalism) (Özdemir, 2019:248). Dürtmenin devlet eliyle uygulanmasını ifade eden liberter paternalizm, özellikle davranışsal ekonomi ve davranışsal psikolojinin yeni akademik konu alanlarının gelişimiyle ilgili olarak bir dizi bilimsel gelişmeye konu olmuştur (Schmidt ve Engelen, 2020: 3).

Dürtme, kamu politikalarında birkaç açıdan faydalı olacağı savıyla giderek yaygınlaşmıştır. Bu savlar özetle şunlardır: Öncelikle dürtmeler faydalı politikaları teşvik etmek için uygun maliyetli politikalarlardır. Diğer araçlara göre nispeten ucuz ve uygulanması kolaydır. İkinci olarak, dürtmeler seçenekleri değiştirmedeği, tamamen ortadan kaldırmadığı ya da ekonomik teşvikleri önemli ölçüde değiştirmedeği için tipik olarak seçim özgürlüğüne saygı göstermektedir. Üçüncü olarak, bazı çalışmalar, vergilendirme ve para cezaları gibi geleneksel müdahalelerle karşılaştırıldığında, vatandaşların dürtmeleri kabul etme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Genel olarak, insanlar destekledikleri ve özdeşleşebildikleri taraflarca uygulandıkları sürece dürtmeleri memnuniyetle karşılama eğilimindedir (Schmidt ve Engelen, 2020: 3).

Hükümetlerin asgari maliyetlerle ve bireylerin seçim özgürlüklerini koruyarak politika amaçlarına ulaşabilmeleri dürtmenin giderek daha çok uygulama alanında yer almasını sağlamaktadır. Dolayısıyla günümüzde çok sayıdaki ülke dürtme uygulamalarından faydalanmakta, davranışsal içgörü çalışmaları yapmakta ve

birim/birimler kurmaktadır (Erdoğan ve Karagöl: 2019). Hükümetler bünyesinde davranışsal içgörü çalışmalarının ilk örneği 2010'da Birleşik Krallık'ta Kabine Ofisi bünyesinde oluşturulan Behavioural Insights Team- BIT birimidir (Özdemir, 2019: 253). Ardından ABD hükümeti Social and Behavioral Sciences Team'i kurmuştur. Davranışsal içgörü çatısı altında toplanan söz konusu takımlar uygulanacak politikaları kişisel davranışlar üzerinde etkili olacak şekilde geliştirip biçimlendirmek maksadıyla varlıklarını sürdürmektedir (Aldemir ve Kaya, 2020: 127). 2010'dan günümüze Türkiye, Almanya, Kanada, Brezilya, Japonya, Katar, Yunanistan, İspanya, Hollanda, Kolombiya, Tunus, Hindistan ve diğer ülkeler ile OECD, AB, Dünya Bankası gibi bazı uluslararası kurumların bünyesinde davranışsal içgörü birimleri yer almaktadır. Günümüzde dünya çapında davranışsal içgörülerini kamu politikasına uygulayan 202 adet birim bulunmaktadır (OECD, 2022).

5. Politika Yapıcılar İçin Dürtme İlkeleri

Bireyler çoğu zaman detaylı hesap yapamadıklarından ya da tahminlerindeki hatalardan dolayı yanlış kararlar alabilmekte ve bu karar tüm yaşamlarını etkileyebilmektedir. Bu durumu Thaler ve Sunstein, "Nudge" başlıklı çalışmalarında ele almış ve bireylerin bazı durumlar karşısında kendilerini kontrol edemediklerini ve seçimlerini yanlış yaptıklarını vurgulamaktadır. Bundan dolayı bireylerin harcamalarını kontrol edebilmek, tasarruflarını veya finansal durumlarını daha iyi hale getirebilmek için aldıkları kararlarda onları yönlendirmek ya da dürtmek gerekmektedir. Söz konusu çalışmada Thaler ve Sunstein, benzer şekilde kamu politikalarının da dizayn edilebileceğini ifade etmektedir. Bazen politikadaki büyük sosyal değişimler küçük bir sosyal dürtüyle gerçekleşebilmektedir (Kamilçelebi, 2019: 73). Politika yapıcılar açısından dürtme aracının popüler olması kısmen yüksek fayda/maliyet oranından kısmen dürtmenin etkili olduğunu gösteren çalışmaların varlığından kaynaklanmaktadır (Damgaard ve Nielsen, 2018: 313). Davranışsal politika yapıcıları dürtmeleri gerçekleştirirken bazı politika araçlarından faydalanmaktadır. Bunlar; bilginin basitleştirilmesi ve çerçevelenmesi, fiziksel ortamdaki değişiklikler, varsayılan

politikadaki değişiklikler, sosyal normların kullanımı, taahhüt araçlarıdır (Eryaşar, 2020: 16; Şimşek, 2018: 27-30). Ayrıca politika yapımcılar daha etkili dürtüler ortaya koyarak politika etkililiğini artırabilmeleri için rehber niteliğinde olan şu ilkeleri göz önünde bulundurmaları önem arz etmektedir (NEF, 2005):

i) İnsanlar karar verirken ya da bir davranış sergilerken başkalarını gözlemler veya diğer insanların kendilerini onayladığı durumlarda bir şeyleri yapmaya devam ederler. Dolayısıyla politika yapımcılar açısından, diğer insanların davranışlarının önemine vurgu yapan bu ilke önemlidir.

ii) İnsanlar pek çok durumda düşünmeden karar verdiklerinden alışkanlıklar önemlidir.

iii) İnsanlar doğru olanı yapma konusunda motive edilirler.

iv) İnsanlar eylemlerinin kendi değerlerine, sorumluluklarına uygun olmasını isteyeceklerinden, insanların kendi beklentileri nasıl davranacaklarını etkilemektedir.

v) İnsanlar sahip oldukları şeylere tutundukları gibi kaybetmekten kaçınmaktadırlar.

vi) Genellikle insanların kararlarında olayların yakın ya da uzak bir zamanda gerçekleşmesi, sunuş şekilleri (çerçeveleme) önemlidir ve insanlar karar verirken olayları iyi hesaplayamazlar, hesaplamaları kötüdür.

vii) İnsanlar bilgilendirilmek ve teşvik edilmenin yanı sıra duruma etki edecek şekilde dâhil olmak isterler.

Sunstein (2014: 585-587), politikaların hedeflerine ulaşabilmelerini 10 önemli dürtüyle ilişkilendirmiştir:

i) Varsayılan kurallar: En etkili dürtüler olan varsayılan kurallar, eğitim sağlık, tasarruf vb. konuları kapsayan programlarda oldukça etkili olabilmektedir. Şöyle ki, kişiler otomatik olarak emeklilik sistemine kaydolmaları birikimlerini önemli ölçüde arttırabileceği gibi sağlıklarına ilişkin programlara otomatik kayıt olmanın da önemli etkileri olacaktır.

ii) Basitleştirme: Karmaşıklık, gerek kafa karışıklığına (ve potansiyel olarak yasa ihlallerine) yol açtığından gerek masrafları arttırabileceğinden (ve potansiyel olarak ekonomik büyümeyi

azaltılabileceğinden) gerekse sosyal faaliyetlere katılımı engellediğinden hem zengin hem de fakir ülkelerde ciddi bir sorundur. Eğitim, sağlık, finans, yoksulluk ve istihdam vd. önemli programların faydaları, aşırı karmaşıklık nedeniyle büyük ölçüde azalmakta ya da olabileceğinden daha az başarılı olmakta hatta başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla programlar kolayca gezilebilir hatta sezgisel olmalıdır.

iii) Toplumsal normların kullanımı: En etkili dürtülerden biri, insanları diğer insanların çoğunun belirli bir davranışta bulunduğu konusunda bilgilendirmektir. Bu tür bilgiler yerel ve spesifik olduğunda oldukça etkilidir, “topluluğunuzdaki insanların ezici çoğunluğu vergilerini zamanında öder” örneğindeki gibi. Sosyal normların kullanılmasıyla, suç teşkil eden davranışlar ve zararlı davranışlar (alkolün kötüye kullanımı, sigara içme ve ayrımcılık gibi) azaltılabilir. Ayrıca bazen insanlar istenmeyen davranışlar sergileyebilirler, bu tarz durumlarda insanların gerçekte ne yaptığını değil, çoğu insanın ne yapması gerektiğini düşündüklerini vurgulamak istenilen davranışa yönlendirilmeleri açısından önemlidir. Örneğin, İngiltere’deki insanların %90’ı, insanların vergilerini zamanında ödemeleri gerektiğine inanmaktadır.

iv) Kolaylık ve rahatlıktaki artışlar: İnsanlar çoğu zaman kolay olan seçeneği tercih ederler. Belirli bir davranışı teşvik etmek amaçlanıyorsa, davranışın önündeki engelleri azaltmak ya da kaldırmak amaca ulaşılmasını destekleyecektir. Ayrıca kolay seçenek aynı zamanda eğlenceliyse, insanlar daha yüksek oranda katılım sağlayacaktır.

v) Kamuoyunu aydınlatma (kamuoyu açıklaması): Kamuoyu açıklaması yapmak hem piyasaların hem de hükümetlerin çok daha “şeffaf” olmasını sağlamaktadır. Öte yandan tüketiciler için bilgilendirici politikalar, bilginin hem anlaşılır hem de erişilebilir olması durumunda oldukça etkili olabilmektedir. Enerji kullanımına dair çevresel ve ekonomik maliyetlerle ilgili verilerinin açıklanması örnek olarak verilebilir.

vi) Uyarılar: Sigara kullanımını azaltmak için yapılan bazı uyarılarda olduğu gibi ciddi risklerin söz konusu olduğu durumlarda hem özel hem de genel uyarılar en iyi dürtü olabilmektedir. Uyarılardaki metinlerin, büyük yazı tipleri, kalın harfler ve parlak

renklerden oluşması insanların dikkatini çekmede etkili olabilir ve erişilmek istenilen amaca insanların yönlendirilmesini sağlayabilir. Öte yandan insanların uyarıları dikkate almama durumunda ise daha olumlu mesajlarla (örneğin ödüllendirme, tebrik etme gibi) deneme yapmak mantıklı olacaktır.

vii) Ön taahhüt stratejileri: İnsanların sigara içmeyi bırakmak, para biriktirmek, üretken faaliyetlerde bulunmak gibi çeşitli amaçları vardır. Fakat hedeflerini gerçekleştirmekte zorlanırlar. Bu durumda yapacakları ön taahhüt sözleşmesi ile amaçlarına uygun hareket etmeleri kolaylaşacak, motivasyonları artacak ve amaçlarına uygun eylemleri erteleme oranı azalacaktır. Alkol bağımlılığından kurtulmak için tedavi ya da danışmanlık merkezlerine başvurma örneğinde olduğu gibi.

viii) Hatırlatıcılar: İnsanlar atalet, erteleme, unutkanlık, yoğunluk gibi sebeplerden fatura ödeme, doktor randevusu alma vb. bazı sorumluluklarını zamanında yerine getirememektedir. Yapılan hatırlatmalar bu noktada önemli rol oynamaktadır. Örneğin, vadesi geçmiş faturalar, yaklaşan yükümlülükler veya randevular için e-posta veya sms yoluyla hatırlatma yapılması insanların hemen harekete geçmelerini sağlayacaktır.

ix) Uygulama niyetlerini ortaya çıkarmak: Uygulama niyetlerinin ortaya çıkarılması insanların faaliyetle bulunma olasılığını artırmaktadır. İnsanların 'Oy vermeyi planlıyor musunuz? Aşı olmayı düşünüyor musunuz?' gibi gelecekteki niyetlerini ortaya koymak onları daha çok faaliyete geçirebilir.

x) İnsanları geçmiş seçimleri ve sonuçları hakkında bilgilendirmek: Hem özel hem de kamu kurumları, çoğu zaman insanların geçmiş seçimleri hakkında (örneğin geçmişte yaptıkları sağlık harcamaları veya elektrik tüketimi konusunda) çok fazla bilgiye sahiptir. İnsanlar ise bazen bu bilgiden yoksundurlar fakat bu bilgiyi elde ederse, davranışlarını değiştirebilir ve piyasaların daha iyi çalışmasını sağlayabilirler.

Bahsi geçen bu önemli dürtülerin, kişilerin özgür iradeleri koruyarak iyi veya doğru olana yönlendirilmesi ve böylece kamu politikaları açısından değer oluşturması beklenmektedir. Anılan özellikleriyle dürtüler etkili bir araç olarak kabul edilmektedir. Ancak

dürtmenin etkililiğinin inceleneceği başlıktan sonra görüleceği üzere, dürtmenin varsayıldığının aksine etik açıdan sorunlu olduğunu savunan, dürtmeyi eleştiren ve bu kapsamda giderek artan bir literatür söz konusudur.

6. Dürtmenin Etkililiği

Dürtmenin etkililiğinin belirlenmesi kompleks bir olgu olarak karşımıza çıkmasına karşın, dürtmenin etkililiğini belirleyen birçok faktör olduğu ileri sürülmektedir. Congiu ve Moscati (2022) çalışmalarında dürtmelerin etkililiğine yönelik dört önemli başlığa değinmişlerdir. İlk olarak, dürtmenin şeffaf olup olmamasının etkililik üzerindeki etkisine yoğunlaşmışlardır. Şeffaf dürtmede, kişilerin olay örgüsü hakkında bilgisi olduğundan kişiler dürtmeye karşı bir tepki geliştirirler ve nihayetinde şeffaf dürtme, etkililik düzeyinin daha az olmasına neden olabilmektedir. Böylelikle dürtme, şeffaf olmayan durumlarda daha etkili olmakta, başka bir ifade ile dürtmenin “karanlıkta en iyi şekilde çalışır” olduğu ifade edilmektedir (Bovens, 2009). Öte yandan Loewenstein vd. (2015), şeffaf olan dürtmenin etkililik üzerine herhangi bir tesirin olmadığını ileri sürmüş ve Bruns vd. (2018), Kroese vd. (2016) ve Steffel vd. (2016) çalışmalarında bu bulguyu destekleyici sonuçlara ulaşmışlardır. Bu bağlamda, uygulanacak olan politikaların muhtevasında bulunacak olan dürtmenin şeffaf olup olmamasının etkililiğe katkısı tartışmaya açık bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

İkinci önemli başlık ise dürtmenin süresidir. Bu başlık dürtmenin zaman içinde varlığını korumasıyla ilişkilendirilmektedir. Şöyle ki, dürtme neticesinde değişime uğrayan davranışlar, ilgili dürtmenin ortadan kaldırılmasından kısa süre sonra sona erebilir ve eski davranış alışkanlığına geri dönülebilir ya da dürtmeler uzun süreli etkiler oluşturarak yeni davranış kalıbının kalıcı olmasını sağlayabilir. İsveç’te 2000 yılında uygulanan tasarruf planına yönelik politika bu başlığa örnek verilebilir. 2000-2016 yıllarında arasında tasarruf edilmesi amacıyla oluşturulan bu politikada dürtme etkisini kaybetmediği ve uzun bir zaman diliminde etkisini koruduğu görülmektedir (Cronqvist vd., 2018).

Dürtmenin etkililiğine yönelik üçüncü önemli başlık, dürtmenin standart olarak uygulanan politikalardan daha etkili olup olmadığı konusudur. Bu konudaki tartışmalar, standart politikaların etkililiği ve dürtmenin bu standart politikalar karşısında etkililiğini koruyup koruyamadığı çerçevesinde devam etmektedir. Standart politikaların direkt ve güçlü etkileri, politikaların uygulanmasında etkili bir yöntem olarak gözükebilmekte ve dürtmelerin kompleks politika problemlerinin çözümünde yeterli olamayacağı vurgulanmaktadır (Selinger ve Whyte, 2012).

Buna karşılık, dürtmenin standart politikalardan daha etkili ve daha iyi sonuçlar verebileceğini savunanlar, en azından maliyet olarak daha etkili bir sonuca ulaşmanın mümkün olduğunu vurgulamaktadırlar. Özellikle, Benartzi vd. (2017) çalışmalarında dürtme ile uygulanan politikaların standart politikalara göre daha az maliyetli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, dürtmenin maliyet olarak daha etkili olduğu sonucuna varılsa da politika etkililiği konusunda tam olarak uzlaşa sağlanamamış ve bu konu muğlaklığını korumaktadır.

Dürtmenin standart politikaların bir tamamlayıcısı mı yoksa bir dışlayıcısı mı olduğu konusu politikaların etkililiği konusunda ele aldığımız son başlıktır. Bir önceki başlıkta belirtildiği üzere bazı durumlarda standart politikaların etkililiğini koruduğuna dair çalışmalar bulunmakta ve bu noktadan hareketle standart politikaların etkili olduğu yerlerde, dürtmeye dayalı politika oluşturulması etkili olmayan bir durumdur. Bu ise standart politikaların etkililiğinin dışlanmasına neden olmaktadır (Hagmann vd., 2019). Dürtmeye dayalı politikalar dışlama etkisinin yanı sıra bazı durumlarda standart politikalarla tamamlayıcılık etkisi göstererek daha etkili bir politika oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu iki politikanın birbirine tamamlayıcılık oluşturduğu politikalar “hibrit politikalar” olarak adlandırılmaktadır (Loewenstein ve Chater, 2017). Hibrit politikalar, standart politikaların ve dürtmeye dayalı politikaların entegre edilmesinin etkililiği sağlayacağına işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, görece olarak standart politikalara göre daha az masraflı olan dürtmeye dayalı politikaların tek başına etkililiği sağlayamadığı durumlarda standart politikaların tamamlayıcılığıyla etkililiğin

sağlanacağı ifade edilmektedir. Thaler ve Benartzi (2004) çalışmalarında bireysel emeklilik için hibrit politikaların etkililiğini tartışmış ve hibrit politikaların etkililik gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.

7. Dürtme ve Etik

Dürtme politikaları; seçeneklerin kendilerini değiştirmek, insanları teşvik etmek veya zorlamak yerine seçeneklerin kendilerine sunulma şeklini değiştirerek insanların kararlarını iyileştirmeye çalıştığı vaadiyle ortaya çıktığında büyük bir kabul görmüştür. Ancak aynı zamanda etik açıdan şiddetli eleştirilere tabi tutulmuştur. Dürtmelerin özgürlük, özerklik, saygı ve haysiyet gibi ahlaki değerlerle çatışabileceği iddialarının bulunduğu belirten Schmidt ve Engelen (2020), bir bütün olarak dürtme yaklaşımına yöneltilen eleştirileri dört başlık altında incelemiştir: (i) özerklik, (ii) manipülasyon ve itibar/onur, (iii) yasadışı uçlar, (iv) dürtme yerine yapısal reform. Özerkliği dört başlıkta (seçme özgürlüğü, gönüllü özerklik olarak psikolojik özerklik, (araçsal) rasyonel faillik olarak psikolojik özerklik, hakimiyetin olmaması) ele alan Schmidt ve Engelen'e göre, dürtmeler bireylerin kararlarıyla birlikte karar aşamasında özgürlüklerini kullanma biçimlerini de etkilemektedir. Bireyler dürtme yaklaşımında irrasyonel hareket eden "bir çocuk" muamelesine tabi tutulmakta ve kendi buluşsal yöntemlerine başvurması engellenmektedir. Politika yapıcılar bireylere rasyonel araçlar olan eğitim, ikna ve bilgilendirme gibi politikalar ile değil bireylerin kendi kararlarını (ve hatalarını) almasına izin vermediği irrasyonel bir araç olan dürtme ile yaklaşmaktadır.

MacKay ve Robinson'a göre (2016), politika yapıcılar bilişsel önyargılardan yararlanarak bireylerin rasyonel kapasitelerini atlamakta, onları pasif hale getirerek insan özerkliğini göremezden gelmektedirler. Kararların "karar mimarları" tarafından kullanılan taktikleri yansıtması, kişinin kendi zihinsel süreçleri üzerindeki kontrol derecesi azalacağından kişinin kendisine ait olmayan tercihlere yol açacaktır (Fischer ve Lotz, 2014: 4). Herhangi bir birey dürtüldüğünde yapmış olduğu seçimin yazarı olmaktan çıkmaktadır. Bireyin yaptığı seçimler özerk arzularını yansıtmamaktadır. Bu

durumda dürtme ile ortaya çıkan arzu ve istekler de artık bireye ait değildir (Schmidt ve Engelen, 2020).

“İnsanların seçimlerini manipüle ederek” işe yaradığı iddiası dürtmenin eleştirilen bir diğer boyutudur. Manipülasyonun temel nedeni, psikolojik mekanizmaların en iyi karanlıkta çalıştığını ve dürtmelerin şeffaf hale getirilmesi durumunda etkilerinin ortadan kalkacağına muhtemel olduğu düşüncesidir. Bu durumu eleştiren düşünürlere göre (Hansen ve Jespersen, 2013: 5), dürtmeler manipülasyonlar aracılığı ile birey özerkliğini ve kendisi için ahlaki seçimler yapma yeteneğini zorlarken aslında modern bir demokraside kamu politikası oluşturma ile bağdaşmaz bir durum içerisinde işlemektedir. Bireylerin seçimlerinin devlet manipülasyonu aracılığı ile gerçekleşmesi müzakere ve kamusal diyalog gibi demokratik ideallerle çelişmektedir. Diğer taraftan şeffaf olmayan, teknokratik manipülasyon lehine kamusal müzakere ve demokratik söylem fırsatlarının azalması ve devletin bireyin failliğini kullanabilmesi için gerekli olan dürtme dışındaki daha etkili araçları kullanma sorumluluğundan uzaklaşması insan onurunu tahrip eden durumlar olarak belirtilmiştir (McCrudden, 2015). Daha da önemlisi devlet insan onurunu güvence altına alma konusundaki başlıca görevlerinden biri olan bireylerin özgür seçimler yapabilmesi için koşulları sağlama sorumluluğundan kurtulmaktadır (McCrudden ve King, 2015: 131).

Dürtmelere yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de dürtmelerin politika yapıcılar tarafından aşırı paternalist bir gündemi gizlemek veya yasadışı amaçları teşvik etmek için kullanmaya müsait bir araç olabileceğidir (De Quintana Medina, 2021: 67). Son olarak modern hükümetlerin dürtme gibi davranışsal müdahaleler ile geleneksel zorlayıcı kontrol biçimlerinin ötesine geçerek bireyi kendi özgür seçimleriyle disipline ettiği ve yönettiği şeklinde kapsayıcı eleştiriler yapılmaktadır (Schmidt ve Engelen, 2020).

Her ne kadar Sunstein (2015, 2016), bu eleştirilere karşı dürtmeyi savunmaya devam etse de dürtme konusunda cevaplanması gereken birçok soru vardır. Dürtmenin oturtulduğu teorik zemin ve uygulamada karşılaşılan problemler ile etik kaygıların gündeme

gelmeye devam edeceği ve bu kapsamda tartışmaların kısa sürede sonuçlanmayacağı açıktır.

8. Sonuç

Yeni kamusal problemlerin ortaya çıktığı ve gittikçe yaygın etkiye sahip sorunlarla karşı karşıya kaldığımız bu çağda, geleneksel kamu politikası araçlarının yetersiz kalmasına bir cevap olarak ortaya çıkan dürtme teorisi, kamu politikası yapıcılarının amaçlarını gerçekleştirme noktasında bir takım yenilikler sunmaktadır. Bireyleri herhangi bir seçeneğe yasak koymadan ve ekonomik teşvikleri önemli derecede değiştirmeden yönlendirilme olarak tanımlanan dürtüler, geleneksel araçlarla birlikte ancak onlardan farklı bir yolla bireylerin rasyonel olanı tercih etmelerini sağlamak amacıyla ortaya atılmıştır.

Geleneksel araçlar olan düzenleyici araçlar (yasaklamalar), mali düzenlemeler (teşvikler/cezalar) ya da konu hakkında ikna edici bilgilendirmelerin öngördüğü yaklaşımlar dürtme açısından söz konusu değildir. Bu araçlarla karşılaştırıldığında dürtme daha az maliyetlidir. Dürtme yakın zamanda birçok ülkede politika yapıcılar tarafından benimsenmiştir. Politika yapıcılar dürtmeyi kullanarak kararların sunulma şeklini değiştirerek bireyleri belirli bir seçime teşvik etmektedirler. Şu anda Japonya, Singapur, Birleşik Krallık, Avustralya ve Almanya gibi ülkelerde özel davranışsal içgörü ekipleriyle davranışsal öngörülerini kamu politikasına uygulayan iki yüzden fazla kurum vardır. Bu yaygın etkisi nedeniyle dürtmeler yalnızca bir kamu politikası aracı olarak değil başlı başına “politika seçeneği” ve “politika hareketi” olarak tanımlanmaktadır (Einfeld, 2020).

Dürtmelerin henüz hangi durumlarda etkili olduğu konusu tüm yönleriyle belirlenememiştir. Çünkü dürtülen şey, dürtme biçimi ve dürtme süresi gibi birçok faktör dürtmelerin başarısını/başarısızlığını belirleyebilmektedir. Ancak dürtmeleri “işe yarar” bir kamu politikası aracı olarak nitelendirilebilecek yeterli kanıt ulaşılmıştır.

Diğer taraftan dürtmelerin seçenekleri değiştirmeyen, tamamen ortadan kaldırmayan, ekonomik teşvikleri önemli ölçüde değiştirmeyen rasyonel bir araç olduğu iddiası, dürtmelerin yaygınlaşması paralelinde şüphe ile yaklaşılacak konular olmuştur.

Genellikle karanlıkta çalışan –şeffaf olmayan- dürtmeler insanları tam farkındalıkları olmadan etkilediği için eleştirilmektedir (Ivanković ve Engelen, 2019). Dürtmelerin insanların özgürlüklerini kullanma biçimini etkilemesi, insanların irrasyonel davrandığı savı üzerinden inşa edilmesi, bireylerin kendilerine ait olmayan arzu ve isteklere yönlendirilmesi gibi bir dizi eleştiri söz konusudur. Anılan eleştirilere istinaden; dürtmelerin rasyonel bir araç olmadığı, özgürlük alanı ve insan onurunu tahrip ettiği ve kamu politikaları açısından önemli olan müzakere ve kamusal diyalog gibi ideallerle çeliştiği sonucuna varan birçok çalışma söz konusudur. Hatta daha ileri seviyede devletlerin dürtmeler aracılığı ile paternalist gündemleri gizleyebilecekleri ve nihayetinde bireyleri kendi özgür seçimleriyle disipline edebilecekleri şeklinde ciddi sonuçları olabileceği iddia edilmektedir.

Dürtmenin oturtulduğu teorik zeminin özgürlükler, seçim, rasyonalite gibi önemli hususlar olması ve uygulamada elde edilen başarılar ile karşılaşılan problemler, etik kaygıların gündeme gelmeye devam edeceğini ve bu kapsamda bu tartışmaların kısa sürede sonuçlanmayacağını göstermektedir. Dürtmeler hükümetler tarafından bir politika aracı olarak kullanılmaya devam ederken ortaya çıkan sonuçlara göre dürtmeleri savunan ve eleştiren çalışmaların sayısı artmaya devam edecektir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: Veysel Erat, çalışmada konunun belirlenmesi, literatür ve raporlama bölümlerinde katkı sağlamıştır. Dilek Alma Savaş, konunun belirlenmesi, literatür ve verilerin toplanması aşamalarında katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı yaklaşık olarak %50, 2. yazarın katkı oranı ise %50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Acciai, C. & Capano, G. (2020). Policy instruments at work: A meta-analysis of their applications, *Public Administration*, 99(1), 118-136.
- Aldemir, C. & Kaya, M. (2020). "Dürtme" fikrinin bir kamu politikası aracı olarak covid- 19 döneminde hükümetler tarafından uygulanması. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt 19 COVID-19 Özel Sayısı, 122-142. DOI: 10.21547/jss.742934.
- Ali, M. (2013). *Sustainability Assessment Context of Resource and Environmental Policy*, Bangladesh: Academic Press.
- Baldwin, R. (2014). From regulation to behaviour change: Giving nudge the third degree. *The Modern Law Review*, 77(6), 831-857.
- Bekkers V., Tummers, L. & Leeuwen, M.V. (2014). "Nudge" as An Innovative Policy Instrument: A Public Administration Perspective, *Conference paper for the Social Innovation Research Conference (SIRC): 2014, 21st - 22nd May 2015, Fudan University, Shanghai, China*.
- Benartzi, S., Beshears, J., Milkman, K. L., Sunstein, C. R., Thaler, R. H., Shankar, M., Tucker-Ray, W., Congdon, W. J. & Galing, S. (2017). Should governments invest more in nudging? *Psychological Science*, 28(8), 1041-1055.
- Bogliacino, F., Codagnone, C. & Veltri, G.A. (2016). An introduction to the special issue on the behavioural turn in public policy: New evidence from experiments. *Econ Polit*, 33, 323-332.
- Bovens, L. (2009). *The ethics of nudge*. In: G.Y. Till, S.O.Hansson (Eds.) Preference Change: Approaches From Philosophy, Economics and Psychology. Theory and decision library A (42). Springer, pp. 207-219.
- Bruns, H., Kantorowicz-Reznichenko, E., Klement, K., Jonsson, M. L. & Rahali, B. (2018). Can nudges be transparent and yet effective? *Journal of Economic Psychology*, 65(C), 41-59.

- Congiu, L. & Moscati, I. (2022). A review of nudges: Definitions, justifications, effectiveness. *Journal of Economic Surveys*, 36: 188-213.
- Cronqvist, H., Thaler, R. H. & Yu, F. (2018). When nudges are forever: Inertia in the swedish Premium pension plan. *AEA Papers and Proceedings*, 108, 153-158.
- Damgaard, M. T. & Nielsen, H. S. (2018). Nudging in education. *Economics of Education Review*, 64, 313-342.
- De Quintana Medina, J. (2021). Nudges, consideraciones normativas de sus objetivos y métodos. *Gestión Y Análisis De Políticas Públicas*, 25, 23-37.
- Einfeld C. (2020). *Should an Ethical Public Servant Nudge?*. In: H. Sullivan, H. Dickinson, H. Henderson (Eds.) *The Palgrave Handbook of the Public Servant*. Palgrave Macmillan, Cham.
- Erdoğan, M. & Karagöl, V. (2019). Davranışsal İktisat, Dürtme ve Günlük Hayatta Kamusal Müdahaleler: Türkiye Örnekleri ve Tavsiyeler, *EconWorld2019*, July, Budapest.
- Erdoğan, M. & Karagöl, V. (2020). As a Public Policy Tool Can the Nudge Affect Individual Savings? *International Conference on Economics*, September 10-12, 2020; Eskişehir Osmangazi University, Eskişehir, Turkey
- Eryaşar, M. (2020). *Pazarlama Alanında Yapılan Dürtme Konulu Çalışmaların Bibliyometrik Analizi*. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Fischer, M. & Lotz, S. (2014). Is soft paternalism ethically legitimate? – the relevance of psychological processes for the assessment of nudge-based policies. *CGS Working Paper*, University of Cologne.
- Franco Vargas, M. H. & Roldán Restrepo, D. (2019). The instruments of public policy. A transdisciplinary look. *Cuadernos de Administración*, 35(63), 101-113.

- Galizzi, M. M. (2014). What is really behavioral in behavioral health policy? And does it work? *Applied Economic Perspectives and Policy*, 36(1), 25-60.
- Hagman, W., Andersson, D., Vastfjall, D. & Tinghög, G. (2015). Public views on policies involving nudges. *Review of Philosophy and Psychology*, 6 (3), 439-453.
- Hagmann, D., Ho, E. H. & Loewenstein, G. (2019). Nudging out support for a carbon tax. *Nature Climate Change*, 9(6), 484-489.
- Hansen, P. G. (2016). The definition of nudge and libertarian paternalism: Does the hand fit the glove? *European Journal of Risk Regulation*, 7(01), 155-174.
- Hansen, P. G. & Jespersen, A. M. (2013). Nudge and the manipulation of choice: a framework for the responsible use of the nudge approach to behaviour change in public policy. *European Journal of Risk Regulation*, 3-28.
- Hettiarachchi, H. & Kshourad, C. (2019). *Promoting Waste-to-Energy: Nexus Thinking, Policy Instruments, and Implications for the Environment*. S.Kumar, R.Kumar, A. Pandey (Eds.), Current Developments in Biotechnology and Bioengineering, Elsevier, ss. 163-184.
- House of Lords. (2011). *Behaviour Change*, House of Lords London: The Stationery Office Limited.
- Howlett, M. (2005). *What is a policy instrument? Tools, mixes, and implementation styles*. In P. F. Eliadis, M. M. Hill, M. Howlett (Eds.), *Designing government* (pp. 31-50). McGill-Queen's University Press Montreal.
- Howlett, M. (2018). The criteria for effective policy design: Character and context in policy instrument choice. *Journal of Asian Public Policy*, 11(3), 245-266.
- Howlett, M. & Rayner, J. (2007). Design principles for policy mixes: Cohesion and coherence in "new governance arrangements". *Policy and Society*, 26:4, 1-18.
-

- Ivanković, V. & Engelen, B. (2019). Nudging, transparency, and watchfulness. *Social Theory and Practice*, 45(1):43-73.
- John P. (2018). *How Far to Nudge?* Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham.
- Jones, R., Pykett, J. & Whitehead, M. (2011). Governing temptation: Changing behaviour in an age of libertarian paternalism. *Progress in Human Geography*, 35(4), 483-501.
- Kamilçelebi, H. (2019). *Davranışsal İktisat*. IJOPEC Publication, İstanbul.
- Kroese, F. M., Marchiori, D. R. & de Ridder, D. T. (2016) Nudging healthy food choices: A field experiment at the train station. *Journal of Public Health*, 38(2), e133-e137.
- Lascoumes, P. & Le Gales, P. (2007). Introduction: Understanding public policy through its instruments—from the nature of instruments to the sociology of public policy instrumentation. *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, 20(1), 1-21.
- Leyva, S. & Cifuentes, J.T. (2015). *Un diagnóstico de los instrumentos de gobierno de una política pública*. En S. Leyva (Ed.), *Análisis de política pública poblacional. La juventud en Medellín: crisis, cambios e innovación* (pp.270- 301). Medellín, Colombia: Fondo Editorial Universidad EAFIT.
- Linder, S.H. & Peters, B.G. (1989). Instruments of government: Perceptions and contexts. *Journal of Public Policy*, 9(1), 35-58.
- Loer, K. (2019). How do Citizens do What They Are Supposed to Do? Policy-Makers in Search of Tools Addressing Multidimensional Actors, *Paper to be presented at ICPP Montréal June 26-28*.
- Loewenstein, G. & Chater, N. (2017). Putting nudges in perspective. *Behavioural Public Policy*, 1(1), 26-53.
- Loewenstein, G., Asch, D. A., Friedman, J. Y., Melichar, L. A. & Volpp, K. G. (2012). Can behavioural economics make us healthier?. *BMJ*, 344: e3482-e3482.
-

- Loewenstein, G., Bryce, C., Hagmann, D. & Rajpal, S. (2015). Warning: You are about to be nudged. *Behavioral Science and Policy*, 1(1), 35–42.
- MacKay, D. & Robinson, A. (2016). The ethics of organ donor registration policies: Nudges and respect for autonomy. *The American Journal of Bioethics*, 16(11), 3–12.
- McCrudden, C. (2015). *Nudging and human dignity*, VerfBlog, <https://verfassungsblog.de/nudging-human-dignity-2/>, DOI: 10.17176/20181005-151150-0, [Erişim tarihi: 18 Mayıs 2022].
- McCrudden, C. & King, J. (2015). *The Dark Side of Nudging: The Ethics, Political Economy, and Law of Libertarian Paternalism*. A. Kemmerer, C. Möllers, M. Steinbeis, G. Wagner (Eds.) *Choice Architecture in Democracies, Exploring the Legitimacy of Nudging* (Oxford/Baden-Baden: Hart and Nomos, 2015), Forthcoming, U of Michigan Public Law Research Paper No. 485, Queen's University Belfast Law Research Paper No. 16.
- NEF (2005). Behavioural economics: seven principles for policy-makers, https://neweconomics.org/uploads/files/cd98c5923342487571_v8m6b3g15.pdf, [Erişim tarihi: 30 Mart 2022].
- OECD (2022). Behavioural insights. <https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/behavioural-insights.htm>. [Erişim tarihi: 29 Mart 2022].
- Özdemir, Ş. (2019). Bir kamu politikası aracı olarak davranışsal içgörü. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (34), 247-274.
- Peters, B. G. (2000). Policy instruments and public management: Bridging the gaps. *Journal of Public Administration Research and Theory: J-PART*, 10(1), Tenth Anniversary Issue, 35–47.
- Peters, B. G. (2005). *Policy Instruments and Policy Capacity*. In: M.Painter, J. Pierre (Eds.), *Challenges to State Policy Capacity*. Palgrave Macmillan, London, ss.73-91.

- Rogge, K. S. & Reichardt, K. (2016). Policy mixes for sustainability transitions: An extended concept and framework for analysis. *Research Policy*, 45, 1620-1635.
- Salamon, L. M. (2001). The new governance and the tools of public action: An introduction. *Fordham Urban Law Journal*, 28(5), 1641-1674.
- Schmidt, A. T. & Engelen, B. (2020). The ethics of nudging: An overview. *Philosophy Compass*, 15(4), 1-13.
- Selinger, E. ve Whyte, K. P. (2012). Nudging cannot solve complex policy problems. *European Journal of Risk Regulation*, 3(1), 26-31.
- Serim, H. & Küçükşenel, S. (2020). Davranışsal iktisat ve dürtme: Sağlık politikaları özelinde bir inceleme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38, 531-559.
- SK, L. (2020). Is “Nudge” a desirable public policy tool?, <https://www.thehindubusinessline.com/opinion/columns/is-nudge-a-desirable-public-policy-tool/article33126549.ece>, [Erişim tarihi: 10 Nisan 2022].
- Steffel, M., Williams, E. F. & Pogacar, R. (2016). Ethically deployed defaults: Transparency and consumer protection through disclosure and preference articulation. *Journal of Marketing Research*, 53(5), 865-880.
- Sunstein, C. R. (2014). Nudging: A Very Short Guide. *Journal of Consumer Policy*, 37(4), 583-588.
- Sunstein, C. R. (2016). *The Ethics of Choice Architecture*. In: A. Kemmerer, C. Möllers, M. Steinbeis, G. Wagner (Eds.), *Choice architecture in democracies. Exploring the legitimacy of nudging*. Baden-Baden, Hart Publishing: Nomos (Recht im Kontext, 6), pp. 21-74.
- Sunstein, C. R., Reisch, L. A. & Rauber, J. (2017). A worldwide consensus on nudging? Not quite, but almost. *Regulation ve Governance*, 12(1), 1-20.
- Sunstein, C.R. (2015). The ethics of nudging. *Yale Journal on Regulation*, 32, 413-450.

- Şimşek, H. (2018). *Davranışsal İktisadın Politika Yapımına Etkisi*. IJOPEC Publication, İstanbul.
- Thaler, R. H. & Benartzi, S. (2004). Save more tomorrow: Using behavioral economics to increase employee saving. *Journal of Political Economy*, 112(S1), S164-S187.
- Thaler, R. H. & Sunstein, C. R. (2017). *Dürtme (Nudge): Sağlık, Zenginlik ve Mutlulukla İlgili Kararları Uygulamak*. (Çev. Enver Günsel). İstanbul: Pegasus Yayınları
- Vedung, E. (2010). *Policy Instruments: Typologies and Theories*. In: M.L. Bemelmans-Videc, R.C.Rist, E. Vedung (Eds.), *Carrots, Sticks and Sermon*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey ss. 21-58.

Nudge as a Public Policy Tool

Extended Abstract

Aim: In this age, where new public problems arise and we are faced with increasingly widespread problems, the nudge theory emerging as a response to the inadequacy of traditional public policy tools, offers some innovations to public policymakers in realizing their goals. The nudges, defined as directing individuals without prohibiting any option and without significantly changing the economic incentives, were put together with traditional means, but in a different way, in order to enable individuals to choose the rational one. Shortly after the development of the nudge theory, many policymakers in different countries began to use nudges in conjunction with traditional policy tools. Turkey is one of these countries. On the other hand, the theory has started to be discussed in the academic field around the world, especially in the literature of public policy and political science, together with the behavioral economics, from which it naturally emerged. Although relatively new in Turkey, there are studies that deal with nudging as a public policy tool. The nudge theory has not yet been addressed within the framework of the public policy discipline that has gained considerable literature in Turkey. The fact that the subject of tools in public policy is the weak side of the literature in Turkey is thought to be the most important reason for this. In this context, the study's main is to consider the nudge theory as a public

policy tool within the collage of both behavioral economics and public policy disciplines. Thus, it is aimed to contribute to both approaches.

Method(s): In the study, the descriptive method, which seeks the answer to the question "what is it?" in social sciences, was used. Contrary to most studies on the subject in the international and national literature, it has been examined based on the literature of both fields, not in terms of economics, which includes the subject of "nudging", and political science, which includes "public policy tools", and public policy discipline. In other words, nudging, which is an economic issue, has been handled with an interdisciplinary approach. The study, which aims to explain what nudging is as a public policy tool, consists of six chapters. In the first part, the issue of tools in public policy, and in the second part, the conceptual framework of nudge is discussed. In the third section, nudging as a public policy tool is examined in terms of the theory of tools. In the fourth section, the principles of nudging for policymakers are included. In the last two chapters, the effectiveness of nudging and ethical-based criticisms of nudging are emphasized.

Findings: Findings are divided into three. The first is where to position nudging as a public policy tool. The other two findings are based on the effectiveness of nudges and their criticism. First, nudges are a new tool in public policy instruments Unlike traditional tools, nudges should be treated as a separate tool, as they do not adopt a method such as prohibiting, encouraging or informing. Secondly, it has yet to be possible to determine the effectiveness of the nudges.. The effectiveness of the nudges may vary with the nudges, the manner in which the nudges are applied, the time they are applied, and there is still no consistency regarding the results of long-term nudges. However, there has been sufficient evidence to qualify nudges as a "workable" public policy tool. Finally, the explanation of nudges through important facts such as freedom and rationality has been the subject of ethical criticism.

There are a number of criticisms, such as the influence of nudges on people's use of their freedoms, building on the argument that people act irrationally, and directing individuals to desires and wishes that do not belong to them. As the nudges spread, they will continue to be

Conclusion and Discussion: The fact that the theoretical ground on which the nudge is based is important issues such as freedoms, choice, rationality, and the successes achieved in practice and the problems encountered show that ethical concerns will continue to be on the agenda and in this context, these discussions will not be concluded in a short time. As nudges continue to be used by governments as a policy tool, the number of studies advocating and criticizing nudges will continue to increase, according to the results. However, the truth of the claims of these studies will only be possible with applied studies.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University

Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2

Yıl/Year: 2022, s. 207-228

DOI: 10.33399/biibfad.1085603

ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307

Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 10.03.2022 Kabul/ Accepted: 02.09.2022

TRANSPARENCY AS A CORPORATE GOVERNANCE PRINCIPLE AND TRANSPARENCY LEVELS OF FINANCIAL INSTITUTIONS TRADED IN BİST*

*Kurumsal Yönetim İlkesi Olarak Şeffaflık ve BİST'te İşlem
Gören Mali Kuruluşların Şeffaflık Düzeyleri*

Erhan DAŞTAN
Suat YILDIRIM*****

Abstract

The aim of this study is to determine of the transparency levels of financial institutions registered in Borsa Istanbul as of 2018. In accordance with the purpose of the study, the frequency distribution of the data obtained by surveying financial institutions was revealed. The "Transparency and Disclosure Index" methodology developed by Standard & Poor's (S&P) was used in this survey. As a result, the average transparency level of financial institutions within the scope of the research was determined as 81%. When all the results are analyzed, the company group with the highest transparency rate is Banks and Private Finance Institutions, with a transparency rate of 85%. Intermediary Institutions are in second place with a transparency rate of 80%, Financial Leasing and Factoring Companies are in third place with 79%, and Insurance Companies are in fourth place with a transparency rate of 78%. In addition, the number of employees, year of operation, free float ratio, and balance sheet sizes have been

* Bu çalışma Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD bünyesinde Prof. Dr. Suat YILDIRIM danışmanlığında 2018'de yazılmış olan "Kurumsal Yönetim Işığında Şirketlerin Şeffaflık Düzeyleri: Bist Mali Kuruluşlar Örneği" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör., erhan@artvin.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7498-8910>

*** Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, syildirim@erzincan.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9665-863X>.

examined by regression analysis. According to the results obtained, it was seen that none of the variables affected the level of transparency. In the study, the analyzes were made using the SPSS package program.

Keywords: Corporate governance, transparency, public disclosure, financial institutions.

JEL Codes: M14; M40; O16.

Öz

Bu çalışmanın amacı; Borsa İstanbul'da kayıtlı olan mali kuruluşların 2018 yılı itibariyle şeffaflık düzeylerinin belirlenmesidir. Çalışmanın amacına uygun olarak mali kuruluşlara anket yapılarak elde edilen verilerin frekans dağılımları ortaya konulmuştur. Bu ankette Standart & Poor's (S&P) tarafından geliştirilen "Şeffaflık ve Kamuya Açıklama Endeksi" metodolojisi kullanılmıştır. Sonuç olarak araştırma kapsamındaki mali kuruluşların şeffaflık düzeylerinin ortalaması %81 olarak tespit edilmiştir. Tüm sonuçlar incelendiğinde en yüksek şeffaflık yüzdesine sahip şirket grubu %85 şeffaflık oranı ile Banka ve Özel Finans Kurumlarıdır. %80'lik şeffaflık oranıyla Aracı Kurumlar ikinci sırada, %79'la Finansal Kiralama ve Factoring Şirketleri üçüncü, %78'lik şeffaflık oranıyla Sigorta Şirketleri dördüncü sıradadır. Ayrıca çalışmada şirketlerin çalışan sayısı, faaliyet yılı, halka açıklık oranı ve bilanço büyüklüklerinin şeffaflık düzeylerine etki edip etmediği regresyon analizi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre hiçbir değişkenin şeffaflık düzeyine etki etmediği görülmüştür. Çalışmada analizler SPSS paket programı aracılığıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal yönetim, şeffaflık, kamuyu aydınlatma, mali kuruluşlar

JEL Kodları: M14; M40; O16.

1. Introduction

Technological developments that have increased rapidly in recent years have created the phenomenon called globalization. With globalization, the importance of physical borders between countries has decreased, and capital movements have become free. In this process, capital security has gained importance as much as the return of capital for countries and companies. As a result, many international organizations, especially the OECD, have worked to ensure capital security in the international arena.

Although various studies have been carried out in the field of corporate governance in the USA, England and Germany, the study that has had the greatest impact in the international arena is the "Corporate Governance Principles" published by the OECD in 1999. These principles were adopted quickly and put into practice by the countries. In our country, the CMB (Capital Markets Board), IMKB (Istanbul Stock Exchange, and TUSIAD (The Turkish Industry' and Business Association) pioneered Corporate Governance.

In recent years, most company scandals, such as Enron and Worldcom, were caused by the fact that the company managers concealed the real situation and did not provide sufficient information to the stakeholders. In other words, these scandals were caused by a lack of transparency. The results of this situation affected the companies and caused severe damage to the economies of the countries they are in. Therefore, transparency studies continue to prevent the reoccurrence of past company scandals and develop information-sharing networks for companies.

The aim of this study is to determine the transparency levels of financial institutions registered in Borsa Istanbul in Turkey, which has been integrated with the world with globalization. For this purpose, a survey was conducted with the companies in question. Thus, it has been tried to learn at what stage the level of transparency of financial institutions in our country, which is in a competitive environment with companies from developed countries. As a result, the average transparency level of financial institutions within the scope of the research was determined as 81%. In addition, the number of employees, year of operation, free float ratio and balance sheet sizes of the companies have been examined by regression analysis in the study. According to the results obtained, it was seen that none of the variables affected the level of transparency. Therefore, this study's findings will benefit the stakeholders, people, and institutions working on this issue.

2. Literature

Corporate governance has been a highly debated topic in recent years, both in the business world and academia. Scientific studies in the Western world have shown that good corporate governance

---

practices contribute positively to investor protection, cheap capital cost, market value of the company, return of stocks and even the economic growth of the country (Porta et al. 2000; Ashbaugh-Skaife et al. 2004; Black et al. 2004, Brown and Caylor 2004).

During the crisis, especially during the financial crisis, corporate governance and transparency attracted more attention, and studies focused on this issue. In one of their studies, Fan and Wong (2002) found that financial information transparency is generally low in firms in seven Asian countries. Bae and Jeong (2003) reached similar results for Korean firms in another study.

Ball et al. (2005) conducted research on the transparency of publicly traded firms in Hong Kong, Malaysia, Thailand, and Singapore, where there are relatively high accounting standards. According to the results they obtained, they stated that there is a lack of transparency in the earnings reported by the companies. This revealed that the application of International Accounting Standards alone is not sufficient for transparency.

Chebbi (2009) examined the relationship between the increase in the productivity of companies and the increase in transparency. He found a positive relationship between the completeness of the information disclosed and productivity. Hsiu (2006) investigated the role of the company's financial information transparency in demand for its shares in the stock market. According to the results, the transparency of the company's financial, board of directors and ownership structure affects the behavior of investors. Investors attach greater importance to the transparency of the company's financial information from these three groups.

Chiang (2005) researched Financial information transparency and Signal theory in Taiwan. According to their findings, there is a direct relationship between corporate financial transparency and corporate performance. Good corporate governance practices have a significant relationship with corporate performance.

In another study, Lang et al. (2009) used a large data set to measure corporate transparency. These are earnings management, accounting standards, auditor quality, etc. According to the results of the study,

---

companies with high transparency have low transaction costs, high liquidity, low capital cost and high market value.

When the studies conducted in Turkey are examined, Güzeldere (2014) has created a corporate transparency index by considering the public disclosures and transparency of companies whose stocks are traded in BIST30. He investigated the relationship between the obtained index scores and firm value, financial performance and operating performance. According to the results, statistically significant relationships were obtained between the transparency index created and the market value book value, return on assets and return on equity.

Aksu and Köseadağ (2006), in their study with Standard and Poors, evaluated the 52 largest and most liquid companies traded in the BIST in terms of the information they disclosed to the public. According to the results they obtained, the transparency levels of these 52 companies were quite low.

Churaev (2003) examined the effect of corporate governance practices on the performance of companies traded in the BIST-30 index. They applied a survey to these companies, and according to the results they obtained, they stated that companies with advanced corporate governance practices gave more confidence to their creditors.

Özbay (2007) investigated the relationship between the transparency levels of companies whose stocks are traded in the stock exchange and their liquidity, and according the results, there was a significant relationship between the transparency levels of the companies and their liquidity, and 2% of the changes in the liquidity of the companies were explained by the changes in the transparency levels.

3. Methodology

The main purpose of the study is to determine the level of transparency as of 2018, which is one of the corporate governance principles, of companies with financial institutions, which are publicly traded on Borsa Istanbul and one of the locomotives of our developing economy. In the research, banks and private financial institutions,

---

insurance companies, financial leasing and factoring companies and intermediary institutions, which are companies with financial institutions traded on the BIST, were included in the study. A survey study was prepared to determine the transparency levels of the companies, and the survey study was sent to the company managers responsible for corporate governance via e-mail. In order to ensure the return of the questionnaires, executives responsible for corporate governance were personally called by phone. Although there are 32 companies in total, feedback was received from 29 of these 32 companies. The ethics committee approval document for the study was obtained from the Human Research Ethics Committee of Erzincan Binali Yıldırım University, with the decision numbered 02/08 on 22/02/2018.

The survey study, which is the primary data collection method in the study, was prepared based on the transparency scale of Standards and Poors (2005). In this context, the results of the studies initiated by the Sabancı University Corporate Governance Forum in 2004 to research the transparency and public disclosure standards of Turkish companies in cooperation with S&P are "Corporate Governance: Turkish Transparency and Disclosure Survey" published in the report (Balic and Bradley, 2005). Later, this study was repeated in 2006 and 2007, and the trends in the transparency levels of companies between these years were tried to be measured. In obtaining the transparency index scores used in this study, the transparency table developed by S&P in accordance with the legal, institutional, cultural and economic environment in Turkey and the transparency and public disclosure recommendations in the Corporate Governance Principles announced by the CMB was used. There are a total of 106 expressions in this table, and 35 of these expressions were used in the study. The aim of doing this is to choose the appropriate criteria for financial institutions. When the literature is examined, there are studies that create a transparency index score using these expressions. (Black et al., 2012; Jiamsagul, 2007; Patel and Dallas, 2003; Chen et al., 2009; Chen at al., 2007; Khanna at al., 2004; Carline at al., 2009; Gompers at al., 2003; Balic, 2007; Balic and Bradley, 2005; Balic and Kochetygova, 2006; Aksu, 2005).

Although the questionnaire consists of two parts, the second part is also divided into three parts. In the first part, demographic questions, including information about companies, were asked. These questions consist of the company's operating year, free float ratio, balance sheet size and number of employees. In the second part, 35 questions were asked to determine the transparency levels. These thirty-five questions are divided into three categories. These are questions of transparency regarding ownership structure and investor relations, financial transparency, and transparency regarding the board and its structure and processes. In the test of transparency regarding ownership structure and investor relations, questions were asked about who the shareholders are, the ownership structure of the shareholders, the corporate governance charter, the articles of association and the general assembly. In the part related to financial transparency, the company's accounting policies, financial and non-financial information, sector analysis, profit forecasts, independent audit and future expectations were tested. In the last part, a transparency test was created on who the members of the board of directors are, their duties and responsibilities, their shares in the company and senior managers. All of the questions in the second part of the questionnaire were asked on two-point Likert scale (Yes, No). The percentage of yes answers to the survey also indicates the percentage of transparency.

In the study, whether demographic data affects the transparency levels of companies was examined by regression analysis.

4. Findings

4.1. Reliability Analysis

The Cronbach Alpha coefficient was calculated to measure the reliability of the survey questions belonging to the second part, which was not included in the demographic information, and its value was found to be 0.664. This ratio shows that the survey is quite reliable. Alpha (α) is classified as follows (Akgül and Çelik, 2003); If $0.00 \leq \alpha < 0.40$, the scale is unreliable, if $0.40 \leq \alpha < 0.60$, the reliability of the scale is low, if $0.60 \leq \alpha < 0.80$, the scale is highly reliable, $0.80 \leq \alpha < 1$, If it is 00, the scale is highly reliable.

4.2. Participation Status

The participation status of the companies participating in the study is presented in Table 1 below.

Table 1: Participation Status of the Companies Responding to the Survey

Company Group	Number
Banks and Private Finance Institutions	11
Insurance Companies	6
Financial Leasing and Factoring Companies	7
Intermediary Institutions	5
Total	29

As seen in the table, a total of 29 companies participated in the study. 11 of these companies are Banks and Private Finance Institutions, 6 of them are Insurance Companies, 7 of them are Financial Leasing and Factoring Companies and finally 5 of them are Intermediary Institutions.

As stated above, although the survey of the study consists of two parts, the second part is also divided into three parts. Thirty five questions were asked to determine the transparency levels of the companies. These thirty-five questions are divided into three categories. These are questions of transparency regarding ownership structure and investor relations, financial transparency, and transparency regarding the board and its structure and processes. All of the questions in the second part of the questionnaire were asked on a two-point Likert scale (Yes, No). The percentage of yes answers to the survey also indicates the percentage of transparency. Accordingly, the transparency scores obtained in line with the answers given by all companies participating in the survey are shown in the table below.

4.3. Transparency Data

In the tables below, the statements in the transparency test in three groups belonging to all companies and the answers to the test are presented.

Table 2: Ownership Structure and Investor Relations Transparency Data of All Companies Participating in the Survey

	Expressions	Answers	Number	Percentage
1	The number of ordinary shares issued and currently held by shareholders are disclosed	Yes	26	89.7
		No	3	10.3
		Total	29	100.0
2	The par value of each common share is disclosed	Yes	28	96.6
		No	1	3.4
		Total	29	100.0
3	The nominal values of each other type of shares are disclosed	Yes	23	79.3
		No	6	20.7
		Total	29	100.0
4	The top 10 shareholders are announced	Yes	16	55.2
		No	13	44.8
		Total	29	100.0
5	Ownership ratios of major shareholders are disclosed	Yes	27	93.1
		No	2	6.9
		Total	29	100.0
6	Shareholders by type (such as individual, corporate) are disclosed	Yes	21	72.4
		No	8	27.6
		Total	29	100.0
7	Discloses whether the corporate governance charter or best practice principles have been complied with	Yes	29	100.0
		No	0	0
		Total	29	100.0
8	Information about the main contract is explained	Yes	29	100.0
		No	0	0
		Total	29	100.0
9	It is explained by whom and how nominations/appointments are made to the board of directors.	Yes	27	93.1
		No	2	6.9
		Total	29	100.0
10	The procedure for submitting a proposal to the General Assembly is explained	Yes	27	93.1
		No	2	6.9
		Total	29	100.0
11	Summaries of the General Assembly meetings are announced	Yes	29	100.0
		No	0	0
		Total	29	100.0

When the ownership structure of the companies and the transparency levels of the investor relations are examined, they are quite willing to disclose the general assembly meeting summaries of all companies, information about the articles of association, and to what extent they comply with the corporate governance charter and principles. However, they are more reluctant to reveal who the ten largest shareholders are.

Table 3: Financial Transparency Data of All Companies Participating in the Survey

	Expressions	Answers	Number	Percentage
1	The company's accounting policies are explained	Yes	29	100.0
		No	0	0
		Total	29	100.0
2	Accounting methods/principles used in the accounts are explained.	Yes	29	100.0
		No	0	0
		Total	29	100.0
3	Explain according to which accounting standards the financial statements are kept	Yes	29	100.0
		No	0	0
		Total	29	100.0
4	Financial and non-financial statements are included in the company's annual reports in a clear and understandable way.	Yes	29	100.0
		No	0	0
		Total	29	100.0
5	Profitability rate estimates are announced	Yes	10	34.5
		No	19	65.5
		Total	29	100.0
6	Disclose monthly, quarterly, or annual financial and non-financial information	Yes	29	100.0
		No	0	0
		Total	29	100.0
7	Sector analyzes are made and explained	Yes	20	69.0
		No	9	31.0
		Total	29	100.0
8	The name of the independent supervisory firm is disclosed	Yes	29	100.0
		No	0	0
		Total	29	100.0
9	The report of the independent supervisory firm is announced	Yes	29	100.0
		No	0	0
		Total	29	100.0
10	How much audit fee is paid to the audit firm is explained	Yes	1	3.4
		No	28	96.6
		Total	29	100.0
11	Details of the business line/activity area it is in are given	Yes	28	96.6
		No	1	3.4
		Total	29	100.0
12	Profitability ratios (ROA, ROE, etc...) are explained	Yes	28	96.6
		No	1	3.4
		Total	29	100.0
13	Sector ratios are explained	Yes	12	41.4
		No	17	58.6
		Total	29	100.0
14		Yes	27	93.1

Transparency as a Corporate Governance Principle and Transparency Levels of
Financial Institutions Traded in BIST

	A statement is made about the corporate strategy	No	2	6.9
		Total	29	100.0
	Information is given about investment plans for the coming years.	Yes	18	62.1
15		No	11	37.9
		Total	29	100.0

When the data is examined, all the companies said yes to most of the statements in this section. When the financial transparency results are examined, the most striking results are that only a company discloses how much the company pays to the audit firm, and they are reluctant to disclose its future expectations. As a matter of fact, when the answers given are examined, 62.1% of the companies make explanations about their investment plans for the following years. Only 34.5% of the companies inform the public about their future profitability ratio estimates.

Table 4: Transparency Data of the Structure and Processes of the Board of Directors and Management of All Companies Participating in the Survey

Expressions	Answers	Number	Percentage
1 Detailed explanation is given about the members of the board of directors.	Yes	29	100.0
	No	0	0
	Total	29	100.0
2 Details about the role of the board of directors in the company are explained	Yes	29	100.0
	No	0	0
	Total	29	100.0
3 The names and duties of the committees of the board of directors are disclosed	Yes	29	100.0
	No	0	0
	Total	29	100.0
4 The number of shares owned by the members of the board of directors is announced	Yes	21	72.4
	No	8	27.6
	Total	29	100.0
5 Details of the remuneration of the members of the board of directors are disclosed	Yes	23	79.3
	No	6	20.7
	Total	29	100.0
6 Detailed explanations are made about senior managers	Yes	28	96.6
	No	1	3.4
	Total	29	100.0
7 Explanations are made about the details of the CEO's contract.	Yes	0	0
	No	29	100.0
	Total	29	100.0
8 The number of shares held by the directors in the company's subsidiaries is disclosed	Yes	15	51.7
	No	14	48.3
	Total	29	100.0
9 Strengths and weaknesses in the financial system or company management are disclosed in the company's annual reports.	Yes	20	69.0
	No	9	31.0
	Total	29	100.0

When the transparency data of the structure and processes of the board of directors and management are examined, the most striking result is the disclosure of the details of the CEO's contract to the public. In the study, none of the companies make a public statement about the details of the CEO's contract.

In general, the transparency of all companies in these three groups is shown in the table below.

Table 5: Transparency Distribution of All Companies Participating in the Survey

Transparency Group	Percentage
Ownership Structure and Investor Relations Transparency	89%
Financial Transparency Ratio	80%
The Structure and Processes of the Board of Directors and Management Transparency Rate	74%
TOTAL TRANSPARENCY RATE	81%

As can be seen, the section with the highest total transparency in all companies participating in the survey is the Ownership Structure and Investor Relations section, which is 89%. The part with the lowest level of transparency is the part related to the Board of Directors, the Structure and Processes of the Management. The rate of this is 74%. The average transparency rate is 81%.

The table above shows the generality of all companies, and information on the transparency distribution of each sector is presented in the table below.

Table 6: Comparative Transparency Distributions of All Companies

	Banks and Private Finance Institutions	Insurance Companies	Financial Leasing and Factoring Companies	Intermediary Institutions	All Companies
Ownership Structure and Investor Relations	91%	91%	83%	89%	89%
Financial Transparency	87%	73%	79%	73%	80%
Structure and Processes of the Board of Directors and Management	76%	69%	75%	78%	74%
Total	85%	78%	79%	80%	81%

When Table 6 is examined, the transparency distributions of all companies in terms of Ownership Structure and Investor Relations, Financial Transparency, Board of Directors, Management Structure and Processes are given comparatively. As can be seen, the Ownership Structure and Investor Relations section of all companies is the section with the highest transparency. The company group that has the same value as the average in this section is the Intermediary Institutions. The second highest level of transparency is Financial Transparency. In this

section, the company group closest to the average is Financial Leasing and Factoring Companies. For other company groups, excluding Intermediary Institutions, the section with the lowest transparency is the Structure and Processes of the Board of Directors and Management. Again in this section, the company group closest to the average is Financial Leasing and Factoring Companies.

When the total transparency levels are analyzed, the company group with the highest level of transparency is Banks and Private Finance Institutions, with 85%. Intermediary institutions are in the second place with 80%, and Financial Leasing and Factoring Companies are in third place with 79%. Insurance companies are in the last place with 78%. The total transparency average of all companies is 81%. The closest company group to this average, with 80%, is Intermediary Institutions. Banks and Special Finance Institutions are above the average, while all other company groups are below the average.

Another subject examined in the study is whether the number of employees, free float ratio, balance sheet size and operating year, which are the demographic data of the company, affect the transparency levels of the companies. For this, regression analysis was performed in the study and the results are given below.

4.4. Regression Analysis

Regression analysis is one of the areas of greatest interest in statistics (Bardossy, 1990: 1). Regression analysis is mostly used to examine the relationship between variables and to find the most appropriate coefficients for a function (Xue et al., 2005: 1137). While regression analysis explains the relationship between a dependent variable and an independent variable, simple regression uses multiple regression mathematical models to explain the relationship between more than one dependent variable ($X_1, X_2, X_3 \dots X_i$) and one dependent variable (Y) (Erkan, 2002:67).

Although the simple linear regression model is suitable for many situations, since more than one variable is needed to explain many models in real life, the multiple regression model, which is a model with more than one explanatory variable, is used (Kalaycı, 2011: 259).

In statistical theory, this multiple regression relationship is generally expressed as follows;

$$Y = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k + \varepsilon_i \quad (1)$$

In equation (1), $X_1, X_2, \dots, X_k$ represent independent variables, while β represents the parameters to be estimated and ε represents the error term (Akkaya and Pazarlıoğlu, 2000:238).

Multiple regression analysis was preferred because there was one dependent variable and more than one independent variable in the study. In this study, the dependent variable is the transparency levels of the companies, independent variables are the number of employees, free float ratio, balance sheet size and operating year.

The reason for choosing the above independent variables is the thought that the size and rootedness of the company increase transparency. The fact that companies have more shareholders forces companies to be accountable to more stakeholders. For this reason, the free float ratio was chosen as the independent variable. Similarly, since employees are also stakeholders, companies must be transparent to their employees as a requirement of corporate governance. It takes a long time for companies to gain a corporate identity and internalize corporate governance. Therefore, the activity year was chosen as another variable. Since the size of the companies is also measured by the size of the balance sheet, this has been another variable of ours. The regression analysis results are shown below.

Table 7: Descriptive Statistics

	Mean	Standart Deviation	Sample Size
Transparency Score	28,3448	2,93106	29
Number of Employees	5322,90	8044,029	29
Year of Activity	47,03	25,792	29
Free Float Ratio	27,56	15,330	29
Balance Sheet Size	82,655,805,535	131,952,331,978	29

The descriptive statistics of the variables are given above. The transparency score of the companies obtained by the survey is the dependent variable of the study. Other variables are independent variables. The effect of the independent variables on the transparency rate is given below.

Table 8: Correlation Table

Variables	Transparency Score	Number of Employees	Year of Activity	Free Float Ratio	Balance Sheet Size
Transparency Score	01,000	0,360	0,308	0,414	0,379
Number of Employees	0,360	1,000	0,643	0,338	0,974
Year of Activity	0,308	0,643	1,000	0,307	0,636
Free Float Ratio	0,414	0,338	0,307	1,000	0,378
Balance Sheet Size	0,379	0,974	0,636	0,378	1,000

The correlation coefficients of the variables of the study are given in the correlation table. It is not desirable to have a high correlation between independent variables. This is called multicollinearity problem. But since the company's balance sheet size represents how big the company is, it is inevitable that some other data about the company will be large as well. One of them is the number of employees. The larger the company, the larger the number of employees is normal. Therefore, there is a 97.4% correlation between the size of the balance sheet and the number of employees. The variables with the least correlation among the independent variables are between the free float rate of 30.7% and the operating year.

Table 9: Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted Square	R	Std. Error of the Estimate
1	0,482 ^a	0,233	0,105		2,77321

In order to see how much the independent variables explain the dependent variable as a percentage, it is necessary to look at the adjusted R square value. This rate was 10.5% in the study, which is a very low value. In other words, the independent variables explain only 10.5% of the transparency score. In order to find out whether this ratio is significant, it is necessary to look at the Anova table.

Table 10: Anova Table

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	55,975	4	13,994	1,820	0,158 ^b
Residual	184,577	24	7,691		
Total	240,552				

In the Anova table, it is necessary to look at the significant value to see if at least one of the independent variables has an effect on the dependent variable. When the table is examined, no independent variable has a significant effect on the dependent variable at the 95% significance level. Because the significance value is 15.8%. In order to say that at least one independent variable has an effect on the dependent variable, the level of significance must be less than 5%.

If this ratio was significant, the coefficients table had to be examined to see which variable or variables had an effect on the dependent variable.

Table 11: Coefficients

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	25,911	1,399		18,52	0,000
1 Number of Employees	-1,125E-5	0,000	-0,031	-0,038	0,970
Year of Activity	0,009	0,027	0,079	0,337	0,739
Free Float Ratio	0,059	0,038	0,309	1,571	0,129
Balance Sheet Size	5,375E-12	0,000	0,242	0,298	0,768

As can be seen in the table, the significance level of none of the independent variables is less than 5%. That is, no independent variable has any effect on the transparency score. It can only be said that the free float ratio has the most effect on the dependent variable among the variables. But this is not a significant effect either.

5. Conclusion and Discussion

The aim of this study is to determine the transparency levels of financial institutions registered in Borsa Istanbul in Turkey, which has been integrated with the world with globalization. For this purpose, a survey was conducted with the companies in question. Thus, it has been tried to learn at what stage the level of transparency of financial institutions in Turkey, which is in a competitive environment with companies from developed countries. As a result, the average transparency level of financial institutions within the scope of the research was determined as 81%. When all the results are analyzed, the company group with the highest transparency rate is Banks and

Private Finance Institutions with a transparency rate of 85%. The transparency rates of other company groups are very close to each other. Intermediary Institutions are in the second place with a transparency rate of 80%, Financial Leasing and Factoring Companies are in the third place with 79%, and Insurance Companies are in the fourth place with a transparency rate of 78%. Banks and Private Finance Institutions and Insurance Companies share information about Ownership Structure and Investor Relations with the public at the same rate, and the highest transparency rate is in this category. The company group with the highest level of Financial Transparency is again Banks and Private Finance Institutions. Intermediary institutions are one step ahead of other company groups with a rate of 78% in terms of the transparency of the Structure and Processes of the Board of Directors and Management. In general, company groups share information about Ownership Structure and Investor Relations more with the public, and they are more reluctant to disclose information in the other category compared to this category. In addition, the number of employees, year of operation, free float ratio and balance sheet sizes of the companies have been examined by regression analysis in the study. According to the results obtained, it was seen that none of the variables affected the level of transparency.

When the whole study is examined, some results are noteworthy in general. One of these is the uncertainty of the fee paid to the audit firm. It is inconsistent with transparency that only one company among all companies discloses the amount of the fee paid to the audit firm. In addition, no company shares information about the agreement of the CEO, who is a senior manager, with the public. Stakeholders in the company, especially shareholders, do not know who the manager of the company in which they hold shares is, and under what conditions they work. Another striking point is that while almost all of the companies are more willing to disclose the ownership ratio of the major shareholders, they are reluctant to reveal who the ten largest shareholders are.

Only the financial institutions registered in the BIST were studied in this study. A similar study should be carried out in other sectors of the BIST.

Ethics Statement: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, BİİBFAD Journal does not have any responsibility and all responsibility belongs to the authors of the study

Author Contributions: Erhan DAŞTAN contributed to the determination of the subject, literature, data analysis and reporting sections. Suat YILDIRIM contributed to the literature and collection of data. 1st author's contribution rate is approximately 70%, 2nd author's contribution rate is 30%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest between the authors.

Acknowledgement: We would like to thank the Editorial Board of BİİBFAD Journal for their intense interest and efforts and the referees for their contribution.

References

- Akgül, A. & Çelik, O. (2003). *İstatiksel Analiz Teknikleri*, Emek Ofset, Ankara.
- Akkaya, Ş. & Pazarlıoğlu, M.V. (2000). *Ekonometri I*, 4. Baskı, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Aksu, M. & Kosedag, A. (2006). Transparency and disclosure scores and their determinants in the Istanbul Stock Exchange. *Corporate Governance: An International Review*, 14(4), 277-296.
- Bae, K. H. & Jeong, S. W. (2007). The value-relevance of earnings and book value, ownership structure, and business group affiliation: Evidence from Korean business groups. *Journal of Business Finance & Accounting*, 34(5-6), 740-766.
- Ball, R. & Shivakumar, L. (2005). Earnings quality in UK private firms: Comparative loss recognition timeliness. *Journal of Accounting and Economics*, 39, 83-128.
- Bardossy, A. (1990). Notes on fuzzy regression. *Fuzzy Sets and Systems*, 37(1), s.65-67.
-

- Black, B. S., Kim, W., Jang, H., & Park, K. S. (2005). How corporate governance affects firm value: Evidence on channels from Korea. *ECGI-Finance Working Paper*, (103), 08-19.
- Black, B. S., Love, I., & Rachinsky, A. (2006). Corporate governance indices and firms' market values: Time series evidence from Russia. *Emerging Markets Review*, 7(4), 361-379.
- Brown, L. D., & Caylor, M. L. (2004). Corporate governance and firm performance. Available at SSRN 586423.
- Chebbi, T. (2009). Corporate Yield Spread and Transparency Spread: An Empirical Examination International. *Research Journal of Finance and Economics*, 2(5), 1450-2887
- Chen, K. C., Chen, Z., & Wei, K. J. (2009). Legal protection of investors, corporate governance, and the cost of equity capital. *Journal of corporate finance*, 15(3), 273-289.
- Chen, W. P., Chung, H., Lee, C., & Liao, W. L. (2007). Corporate governance and equity liquidity: Analysis of S&P transparency and disclosure rankings. *Corporate Governance: An International Review*, 15(4), 644-660.
- Chiang, H. (2005). An Empirical Study of Corporate Governance and corporate Performance. *Journal of American Academy of Business*, 6(1), 95-101
- Churaev, K. (2003). *The Impacts of Corporate Governance Issues on Values of Turkish Companies (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Erkan, N. (2002). Regresyon Analizi Ve Ormanlıkta Kullanımı. *İstanbul Üniversitesi Ormanlık Dergisi*, 52(1), s.56-76.
- Fan, J. P. & Wong, T. J. (2002). Corporate ownership structure and the informativeness of accounting earnings in East Asia. *Journal of accounting and economics*, 33(3), 401-425.
- Gompers, P., Ishii, J., & Metrick, A. (2003). Corporate governance and equity prices. *The quarterly journal of economics*, 118(1), 107-156.
-

- Güzeldere, H. (2015). *Kurumsal şeffaflık, firma değeri ve firma performansları ilişkisi: Bist incelemesi*, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Hsiu J. F. (2006). Effect of Financial Information Transparency on the Investor Behavior in Taiwan Stok Market. *ProQuest Database*, 16(3), 6-22
- Jiamsagul, S. (2007). *The performance effects of transparency and disclosure, and board of directors: the case of set100 Thailand* (Doctoral dissertation, Faculty of Commerce and Accountancy, Thammasat University).
- Kalaycı, Ş. (2011), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 8.Baskı, Ankara: Dinamik Akademi.
- Khanna, T., Palepu, K. G., & Srinivasan, S. (2004). Disclosure practices of foreign companies interacting with US markets. *Journal of accounting research*, 42(2), 475-508.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., & Vishny, R. (2000). Investor protection and corporate governance. *Journal of financial economics*, 58(1-2), 3-27.
- Lang, M., Lins, K. V., & Maffett, M. (2012). Transparency, liquidity, and valuation: International evidence on when transparency matters most. *Journal of Accounting Research*, 50(3), 729-774.
- Özbay, E. (2007). *İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda İşlem Gören Şirketlerin Yıllar İtibariyle Şeffaflık Düzeyleri İle Likiditeleri Arasındaki İlişki (1995-2005)* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Patel, S. A., & Dallas, G. S. (2002). Transparency and disclosure: Overview of methodology and study results-United States. *Available at SSRN 422800*.
- Rani, N., Yadav, S. S., & Jain, P. K. (2013). Impact of corporate governance score on abnormal returns of mergers and acquisitions. *Procedia Economics and Finance*, 5, 637-646.
-

- Skaife, H. A., Collins, D. W., and LaFond, R. (2004). Corporate governance and the cost of equity capital. *Available at SSRN 639681*.
- Xue, Y., Kim, I. S., Son, J. S., Park, C. E., Kim, H. H., Sung, B. S., & Kang, B. Y. (2005). Fuzzy regression method for prediction and control the bead width in the robotic arc-welding process. *Journal of Materials Processing Technology, 164*, 1134-1139.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 229-255
DOI: 10.33399/biibfad.1087577
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307

Bingöl/Türkiye
Makale Bilgisi /Article Info
Geliş/Received: 14.03.2022 Kabul/ Accepted: 02.09.2022

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ KÜMİ FRS'YE İLİŞKİN ALGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ

Examination of the Perception Levels of Accounting Professionals About FRS for SMEs: The Case of Elazığ Province

Özcan DEMİR*
Zülküf NARLIKAYA**
Meltem GÜL***

Öz

KÜMİ FRS (Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı) taslağı, bağımsız denetime tabi olmayan işletmeler için; ihtiyaca uygun ve karşılaştırılabilir bilgi sunumu sağlamak amacı ile KGK tarafından 2019 yılında yayınlanmıştır. Yeni bir standart olan KÜMİ FRS'nin muhasebe meslek mensupları tarafından uygulanacağı düşünüldüğünde, meslek mensuplarının bu standarda ilişkin algılarının incelenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, muhasebe meslek mensuplarının Küçük ve Mikro İşletmeler için Finansal Raporlama Standardına (KÜMİ FRS) ilişkin algılarının demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Çalışma evreni, Elazığ ilinde bağımsız olarak faaliyet yürüten muhasebe meslek mensuplarıdır. Örneklemi ise, evreni temsil eden rastgele seçilmiş

* Doç Dr., Fırat Üniversitesi İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, odemir@firat.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9382-6781>

** Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Teknoloji ve Bilgi Yönetimi ABD, z.nrlky@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2473-5509>

*** Dr. Öğr., Gör., Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Programı, m.gul@firat.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8085-0704>

168 muhasebe meslek mensubu oluşturmaktadır. Anket yöntemi ile elde edilen veriler, SPSS-22 programıyla analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan başlıca analizler; betimleyici istatistikler, geçerlilik ve güvenilirlik analizleri, bağımsız t-testi ve tek yönlü (Anova) varyans analizi şeklindedir. Çalışmada, cinsiyete, yaşa, eğitim düzeyine ve KÜMİ FRS uygulamaları hakkındaki bilgi seviyesine göre KÜMİ FRS ve boyutlarının farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna karşın mesleki tecrübe ile KÜMİ FRS ve boyutları arasında bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: KÜMİ FRS, küçük ve mikro işletme, muhasebe meslek mensupları, Elazığ

JEL Kodları: M48

Abstract

The draft FRS for SMEs (Financial Reporting Standard for Small and Micro Enterprises) was published in 2019 by the Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Institution of Turkey to provide relevant and comparable information for businesses that are not subject to independent audits. Considering that FRS for SMEs, a new standard, will be implemented by professional accountants, it is important to examine the perceptions of professionals regarding this standard. In this context, the aim of the study is to reveal whether the perceptions of professional accountants regarding the Financial Reporting Standard for Small and Micro Enterprises (FRS for SMEs) differ according to demographic characteristics. The population of the study is professional accountants who operate independently in the province of Elazığ. The sample, consists of 168 randomly selected accounting professionals representing the universe. The data obtained by the survey method were analyzed with the SPSS-22 program. The main statistical analyses used are descriptive statistics, validity and reliability analysis, independent t-test and one-way Anova. In the study, it has been determined that FRS for SMEs and its dimensions differ according to gender, age, education level and knowledge level about FRS for SMEs applications. On the other hand, it was concluded that there is no difference between professional experience and FRS for SMEs and its dimensions.

Keywords: FRS for SMEs, small and micro enterprise, accounting professions, Elazığ

JEL Codes: M48

---

1. Giriş

Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki ekonomik hareketliğin artması ortak bir muhasebe dilinin oluşturarak güvenilir ve hızlı bilgi sağlama ihtiyacını gündeme getirmiş ve buna bağlı olarak standartlaşma çalışmaları da hız kazanmıştır. Bu doğrultuda, 1973 yılında IASC kurulmuş ve 1975 yılında ilk muhasebe standartlarını yayınlamaya başlamıştır. Bu standartlar günümüzde pek çok değişim ve gelişme geçirerek 166 ülkede uygulanan standartlar haline gelmiştir. Dünya genelinde görülen bu gelişmelere ülkemizde katılmıştır. Ülkemizde, ihtiyaca ve gerçeğe uygun, karşılaştırılabilir finansal bilgi sağlanması için ilk olarak uluslararası muhasebe standartlarıyla uyumlu olan TMS/FRS tam seti yayınlamıştır. 1 Ocak 2018 tarihinde bağımsız denetime tabi olan ancak Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar dışında kalan büyük ve orta boy işletmeler için BOBİ FRS uygulanmaya konulmuştur. Daha sonra, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından küçük ve mikro işletmeler için uluslararası standartlara uygun, uygulanması kolay ve maliyeti düşük bir şekilde finansal tablo düzenlemesine imkan vermek amacıyla 2019 yılında Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standartları (KÜMİ FRS) yayınlanmıştır. Ayrıca KÜMİ FRS taslağının Ocak 2021 yılı ve sonrasındaki hesap dönemlerinden itibaren uygulanması planlanmaktadır (Kurban, 2021: 1).

Bu çalışmanın amacı, muhasebe meslek mensuplarının Küçük ve Mikro İşletmeler için Finansal Raporlama Standardına (KÜMİ FRS) ilişkin algılarının demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmektir. Çalışmada ilk olarak KÜMİ FRS taslağına ilişkin kavramsal çerçeve incelenmiştir. Daha sonra yazında muhasebe meslek mensuplarının ve akademisyenlerin KÜMİ FRS algılarına ilişkin benzer çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmanın uygulanma kısmında ise, anket çalışmasıyla elde edilen veriler analiz edilerek değerlendirilmiştir.

2. Küçük ve Mikro İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS)'na İlişkin Kavramsal Çerçeve

KÜMİ FRS taslağı, küçük ve mikro işletmeler için uluslararası standartlara uygun, uygulanması kolay ve maliyeti düşük bir şekilde finansal tablo düzenlemesine imkan vermek amacıyla 12 Temmuz 2019 tarihinde yayınlamıştır. 1 Ocak 2021 hesap döneminde itibaren yürürlüğe konulması planlanan bu standart başta İngiltere olmak üzere önceki yıllarda başka ülkelerde ve ülkemizde uygulanan standartlar örnek alınarak hazırlanmıştır (Bozkurt Yazar, 2021: 749).

KÜMİ FRS taslağının yürürlüğe girmesi ile birlikte sağlayacağı faydalar şu şekilde özetlenebilir (Ergi ve Güleç, 2019: 271-272):

❖ Ülkemizde faaliyet gösteren birçok küçük ve mikro işletme için ihtiyaca uygun bilgi sunumu ile karşılaştırılabilirlik ilkeleriyle buluşturulup finansal raporlamanın tabana yayılması planlamaktadır.

❖ KÜMİ FRS ile yatırımcılar ve borç verenler ihtiyaca ve gerçeğe uygun karşılaştırılabilir finansal bilgileri sunabilme imkanına kavuşacaktır. Böylece küçük ve mikro ölçekli işletmeler daha düşük maliyetli kredi ve fonlara ulaşabilmedeki zorlukları büyük oranda azaltabilecektir.

❖ KÜMİ FRS ile birlikte küçük ve mikro işletmeler “vergi temelli” muhasebe anlayışından “bilgi temelli” muhasebe anlayışını benimseyecekleri için bu işletmelerin alacakları kararlar, işletmenin kaynak dağılımı etkinliğini üst seviyeye çıkarabilecektir.

❖ Gerçeğe ve ihtiyaca göre bilgi sunan mali tablolar ile birlikte, yöneticiler işletmenin mevcut durumunu doğru değerlendirerek tutarlı kararlar alabilecektir. Böylece buna bağlı olarak işletmelerin kurumsal yapılarının gelişim süreci de olumlu etkilenecektir.

KÜMİ FRS'e ilişkin temel özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür (KGK, 2019).

- ❖ 22 bölüm ve 105 sayfadan oluşmaktadır.
- ❖ Avrupa Birliği Yönergelerinde yer alan “önce küçükleri düşün” anlayışı benimsenerek ve işletmeler için maliyeti daha az olacak biçimde oluşturulmuştur.
- ❖ Genel anlamda “maliyet temelli” bir anlayış benimsenmiştir.
- ❖ Mali tablolar formatları ve terimler sözlüğü bulunmaktadır.

❖ Uluslararası muhasebe ve finansal raporlama uygulamalarıyla uyumlu olacak biçimde oluşturulmuştur.

Tablo 1’de KÜMİ FRS’ye ilişkin bölümler verilmiştir.

Tablo 1: KÜMİ FRS’de Bulunan Bölümler

Bölümler	
Bölüm 1 Kavramlar ve Genel İlkeler	Bölüm 2 Finansal Tabloların Sunumu
Bölüm 3 Finansal Durum Tablosu	Bölüm 4 Kar veya Zarar Tablosu
Bölüm 5 Muhasebe Politikaları, Tahminler ve Hatalar	Bölüm 6 Raporlama Döneminden Sonraki Olaylar
Bölüm 7 Hasılat	Bölüm 8 Stoklar
Bölüm 9 Tarımsal Faaliyetler	Bölüm 10 Finansal Araçlar ve Özkaynaklar
Bölüm 11 Maddi Duran Varlıklar	Bölüm 12 Maddi Olmayan Duran Varlıklar
Bölüm 13 Kiralamalar	Bölüm 14 Devlet Teşvikleri
Bölüm 15 Borçlanma Maliyetleri	Bölüm 16 Varlıklarda Değer Düşüklüğü
Bölüm 17 Karşılıklar, Şarta Bağlı Yükümlülükler ve Şarta Bağlı Varlıklar	Bölüm 18 Yabancı Para Çevrim İşlemleri
Bölüm 19 İşletme Birleşmeleri	Bölüm 20 Gelir Üzerinden Alınan Vergiler
Bölüm 21 Dipnotlar	Bölüm 22 Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardına Geçiş

Kaynak: KKG (2019).

Yukarıda verilen tabloda da görüldüğü üzere, KÜMİ FRS taslağında küçük ve mikro işletmelerin ihtiyaçlarına dönük finansal tablo hazırlanmasına imkan verecek şekilde yirmi iki bölüm bulunmaktadır. Bu taslak diğer standartlara nazaran daha yalın ve basit bir şekilde hazırlanmıştır. Ayrıca KÜMİ FRS taslağı, konsolidasyon ve ertelenmiş vergi gibi uygulayacak işletmeler için gereksiz ayrıntılara girmeden hazırlanmış ve içeriği sadece dipnotlar, kar zarar tablosu ve finansal durum tablosu ile sınırlandırılmıştır (Öztürk vd., 2019: 416).

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında KÜMİ FRS taslağı, kolay, ucuz, yalın ve anlaşılır bir raporlama ilkesini benimsemesi ve kaydetme ile ölçme bakımından olanak tanıyan uygulamalar barındırması nedeniyle küçük ve mikro işletmelerin bu standarda geçiş aşamasında önemli katkılarının olacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra KÜMİ FRS’nin, işletmelerin rekabet edebilir bir konumda

olması ve düşük maliyetli finansman kaynaklarına erişimde önemli katkıları olan sabit bir muhasebe dilinin oluşturulmasında önemli bir etken olacağı da belirtilmektedir (Öztürk vd., 2019: 429).

3. Literatür

Yazında muhasebe meslek mensuplarının ve akademisyenlerin KÜMİ FRS algı düzeylerine ilişkin ve diğer benzer çalışmalar şu şekildedir:

Kadooğlu Aydın (2020) tarafından yapılan çalışmada, Şanlıurfa ilinde bulunan meslek mensuplarının KÜMİ FRS algıları incelenmiştir. Çalışma, anket tekniği ile 89 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS'ye ilişkin olarak bilgi düzeylerin düşük olmasına karşın gerekli eğitim ve finansal bilgiye de ihtiyaç duymadıkları vurgulanmıştır.

Gücenme Gençoğlu (2020) çalışmasında, KÜMİ FRS taslağını, BOBİ FRS ve ülkedeki vergi uygulamalarıyla karşılaştırmıştır. Çalışmada, temel kavramlar, finansal tablolar, hasılatın raporlanması, stoklar ve satışların maliyetinin raporlanması, finansal varlık ve yükümlülüklerin raporlanması, maddi ve maddi olmayan duran varlıkların raporlanması, devlet teşvikleri ve yabancı para çevirim işlemleri konularında standartlar arası karşılaştırma yapılmıştır.

Bozkurt Yazar (2021) tarafından yapılan çalışmada, KÜMİ FRS taslağına yönelik akademisyenlerin görüş ve önerileri araştırılmıştır. Çalışma anket yöntemiyle 138 akademisyenin katılımıyla yapılmıştır. Çalışma sonucunda, KÜMİ FRS ilişkin değerlendirmelerde KÜMİ FRS görüş ve önerileri ile KGK ve KÜMİ FRS bilgi düzeyinin etkili olduğu belirtilmiştir.

Kaya ve Utku (2021) çalışmalarında, KÜMİ FRS kapsamında stoklara ilişkin hükümleri inceleyip, Türkiye'deki mevcut standart uygulamalarıyla karşılaştırmışlardır. TMS/TFRS ve BOBİ FRS'ye göre KÜMİ FRS'nin stoklarla ilgili bölümde daha az detaya yer verildiği sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlara göre bu sayede stoklara ilişkin hükümler daha anlaşılabilir ve daha kolay uygulanabilir hale gelmiştir.

Ayar ve Fowzi (2021) çalışmalarında, küçük ve mikro işletmeler için finansal raporlama standardını büyük ve orta boy işletmeler için finansal raporlama standardı ile karşılaştırmışlardır. Sonuçta KÜMİ FRS'nin BOBİ FRS ile önemli ölçüde uyumlu olduğu ve Türkiye'deki finansal raporlama çerçevelerinin bu şekilde birbiriyle uyumlu olarak uluslararası normlara da uygun hale getirilmesi yönünde önemli bir adım olduğunu ifade etmişlerdir.

4. Metodoloji

Bu çalışmaya ilişkin etik kurul izni Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 10.02.2022 tarihli ve 03 toplantılı 9 sayılı Etik Kurul Onayı ile alınmıştır.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, muhasebe meslek mensuplarının Küçük ve Mikro İşletmeler için Finansal Raporlama Standardına (KÜMİ FRS) ilişkin algılarının demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespitidir. Yeni bir standart olan KÜMİ FRS'nin muhasebe meslek mensupları tarafından uygulanacağı düşünüldüğünde, bu çalışma meslek mensuplarının bu standartta ilişkin algılarını incelenmesi açısından önemlidir. Ayrıca hem yazında muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS algı düzeylerini araştıran çalışmaların yetersiz olması hem de Elazığ ilinde yapılacak ilk çalışma olması bakımından bu çalışma yazında yer alan çalışmalardan ayrılmaktadır ve çalışmanın özgünlüğünü ortaya koyacağı düşünülmektedir.

4.2. Araştırmanın Kısıtları

Çalışmanın en önemli kısıtı olarak verilerin yalnızca bağımsız olarak faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarından sağlanmış olması söylenebilir. Ayrıca veriler; ülke genelinde değil, Elazığ ilinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarından toplanmıştır. Bu nedenle örneklemin sınırlı olması, çalışmanın genelleştirilmesini kısıtlamaktadır. Bu çalışmanın sonuçları ise, araştırmanın uygulandığı dönem olan 11 Şubat 2022- 08 Mart 2022 tarihleri ile sınırlıdır.

4.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma evreni; 2021-2022 yılı içerisinde Elazığ ilinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensupları olarak tespit edilmiştir. Elazığ Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası verilerine göre odaya kayıtlı bağımsız olarak faaliyette bulunan 193 meslek mensubu olduğu belirlenmiştir. Çalışma, bu evren üzerinde yapılmıştır. Çalışmanın amaçlarına en uygun örneklem hacminin tespiti için; n, örneklem hacmi; N, evren hacmi; t, güvenilirlik düzeyine ait tablo değeri, p ve q sırasıyla ilgilenilen olayın görülme ve görülmemeye olasılıkları ve d, duyarlılık düzeyi olmak üzere Cochran Formülü'nden yararlanılmıştır (Hayran, 2012: 72):

Örneklem Hacmi

$$n = N.(t2.p.q) / (d2.(N-1) + (t2.p.q))$$

Evren büyüklüğü (N) 193 olarak alındığında, Cochran Formülü olarak da bilinen yukarıdaki formüle göre örneklem büyüklüğü en az (n) 129 olmalıdır. Bu büyüklükteki bir örneklem büyüklüğünün %95 güven düzeyinde evreni temsil gücünün olacağı söylenebilir. Çalışma, 168 muhasebe meslek mensubunun katılımıyla yapılmıştır.

4.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada, veri toplamada maliyet, yapılabirlik ve zaman gibi engelleri aşmak için birincil veri toplama yöntemlerinden olan anket yöntemi kullanılmıştır. Anket soruları hazırlanırken Ergi ve Güleç (2019), Kadooğlu Aydın (2020) ve Bozkurt Yazar (2021) çalışmalarından yararlanılmıştır. Anketteki soruların açık ve anlaşılır olmasına, araştırmanın amacına uygunluğuna özen gösterilmiş ve uzman görüşleri alınarak gerekli görülen düzenlemeler yapılmıştır. Anket formu, toplam 35 soru ve iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, araştırmaya katılanların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 5 soru, ikinci bölümde katılımcıların KÜMİ FRS algısına yönelik 5'li likert ile derecelendirilmiş 30 ifaden oluşan ölçek bulunmaktadır. Ölçek, bilgiyi düzeyi, düzenlemeler ve önem olmak üzere 3 boyutu kapsamaktadır. Ölçeğin bilgi düzeyi boyutunu oluşturan ifadeler s1, s2, s3, s4, s5, s6; düzenleme boyutunu oluşturan ifadeler s7, s8, s9, s10, s11, s12, s13, s14; önem boyutunu oluşturan

ifadeler ise; s15, s16, s17, s18, s19, s20, s21, s22, s23, s24, s25, s26 s27, s28, s29, s30 olarak tespit edilmiştir. KÜMİ FRS algısına yönelik ifadelerin güvenilirliğinin değerlendirmesinde ölçüt alınan Cronbach's Alfa değeri 0.794'tür (Kılıç, 2016: 48).

Ölçek ortalama puanlarının değerlendirilmesinde aritmetik ortalamalar dikkate alınmıştır. Değerlendirilmede dikkate alınan ölçüt aralıkları aşağıda verilmiştir (Tekin, 2017; Çelik Baykoca ve Sezgin, 2021: 513):

Tablo 2: Ölçek Puan Aralıkları

Puan Aralıkları	Ölçeğe Gelen Karşılık
1,00 ≤ ort. ≤ 1,80	Kesinlikle katılmıyorum
1,80 ≤ ort. ≤ 2,60	Katılmıyorum
2,60 ≤ ort. ≤ 3,40	Kararsızım
3,40 ≤ ort. ≤ 4,20	Katılıyorum
4,20 ≤ ort. ≤ 5,00	Kesinlikle katılıyorum

Çalışmada, KÜMİ FRS algısına ölçeğine ilişkin normallik analizi yapılmıştır. Analiz bulguları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Normallik Analizi

Ölçek	N	Skewness	Kurtosis
KÜMİ FRS Genel	168	-0,887	0,756
Bilgi Düzeyi	168	0,826	0,383
Düzenleme	168	0,779	0,729
Önem	168	-0,772	0,229

Tablo 3'te verilen bulgulara göre Skewness (S) ve Kurtosis (K) değerleri şu şekildedir; KÜMİ FRS'ye yönelik algı (S= -0,887; K=-0,756), bilgi düzeyi (S= 0,826; K= 0,383), düzenleme (S= 0,779; K= 0,729), önem (S= -0,772; K= 0,229). Bu değerlerin -2 ve +2 aralığında olması nedeniyle çalışma kapsamındaki ölçek ve alt boyutları için basıklık ve çarpıklık değerlerinin söz konusu normal dağılım aralığında olduğu tespit edilmiştir (George ve Mallery, 2010; Demir ve Kaya, 2021: 119). Verilerin normal bir dağılım göstermesi sonucunda çalışmada parametrik testler kullanılmıştır.

Çalışmada veriler SPSS-22 programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizi için; tanımlayıcı istatistikler, geçerlilik ve güvenilirlik analizi, Bağımsız örneklem t-Testi ve Tek yönlü (One way) varyans analizi yöntemleri tercih edilmiştir.

4.5. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H₁: Muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS algılarıyla cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₂: Muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS algılarıyla yaş arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₃: Muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS algılarıyla eğitim düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₄: Muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS algılarıyla mesleki tecrübe arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H₅: Muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS algılarıyla KÜMİ FRS uygulamaları hakkındaki bilgi seviyesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

4.6. Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi

Aşağıda Tablo 4'te KÜMİ FRS ölçeğine ilişkin faktör analizine yer verilmiştir. Tablo 4'te KÜMİ FRS ölçeğine yönelik olarak yapılan faktör analizi bulgularına göre; KMO değeri 0,821 olarak gerçekleşmiştir. Bu veri ölçeğe faktör analizi yapabilmek adına örneklem büyüklüğünün yeterli sayıda olduğunu göstermektedir. Faktör yükleri 0,415 ile 0,895 arasında değişkenlik göstermektedir. Toplam varyans ise, 59,789 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak, KÜMİ FRS ölçeğine yönelik yapılan faktör analizi bulguları, söz konusu ölçeğin faktör yapısını ve geçerliliğini desteklemektedir (Büyüköztürk, 2012: 169).

Muhasebe Meslek Mensuplarının KÜMİ FRS'ye İlişkin Algı Düzeylerinin
İncelenmesi: Elazığ İli Örneği

Tablo 4: Faktör Analizi

Faktör	Maddeler	Faktör Yükleri			Açıklanan Varyans
		1	2	3	
Bilgi Düzeyi	s1	0,800			35,465
	s2	0,832			
	s3	0,826			
	s4	0,811			
	s5	0,797			
	s6	0,730			
Düzenleme	s7		0,464		14,231
	s8		0,453		
	s9		0,415		
	s10		0,728		
	s11		0,784		
	s12		0,825		
	s13		0,810		
	s14		0,767		
Önem	s15			0,698	10,093
	s16			0,819	
	s17			0,895	
	s18			0,814	
	s19			0,611	
	s20			0,431	
	s21			0,602	
	s22			0,611	
	s23			0,819	
	s24			0,821	
	s25			0,762	
	s26			0,799	
	s27			0,699	
	s28			0,818	
	s29			0,893	
	s30			0,807	

KMO: 0.821

Bartlett K. T.:

Ki-kare: 1821.328; **df:** 77; **Önem:** 0.000

Toplam Açıklanan Varyans: 59,789

Çalışmada, ölçek ve alt boyutlarının güvenilirliğinin değerlendirmesinde Cronbach's Alpha Güvenirlik Katsayısı dikkate alınmıştır. Cronbach's Alpha Güvenirlik Katsayısını değerlendirmesinde baz alınan ölçüt aralıkları aşağıda yer almaktadır (Kılıç, 2016: 48; Düşükcan vd., 2019: 437):

$0,00 \leq \alpha \leq 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir.

$0,41 \leq \alpha \leq 0,60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir.

$0,61 \leq \alpha \leq 0,80$ ise ölçek orta güvenilirliktedir.

$0,81 \leq \alpha \leq 1,00$ ise ölçek yüksek güvenilirliktedir.

Tablo 5: Güvenirlik Analiz

Ölçek	Cronbach's Alpha	Güvenirlik Seviyesi
KÜMİ FRS Genel	0,917	Güvenilir
Bilgi Düzeyi	0,906	Güvenilir
Düzenleme	0,826	Güvenilir
Önem	0,912	Güvenilir

Tablo 5'te ölçek ve alt boyutlarına ilişkin Cronbach's Alpha Güvenirlik Katsayısı değerleri verilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde ölçek ve alt boyutlarının yüksek güvenirlikte olduğu görülmektedir.

4.7. Bulgular

4.7.1. Demografik Bulgular

Tablo 6'da katılımcılara ait demografik bulgular verilmiştir. Tablo 6'da görüldüğü üzere, muhasebe meslek mensuplarının, % 69'unu erkekler, % 31'ini ise kadınlar oluşturmuştur. Muhasebe meslek mensuplarının % 69,7'sinin genç ve orta yaş gurubundaki kişilerden oluştuğu görülmüştür. Muhasebe meslek mensuplarının eğitim düzeyleri incelediğinde ağırlıklı olarak % 61,9 ile lisans mezunları yer almaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının, yaklaşık % 20,2'sinin 0-5 yıl arası, % 17,9'unun 6-10 yıl arası, % 8,9'unun 11-15 yıl arası, % 13,7'sinin 16-20 yıl arası, % 18,5'inin 21-25 yıl arası ve % 20,8'inin 26 ve üstü mesleki tecrübeye sahip olduğu, yaklaşık % 28'inin KÜMİ FRS uygulamaları hakkındaki bilgi sahibi olmadığı, % 33,3'ünün az düzeyde bilgi sahibi olduğu, % 32,1'inin orta düzeyde ve % 6,5 gibi küçük bir kesimini ise iyi düzeyde bilgi sahibi olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, katılımcıların çoğunlukla genç ve orta yaş arasındaki kişilerden oluştuğunu ve lisans eğitimi sonrasında da eğitimlerine devam etmiş eğitim seviyesi ve mesleki tecrübeleri yüksek kişiler olduğunu göstermektedir.

Tablo 6: Demografik Bulgular

KATILIMCI PROFİLİ		
Cinsiyet	F	%
Erkek	116	69,0
Kadın	52	31,0
Yaş	F	%
25 ve altı	24	14,3
26-35	93	55,4
36-45	35	20,8
46 ve üstü	16	9,5
Eğitim Düzeyi	F	%
Önlisans	41	24,4
Lisans	104	61,9
Lisansüstü	23	13,7
Mesleki Tecrübe	F	%
0-5	34	20,2
6-10	30	17,9
11-15	15	8,9
16-20	23	13,7
21-25	31	18,5
26 ve üstü	35	20,8
KÜMİ FRS Uygulamaları Hakkındaki Bilgi Seviyesi	F	%
Hiç	47	28,0
Az	56	33,3
Orta	54	32,1
İyi	11	6,5

4.7.2. Ölçek Puanları

Muhasebe meslek mensuplarının değerlendirmesi ile KÜMİ FRS ölçeği toplam ve alt boyut puan ortalamaları aşağıda Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Muhasebe Meslek Mensuplarının Değerlendirmesi İle KÜMİ FRS Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puan Ortalamaları

Ölçek Alt Boyutları	Ort	ss.
Bilgi Düzeyi	2,45	0,92
Düzenleme	3,64	0,73
Önem	3,68	0,75
Toplam KÜMİ FRS Genel	3,42	0,61

Muhasebe meslek mensuplarının değerlendirmesiyle KÜMİ FRS ölçeği toplam puan ortalaması $3,42 \pm 0,61$ dir. Alt boyutlara yönelik puan ortalamaları ise, bilgi düzeyi boyutunda $2,45 \pm 0,92$, düzenleme boyutunda $3,64 \pm 0,73$ ve önem boyutunda $3,68 \pm 0,75$ olduğu tespit

edilmiştir. Bu sonuçlar, muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS algılarının iyi ve orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

4.7.3. KÜMİ FRS Ölçeğine Ait Bulgular

Muhasebe meslek mensuplarının cinsiyet değişkenine göre KÜMİ FRS ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespiti için yapılan Bağımsız örneklem t-Testi sonuçları alt boyutları ile Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8’de yer alan analiz bulgularına göre, muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS ölçeğinin geneli, bilgi düzeyi ve düzenleme puanları arasında cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$). Buna karşın önem puanı arasında bir farklılık görülmemiştir. Bu sonuç doğrultusunda KÜMİ FRS algısının muhasebe meslek mensuplarının cinsiyetleri açısından farklılık gösterdiğini belirten H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8: Muhasebe Meslek Mensuplarının KÜMİ FRS ve Alt Boyut Puanlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Boyutlar	Cinsiyet	N	Ort.	ss.	t	p
KÜMİ FRS Genel	Kadın	52	3,63	0,51	2,975	0,003
	Erkek	116	3,33	0,63		
Bilgi Düzeyi	Kadın	52	2,83	0,96	3,735	0,000
	Erkek	116	2,57	0,86		
Düzenleme	Kadın	52	3,87	0,63	2,665	0,008
	Erkek	116	3,54	0,75		
Önem	Kadın	52	3,81	0,66	1,506	0,134
	Erkek	116	3,62	0,79		

$p < 0,05$ = Kabul; $p > 0,05$ = Red

Muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS ölçeğinin geneline yönelik görüşlerinin, kadınların (ort:3,63; ss:0,51) erkeklerden (ort:3,33; ss:0,63) yüksek olduğu, kadınların bilgi düzeylerine yönelik görüşleri (ort:2,83; ss:0,96) erkeklerden (ort:2,57; ss:0,86) yüksek olduğu ve kadınların düzenlemeye ilişkin görüşleri (ort:3,87; ss:0,63) erkeklerden (ort:3,54; ss:0,75) yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç neticesinde, kadın muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS algılarının erkek muhasebe meslek mensuplarına göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Muhasebe meslek mensuplarının yaş değişkenine göre KÜMİ FRS ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespiti için yapılan Tek yönlü (One way) analiz sonuçları alt boyutları ile Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9'da yer alan analiz bulgularına göre, muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS ölçeğinin geneli ve düzenleme puanları arasında yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$). Buna karşın bilgi düzeyi ve önem puanları arasında bir farklılık görülmemiştir. Bu sonuç doğrultusunda KÜMİ FRS algısının muhasebe meslek mensuplarının yaşları açısından farklılık gösterdiğini belirten H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9: Muhasebe Meslek Mensuplarının KÜMİ FRS ve Alt Boyut Puanlarının Yaşa Göre Dağılımı

Boyutlar	Yaş	N	Ort.	ss.	F	p
KÜMİ FRS Genel	25 ve altı	24	3,19	0,77	3,877	0,010
	26-35	93	3,47	0,56		
	36-45	35	3,61	0,49		
	46 ve üstü	16	3,12	0,71		
Bilgi Düzeyi	25 ve altı	24	2,32	1,08	0,560	0,642
	26-35	93	2,48	0,92		
	36-45	35	2,53	0,80		
	46 ve üstü	16	2,23	0,96		
Düzenleme	25 ve altı	24	3,40	0,93	4,728	0,003
	26-35	93	3,70	0,66		
	36-45	35	3,88	0,62		
	46 ve üstü	16	3,18	0,78		
Önem	25 ve altı	24	3,41	0,84	2,581	0,055
	26-35	93	3,72	0,71		
	36-45	35	3,88	0,70		
	46 ve üstü	16	3,42	0,87		

$p < 0,05 =$ Kabul; $p > 0,05 =$ Red

Muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS ölçeğinin geneline yönelik görüşlerinin, 36-45 yaş arasında olan muhasebe meslek mensuplarının (ort:3,61; ss:0,49), diğer yaş gruplarında yer alan muhasebe meslek mensuplarından yüksek olduğu ve düzenlemeye yönelik görüşlerinin, 36-45 yaş arasında olan muhasebe meslek mensuplarının (ort:3,88; ss:0,62), diğer yaş gruplarında yer alan muhasebe meslek mensuplarından yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç neticesinde 36-45 yaş arasında olan muhasebe meslek

mensuplarının KÜMİ FRS algılarının diğer yaş gruplarında yer alan muhasebe meslek mensuplarına göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Muhasebe meslek mensuplarının eğitim düzeyi değişkenine göre KÜMİ FRS ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespiti için yapılan Tek yönlü (One way) analiz sonuçları alt boyutları ile Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Muhasebe Meslek Mensuplarının KÜMİ FRS ve Alt Boyut Puanlarının Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Boyutlar	Eğitim Düzeyi	N	Ort.	ss.	F	p
KÜMİ FRS Genel	Önlisans	41	3,28	0,61	3,648	0,028
	Lisans	104	3,42	0,63		
	Lisansüstü	23	3,71	0,41		
Bilgi Düzeyi	Önlisans	41	2,52	0,94	1,013	0,365
	Lisans	104	2,37	0,93		
	Lisansüstü	23	2,65	0,85		
Düzenleme	Önlisans	41	3,46	0,70	3,117	0,047
	Lisans	104	3,65	0,76		
	Lisansüstü	23	3,94	0,53		
Önem	Önlisans	41	3,47	0,82	3,480	0,033
	Lisans	104	3,70	,76		
	Lisansüstü	23	3,98	,52		

p<0,05= Kabul; p>0,05= Red

Tablo 10'da yer alan analiz bulgularına göre, muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS ölçeğinin geneli, düzenleme ve önem puanları arasında eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur (p<0,05). Buna karşın bilgi düzeyi puanı arasında bir farklılık görülmemiştir. Bu sonuç doğrultusunda KÜMİ FRS algısının muhasebe meslek mensuplarının eğitim düzeyi açısından farklılık gösterdiğini belirten H3 hipotezi kabul edilmiştir.

Muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS ölçeğinin geneline yönelik görüşlerinin, lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan muhasebe meslek mensuplarının (ort:3,71; ss:0,41), diğer eğitim düzeylerinde yer alan muhasebe meslek mensuplarından yüksek olduğu, düzenlemeye yönelik görüşlerinin, lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan muhasebe meslek mensuplarının (ort:3,94; ss:0,53), diğer eğitim düzeylerinde yer alan muhasebe meslek mensuplarından yüksek olduğu ve öneme yönelik görüşlerinin, lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan muhasebe meslek mensuplarının (ort:3,98; ss:0,52), diğer eğitim düzeylerinde yer

alan muhasebe meslek mensuplarından yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç neticesinde lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS algılarının diğer eğitim düzeylerinde yer alan muhasebe meslek mensuplarına göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Muhasebe meslek mensuplarının mesleki tecrübe değişkenine göre KÜMİ FRS ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespiti için yapılan Tek yönlü (One way) analiz sonuçları alt boyutları ile Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Muhasebe Meslek Mensuplarının KÜMİ FRS ve Alt Boyut Puanlarının Mesleki Tecrübeye Göre Dağılımı

Boyutlar	Mesleki Tecrübe	N	Ort.	ss.	F	p
KÜMİ FRS Genel	0-5	34	3,27	0,73	0,791	0,557
	6-10	30	3,46	0,69		
	11-15	15	3,54	0,63		
	16-20	23	3,57	0,45		
	21-25	31	3,41	0,56		
	26 ve üstü	35	3,42	0,54		
Bilgi Düzeyi	0-5	34	2,43	0,97	0,765	0,577
	6-10	30	2,68	0,91		
	11-15	15	2,35	0,75		
	16-20	23	2,20	0,86		
	21-25	31	2,51	0,97		
	26 ve üstü	35	2,42	0,97		
Düzenleme	0-5	34	3,52	0,83	1,191	0,316
	6-10	30	3,70	0,80		
	11-15	15	3,86	0,69		
	16-20	23	3,88	0,54		
	21-25	31	3,54	0,71		
	26 ve üstü	35	3,56	0,69		
Önem	0-5	34	3,46	0,87	1,187	0,318
	6-10	30	3,63	0,81		
	11-15	15	3,82	0,72		
	16-20	23	3,92	0,51		
	21-25	31	3,68	0,74		
	26 ve üstü	35	3,72	0,73		

p<0,05= Kabul; p>0,05= Red

Tablo 11'de yer alan analiz bulgularına göre, muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS ölçeğinin geneli, bilgi düzeyi, düzenleme ve önem puanları arasında mesleki tecrübeye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir (p>0,05). Bu sonuç

doğrultusunda KÜMİ FRS algısının muhasebe meslek mensuplarının mesleki tecrübeleri açısından farklılık gösterdiğini belirten H4 hipotezi red edilmiştir.

Muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS uygulamaları hakkındaki bilgi seviyesi değişkenine göre KÜMİ FRS ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespiti için yapılan Tek yönlü (One way) analiz sonuçları alt boyutları ile Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: Muhasebe Meslek Mensuplarının KÜMİ FRS ve Alt Boyut Puanlarının KÜMİ FRS Uygulamaları Hakkındaki Bilgi Seviyesine Göre Dağılımı

Boyutlar	KÜMİ FRS Uygulamaları Hakkındaki Bilgi Seviyesi	N	Ort.	ss.	F	p
KÜMİ FRS Genel	Hiç	47	3,31	0,63	4,789	0,003
	Az	56	3,44	0,46		
	Orta	54	3,21	0,66		
	İyi	11	3,64	0,68		
Bilgi Düzeyi	Hiç	47	2,56	1,04	1,114	0,345
	Az	56	2,53	0,96		
	Orta	54	2,33	0,82		
	İyi	11	2,12	0,62		
Düzenleme	Hiç	47	3,69	0,72	6,057	0,001
	Az	56	3,67	0,59		
	Orta	54	3,33	0,74		
	İyi	11	3,90	0,89		
Önem	Hiç	47	3,60	0,77	3,726	0,013
	Az	56	3,82	0,56		
	Orta	54	3,47	0,85		
	İyi	11	3,92	0,81		

$p < 0,05$ = Kabul; $p > 0,05$ = Red

Tablo 12’de yer alan analiz bulgularına göre, muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS ölçeğinin geneli, düzenleme ve önem puanları arasında KÜMİ FRS uygulamaları hakkındaki bilgi seviyesine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$). Buna karşın bilgi düzeyi puanı arasında bir farklılık görülmemiştir. Bu sonuç doğrultusunda KÜMİ FRS algısının muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS uygulamaları hakkındaki bilgi seviyesi açısından farklılık gösterdiğini belirten H5 hipotezi kabul edilmiştir.

Muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS ölçeğinin geneline yönelik görüşlerinin, KÜMİ FRS uygulamaları hakkındaki bilgi seviyesi iyi olan muhasebe meslek mensuplarının (ort:3,64; ss:0,68), diğer bilgi düzeylerinde yer alan muhasebe meslek mensuplarından yüksek olduğu, düzenlemeye yönelik görüşlerinin KÜMİ FRS uygulamaları hakkındaki bilgi seviyesi iyi olan muhasebe meslek mensuplarının (ort:3,90; ss:0,89), diğer bilgi düzeylerinde yer alan muhasebe meslek mensuplarından yüksek olduğu ve öneme yönelik görüşlerinin KÜMİ FRS uygulamaları hakkındaki bilgi seviyesi iyi olan muhasebe meslek mensuplarının (ort:3,92; ss:0,81), diğer bilgi düzeylerinde yer alan muhasebe meslek mensuplarından yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç neticesinde KÜMİ FRS uygulamaları hakkındaki bilgi seviyesi iyi olan muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS algılarının diğer bilgi düzeylerinde yer alan muhasebe meslek mensuplarına göre daha fazla olduğu söylenebilir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının Küçük ve Mikro İşletmeler için Finansal Raporlama Standardına (KÜMİ FRS) ilişkin algılarının demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmaya ilişkin bulgular ve sonuçlar şu şekildedir:

Çalışmada, katılımcıların çoğunlukla genç ve orta yaş arasındaki kişilerden oluştuğu ve lisans eğitimi sonrasında da eğitimlerine devam etmiş eğitim seviyesi ve mesleki tecrübeleri yüksek kişiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının değerlendirmesi ile KÜMİ FRS ölçeği toplam ve alt boyut puan ortalamaları incelenmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının değerlendirmesiyle KÜMİ FRS ölçeği toplam puan ortalaması 3,42 olduğu tespit edilmiştir. Alt boyutlara yönelik puan ortalamaları ise, bilgi düzeyi boyutunda 2,45, düzenleme boyutunda 3,64 ve önem boyutunda 3,68 olduğu görülmüştür. Bu bulgular doğrultusunda, muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS algılarının iyi ve orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS bilgi düzeyi alt boyutunun ölçek genel ve diğer alt boyutlarına göre daha düşük

düzeyde olması meslek mensuplarının KÜMİ FRS'ye ilişkin olarak hala yeterli bilgiye sahip olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmada, KÜMİ FRS ölçeğinin geneli, bilgi düzeyi ve düzenleme puanları arasında cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Buna karşın önem puanı arasında bir farklılık saptanmamıştır. Bu sonuç doğrultusunda KÜMİ FRS algısının muhasebe meslek mensuplarının cinsiyetleri açısından farklılık gösterdiğini belirten H1 hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca ortalama puanlar incelendiğinde, kadın muhasebe meslek mensuplarının ortalamalarının erkeklerden yüksek olduğu görülmüştür. Bu bağlamda kadın meslek mensuplarının KÜMİ FRS algılarının erkeklerden daha fazla olduğu söylenebilir.

Çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS ölçeğinin geneli ve düzenleme puanları arasında yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Buna karşın bilgi düzeyi ve önem puanları arasında bir farklılık görülmemiştir. Bu sonuç doğrultusunda KÜMİ FRS algısının muhasebe meslek mensuplarının yaşları açısından farklılık gösterdiğini belirten H2 hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca ortalama puanlar incelendiğinde 36-45 yaş arasında olan muhasebe meslek mensuplarının ortalamalarını diğer yaş gruplarında yer alan meslek mensuplarından yüksek olduğu görülmüştür. Bu bağlamda 36-45 yaş arasında olan muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS algılarının diğer yaş gruplarında yer alan muhasebe meslek mensuplarına göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS ölçeğinin geneli, düzenleme ve önem puanları arasında eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Buna karşın bilgi düzeyi puanı arasında bir farklılık görülmemiştir. Bu sonuç doğrultusunda KÜMİ FRS algısının muhasebe meslek mensuplarının eğitim düzeyi açısından farklılık gösterdiğini belirten H3 hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca ortalama puanlar incelendiğinde lisansüstü eğitim düzeyinde olan muhasebe meslek mensuplarının ortalamalarını diğer eğitim düzeylerinde yer alan meslek mensuplarından yüksek olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, lisansüstü gibi daha üst düzeyde eğitime sahip olan muhasebe meslek

mensuplarının KÜMİ FRS ilgili algılarının daha fazla olmasında konuya daha hakim olmaları veya konuya ilişkin araştırmalar yürütebilme kabiliyetine sahip olmalarının etkili olabileceği söylenebilir.

Çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS ölçeğinin geneli, bilgi düzeyi, düzenleme ve önem puanları arasında mesleki tecrübeye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p>0,05$). Bu sonuç doğrultusunda KÜMİ FRS algısının muhasebe meslek mensuplarının mesleki tecrübeleri açısından farklılık gösterdiğini belirten H4 hipotezi red edilmiştir.

Çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS ölçeğinin geneli, düzenleme ve önem puanları arasında KÜMİ FRS uygulamaları hakkındaki bilgi seviyesine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Buna karşın bilgi düzeyi puanı arasında bir farklılık görülmemiştir. Bu sonuç doğrultusunda KÜMİ FRS algısının muhasebe meslek mensuplarının KÜMİ FRS uygulamaları hakkındaki bilgi seviyesi açısından farklılık gösterdiğini belirten H5 hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca ortalama puanlar incelendiğinde KÜMİ FRS uygulamaları hakkında bilgi seviyesi iyi olan muhasebe meslek mensuplarının ortalamalarının diğer bilgi düzeylerinde yer alan meslek mensuplarından yüksek olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, bilgi seviyesi yüksek olan meslek mensuplarının KÜMİ FRS ilgili algılarının daha fazla olduğu yorumu yapılabilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, ülke ekonomisinde önemli bir paya sahip olan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin en sık karşılaştığı sıkıntıların başında piyasadaki olumsuz dalgalanmalardan çok çabuk etkilenmeleri ve finansal kaynak bulmada yaşadıkları sıkıntılar gelmektedir. Bu standardın uygulanması ile birlikte Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler finansal tablolarını hem gereceğe uygun bir şekilde hem de karşılaştırılabilir olarak sunma imkanı kazanacaktır. Standardın maliyet esasını benimsemiş olması düşük maliyetlerin oluşmasını sağlayacaktır. Bu da kullanıcılar için oldukça önemlidir. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri bu standartla buluşturmada bir köprü görevi üstlenen muhasebe meslek mensuplarının standarda

yönelik algılarının olumlu olduğu ancak henüz çok yeni bir standart olması sebebiyle standarda yönelik bilgilerinin istenilen boyutta olmadığı görülmektedir. Bu bakımdan öncelikle muhasebe meslek mensuplarını bilgilendirmeye yönelik toplantılar düzenlenmelidir. Bu standardın Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler tarafından benimsenmesi uygulanmaya başlaması ile birlikte, sadece yasal sorumlulukların yerine getirilmesi amacıyla muhasebeye olan ihtiyaç algısının değişeceği ve yerini bilgi odaklı muhasebe anlayışına bırakacağı düşünülmektedir.

KÜMİ FRS'ye ilişkin muhasebe meslek mensuplarının algı düzeylerinin incelendiği bu çalışma, örneklem büyüklüğü ve ifade çeşitliliği bakımından bazı sınırlamalar taşımaktadır. Bu nedenle çalışmanın sınırlamaları dikkate alınarak benzer çalışmaların daha fazla katılımcı ile farklı şehirlerde uygulanması KÜMİ FRS'nin uygulama alanı hakkında daha doğru değerlendirme yapılmasına imkan verebilir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir. Bu çalışmaya ilişkin etik kurul izni Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 10.02.2022 tarihli ve 03 toplantılı 9 sayılı Etik Kurul Onayı ile alınmıştır.

Yazar Katkıları:

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

Ayar Can, H. & Fowzi, H. (2021). Küçük ve mikro işletmeler için finansal raporlama standardı (KÜMİ FRS) taslağı ile büyük ve orta boy işletmeler için finansal raporlama standardı (bobi frs)'nin karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 4(2), 115-123.

- Bozkurt Yazar, B. (2021). Küçük ve mikro işletmeler için finansal raporlama standardı (KÜMİ FRS) taslağı ile ilgili muhasebe finans eğitimcilerine yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(3), 749-778.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. 16. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Çelik Baykoca, R. Z. & Sezgin, E. E. (2021). Hastane çalışanlarının işyerinde dışlanma algıları ile çalışan sessizliği arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7(3): 505-519.
- Demir, Ö. & Kaya, E. (2021). Muhasebe meslek mensuplarının adli muhasebeye ilişkin farkındalık düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi (IJTEBS)*, 5(2): 113-128.
- Düşükcan, M., Sezgin E. E. & Kaya, E. (2019). Elazığ 112 acil sağlık hizmetleri istasyonlarında görev yapan sağlık çalışanlarında iş streslerinin işten ayrılma niyetine etkisi. *Journal of Academic Value Studies*, 5(3), 433-442.
- Ergi, Ş. & Güleç, Ö. F. (2019). Büyük ve orta boy işletmeler için finansal raporlama standardı (BOBİ FRS): muhasebe eğitimcileri ve uygulayıcılarına yönelik bir araştırma. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 377-399.
- George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*. 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Gücenme Gençoğlu, Ü. (2020). Küçük ve mikro işletmeler için finansal raporlama standardı taslağı'nın BOBİ FRS ve vergi uygulamalarımız ile karşılaştırılması ve genel değerlendirme. *Business and Economics Research Journal*, 11(1),187-199.
- Hayran, O. (2012). *Sağlık Bilimlerinde Araştırma ve İstatistik Yöntemler*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Kadooğlu Aydın, G. (2020). Küçük ve mikro işletmelerde finansal raporlama standartlarının muhasebe meslek mensupları

tarafından değerlendirilmesi: Şanlıurfa ili örneği. *Fırat Üniversitesi. İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 167-200.

Kaya, Y. & Utku, M. (2021). Stoklara ilişkin hükümlerin kümi frs kapsamında incelenmesi ve Türkiye'deki mevcut uygulama ve standartların karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 91, 1-16.

KGK, (2019). *Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Taslağı kamuoyu görüşüne açılmıştır*. Kamu Gözetimi Kurumu [Çevrimiçi kaynak]. kgk.gov.tr, [Erişim tarihi: 2 Şubat 2022].

Kılıç, S. (2016). Cronbachs alpha reliability coefficient. *Journal of Mood Disorders*, 6(1), 47-48.

Kurban, İ. C. (2021). *Kümi Frs İle Msugt/Vuk Uygulamaları Arasındaki Farklılıklar ve Bir Uygulama*. Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Öztürk, E., Gökçen, G. & Güleç, Ö. F. (2019). KÜMİ FRS seti taslağı, BOBİ FRS seti ve tam settms/TFRS'nin temel konular açısından karşılaştırılması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(3), 413-430.

Tekin, H. (2017). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Yargı Yayınevi.

Examination of the Perception Levels of Accounting Professionals About FRS for SMEs: The Case of Elazig Province

---

Extended Abstract

Aim: The study aims to reveal whether professional accountants' perceptions regarding the Financial Reporting Standard for Small and Micro Enterprises (FRS for SMEs) differ according to demographic characteristics.

Method(s): The research population consists of accounting professionals operating in the province of Elazig. The sample consists of 168 randomly selected accounting professionals representing the universe. In this study, the quantitative research method has been used, and the data were obtained by using the survey method. Data related to the study were analyzed with the licensed SPSS-22.0

program. In this study, the main statistical analyses used are descriptive statistics, validity and reliability analysis, independent sample t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) tests.

Findings: In the study, it was concluded that the participants were mostly young and middle-aged, and they were people with high education levels and professional experience which continued their education after undergraduate education. In the study, the evaluation of professional accountants and the total and sub-dimension averages of the FRS for SMEs scale were examined. With the evaluation of professional accountants, it has been determined that the total score average of the FRS for SMEs scale is 3.42. The mean scores for the sub-dimensions were found to be 2.45 in the dimension of knowledge, 3.64 in the dimension of regulation and 3.68 in the dimension of importance. In the study, a statistically significant difference was found between the general, knowledge level and regulation scores of the FRS for SMEs scale, according to gender ($p<0.05$). In the study, a statistically significant difference was found between the general and regulation scores of the FRS for SMEs scale of the accounting professionals according to age ($p<0.05$). On the other hand, there was no difference between knowledge level and importance scores. In the study, a statistically significant difference was found between the general, regulation and importance scores of the FRS for SMEs scale of the accountants according to the education level ($p<0.05$). On the other hand, there was no difference between the knowledge level score. In the study, no statistically significant difference was found between the general, knowledge level regulation and importance scores of the FRS for SMEs scale, according to professional experience ($p>0.05$). In the study, a statistically significant difference was found between the general, regulation and importance scores of the FRS for SMEs scale of the accounting professionals according to the level of knowledge about FRS for SMEs applications ($p<0.05$). On the other hand, there was no difference between the knowledge level score.

Conclusion: If an evaluation is made according to the scale scores in the study, it has been concluded that the FRS for SMEs perceptions of the accounting professionals are at a good and moderate level. In the research, it has been determined that FRS for SMEs and its dimensions differ according to gender, age, education level and knowledge level about FRS for SMEs applications. On the other hand, it was concluded

that there is no difference between professional experience and FRS for SMEs and its dimensions.

Ek

Anket Soruları

Demografik Bilgiler

Cinsiyetiniz: Erkek ( ) Kadın ( )

Yaşınız: 25 altı ( ) 26-35 ( ) 36-45 ( ) 46 ve üstü ( )

Eğitim Düzeyi: Önlisans ( ) Lisans ( ) Lisansüstü ( )

Mesleki Tecrübe: 0-5 ( ) 6-10 ( ) 11-15 ( ) 16-20 ( ) 21-25 ( ) 26 ve üstü ( )

KÜMİ FRS Uygulamaları Hakkındaki Bilgi Seviyesi: Hiç ( ) Az ( ) Orta ( ) İyi ( ) Çok İyi ( )

KÜMİ FRS Algısına İlişkin İfadeler

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. KÜMİ FRS hakkında yeterli teorik bilgiye sahibim.					
2. KÜMİ FRS ile ilgili yapılan düzenlemeleri yeterince takip ediyorum.					
3. KÜMİ FRS, sürekli eğitimi zorunlu kılmaktadır.					
4. KÜMİ FRS hakkında yeterli pratik bilgiye sahibim.					
5. KÜMİ FRS ile ilgili kurumsal bir eğitime ihtiyacım var.					
6. KÜMİ FRS'yi uygulayabilmek için belirli bir düzeyde finans bilgisine ihtiyacım var.					
7. KÜMİ FRS' i le ilgili düzenlemeleri yeterli görüyorum.					
8. KÜMİ FRS' de yapılan açıklamalar, uygulamalar için yeterlidir.					
9. KÜMİ FRS için muhasebe yazılım programları yeterlidir.					
10. KÜMİ FRS' ye ilişkin basılı yayın ve materyallerin sayısı yeterlidir.					
11. KÜMİ FRS i le ilgili Kamu Gözetimi Kurumunun (KGK) çalışmaları yeterlidir.					
12. KÜMİ FRS' ye yönelik akademik çalışmalar yeterli düzeyde değildir.					
13. KÜMİ FRS ile ilgili TÜRMOB' un çalışmaları yeterlidir.					
14. Finansal tablolarda şeffaflığın sağlanabilmesi için KÜMİ FRS' ye ihtiyaç vardır.					
15. KÜMİ FRS, bağımsız denetimi kolaylaştırmaktadır.					
16. KÜMİ FRS işletmelerin kurumsallaşmasına katkı sağlayacaktır.					
17. Küçük Mikro İşletmeler için hazırlanan standartlar işletmelerin ihtiyaçları gözönüne alınarak hazırlanmıştır.					
18. Ülkemizde uygulanan Tekdüzen Muhasebe Sistemi ile KÜMİ FRS uyum içindedir.					
19. KÜMİ FRS' nin dili sade ve anlaşılabilir.					
20. KÜMİ FRS' de yer alan değerlendirme ölçülerinin kullanılması uygulanabilirliği güçleştirecektir.					
21. KÜMİ FRS' ye göre hazırlanan finansal tabloların kalite düzeyi daha yüksektir.					

Muhasebe Meslek Mensuplarının KÜMİ FRS'ye İlişkin Algı Düzeylerinin
İncelenmesi: Elazığ İli Örneği

22. Kültürel, ekonomik ve çevresel faktörlerden dolayı KÜMİ FRS'nin uygulanması mümkün değildir.					
23. KÜMİ FRS meslek mensuplarının sorumluluklarını artırmaktadır.					
24. KÜMİ FRS meslek mensuplarının iş yüklerini azaltmaktadır.					
25. KÜMİ FRS işletmelerde nitelikli eleman ihtiyacını artıracaktır.					
26. Mevcut Vergi Usul Kanunu (VUK) KÜMİ FRS'nin uygulanmasına engel teşkil etmemektedir.					
27. Mevcut Türk Ticaret Kanunu (TTK) KÜMİ FRS'nin uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.					
28. KÜMİ FRS eğitimi lisans düzeyinde ayrı bir ders olarak verilmelidir.					
29. KÜMİ FRS'nin sağlıklı uygulanabilmesi için yeni bir hesap planına ihtiyaç vardır.					
30. KÜMİ FRS, muhasebe mesleğinin önemini artırıcı bir etkiye sahiptir.					

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 257-286
DOI: 10.33399/biibfad.1120293
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307

Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 23.05.2022 Kabul/ Accepted: 02.09.2022

JEOPOLİTİK RISK VE YOLSUZLUĞUN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İÇİN ÖNEMİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BULGULAR*

*The Importance of Geopolitical Risk and Corruption for
Foreign Direct Investments: Empirical Findings for Turkey*

Şerife ÖZŞAHİN**
Gülbahar ÜÇLER***
Doğan UYSAL****

Öz

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY); istihdam, teknolojik bilgi yayılımı, sermaye birikimi, uluslararası bütünleşme ve iktisadi büyüme üzerine olumlu etkileri ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli bir finansal kaynaktır. Ekonomik ve sosyal özelliklerin yanı sıra ülke riski, yolsuzluk, jeopolitik risk gibi kurumsal faktörler de yabancı yatırımcıların ülke tercihinde önemlidir. Kearney (2022) Doğrudan Yabancı Yatırım Güven Endeksi raporuna göre, yatırımcılar için son yıllardaki en olası riskler, siyasi istikrarsızlık ve jeopolitik risklerdir. UNCTAD (2017) raporunda uluslararası yatırım tehditleri listesine giren jeopolitik risklerin uluslararası iş birliğini azaltan etkileri nedeniyle DYY üzerinde olumsuz sonuçlar yaratacağı ifade edilmektedir. Bu

* Bu çalışma, 7-8 Aralık 2019 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen 1. Uluslararası Tarım ve Çevre Bilimleri Araştırmaları Kongresinde sunulmuş "Jeopolitik Risk: Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Yeni Bir Caydırıcılık Unsuru Mudur?" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve güncelenmiş versiyonudur.

** Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, sozsahin@erbakan.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8310-1816>.

*** Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, gulbahar.ucer@ahievran.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5872-8577>.

**** Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, dogan.uyosal@cbu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9406-07577>.

çalışma, jeopolitik riskin yoğun olduğu bir coğrafyada bulunan Türkiye’de jeopolitik riskler ve yolsuzluğun DYY üzerine etkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır. 2003.Q1-2020.Q4 dönemi için yapılan analizde, Caldara ve Iacoviello (2019) jeopolitik risk endeksi ve ülkeye özgü kurumsal bir risk göstergesi olan yolsuzluğun kontrolü endeksi kullanılmıştır. ARDL yöntemi ile elde edilen bulgulara göre, yolsuzluğun kontrolü ve reel gayri safi yurtiçi hasıla, DYY girişlerini olumlu yönde etkilerken jeopolitik risk ve enflasyonun yabancı yatırımları azaltıcı bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan yabancı yatırım, jeopolitik risk, yolsuzluk, ARDL, Türkiye.

JEL Kodları: F21; C22.

Abstract

Foreign direct investment (FDI) is an essential source of capital for underdeveloped and developing countries with its positive effects on employment, technological knowledge diffusion, capital accumulation, integration into international markets, and economic growth. In addition to economic and social characteristics, institutional factors such as country risk, corruption and geopolitical risk are also noteworthy in foreign investors' country preference. According to the Kearney's FDI Confidence Index Report (2022), the most likely risks for investors in recent years are political instability and geopolitical risks. UNCTAD (2017) report states that geopolitical risks, which are on the list of international investment threats, will have negative consequences on FDI due to their effects that reduce international cooperation. This study aims to determine the effects of geopolitical risks and control of corruption on foreign direct investments in Turkey, which is located in the geography where geopolitical risk is high. In the analysis conducted for the period 2003.Q1-2020.Q4, the Geopolitical Risk Index created by Caldara and Iacoviello (2019) and the control of corruption index, which is a country-specific institutional risk indicator, were used. According to the findings obtained by using the ARDL method, it is observed that while the control of corruption and real gross domestic product affect foreign direct investment inflows positively, geopolitical risk and inflation have a reducing effect on foreign investments.

Keywords: Foreign direct investment, geopolitical risk, corruption, ARDL, Turkey.

JEL Codes: F21; C22.

1. Giriş

1980'li yılların ardından ticari ve finansal entegrasyona yönelik birçok politikanın uygulanmasının ardından uluslararası ticaret ve sermaye akımlarının hacminde artış gözlemlenmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelere giriş yapan sermaye bu ülkelerin büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Sermaye akımları içerisinde doğrudan yabancı yatırımlar (DYY); portföy yatırımları, borçlanma ve kısa vadeli sermaye gibi özel sermaye akımlarının aksine küresel mali kriz yaşanan dönemlerde dahi oldukça istikrarlı bir yapı sergilemiştir (Loungani ve Razin, 2001: 6). Doğrudan yabancı yatırımlar, orijin ülkeye ucuz ve güvenilir doğal kaynak, hammadde ve işgücü temini, ulusal pazarda satış yapabilmek gibi avantajlar sunmaktadır (Durgan, 2016: 22-23). Ev sahibi ülkenin yabancı yatırımlar neticesinde elde edeceği avantajlar ise istihdam artışı, sermaye açığını kapatmak, döviz arzını artırmak, ileri teknolojiye erişim, yönetim ve uzmanlık bilgisinin ülkeye aktarımı ve risk paylaşımı şeklinde sıralanabilir (Blomström ve Kokko, 2003; Borensztein vd., 1998; Feldstein, 2000; OECD, 2002). Özellikle gelişmekte olan ülkeler, daha fazla yabancı yatırım çekebilmek ve bu avantajlara sahip olabilmek için yasal, siyasi ve iktisadi düzenlemelerle ülkede daha iyi bir yatırım ortamı oluşturmayı amaçlamaktadırlar (Özcan ve Arı, 2010: 66). UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2021'e göre 2020 yılında küresel DYY, COVID-19 pandemi sürecinin etkisi ile %35 oranında düşüş göstermiş ve 2005 yılındaki seviyesine gerilemiştir. Gelişmiş ülkelere giriş yapan DYY hacminde %58 oranında azalış olurken, gelişmekte olan ülkelere düşüş oranı %8 düzeyindedir. 2020 yılında küresel yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık üçte ikilik kısmı, gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir (UNCTAD, 2021: 1-2).

Doğrudan yabancı yatırımların temel belirleyicilerini tespit etmeyi amaçlayan çalışmalar, ortak bir fikir ortaya koymaktan oldukça uzaktır. Bu çalışmaların kesiştikleri tek nokta, yabancı yatırımları etkileyen temel değişkenlere dair evrensel bir değişken seti olmadığıdır (Kumari ve Sharma, 2017: 659). Hatta doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ve orijin ülkede ekonomik, kültürel ve sosyo-politik birçok faktörden etkilendiği vurgulanmıştır (Challe vd., 2019).

Yabancı yatırımcı, bir ülkede faaliyete başlamadan önce doğal kaynaklara erişim, uygun coğrafi lokasyon, piyasa büyüklüğü, düşük ulaşım ve işgücü maliyetleri, yatırım ortamı için uygun kamu politikalarının varlığı, kültürel ve kurumsal yapı ile siyasi istikrar koşullarını göz önünde bulundurması gerekmektedir (Kumari ve Sharma, 2017: 658-659). Özellikle son dönemlerde yapılan çalışmalar, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik faktörler ve kurumsal yapıdan ne yönde etkilediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmalarda yasal boşluklar, yolsuzluk, siyasi risk, hükümet istikrarı gibi kriterlerin doğrudan yabancı yatırım girişlerini etkileyen önemli belirleyici faktörler olduğuna değinilmektedir (Jimenez vd., 2021). Güçlü kurumsal yapıya sahip ülkelerde belirsizliğin yaratacağı riskler minimize edileceği için kâr oranları daha yüksek olacaktır (Bénassy-Quéré vd., 2007: 764; Chen ve Jiang, 2021). Ayrıca kurumsal kalitede artış, makroekonomik istikrarı sağlayarak ülkeyi dış şoklara karşı daha dirençli yapmakla kalmayacak yolsuzluk ve rüşvetin yatırımlar üzerindeki ilave maliyetlerini de ortadan kaldıracaktır (Özşahin, 2016: 252).

PwC (2018) tarafından şu anda dünyadaki en büyük beş ticari tehditten biri olarak sınıflandırılan jeopolitik risk, dünya genelinde iktisadi ve siyasi birçok kararı şekillendirmektedir. Dünya Ekonomik Forumu tarafından düzenli olarak yayınlanan Küresel Riskler Raporu'nun 2021 yılına ait metninde ekonomik risklerin yerini jeopolitik, çevresel ve teknolojik risklere bıraktığı ve bu sürecin devam edeceği ifade edilmiştir (World Economic Forum, 2021: 5). Jeopolitik risk, Caldara ve Iacoviello (2019) tarafından uluslararası ilişkilerin barışçıl ve normal işleyişini etkileyen savaşlar, terörist faaliyetler ve devletler arasındaki gerginlikler ile ilişkili bir risk olarak tanımlanmaktadır. Jeopolitik riski artıran, siyasi devrim ve darbeler, etnik anlaşmazlıklar, ulusal ve uluslararası politika uyuşmazlıkları, bölgesel ve hatta küresel belirsizlikleri artırdığı için yatırım kararlarını olumsuz yönde etkileyecektir. Balcılar vd. (2018)'e göre, jeopolitik risk ticaret döngülerini, finansal piyasaları ve ekonomik ilişkileri değiştirme kapasitesine sahip olduğundan yatırım kararlarını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Küresel boyutta milliyetçi ve yayılmacı politikaların popüler hale gelmesi, güvenlik tehditlerinin artması,

terörist faaliyetler ve terör tehdidi, uluslararası ilişkilerde kutuplaşma, uzun süreli çatışma ve istikrarsızlık içindeki bölgelere komşuluktan kaynaklı jeopolitik riskler, üretim, satış ve yatırım kararlarını olumsuz etkilemekte ve iktisadi ve siyasi ilişkileri yeniden düzenlemektedir. Bu gelişmeler ayrıca ulusal ve yabancı finansal kaynaklara erişimi kısıtlayarak yatırımların alternatif maliyetini yükseltmekte ve yatırımcıların risk eğilimini düşürebilmektedir. Jeopolitik risklerin etkisi sadece yabancı yatırımlarla sınırlı kalmamakta aynı zamanda borsa endeksi, turizm gelirleri, savunma harcamaları, ekonomik büyüme, fiyat oynaklığı, hisse senedi getirileri, üretici ve tüketici güven endeksi, değerli maden fiyatları ve döviz kurlarını da etkilemektedir (Arin vd., 2008; Karolyi ve Martell, 2010; Kollias vd. 2011; Şahinoğlu ve Mortazavimoulou, 2017; Wang ve Yang, 2018; Apergis vd. 2018; Akdağ vd., 2019; Tiwari vd., 2019; Aysan vd., 2019; Akadiri vd., 2020; Khan vd., 2021; Lee ve Lee, 2020; Bouri vd., 2020; Hoque ve Zaidi, 2020; Üçler ve Özşahin, 2020; Şahin ve Arslan, 2021; Jung vd., 2021; Adel vd., 2021; Doğan ve Afşar, 2021; Buzdağlı ve Özdemir, 2021; Pehlivanoglu vd., 2021).

Son yıllarda dünya genelinde artan politik istikrarsızlıklar, siyasi rejim değişiklikleri, finansal darboğazlar, askeri çatışmalar, terör tehditleri, doğal afetler ve savaşlar birçok ülkenin ve bölgenin jeopolitik riskini yükseltmektedir. Böylesi bir dönemde Türkiye, jeopolitik risklerin en yoğun olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Özellikle bir süredir Suriye, Irak, Yemen, Afganistan ve Libya'da yaşanan iç savaşlar nedeniyle Türkiye'ye yönelen büyük bir göç dalgası vardır. Filistin-İsrail gerginliği, Türkiye'nin kuzey jeopolitik hattını derinden etkileyen Rusya-Ukrayna çatışması, Azerbaycan-Ermenistan savaşı, Doğu Akdeniz'deki gelişmeler, 2016 yılında yaşanan darbe girişimi, sınır bölgelerindeki güvenlik problemleri ve terör saldırıları Türkiye'nin jeopolitik risk endeksini artıran gelişmelerdir.

Bu çalışmada, ampirik olarak Türkiye'de jeopolitik riskin DYY üzerindeki etkisi incelenmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların önemli belirleyicilerinden olan ve ülkenin içsel kurumsal kalite düzeyi hakkında bilgi veren Yolsuzluğun Kontrolü endeksi de analize dahil edilmiştir. Bu sayede ülkeye özgü kurumsal bir risk endeksi ile küresel

bir risk endeksinin DYY üzerindeki etkileri karşılaştırılabilecektir. Bu amaçla oluşturulan modelde, yolsuzluğu temsilen Dünya Bankası WGI veri setinden Yolsuzluğun Kontrolü endeksi, jeopolitik risk düzeyi için ise Caldara ve Iacoviello (2019) tarafından hazırlanan jeopolitik risk endeksinden yararlanılmıştır. Girişin ardından ikinci bölümde literatür taramasına yer verilmiş ve üçüncü bölümde veri seti ve ekonometrik model tanıtılmıştır. Kullanılan yöntemin açıklandığı ve ampirik bulguların yorumlandığı dördüncü bölümden sonra genel bir değerlendirme ile çalışma tamamlanmaktadır.

2. Literatür Taraması

Doğrudan yabancı yatırımların belirleyici faktörlerini analiz eden ilk dönem çalışmalarda çoğunlukla ekonomik faktörler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda piyasa genişliği, altyapı, döviz kurları, enflasyon oranı, dışa açıklık, dış ticaret hacmi, ücret düzeyi, faiz oranı, beşerî sermaye ve AR-GE harcamaları gibi değişkenlerin DYY girişi üzerine etkisi analiz edilmiştir. Özellikle son dönemlerde daha çok yabancı yatırımların kurumsal, coğrafi ve politik belirleyicileri üzerine odaklanılmaktadır. Root ve Ahmed (1979), ülkedeki beşerî sermaye, refah düzeyi, kentleşme ve sağlık sistemi gibi sosyal koşulların DYY için önemli belirleyiciler olduğunu ifade etmişlerdir. Chakrabarti (2001), 135 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede politik riskin yabancı yatırımlara etkisini incelediği çalışmada, politik istikrarın yabancı yatırımları teşvik ettiği bulgusuna ulaşmıştır. Bengoa ve Robles (2003), ekonomik özgürlük ve yabancı yatırım ilişkisini 1970-1999 dönemi için 18 Latin Amerika ülkesinde incelemişlerdir. Ulaşılan bulgular, hedef ülkede ekonomik özgürlüklerinin yabancı yatırımları olumlu etkilediğini göstermiştir. Sekkat ve Végazonès-Varoudakis (2004) MENA ülkelerinde politik risk ve DYY arasında negatif yönlü ilişkiye ulaşımlardır. Demirtaş ve Akçay (2006), 71 ülkede iktisadi belirleyiciler ve kurumsal yapının DYY üzerine etkisini inceledikleri çalışma sonucunda kurumsal kalitedeki iyileşmenin yabancı yatırımları artırdığını ifade etmişlerdir. Jensen ve McGillivray (2007) DYY ve politik risk ilişkisini 1975-1995 dönemi için 115 ülke üzerinde analiz etmişlerdir. Demokrasi endeksinin yüksek seyrettiği ülkelerde politik riskin düşük olacağı ve

doğrudan yabancı yatırımların pozitif yönde etkileneceği sonucuna ulaşılmıştır. Heriot, Thesis ve Campbell (2008), 121 ülkede 1970-2005 dönemi için yapılan analizde ekonomik özgürlüklerin DYY girişlerini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Barassi ve Zhou (2012) bir ülkedeki yolsuzluk düzeyinin, DYY üzerine etkisini doğrusal ve doğrusal olmayan yöntemlerle incelemişlerdir. Çalışmanın bulguları uygulanan yöntemlere göre farklılık göstermektedir. Doğrusal yöntem bulgularına göre, yolsuzluk yabancı yatırımları olumsuz yönde etkilerken doğrusal olmayan yöntemlere ilişkin tahmin sonuçları yolsuzluğun DYY üzerindeki etkisinin heterojen olduğuna yöneliktir. Alemu (2012), 16 Asya ülkesi için 1995-2009 dönemi verileri ile yaptığı analizde yolsuzluk seviyesindeki %1'lik artışın DYY girişinde yaklaşık %9,1 puanlık bir düşüşe neden olacağı sonucuna ulaşmıştır. Hakimi ve Hamdi (2017), 15 MENA ülkesinde 1985-2013 dönemi verilerini kullanarak yaptıkları analizde, yolsuzluğun MENA ülkelerinde ekonomik büyüme için önemli bir engel olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Kasasbeh vd. (2018) Ürdün'de yabancı yatırımların kurumsal, ekonomik ve finansal faktörlerle ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre yolsuzluk düzeyi, yabancı yatırımcılar için önemli bir risk unsurudur. Luu vd. (2018), 131 ülke verisi ile yaptıkları analizde yolsuzluğun yabancı yatırımları engelleyen bir faktör olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ancak yabancı yatırımların iki ana bileşeni olan yeni yatırımlar ile sınır ötesi birleşme ve satın almalar ayrı ayrı incelendiğinde sonuçlar farklılaşmaktadır. Ülkede yolsuzluk endeksinin yüksekliği, sınır ötesi birleşme ve satın almaları azaltırken yeni yatırımları olumlu yönde etkilemektedir. Karim vd. (2018), ASEAN ülkelerinde yolsuzluk, DYY ve ekonomik büyüme ilişkisini 1995-2014 dönemi için incelemişler ve sonuç olarak yolsuzluk düzeyi düşük olan ülkelerin daha fazla yabancı yatırım çekeceği bulgusuna ulaşmışlardır. Yolsuzluğun ülkede belirsizliği artırarak yabancı yatırımcıyı ülkeden uzaklaştıracağı vurgulanmaktadır. Özşahin ve Özşahin (2020), 6 Kuzey Afrika ülkesinde siyasi risklerin doğrudan yabancı yatırım üzerine etkisini panel veri analiz yöntemleri ile test etmişler ve düşük düzeyde siyasi risklerin DYY girişlerini olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Canning ve Pedroni (2008)

nedensellik testi, paneldeki 6 ülkenin dördünde siyasi risklerden DYY girişlerine doğru nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik ve kurumsal belirleyicileri üzerine yoğunlaşan oldukça geniş bir literatür vardır. Ancak son yıllarda dünya genelinde artan jeopolitik riskin ekonomik büyümeden firma karlılığına, hisse senedi getirilerinden borsa endeksine kadar pek çok değişken üzerinde etkili olması nedeniyle DYY ile jeopolitik risk ilişkisini inceleyen çalışmalar oldukça yeni ve az sayıdadır. Arslan (2019), gelişmekte olan 17 ülke için 1994-2017 dönemi verilerini kullanarak yaptığı analizde, jeopolitik risk endeksinin yabancı yatırımları olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, jeopolitik risk endeksinde %100' lük bir artış doğrudan yabancı yatırımların GSYH içerisindeki payını 0,85 birim azaltmaktadır. Dedeoğlu vd. (2019), 18 gelişmekte olan ülkede yönetim kalitesi ve jeopolitik riskin DYY üzerindeki etkisini incelemişler ve yönetim kalitesinin yabancı yatırımları olumlu, jeopolitik riskin ise olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Li vd. (2019), jeopolitik riskin firmaların yatırım kararları üzerine etkisini 17 gelişmekte olan ülke için 1995-2014 dönemi verileriyle incelemişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre, jeopolitik risk zayıf firmaların yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Fania vd. (2020), 16 Batı Afrika ülkesinde jeopolitik risklerin, DYY üzerine etkisini coğrafi, politik ve makroekonomik olmak üzere üç farklı jeopolitik risk faktörü çerçevesinde analiz etmişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre jeopolitik riskler, DYY üzerinde önemli bir etkiye sahip olmakla birlikte jeopolitik risk endeksinin farklı bileşenleri DYY girişlerini farklı şekilde etkilemektedir. Soltani vd.(2021), MENA ülkelerinde jeopolitik risk, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini inceledikleri çalışmalarında, jeopolitik risklerin daha yüksek ekonomik kırılganlıklara neden olduğu ve yabancı yatırımcıyı olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Nguyen vd. (2022), gelişmekte olan 18 ülkeye ait 1985-2019 dönemi verileri ile jeopolitik riskin toplam faktör verimliliği ve DYY üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen nedensellik bulgularına göre, jeopolitik risk endeksi yabancı yatırımları ve toplam faktör verimliliğini önemli

ölçüde ve olumsuz yönde etkilemektedir. Afşar vd. (2022), Türkiye’de jeopolitik riskin DYY üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada reel döviz kuru, işgücü, GSYH gibi makroekonomik değişkenleri modele dahil etmişlerdir. Çalışmanın ampirik bulgularına göre, jeopolitik risk ve işgücünün DYY üzerinde olumsuz bir etkisi varken reel GSYH, reel döviz kuru ve tasarruf oranları yabancı yatırımları olumlu yönde etkilemektedir.

3. Veri Seti ve Ekonometrik Model

Bu çalışma, Türkiye’de 2003.Q1-2020.Q4 döneminde jeopolitik risk ve yolsuzluğun doğrudan yabancı yatırım girişleri üzerine etkisini araştırmaktadır. Yolsuzluğun kontrolü ve jeopolitik risk endeksinin yanı sıra doğrudan yabancı yatırımların önemli makro iktisadi belirleyicilerinden olan reel GSYH, dışa açıklık oranı ve enflasyon oranı ile regresyon oluşturulmuştur. Tam logaritmik formda kurulan uzun dönem modeli Eşitlik 1’de gösterilmiştir.

$$\ln FDI_t = \beta_0 + \beta_1 \ln Y_t + \beta_2 \ln OPEN_t + \beta_3 COR_t + \beta_4 \ln GPR_t + \beta_5 \ln INF_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Uzun dönem denkleminin bağımlı değişkeni $\ln FDI$, doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYH içindeki payını ifade etmektedir. $\ln Y$ reel fiyatlarla GSYH düzeyini, $\ln OPEN$ ithalat ve ihracat toplamının GSYH içindeki payı alınarak hesaplanan dışa açıklık oranını, $\ln INF$ ise 2003 baz yılı ile ölçülen tüketici fiyat endeksini göstermektedir. $\ln FDI$, $\ln Y$, $\ln OPEN$ ve $\ln INF$ değişkenlerine ait veriler TC Merkez Bankası EVDS’den alınmıştır.

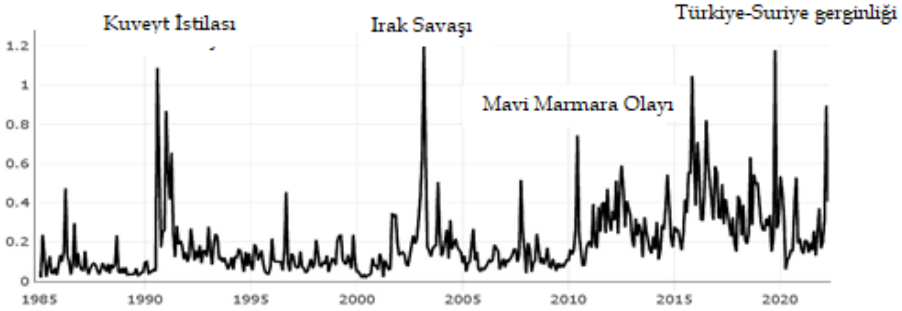
Tablo 1: Değişkenlere Ait Kısaltma, Tanımlama ve Veri Kaynakları

Kısaltma	Değişken	Veri Kaynağı
$\ln FDI$	DYY girişlerinin GSYH içindeki payı	TCMB EVDS
$\ln Y$	Reel GSYH	TCMB EVDS
$\ln OPEN$	Dışa açıklık oranı	TCMB EVDS
COR	Yolsuzluğun kontrolü	Dünya Bankası WGI
$\ln GPR$	Jeopolitik risk endeksi	Caldara ve Iacoviello GPR Index
$\ln INF$	2003 baz yılı ile tüketici fiyat endeksi	TCMB EVDS

Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin kurumsal belirleyicileri olarak modele dahil edilen COR yolsuzluğun kontrolü, $\ln GPR$ ise

Jeopolitik Risk Endeksini temsil etmektedir. Yolsuzluğun kontrolü, Kaufman vd. (2010) çalışmasını temel alan ve Dünya Bankası Dünya Yönetişim Göstergeleri (WGI-World Governance Indicators) veri setinin altı temel alt başlığından biridir. Kamu gücünün özel kazanç sağlamak amacıyla kötüye kullanılmasına yönelik algıyı ölçen bu değişken, -2,5 ile +2,5 arasında bir değer almakta ve endeks değerinin yükselmesi, yolsuzluğun kontrol altında olduğunu göstermektedir (Kaufman vd., 2010: 4-8). Dario Caldara ve Matteo Iacoviello tarafından geliştirilen jeopolitik risk endeksinde ise jeopolitik, nükleer ve terörist tehditler, savaş tehlikesi, savaş ve terör faaliyetleri dikkate alınmaktadır (Caldara ve Iacoviello, 2019: 7).

Şekil 1: Türkiye'nin Güncel Jeopolitik Risk Endeksi (1985-2021)

Şekil 1'de Türkiye'ye ilişkin jeopolitik risk değerlerinin grafiği görülmektedir. Özellikle bulunduğu coğrafi konum nedeniyle sınır komşusu ülkelerde uzun süredir devam eden etnik gerginlikler, siyasi kargaşalar ve savaşlar, Türkiye'nin jeopolitik risk endeksinin yükselmesine neden olmaktadır. 1990-1991 Körfez Savaşı, 2000'li yılların başından beri süregelen Suriye iç savaşı, 2003 yılında ABD'nin Irak müdahalesi, 2010 Arap Baharı, 2021 Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesi gibi gelişmelerin sonucunda yaşanan yoğun mülteci trafiği, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi konum nedeniyle yaşadığı jeopolitik riskler arasında sayılabilir. Küresel risklerin yanı sıra 2016'da yaşanan darbe girişimi, 2018'de başkanlık sistemine geçiş, Türkiye'nin son yıllarda yaptığı sınır ötesi askeri hareketler, 2020'de Merkez Bankası'nın faizleri düşürmeye başlaması gibi ekonomik, siyasi, politik ve askeri gelişmeler de jeopolitik risk endeksi üzerinde etkili olmaktadır.

4. Yöntem ve Ampirik Bulgular

Değişkenler arasında uzun dönem eş-bütünleşme ilişkisinin varlığını araştırmak üzere Engle ve Granger (1987), Johansen ve Juselius (1990), Johansen (1988, 1991), Phillips ve Ouliaris (1990), Banerjee vd. (1998) tarafından koentegrasyon testleri geliştirilmiştir. Sıralanan bu yöntemlerin ortak özelliği, aralarında uzun dönem ilişkinin varlığı araştırılacak değişkenlerin aynı düzeyde bütünleşik olduklarını varsaymalarıdır. Pesaran vd. (2001) tarafından literatüre kazandırılan ARDL sınır testi ise değişkenlerin farklı bütünleşme düzeyine sahip olmaları durumunda kullanılabilmesi yönüyle diğer eş-bütünleşme yöntemlerinden ayrılmakta ve bu yönüyle serilerin birim kök yapılarına ilişkin esneklik sunmaktadır (Pesaran vd., 2001: 289-290). Bu yöntem ayrıca küçük örneklerde anlamlı sonuçlar vermesi, içsellik ve otokorelasyon sorunlarına dirençli olması, uzun ve kısa dönem tahmini yaparak koentegrasyon ve hata düzeltme modeline dayanması yönüyle de diğer yöntemlere kıyasla üstünlüğe sahiptir (Pesaran ve Shin, 1997: 373-374).

ARDL, belirtilen özellikleri nedeniyle literatürdeki diğer yöntemlerden ayrışsa da değişkenlerin ikinci farkında durağan olmadığı durumlarda uygulanabilmektedir. Bu nedenle değişkenlerin durağanlık mertebelerini kontrol için Dickey ve Fuller (1979) ADF ile Phillips ve Perron (1988) PP testleri yapılmıştır. Ulaşılan bulgular Tablo 2’de raporlanmıştır.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	ADF		PP		Sonuç
	Düzyey	Birinci fark	Düzyey	Birinci fark	
<i>lnFDI</i>	-1.501 (0.52)	-7.915* (0.00)	-2.362 (0.15)	-12.88* (0.00)	I(1)
<i>lnY</i>	-1.006 (0.74)	-3.788* (0.00)	-1.685 (0.43)	-15.96* (0.00)	I(1)
<i>lnOPEN</i>	-1.164 (0.68)	-11.61* (0.00)	-2.379 (0.15)	-15.27* (0.00)	I(1)
<i>COR</i>	-0.644 (0.85)	-8.268* (0.00)	-0.655 (0.85)	-8.268* (0.00)	I(1)
<i>lnGPR</i>	-4.409* (0.00)	-9.053* (0.00)	-4.579* (0.00)	-16.54* (0.00)	I(0)
<i>lnINF</i>	2.178 (0.99)	-8.010* (0.00)	2.185 (0.99)	-8.013* (0.00)	I(1)

Not: ADF ve PP, boş hipotezde serinin birim köklü olduğunu sınamaktadır. Test istatistikleri sabitli modele aittir. Otomatik gecikme uzunluğu, Schwarz kriterine göre belirlenmiştir. *, %1 anlam düzeyini temsil etmektedir.

ADF ve PP birim kök test sonuçlarına göre *lnGPR* değişkeni için serinin birim kök içerdiği yönünde kurulan boş hipotez %99 önem düzeyinde reddedilmektedir. *lnFDI*, *lnY*, *lnOPEN*, *COR*, *lnINF* değişkenlerine ait bulgular, serilerde birim kök olduğu yönündeki boş hipotezinin kabul edildiğini göstermiştir. Ancak seviyede durağan olmayan serilerin birinci farklarında birim kökten arındığı görülmüştür.

Perron (1989), yapısal kırılmaların varlığında geleneksel birim kök yöntemlerinin boş hipotezin reddedilememesi yönünde sapmaya neden olacağını ifade etmiştir. Analizde yer alan değişkenlerin kırılmanın varlığında birim kök içerip içermediğini tespit etmek üzere Lee ve Strazicich (2003) iki yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmıştır. Kırılma döneminin içsel olarak belirlendiği bu yöntemde boş hipotez yapısal kırılmalı birim kök, alternatif hipotez ise yapısal kırılmalı durağanlık şeklinde kurgulanmıştır. LM test istatistiğinin mutlak değerce kritik değerden büyük olması halinde boş hipotez reddedilecek ve serinin yapısal kırılmalı durağan olduğuna karar verilecektir.

Tablo 3: Lee ve Strazicich (2003) Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Model AA		Model CC	
	LM ist.	Kırılma dönemi	LM ist.	Kırılma dönemi
<i>lnFDI</i>	-3.012	2007.4-2011.1	-5.309	2008.3-2015.1
<i>lnY</i>	-2.060	2011.4-2018.1	-5.312	2008.2-2017.4
<i>lnOPEN</i>	-3.347*	2013.3-2015.4	-4.725	2010.2-2014.4
<i>COR</i>	-1.415	2011.4-2013.4	-4.659	2006.3-2013.3
<i>lnGPR</i>	-2.155	2008.1-2010.4	-4.499	2006.3-2016.1
<i>lnINF</i>	-2.238	2006.4-2013.3	-5.746	2010.1-2017.4

Tablo 3'te raporlanan Lee ve Strazicich (LS-2003) testinin sabitte iki kırılmaya izin veren Model AA test sonuçlarına göre $\ln FDI$, $\ln Y$, COR , $\ln GPR$, $\ln INF$ değişkenleri yapısal kırılma varlığında birim kök içermekte iken, $\ln OPEN$ %90 önem düzeyinde yapısal kırılmalı durağandır. Sabit ve eğimde iki yapısal kırılmayı dikkate alan Model CC bulgularına göre analizde yer alan tüm değişkenler, düzeyde birim kök içermektedir.

ADF, PP ve LS birim kök test sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde tüm yöntemlere göre bağımlı değişkenin birinci farkta durağan olduğu görülmüştür. Ayrıca bağımsız değişkenlerin farklı mertebelerde durağanlaştığı ve zaman serisi örnekleminin küçük olduğu göz önünde bulundurularak eş-bütünleşmenin varlığını araştırmak üzere ARDL sınır testi uygulanmıştır.

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin yönüne dair herhangi bir bilgi olmadığı durumda ARDL sınır testinin uygulanabilmesi için her bir değişkenin sırayla bağımlı değişken olduğu kısıtsız hata düzeltme modelinin tahmin edilmesi gerekir. Bu çalışmanın bağımlı değişkeni $\ln FDI$ için oluşturulan kısıtsız hata düzeltme modeli Eşitlik 2'de gösterilmiştir.

$$\begin{aligned} \ln FDI_t = & \alpha_0 + \alpha_1 \ln FDI_{t-1} + \alpha_2 \ln Y_{t-1} + \alpha_3 \ln OPEN_{t-1} + \alpha_4 COR_{t-1} + \alpha_5 \ln GPR_{t-1} + \alpha_6 \ln INF_{t-1} \\ & + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \Delta \ln FDI_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{2i} \Delta \ln Y_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{3i} \Delta \ln OPEN_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{4i} \Delta COR_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^p \beta_{5i} \Delta \ln GPR_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{6i} \Delta \ln INF_{t-i} + u_t \quad (2) \end{aligned}$$

Eşitlik 2'de Δ değişkenlerin birinci farkının alındığını gösteren işlemci, α_0 sabit terim ve u_t ise hata terimidir. Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Sınır Testi ile araştırılmaktadır. Sınır Testi için ilk olarak Eşitlik 1, EKK yöntemi ile tahmin edilir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığını belirten boş hipotezin kabulü veya reddi için Wald kısıt testi ve F istatistiği kullanılmaktadır (Açıkgöz ve Mert, 2014: 38).

Sınır testinde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığı yönünde kurulan boş hipotez $H_0: \alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = \alpha_4 = \alpha_5 = \alpha_6$ şeklinde ifade edilebilir. $H_1: \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq \alpha_3 \neq \alpha_4 \neq \alpha_5 \neq \alpha_6$ şeklinde kurulan alternatif hipotezde ise eşbütünleşmenin olduğu belirtilir.

Elde edilen test istatistinin Pesaran vd. (2001) üst kritik tablo değerinden yüksek çıkması halinde, boş hipotez reddedilecektir (Pesaran vd., 2001: 299).

Tablo 4'te yer alan Sınır Testi sonuçları $H_0: \alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = \alpha_4 = \alpha_5 = \alpha_6$ kısıtı için hesaplanan F istatistiğinin 5.6191 olduğunu göstermektedir. F istatistiği, %99 önem düzeyinde Pesaran vd. (2001) üst sınır değerinden yüksek çıkması nedeniyle boş hipotez reddedilmekte ve uzun dönemde değişkenler arasında ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu doğrultuda lnFDI, lnY, lnOPEN, COR, lnGPR, lnINF değişkenlerinin uzun dönemde birlikte hareket ettiği yorumu yapılabilecektir.

Tablo 4: Sınır Testi Sonuçları

<i>lnFDI = f(lnY, lnOPEN, COR, lnGPR, lnINF)</i>			
Test istatistiği	F değeri	k=5	Sonuç
	5.6191		Eşbütünleşme var.
		Alt kritik değer I(0)	Üst kritik değer I(1)
%10		2.363	3.51
%5		2.788	4.073
%1		3.747	5.285

Sınır testinin değişkenler arasında uzun dönem ilişkiye işaret etmesinin ardından takip eden aşamada uzun dönem katsayıların tahmini için Eşitlik 3'teki koşulsuz uzun dönem ARDL($p_1, q, q_2, q_3, q_4, q_5$) modeli kurulur (Güngör vd., 2014: 42).

$$\ln FDI_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p_1} \beta_{1i} \ln FDI_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_1} \beta_{2i} \ln Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_2} \beta_{3i} \ln OPEN_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_3} \beta_{4i} COR_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_4} \beta_{5i} \ln GPR_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_5} \beta_{6i} \ln INF_{t-i} + e_t \quad (3)$$

Eşitlik 3'te $p_1, q_1, q_2, q_3, q_4, q_5$ uygun gecikme uzunluğudur. Bu çalışmada Akaike bilgi kriterinin önerisi tercih edilmiştir. Akaike bilgi kriterine ait istatistiklerin minimum olduğu gecikme uzunluğu, uygun gecikme uzunluğunu vermektedir. Akaike değerine göre uzun dönem katsayı tahmini için en uygun model ARDL (5,3,4,1,4,4) modelidir. Belirlenen gecikme uzunlukları ile tahmin edilen modelin normal dağılıma sahip olması, ardışık bağımlılık, heteroskedasite ve model kurma hatası sorunu taşımaması gerekmektedir.

ARDL (5,3,4,1,4,4) modelinden hareketle uzun ve kısa dönem katsayılar elde edilebilmektedir. Değişkenlerin kısa dönem katsayıları, hata düzeltme modelinden çıkarılır. Eşitlik 4'te $\delta_1, \delta_2, \delta_3, \delta_4, \delta_5, \delta_6$ kısa dönem parametre katsayılarını; ECM teriminin katsayısı olan θ ise uyarılama hızını gösterir. Uyarılama hızı, kısa dönemdeki sapmaların ne kadarlık kısmının bir dönem sonra düzeleceğini belirtir. θ katsayısının negatif işaretli ve anlamlı bir değer alması, kısa dönemdeki sapmaların uzun dönemde giderileceğini ve denge değerine yaklaşacağını ifade etmektedir.

$$\begin{aligned} \Delta \ln FDI_t = & \delta_0 + \sum_{i=1}^{p1-1} \delta_{1i} \Delta \ln FDI_{t-i} + \sum_{i=0}^{q1-1} \delta_{2i} \Delta \ln Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q2-1} \delta_{3i} \Delta \ln OPEN_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^{q3-1} \delta_{4i} \Delta COR_{t-i} + \sum_{i=0}^{q4-1} \delta_{5i} \Delta \ln GPR_{t-i} + \sum_{i=0}^{q5-1} \delta_{6i} \Delta \ln INF_{t-i} \\ & + \theta ECM_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (4)$$

ARDL (5,3,4,1,4,4) modeli temel alınarak tahmin edilen uzun ve kısa dönem katsayılar Tablo 5'te raporlanmıştır.

Tablo 5'te bulunan uzun dönem katsayı tahminleri incelendiğinde reel GSYH ve yolsuzluğun kontrolünün doğrudan yabancı yatırım girişleri üzerinde pozitif yönlü ve %99 önem düzeyinde anlamlı etkilere sahip olduğu görülmektedir. Dışa açıklık, yabancı yatırım girişlerini uzun dönemde pozitif yönde etkileyen bir değişken olmakla birlikte sonuçlar istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Jeopolitik risk ve enflasyon oranına ait bulgular ise bu değişkenlerin uzun dönem doğrudan yabancı yatırım girişlerini negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Her iki değişkene ait bulgular %99 önem düzeyinde anlamlıdır. DYY'ın önemli açıklayıcı değişkenlerinden olan ve ülkenin kurumsal kalite düzeyi hakkında bilgi veren jeopolitik risk ve yolsuzluğun kontrolü değişkenlerine ait sonuçlar, teorik beklentileri destekler niteliktedir. Zira yolsuzluğun kontrolünde meydana gelen 1 birimlik iyileşme, yabancı yatırım girişlerini %1,44 oranında artırırken jeopolitik risk düzeyindeki %1'lik değişim doğrudan yabancı yatırım girişlerini %1,7 oranında düşürmektedir. Bu doğrultuda yolsuzluğun kontrol altına alınması ve jeopolitik risklerde azalmanın Türkiye'ye gelen yabancı yatırımcılar için ülkeyi daha cazip bir konuma taşıyacağı

ifade edilebilir. Yolsuzluk ve DYY ilişkisini inceleyen Barassi ve Zhou (2012), Alemu (2012), Kasasbeh vd. (2018), Luu vd. (2018) ve Karim vd. (2018) çalışmalarında da benzer şekilde yolsuzluğun DYY girişleri için bir risk unsuru olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca jeopolitik risklerin DYY üzerinde negatif yönlü etkisi Aslan (2019), Dedeoğlu vd. (2019), Soltani vd. (2021), Nguyen vd. (2022) ve Afşar vd. (2022) çalışmalarının sonuçları ile örtüşmektedir.

Tablo 5: ARDL (5,3,4,1,4,4) Modeli Katsayı Tahminleri

Uzun Dönem				
Değişken	Katsayı	t ist.	Std. Hata	P value
$\ln Y$	8.325***	4.696	1.772	0.000
$\ln OPEN$	-1.690	-1.358	1.244	0.181
COR	1.449***	2.773	0.522	0.000
$\ln GPR$	-1.700***	-3.341	0.508	0.000
$\ln INF$	-3.893***	-4.025	0.967	0.000
Kısa Dönem				
$\Delta \ln FDI_{t-1}$	-0.094	-0.784	0.120	0.437
$\Delta \ln FDI_{t-2}$	0.017	0.159	0.110	0.874
$\Delta \ln FDI_{t-3}$	0.112	0.990	0.113	0.328
$\Delta \ln FDI_{t-4}$	0.283**	-2.472	0.114	0.017
$\Delta \ln INF$	3.846	0.986	3.899	0.329
$\Delta \ln INF_{t-1}$	7.283*	1.809	4.025	0.077
$\Delta \ln INF_{t-2}$	5.814	1.487	3.909	0.144
$\Delta \ln GPR$	-0.204	0.850	0.240	0.399
$\Delta \ln GPR_{t-1}$	-1.616***	4.845	0.333	0.000
$\Delta \ln GPR_{t-2}$	-0.877***	3.060	0.286	0.000
$\Delta \ln GPR_{t-3}$	-1.024***	3.604	0.284	0.000
$\Delta \ln OPEN$	1.400*	1.752	0.799	0.087
$\Delta \ln Y$	0.840	-0.781	1.074	0.439
$\Delta \ln Y_{t-1}$	4.374**	-2.696	1.622	0.010
$\Delta \ln Y_{t-2}$	4.864***	-3.134	1.552	0.000
$\Delta \ln Y_{t-3}$	2.356*	-1.877	1.254	0.067
ΔCOR	-0.035	-0.037	0.953	0.970
ΔCOR_{t-1}	1.223	1.297	0.942	0.201
ΔCOR_{t-2}	1.181	1.252	0.943	0.217
ΔCOR_{t-3}	1.713*	1.817	0.942	0.076
ECT_{t-1}	-0.838***	-6.158	0.136	0.000
Tanısal Testler				
	Test ist.		Test istatistiği	Olasılık
R^2	0.745	X^2_{Normal}	2.025	0.36
$\bar{R}^2$	0.627	X^2_{BG}	1.551	0.22
F ist.	6.284	X^2_{BPG}	0.982	0.50
$Prob$	0.000	X^2_{Ramsey}	0.907	0.36

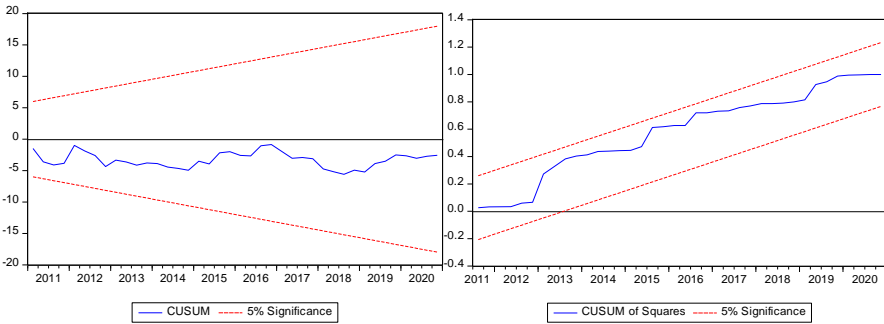
Not: ***, ** ve * sırasıyla %99, 95, 90 önem düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. X^2_{Normal} Jarque-Bera normal dağılım testini, X^2_{BG} Breusch-Godfrey ardışık bağımlılık testini, X^2_{BPG} Breusch-Pagan-Godfrey değişen varyans testini, X^2_{Ramsey} ise Ramsey model kurma hatası testini ifade etmektedir.

Kısa dönem katsayı tahminleri, reel GSYH'nın üç dönem gecikmesi ile dışa açıklık oranının doğrudan yabancı yatırımları pozitif yönde etkileyen anlamlı değişkenler olduğunu göstermiştir. Jeopolitik risk değişkeninin üç dönem gecikmesine ait kısa dönem katsayılar da

negatif işaretli ve anlamlıdır. ECM hata düzeltme terimine ait katsayının negatif işaret aldığı ve anlamlı olduğu gözlenmiştir. Bu sonuç, kısa dönemdeki sapmaların uzun dönemde denge değerine yaklaştığını gösterir. Ayrıca tanısal test bulguları da ARDL (5,3,4,1,4,4) modelinin normal dağılıma sahip olduğunu, değişen varyans, otokorelasyon ve model kurma hatası sorunları taşımadığına işaret etmektedir.

Uzun ve kısa dönem katsayıların istikrarlılığını test etmek amacıyla hata düzeltme modelinden hesaplanan kalıntılara Brown vd. (1975) tarafından geliştirilen CUSUM ve CUSUM-kare testi uygulanmıştır. CUSUM ve CUSUM-kare grafiklerinde ardışık kalıntıların %5 önem düzeyinde kritik sınırlar içinde yer alması, hata düzeltme modelindeki tüm katsayıların istikrarlı olduğu anlamına gelmektedir. Grafiğinin %5 önem düzeyinde kritik sınırları aşması durumunda ise hata düzeltme modelindeki katsayıların istikrarlı olmadığı sonucuna ulaşılabacaktır.

Şekil 2: ARDL (5,3,4,1,4,4) Modeli İçin CUSUM ve CUSUM-Kare Testi

Hata düzeltme modelinden elde edilen kalıntılara ait CUSUM ve CUSUM-kare grafiği Şekil 2’de yer almaktadır. İlgili grafiklerde modelden elde edilen hata terimleri %95 önem düzeyinde alt ve üst kritik sınırlar içinde kaldığı için katsayılar istikrarlıdır. Bu doğrultuda tahmin edilen modelde herhangi bir yapısal kırılmanın bulunmadığı ifade edilebilir.

5. Sonuç

Doğrudan yabancı yatırımlar, Türkiye gibi ulusal tasarrufların yetersiz olduğu ve kronik cari açık sorunu yaşayan ülkelerde sadece

açıkları finanse etmenin en makul aracı değil aynı zamanda istihdamı, ihracat gelirlerini, üretkenliği ve teknoloji düzeyini artırmaya katkıda bulunan önemli bir sermaye kaynağıdır. Diğer yandan DYY, ileri teknoloji ve yüksek katma değerli ürün ihracatının yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkeler için ihracat kapasitesinin artırılmasında oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Literatürde doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkeye sağladığı avantajlarının, olası dezavantajlarından daha fazla olduğu geniş kabul gören bir kanıdır. Bu nedenle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için DYY, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma için hayati bir öneme sahiptir. Bu ülkeler daha fazla yabancı yatırımcı çekebilmek için ekonomik, siyasi ve hukuki pek çok düzenleme yapmaktadırlar. Çünkü yabancı yatırımcı için ev sahibi ülkenin işgücü piyasası ve ekonomik yapısı, pazara ve hammaddeye yakınlığı gibi ekonomik özelliklerinin yanı sıra politik istikrar, yolsuzluk, hesap verilebilirlik, hukukun üstünlüğü gibi kurumsal kalite göstergeleri de önemlidir. Diğer yandan sadece ülkeye özgü kurumsal risk unsurları değil aynı zamanda küresel belirsizlikleri de kapsayan jeopolitik riskler de yatırım kararlarını ve temel finansal varlıkların performansını önemli ölçüde etkilemektedir. Doğal afetler, siyasi rejim değişiklikleri, terörist tehditler, aşırı milliyetçilik eğilimleri ve yayılcı politikalar, askeri çatışmalar ve savaşlar gibi jeopolitik risk unsurları da yatırım ortamında belirsizliklere yol açmakta ve yatırımcıyı yatırım kararından vazgeçirebilmektedir.

Bu çalışma yolsuzluğun kontrolü ve jeopolitik riskin Türkiye'ye gelen yabancı yatırımlara etkisini 2003.Q1-2020.Q4 dönemi verileri ile test etmektedir. Ekonometrik modellemede teorik altyapısı Pesaran ve Shin (1999) ve Pesaran vd. (2001)'e ait olan ARDL sınır testi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar reel GSYH, enflasyon oranı, yolsuzluğun kontrolü ve jeopolitik riskin incelenen dönemde Türkiye'ye gelen DYY'ın önemli belirleyicileri olduğunu ortaya koymaktadır. Yolsuzluğun kontrolü, DYY üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkiye sahipken jeopolitik riskin DYY üzerine etkisi negatif yöndedir. Bu bulguya dayanarak Türkiye'ye gelen yabancı yatırımcının ülkedeki yolsuzluk düzeyi ve jeopolitik risklere karşı duyarlı olduğu yorumu yapılabilir. Bu nedenle daha fazla yabancı

yatırım çekebilme amacı olan Türkiye'nin ekonomik büyüme, enflasyon, bütçe açığı gibi ekonomik göstergeler kadar ülkenin dış politikada aldığı kararlar, NATO, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerde yaptığı tercihler de oldukça önemlidir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: Gülbahar Üçler, çalışmada giriş, literatür ve teorik çerçeve bölümlerinde katkı sağlamıştır. Doğan Uysal, konunun belirlenmesi, literatür ve verilerin toplanması aşamalarında katkı sağlamıştır. Şerife Özşahin, veri analizi ve raporlama aşamalarında katkı sağlamıştır. Tüm yazarların katkısı eşit düzeydedir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Açıköz, Ş., & Mert, M. (2014). Sources of growth revisited: The importance of the nature of technological progress. *Journal of Applied Economics*, 17(1), 31-62.
- Adel, S., Triki, M. B., & Abderzag, F. T. (2021). Does geopolitical risk and investors' sentiment matter for Turkish stock returns? *Journal of Economic Cooperation & Development*, 42(1), 1-30.
- Afşar, M., Doğan, E., & Doğan, B. Ö. (2022). Does higher geopolitical risk limits Turkish foreign direct investments? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 1456-1475.
- Akadiri, S., Eluwole, K. K., Akadiri, A. C., & Avcı, T. (2020). Does causality between geopolitical risk, tourism and economic growth matter? Evidence from Turkey. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 273-277.
- Akdağ, S., Yıldırım, H., & Kesebir, M. (2019). Jeopolitik risk ile borsa endeksleri arasındaki ilişki: Panel eşbütünleşme ve panel

nedensellik analizi. Siyasi. İnanır, E., Köse, O., Ulutürk, Y. (Eds.). *Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya*, , 59-74), Berikan Yayınevi: Ankara.

- Alemu, A. M. (2012). Effects of corruption on FDI inflow in Asian economies. *Seoul Journal of Economics*, 25(4), 387-412.
- Apergis, N., Bonato, M., Gupta, R., & Kyei, C. (2018). Does geopolitical risks predict stock returns and volatility of leading defense companies? Evidence from a nonparametric approach. *Defence and Peace Economics*, 29(6), 684-696.
- Arin, K.P., Ciferri, D. & Spagnolo, N. (2008), The price of terror: The effects of terrorism on stock market returns and volatility. *Economics Letters*, 101(3), 164-167.
- Arslan, C.K. (2019). Doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 477-485.
- Aysan, A., Demir, E., Gözgör, G., & Lau, C. K. M. (2019), Effects of the geopolitical risks on Bitcoin returns and volatility. *Research in International Business and Finance*, 47, 511-518.
- Balcılar, M., Bonato, M., Demirer, R., & Gupta, R. (2018). Geopolitical risks and stock market dynamics of the BRICS. *Economic Systems*, 42(2), 295-306.
- Banerjee, A., Dolado, J. & Mestre, R. (1998). Error-correction mechanism tests for cointegration in a single-equation framework. *Journal of Time Series Analysis*, 19, 615-625.
- Barassi, M.R., & Zhou, Y. (2012). The effect of corruption on FDI: A parametric and non-parametric analysis. *European Journal of Political Economy*, 28.3, 302-312.
- Bénassy-Quéré, A., Coupet, M., & Mayer, T. (2007). Institutional determinants of foreign direct investment. *World Economy*, 30(5), 764-782.
- Bengoa, M., & Sanchez-Roblez, B. (2003). Foreign direct investment, economic freedom and growth: New evidence from Latin America. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 529-545.

- Blomström, M., & Kokko A. (2003). The economics of foreign direct investment incentives. Working Paper No. 9489, Cambridge, Mass.: National Bureau of Economic Analysis.
- Borensztein, E., De Gregorio, J., & Lee, J.-W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth?. *Journal of International Economics*, 45, 115-135.
- Bouri, E., Cepni, O., Gupta, R., & Jalkh, N. (2020). Geopolitical risks and stock market volatility in the G7 countries: A century of evidence from a time-varying nonparametric panel data model (No. 202029).
- Buzdağlı, Ö., & Özdemir, D. (2021). Jeopolitik risk endeksinin askeri harcamalar üzerindeki etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(29), 188-203.
- Caldara, D., & Iacoviello, M. (2019). Measuring geopolitical risk, Working Paper, Board of Governors of the Federal Reserve Board.
- Canning ve Pedroni (2008). Infrastructure, long-run economic growth and causality tests for cointegrated panels. *The Manchester School*, 76(5), 504-527.
- Chakrabarti, A. (2001). The determinants of foreign direct investment: Sensitivity analyses of cross-country regression. *Kyklos*, 54(1), 89-114.
- Challe, E., Lopez, J., & Mengus, E. (2019). Institutional quality and capital inflows: Theory and evidence. *Journal of International Money and Finance*, 96, 168-191.
- Chen, F., & Jiang, G. (2021). Investigating the Impact of Institutional Quality on FDI: Are There Promotional Effects in Economic Integration Regions? *Sustainability*, 13, 11309.
- Dedeoğlu, D., Öğüt, K., & Pişkin, A. (2019). Yönetişim kalitesi, jeopolitik risk ve doğrudan yabancı yatırım ilişkisi: Gelişmekte olan ülkeler örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 56(650), 51-69.

- Demirtaş, G., & Akçay, S. (2006). Kurumsal faktörlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlar üzerine etkisi: Bir ampirik bir kanıt. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 15-33.
- Dickey, D., & Fuller, W.A. (1979). Distribution of the estimates for autoregressive time series with unitroot. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- Doğan, E., & Afşar, A. (2021). Politik ve jeopolitik riskler hisse senedi piyasalarını nasıl etkiler: yükselen piyasa ekonomilerinden ampirik kanıtlar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(3), 688-704.
- Durgan, S. (2016). Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım potansiyelinin çekim modeli kullanılarak belirlenmesi. Kalkınma Bakanlığı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2954.
- Engle, R. F., & Granger, C.W. J. (1987). Cointegration and error-correction: Representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55, 251-276.
- Fania, N., Yan, C., Kuyon, J. B., & Djeri, S. (2020). Geopolitical risks (GPRs) and foreign direct investments: A business risk approach. *Global Journal of Management and Business Research*.
- Feldstein, M. (2000). Aspects of Global Economic Integration: Outlook for the Future. NBER Working Paper Series, No: 7899.
- Güngör, H., Çiftçioğlu, S., & Balçılar, M. (2014). Does financial development increase private savings? The case of Turkey. *International Journal of Business and Social Science*, 5(2), 36-47.
- Hakimi, A., & Hamdi, H. (2017). Does corruption limit FDI and economic growth? Evidence from MENA countries. *International Journal of Emerging Markets*, 12(3), 550-571.
- Heriot, K. C., Thesis, J., & Campbell, N.D. (2008). Foreign direct investment and economic freedom: An empirical investigation.

Columbus State University and University of Central Arkansas.

- Hoque, M. E., & Zaidi, M. A. S. (2020). Global and country-specific geopolitical risk uncertainty and stock return of fragile emerging economies. *Borsa Istanbul Review*, 20(3), 197-213.
- Jensen, N., & Mc Gillivray, F. (2005). Federal institutions and multinational investors: federalism, government credibility, and foreign direct investment. *International Interactions*, 31(4), 303-325.
- Jimenez, A., Lee, Jeoung, Y., & Ordeñana, X. (2021). Introduction: FDI and Institutional Quality: New Insights and Future Perspectives from Emerging and Advanced Economies. *Sustainability*, 13, 4413.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegrating vectors. *Journal of Economic Dynamic and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Johansen, S. (1991). Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in gaussian vector autoregressive models. *Econometrica*, 59, 1551-1580.
- Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration with applications to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.
- Jung, S., Lee, J., & Lee, S. (2021). The impact of geopolitical risk on stock returns: Evidence from inter-Korea geopolitics. IMF Working Papers, 2021(251).
- Karim, B. A., Karim, Z. A., & Nasharuddin, M. N. (2018). Corruption and foreign direct investment (FDI) in ASEAN-5: A panel evidence. *Economics and Finance in Indonesia*, 64(2), 145-156.
- Karolyi, G.A., & Martell, R. (2010), Terrorism and the stock market. *International Review of Applied Financial Issues and Economics*, 2(2), 285-314.
- Kasasbeh, H. A., Mdanat, M. F., & Khasawneh, R. (2018). Corruption and FDI inflows: Evidence from a small developing economy. *Asian Economic and Financial Review*, 8(8), 1075-1085.
-

- Kaufmann, D., Aart, K., & Massimo, M. (2010). The worldwide governance indicators: methodology and analytical issues. World Bank Policy Research Working Paper No. 5430 (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1682130).
- Kearney (2022). Kearney Foreign Direct Investment Confidence Index. Erişim adresi: <https://www.kearney.com/foreign-direct-investment-confidence-index/2022-full-report>
- Khan, K., Su, C. W., Tao, R., & Umar, M. (2021). How do geopolitical risks affect oil prices and freight rates? *Ocean & Coastal Management*, 215, 105955.
- Kollias, C., Papadamou, S., & Apostolos, S. (2011). Terrorism and capital markets: The effects of the Madrid and London bomb attacks. *International Review of Economics and Finance*, 20(4), 532-541.
- Kumari, R., & Sharma, A.K. (2017). Determinants of foreign direct investment in developing countries: a panel data study. *International Journal of Emerging Markets*, 12(4), 658-682.
- Lee, C. C., & Lee, C. C. (2020). Insurance activity, real output, and geopolitical risk: Fresh evidence from BRICS. *Economic Modelling*, 92, 207-215.
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4):1082-1089.
- Li, G., Lin, K., & Zheng, Y. (2019). Geopolitical Risk, Firm Balance Sheets, and Corporate Investment: International Evidence (April 15, 2019). <https://ssrn.com/abstract=3381315>
- Loungani, P., & Razin, A. (2001). How beneficial is foreign direct investment for developing countries? *Finance & Development*, 38(2), 6-9.
- Luu, H. N., Nguyen, N. M., Ho, H. H., & Nam, V. H. (2018). The effect of corruption on FDI and its modes of entry. *Journal of Financial Economic Policy*, 11(2), 232-250.
-

- Nguyen, T. T. T., Pham, B. T., & Sala, H. (2022). Being an emerging economy: To what extent do geopolitical risks hamper technology and FDI inflows? *Economic Analysis and Policy*, 74, 728-746.
- OECD (2002). Foreign Direct Investment for Development: Maximising Benefits, Minimising Costs. <https://www.oecd.org/investment/investmentfordevelopment/1959815.pdf>
- Özcan, B., & Arı, A. (2010). Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri üzerine bir analiz: OECD örneği. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, 0(12), 65-88.
- Özşahin, M. C., & Özşahin, Ş. (2020). The nexus between political risks and foreign direct investment: An empirical analysis for north African countries. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2431-2447.
- Özşahin, Ş. (2016). Kurumsal kalite doğrudan yabancı yatırımlar için ne kadar önemli? Türkiye için ekonometrik bir analiz. *Journal of Yaşar University*, 11(44), 251-262.
- Pehlivanoğlu, F., Akdağ, S., & Alola, A. A. (2021). The causal nexus of geopolitical risks, consumer and producer confidence indexes: evidence from selected economies. *Quality & Quantity*, 55(4), 1261-1273.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57(6), 1361-1401.
- Pesaran, M.H. ve Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modeling approach to cointegration analysis. In Strom, S. (Ed.): *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium*, 371-413, Cambridge University Press, Cambridge.
- Pesaran, M.H., Shin, Y., & Smith, R. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.

- Phillips, P. & Ouliaris, S. (1990). Asymptotic Properties of Residual Based Tests for Cointegration. *Econometrica*, 58(1), 165-193.
- Phillips, P.C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- PwC (2018). PwC Global: The Anxious Optimist in the Corner Office: PwC's 21st CEO survey January 2018. Erişim adresi: <https://www.pwc.com/gx/en/ceo-survey/2018/pwc-ceo-survey-report-2018.pdf>
- Root, F., & Ahmet, A. (1979). Empirical determinants of manufacturing direct foreign investment in developing countries. *Economic Development and Cultural Change*, 27, 751-767.
- Sekkat, K., & Véganzonès-Varoudakis, M.A. (2004). Trade and foreign exchange liberalization, investment climate and FDI in the MENA countries. Middle East and North Africa Working Paper Series, No: 39.
- Soltani, H., Triki, M. B., Ghandri, M., & Abderzag, F. T. (2021). Does geopolitical risk and financial development matter for economic growth in MENA countries? *Journal of International Studies*, 14(1), 103-116.
- Şahin, E. E., & Arslan, H. (2021). An analysis of the effects of geopolitical risks on stock returns and exchange rates using a nonparametric method. *Journal of Accounting & Finance*, 89, 237-250.
- Şahinoğlu, T. & Mortazavimoulou, M. (2017), Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik, sosyal ve siyasi belirleyicileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(50), 145-164.
- Tiwari, A. K., Das, D., & Dutta, A. (2019). Geopolitical risk, economic policy uncertainty and tourist arrivals: Evidence from a developing country. *Tourism Management*, 75, 323-327.
- UNCTAD (2017). World Investment Report 2017. Investment and the Digital Economy. UNCTAD/WIR/2017. Erişim adresi:

https://unctad.org/system/files/official-document/wir2017_en.pdf

UNCTAD (2021). World Investment Report 2021: Investing in Sustainable Recovery Overview. UNCTAD/WIR/2021.

Üçler, G., & Özşahin, Ş. (2020). Jeopolitik risk ve borsa endeksinin nedensellik analizi: gelişmekte olan ülkeler üzerine bootstrap panel nedensellik testi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (87), 167-180.

Wang, W., & Yang, F. (2018). The shale revolution, geopolitical risk, and oil price volatility. *Geopolitical Risk, and Oil Price Volatility* (August 30, 2018). <https://ssrn.com/abstract=3241692>

World Economic Forum (2021). The Global Risks Report 2021, 16th Edition.

https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2021.pdf

---

The Importance of Geopolitical Risk and Corruption for Foreign Direct Investments: Empirical Findings for Turkey

---

Extended Abstract

Aim: After the 1980s, with the implementation of financial liberalization policies, there has been an intense capital mobility worldwide. In particular, foreign direct investments have a more stable structure than other capital flows, even in times of financial crisis. Many economic, social, political and institutional factors determine the volume of foreign direct investment inflows. Especially in the last decade, the number of studies examining the relationship between foreign direct investment inflows and institutional factors has increased. According to the FDI Confidence Index 2022 report, one of the most likely risk factors for investors in recent years is geopolitical risks. This study investigates the effects of control of corruption and geopolitical risk on foreign direct investments in Turkey with quarterly data for the period 2003.Q1-2020.Q4.

Method(s): There are many methods in the literature to test the existence of a long-term relationship between variables. However, many of these methods require that the variables whose cointegration

relationship is to be investigated should be stationary at the first difference. On the other hand, Pesaran et al. (2001) ARDL bounds test allows for an investigation of the existence of a long-term relationship between variables with different levels of stationarity. In addition, this method has the advantages of giving reliable results in small samples and being resistant to endogeneity and autocorrelation problems.

Findings: The long-term coefficient estimates obtained from the ARDL bounds test show that real GDP and control of corruption have positive and 99% significant effects on foreign direct investment inflows. Although openness is a variable that positively affects foreign investment inflows in the long run, the results are not statistically significant. Geopolitical risk and inflation rate negatively affect long-term FDI inflows. The findings of both variables are significant at the 99% significance level. The results of the variables of geopolitical risk and control of corruption, which are important explanatory variables of FDI and provide information about the institutional quality level of the country, support the theoretical expectations. A one-unit improvement in the control of corruption increases foreign investment inflows by 1.44%, while a 1% change in geopolitical risk reduces FDI inflows by 1.7%. In this respect, controlling corruption and reducing geopolitical risks will make the country more attractive for foreign investors coming to Turkey.

According to short-term coefficient estimates, the three-period lag of real GDP and openness ratio are significant variables that positively affect foreign direct investments. Furthermore, the short-term coefficients of the three-period lag of the geopolitical risk are also negative and significant. It is observed that the error correction term has a negative sign and is significant. This result shows that deviations in the short run approach the equilibrium value in the long run. In addition, the diagnostic test findings indicate that the estimated ARDL model has a normal distribution and does not have problems with heteroskedasticity, autocorrelation and model specification error.

Conclusion and Discussion: Foreign direct investments not only finance the deficits but also contribute to increasing employment, growth and technology in countries such as Turkey, where national savings are insufficient. Institutional quality indicators such as political stability, corruption, accountability, and the rule of law are

---

important for foreign investors, as well as economic characteristics such as the labor market and economic structure of the host country, its proximity to the market and raw materials. The empirical findings revealed that real GDP, inflation rate, control of corruption and geopolitical risk are important determinants of FDI in Turkey in the analyzed period. In this direction, the policies that Turkey will implement to control of corruption and reduce geopolitical risks, which aim to attract more foreign investment, are important for foreign investors.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingöl University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 287-322
DOI: 10.33399/biibfad.1142744
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307

Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 08.08.2022 Kabul/ Accepted: 11.10.2022

COVID-19 DÖNEMİNDE VE ÖNCESİNDE FİRMALARIN FİNANSAL PERFORMANSLARININ CRITIC TEMELLİ COCOSO YÖNTEMİ İLE ANALİZİ; BİST OTOMOTİV SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

*Analysis of Companies' Financial Performances Before and
After Covid-19 with CRITIC-Based CoCoSo Method: An
Application on BIST Automotive Industry*

Nevzat ÇALIŞ*
Şakir SAKARYA**

Öz

Covid-19 pandemisinin tüm dünyaya yayılması sonucunda tüm sektörler ekonomik olarak bu krizden etkilenmiştir. Bu krizden etkilenen önemli sektörlerden birisi de otomotiv sektörü olmuştur. Küresel ekonominin %4'ünü oluşturan otomotiv sektörü bu süreçte birçok sorunla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu bağlamda bu çalışma Covid-19 döneminde (2020-2021) ve öncesinde (2018-2019) BİST'te faaliyet gösteren otomotiv firmalarının finansal performanslarını analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu noktadan hareketle firmaların finansal performanslarını analiz etmede çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisi olan CRITIC tabanlı CoCoSo yöntemi kullanılmıştır. CRITIC yöntemiyle yapılan analiz sonucunda en fazla önem ağırlığına sahip kriter, özsermaye devir hızı rasyosu olurken; en az önem ağırlığına sahip kriter ise ekonomik rantabilite rasyosu olmuştur. CoCoSo yöntemiyle yapılan analiz sonucunda ise finansal performans sıralamasında FMİZP ve FROTO firmaları ilk iki

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Bandırma MYO Muhasebe ve Vergi Bölümü, ncalis@bandirma.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5604-0728>

** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, sakarya@balikesir.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2510-7384>

sırayı alırken KATMR ve BALAT firmaları ise son sıralarda yer almışlardır. Pandeminin etkisiyle elde edilen analiz sonuçları birlikte incelendiğinde pandemi öncesi dönemle pandemi döneminde finansal performans sıralamasında genel olarak bir değişiklik olmadığı, pandeminin firmaların finansal performans sıralamalarını değiştirmedeği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, çok kriterli karar verme yöntemi, finansal performans, CRITIC yöntemi ve CoCoSo yöntemi

JEL Kodları: G20; G23; G30

Abstract

As a result of the spread of the Covid-19 pandemic worldwide, all sectors have been economically affected by this crisis. One of these sectors is automotive sector. The automotive sector, which constitutes 4% of the global economy, had to struggle with many problems in this process. In this context, this study aimed to analyse the financial performances of automotive companies operating in the BIST during the Covid-19 period (2020-2021) and before (2018-2019). From this point of view, the CRITIC-based COCOSO method, one of the multi-criteria decision-making methods, was used to analyse the financial performance of companies. As a result of the analysis conducted by the CRITIC method, the most important criterion was the equity turnover ratio. The criterion with the least important was the economic profitability ratio. As a result of the analysis made with the CoCoSo method, FMİZP and FROTO companies took the first two places in the financial performance ranking, while KATMR and BALAT companies took the last place. When the analysis results obtained with the effect of the pandemic are examined together, it is seen that there was no general change in the financial performance rankings between the pre-pandemic period and the pandemic period, and the pandemic did not change the financial performance rankings of the companies.

Keywords: Covid-19, multi-criteria decision-making method, financial performance, CRITIC method and CoCoSo method

JEL Codes: G20; G23; G30

1. Giriş

2019 yılının sonlarına doğru Çin’de ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 vakası ile bütün dünya geri dönüşü olmayan bir değişimin içerisine girmiştir. Gündelik yaşamımızda

köklü değişiklikler yapmamıza neden olan Covid-19, iş dünyası içerisinde yer alan tüm sektörlerde de birtakım değişikliklere neden olmuştur. Bu sektörlerden birisi de otomotiv sektörüdür. Küresel ekonominin %4'ünü oluşturan otomotiv sektörü bu süreçte birçok sorunla mücadele etmek durumunda kalmıştır (Yılmaz vd. 2017: 685; KPMG, 2021; Çiçek ve Çağma, 2014: 263). Bu sorunlara örnek olarak çip tedarik sorunu, hammadde fiyatlarındaki hızlı yükselişler, küresel üretimde ortaya çıkan daralma örnek verilebilir. Bunlara ek olarak emisyon kriterlerinin sıkılaştırmasıyla birlikte dizel araç üretiminde de azalmalar meydana gelmiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen sektör ayakta kalmaya ve büyüme hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır. Ayrıca çevresel bozulma ile meydana gelen iklim krizi sektörün üzerindeki sorumluluğu ve baskıyı daha da arttırmıştır. Dünya bazında meydana gelen bu değişimlerle birlikte otomotiv sektöründe elektrikli ve hibrit araçların satışında %20'lik bir artış gözlemlenmiştir (Otomotiv Sektörü Analiz Raporu ve Kılavuzu, 2021; KPMG, 2021). Pandeminin etkisiyle meydana gelen dijital dönüşüm diğer sektörlerde olduğu gibi otomotiv sektöründe de ağırlık kazanmıştır. Bu gelişmelerle beraber otomotiv sektöründe daha verimli, sürücüsüz ve müşteri odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir (Kamacı, 2022: 65).

Otomotiv sektörü sermaye yapısının büyüklüğü ve sağladığı istihdam olanakları ile ülke ekonomilerinin gelişiminde önemli bir rol üstlenmektedir. Sektör dünyada yaklaşık 80 milyon kişiye iş imkânı sağlamaktadır. Otomotiv sektörü ile ilgili OECD tarafından hazırlanan rapora göre dünyadaki otomotiv üretiminin %90'ı 20 ülke tarafından karşılanmaktadır. Bu ülkeler Avrupa Birliği ülkeleri ağırlıklı olmak üzere Amerika, Çin, Japonya, Kanada ve Meksika gibi ülkelere oluşturmaktadır (Otomotiv Sektörü Analiz Raporu ve Kılavuzu, 2021). Türkiye'de otomotiv sektörü 1960'lı yıllardan beri önemli bir gelişim göstermiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde sektör ihracata yönelik rekabetçi bir yapı kazanmıştır. 1990'lı yılların sonuna doğru dünyanın önde gelen otomotiv firmaları Türkiye'de Türk ortaklarla beraber fabrikalar kurarak uluslararası pazarda önemli bir konum elde etmişlerdir. İlerleyen süreçte Türkiye yabancı otomotiv firmaların ihracat üssü haline gelmiştir (Otomotiv Sektörü Raporu, 2020). Otomotiv üretimi dünyada 2018 yılında yaklaşık olarak 96 milyon adet

---

olarak gerçekleşirken bu rakam 2019 yılında 92 milyona, 2020 yılında ise 78 milyona kadar gerilemiştir. Ülkemizde ise toplam otomotiv sayısı 2018 yılında yaklaşık 1 milyon 588 bin iken 2019 yılında 1 milyon 485 bin ve 2020 yılında ise 1 milyon 336 bin olarak gerçekleşmiştir. Pandeminin etkisiyle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de otomotiv sektöründe küçülme meydana gelmiştir. Türkiye’de otomotiv üretimi 2021 yılında bir önceki yıla göre %2 daralarak 1 milyon 276 bin 140 adet olarak gerçekleşmiştir (KPMG, 2021). Bu noktadan hareketle Covid-19 pandemisinin Türkiye’deki otomotiv sektörüne etkisinin tespit edilmesi ve Türkiye’de faaliyet gösteren otomotiv firmalarının finansal performanslarının belirlenmesi çalışmanın temel sorusunu oluşturmuştur.

Çalışma dört bölüm olarak planlanmıştır. Birinci bölümde otomotiv sektörü ile ilgili bilgiler verilirken, ikinci bölümde ise ilgili literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi ve araştırmada elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise sonuçlar ve öneriler ile çalışma sonlandırılmıştır.

2. Literatür Taraması

Bu bölümde otomotiv sektörü ile ilgili ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmaların özetlerine yer verilmiştir.

Ignatius vd. (2012) yapmış oldukları çalışmalarında İran otomotiv firmalarının finansal performanslarını PROMETHEE II yöntemi yardımıyla analiz etmişlerdir. Yapılan analiz sonucunda İran otomotiv firmalarının finansal performansları belirlenmiş ve bu noktadan hareketle otomotiv firmalarının güçlü ve zayıf yönleri de tespit edilmiştir.

Yurdakul ve İç (2013) yapmış oldukları çalışmalarında BİST’te hisse senetleri işlem gören beş büyük ölçekli otomotiv firmasının finansal performanslarını TOPSİS yöntemiyle analiz etmişlerdir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen verilerle analize konu olan firmaların hisse senedi değerleri karşılaştırılmış ve TOPSİS yönteminin başarılı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

Bulgurcu (2013) yapmış olduğu çalışmada BİST’te hisse senetleri işlem gören otomotiv firmalarının finansal performanslarını

belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmada 2009-2012 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Verilerin analizinde ENTROPİ tabanlı TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda FMİZP'in incelenen dönemlerde en yüksek finansal performansa sahip firma olduğu ve PARSN'in ise en düşük finansal performansa sahip firma olduğu tespit edilmiştir.

Santoso (2013) yapmış olduğu çalışmasında 2006-2010 dönemlerinde SET Endeks Tayland'da işlem gören otomotiv firmalarının hisse getirilerinin finansal performanslarına etkisini ölçmeyi amaçlamıştır. Finansal performansı belirlemede özkaynak karlılığı, aktif karlılık, hisse başına kazanç ve borç/özsermaye oranı kullanılmıştır. Çalışmada finansal performans değişkenlerinin etkisini belirlemek için regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda finansal oranların hisse senedi getirileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Karakış ve Göktolga (2015) yapmış oldukları çalışmalarında BİST'te hisse senetleri işlem gören otomotiv firmalarının finansal performanslarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada kriter ağırlıkların belirlenmesinde AHP yöntemi kullanılırken finansal performansı belirlemede ise ELECTRE yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda finansal performans sıralamasında en istikrarlı firmaların "FMİZP ve EGEEN" olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yanık ve Eren (2017) yapmış oldukları çalışmalarında hisse senetleri BİST'te işlem gören otomotiv sektöründeki firmalarının finansal performanslarını incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada 2011-2015 yıllarına ait veriler kullanılmış ve bu verilerin analizinde TOPSIS, VIKOR, ELECTRE yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda her üç analizde de finansal performans sıralaması en yüksek çıkan firmaların FMİZP, EGEEN ve BFREN oldukları tespit edilmiştir.

Yadav ve Kapoor (2018) yapmış oldukları çalışmalarında 2012-2016 dönemlerinde Hindistan'daki otomotiv firmalarının finansal performanslarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada kriterlerin ağırlıklandırılması Entropi yöntemi yardımıyla yapılırken finansal performans sıralaması ise TOPSİS yöntemi yardımıyla yapılmıştır.

Çalışma sonucunda finansal performans sıralamasında 2012, 2013, 2015 ve 2016 yıllarında MRF firmasının 2014 yılında ise Eicher Motors firmasının en başarılı firma olduğu tespit edilmiştir.

Kanagavalli ve Devi (2018) yapmış oldukları çalışmalarında 2013-2017 dönemleri arasında Hindistan'da seçilen üç otomotiv firmasının finansal performansını oran analizi yöntemini kullanarak ölçmüşlerdir. Çalışmada seçilen üç şirketin finansal performansları karlılık, likidite ve verimlilik gibi oranlar kullanılarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada seçilen şirketlerin güçlü ve zayıf yanları birbirleriyle karşılaştırılarak incelenmiştir.

Kayalı ve Aktaş (2018) yapmış oldukları çalışmalarında hisse senetleri BİST'te işlem gören otomotiv firmalarının finansal performanslarını 2010-2015 dönemlerinde analiz etmişlerdir. Çalışmada ÇKKVY yöntemlerinden birisi olan TOPSİS yönteminden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda incelenen dönemler arasında finansal performans sıralamasında en başarılı olan firmaların TTRAK, FROTO ve DOAS olduğu tespit edilmiştir.

Tezcan (2019) yapmış olduğu çalışmasında BİST'te işlem gören otomotiv firmalarının finansal performansları ile ihracat düzeyleri arasındaki ilişkiyi 2016-2018 döneminde incelemiştir. Çalışmada finansal performans sıralamasını belirlemek için TOPSİS yöntemi kullanılırken, ihracat düzeyleri ile finansal performans ilişkisini ölçmek için ise Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda 2016 yılında iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş, diğer yıllarda ise anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Çınaroğlu (2019) yapmış olduğu çalışmasında 2017 yılında Fortune 500 listesinde yer alan otomotiv sektörü firmalarının finansal performanslarını SWARA tabanlı COPRAS yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışma sonucunda finansal performansı ölçmede kullanılan kriterler arasında en fazla önem ağırlığına sahip kriterin net satış oranı olduğu ve finansal performans sıralamasında ise en başarılı firmanın FROTO olduğu tespit edilmiştir.

Esmer ve Dayı (2019) yapmış oldukları çalışmalarında BİST'te işlem gören otomotiv firmalarının finansal performanslarını 2010-2017 dönemlerinde analiz etmişlerdir. Çalışmada verilen analizinde faktör

analizi ve kümeleme analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Kümeleme analizi sonucunda OTKAR ve FROTO firmalarını birbirine en yakın, FMİZP ve KARSN firmalarının ise birbirine en uzak performansı gösteren firmalar olduğu tespit edilmiştir.

Yavuz ve Baki (2019) yapmış oldukları çalışmalarında otomotiv sektöründe faaliyet gösteren firmaların patent değerlerine göre finansal performans sıralaması yapılmıştır. Finansal performansı belirlemede kullanılan kriterlerin önem ağırlıkları ENTROPİ yöntemiyle belirlenmiş ve bu ağırlıklar TOPSİS ve VİKOR yöntemlerinde uygulamaya dahil edilerek finansal performans sıralamaları belirlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda ilk beş sırada yer alan alternatiflerin sıralamada kendi aralarında yer değiştirdiği, son beş sırada yer alan alternatiflerin ise her iki yöntemde de aynı sıralara sahip olduğu görülmüştür.

Tunç (2020) yapmış olduğu çalışmada BİST'te hisse senetleri işlem gören 11 otomotiv firmasının finansal performanslarını 2017-2019 dönemlerinde analiz etmiştir. Çalışmada kriterlerin önem ağırlıklarını belirlemede ENTROPİ yöntemi kullanılırken finansal performans sıralamasında ise TOPSİS ve GRİ ilişkisel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda finansal performans sıralamasında birinci gelen firmalar 2017 yılı için FMİZP, 2018 yılı için FMİZP ve EGEEN ve 2019 yılı için FMİZP ve DOAS olarak gerçekleşmiştir.

Otomotiv sektörü ile ilgili ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde farklı yöntem ve değişkenlerle çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Ulusal literatürde finansal performansı belirlemeye yönelik yapılan en güncel çalışmanın 2019 yılı verileri ile yapıldığı görülmektedir. Özellikle pandeminin tüm işletmeleri etkilediği bu zaman diliminde otomotiv sektörü firmalarının bu krizle nasıl mücadele ettiği, hangi firmaların krizi daha iyi yönetip finansal performansını attırdığı, hangi firmaların bu dönemde finansal anlamda düşüşe geçtiğini tespit etmeye yönelik olarak bu çalışma planlanmıştır. Bu bağlamda bu çalışma pandeminin etkisini de dikkate alabilmek adına 2018, 2019 yılları ile 2020 ve 2021 yıllarında otomotiv firmalarının finansal performanslarını tespit

etmeyi amaçlamıştır. Yapılan araştırmalarda pandeminin etkisini dikkate alarak otomotiv sektöründe firmaların finansal performanslarını güncel verilerle inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. CoCoSo yöntemi entegre bir çerçeve kullanarak optimal uzlaşma puanının hesaplanmasındaki yüksek güvenilirliği nedeniyle, sürdürülebilirlik ve performans değerlendirmesi gibi çeşitli alanlarda farklı şekillerde kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan CoCoSo yönteminin literatürde yeni yeni kullanılan bir yöntem olması sebebiyle ilgili çalışmanın bu yönüyle de literatüre farklı bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Tablo 1’de CoCoSo yöntemiyle son yıllarda yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Yöntemin uygulanışı ile ilgili bilgilere araştırmanın yöntem kısmında yer verilmiştir.

Tablo 1: CoCoSo Yöntemiyle İlgili Son Yıllarda Yapılan Çalışmalar

Yazarlar	Yöntem	Uygulama Alanı
Yazdani vd. (2019)	CoCoSo	Yapı işletmelerinde tedarikçi seçimlerini belirlemişlerdir.
Zolfani vd. (2019)	BWM ve CoCoSo	Sürdürülebilir tedarikçi değerlendirmesi ve seçimi yapılmıştır.
Ulutaş vd. (2020)	Bulanık SWARA ve CoCoSo	Lojistik seçim problemleri incelenmiştir.
Peng ve Huang (2020)	CRITIC ve CoCoSo	Finansal risk ölçümü yapılmıştır.
Torkayesh vd. (2021)	BWM, LBWA ve CoCoSo	Doğu Avrupa ülkelerinde sağlık sektörlerine yönelik inceleme yapılmıştır.
Topal (2021)	Entropi ve CoCoSo	Elektrik üreten işletmelerin finansal performansları belirlenmiştir.
Pala (2021)	CCSD ve CoCoSo	İnşaat sektörünün finansal performansı analiz edilmiştir.
Akgül (2021)	CRITIC ve CoCoSo	Ticari bankaların finansal performansları incelenmiştir.
Dündar vd. (2021)	WASPAS ve CoCoSo	Samsun'da kurulacak kompost tesislerin optimallik sıralaması yapılmıştır.
Akbulut ve Hepşen (2021)	Entropi ve CoCoSo	Finansal performans ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişki analiz edilmiştir.
Altıntaş (2021)	CoCoSo	G7 ülkelerinin bilgi performansları analiz edilmiştir.
Çiftçi vd. (2021)	CRITIC ve CoCoSo	Enerji firmalarının finansal performansları nakit akış oranları kullanılarak analiz edilmiştir.
Khan ve Haleem (2021)	CoCoSo	Döngüsel ekonomi uygulamaları gelişmekte olan ekonomiler bağlamında incelenmiştir.
Narang vd. (2022)	Bulanık CoCoSo	Hisse senedi portföy seçimi yapılmıştır.
Adalı ve Çağlar (2022)	BWM ve CoCoSo	Bursiyer seçimine ilişkin vaka çalışması yapılmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Bulguları

Bu bölümde araştırmanın yöntemi ve bulguları ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Araştırmanın yöntemi kısmında öncelikle araştırmada kullanılan verilerle ilgili bilgiler sunulmuş, daha sonra ise kullanılan yöntemlerle ilgili detaylı bilgiler verilmiştir. Araştırmanın bulguları kısmında ise CRITIC ve CoCoSo yöntemleri ile yapılan analiz sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada otomotiv sektöründe yer alan ve hisseleri BİST’te işlem gören 13 firmanın finansal performansları 2018-2021 yılları arasında CRITIC temelli CoCoSo yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmada pandeminin etkisini ölçebilmek adına pandemi öncesini temsilen 2018 ve 2019 yılları seçilirken pandemi dönemini temsilen ise 2020 ve 2021 yılları araştırmanın örnekleme dahil edilmiştir. Analizlerde kullanılan veriler Finnet veri tabanından elde edilmiştir. Verilerin analizinde Microsoft Excel programından yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan firmalarla ilgili bilgiler Tablo 2’de finansal oranlar ile ilgili bilgiler ise Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Araştırmanın Örneklemini Oluşturan Firmalar

Firmalar	Kodlar
Anadolu Isuzu	ASUZU
Balatacılar Balatacılık San. ve Tic. A.Ş.	BALAT
Bosch Fren Sistemleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.	BFREN
Ditaş Doğan Yedek Parça İmalat ve Teknik A.Ş.	DITAS
Federal-Mogul İzmit Piston ve Pim Üretim Tesisleri.	FMIZP
Ford Otosan	FROTO
Jantsa Jant Sanayi ve Ticaret A.Ş.	JANTS
Karsan	KARSAN
Katmerciler	KATMR
Otokar	OTKAR
Tofaş	TOASO
Tümosan	TMSN
Türk Traktör	TTRAK

Tablo 2’de gösterildiği üzere araştırmada otomotiv sektöründe faaliyet gösteren ve BİST’e kote olmuş 13 firmanın verileri kullanılarak pandemi döneminde (2020-2021) ve pandemi öncesi dönemlerde ilgili firmaların (2018 -2019) finansal performansları analiz edilmiştir.

Araştırmada otomotiv sektöründeki firmaların finansal performanslarını belirlemede literatürde sıklıkla kullanılan Kanagavalli ve Devi (2018); Yanık ve Eren (2017); Bulgurcu (2013); Kayalı ve Aktaş (2018); Esmer ve Dayı (2019); Doğan ve Engeloğlu (2018) ve Tezcan (2019) oranlardan seçilen 16 adet finansal oran kullanılmıştır. Bu oranlarla ilgili gerekli bilgiler Tablo 3’te sunulmuştur. Toplam 16 oranın kullanıldığı bu araştırmada 13 oranın maksimum olması 3 oranın ise minimum olması beklenmektedir.

Tablo 3: Araştırmada Kullanılan Oranlar ve Nitelikleri

Finansal Oranlar	Formüller	Kaynak	Kodlar	Nitelik
Cari Oran	$\frac{\text{Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}{\text{Dönen Var.- (Stoklar + Gelecek Aylara Ait Giderler + Diğer Dönen Varlıklar) /Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$	Kanagavalli ve Devi (2018)	R1	Maksimum
Likidite Oranı	$\frac{\text{Hazır Değerler + Menkul Kıymetler/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}{\text{Net Satışlar/Kısa Vadeli Ticari Alacaklar + Uzun Vadeli Ticari Alacaklar}}$	Kanagavalli ve Devi (2018))	R2	Maksimum
Nakit Oranı	$\frac{\text{Net Satışlar/Kısa Vadeli Ticari Alacaklar + Uzun Vadeli Ticari Alacaklar}}{\text{Satışların Maliyeti (Cari Yıl)/ (Önceki Yıl Stok. + Cari Yıl Stok.) / 2}}$	Esmer ve Dayı (2019)	R3	Maksimum
Alacak Devir Hızı	$\frac{\text{Net Satışlar/Kısa Vadeli Ticari Alacaklar + Uzun Vadeli Ticari Alacaklar}}{\text{Satışların Maliyeti (Cari Yıl)/ (Önceki Yıl Stok. + Cari Yıl Stok.) / 2}}$	Esmer ve Dayı (2019)	R4	Maksimum
Stok Devir Hızı	$\frac{\text{Net Satışlar/Varlık (Aktif) Toplamı}}{\text{Net Satışlar/Özkaynaklar}}$	Kayalı ve Aktaş (2018)	R5	Maksimum
Aktif Devir Hızı	$\frac{\text{Net Satışlar/Özkaynaklar}}{\text{Net Satışlar/ Dönen Varlıklar - Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$	Yanık ve Eren (2017)	R6	Maksimum
Özsermaye Devir Hızı	$\frac{\text{Net Satışlar/ Dönen Varlıklar - Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}{\text{Net Kar/ Net Satışlar}}$	Yanık ve Eren (2017)	R7	Maksimum
Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı	$\frac{\text{Net Kar/ Net Satışlar}}{\text{Faiz ve Vergi Öncesi Kar / Toplam Kaynaklar}}$	Yanık ve Eren (2017)	R8	Maksimum
Ekonomik Rantabilite	$\frac{\text{Net Kâr (VSK)/ Özkaynaklar}}{\text{Net Kâr (Vergi Sonrası Kâr)/ Varlık (Aktif) Toplamı}}$	Doğan ve Engeloğlu (2018)	R9	Maksimum
Özkaynak Karlılığı	$\frac{\text{Net Kâr (Vergi Sonrası Kâr)/ Varlık (Aktif) Toplamı}}{\text{Faiz ve Vergi Öncesi Kar / Toplam Kaynaklar}}$	Tezcan (2019)	R10	Maksimum
Aktif Karlılığı	$\frac{\text{Net Kâr (Vergi Sonrası Kâr)/ Varlık (Aktif) Toplamı}}{\text{Net Kar/ Net Satışlar}}$	Tezcan (2019)	R11	Maksimum
Esas Faaliyet Karlılığı	$\frac{\text{Faiz ve Vergi Öncesi Kar / Toplam Kaynaklar}}{\text{Net Kar/ Net Satışlar}}$	Kayalı ve Aktaş (2018)	R12	Maksimum
Net Kar Marjı	$\frac{\text{Net Kar/ Net Satışlar}}{\text{Net Kar/ Net Satışlar}}$	Tezcan (2019)	R13	Maksimum
Kaldıraç Oranı	$\frac{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar+Uzun Vadeli}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$		R14	Minimum

	Yabancı Kaynaklar/ Varlık (Aktif Toplamı)	Bulgurcu (2013)		
Borç /Özermay e Oranı	Toplam Borç / Öz kaynak	Bulgurcu (2013)	R15	Minimum
Maddi Duran Varlık / Öz kaynak	Maddi Duran Varlık / Öz kaynak	Yanık ve Eren (2017)	R16	Minimum

3.1.1. CRITIC Yöntemi

CRITIC (Criteria Importance Through Strategic Correlation) yöntemi, Diakoulaki vd. (1995) tarafından literatüre kazandırılmış kriterlerin objektif ağırlıklarını belirleyen ağırlıklandırma yöntemlerinden biridir. Bu yöntemde kriterlerin ağırlıklandırılma aşamasında kriterlerin standart sapması ve kriterler arasındaki korelasyon sürece dahil edilmektedir. Bu yöntemin uygulanma süreci 5 adımdan oluşmakta olup bu adımlar aşağıda gösterilmiştir (Diakoulaki vd. 1995: 766-767 ve Pala, 2022: 221-222).

3.1.1.1. CRITIC Yönteminin Adımları

1. Adım: Bu aşamada farklı kriterler ve farklı seçeneklerden oluşan alternatiflerin performansını gösteren X matrisi oluşturulur. Örnek bir X matrisi eşitlik 1'de gösterilmiştir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}; i = 1, \dots, m \text{ ve } j = 1, \dots, n \quad (1)$$

2. Adım: Bu aşamada karar matrisi fayda yönlü ve maliyet yönlü olma durumuna göre normalize edilir. Fayda yönlü karar matrisi eşitlik 2 yardımıyla normalize edilirken maliyet yönlü karar matrisi ise eşitlik 3 yardımıyla normalize edilir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - \min x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}} \quad \text{Fayda yönlü kriter} \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{\max x_{ij} - x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}} \quad \text{Maliyet yönlü kriter} \quad (3)$$

3. Adım: Bu aşamada normalize edilen karar matrisi verilerinden yararlanılarak eşitlik 4 yardımıyla korelasyon katsayıları hesaplanır.

$$p_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - r_j) * (r_{ik} - r_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_{ij} - \bar{x}_j)^2 * \sum_{i=1}^m (x_{ik} - \bar{x}_k)^2}}; j, k = 1, \dots, n \quad (4)$$

4. Adım: Bu aşamada korelasyon katsayıları 1'den çıkarılarak "1 - P_{jk}" değerleri elde edilir. Elde edilen bu değerlerin kümülatif toplamları standart sapma değerleri "o_j" ile çarpılarak "C_j" değeri elde edilir. C_j eşitlik 5, o_j ise eşitlik 6 yardımıyla hesaplanır.

$$c_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - p_{jk}); j = 1, \dots, n \quad (5)$$

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_j)^2}; j = 1, \dots, m \quad (6)$$

5. Adım: Bu aşamada ise elde edilen "C_j" değerleri toplam "C_j" değerlerine bölünerek kriterlerin ağırlıklarının belirlendiği W_j değerleri elde edilir. W_j değerleri eşitlik 7 yardımıyla hesaplanır.

$$w_j = \frac{c_j}{\sum_{i=1}^n c_j}; j = 1, \dots, n \quad (7)$$

3.1.2. CoCoSo Yöntemi

CoCoSo (Combined Compromise Solution) yöntemi Yazdani vd. (2019a) tarafından literatüre kazandırılmış çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisidir. Bu yaklaşım üssel ağırlıklandırılmış ürün ve basit katkı ağırlıklı ürün modelinin uzlaşmacı çözümlerin bir özeti olan bütünleşmiş bir yöntemdir (Peng vd. 2020: 3829). Bu yöntemde öncelikle farklı birleştirme ve toplama operatörleri yardımıyla farklı noktalardan karar alternatiflerinin fayda değerleri bulunmuştur. Daha sonra ise bir uzlaşma çözümü elde etmek için birleştirme fonksiyonu kullanılarak her bir karar alternatifinin fayda değerleri bir arada toplanmıştır. Bu yöntem yardımıyla yapılan çalışmalar sonucu elde edilen sonuçlar bu yöntemin farklı seçim problemlerinde ve gelecek çalışmalarda kullanılabileceğini göstermektedir (Altıntaş, 2021: 341). Bu yöntem 5 adımdan oluşmaktadır ve bu adımlar aşağıda gösterilmiştir (Yazdani vd. 2019b: 2507-2508; Topal, 2021: 538-539).

3.1.2.1. COCOSO Yönteminin Adımları

1. Adım: Bu adımda karar matrisi eşitlik 8'de gösterildiği gibi hazırlanmaktadır.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}; i = 1, \dots, m \text{ ve } j = 1, \dots, n \quad (8)$$

2. Adım: Kriter değerlerinin normalleştirilmesi kriterlerin fayda yönlü ve maliyet yönlü olmalarına göre gerçekleştirilmektedir. Fayda yönlü kriterler eşitlik 9 yardımıyla maliyet yönlü kriterler ise eşitlik 10 yardımıyla normalize edilir.

$$R_{ij} = \frac{x_{ij} - \min x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}} \quad (9)$$

$$R_{ij} = \frac{\max x_{ij} - x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}} \quad (10)$$

3. Adım: Bu adımda her bir karar alternatifi için toplam ağırlıklı karşılaştırılabilirlik (Si) ve toplam güç ağırlıklı karşılaştırılabilirlik (Pi) matrisleri sırasıyla eşitlik 11 ve 12’de gösterildiği gibi hesaplanmıştır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n w_j x r_{ij} \quad (11)$$

$$P_i = \sum_{j=1}^n (r_{ij})^{w_j} \quad (12)$$

4. Adım: Bu adımda alternatiflerin nispi ağırlıkları eşitlik 13, 14 ve 15 yardımıyla hesaplanmıştır.

$$k_{ia} = \frac{p_i + s_i}{\sum_i^m (p_i + s_i)} \quad (13)$$

$$k_{ib} = \frac{s_i}{\min s_i} + \frac{p_i}{\min p_i} \quad (14)$$

$$k_{ic} = \frac{\lambda(s_i) + (1-\lambda)(p_i)}{(\lambda \max s_i + (1-\lambda) \max p_i)}; 0 \leq \lambda \leq 1 \quad (15)$$

Eşitlik 15’te ifade edilen λ değeri karar vericiler tarafından belirlenmekte olup genellikle 0,5 olarak değerlendirilmektedir (Akbulut ve Hepşen, 2021: 689).

5 Adım: Son adımda alternatiflerin performans sıralamasını belirten (ki) değerleri eşitlik 16 yardımıyla hesaplanmıştır.

$$k_i = (k_{ia} \times k_{ib} \times k_{ic})^{1/3} + (k_{ia} + k_{ib} + k_{ic}) \frac{1}{3} \quad (16)$$

Ki ifadesi alternatiflerin nihai sıralamasını belirleyen değer olmakla birlikte en yüksek değer en başarılı alternatif olduğu kabul edilir.

3.2. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde CRITIC ve CoCoSo yöntemlerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.2.1. CRITIC Yöntemine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan kriterlerin önem ağırlıklarını nesnel olarak belirleyebilmek adına veriler öncelikle CRITIC yöntemiyle analize tabi tutulmuş daha sonra ise CoCoSo yöntemi yardımıyla alternatiflerin sıralaması belirlenmiştir. Araştırma 2018-2021 yılları arasındaki 4 yıllık dönemi kapsamaktadır. Bu bölümde CRITIC yönteminin aşamalarını göstermek adına örnek olarak 2021 yılı uygulama adımlarına yer verilmiştir. Diğer dönemlerin ise sadece sonuçları raporlanmıştır. Ek 1’de 2021 yılına ait karar matrisi sunulmuştur.

Ek 1’de gösterilen karar matrisi oluşturulduktan sonra eşitlik 2 yardımıyla fayda yönlü kriterler, eşitlik 3 yardımıyla da maliyet yönlü kriterler normalize edilmiş ve sonuçlar Ek 2’de sunulmuştur. Bu aşamadan sonra normalize edilen karar matrisi verilerinden yararlanılarak eşitlik 4 yardımıyla korelasyon katsayıları hesaplanır. 2021 yılına ait korelasyon katsayısı bulguları Ek 3’te sunulmuştur. Korelasyon katsayıları hesaplandıktan sonra 1’den çıkarılarak “1 -Pjk” değerleri elde edilir. Elde edilen bu değerlerin kümülatif toplamları, standart sapma değerleri “oj” ile çarpılarak “Cj” değeri elde edilir. Cj eşitlik 5, oj ise eşitlik 6 yardımıyla hesaplanır. 2021 yılı 1-Pjk , oj ve Cj sonuçları Ek 4’te sunulmuştur.

Son adımda ise Cj değerleri toplam Cj değerlerine bölünerek eşitlik 7’de de gösterildiği gibi Wj değerleri elde edilir. Araştırmanın konusunu oluşturan tüm yıllar için elde edilen Wj değerleri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: 2021, 2020, 2019 ve 2018 Yılları W_j Değerleri

Yıllar	2021		2020		2019		2018	
Kriterler	W _j	Sıra	Kriterler	W _j	Sıra	Kriterler	W _j	Sıra
R7	0.099	1	R7	0.097	1	R8	0.099	1
R15	0.095	2	R5	0.082	2	R7	0.093	2
R14	0.086	3	R8	0.078	3	R15	0.074	3
R8	0.082	4	R14	0.076	4	R5	0.073	4
R5	0.078	5	R1	0.072	5	R14	0.072	5
R1	0.063	6	R10	0.071	6	R16	0.071	6
R16	0.063	7	R15	0.069	7	R1	0.065	7
R13	0.062	8	R16	0.063	8	R13	0.061	8
R6	0.060	9	R6	0.061	9	R10	0.059	9
R4	0.059	10	R13	0.060	10	R6	0.055	10
R2	0.053	11	R4	0.049	11	R4	0.055	11
R10	0.052	12	R3	0.046	12	R3	0.053	12
R3	0.046	13	R2	0.045	13	R2	0.047	13
R12	0.036	14	R12	0.043	14	R11	0.043	14
R9	0.035	15	R11	0.043	15	R9	0.042	15
R11	0.032	16	R9	0.043	16	R12	0.039	16

Tablo 4'te gösterilen kriterlerin önem ağırlıklarını temsil eden W_j değerleri incelendiğinde;

✓ 2018 yılında en fazla önem ağırlığını sahip ilk üç kriter sırasıyla R7 (Özsermaye devir hızı), R8 (Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı) ve R5 (Stok devir hızı) oranı olmuştur. En az önem ağırlığına sahip üç kriter ise sırasıyla R13 (Net kâr marjı), R12 (Esas faaliyet karlılığı) ve R9 (Ekonomik rantabilite) oranı olmuştur.

✓ 2019 yılında en fazla önem ağırlığını sahip ilk üç kriter sırasıyla R8 (Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı), R7 (Özsermaye devir hızı) ve R15 (Toplam Borç / Özkaynak) oranı olmuştur. En az önem ağırlığına sahip üç kriter ise sırasıyla R2 (Likidite oranı), R11 (Aktif karlılık) ve R9 (Ekonomik rantabilite) oranı olmuştur.

✓ 2020 yılında en fazla önem ağırlığını sahip ilk üç kriter sırasıyla R7 (Özsermaye devir hızı), R5 (Stok devir hızı) ve R8 (Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı) oranı olmuştur. En az önem ağırlığına sahip üç kriter ise sırasıyla R2 (Likidite oranı), R12 (Esas faaliyet karlılığı) ve R11 (Aktif karlılık) oranı olmuştur.

✓ 2021 yılında en fazla önem ağırlığını sahip ilk üç kriter sırasıyla R7 (Özsermaye devir hızı), R15 (Toplam Borç / Özkaynak) ve R14 (Kaldıraç oranı) olmuştur. En az önem ağırlığına sahip üç kriter ise sırasıyla R3 (Nakit oranı), R12 (Esas faaliyet karlılığı) ve R9 (Ekonomik rantabilite) oranı olmuştur.

Çalışma kapsamında Covid-19 öncesi dönemi temsilen seçilen 2018 ve 2019 dönemlerinde en fazla önem ağırlığına sahip kriterler sırasıyla R7 (Özsermaye devir hızı), R8 (Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı) olurken, Covid-19 dönemini temsilen seçilen 2020 ve 2021 yıllarında en fazla önem ağırlığına sahip kriter ise her iki yılda R7 (Özsermaye devir hızı) olmuştur. Otomotiv sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarını belirlemek için CRITIC yöntemiyle yapılan önem ağırlık sıralamasında Covid-19 öncesinde ve esnasında bir farklılık olmadığı, genel olarak kriterlerin incelenen tüm dönemlerde benzer önem ağırlıklarına sahip oldukları görülmektedir.

Kriterlerin önem ağırlıklarını belirlemeye yönelik CRITIC yöntemiyle yapılan analiz sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde; incelenen tüm yıllar içerisinde en fazla önem ağırlığına sahip kriter R7 (Özsermaye devir hızı) oranı olurken; en az önem ağırlığına sahip kriter ise R9 (Ekonomik rantabilite) oranı olmuştur.

3.2.2. CoCoSo Yöntemine İlişkin Bulgular

Bu bölümde CoCoSo yöntemiyle yapılan analizin uygulama adımlarına ve uygulama sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. CoCoSo yönteminin ilk adımında CRITIC yönteminde de olduğu gibi karar matrisinin oluşturulması yer almaktadır. Daha sonraki adımda ise kriterler fayda ve maliyet durumlarına göre normalize edilmektedir. Fayda yönlü kriterlerin normalizasyon işlemi eşitlik 9 yardımıyla maliyet yönlü kriterlerin normalizasyon işlemleri ise eşitlik 10 yardımıyla yapılmıştır. Örnek olarak 2021 yılı için yapılan CoCoSo yöntemiyle yapılan analizin uygulama adımlarına yer verilmiştir. Ek 5'te normalize karar matrisi verileri sunulmuştur. Normalizasyon işlemlerinden sonra her bir karar alternatifi için toplam ağırlıklı karşılaştırılabilirlik (S_i) ve toplam güç ağırlıklı karşılaştırılabilirlik (P_i) matrisleri sırasıyla eşitlik 11 ve 12 yardımıyla hesaplanmıştır. Ek 6'da toplam ağırlıklı karşılaştırılabilirlik (S_i)

---

matrisine ilişkin sonuçlara yer verilmiştir. Ek 7’de toplam güç ağırlıklı karşılaştırılabilirlik (P_i) matrisine ilişkin sonuçlarına yer verilmiştir.

Üçüncü adımda Tablo 10 ve 11’de gösterilen verilerden yararlanılarak alternatiflerin nispi ağırlıkları eşitlik 13, 14 ve 15 yardımıyla hesaplanmıştır. Dördüncü ve son adımda ise her bir karar alternatifi için finansal performans skorları (K_i) eşitlik 16 yardımıyla hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: 2021 Yılı CoCoSo Yöntemi Sonuçları ve Performans Sıralamaları

	K_{ia}	K_{ib}	K_{iv}	K_i	Sıralama
ASUZU	0.083	6.428	0.925	2.643	7
BALAT	0.033	2.000	0.368	0.808	13
BFREN	0.086	8.530	0.964	3.430	3
DITAS	0.072	5.348	0.803	2.177	11
FMIZP	0.089	10.867	1.000	4.309	1
FROTO	0.086	8.664	0.957	3.472	2
JANTS	0.084	7.310	0.939	2.969	6
KARSAN	0.075	5.266	0.843	2.173	10
KATMR	0.070	5.142	0.787	2.095	12
OTKAR	0.076	5.612	0.852	2.301	9
TOASO	0.084	7.451	0.936	3.018	5
TMSN	0.076	5.739	0.854	2.348	8
TTRAK	0.086	8.452	0.958	3.397	4

Tablo 5’te örnek olarak gösterilen 2021 yılı analiz sonuçlarına göre söz konusu yıl itibarıyla finansal performans anlamında en başarılı ilk üç firma sırasıyla FMIZP, FROTO ve BFREN olurken, en başarısız son üç firma ise sırasıyla BALAT, KATMR ve DITAS olmuştur. Uygulamaya dahil edilen tüm yıllar için CoCoSo yöntemiyle yapılan analiz sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: CoCoSo Yöntemi Sonuçları ve Performans Sıralamaları

Yıllar	2018		2019		2020		2021	
	Covid-19 Öncesi				Covid-19 Dönemi			
	K _i	Sıra	K _i	Sıra	K _i	Sıra	K _i	Sıra
ASUZU	4.693	10	3.076	10	2.225	11	2.643	7
BALAT	0.740	13	0.769	13	0.794	13	0.808	13
BFREN	8.069	3	4.613	3	3.574	5	3.430	3
DITAS	5.898	6	3.087	8	2.573	9	2.177	11
FMIZP	10.184	1	5.858	1	4.833	1	4.309	1
FROTO	8.541	2	4.617	2	4.151	2	3.472	2
JANTS	5.867	7	3.954	5	3.686	4	2.969	6
KARSAN	4.807	9	3.082	9	2.284	10	2.173	10
KATMR	4.044	12	2.338	12	1.784	12	2.095	12
OTKAR	5.063	8	3.430	7	2.697	7	2.301	9
TOASO	7.412	4	4.517	4	3.313	6	3.018	5
TMSN	4.465	11	2.557	11	2.614	8	2.348	8
TTRAK	5.981	5	3.521	6	3.737	3	3.397	4

Tablo 6’da verilen CoCoSo yöntemiyle yapılan analiz sonuçları yıllar itibariyle değerlendirildiğinde;

✓ 2018 yılının analiz sonuçlarına göre finansal performansı en yüksek ilk üç firmanın sırasıyla FMIZP, FROTO ve BFREN firmaları olurken; en başarısız son üç firma ise sırasıyla BALAT, KATMR ve TMSN firmaları olmuştur.

✓ 2019 yılının analiz sonuçlarına göre finansal performansı en yüksek ve en düşük ilk üç firma 2018 yılında da olduğu gibi sırasıyla FMIZP, FROTO ve BFREN firmaları olurken; en başarısız son üç firma ise sırasıyla BALAT, KATMR ve TMSN firmaları olmuştur.

✓ 2020 yılının analiz sonuçlarına göre finansal performansı en yüksek ilk üç firmanın sırasıyla FMIZP, FROTO ve TTRAK firmaları olurken; en başarısız son üç firma ise sırasıyla BALAT, KATMR ve ASUZU firmaları olmuştur.

✓ 2021 yılının analiz sonuçlarına göre finansal performansı en yüksek ilk üç firmanın sırasıyla FMIZP, FROTO ve BFREN firmaları olurken; en başarısız son üç firma ise sırasıyla BALAT, KATMR ve DITAS firmaları olmuştur.

CoCoSo yöntemiyle otomotiv sektöründe faaliyet gösteren firmaların finansal performans sıralamalarına bakıldığında Covid-19 öncesi (2018-2019) dönemde FMIZP, FROTO ve BFREN firmalarının

sırasıyla en başarılı firmalar olduğu görülmektedir. Covid-19 döneminde (2020-2021) ise en başarılı ilk iki firmanın sırasıyla FMIZP, FROTO olduğu, en başarılı üçüncü firmanın ise 2020 yılında TTRAK, 2021 yılında da BFREN firması olduğu görülmektedir. Tablo 13'te de görüldüğü üzere finansal performans sıralamasında Covid-19'un otomotiv firmalarının sıralamalarında bir etkisinin olmadığı ve incelenen tüm yıllarda benzer sonuçlar alındığı görülmektedir. Firma düzeyindeki incelemelerde de bu durum açıkça görülmektedir. Örneğin söz konusu firmalar arasında Covid-19 öncesi dönemde en iyi performans gösteren FMIZP, FROTO ve BFREN firmalarının sıralamasında Covid-19 döneminde de bir değişim olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde finansal performans sıralamasında son sıralarda yer alan BALAT, KATMR ve TMSN'nin sıralamalarında Covid-19 öncesi ve Covid-19 döneminde bir değişimin olmadığı görülmektedir. Bu anlamda bir iki firmanın sıralamasında küçük değişikliklerin olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Covid-19'un BİST otomotiv sektörünün finansal performansı üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılabılır.

Elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde tüm yıllar içerisinde sırasıyla FMIZP (Federal Mogul) ve FROTO (Ford Otosan) firmaları ilk iki sırayı alırken üçüncü sırayı 2018, 2019 ve 2021 yıllarında BFREN (Bosch Fren) almıştır. 2020 yılında ise üçüncü sırayı TTRAK (Türk Traktör) firması elde etmiştir. KATMR (Katmerciler) ve BALAT (Balatacılar) firmaları ise finansal performans sıralamasında en zayıf olan firmalar olmuşlardır.

4. Sonuç ve Öneriler

2020 yılı itibariyle ülkemizde etkisini göstermeye başlayan Covid-19 pandemisi tüm sektörleri etkilediği gibi otomotiv sektörünü de derinden etkilemiştir. Ülkelerin karantina kuralları nedeniyle sınırlarını kapatması ulaşımda aksamalar yaşanmasına neden olmuştur. Covid-19 virüsünün yayılımını azaltmak için yapılan karantinalar birçok firmanın uzaktan çalışma sistemine geçmesine ve eğitim öğretim faaliyetlerinin çevrimiçi yapılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda teknolojiye ve teknolojik ürünlere yönelik artan talep nedeniyle akıllı telefon ve elektronik ürünlere kullanılan çipin

üretiminde tedarik sorunları yaşanmaya başlanmış ve yaşanan sorunlar kriz haline gelmiştir. Bu çip krizi otomotiv sektörünü de etkilemiş ve otomotiv üretiminde ve tesliminde sorunlar meydana gelmiştir. Bunlara ek olarak pandemi nedeniyle hammadde fiyatlarında hızlı artışlar meydana gelmiş ve küresel üretimde %16'lara varan daralmalar sektörün sorunlarını daha da arttırmıştır. Bu bağlamda sektör pandeminin etkisini en az hasarla atlatabilmek adına müşteri odaklı yaklaşımı benimsemiş, üretim ve satış politikasını pandeminin durumuna göre planlamıştır. Bu gelişmeler üzerine otomotiv sektörünün pandemi öncesi dönemini (2018-2019) ve pandemi döneminin (2020-2021) finansal performansını belirlemek amacıyla bu çalışma planlanmıştır. Çalışmada sektörde faaliyet gösteren firmaların finansal performanslarını belirlemek için 16 adet finansal rasyo kullanılmış ve bu rasyoların önem ağırlıkları nesnel bir değerlendirme yöntemi olan CRITIC yöntemi yardımıyla belirlenmiştir. Daha sonra önem ağırlıkları belirlenen rasyolar ÇKKVY'den biri olan CoCoSo yöntemine dahil edilerek BİST'teki otomotiv sektöründe faaliyet gösteren 13 firmanın finansal performans sıralamaları yapılmıştır.

CRITIC yöntemi ile yapılan analiz sonucunda en fazla önem ağırlığına sahip kriter Özsermaye devir hızı rasyosu olurken; en az önem ağırlığına sahip kriter ise Ekonomik rantabilite rasyosu olmuştur. CoCoSo yöntemi ile yapılan analiz sonucunda tüm yıllar içerisinde finansal performans sıralamasında FMIZP ve FROTO firmaları ilk iki sırayı alırken üçüncü sırayı 2018, 2019 ve 2021 yıllarında BFREN almıştır. 2020 yılında ise üçüncü sırayı TTRAK firması elde etmiştir. Finansal performans anlamında otomotiv sektöründe en zayıf olan firmalar KATMR ve BALAT firmaları olmuşlardır.

Pandeminin etkisiyle elde edilen analiz sonuçları birlikte incelendiğinde pandemi öncesi dönemle pandemi döneminde finansal performans sıralamasında genel olarak bir değişiklik olmadığı, pandeminin firmaların finansal performans sıralamalarını değiştirmedeği görülmektedir. Sektörde finansal performans anlamında önde gelen firmaların sırasıyla FMIZP, FROTO, BFREN ve TTRAK olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlar genel olarak

Bulgurcu (2013); Karakış ve Göktolga (2015); Yanık ve Eren (2017); Çınaroğlu (2019) ve Tunç (2020) çalışmalarıyla uyumlu sonuçlar vermiştir.

Çalışmada otomotiv sektöründe yer alan ve hisseleri BİST’te işlem gören 13 firmanın finansal performansları pandemi öncesi dönem (2018-2019) ve pandemi dönemi (2020-2021) bağlamında incelenerek zaman ve örneklem açısından çalışma kısıtlanmıştır. İlgili çalışmanın birçok yönüyle geliştirilebileceği ve çeşitlendirilebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda gelecek çalışmalarda Türk otomotiv sektörünün finansal performansı diğer ülkelerin otomotiv sektörü finansal performansları ile karşılaştırılabilir. Ayrıca pandemi döneminde otomotiv sektörünün finansal performansının diğer sektörlerin finansal performansları ile kıyaslanabileceği ve böylece pandeminin sektörel bazda da etkilerinin incelenebileceği düşünülmektedir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: 1. Yazar, çalışmada konunun belirlenmesi, literatür, veri analizi ve raporlama bölümlerinde katkı sağlamıştır. 2. Yazar, literatür ve verilerin toplanması aşamalarında katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı yaklaşık olarak %50, 2. yazarın katkı oranı ise %50’dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu’na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

Akbulut, O. Y., & Hepşen, A. (2021). finansal performans ve pay senedi getirileri arasındaki ilişkinin entropi ve CoCoSo ÇKKV teknikleriyle analiz edilmesi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 681-709.

- Akgül, Y. (2021). Borsa İstanbul'da işlem gören ticari bankaların finansal performansının bütünleşik CRITIC CoCoSo modeliyle analizi. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 3 (2) , 71-90 .
- Altıntaş, F. F. (2021). Analysis of knowledge performance of G7 countries: an application with the COCOSO method. *Journal of Life Economics*, 8(3), 337-347.
- Aytaç Adalı, E., & Çağlar, A. (2022). En iyi ve en kötünün tek olmadığı durumlarda en iyi-en kötü yöntemi ile grup kararı verme: bursiyer seçimine ilişkin vaka çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 1-14. Doi: 10.5505/pajes.2022.08043
- Bulgurcu, B. (2013). Financial performance ranking of automotive industry firms in Turkey: Evidence from entropy weighted technique. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(4), 844.
- Çınaroğlu, E. (2019). Fortune 500 listesinde yer alan otomotiv sektörü firmalarının SWARA destekli COPRAS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 593-611.
- Çiçek, R. & Çağma, S. (2014). Türk otomotiv ana sanayinin uluslararası pazardaki rekabet gücü: Otomotiv yan sanayi üzerine bir uygulama. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* , 14 (28) , 260-277 . DOI: 10.30976/susead.302210
- Çiftçi, H. N., Yıldırım, S. K., & Yıldırım, B. F. (2021). Nakit akış oranlarına dayalı finansal performansların kombine uzlaşık çözüm yöntemi ile analizi: BİST'te işlem gören enerji firmaları üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (92), 207-224.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The Critic method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770.
-

- Doğan, N., & Engeloğlu, Ö. (2018). Finansal oranların üretkenliğe etkisi: metal eşya, makina ve gereç yapım firmaları için panel veri analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (80), 133-146.
- Dündar, S., Bircan, H., & Eleroğlu, H. (2021). Optimal ranking of compost facilities that can be established in samsun province by COCOSO and WASPAS methods. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 9(sp), 2515-2522.
- Esmer, Y., & Dayı, F. (2019). Stratejik performans yönetiminde finansal performans değerlemesi: BİST otomotiv sektöründe bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 628-645.
- Ignatius, J., Behzadian, M., Malekan, H. S., & Lalitha, D. (2012, June). *Financial Performance of Iran's Automotive Sector Based on PROMETHEE II. In 2012 IEEE International Conference on Management of Innovation & Technology (ICMIT) (pp. 35-38). IEEE.*
- Kamacı, K. (2022). *Uluslararası Ticarete Yaşanan Tedarik Sorunları: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir İnceleme. Sosyal Beşerî ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar-1, Artikel Akademi, Mart 2022.*
- Kanagavalli, G., & Devi, R. S. (2018). Financial Performance of Selected Automobile Companies. *International Journal of Management (IJM)*, 9(4), 14-23.
- Karakış, E., & Göktolga, Z. (2015). Borsa İstanbul'da işlem gören otomotiv imalat sektörü firmalarının finansal performanslarının Electre ve Ahp yöntemleri ile analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 259-280.
- Kayalı, C. A., & Aktaş, İ. (2018). BİST'te hisse senetleri işlem gören otomotiv sektöründeki firmaların Topsis yöntemine göre performans değerlemesi ve analizi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 43-59.

- Khan, S., & Haleem, A. (2021). Investigation of circular economy practices in the context of emerging economies: A CoCoSo approach. *International Journal of Sustainable Engineering*, 14(3), 357-367.
- KPMG. (2021). KPMG Perspektifinden Otomotiv Sektörüne Bakış. <https://home.kpmg/tr/tr/home/gorusler/2021/08/kpmg-perspektifinden-otomotiv-sektorune-bakis-2021.html> [Erişim tarihi: 5 Mart 2022].
- Narang, M., Joshi, M. C., Bisht, K., & Pal, A. (2022). Stock portfolio selection using a new decision-making approach based on the integration of fuzzy Cocoso with heronian mean operator. *decision making: Applications in Management and Engineering*, 5(1), 90-112.
- Otomotiv Sektörü Raporu (2020). <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/plan-program/OtomotivSektorRaporu2020.pdf>. [Erişim tarihi: 5 Mart 2022].
- Otomotiv Sektörü Analiz Raporu ve Kılavuzu. (2021). Covid-19 Krizine Yanıt ve Dayanıklılık Projesi Otomotiv Sektörü Analiz Raporu ve Kılavuzu -TR42 Bölgesi. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/covid-19-krizine-yanit-ve-dayaniklilik-projesi-otomotiv-sektoru-analiz-raporu-ve-kilavuzu-tr42-bolgesi/2149> [Erişim tarihi: 5 Mart 2022].
- Pala, O. (2021). BIST inşaat endeksinde bütünleşik CCSD-COCOSO tabanlı finansal performans analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(4), 1500-1513. DOI: 10.32709/akusosbil.912504
- Pala, O. (2022) BIST sigorta endeksinde CRITIC ve MULTIMOOSRAL tekniklerine dayalı finansal analiz. *İzmir İktisat Dergisi*, 37(1), 218-235.
- Peng, X., & Huang, H. (2020). Fuzzy decision making method based on Cocoso with Critic for financial risk evaluation. *Technological and Economic Development of Economy*, 26(4), 695-724.
-

- Peng, X., Zhang, X., & Luo, Z. (2020). Pythagorean fuzzy MCDM method based on CoCoSo and CRITIC with score function for 5G industry evaluation. *Artificial Intelligence Review*, 53(5), 3813-3847.
- Santoso, R. (2013). Financial performance of automotive company stock returns. *Global Network International Journal of Business Management*, 6(1), 53-67.
- Tezcan, N. (2019). İşletmelerde finansal performans ve ihracat düzeyi arasındaki ilişki: Türkiye otomotiv sanayi örneği. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 87-101.
- Topal, A. (2021). Çok kriterli karar verme analizi ile elektrik üretim şirketlerinin finansal performans analizi: Entropi tabanlı CoCoSo yöntemi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(2), 532-546.
- Torkayesh, A. E., Pamucar, D., Ecer, F., & Chatterjee, P. (2021). An integrated BWM-LBWA-CoCoSo framework for evaluation of healthcare sectors in Eastern Europe. *Socio-Economic Planning Sciences*, 78, 101052.
- Tunç, S. (2020). *Borsa İstanbul (BIST)'da İşlem Gören Otomotiv Şirketlerinin Finansal Performans Analizi: Entropi, Topsis ve Gri Metodları* (Master's thesis, Gümüşhane Üniversitesi).
- Ulutaş, A., Karakuş, C. B., & Topal, A. (2020). Location selection for logistics center with fuzzy SWARA and CoCoSo methods. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 38(4), 4693-4709.
- Yadav, S. K., & Kapoor, R. (2018). Financial performance ranking of automotive companies in India using Topsis method. *International Journal of Business Excellence*, 16(2), 149-161.
- Yanık, L., & Eren, T. (2017). Borsa İstanbul'da işlem gören otomotiv imalat sektörü firmalarının finansal performanslarının Ahp, Topsis, Electre ve Vikor yöntemleri ile analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 165-188.
- Yavuz, N., & Baki, B.(2019). Patent değerlerinin çok kriterli karar verme yöntemleri ile sıralanması: otomotiv sektöründe bir

- uygulama. Karadeniz Teknik Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 27-52.
- Yazdani, M., Wen, Z., Liao, H., Banaitis, A., & Turskis, Z. (2019a). A grey combined compromise solution (CoCoSo-G) method for supplier selection in construction. *Management. Journal of Civil Engineering and Management*, 25(8), 858-874.
- Yazdani, M., Zarate, P., Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2019b). A combined compromise solution (CoCoSo) method for multi-criteria decision-making problems. *Management Decision*. Vol. 57 No. 9, pp. 2501-2519. <https://doi.org/10.1108/MD-05-2017-0458>
- Yılmaz, S., Taştan, K., Ecek, N., & Çınar, E. (2017). Otomotiv sektörünün dünyadaki ve türkiye'deki değişimi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 7(3), 685-695.
- Yurdakul, M., & İç, Y. (2013). Türk otomotiv firmalarının performans ölçümü ve analizine yönelik Topsis yöntemini kullanan bir örnek çalışma. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-18.
- Zolfani, S. H., Chatterjee, P., & Yazdani, M. (2019, May). *A Structured Framework for Sustainable Supplier Selection Using A Combined BWM-Cocoso Model*. In International Scientific Conference In Business, Management And Economics Engineering. Vilnius, Lithuania (pp. 797-804).

**Analysis of Companies' Financial Performances Before and After
Covid-19 with CRITIC-Based CoCoSo Method: An Application
on BIST Automotive Industry**

Extended Abstract

Aim: In the study, no study was found that examined the financial performance of the automotive industry in 2020 and 2021, which was declared a pandemic due to Covid-19. This study was planned to determine how the automotive sector companies struggled with this crisis, which companies managed the crisis better and increased their financial performance and which companies had a financial decline in this period, especially in this time period when the pandemic affected all businesses. In this context, this study aimed to determine the financial performance of automotive companies in 2018, 2019, 2020 and 2021 to consider the pandemic's impact. In the literature review, no study was found that examines the financial performances of companies operating in the automotive sector with current data.

Method(s): This study was planned to determine the financial performance of the automotive industry before the pandemic (2018-2019) and the pandemic period (2020-2021). In the study, 16 financial ratios were used to determine the financial performances of the companies operating in the sector. The importance weights of these ratios were determined with the help of the CRITIC method, which is an objective evaluation method. Then, the ratios whose importance weights were determined were included in the CoCoSo method, one of the MCDM's, and the financial performance rankings of 13 companies operating in the automotive sector in the BIST were made.

Findings: As a result of the analysis made with the CRITIC method, the most important criterion was the Equity turnover ratio while the economic profitability ratio was the least important criterion. As a result of the analysis made with the CoCoSo method, FMIZP and FROTO companies took the first two places in the financial performance rankings for all years, while BFREN took third place in 2018, 2019 and 2021. In 2020, TTRAK firm took third place. On the other hand, the weakest companies in the automotive sector in terms of financial performance were KATMR and BALAT.

When the analysis results obtained with the effect of the pandemic are examined together, it is seen that there was no general change in

the financial performance rankings between the pre-pandemic period and the pandemic period, and the pandemic did not change the financial performance rankings of the companies. It is seen that the leading companies in the sector in terms of financial performance are FMIZP, FROTO, BFREN and TTRAK, respectively.

Conclusion and Discussion: It is thought that the related study can be developed and diversified in many aspects. In this context, in future studies, the financial performance of the Turkish automotive sector can be compared with the financial performance of the automotive sector of other countries. In addition, it is thought that the financial performance of the automotive sector can be compared with the financial performance of other sectors during the pandemic period, and thus the effects of the pandemic on a sectoral basis can be examined.

EKLER:

Ek 1: 2021 Yılı Karar Matrisi

Kriterler	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10	R11	R12	R13	R14	R15	R16
Kriter Yönü	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Min	Min	Min
ASUZU	1.3	1.0	40.9	5.5	4.4	1.0	2.7	7.2	0.1	21.5	7.6	11.2	7.9	0.6	159.1	0.9
BALAT	1.2	0.7	0.9	2.8	0.6	0.1	0.6	2.3	-0.3	-153.5	-34.2	-0.8	-249.8	0.6	227.0	2.8
BFREN	2.0	1.5	53.0	5.3	12.9	2.1	4.1	10.8	0.2	51.7	26.2	22.2	12.6	0.5	92.9	0.2
DITAS	1.1	0.7	11.0	4.2	4.5	1.1	5.4	5.6	0.1	57.0	11.6	12.6	10.6	0.8	431.1	1.5
FMIZP	5.2	4.1	225.0	12.9	10.5	2.0	2.5	10.2	0.5	88.6	72.1	48.0	35.5	0.2	22.0	0.2
FROTO	1.6	1.3	68.2	9.9	13.4	2.1	8.3	17.0	0.2	102.4	26.2	25.1	12.4	0.8	321.7	0.5
JANTS	1.8	1.1	20.7	5.3	4.2	1.3	2.0	3.8	0.3	53.9	34.5	26.5	27.0	0.4	58.8	0.6
KARSAN	0.9	0.7	14.6	2.1	5.2	0.6	2.4	3.5	0.2	11.5	3.1	10.1	4.8	0.7	277.2	0.8
KATMR	3.0	1.5	18.7	1.6	0.3	0.3	0.9	0.1	0.1	-9.5	-2.9	8.8	-10.4	0.6	177.7	0.2
OTKAR	1.4	0.9	22.6	3.5	2.0	0.9	3.6	-0.7	0.2	83.2	20.2	15.6	23.1	0.8	300.2	0.3
TOASO	1.2	1.0	30.6	5.2	12.1	1.4	5.8	14.3	0.2	64.3	15.3	21.4	11.1	0.8	308.7	0.3
TMSN	1.4	0.5	19.5	5.0	1.9	0.7	1.2	3.7	0.1	5.5	2.9	6.5	4.5	0.5	101.6	0.8
TTRAK	1.5	0.8	46.5	11.9	7.4	2.2	6.7	14.4	0.2	75.7	24.7	29.4	11.4	0.7	197.9	0.3

Ek 2: 2021 Yılı Normalize Karar Matrisi

Kriterler	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10	R11	R12	R13	R14	R15	R16
Kriter Yönü	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Min	Min	Min
ASUZU	0.10	0.15	0.18	0.35	0.31	0.41	0.28	0.44	0.41	0.68	0.39	0.25	0.90	0.29	0.67	0.72
BALAT	0.07	0.06	0.00	0.11	0.02	0.00	0.00	0.17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.33	0.50	0.00
BFREN	0.25	0.28	0.23	0.33	0.96	0.95	0.46	0.65	0.60	0.80	0.57	0.47	0.92	0.51	0.83	0.98
DITAS	0.06	0.05	0.05	0.23	0.32	0.47	0.62	0.36	0.44	0.82	0.43	0.28	0.91	0.00	0.00	0.50
FMIZP	1.00	1.00	1.00	1.00	0.78	0.93	0.25	0.61	1.00	0.95	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	0.98
FROTO	0.16	0.21	0.30	0.74	1.00	0.97	1.00	1.00	0.60	1.00	0.57	0.53	0.92	0.04	0.27	0.87
JANTS	0.21	0.16	0.09	0.32	0.30	0.56	0.18	0.25	0.67	0.81	0.65	0.56	0.97	0.69	0.91	0.84
KARSAN	0.00	0.05	0.06	0.05	0.38	0.25	0.23	0.24	0.58	0.65	0.35	0.22	0.89	0.09	0.38	0.77
KATMR	0.49	0.27	0.08	0.00	0.00	0.07	0.04	0.04	0.49	0.56	0.29	0.20	0.84	0.24	0.62	1.00
OTKAR	0.11	0.10	0.10	0.17	0.13	0.36	0.39	0.00	0.57	0.93	0.51	0.34	0.96	0.06	0.32	0.96
TOASO	0.06	0.14	0.13	0.32	0.90	0.61	0.68	0.85	0.54	0.85	0.47	0.46	0.91	0.06	0.30	0.94
TMSN	0.11	0.00	0.08	0.30	0.12	0.25	0.08	0.25	0.40	0.62	0.35	0.15	0.89	0.47	0.81	0.74
TTRAK	0.13	0.10	0.20	0.91	0.55	1.00	0.79	0.85	0.61	0.90	0.55	0.62	0.92	0.20	0.57	0.95

Ek 3: 2021 Yılı Korelasyon Katsayısı Sonuçları

Kriterler	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10	R11	R12	R13	R14	R15	R16
R1	1.00	0.96	0.87	0.49	0.20	0.30	-0.22	0.07	0.64	0.23	0.65	0.67	0.22	0.74	0.59	0.38
R2	0.96	1.00	0.95	0.58	0.40	0.44	-0.08	0.23	0.70	0.31	0.74	0.77	0.24	0.71	0.52	0.37
R3	0.87	0.95	1.00	0.76	0.51	0.59	0.10	0.41	0.74	0.43	0.81	0.83	0.32	0.66	0.47	0.38
R4	0.49	0.58	0.76	1.00	0.61	0.84	0.52	0.74	0.61	0.56	0.73	0.84	0.33	0.39	0.29	0.35
R5	0.20	0.40	0.51	0.61	1.00	0.86	0.71	0.89	0.55	0.61	0.60	0.67	0.40	0.08	0.01	0.45
R6	0.30	0.44	0.59	0.84	0.86	1.00	0.73	0.84	0.68	0.75	0.78	0.84	0.52	0.23	0.17	0.53
R7	-0.22	-0.08	0.10	0.52	0.71	0.73	1.00	0.80	0.28	0.67	0.34	0.41	0.39	-0.47	-0.51	0.31
R8	0.07	0.23	0.41	0.74	0.89	0.84	0.80	1.00	0.36	0.51	0.44	0.58	0.27	-0.04	-0.06	0.30
R9	0.64	0.70	0.74	0.61	0.55	0.68	0.28	0.36	1.00	0.82	0.95	0.89	0.80	0.44	0.35	0.80
R10	0.23	0.31	0.43	0.56	0.61	0.75	0.67	0.51	0.82	1.00	0.82	0.72	0.90	-0.01	-0.05	0.80
R11	0.65	0.74	0.81	0.73	0.60	0.78	0.34	0.44	0.95	0.82	1.00	0.95	0.72	0.53	0.39	0.68
R12	0.67	0.77	0.83	0.84	0.67	0.84	0.41	0.58	0.89	0.72	0.95	1.00	0.56	0.53	0.38	0.60
R13	0.22	0.24	0.32	0.33	0.40	0.52	0.39	0.27	0.80	0.90	0.72	0.56	1.00	0.06	0.10	0.86
R14	0.74	0.71	0.66	0.39	0.08	0.23	-0.47	-0.04	0.44	-0.01	0.53	0.53	0.06	1.00	0.91	0.13
R15	0.59	0.52	0.47	0.29	0.01	0.17	-0.51	-0.06	0.35	-0.05	0.39	0.38	0.10	0.91	1.00	0.27
R16	0.38	0.37	0.38	0.35	0.45	0.53	0.31	0.30	0.80	0.80	0.68	0.60	0.86	0.13	0.27	1.00

Ek 4: 2021 Yılı 1-Pjk , oj ve Cj Sonuçları

Kriterler	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10	R11	R12	R13	R14	R15	R16
R1	0.00	0.04	0.13	0.51	0.80	0.70	1.22	0.93	0.36	0.77	0.35	0.33	0.78	0.26	0.41	0.62
R2	0.04	0.00	0.05	0.42	0.60	0.56	1.08	0.77	0.30	0.69	0.26	0.24	0.76	0.29	0.48	0.63
R3	0.13	0.05	0.00	0.24	0.49	0.41	0.90	0.59	0.26	0.57	0.19	0.17	0.69	0.34	0.53	0.62
R4	0.51	0.42	0.24	0.00	0.39	0.16	0.48	0.26	0.39	0.44	0.27	0.17	0.67	0.61	0.71	0.65
R5	0.80	0.60	0.49	0.39	0.00	0.14	0.29	0.11	0.45	0.39	0.40	0.33	0.60	0.92	0.99	0.55
R6	0.70	0.56	0.41	0.16	0.14	0.00	0.27	0.16	0.32	0.25	0.22	0.16	0.48	0.77	0.83	0.47
R7	1.22	1.08	0.90	0.48	0.29	0.27	0.00	0.20	0.72	0.33	0.66	0.59	0.62	1.47	1.51	0.69
R8	0.93	0.77	0.59	0.26	0.11	0.16	0.20	0.00	0.64	0.49	0.56	0.42	0.73	1.04	1.06	0.70
R9	0.36	0.30	0.26	0.39	0.45	0.32	0.72	0.64	0.00	0.18	0.05	0.11	0.21	0.56	0.65	0.20
R10	0.77	0.69	0.57	0.44	0.39	0.25	0.33	0.49	0.18	0.00	0.18	0.28	0.10	1.01	1.05	0.20
R11	0.35	0.26	0.19	0.27	0.40	0.22	0.66	0.56	0.05	0.18	0.00	0.05	0.28	0.47	0.61	0.32
R12	0.33	0.24	0.17	0.17	0.33	0.16	0.59	0.42	0.11	0.28	0.05	0.00	0.45	0.47	0.62	0.40
R13	0.78	0.76	0.69	0.67	0.60	0.48	0.62	0.73	0.21	0.10	0.28	0.45	0.00	0.94	0.90	0.14
R14	0.26	0.29	0.34	0.61	0.92	0.77	1.47	1.04	0.56	1.01	0.47	0.47	0.94	0.00	0.09	0.87
R15	0.41	0.48	0.53	0.71	0.99	0.83	1.51	1.06	0.65	1.05	0.61	0.62	0.90	0.09	0.00	0.73
R16	0.62	0.63	0.62	0.65	0.55	0.47	0.69	0.70	0.20	0.20	0.32	0.40	0.14	0.87	0.73	0.00
Σ_j	0.27	0.26	0.26	0.32	0.36	0.35	0.31	0.33	0.22	0.26	0.23	0.26	0.26	0.29	0.29	0.28
Cj	2.19	1.83	1.59	2.02	2.68	2.06	3.41	2.81	1.19	1.79	1.12	1.23	2.15	2.98	3.27	2.16

Ek 5: 2021 Yılı Normalize Karar Matrisi

Kriterler	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10	R11	R12	R13	R14	R15	R16
Kriter Yönü	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Min	Min	Min
ASUZU	0.10	0.15	0.18	0.35	0.31	0.41	0.28	0.44	0.41	0.68	0.39	0.25	0.90	0.29	0.67	0.72
BALAT	0.07	0.06	0.00	0.11	0.02	0.00	0.00	0.17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.33	0.50	0.00
BFREN	0.25	0.28	0.23	0.33	0.96	0.95	0.46	0.65	0.60	0.80	0.57	0.47	0.92	0.51	0.83	0.98
DITAS	0.06	0.05	0.05	0.23	0.32	0.47	0.62	0.36	0.44	0.82	0.43	0.28	0.91	0.00	0.00	0.50
FMIZP	1.00	1.00	1.00	1.00	0.78	0.93	0.25	0.61	1.00	0.95	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	0.98
FROTO	0.16	0.21	0.30	0.74	1.00	0.97	1.00	1.00	0.60	1.00	0.57	0.53	0.92	0.04	0.27	0.87
JANTS	0.21	0.16	0.09	0.32	0.30	0.56	0.18	0.25	0.67	0.81	0.65	0.56	0.97	0.69	0.91	0.84
KARSAN	0.00	0.05	0.06	0.05	0.38	0.25	0.23	0.24	0.58	0.65	0.35	0.22	0.89	0.09	0.38	0.77
KATMR	0.49	0.27	0.08	0.00	0.00	0.07	0.04	0.04	0.49	0.56	0.29	0.20	0.84	0.24	0.62	1.00
OTKAR	0.11	0.10	0.10	0.17	0.13	0.36	0.39	0.00	0.57	0.93	0.51	0.34	0.96	0.06	0.32	0.96
TOASO	0.06	0.14	0.13	0.32	0.90	0.61	0.68	0.85	0.54	0.85	0.47	0.46	0.91	0.06	0.30	0.94
TMSN	0.11	0.00	0.08	0.30	0.12	0.25	0.08	0.25	0.40	0.62	0.35	0.15	0.89	0.47	0.81	0.74
TTRAK	0.13	0.10	0.20	0.91	0.55	1.00	0.79	0.85	0.61	0.90	0.55	0.62	0.92	0.20	0.57	0.95

Ek 6: 2021 Yılı Toplam Ağırlıklı Karşılaştırılabilirlik (Si) Matrisi

Kriterler	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10	R11	R12	R13	R14	R15	R16	Si
ASUZU	0.01	0.01	0.01	0.02	0.02	0.02	0.03	0.04	0.01	0.04	0.01	0.01	0.06	0.02	0.06	0.04	0.41
BALAT	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.03	0.05	0.00	0.11
BFREN	0.02	0.01	0.01	0.02	0.07	0.06	0.04	0.05	0.02	0.04	0.02	0.02	0.06	0.04	0.08	0.06	0.63
DITAS	0.00	0.00	0.00	0.01	0.03	0.03	0.06	0.03	0.02	0.04	0.01	0.01	0.06	0.00	0.00	0.03	0.34
FMIZP	0.06	0.05	0.05	0.06	0.06	0.06	0.02	0.05	0.03	0.05	0.03	0.04	0.06	0.09	0.09	0.06	0.87
FROTO	0.01	0.01	0.01	0.04	0.08	0.06	0.10	0.08	0.02	0.05	0.02	0.02	0.06	0.00	0.03	0.05	0.65
JANTS	0.01	0.01	0.00	0.02	0.02	0.03	0.02	0.02	0.02	0.04	0.02	0.02	0.06	0.06	0.09	0.05	0.51
KARSAN	0.00	0.00	0.00	0.00	0.03	0.01	0.02	0.02	0.02	0.03	0.01	0.01	0.06	0.01	0.04	0.05	0.31
KATMR	0.03	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.02	0.03	0.01	0.01	0.05	0.02	0.06	0.06	0.32
OTKAR	0.01	0.01	0.00	0.01	0.01	0.02	0.04	0.00	0.02	0.05	0.02	0.01	0.06	0.01	0.03	0.06	0.35
TOASO	0.00	0.01	0.01	0.02	0.07	0.04	0.07	0.07	0.02	0.04	0.02	0.02	0.06	0.00	0.03	0.06	0.52
TMSN	0.01	0.00	0.00	0.02	0.01	0.01	0.01	0.02	0.01	0.03	0.01	0.01	0.06	0.04	0.08	0.05	0.36
TTRAK	0.01	0.01	0.01	0.05	0.04	0.06	0.08	0.07	0.02	0.05	0.02	0.02	0.06	0.02	0.05	0.06	0.62

Ek 7: 2021 Yılı Toplam Güç Ağırlıklı Karşılaştırılabilirlik (Pi) Matrisi

Kriterler	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10	R11	R12	R13	R14	R15	R16	Pi
ASUZU	0.87	0.90	0.92	0.94	0.91	0.95	0.88	0.94	0.97	0.98	0.97	0.95	0.99	0.90	0.96	0.98	15.01
BALAT	0.84	0.86	0.00	0.88	0.74	0.00	0.00	0.87	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.91	0.94	0.00	6.03
BFREN	0.92	0.93	0.93	0.94	1.00	1.00	0.93	0.97	0.98	0.99	0.98	0.97	0.99	0.94	0.98	1.00	15.45
DITAS	0.83	0.85	0.87	0.92	0.92	0.96	0.95	0.92	0.97	0.99	0.97	0.96	0.99	0.00	0.00	0.96	13.05
FMIZP	1.00	1.00	1.00	1.00	0.98	1.00	0.87	0.96	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	15.80
FROTO	0.89	0.92	0.95	0.98	1.00	1.00	1.00	1.00	0.98	1.00	0.98	0.98	0.99	0.76	0.88	0.99	15.31
JANTS	0.91	0.91	0.89	0.94	0.91	0.97	0.84	0.89	0.99	0.99	0.99	0.98	1.00	0.97	0.99	0.99	15.15
KARSAN	0.00	0.86	0.88	0.83	0.93	0.92	0.87	0.89	0.98	0.98	0.97	0.95	0.99	0.81	0.91	0.98	13.74
KATMR	0.96	0.93	0.89	0.00	0.00	0.85	0.73	0.77	0.98	0.97	0.96	0.94	0.99	0.89	0.96	1.00	12.81
OTKAR	0.87	0.88	0.90	0.90	0.85	0.94	0.91	0.00	0.98	1.00	0.98	0.96	1.00	0.79	0.90	1.00	13.86
TOASO	0.84	0.90	0.91	0.93	0.99	0.97	0.96	0.99	0.98	0.99	0.98	0.97	0.99	0.78	0.89	1.00	15.08
TMSN	0.87	0.00	0.89	0.93	0.85	0.92	0.78	0.89	0.97	0.98	0.97	0.93	0.99	0.94	0.98	0.98	13.87
TTRAK	0.88	0.88	0.93	0.99	0.95	1.00	0.98	0.99	0.98	0.99	0.98	0.98	0.99	0.87	0.95	1.00	15.36

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 323-347
DOI: 10.33399/biibfad.1129995
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 13.06.2022 Kabul/ Accepted: 19.10.2022

FINANSAL DIŞA AÇIKLIK VE KAPSAYICI BÜYÜME İLİŞKİSİ: MENA ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

*Financial Openness and Inclusive Growth Nexus: The Case of
MENA Countries*

Ömer Faruk ALTUNÇ*
Hüseyin İŞLEK**

Öz

Kapsayıcı büyüme, ekonomik büyümenin önemli olduğu ancak büyümenin nimetlerinin bireyler ve sosyal gruplar arasında adil bir şekilde paylaşılmadığı sürece refahta sürekli iyileştirmeler sağlamak için yeterli olmadığı fikrine dayanır. Bu yüzden finansal açıklığın refahı azaltıcı etkilerinin bertaraf edilmesi, büyümenin kapsayıcı olması ile mümkün hale gelebilecektir. Böyle bir durumda, finansal açıklık gelir eşitsizliğini düzelterek Gini katsayısının düşmesini ve finansal tabana yayılmayı da sağlayacaktır. Bu ilişkiden hareketle çalışmanın amacı, 16 MENA ülkesi verisi kullanarak 1995-2019 dönemi için finansal açıklık ve kapsayıcı büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmaktır. Bu amaçla hem yapısal kırılmaları dikkate almayan Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) hem de yapısal kırılmaların Fourier yaklaşımıyla dikkate alındığı Panel Fourier Toda Yamamoto nedensellik analizinden yararlanılmıştır. Bulgular, Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) testi için kapsayıcı büyümeden Finansal açıklığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi sunmaktadır. Panel Fourier Toda Yamamoto testi sonuçlarına göre ise MENA ülkeleri için finansal açıklık ile kapsayıcı büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır.

* Prof. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü,
o.altunc@alparslan.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1563-7990>.

** Araş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü,
h.islek@alparslan.edu.tr , ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7848-6299>.

Anahtar Kelimeler: Finansal dışa açıklık, kapsayıcı büyüme, panel nedensellik, MENA ülkeleri.

JEL Kodları: C33; 011; O16.

Abstract

Inclusive growth is based on the idea that economic growth is important, but that the benefits of growth are not sufficient to produce sustained improvements in well-being unless shared fairly among individuals and social groups. Therefore, eliminating the welfare-reducing effects of financial openness will only be possible if growth is inclusive. In such a case, financial openness will correct income inequality, decrease the Gini coefficient and provide financial inclusion. Based on this relationship, the study aims to investigate the causal relationship between financial openness and inclusive growth for 1995-2019 using data from 16 Middle East and North Africa (MENA) countries. For this purpose, both Emirmahmutoğlu and Köse (2011) causality analysis, which does not consider structural breaks, and Panel Fourier Toda Yamamoto, in which structural breaks are taken into account with the Fourier approach, were used. The findings present a one-way causality relationship from inclusive growth to Financial openness for the Emirmahmutoğlu and Köse (2011) test. On the other hand, according to the Panel Fourier Toda Yamamoto test results, a bidirectional causality relationship was found between financial openness and inclusive growth for MENA countries.

Keywords: Financial openness, inclusive growth, panel causality, MENA countries.

JEL Codes: C33; 011; O16.

1. Giriş

Finansal sistemin önemli işlevlerinden biri, sermayeyi en verimli kullanım alanlarına tahsis etmektir. Diğer faktörler sabit iken, sermayenin etkin tahsisini sağlayan bir finansal sisteme sahip ülke ekonomisi diğer ülkelere göre daha hızlı büyüyecektir. Böyle bir ülke

daha verimli yatırımlara ve daha az beyaz fillere¹ sahip olacaktır. Finansal sistemin gelişmesi, finansal hizmetlere düşük maliyetlerle erişimi mümkün hale getirerek finansal tabana yayılma (Financial Inclusion) hızını artıracaktır. Gelişen dijital teknolojiler ve finansal hizmetlerin maliyetinin düşmesi bu yayılma hızının artmasında etkili olmaktadır. Finansal tabana yayılma önceden finansal hizmetlerden mahrum olan düşük gelirli vatandaşların finansal sisteme dahil olmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yönüyle finansal tabana yayılma kapsayıcı büyümenin (Inclusive Growth) önemli bileşenlerinden biridir (Beck vd., 2007). Ancak, günümüzde çoğu gelişmekte olan ülkede, vatandaşların belli bir kısmının ve bazı küçük ölçekli işletmelerin finansal hizmetlerden mahrum olduğu bilinmektedir. Bu durum ekonomik büyümenin önündeki engellerden biri olarak görülmektedir. Kapsayıcı büyüme ekonomik büyümenin önemli olduğu ancak, büyümenin nimetlerinin bireyler ve sosyal gruplar arasında adil bir şekilde paylaşılmadığı sürece refahta sürekli iyileştirmeler sağlamak için yeterli olmadığı fikrine dayanır (OECD, 2014: 9). Rekabetçi ve etkin piyasa modellerine dayanan ekonomik teori, finansal açıklığın ekonomik büyümeyi desteklemesi gerektiğini söylese de ampirik kanıtlar böyle bir bağlantının varlığına dair ikna edici kanıtlar bulamamıştır. Bazı ülkeler finansal açıklıktan fayda sağlarken, diğerleri daha düşük bir ekonomik büyüme sürecine girmiş veya liberalleşmeyi takip eden yıllarda ciddi krizler ve durgunluklar yaşamıştır. Finansal açıklığın refahı azaltıcı etkilerinin bertaraf edilmesi, büyümenin kapsayıcı olması ile mümkün hale gelebilecektir. Böyle bir durumda, finansal açıklık gelir eşitsizliğini düzelterek Gini

---

¹ Beyaz fil, İktisat yazınında “kulfeti nimetinden çok olan yatırım” anlamında kullanılan bir deyimdir. Beyaz fil, bakım maliyeti, faydası veya değeri ile uyumlu olmayan bir şeydir. Yatırım açısından bakıldığında, bu terim, işletmesi ve bakımı çok pahalı olan ve ondan gerçekten kâr elde etmenin son derece zor olduğu bir varlık, mülk veya işletmeyi ifade eder.

katsayısının düşmesini ve finansal tabana yayılmayı da sağlayacaktır (Beck vd., 2007: 29).

Literatür incelendiğinde ampirik bulguların seçilen yöntem, ele alınan dönem ve ülke grubuna göre önemli ölçüde farklılaştığı görülmektedir. Bu çalışmada ilgili analizlerin yapılması için Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkeleri seçilmiştir. Çalışmada MENA ülkelerinin incelenmesinin nedeni, homojen bir yapıya sahip olmaması ve gelir dağılımının eşitsiz olduğu bir bölge olmasıdır. Bir tarafı yoksul diğer tarafı zengin olan bölge gelir dağılımında dünyanın eşitsiz bölgelerinden biridir. MENA ülkeleri içinde özellikle doğal kaynak bakımından fakir olup yüksek nüfusa sahip ülkelerde (Cibuti, Mısır, Ürdün, Fas, Tunus, Lübnan ve Filistin) görece finansal hizmetlere erişim oldukça sınırlıdır. Bölgenin genel anlamda düşük finansal gelişmişlik düzeyine sahip olması yoksulların finansal hizmetlere daha fazla erişimini engellemektedir. Finansal gelişmenin yoksulluğu azaltması önemli ölçüde kapsayıcı büyüme ile mümkündür. Bu cümleden hareketle çalışmada 1995-2019 dönemi yıllık verilerinden hareketle kapsayıcı büyüme ve finansal açıklık arasındaki ilişki incelenmiştir.

Makale şu şekilde ilerlemektedir. Bir sonraki bölümde finansal açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair literatür verilecektir. Daha sonra veriler, değişken tanımları, ülke örneği ve ampirik metodoloji sunulmaktadır. Çalışmanın metodolojisi anlatıldıktan sonra, MENA ülkeleri için kapsayıcı büyüme ve finansal açıklık ilişkisine dair ampirik bulgular özetlenmektedir. Son bölümde ise ampirik bulgular değerlendirilmektedir.

2. Literatür Taraması

Finansal açıklık kavramı finansal gelişme kavramı ile ilişkili olmasına rağmen ondan farklıdır. Bir finansal sistem geliştikçe ve daha sofistike hale geldikçe, genellikle yabancı sermayeye açılır ve yabancı finansal sistemlerle daha fazla bütünleşir. Finansal açıklık finansal gelişmeyi hem olumlu hem de olumsuz etkileyebilir. Doğrudan yabancı yatırım girişleri beraberinde ileri yabancı teknoloji, yönetim becerileri ve diğer teknik bilgileri (Know-How) getirerek yurtiçi

pazarları daha rekabetçi hale getirerek büyümeyi teşvik edebilir. Finansal açıklık yatırımcıların genel yatırım riskini azaltacak risk paylaşımı ve risk çeşitlendirme faaliyetlerini artıracaktır. Finansal açıklık aynı zamanda finansal piyasaların fonksiyonlarını iyileştirebilecek sermaye tahsisindeki verimliliği de arttırır. Doğrudan yabancı yatırım dışındaki sermaye girişleri bile yerli firmaların yurtdışı tasarruflara erişmesini sağlayarak büyümeye katkıda bulunabilecektir. Ancak etkin işleyen sağlam bir finansal sistemden yoksun ülkelerde yabancı sermaye girişleri yanlış tahsis edilerek ekonomik büyümeyi sekteye uğratan finansal krizlerle sonuçlanabilir (Estrada vd., 2015: 26).

Finansal gelişmişlik düzeyinin ülkeler arasındaki büyüme performansı ile yüksek oranda ilişkili olduğu ileri sürülmektedir (Sachs vd., 1995). McKinnon (1973) ve Shaw (1973) gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasaların baskı altında olduğunu iddia etmektedirler. Bu ülkelerdeki finansal baskı sonucunda, yatırım ve tasarruf düzeyi çok düşük olmakta, bu da ekonomik büyümenin düşük seyretmesine yol açmaktadır. Finansal liberalizasyon hükümet kontrollerini azaltarak yatırım ve tasarrufların artmasını sağlar (Orji vd., 2015: 664).

Ekonomi yazınındaki klasik görüş, ekonomik büyümenin emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin miktarındaki değişikliklerden veya faktör kaynaklı verimlilik artışlarından kaynaklandığıdır. Finansal açıklık, üretim faktörlerinin miktar olarak artmasına ve bu faktörlerin kullanımında verimlilik artışlarına katkıda bulunarak ekonomik büyümeyi teşvik edebilecektir (Eatwell, 1997: 226). Literatürde finansal açıklık ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkiye ulaşamayan çalışmaların yanında açıklığın ekonomik büyümeyi sekteye uğratacağını savunan çalışmalar da mevcuttur. Alesina vd. (1993) gelişmiş sanayi ülkeleri için finansal açıklık ve büyüme arasında bir ilişki bulamamışlardır. Rodrik (1998) çalışmasında bu iddiayı destekleyen kanıtlar ortaya koymuştur. Çalışmada sermaye kontrolü olmayan ülkelerin daha hızlı büyüdüğüne ve daha hızlı yatırım yaptığına dair hiçbir kanıtın olmadığı ifade edilmiştir. Klein ve Olivei (1999) sermaye açıklığının finansal derinleşmeye yol açtığını ancak yükselen piyasa ekonomilerinin bu açıklığı faydaya dönüştürecek

temel politik ve ekonomik kurumlardan yoksun olduklarını iddia etmişlerdir. Agénor (2003)'a göre büyük ve hızlı sermaye girişleri, enflasyonist baskıya, parasal genişlemeye ve döviz kurunun değerlenmesine yol açarak gelişmekte olan bir ülkenin ekonomik istikrarını olumsuz etkileyebilir. Chanda (2002) bir ülkenin etnik farklılık (Heterogenity) derecesine bağlı olarak sermaye kontrollerinin olumlu veya olumsuz etkilerinin olabileceğini söylemiştir. Etnik farklılık derecesinin görece yüksek olduğu ülkelerde sermaye kontrollerinin daha fazla ekonomik büyümeye yol açtığını ifade etmiştir. Rajan ve Zingales (2003), finansal açıklığın aynı zamanda kurumsal yönetimi geliştirmek, finansal gelişmeyi teşvik etmek ve daha yüksek ekonomik büyümeye öncülük etmek gibi verimlilik faktörlerini de doğrudan etkileyebileceğini ifade etmişlerdir.

Son dönemde finansal açıklık ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığına ulaşan ve sayısı artan bir literatür mevcuttur. Ekonomik büyümeyi temsilen kapsayıcı büyüme değişkeninin kullanıldığı Oluwasago Oduntan vd. (2017) çalışmasında finansal gelişmeden kapsayıcı büyümeye doğru tek yönlü nedensellik bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada yoksulluğun ortadan kalkması, gelir eşitsizliğinin ve işsizliğin azalması için finans kesiminin gelişmesi gerektiği ve hükümetin bu konuda destek vermesi gerektiği vurgulanmaktadır. Gaies ve Nabi (2019) çalışmalarında borç ve doğrudan yabancı yatırım (DYY) gibi iki dış finansman kaynağının gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi nasıl etkilediğini incelemektedirler. Bulgular her iki dış finansman kaynağının da kredi kanalı yoluyla büyümeyi pozitif etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca çalışmada döviz kuru istikrarının finansal krizlere karşı kırılganlığı azaltırken, daha yüksek istikrarın ise döviz kuru katılığına yol açarak kriz oluşumunu arttırdığı ifade edilmiştir. Sadalia vd. (2019) çalışmalarında ASEAN ülkeleri için finansal açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada finansal açıklık değişkeni için KAOPEN (Capital Account Openness) ve net doğrudan yabancı sermaye girişi (FDI Net Inflows) değişkenleri kullanılmıştır. Bulgular her iki değişken ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Selvarajan ve Ab-Rahim (2020) çalışmalarında 1980-2015 verilerini kullanarak 33 Asya

lkesi için üç farklı zaman dilimini dikkate alarak finansal entegrasyon ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Kriz ncesi dönemde (1980-1995) bu ilişkinin anlamlı olduğu ancak kriz sonrası dönemde (1998-2015) ve genel anlamda finansal entegrasyon ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Vo vd. (2020) alışmalarında ARDL modelinden hareketle finansal entegrasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bulgular finansal entegrasyon ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ve bu iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Kouadio ve Gakpa (2021) alışmalarında finansal açıklığın ekonomik büyümeyi toplam faktör verimliliği yoluyla nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Bulgular finansal gelişme, makroekonomik istikrar ve yurtiçi yatırımların toplam faktör verimliliğinin önemli belirleyicileri olduğunu ortaya koymuştur.

Literatüre genel olarak bakıldığında finansal açıklığın ekonomik büyümeyi faktör verimliliği, kurumsal kalite ve dış finansman kaynakları yoluyla olumlu ya da olumsuz etkileyebileceği vurgulanmıştır. Gelişmiş ve iyi denetlenen bir finans sektörü, iyi kurumlar ve sağlam makroekonomik politikalar olmadan finansal açıklık büyümeyi olumlu etkilemeyecektir (Köse vd., 2006: 8). lke grupları bağlamında finansal açıklığın gelir dağılımını ve eşişsizliği ne şekilde etkilediğine dair sınırlı bir literatür olduğu görülmektedir. Bu çalışmada finansal açıklık ile kapsayıcı büyüme arasındaki ilişki MENA lkeleri için incelenmiştir. Bu çalışmanın literatüre iki açıdan katkı sunması beklenmektedir. Birincisi, MENA lkeleri için finansal açıklık ve kapsayıcı büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk çalışma olmasıdır. İkinçisi, Yılcı ve Görüş (2020)'n geliştirmiş olduğu yapısal kırılmaların etkilerini de dikkate alan yeni bir Panel Fourier Toda-Yamamoto (PFTY) nedensellik testinin uygulanmasıdır. Fourier fonksiyonlar, yapısal kırılmaların biçimi, sayısı ve konumunun bilinmesini gerektirmeyen çok esnek bir yaklaşım sunmaktadır.

3. Veri Seti ve Metodoloji

3.1. Veri Seti

Bu çalışmada finansal açıklık ve kapsayıcı büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmektedir. Bu amaçla 16 MENA (Cezayir, Bahreyn, Mısır, İran, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Fas, Umman, Suudi Arabistan, Sudan, Tunus, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Filistin) ülkesinin 1995-2019 yılları arası dönem verileri dikkate alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler Dünya Bankası'nın World Development Indicators (Dünya Kalkınma Göstergeleri)'dan elde edilmiştir. Finansal açıklık (FA) göstergesi literatürde yasal (De Jure) ve fiili (De Facto) olarak iki farklı şekilde ölçülmektedir (Chinn ve Ito, 2005; Lane ve Milesi-Ferretti, 2007). Zhang vd. (2015) belirttiği gibi bu ölçümler arasında bir mukayese yapmak mümkün değildir. Bu çalışmada Zhang vd. (2015) ile paralel olarak finansal açıklık göstergesi için doğrudan yabancı yatırımların GSYH'ye oranı kullanılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar, yabancı yatırımcıların bir ülke ekonomisinde faaliyet gösteren işletmelerin %10 ve daha fazlasını elde ettikleri net yatırımları ifade etmektedir.

Literatürde kapsayıcı büyümenin ölçümü konusunda bir fikir birliği yoktur. Çalışmada kapsayıcı büyümeyi temsilen çalışan başına düşen GSYH değişkeni kullanılmıştır. Bu değişken doğrudan üretim sürecinde yer alan nüfusa odaklanmaktadır. Ayrıca işçi başına geliri de yansıtan bu değişken, nüfus için mevcut fırsatları ve bu fırsatların nüfus arasında nasıl paylaşıldığını da yakalar. Bu ölçü, bir ülkedeki işsizlik düzeyini, gelir eşitsizliğini ve yoksulluk düzeyini kapsadığı için sürdürülebilirliği ve büyümeyi önemli ölçüde yakalar (Adeniyi vd., 2020; Oyinlola ve Adedeji, 2019; Raheem vd., 2018). Kapsayıcı büyüme değişkeni GSYH'nin toplam istihdama bölünmesiyle elde edilmekte ve 2017 yılına göre satın alma gücü paritesi ile sabit hale getirilmektedir.

3.2. Metodoloji

Bu çalışmada finansal açıklık ile kapsayıcı büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi panel nedensellik analizleri yardımıyla incelenmiştir. Bu amaçla hem yapısal kırılmaları dikkate almayan Emirmahmutoglu ve Köse (2011) (EK) hem de yapısal kırılmaların Fourier yaklaşımıyla dikkate alındığı Panel Fourier Toda Yamamoto (PFTY) nedensellik testlerinden yararlanılmıştır. Yılancı ve Görüş

(2020) çalışmalarında EK panel nedensellik testini Fourier yaklaşımlarla geliştirerek yapısal kırılmaları da dikkate alan bir test önermişlerdir. Bu iki nedensellik testinin seçilmesindeki önemli gerekçelerden biri de yapısal değişimlerin MENA ülkelerinde finansal açıklık ile kapsayıcı büyüme arasındaki ilişkiyi etkileyip etkilemediğini görebilmektir. EK ve PFTY nedensellik testleri yatay-kesit bağımlı ve heterojen paneller için geliştirilmiştir. Bundan dolayı serilere öncelikle yatay-kesit bağımlılık ve homojenlik testleri uygulanacaktır.

3.2.1. Yatay-Kesit Bağımlılık ve Homojenlik Testleri

Yatay-kesit bağımlılık, bir ülkede ortaya çıkan bir şokun diğer ülkeleri de etkilemesinin bir sonucudur. Küreselleşme, ekonomik bütünleşmeler, uluslararası ticaret ve iş birlikleri, teknolojik gelişmeler gibi olgular bu tür bağımlılıkları artıran nedenlerdir. Panel birimleri arasında yatay-kesit bağımlılık olması durumunda bu tür bağımlılıkların dikkate alındığı testlerin kullanılması gerekmektedir. Yatay-kesit bağımlılığının dikkate alınmaması sapmalı sonuçlara yol açabilmektedir (Nazlioglu vd., 2011: 6618).

Yatay-kesit bağımlılık için modeller aşağıdaki gibi ifade edilir.

$$KB_{it} = \gamma_{0i} + \gamma_{1i}FA_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$FA_{it} = \delta_{0i} + \delta_{1i}KB_{it} + u_{it} \quad (2)$$

Yatay-kesit bağımlılık testlerinde birimler arasında bağımlılığın olmadığı boş hipoteze karşı en az iki birim arasında bağımlılığın olduğunu belirten alternatif hipotez sınanmaktadır. Bu testlerden ilki Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilmiştir. Bu test LM testi olarak adlandırılmakta ve birim boyutunun (N) küçük zaman boyutunun (T) büyük olduğu durumlar için kullanılmaktadır. LM test istatistiği;

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \sim \chi_{N(N-1)/2} \quad (3)$$

Burada $\hat{\rho}_{ij}$, 1 ve 2 nolu denklemlerin EKK tahminlerinden elde edilen kalıntılar arasındaki korelasyon katsayısıdır. N sabit ve T

sonsuzaya giderken LM testinin ki-kare dağılımına sahip olduğu bilinmektedir. Pesaran (2004) LM testinin N'nin T'ye göre daha büyük olduğu durumlarda uygulanamayacağını belirtmiştir. Bu nedenle Pesaran (2004) N ve T sonsuzaya giderken bile uygulanabilen ölçeklendirilmiş bir LM testi önermiştir. Bu test istatistiği standart normal dağılıma sahiptir. Ölçeklendirilmiş LM test istatistiği;

$$CD_{lm} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \sim N(0,1) \quad (4)$$

Pesaran (2004) ölçeklendirilmiş LM testinin N'nin T'ye göre daha büyük olduğu durumlarda boyut bozulmaları gösterdiğini belirtmiştir. Bu nedenle N'nin T'ye göre daha büyük olduğu durumlar için CD (Cross-Section Dependence) testini önermiştir. CD testi asimptotik olarak standart normal dağılıma sahiptir. CD test istatistiği aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir;

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right) \sim N(0,1) \quad (5)$$

Ülkeler arasında güçlü bir bağımlılığın bulunması ülkelerin kalkınma sürecinde aynı dinamiklere sahip olduğunu göstermez. Her ülkenin kendine özgü kalkınma süreci bulunmaktadır (Breitung, 2005; Chang vd., 2013; Pan vd., 2015). Bu nedenle her ülkenin aynı koşullara tabi tutulması doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Panel veri analizlerinde ülkelerin eğim katsayılarının bu nedenle homojen olup olmadıklarının test edilmesi iyi bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla Hashem Pesaran & Yamagata (2008) panel veriler için eğim katsayılarının homojen olup olmadıklarını test etmek için $\tilde{\Delta}$ (Delta) testini geliştirmiştir. Bu test Swamy (1970) testinin geliştirilmiş bir versiyonudur. $\tilde{\Delta}$ testinde eğim katsayılarının homojen olduğunu belirten boş hipotez eğim katsayılarının heterojen olduğu alternatif hipoteze karşı sınanmaktadır. Düzenlenmiş Swamy (1970) istatistiği aşağıdaki gibi yazılmaktadır;

$$\tilde{S} = \sum_{i=1}^N (\hat{\beta}_i - \tilde{\beta}_{WFE})' \frac{X_i' M_{\tau} X_i}{\hat{\sigma}_i^2} (\hat{\beta}_i - \tilde{\beta}_{WFE}) \quad (6)$$

Burada $\hat{\beta}_i$ havuzlanmış EKK tahmini gösterirken, $\tilde{\beta}_{WFE}$ ise ağırlıklandırılmış sabit etkili havuzlanmış parametre tahminini göstermektedir. M_T , T boyutunda birim matristir ve $\tilde{\sigma}_i^2$ ise σ_i^2 'nin tahmincisidir.

$\tilde{\Delta}$ test istatistiği;

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (7)$$

Burada $E(\tilde{z}_{iT}) = k$ ve $Var(\tilde{z}_{iT}) = 2k(T - k - 1)/(T + 1)$ şeklinde gösterilmektedir.

3.2.2. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi VAR modellerini kullanmaktadır. Granger nedensellik testinin uygulanması için birim kök testleri ile değişkenlerin bütünleşme düzeylerinin bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı da eş bütünleşme testleri kullanılarak tespit edilmelidir. Çünkü Granger nedensellik testinin asimptotik teorisi bütünleşik değişkenler durumunda uygulanamaz (Yılancı ve Görüş, 2020: 40555). Toda ve Yamamoto (1995) yeni bir yaklaşım geliştirerek değişkenlerin bütünleşme ve eşbütünleşme durumlarını gözetmeksizin yeni bir nedensellik testi önermiştir. Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testinin uygulanabilmesi için önsel olarak yalnızca değişkenlerin maksimum bütünleşme düzeylerinin belirlenmesi gerekmektedir. Maksimum bütünleşme derecesi ve uygun gecikme uzunluğu belirlendikten sonra Toda ve Yamamoto (1995) gecikmesi arttırılmış VAR (LA-VAR) modelini tahmin etmeyi önermiştir.

Emirmahmutoglu ve Kose (2011) heterojen paneller için meta analizine dayanan yeni bir nedensellik testi önermiştir. Fisher (1932) tarafından önerilmiş olan Meta analiz, istatistiksel bir tekniktir. Meta analiz, aynı hipotezi test eden birçok çalışmanın sonuçlarının bir araya getirilerek ortak sonuç öneren bir yaklaşımdır. Emirmahmutoglu ve Kose (2011) yaklaşımı panel birimlerin test istatistiklerinin olasılık değerlerinin birleştirilerek bir panel istatistiği önerilmesine dayanan meta analiz kullanmaktadır. EK testi, Toda-Yamamoto testinin panele uyarlanmış bir yaklaşımıdır. EK testi önemli özelliklere sahiptir.

Birincisi, bootstrap yöntemi kullanılarak panel birimleri arasındaki yatay-kesitsel bağımlılık probleminin üstesinden gelinmektedir. İkincisi, diğer testlerde gerekli olan bütünleşme ve eşbütünleşme gibi ön testlere EK testinde gerek yoktur. Yalnızca LA-VAR modeli için maksimum bütünleşme derecesi belirlenmelidir. Üçüncüsü, EK testinde hem panelin birimleri için hem de panelin geneli için sonuçlar yorumlanabilmektedir. EK testinde aşağıdaki LA-VAR modelini dikkate alınmaktadır.

$$z_{i,t} = \mu_i + A_{i1}z_{i,t-1} + \dots + A_{ik}z_{i,t-k_i} + \sum_{l=k_i+1}^{ki+d \max_i} A_{il}z_{i,t-l} + u_{i,t} \quad (8)$$

Yukarıdaki denklemde i indeksi yatay-kesit birimleri, t indeksi ise zaman boyutunu göstermektedir. μ_i , sabit etkiler vektörü iken $z_{it} = (x_{i,t}, y_{i,t})'$ değişkenler vektörünü göstermektedir. A_{ij} ise parametre matrisi olarak gösterilmektedir. EK testinin sıfır ve alternatif hipotezleri aşağıdaki gibidir.

$$H_0: R_i \alpha_i = 0 \quad (9)$$

$$H_1: R_i \alpha_i \neq 0 \quad i = 1, \dots, N_1; \quad R_i \alpha_i = 0 \quad i = N_1 + 1, \dots, N \quad (10)$$

EK, nedenselliğin olmadığı boş hipotezi test etmek için meta analizine dayalı Fisher test istatistiğini kullanmışlardır. Fisher test istatistiği, panele ait birimlerin test istatistiklerinin olasılık değerlerinin birleştirilmesine dayanmaktadır. Bu durumda Fisher test istatistiği;

$$\lambda = -2 \sum_{i=1}^N \ln(p_i) \quad i = 1, 2, \dots, N \quad (11)$$

Burada p_i , kesit birimlere ait wald istatistiği ile ilişkili olasılık değerleridir. Bu test istatistiği $2N$ serbestlik derecesi ile ki-kare dağılımına sahiptir.

3.2.3. Panel Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Enders ve Jones (2016) Granger nedensellik testini Nazlıoğlu vd. (2016) ise Toda-Yamamoto nedensellik testini fourier fonksiyonlarla

genişleterek yapısal kırılmaları nedensellik testlerine dâhil etmişlerdir. Yılancı ve Görüş (2020) ise Fourier Toda-Yamamoto testinin panel versiyonunu geliştirmişlerdir. Bu çerçevede önermiş oldukları iki değişkenli panel VAR modeli aşağıdaki gibidir:

$$y_{i,t} = \mu_i + \sum_{j=1}^{k_i+d_{max_i}} A_{11}y_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+d_{max_i}} A_{12}x_{i,t-j} + A_{13} \sin\left(\frac{2\pi t f_i}{T}\right) + A_{14} \cos\left(\frac{2\pi t f_i}{T}\right) + u_{i,t} \quad (12)$$

$$x_{i,t} = \mu_i + \sum_{j=1}^{k_i+d_{max_i}} A_{21}y_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+d_{max_i}} A_{22}x_{i,t-j} + A_{23} \sin\left(\frac{2\pi t f_i}{T}\right) + A_{24} \cos\left(\frac{2\pi t f_i}{T}\right) + u_{i,t} \quad (13)$$

Burada $\pi = 3.1416$, t ve T ise trend terimi ile örneklem boyutunu göstermektedir. f_i , birimlere ilişkin frekans değerlerini göstermektedir. Uygun frekans değerleri 1-5 aralığındaki tam sayılı frekans değerleri için ilgili denklemler tahmin edilerek KKT'yi minimum kılan değer seçilerek belirlenir. Nedenselliğin olmadığı sıfır hipotezini test etmek için her birim için ayrı olarak ilgili değişkenin k gecikmesinin kısıtlanmasına Wald testi uygulanır. Daha sonra ise bootstrap olasılık değerleri elde edilir. PFTY testi için Fisher test istatistiği:

$$FTYP = -2 \sum_{i=1}^N \ln(p_i^*) \quad (14)$$

Burada p_i^* , her bir birimin Wald istatistiklerine ait bootstrap olasılık değerleridir. PFTY testi de EK testi gibi yatay-kesit bağımlılık problemini aşmak için bootstrap yöntemini kullanmaktadır (Yılancı & Görüş, 2020: 40557).

4. Bulgular

MENA ülkelerinde finansal açıklık (FA) ve kapsayıcı büyüme (KB) arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmadan önce değişkenlerin

bütünleşme derecesi belirlenmelidir. Bu amaçla değişkenlere birim kök testi uygulanmalıdır. Birim kök testleri ise yatay-kesit bağımlılık durumlarına göre birinci ve ikinci nesil birim kök testleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu nedenle değişkenlerin yatay-kesit bağımlı olup olmadıklarını belirlemek amacıyla yatay-kesit bağımlılık testi uygulanmalıdır. Tablo 1’de KB ve FA değişkenlerine ait yatay-kesit bağımlılık test sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlara göre her iki değişkenin de yatay-kesit bağımlılığa sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle değişkenlerin bütünleşme derecesini belirlemek amacıyla yatay-kesit bağımlılığı dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testi uygulanmalıdır.

Tablo 1: Değişkenlere ilişkin Yatay-Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Değişkenler	Breusch-Pagan LM	Pesaran scaled LM	Bias-corrected scaled LM	Pesaran CD
KB	1535.842* (0.0000)	91.392* (0.0000)	91.058* (0.0000)	1.491 (0.1360)
FA	464.482* (0.0000)	22.236* (0.0000)	21.903* (0.0000)	10.826* (0.0000)

Not: “*” en az %1 güven düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini belirlemek için Pesaran (2007) tarafından geliştirilmiş yatay-kesit bağımlılığı da dikkate alan CIPS panel birim kök testi uygulanmıştır. CIPS panel birim kök testine ilişkin sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde KB değişkeni düzeyde birim köklü iken birinci farkta durağan hale gelmektedir. FA değişkeni ise düzeyde durağandır. Bu bulgular dikkate alındığında KB ve FA değişkenleri için maksimum bütünleşme derecesi KB değişkeni birinci farkta durağan olduğu için bir olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere ilişkin Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	CIPS Test İstatistiği	%1	%5	%10
KB	-2.311	-2.83	-2.67	-2.58
FA	-3.640*	-2.83	-2.67	-2.58
ΔKB	-3.689*	-2.32	-2.15	-2.07
ΔFA	-5.643*	-2.32	-2.15	-2.07

Not: “*” en az %1 güven düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

EK ve PFTY panel nedensellik testleri yatay-kesit bağımlılığı dikkate almaktadır. Bu nedenle modele dayalı yatay-kesit bağımlılık testleri uygulanmalıdır. Modele dayalı yatay-kesit bağımlılık ve homojenlik test sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Bu sonuçlara göre hem KB'nin bağımlı değişken olduğu hem de FA'nın bağımlı değişken olduğu modellerde yatay-kesit bağımlılığın olduğu ayrıca eğim katsayılarının da heterojen olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgular bize hem yatay-kesit bağımlılığı hem de heterojen yapıyı dikkate alan nedensellik testlerini kullanmamız konusunda yol göstermektedir.

Tablo 3: Yatay-Kesit Bağımlılık ve Homojenlik Test Sonuçları

Model	LM Test İstatistiği	LMadj Test İstatistiği	CDIm Test İstatistiği	CD Test İstatistiği	Δ Test İstatistiği	Δ adj. Test İstatistiği
KB-FA	301.271* (0.000)	12.136* (0.000)	11.701* (0.000)	1.809* (0.070)	2.798* (0.005)	2.982* (0.003)
FA-KB	295.006* (0.000)	11.199* (0.000)	11.297* (0.000)	2.549* (0.011)	4.182* (0.000)	4.458* (0.000)

Not: "*" en az %10 güven düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Yatay-kesit bağımlılık ve homojenlik testlerinden sonra EK nedensellik testi uygulanmıştır. Bu test hem yatay-kesit bağımlılığı hem de heterojen panelleri dikkate alan bir yaklaşıma sahiptir. Ayrıca bu test hem birimler hem de panelin geneli için yorumlanabilme imkânına sahiptir. EK test sonuçları Tablo 4'te sunulmaktadır. FA'nın KB'nin nedeni olmadığı sıfır hipotezi Lübnan ve Tunus için reddedilmiştir. Bu durumda Lübnan ve Tunus ülkelerinde FA KB'nin Granger nedenidir. KB'nin FA'nın nedeni olmadığı sıfır hipotezi ise Ürdün, Tunus, Fas, Türkiye ve Filistin için reddedilmiştir. Yani bu ülkelerde KB FA'nın Granger nedenidir. Panelin geneli için sonuçlar incelendiğinde MENA ülkelerinde FA'dan KB'ye doğru bir nedensellik bulgusuna ulaşılamazken KB'den FA'ya doğru tek yönlü nedensellik sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 4: Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Nedensellik Test Sonuçları

Ülkeler	H0: FA, KB'nin nedeni değildir.		H0: KB, FA'nın nedeni değildir.		Nedensellik Yönü
	Wald İstatistiği	p	Wald İstatistiği	p	
Bahreyn	0.374 (0.829)	2	1.700 (0.427)	2	FA ≠ KB
Birleşik Arap Emirliği	2.345 (0.309)	2	1.415 (0.492)	2	FA ≠ KB
Cezayir	5.877 (0.117)	3	2.221 (0.527)	3	FA ≠ KB
Fas	0.991 (0.609)	2	5.242* (0.072)	2	FA ← KB
Filistin	2.961 (0.227)	2	6.771* (0.033)	2	FA ← KB
İran	0.046 (0.829)	1	0.135 (0.712)	1	FA ≠ KB
İsrail	0.296 (0.586)	1	0.878 (0.348)	1	FA ≠ KB
Kuveyt	0.115 (0.734)	1	1.254 (0.262)	1	FA ≠ KB
Lübnan	7.014* (0.029)	2	2.274 (0.320)	2	FA → KB
Mısır	0.101 (0.750)	1	0.267 (0.605)	1	FA ≠ KB
Sudan	2.092 (0.351)	2	0.021 (0.989)	2	FA ≠ KB
Suudi Arabistan	0.901 (0.342)	1	1.056 (0.304)	1	FA ≠ KB
Tunus	6.697* (0.082)	3	9.733* (0.020)	3	FA ↔ KB
Türkiye	0.000 (0.982)	1	9.874* (0.001)	1	FA ← KB
Umman	0.205 (0.650)	1	0.084 (0.770)	1	FA ≠ KB
Ürdün	1.946 (0.377)	2	7.602* (0.022)	2	FA ← KB
Panel	32.673 (0.433)	-	56.182* (0.005)	-	FA ← KB

Not: "*" en az %10 güven düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. "p" ise gecikme sayılarını göstermektedir.

PFTY testi de EK testi gibi yatay-kesit bağımlılığı ve heterojenliği dikkate alan bir testtir. PFTY testi ayrıca yapısal kırılmaları dikkate almak amacıyla fourier fonksiyonlarını kullanmaktadır. Fourier fonksiyonların kullanılması yapısal kırılmaların sayısı, biçimi ve konumu ile ilgili önsel bilgileri gerektirmeyerek önemli bir avantaj sunmaktadır. PFTY test sonuçları Tablo 5'te sunulmaktadır. PFTY test sonuçları İsrail, Suudi Arabistan, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri için FA'dan KB'ye doğru bir nedensellik ilişkisini gösterirken diğer ülkeler için nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Tunus, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Filistin için KB'den FA'ya doğru nedensellik ilişkisi bulunurken diğer ülkeler için nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Panel için PFTY test sonuçlarına göre ise FA ve KB arasında çift yönlü nedensellik olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 5: Panel Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Ülkeler	H0: FA, KB'nin nedeni değildir.		H0: KB, FA'nın nedeni değildir.		Nedensellik Yönü
	Wald İstatistiği	k p	Wald İstatistiği	k p	
Bahreyn	0.423 (0.818)	2 3	4.905 (0.117)	2 3	FA ≠ KB
Birleşik Arap Emirliği	9.582* (0.078)	3 2	20.685* (0.010)	3 2	FA ↔ KB
Cezayir	1.437 (0.710)	3 1	3.877 (0.344)	3 1	FA ≠ KB
Fas	6.527 (0.153)	3 1	4.349 (0.281)	3 1	FA ≠ KB
Filistin	0.339 (0.840)	2 1	11.093* (0.017)	2 1	FA ← KB
İran	0.153 (0.657)	1 1	0.065 (0.800)	1 1	FA ≠ KB
İsrail	9.764* (0.071)	3 2	2.160 (0.551)	3 2	FA → KB
Kuveyt	1.902 (0.599)	3 1	1.384 (0.709)	3 1	FA ≠ KB
Lübnan	0.844 (0.828)	3 1	5.383 (0.212)	3 1	FA ≠ KB
Mısır	5.571* (0.099)	2 1	0.071 (0.970)	2 1	FA → KB
Sudan	2.300 (0.552)	3 3	2.072 (0.576)	3 3	FA ≠ KB
Suudi Arabistan	38.159* (0.001)	3 3	1.349 (0.727)	3 3	FA → KB
Tunus	2.637 (0.472)	3 1	13.393* (0.027)	3 1	FA ← KB
Türkiye	23.034* (0.005)	3 1	10.113* (0.072)	3 1	FA ↔ KB
Umman	1.282 (0.738)	3 1	5.775 (0.176)	3 1	FA ≠ KB
Ürdün	2.398 (0.526)	3 3	4.699 (0.263)	3 3	FA ≠ KB
Panel	51.467* (0.016)	- -	52.106* (0.014)	- -	FA ↔ KB

Not: “*” en az %10 güven düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. “p” ise gecikme sayılarını göstermektedir.

FA ile KB arasındaki nedensellik ilişkisi iki test sonuçları birlikte değerlendirildiğinde yapısal kırılmaların dikkate alınıp alınmama durumuna göre farklılıklar göstermektedir. Bu durum FA ile KB arasındaki nedensellik ilişkisinin yapısal değişimlere karşı duyarlı olduğunu göstermektedir. Yani yapısal değişimlerin dikkate alınmaması FA ile KB arasındaki ilişkinin doğal yapısının belirlenmesine engel olmaktadır. Bu nedenle yapısal kırılmaların dikkate alınması ilişkinin doğal yapısını sunması bakımından oldukça önem taşımaktadır.

5. Sonuç

Finansal açıklığın ekonomik büyümeyi ne şekilde etkilediğine dair literatürde ortak bir görüş yoktur. Finansal açıklık büyümeyi olumlu yönde etkileyebileceği gibi, olumsuz da etkileyebilir. Bu olumsuz etkilerin ortadan kalkması önemli ölçüde büyümenin kapsayıcı olması ile ilişkilidir. Finansal açıklıktan toplumun tüm kesimlerinin fayda

sağlaması gelir eşitsizliğini azaltarak toplumsal refahın artmasına katkıda bulunacaktır. Bu ilişkiden hareketle çalışmada finansal açıklık ve kapsayıcı büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. 1995-2019 dönemi için yapılan bu çalışmada örneklem olarak MENA ülkeleri seçilmiştir. Ampirik yöntem olarak yapısal kırılmaları dikkate almayan EK ve yapısal kırılmaların Fourier yaklaşımıyla dikkate alındığı PFTY nedensellik testleri tercih edilmiştir. Panelin geneli için yapılan EK testi sonuçlarına göre MENA ülkelerinde FA'dan KB'ye doğru bir nedensellik ilişkisine ulaşılamazken KB'den FA'ya doğru tek yönlü nedensellik sonucuna ulaşılmaktadır. Panel için yapısal kırılmaları dikkate alan PFTY test sonuçları ise FA ve KB arasında çift yönlü nedensellik olduğu yönünde kanıtlar sunmaktadır. Bu sonuç literatürde Rajan ve Zingales (2003) ve Vo vd. (2020) çalışmalarının bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Finansal hizmetlere ve özellikle krediye erişim gelir dağılımını düzelterek ve yoksulluğu azaltarak toplumsal refahı arttırmakta ve kapsayıcı büyümeye hizmet etmektedir. Büyümenin nimetlerinin tüm kesimlerce adil şekilde paylaşıldığı bir ortamda ise finansal hizmetlere olan talep artacaktır. Finansal hizmetlere olan talebin artması yeni finansal araç ve kurumların geliştirilmesini özendirerek finansal gelişmeyi destekleyecektir. Literatürde finansal açıklığın özellikle doğrudan yabancı sermaye girişleri ile birlikte gelir dağılımını iyileştireceği ve ekonomik büyümeye katkı yapabileceği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin bu yatırımları çekecek politika ve teşvikleri devreye sokması kapsayıcı büyümeye olumlu yansıtacaktır.

Literatür incelendiğinde finansal açıklık ile yoksulluğun önlenmesi ve gelir eşitsizliğinin azalması konularında son dönem çalışmaların sınırlı olduğu gözlenmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmaların bu konuya odaklanması literatürdeki bu eksikliği giderecektir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: Ömer Faruk ALTUNÇ, konunun belirlenmesi, literatür ve verilerin toplanması aşamalarında katkı sağlamıştır. Hüseyin İŞLEK, çalışmada konunun belirlenmesi, veri analizi ve raporlama bölümlerinde katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı yaklaşık olarak %50, 2. yazarın katkı oranı ise %50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Adeniyi, O., Ajayi, P. I., & Adedeji, A. A. (2020). Education and inclusive growth in West Africa. *Journal of Economics and Development*, 23(2), 163-183. <https://doi.org/10.1108/JED-04-2020-0036>
- Agénor, P.-R. (2003). Benefits and costs of international financial integration: theory and facts. *The World Economy*, 26(8), 1089-1118. <https://doi.org/10.1111/1467-9701.00564>
- Alesina, A., Grilli, V., & Milesi-Ferrett, G. M. (1993). The political economy of capital controls (Working Paper Sy 4353; Working Paper Series). *National Bureau of Economic Research*. <https://doi.org/10.3386/w4353>
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Levine, R. (2007). Finance, inequality and the poor. *Journal of Economic Growth*, 12(1), 27-49. <https://doi.org/10.1007/s10887-007-9010-6>
- Breitung, J. (2005). A Parametric approach to the estimation of cointegration vectors in panel data. *Econometric Reviews*, 24(2), 151-173. <https://doi.org/10.1081/ETC-200067895>
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The*

Review of Economic Studies, 47(1), 239-253.
<https://doi.org/10.2307/2297111>

Chanda, A. (2002). The influence of capital controls on long run growth: where and how much? içinde *International Finance* (Sy 0201001; International Finance). University Library of Munich, Germany.

<https://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpi/0201001.html>

Chang, T., Chu, H.-P., & Chen, W.-Y. (2013). Energy consumption and economic growth in 12 Asian countries: panel data analysis. *Applied Economics Letters*, 20, 282-287.
<https://doi.org/10.1080/13504851.2012.692869>

Chinn, M., & Ito, H. (2005). What matters for financial development? capital controls, institutions, and interactions. Department of Economics, UC Santa Cruz, Santa Cruz Department of Economics, *Working Paper Series*, 81.
<https://doi.org/10.2139/ssrn.677506>

Eatwell, J. (1997). International capital liberalization: the impact on world development. *Estudios de Economía*, 24(2 Year 1997), 219-261.

Emirmahmutoglu, F., & Kose, N. (2011). Testing for Granger causality in heterogeneous mixed panels. *Economic Modelling*, 28(3), 870-876. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2010.10.018>

Enders, W., & Jones, P. (2016). Grain prices, oil prices, and multiple smooth breaks in a VAR. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 20(4), 399-419. <https://doi.org/10.1515/snde-2014-0101>

Estrada, G., Park, D., & Ramayandi, A. (2015). Financial development, financial openness, and economic growth (Sayı 442). *Asian Development Bank*.
<https://www.adb.org/publications/financial-development-financial-openness-and-economic-growth>

Gaies, B., & Nabi, M. (2019). Financial openness and growth in developing countries: why does the type of external financing

- matter?. *Journal of Economic Integration*, 34, 426-464.
<https://doi.org/10.11130/jei.2019.34.3.426>
- Hashem Pesaran, M., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Klein, M., & Olivei, G. (1999). Capital account liberalization, financial depth and economic growth. *Federal Reserve Bank of Boston Working Paper*.
- Kose, A., Prasad, E., Rogoff, K., & Wei, S.-J. (2006). Financial globalization: a reappraisal. *IMF Working Papers*, 06, 1. <https://doi.org/10.5089/9781451864496.001>
- Kouadio, H. K., & Gakpa, L. L. (2021). Financial openness and economic growth in Côte d'Ivoire: The total factor productivity channel. *International Journal of Financial Research*, 12(2), 138. <https://doi.org/10.5430/ijfr.v12n2p138>
- Lane, P. R., & Milesi-Ferretti, G. M. (2007). The external wealth of nations mark II: Revised and extended estimates of foreign assets and liabilities, 1970-2004. *Journal of International Economics*, 73(2), 223-250.
- Nazlioglu, S., Gormus, N. A., & Soytas, U. (2016). Oil prices and real estate investment trusts (REITs): Gradual-shift causality and volatility transmission analysis. *Energy Economics*, 60, 168-175. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2016.09.009>
- Nazlioglu, S., Lebe, F., & Kayhan, S. (2011). Nuclear energy consumption and economic growth in OECD countries: Cross-sectionally dependent heterogeneous panel causality analysis. *Energy Policy*, 39, 6615-6621. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2011.08.007>
- OECD (2014). Report on the OECD Framework for Inclusive Growth, Meeting of the OECD Council At Ministerial Level, Paris, https://www.oecd.org/mcm/IG_MCM_ENG.pdf
-

- Oluwasago Oduntan, Emmanuel, & Oluwatoyin, M. (2017). Financial development and inclusive growth in nigeria: a multivariate approach. *The Journal of Internet Banking and Commerce*, 1-14.
- Orji, A., Ogbuabor, J. E., & Anthony-Orji, O. I. (2015). Financial liberalization and economic growth in nigeria: an empirical evidence. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(3), 663-672.
- Oyinlola, M. A., & Adedeji, A. (2019). Human capital, financial sector development and inclusive growth in sub-Saharan Africa. *Economic Change and Restructuring*, 52(1), 43-66. <https://doi.org/10.1007/s10644-017-9217-2>
- Pan, C.-I., Chang, T., & Wolde-Rufael, Y. (2015). Military spending and economic growth in the middle east countries: bootstrap panel causality test. *Defence and Peace Economics*, 26(4), 443-456. <https://doi.org/10.1080/10242694.2014.891356>
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. İçinde *CESifo Working Paper Series* (Sy 1229; CESifo Working Paper Series). CESifo. https://ideas.repec.org/p/ces/ceswps/_1229.html
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Raheem, I. D., Isah, K. O., & Adedeji, A. A. (2018). Inclusive growth, human capital development and natural resource rent in SSA. *Economic Change and Restructuring*, 51(1), 29-48. <https://doi.org/10.1007/s10644-016-9193-y>
- Rajan, R. G., & Zingales, L. (2003). The great reversals: The politics of financial development in the twentieth century. *Journal of Financial Economics*, 69(1), 5-50. [https://doi.org/10.1016/S0304-405X\(03\)00125-9](https://doi.org/10.1016/S0304-405X(03)00125-9)
- Rodrik, D. (1998). Who needs capital account convertibility? P. Kennon (ed.), *Princeton Essays in International Finance*, 207. Princeton, NJ: Princeton University.
-

- Sachs, J. D., Warner, A., Aslund, A., & Fischer, S. (1995). Economic reform and the process of global integration. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1995(1), 1. <https://doi.org/10.2307/2534573>
- Sadalia, I., Irawati, N., Hamidi, M., Giriati, & Yuliana, S. (2019). How the financial openness accelerates the economic growth of leading asean economies. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 473-487. [https://doi.org/10.9770/jssi.2019.9.2\(9\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2019.9.2(9))
- Selvarajan, S. K., & Ab-Rahim, R. (2020). Financial integration and economic growth: should asia emulate europe?. *Journal of Economic Integration*, 35(1), 191-213.
- Swamy, P. A. V. B. (1970). Efficient inference in a random coefficient regression model. *Econometrica*, 38(2), 311-323. <https://doi.org/10.2307/1913012>
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1), 225-250. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01616-8](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01616-8)
- Vo, D. H., Vo, A. T., & Ho, C. M. (2020). Does financial integration enhance economic growth in China?. *Economies*, 8(3), 65. <https://doi.org/10.3390/economies8030065>
- Worldbank (2021), <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> , [Erişim Tarihi: 30.07.2021].
- Yilanci, V., & Gorus, M. S. (2020). Does economic globalization have predictive power for ecological footprint in MENA counties? A panel causality test with a Fourier function. *Environmental Science and Pollution Research International*, 27(32), 40552-40562. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-10092-9>
- Zhang, C., Zhu, Y., & Lu, Z. (2015). Trade openness, financial openness, and financial development in China. *Journal of International Money and Finance*, 59, 287-309. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2015.07.010>

Financial Openness and Inclusive Growth Nexus: The case of MENA Countries

---

Extended Abstract

Aim: Inclusive growth is based on the idea that economic growth is essential but that the benefits of growth are insufficient to produce sustained improvements in well-being unless shared fairly among individuals and social groups. Eliminating the welfare-reducing effects of financial openness will only be possible if growth is inclusive. Financial openness will reduce income inequality, decrease the Gini coefficient, and provide financial inclusion in such cases. Hence, we investigate the causal relationship between financial openness and inclusive growth for the period 1995-2019 using data from 16 MENA countries.

Method(s): In this study, we utilized two tests. The first is Emirmahmutoğlu and Köse (2011) causality test, and the second is Panel Fourier Toda Yamamoto (2020) causality test. The latter is a more robust test than the first since it considers structural breaks with fourier functions. Fourier functions offer a very flexible approach that does not require knowing the number and location of the breaks.

We used a panel data for 16 MENA countries (Algeria, Bahrain, Egypt, Iran, Israel, Jordan, Kuwait, Lebanon, Morocco, Oman, Saudi Arabia, Sudan, Tunisia, Turkey, United Arab Emirates, and Palestine) from 1995 to 2019. The variables used in the study were obtained from the World Development Indicators of the World Bank. The ratio of foreign direct investments to GDP is used for the financial openness indicator. GDP per employee is used as the inclusive growth variable.

Findings: According to the results of the Emirmahmutoğlu and Köse (2011) test, a unidirectional causality runs from inclusive growth to financial openness for the whole panel. The PFTY test results, which account for structural breaks, support bidirectional causality between FO and IG for the whole panel. This result is consistent with the findings of Rajan and Zingales (2003) and Vo et al. (2020).

Conclusion and Discussion: Access to financial services, especially credit, improves social welfare and contributes to inclusive growth by improving income distribution and reducing poverty. In an environment where the blessings of growth are shared fairly by all

segments, the demand for financial services will increase. Moreover, increasing demand for financial services will support financial development by encouraging the development of new financial instruments and institutions. The literature emphasizes that financial openness improves income distribution and contribute to economic growth, especially with foreign direct capital inflows. Therefore, the implementation of policies and incentives by countries to attract these investments will have a positive impact on inclusive growth.

KONUT FİYATLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN HEDONİK FİYAT MODELİ İLE BELİRLENMESİ: ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ*

*Determining the Factors Affecting the Housing Prices with
Hedonic Price Model: The Case of Erzurum Province*

Ali MUTİ**
Adem DURSUN***

Öz

Bu çalışmanın amacı, Erzurum ilinde konut fiyatlarına etki eden faktörlerin incelenmesidir. Erzurum ilinde konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik fiyat yöntemiyle tahmin edilmesi için Erzurum ilinde Temmuz-Aralık 2019 döneminde satışa konu 358 adet konut üzerine bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada Erzurum ilini temsil edeceği düşünülen 7 semt (Şükrüpaşa, Kayakyolu, Yıldızkent, Yenişehir, Dadaşkent, Hilalkent ve Gez mahallesi) çalışmaya dâhil edilmiştir. Veriler anket yöntemi ile kişilerle yüz yüze görüşme yapılarak elde edilmiştir. Konut fiyatı bağımlı değişken, konuta ait temel faktörler ve bu faktörlere bağlı alt faktörler olmak üzere 29 faktör ise bağımsız değişken kabul edilerek model oluşturulmuştur. Modelde yarı logaritmik kalıp kullanılmıştır. Analizlerin sonucu olarak konut fiyatlarına etki eden temel faktörler; lokasyon, konutun bulunduğu kat, binanın yaşı, konutun ısıtma sistemi, asansör, kapalı garaj, ebeveyn banyosu, konutun oda sayısı, binanın ısı

* Bu makale Atatürk Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalında "Erzurum İlinde Gayrimenkul Fiyatına Etki Eden Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli İle Belirlenmesi" isimli doktora tezine dayandırılarak hazırlanmıştır.

** Dr., Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yakutiye Tapu Müdürlüğü, Erzurum, alimuti25@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0254-8419>

*** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ademdursun@atauni.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8688-2961>

yalıtımı, konutun manzarası ve kamera sistemi değişkenleri olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan modele göre, bağımlı değişken (konut fiyatı) bağımsız değişkenler tarafından %73 oranında açıklandığı tespit edilmiştir. Değişkenlerden konutun kapıcısı, binanın bahçesi ve çocuk parkı değişkenleri oluşturulan modelde konutun fiyatını istatistiki olarak anlamlı bir şekilde açıklamadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hedonik fiyat modeli, konut, ekonomi, Erzurum

JEL Kodları: R30; H00

Abstract

The main purpose of the study is to examine the factors influencing the housing prices in Erzurum. In order to be estimated the factors affecting the housing prices in Erzurum with the hedonic pricing method, a research was performed on 358 houses for sale in the province of Erzurum in the period of July-December 2019. In the study, seven districts (Şükrüpaşa, Kayakyolu, Yıldızkent, Yenişehir, Dadaşkent, Hilalkent ve Gez district) that are thought to represent Erzurum province were incorporated into the research. The data were obtained through face-to-face interviews with participants using the survey method. The model was constructed by using the house price as the dependent variable, including the basic factors of housing and sub-factors related to these factors and 29 features of the house as the independent variable. A semi-logarithmic pattern was employed in the model. As a result of the analyzes, the main factors affecting the housing prices; It has been determined that the variables are location, floor where the house is located, age of the building, heating system of the house, elevator, underground garage, en-suite bathroom, number of rooms of the house, thermal insulation of the building, view of the house and camera system. According to the developed model, it was determined that the dependent variable (house price) was elucidated by 73% of the independent variables. It was seen that the doorkeeper of the house, the garden, and the playground variables did not explain the price of the house in a statistically significant way in the developed or created model.

Keywords: Hedonic price model, housing, economy, Erzurum

JEL Codes: R30; H00

1. Giriş

Konut; İnsanların en temel ihtiyaçları olan yeme, içme, barınma ve konaklama vb. ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı ve yaşamını sürdürdüğü aynı zamanda ekonomik değeri olan mekânlara denir.

Konut uzun yıllar kullanımı söz konusu olan dayanıklı bir mal olarak görülmektedir.

Konut edinmek insanların hayatında yaptıkları en önemli yatırımlardan birisidir. Genel olarak hane halkı bu yatırımları yaparken yıllarca birikim yaparak ve/veya çeşitli yöntemlerle borçlanarak konut edinmeyi gerçekleştirir. Konutlar hem bir yatırım aracı hem de insanların hayatlarını geçirdiği mekânlardır.

Konutlar sahip olduğu özellikler nedeniyle homojen olmayan ürün sınıfına girmektedir(Daşkıran, 2015: 1; Kangallı-Uyar, 2015: 2). Bu nedenle konut fiyatlarına etki eden faktörler bölgelere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu bölgesel özelliklerden kaynaklı farklılıklar fiyata etki eden faktörleri de değiştirebilir. Konutların özelliklerini sınırlandırmak mümkün değildir. Konutun her bir özelliğinin konut fiyatına etki derecesi farklı olmaktadır. Bir konutun temel maliyetleri; arsa maliyeti, inşaat malzeme maliyeti ve işçilik maliyetleridir. Bu maliyetlerden arsa maliyeti her semte göre farklılık arz edebilir. Ancak inşaat malzemesi ve işçilik maliyetlerinde aynı döneme göre ciddi farkların olması beklenmez. Konutun homojen bir ürün olmaması nedeniyle aynı apartmanda bile farklı özellikler göstermesi mümkündür. Örneğin; deniz manzaralı bir konut ile deniz manzarası olmayan bir konut arasında ciddi fiyat farkları söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla konut fiyatlarında bölgesel farklılıkların olması beklenen bir durum olarak görülmektedir.

Konut fiyatlarına etki eden faktörler; konumsal, yapısal ve komşuluk özellikleri (Chau ve Chin, 2003: 160), çevresel özellikleri (Güzel, Yeşil ve Güzel, 2020: 65), manzara özellikleri (Abayhan, 2009: 28) ve sosyo-ekonomik özellikler (Güler, Başer ve Bozoğlu, 2019: 2299) olarak sınıflandırılabilir.

Konut fiyatlarını olumlu yönde etkileyen çevresel özellikler;

- Kamu binalarına yakınlık (okul, hastane ve ibadet alanları vb.),
- Toplu ulaşım yerlerine yakınlık (metro, tramvay ve otobüs vb.)(Yayar ve Gül, 2014: 97).
- Alışveriş merkezlerine yakınlık (Li, Wei, Wu ve Tian, 2019: 175; Kangallı Uyar ve Ketten, 2020: 727).
- Deniz, göl ve ormanlık alanlara yakınlık,

- Yeterli yeşil alanlara ve rekreasyon alanlarına yakınlık,
- Spor, yürüyüş ve dinlenme alanlarına yakınlık,
- Diğer sosyal donatı alanlarına yakınlık ve ulaşılabilirliği yakınlık,

şeklinde sıralanabilir. Konutların bulunduğu semtteki hava kirliliği (Ridker ve Henning, 1967), enerji ve sanayi tesislerine olan yakınlık (Özús ve Dökmeci, 2006: 185) nedeniyle gürültü, koku ve kötü görüntü konut fiyatlarını olumsuz yönde etkileyen çevresel özelliklerdir.

Kullanıcılara, yaşam ortamları üzerinde kontrol sağlayabilecekleri şekilde daha fazla seçeneğe olanak tanımak için konut biriminin iç ve dış çevre tasarımında esneklik kullanıcılar açısından hayati önem taşır. Tasarımcılar tarafından şimdiye dek esnek ev tasarımları, literatürde tasarımcıların, ikamet edicilerin veya tabiri yerinde ise kullanıcıların gelecekteki değişen ihtiyaçları hakkındaki tahminlerinin bir çıktısı olarak görülmektedir (Khwla, Alaraji ve Jusan, 2015). Bu da kullanıcıların esnek olmaları gereken özellikleri belirlemelerine izin verilirse, gelecekte esnek ev tasarımının daha alakalı ve etkili olabileceği görülmektedir. Bu durumda değişen konut iç ve dış çevre tasarımdaki fiziksel yordayıcıların (özelliklerinin) konutların fiyatları üzerindeki rollerinin belirlenmesi ile kullanıcıların değişen ihtiyaçları karşısında daha tatminkâr yeni konutların yapılmasında çok önemli iç görüleri sağlayabilir. Dolayısıyla bu çalışmada Erzurum ili özelinde konutların iç ve dış çevresel niteliklerinin konutların fiyatları üzerindeki etkileri hedonik fiyat yöntemi kullanılarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada türetilecek önemli bilgilerle hem piyasa paydaşlarına (tasarımcılara, müteahhitlere) hem yerel ve ulusal karar alıcılara daha etkin planlama ve tasarım için sağlam iç görüşler oluşturulabilir.

1.1. Hedonik Fiyat Modeli ve Kullanılan Yöntemler

Hedonik fiyatlama, bir ürün veya hizmetin sahip olduğu niteliklerin tüketicisine sağladığı katkı ve memnun olma durumuna dayanmaktadır (Kördiş vd., 2014: 109). Hedonik fiyatlama modelinin önemli avantajlarının başında tüketici tercihlerinin öne çıkarılması gelmektedir. Ancak modelin uygulanmasında birçok verinin toplanması ve değerlendirilmesi belirli bir zaman ve maliyeti gerektirmektedir (Hepşen, 2011: 78).

Literatür incelendiğinde Hedonik fiyatlama modeli çalışmalarında; Doğrusal Model, Tam Logaritmik Model, Doğrusal Logaritmik Model (Dog - Log) ve Logaritmik Doğrusal Model (Log - Dog) olmak üzere 4 farklı yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntemlerden yarı logaritmik fonksiyonel kalıplarda (Log-Dog ve Dog-Log) iki yöntem ayrı ayrı veya birlikte uygulanmaktadır. (Aliefendioğlu, 2011: 86; Arıkan, 2008: 14; Çiçek, 2014: 76; Kaya, 2012: 55).

1.2. Hedonik Fiyat Modeline İlişkin Ampirik Literatür

Literatür taraması hedonik fiyat modeli ve konut fiyatına etki eden faktörler için incelenmiştir. Hedonik fiyat modeli, homojen olmayan birbirine benzer özellikler arz eden mallar üzerinde uygulaması oldukça yaygındır. Konut, cep telefonu, bilgisayar ve otomobil vb. ürünler üzerinde bu modelin uygulaması yapılmıştır. Bu alanda yapılan birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları incelenmiş, literatür araştırması ve sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

1.3. Literatür Araştırması

Hedonik fiyat modeli üzerine ilk çalışma 1922 yılında Haas tarafından tarımsal alanlar üzerine yapılan tez çalışmasına dayanmaktadır. Haas çalışmasında; Hedonik fiyat modeli yardımıyla çiftlik alanı bağımlı değişkenini, şehir merkezine uzaklık ve şehir büyüklüğü bağımsız değişkenleri kullanılarak açıklamaya çalışmıştır. (Colwell ve Dilmore, 1999: 620; Haas, 1922; Kaya, 2012). 1926 yılında Wallace tarımsal nitelikli arazilerin fiyatın etki eden etkenleri araştırmıştır. 1928 yılında Frederick V. Waugh sebze fiyatlarına etki eden etkenler için hedonik fiyat modelini kullanmışlardır (Keten, 2019: 5).

Andrew Court (1939) otomobil fiyatlarına etki eden faktörleri incelemiş, otomobil talebinin ve otomobil niteliklerinin fonksiyonu olarak model çalışmasını yapan ve hedonik fiyat endeksi ifadesi ilk kez kullanılmıştır (Kahveci, 2018: 86). Court bu çalışmasıyla otomobil sanayisinde fiyat endeksi oluşturmayı hedeflemiştir (Çiçek, 2014: 55). Bu çalışma bilim dünyasında daha sonra bu alanlarda yapılan çalışmalara rehberlik eden bir çalışma olarak görülebilir.

1961 Griliches tarafından otomobil fiyat endeksi hesaplamaya yönelik bir çalışma yapılmıştır (Griliches, 1961). Griliches malın özelliklerinden yola çıkarak “özellik fiyat endeksleri” metodunu tavsiye eden ilk iktisatçı olarak kabul edilebilir. Griliches daha sonra Lancaster ve Rosen tarafından yapılacak teorik çalışmalardan ziyade metodun uygulama yönünü çalışmıştır (Cingöz, 2010: 9). 1966 yılında Lancaster tüketici tercih teorisine dayalı olarak hedonik yöntemle bir malın özellikleri ile fiyatı arasındaki ilişkiyi incelemiştir (Lancaster, 1966). Lancaster tüketici talep teorisinde, tüketicinin malın özelliklerine göre bir tercih yaptığını anlatmaktadır. Lancaster, bir ürün doğrudan fayda vermeyeceğini, ürün farklı özellikleri neticesinde fayda sağladığını belirtmiştir (Kahveci, 2018: 87).

1967 yılında Ridker ve Henning tarafından Hedonik fiyat modelini konut fiyatlarına uygulamaya yönelik çalışma yapılmıştır (Ridker ve Henning, 1967). Bu çalışma konut fiyatlarını etkileyen etkenlerin hedonik fiyat modeli ile açıklanması yönüyle ilk çalışmadır. Çalışmada hava kirliliğinin konut fiyatları üzerindeki etkisi araştırılmıştır (Alkan, 2015; Çiçek, 2014; Gül, 2012; Kaya, 2012).

1974 yılında Sherwin Rosen otomobil fiyatlarına etki eden faktörleri hedonik yöntemle incelemiştir. Çalışmasında malların fayda sağlayan nitelikleri veya karakteristikleri için değerlendirildiği hedonik hipotezine dayanan bir ürün farklılaştırma modelinin taslağını açıklamaktadır. Çalışmada farklılaştırılmış ürünlerde yer alan özellikler için örtük pazarların yapısının gözlemsel sonuçları ortaya konulmuştur. (Rosen, 1974: 34-55). Rosen oluşturduğu modelde homojen olmayan ürünlerden meydana gelen piyasalarda dengeyi araştırmak üzere, arz ve talep fonksiyonlarını, homojen olmayan malların niteliklerinin bir fonksiyonu olarak değerlendirmiştir (Kangallı Uyar ve Yayla, 2016: 327). Rosen’ in bu çalışması hedonik fiyat teorisi alanında en önemli çalışma olarak görülebilir (Yayar ve Karaca, 2014: 510). Çalışmada hedonik modellerle, fiyata etki eden her bir nitelik için örtük fiyat ifadesi kullanılmış yani her bir niteliğin fiyat üzerindeki etkisinin araştırılması ve tahmin edilmesini açıklayan bir çalışma yapılmıştır (Dunse ve Jones, 1998: 299; Kangallı-Uyar, 2015: 12).

Rosen çalışmasında üretici-tüketici arasında tam rekabet piyasasıyla ilgili koşulların geçerli olduğunu ifade ederek piyasadaki arz-talep dengesi için öneri eğrilerini kullanarak analiz yapmıştır. Rosen tarafından oluşturulan piyasa modelinde ürün (Z) ve mallara ait n adet karakteristiğın toplamı olarak ifade edilmiştir (Ellibeş ve Görmüş, 2018: 52). Rosen' in model aşağıda gösterilmektedir.

$$Z = (Z_1, Z_2, \dots, Z_n) \quad (1)$$

Modelde; ürünün tam rekabet piyasası koşulları altında oluşan ürüne ait özelliklerin değişmesinin ardından ortaya çıkacak fiyatı ise şu şekilde göstermiştir;

$$P(Z)=p(Z_1, Z_2, Z_3, \dots, Z_n) \quad (2)$$

1970 yılında Kain ve Quigley konutun satış ve kira fiyatlarını bağımlı değişken kabul ederek, konutun inşaat kalitesinden, konutun bulunduğu lokasyondaki devlet okuluna kadar ve diğer özelliklerini de bağımsız değişken olarak kabul edip bir çalışma yapmışlardır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışmışlardır (Kain ve Quigley, 1970: 542-543).

Straszheim konut fiyatlarının hedonik fiyat modeli ile tahmin edilmesiyle ilgili 1973 yılında ve 1974 yıllarında iki ayrı çalışma yapmıştır. İlk çalışmanın sonucunda; konutun lokasyonu fiyat üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu ve konutun işyerlerine olan uzaklığının hane halkı tercihlerinde önemli bir etkiye sahip olduğu açıklanmıştır (Straszheim, 1973; Straszheim, 1974). İkinci çalışmasında hedonik fiyat modeliyle bağımsız değişkenlerle bağımlı değişken olan konutun fiyatını açıklamaya çalışmış ve önceki çalışmasına ilave yapmıştır (Kaya, 2012: 104).

1978 yılında Allen C. Goodman tarafından yapılan çalışmada büyükşehirlerde konut satış fiyatlarını etkileyen faktörler üzerine bir çalışma yapmıştır. Çalışmada büyükşehirleri bölümlere ayırarak Box-Cox yöntemini kullanarak, hedonik fiyat modeliyle, konut fiyatları üzerindeki etkili olan özellikleri araştırılmıştır. Çalışma neticesinde konutun lokasyonunun fiyatı üzerinde kayda değer bir değişken olduğu açıklanmıştır (Goodman, 1978: 483).

1984 yılında Raymond B. Palmquist Amerika'da 7 büyükşehirde (Atlanta, Denver, Houston, Louisville, Miami, Oklahoma City ve Seattle) 20297 adet konut satışını gözlemlemiştir. Çalışmada Konutun satış fiyatı ve konutun özellikleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Konutun fiyatını etkileyen etkenleri hedonik fiyat modeliyle açıklamaya çalışmıştır (Palmquist, 1984: 397).

Üçdoğruk, Mayıs 2001'de İzmir ilinde Konak, Buca, Balçova, Narlıdere, Gaziemir, Buca, Bornova ve Karşıyaka ilçelerinde bulunan satışa konu 2178 konuta ilgili anket çalışması yapmıştır. Kat kaloriferi, merkezi kalorifer ve jeotermal enerjinin soba kullanılan konutlara göre konut fiyatlarını arttırdığı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonunda ekonometrik model, neticeleri itibarıyla teorik ve iktisadi beklentileri karşılamıştır. Bir başka ifade ile katsayı beklentileri konutun nitelikleri ve dış etkenler açısından anlamlı çıkmıştır (Üçdoğruk, 2001: 154,155).

Boyacıgil 2003 yılında İskenderun'da konut fiyatlarını etkileyen faktörleri hedonik fiyat ve koşullu değerlendirme yöntemiyle incelemek için akademik bir çalışma yapmıştır. Çalışma 2001-2002 yıllarında İskenderun'da 4 emlak bürosundan 3+1 standart konutların satış fiyatları ve özelliklerini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda; nitelikli bir kentsel çevre ile konut fiyatları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Boyacıgil, 2003: 32-123).

Yankaya ve Çelik 2005 yılında İzmir metrosunun konut fiyatları üzerindeki etkilerinin hedonik fiyat yöntemi ile analiz etmiştir. Veriler 2003-2004 yıllarında Bornova'da 187 ve Üçyol' da 173 olmak üzere toplam 360 konutta, emlakçılarla yüz yüze görüşmeler neticesinde toplanmıştır. Çalışma sonucunda; ulaşım altyapısına yapılan yatırımın konut fiyatlarını, etki alanı içinde arttırdığı belirtilmiştir (Yankaya ve Çelik, 2005: 72,77).

Selim 2008 yılında Türkiye'de konut fiyatlarının belirleyicileri, hedonik regresyon modeli isimli çalışmasında, konut fiyatına etki eden faktörler araştırmıştır. Çalışma 2004 yılında satışa konu 5741 konut üzerine yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda fiyata etki eden en önemli özelliklerin konutun tipi, yapı türü, oda sayısı, konutun büyüklüğü ve diğer yapısal değişkenlerden konutun su sistemi, havuz, doğalgaz olduğu belirtilmiştir. (Selim, 2008: 70).

Keskin 2008 yılında İstanbul'da konut fiyatlarını hedonik fiyat modeli ile incelemiştir. Çalışmada 2006 Nisan ve Kasım aylarında 32 ilçede 2175 adet satışa konu konutların verileri analiz edilmiştir. Sonuçlara göre konutun fiyatına olumlu etki eden en önemli değişkenin konutun yaşam alan büyüklüğü iken konutun yaşı ve deprem riski fiyatını olumsuz etkilemiştir (Keskin, 2008: 128).

Cingöz 2010 yılında İstanbul'da kapalı site konut fiyatlarının hedonik yöntemle analizini yapmıştır. Veriler 2010 yılı Ocak-Mart döneminde 157 adet yapıdan elde edilmiştir. Çalışmanın sonucunda konutun bulunduğu semtin fiyatlar üzerinde önemli bir etkisinin olduğu, konutun m², oda sayısı ve sitede otopark bulunması fiyata olumlu etkisinin olduğu ve şehir merkezine yakınlık konutun fiyatı üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Cingöz, 2010: 138).

Çetintahra ve Çubukçu 2011 yılında İzmir ili Karşıyaka ilçesinde bir bölgeden 18 emlak komisyoncusu ile anket yöntemi ile 48 kiralanmış ve 52 satın alınmış konut üzerinden veriler elde edilmiştir. Oluşturulan model kiralanmış ve satın alınmış konutlar için ayrı ayrı uygulanmıştır. Sonuçlar değerlendirildiğinde mekânsal estetik ölçütlerinden 'konuta sahip olma isteğinin' satın alma fiyatını; konutun çevresinin 'karmaşık' ve 'bakımlı' olma durumunun ise kiralanma fiyatını etkilediği tespit edilmiştir (Çetintahra ve Çubukçu, 2011: 3).

Kaya 2012 yılında yapmış olduğu çalışmada; homojen olmayan bir yapıya sahip olan konut piyasasındaki fiyat değişimlerini takip etmek amacıyla, konutların sahip olduğu farklı özelliklerin konut fiyatları üzerindeki marjinal etkilerini analiz etmiştir. Çalışma Aralık 2010 ve Haziran 2012 zaman dilimi arasında yapılmıştır. Sabit özellikler altında Türkiye geneli için konut piyasasında ortaya çıkan saf fiyat değişimi %6,21, Ankara için %5,05, İzmir için %2,83 ve İstanbul için %5,93 olarak tespit edilmiştir (Kaya, 2012).

Kördiş vd. 2014 yılında Antalya ilinde konut fiyatlarına etki eden faktörleri hedonik fiyat modeliyle araştırmışlardır. Çalışma 2013 yılında Muratpaşa, Kepez ve Konyaaltı ilçelerine bağlı 55 mahallede 2067 konuta ait veri analiz edilmiştir. Çalışmanın neticesinde konutun

genişliği konutun fiyatını etkileyen en önemli etken olduğu ve denize yakınlık, konutun bulunduğu semt, deniz manzaralı olması, yüksek gelirli bölgede olması, kapalı otopark, kaloriferle ısınması ve asansörlü olması konutun fiyatına etki eden diğer faktörler olmuştur (Kördiş, Işık ve Mert, 2014: 111,129).

Yayar ve Karaca 2014 yılında yapmış oldukları çalışmada konut fiyatını etkileyen faktörlerin neler olduğu ve marjinal etkilerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Çalışma için 2012 Mayıs-Eylül döneminde 1453 apartman dairesine ait veri toplanmıştır. Olumlu etkiye sahip etkenler banyo sayısı, asansör sayısı, konutun bulvarda ve kaloriferli olması iken olumsuz yönde etkileyen etkenler ise konutun Çorum kent merkezinde olması, yakıt olarak fueloil kullanması ve birinci katta olması görülmüştür (Yayar ve Karaca, 2014: 513).

Yayar ve Gül, Mersin kent merkezinde faaliyet gösteren emlakçılarla yüz yüze yaptıkları anket çalışmasıyla 739 adet apartman dairesine ait veriler toplanmıştır. Çalışmada doğrusal, tam logaritmik ve yarı logaritmik modeller test edilmiştir. Değişkenlerden konutun kullanım alanının, mutfak büyüklüğünün, pazara uzaklığının, banyo sayısının artması, konutun garaja, merkezi uydu sistemine, özel güvenliğe ve asansöre sahip olması konut fiyatlarını olumlu etkilediği yani artırdığı belirlenmiştir. Değişkenlerden konutun bahçeye sahip olması, site içinde olması, toplu taşıma araçlarına uzak olması ve eski olması konut fiyatlarını negatif yönde etkilediği yani azalttığı belirlenmiştir (Yayar ve Gül, 2014: 97).

Bulut vd. 2015 yılında çalışmalarında Samsun ilinde konut fiyatlarını etkileyen faktörleri hedonik fiyat modeli ile araştırmışlardır. Çalışmada 395 konut irdelenmiş konutun çevresinden dolmuş geçip geçmemesi değişkeninin konut fiyatının tespitinde önemli olmadığı neticesine varılmıştır. Yine konutun deniz görüp görmemesine göre fiyat farklılığı bir örnekle gösterilmiştir. Ayrıca Konutların bazı özelliklerinin konut fiyatları üzerindeki oransal etkileri de analiz edilmiştir (Bulut, Yüksel ve İslamoğlu, 2015: 124-125).

Daşkiran 2015 yılında Denizli ilinde İstiklal, Servergazi ve Sümer mahallelerinde 102 hane halkı ile anket çalışması yapmıştır. Hedonik fiyat modelini kullanarak konut fiyatları ile konutun bulunduğu kat,

asansör, oda sayısı, banyo sayısı, kaloriferli ısınma sistemi, eğitim kurumlarına uzaklık, sağlık kuruluşlarına ve şehir merkezine yakınlık özellikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Daşkiran, 2015: 855).

Afşar vd. 2017 yılında Eskişehir’de konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik model ile belirlenmesi çalışmasını yapmışlardır. Çalışma 2016 yılı Kasım ve Aralık aylarında Odunpazarı ve Tepebaşı ilçelerinde satışa çıkarılmış 4311 adet konuta ait veriler analiz edilmiştir. Yapılan çalışmanın neticesinde konutun büyüklüğü, ısıtma sisteminin merkezi olması, oda sayısı, banyo sayısı, otopark, asansör, ebeveyn banyosu, ankastre mutfağının olması bulunduğu semtteki konut fiyatları üzerine etkili olduğu belirlenmiştir (Afşar vd., 2017: 199).

Yiyit’in yapmış olduğu çalışmada; Isparta ilinde 2014 yılında Kasım-Aralık döneminde emlakçılarla yüz yüze görüşerek 266 adet satışa çıkarılmış/satılmış konutun verilerini analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Isparta’da konut piyasasının mekâna kayıtlı olarak segmente olamayacağı ortaya konulmuştur. Bu ilde konutun fiyatını en fazla etkileyen özellikleri ise müstakil bir konut olup olmaması ve ısınma sistemi olduğu belirtilmiştir (Yiyit, 2017: 75-132).

Çetin ve Akpınar 2019 yılında yapmış oldukları çalışmada; İzmir ili Seferihisar ilçesi 6 merkez mahallede 1063 adet konuta ait fiyatlar araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, konut tipinin (daire-müstakil ev-yazlık-villa) konut fiyatlarını etkileyen en önemli özellik olduğu tespit edilmiştir (Çetin ve Akpınar., 2021:43).

Çetin 2021 yılında yaptığı çalışmada; Türkiye’deki konut fiyatlarına etki eden faktörler ve bu faktörler arasındaki uzun dönem ve nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre; tüketici fiyat endeksinde ve sanayi üretim endeksinde ortaya çıkacak bir artışın konut fiyatlarının azalmasına, konut kredileri faiz oranlarında ve tüketici fiyat endeksinde meydana gelecek bir artışın ise konut fiyatlarının yükselmesine neden olacağı belirtilmiştir. Araştırmada, çalışma yapılan dönemde konut fiyat endeksi ile reel kira endeksi, verilen konut kredileri ve reel efektif döviz kuru arasında bir ilişki tespit edilememiştir (Çetin, 2021, 1-26).

İğdeli 2021 yılı Ocak ayında TR71 bölgesindeki (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir ve Niğde illeri) satış halindeki 1000 konuta ait veriler incelenmiş ve konut fiyatlarını belirleyen faktörler analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda konut fiyatlarına, fiziksel özelliklerinden ziyade mekânsal faktörlerin daha belirgin bir etkisi olduğu belirtilmiştir. Sonuçlara göre konutun ısıtma sistemleri açısından kombi, kalorifer, soba ve yerden ısınma sisteminin konut fiyatları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Yine konutun site içerisinde yer almasının konut fiyatları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir (İğdeli, 2021, 611-622).

2. Materyal ve Metot

Bu çalışmanın Etik Kurul Onay Belgesi Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığının 01.06.2020 tarih ve 31 karar sayısı ile alınmıştır. Araştırma Erzurum ili merkez ilçeleri Aziziye, Palandöken ve Yakutiye ilçelerine bağlı 7 (Şükrüpaşa, Kayakyolu, Yıldızkent, Yenişehir, Dadaşkent, Hilalkent ve Gez mahallesi) semtte yapılmıştır. Bu semtler Erzurum ilinde en çok konut üretilen bölgeler olması ve şehrin büyük kısmını temsil etmesi nedeniyle tercih edilmiştir. TÜİK verilerine göre Temmuz - Aralık 2019 döneminde satışa konu 5015 konut ana kütleli oluşturmaktadır. Örneklem hacmini belirlemek için basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak 358 olarak hesaplanmıştır. Çalışmada Erzurum ilinde hemen her semtte yaygın olarak kullanılan 3+1 ve 4+1 satılık apartman daireleri örnekleme dâhil edilmiştir. Veriler Erzurum'da hizmet veren ve bu bölgelerde emlak faaliyetinde bulunan bürolardan rastgele seçim yapılarak 15 tanesi ile 158 konutun verisi anket yöntemi ile kalan 200 adet konutun verisi ise tapu müdürlüklerine gelen konut alım satımı yapan vatandaşlarla yüz yüze yapılan anketlerden elde edilmiştir. Çalışmada örneklem sayısı aşağıdaki formülle belirlenmiştir (Kaylan, Yılmaz ve Yanar, 2019: 171; Yamane, 2010).

n = Örnek sayısı

N = Küme büyüklüğü

D = Kabul edilen veya arzu edilen örnekleme hatası

t = Tablo değeri

p= Hesaplanması istenen oran

q= 1-p

$$n = \frac{N.t^2.p.q}{(N-1).D^2+t^2.p.q} \quad n = \frac{5105.1,96^2.0,5.0,5}{(5105-1). 0,5+1,96^2.0,5 .0,5} \quad (3)$$

n=357,30

n=358 örneklem sayısıdır.

Konut üretici ve konut talep edenlerin Erzurum'da konut satın alırken konutun hangi özelliklerine dikkat ettikleri ve taleplerinin hangi yönde olduğunu tahmin etmek amacıyla hedonik fiyat modeli kullanılmıştır.

Modelde Yer Alan Değişkenler

Değişkenler Erzurum ilinde konut fiyatını etkileyebilecek özelliklere dikkat edilerek belirlenmiştir.

Tablo 1: Değişken Açıklamaları

Değişken adı	Değişken açıklaması
Bağımlı Değişkenler	
Konut fiyatı (<i>Knt_fiyt</i>)	Konutun TL para cinsinden alım satım değeri
Konut fiyatı (Doğal Logaritmalı) (<i>log_knt_fiyt</i>)	Konut fiyatının doğal logaritmasının alınmış değeri
Bağımsız Değişkenler	
X ₁ Şükrüpaşa (<i>Sukrupasa</i>)	Konut Şükrüpaşa lokasyonunda ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₂ Kayakyolu (<i>Kayakyolu</i>)	Konut Kayakyolu lokasyonunda ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₃ Yıldızkent (<i>Yldzknt</i>)	Konut Yıldızkent lokasyonunda ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₄ Yenişehir (<i>Yeniseh</i>)	Konut Yenişehir lokasyonunda ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₅ Dadaşkent (<i>Dadaske</i>)	Konut Dadaşkent lokasyonunda ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₆ Gezmahallesi (<i>Gezmah</i>)	Konut Gez lokasyonunda ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₇ Hilalkent (Referans Değişken)	Konut Hilalkent lokasyonunda ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
Konutun bulunduğu kat	
X ₈ <i>Konbulk1</i> (Referans Değişken)	Konutun bulunduğu kat apartmanın giriş katı ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken

Tablo 1: Devamı

X ₉	<i>Konbulk2</i>	Konutun bulunduğu kat apartmanın 1 - 3. katlarda ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₁₀	<i>Konbulk3</i>	Konutun bulunduğu kat apartmanın 4 - 6. katlarda ise 1, 0 değerini alan kukla değişken
X ₁₁	<i>Konbulk4</i>	Konutun bulunduğu kat apartmanın 7. kat ve üstü katlarda ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
Binanın yaşı		
X ₁₂	<i>Binyasi1(Referans Değişken)</i>	Konutun bulunduğu binanın yaşı 0 ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₁₃	<i>Binyasi2</i>	Konutun bulunduğu binanın yaşı 1-4 arası ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₁₄	<i>Binyasi3</i>	Konutun bulunduğu binanın yaşı 5-10 arası ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₁₅	<i>Binyasi4</i>	Konutun bulunduğu binanın yaşı 11-15 arası ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₁₆	<i>Binyasi5</i>	Konutun bulunduğu binanın yaşı 16-20 arası ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₁₇	<i>Binyasi6</i>	Konutun bulunduğu binanın yaşı 21 ve üstü ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₁₈	Konutun ısıtma Sistemi (<i>İsin_sis</i>)	Konutun ısıtma Sistemi doğalgaz merkezi sistem ise 1, kombi sistemi ise 0 değerini alan kukla değişken
X ₁₉	Konutun Kapıcısı (<i>Kon_kapi</i>)	Konutun bulunduğu apartmanın kapıcısı var ise 1, yok ise 0 değerini alan kukla değişken
X ₂₀	Asansör (<i>Asansor</i>)	Konutun bulunduğu apartmanda asansör var ise 1, yok ise 0 değerini alan kukla değişken
X ₂₁	Kapalı garaj (<i>Kap_garj</i>)	Konutun bulunduğu apartmanda kapalı garaj varsa 1, yok ise 0 değerini alan kukla değişken
X ₂₂	Ebeveyn Banyosu (<i>Ebv_bny</i>)	Konutta ebeveyn banyosu varsa 1, yok ise 0 değerini alan kukla değişken
X ₂₃	Konutun oda sayısı (<i>Kntodasy</i>)	Konut 3+1 ise 0, 4+1 ise 1 değerini alan kukla değişken
X ₂₄	Binanın ısı yalıtımı (<i>Bin_yalt</i>)	Konutun ısı yalıtımı var ise 1, yok ise 0 değerini alan kukla değişken
X ₂₅	Binanın bahçesi ve çocuk parkı (<i>Bin_bahc</i>)	Konutun bulunduğu binanın bahçe ve çocuk parkı var ise 1, yok ise 0 değerini alan kukla değişken
Konutun manzarası		
X ₂₆	<i>Konmanz1(Referans Değişken)</i>	Konutun bulunduğu konum Kuzey doğu ve kuzey batı ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₂₇	<i>Konmanz2</i>	Konutun bulunduğu konum Güney doğu ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₂₈	<i>Konmanz3</i>	Konutun bulunduğu konum Güney batı ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
X ₂₉	Kamera sistemi (<i>Kam_sis</i>)	Konutun bulunduğu binada güvenlik kamera sistemi varsa 1, yok ise 0 değerini alan kukla değişken

Tablo 1’de değişkenlere ait bilgiler ve kısaltma açıklamaları gösterilmiştir.

Modelin Karşılaştırılması

Hedonik fiyat modelinin oluşturulması aşamasında öncelikle doğrusal model ve yarı logaritmik modeller oluşturulmuştur. Doğrusal ve Yarı logaritmik modelin karşılaştırılması için yapılan P_E testi sonuçları Tablo 2.’de gösterilmiştir.

Modellerin karşılaştırılması yapılarak hangi modelin çalışma için uygun olduğu P_E testi ile kontrol edilmiştir. P_E simgesi MacKinnon, White ve Davidson (1983) tarafından ilgili testin varlığını ortaya koymak için sıradan kullanılmış simgesel bir amaç içermeyen üçlü yazarların tercihi bir belirteçtir. P_E testi aynı değişkenlerle kurulmuş bir ilişkinin logaritmik ve doğrusal formdaki tahminleri arasından tercih yaparken kullanabileceğimiz bir testtir (Miran, 2021: 170).

Tablo 2: Doğrusal, Yarı Logaritmik Modelin Karşılaştırılması ve P_E Testi Sonuçları

	Katsayı	Standart Hata	t değeri	P değeri
M1 + log (fit(M1)) - fit (M2)	-262129	57933	-4,5247	0.0000 ***
M2 + fit (M1) - exp (fit (M2))	0	0	-0,9034	0,3669

Signif. codes: 0 ‘***’ 0.001 ‘**’ 0.01 ‘*’ 0.05 ‘.’ 0.1 ‘ ’ 1

P_E test istatistiği, artırılmış model(ler)deki yardımcı değişken(ler)in marjinal testidir (Greene, 2003; MacKinnon, White ve Davidson, 1983; Verbeek, 2004). P_E testinin ana fikri şudur: Eğer doğrusal (lineer) spesifikasyon doğruysa, o zaman her iki modelden log-tahmini değerlerinin farkıyla oluşan bir yardımcı yordayıcıyı (regresörü) doğrusal regresyona eklemek önemsiz olmalıdır. Tersine, eğer log-lineer belirtim doğruysa, o zaman seviyelerdeki tahmini değerlerin farkıyla oluşan bir yardımcı regresörü log-lineer denklemine eklemek önemsiz olmalıdır. P_E test istatistiği aslında artırılmış veya genelleştirilmiş model(ler)deki yardımcı yordayıcı değişken(ler)in istatistiksel açıdan bir öneme haiz olduğuna dair marjinal testidir.

P_E testinin sonucunda; Yarı logaritmik modelin, doğrusal modele göre açıklayıcılığının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar

doğrultusunda çalışma için yarı logaritmik model tercih edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre yarı logaritmik modele göre fonksiyonel kalıbın oluşturulmasına karar verilmiştir.

Doğrusal Modelin Oluşturulması

$$y_i = x_i' \beta + \varepsilon_i$$

Y değişkeni konutun cari fiyatını, X ise bağımsız değişkenleri ifade etmektedir. Diğer yandan ε ise sisteme dâhil edilmeyen yani araştırmacı tarafından kontrol edilmeyen değişkenleri içermeyen yanı sıra ölçüm hataları gibi diğer değişkenlerden oluşan kalıntıları ifade etmektedir. Bu bağlamda, $x' \beta$ konutun cari fiyatında açıklanan kısmı oluştururken, ε ise açıklanmayan kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca kalıntıların (ε) bağımsız ve normal olarak dağıldığı varsayılmaktadır.

$$\begin{aligned} \text{Konutfiyatı} = & \beta_0 + \beta_1X1 + \beta_2X2 + \beta_3X3 + \beta_4X4 + \beta_5X5 + \beta_6X6 + \beta_7X7 + \beta_8X8 \\ & + \beta_9X9 + \beta_{10}X10 + \beta_{11}X11 + \beta_{12}X12 + \beta_{13}X13 + \beta_{14}X14 \\ & + \beta_{15}X15 + \beta_{16}X16 + \beta_{17}X17 + \beta_{18}X18 + \beta_{19}X19 + \beta_{20}X20 \\ & + \beta_{21}X21 + \beta_{22}X22 + \beta_{23}X23 + \beta_{24}X24 + \beta_{25}X25 + \beta_{26}X26 \\ & + \beta_{27}X27 + \beta_{28}X28 + \beta_{29}X29 \end{aligned}$$

Yarı Logaritmik Modelin Oluşturulması

$$\ln y_i = x_i' \beta + \varepsilon_i$$

Burada; $\ln y_i$ konutun doğal logaritması alınmış halini yansıtmaktadır. Diğer değişkenlerin açıklaması yukarıda tanımladığı gibidir.

$$\begin{aligned} \text{LogKonutfiyatı} = & 11,458 + \beta_1X1 + \beta_2X2 + \beta_3X3 + \beta_4X4 + \beta_5X5 + \beta_6X6 + \beta_7X7 \\ & + \beta_8X8 + \beta_9X9 + \beta_{10}X10 + \beta_{11}X11 + \beta_{12}X12 + \beta_{13}X13 \\ & + \beta_{14}X14 + \beta_{15}X15 + \beta_{16}X16 + \beta_{17}X17 + \beta_{18}X18 + \beta_{19}X19 \\ & + \beta_{20}X20 + \beta_{21}X21 + \beta_{22}X22 + \beta_{23}X23 + \beta_{24}X24 + \beta_{25}X25 \\ & + \beta_{26}X26 + \beta_{27}X27 + \beta_{28}X28 + \beta_{29}X29 \end{aligned}$$

3. Araştırmanın Bulguları ve Tartışma

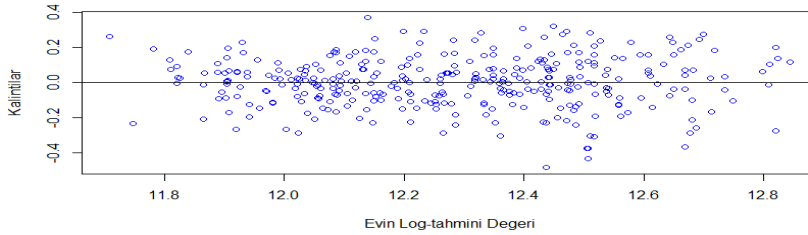
Veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek, varyans homojenliğini test etmek ve uygulanacak modelin belirlenmesi amacıyla doğrusal modelden ve yarı logaritmik modelden türetilmiş kalıntı grafikleri, normal dağılım grafikleri ve

kalıntıların normal dağılım uyum grafikleri kullanılmış olup yarı logaritmik modele ait grafikler gösterilmiştir.

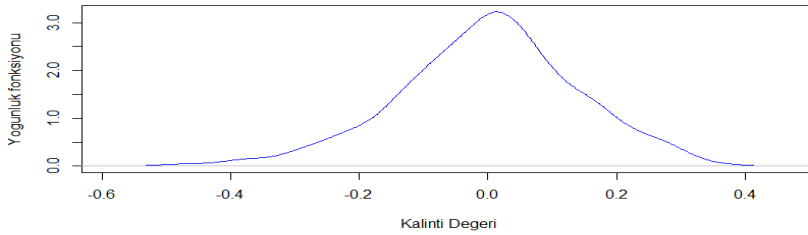
Yarı Logaritmik Modele Ait Grafikler

Bu modelde değişen varyans problemi bulunmamaktadır. Değişen varyans sorunlarının giderilmesinde doğal logaritmanın önemli bir faktör olduğu görülmüştür. Doğal logaritmanın bir değişkene uygulanması değişimdeki değişimi sınırlandırmaktadır. Bu özellik eşit olmayan varyans sorununu gidermektedir. Modelin grafikleri Grafik 1, Grafik 2 ve Grafik 3' te gösterilmiştir.

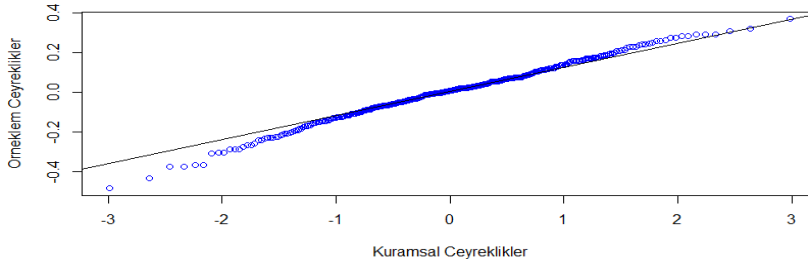
Grafik 1: Yarı Logaritmik Modelden Türetilmiş Kalıntılar Grafiği

Grafik 2: Yarı Logaritmik Modelden Türetilmiş Kalıntıların Normal Dağılım Fonksiyon Grafiği

Grafik 3: Yarı Logaritmik Modelden Türetilmiş Kalıntıların Normal Dağılım Uyum Grafiği (Q-Q)

Çoklu regresyon analizlerinde önemli sorunlardan biriside çoklu doğrusal bağlantı problemidir. Çoklu regresyon analizlerinde varyans artırıcı faktör (VIF- Varyans Inflation Factor) çoklu doğrusal bağlantı probleminin önemli bir göstergesidir (Adeboye, Fagoyinbo ve Olatayo, 2014: 4; Bai vd., 2010: 27). Değişkenler arasında bağlantı (collinearity) sorunu veya çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) sorunu bağımsız değişkenler arasında kuvvetli ilişki olmasından kaynaklanmaktadır. VIF değerlerinin 10' a eşit ya da büyük olması (VIF≥10) çoklu bağlantı probleminin olduğunu göstermektedir (Albayrak, 2005: 110).

Çalışmada yer alan değişkenlere ait VIF değerleri Tablo 3' te gösterilmiştir.

Tablo 3: VIF Tablosu

Değişkenler	Şükürpaşa	Kayakyolu	Yıldızkent	Yenişehir	Dadaşkent
VIF	2,028	2,15	2,036	2,586	2,653
Değişkenler	GezmaH	Konbulk2	Konbulk3	Konbulk4	Binyasi2
VIF	2,285	6,586	6,539	3,192	1,629
Değişkenler	Binyasi3	Binyasi4	Binyasi5	Binyasi6	Isınmasis
VIF	2,266	2,328	2,161	2,331	1,756
Değişkenler	Konutkapıcı	Asansör	Kapalı garaj	Ebeveynbny	KntodaSay
VIF	1,473	2,216	2,24	1,968	1,235
Değişkenler	Binayalt	Binabahc	Konmanz2	Konmanz3	Kamerasis
VIF	1,599	1,466	2,284	2,387	2,117

VIF tablosunda (Tablo 3) değişkenler arasında çoklu bağlantı problemi olup olmadığı test edilmiştir. Tabloda VIF değerlerinin 10'un altında olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre modelde çoklu bağlantı problemi olmadığı ve modelin güvenilirliğini yansıttığı anlaşılmıştır.

Yarı Logaritmik Modelin regresyon analiz sonuçları Tablo 4.'de verilmiştir. Elde edilen sonuçlar aşağıda açıklanmıştır.

Modele ait Düzeltilmiş $R^2 = 0,727$ hesaplanmıştır. Bu da konut fiyatındaki değişimin yaklaşık %73'ünü modele dâhil edilen değişkenlerle açıklandığını göstermektedir. Model ait F istatistik P değeri 0.000 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu ifade edilebilir. Afşar vd. (2017) Eskişehir ilinde yapmış oldukları çalışmada $R^2=0.84$, Yayar ve Karaca (2014) TR

83 bölgesinde bulunan Tokat, Amasya, Çorum ve Samsun kent merkezlerinde yapmış oldukları çalışmada $R^2=0.58$ sonucuna ulaşmıştır. Kördiş vd. (2014) Antalya ilinde yapmış oldukları çalışmada $R^2=0.86$ değerini bulmuşlardır. Işık (2015) Erzurum ilinde yapmış olduğu çalışmada $R^2=0.89$ sonucuna ulaşmıştır. Güzel vd. (2020) Ordu kent merkezinde yapmış oldukları çalışmada $R^2=0.71$ sonucuna ulaşmıştır.

Tablo 4: Yarı Logaritmik Modelin Regresyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart hata	t değeri	P değeri	Marjinal katkıları
(Intercept)	11,458	0,060	190,743	0,000***	261
Şükrüpaşa	0,289	0,032	8,935	0,000***	660
Kayakyolu	0,318	0,034	9,484	0,000***	760
Yıldızkent	0,356	0,032	11,083	0,000***	804
Yenişehir	0,239	0,035	6,728	0,000***	605
Dadaşkent	0,214	0,037	5,848	0,000***	476
Gezmah	0,383	0,034	11,193	0,000***	884
Konbulk2	0,184	0,041	4,525	0,000***	348
Konbulk3	0,162	0,042	3,882	0,000***	317
Konbulk4	0,188	0,048	3,906	0,000***	373
Binyasi2	0,071	0,024	2,997	0,003***	675
Binyasi3	0,062	0,027	2,320	0,021**	-
Binyasi4	-0,005	0,030	-0,180	0,857	-
Binyasi5	-0,053	0,032	-1,633	0,103	-
Binyasi6	-0,175	0,042	-4,214	0,000***	-
Isınmasis	0,066	0,021	3,141	0,002***	116
Konutkapıcı	0,011	0,019	0,573	0,567	904
Asansör	0,075	0,027	2,749	0,006***	131
Kapalı garaj	0,084	0,024	3,425	0,001***	131
Ebeveynbny	0,124	0,024	5,138	0,000***	216
KntodaSay	0,176	0,022	7,993	0,000***	397
Binayalt	0,049	0,023	2,146	0,033**	765
Binabahc	0,013	0,021	0,609	0,543	506
Konmanz2	0,049	0,025	1,973	0,049**	786
Konmanz3	0,156	0,032	4,862	0,000***	340
Kamerasis	0,050	0,023	2,174	0,030**	987
Kalan standart hata: 0.1502		Serbestlik derecesi: 333			
Çoklu R^2 :0,745		Düzeltilmiş R^2 : 0,727			
F-istatistik: 40.56 ---- 24 ve 333 SD, P: < 0,000					

***, ** ve * sırasıyla 0.01, 0.05 ve 0.10 önem düzeylerinde anlamlılığı temsil etmektedir.

Model sonuçlarına göre, konutun bulunduğu semt konut fiyatını etkileyen faktörlerden birisidir. Gez mahallesindeki konutların Hilalkent semtindeki konutlara göre %38 oranında fiyatları daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Dadaşkent semtindeki konutlar Hilalkent semtindeki konutlara göre %21 oranında daha yüksek fiyatlara sahiptir. Gez mahallesi, Yıldızkent ve Kayakyolu semtlerindeki konutlar diğer semtlerdeki konutlara göre nispetten daha yüksek fiyatlı olduğunu göstermektedir. Gez mahallesi Erzurum ilinin ticaret açısından en işlek ve eski yerleşim semti olması, diğer iki semt ise yaşam açısından yeni konut tiplerinin, büyük alışveriş merkezlerinin yoğunlaştığı ve yaşam açısından cazip yerleşim yerleridir.

Model sonuçlarına bakıldığında, bina yaşı değişkeni ile konut fiyatları arasındaki negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Bu sonuca benzer olarak, Kutlu ve Kutlu (2019), Yankaya ve Çelik (2005) ve Çiçek ve Hatırlı (2015) yapmış oldukları çalışmalarda konutun yaşı ile fiyatı arasında zıt yönlü bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Konutlar 7 ve üstü katlarda ise giriş katlarındaki konutlara göre %19 daha yüksek fiyatlı olduğu görülmüştür. Konutun kapıcısı olması olmamasına göre konut fiyatında ortalama %1'lik bir artış meydana getirmektedir. Asansörlü konut fiyatı asansörsüz konut fiyatına göre %8 daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca paralel olarak Daşkıran (2015) çalışmasında asansör faktörünün, konut fiyatlarını %19 artırdığı belirtilmiştir. Kapalı garajı olan konut fiyatları olmayanlara göre ortalama %8'lik bir artış göstermektedir. Yayar ve Gül (2014) yapmış oldukları çalışmada konutun sahip olduğu banyo sayısının artması, garaja sahip olması, asansörünün olması, uydu sistemine sahip olması ve güvenlik sistemine sahip olması konut maliyetlerini artırdığı için konut fiyatlarını da artırdığı belirtilmiştir. Ebeveyn banyosu olan konutlar, olmayan konutlara göre ortalama %12 daha yüksek fiyatlı olduğu görülmüştür. Konutun oda sayısındaki 1 birimlik artış, konut fiyatında ortalama %18'lik bir artış oluşturmaktadır. Çalmaşur ve Aysin (2018) tarafından yapılan çalışmada oda sayısı, banyo sayısı ve otoparkı olması gibi faktörlerin konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği ve binanın yaşı arttıkça fiyatının azaldığı tespit edilmiştir.

Konutun Güneybatı cepheli olması Kuzey cepheli konuta göre, konut fiyatında ortalama %16'lık bir artış meydana getirmektedir.

Modelde değişkenlerin Marjinal etkilerine bakıldığında, Gez mahallesindeki konutlar Hilalkent' teki konutlara göre 88483 TL daha yüksek fiyatlı olduğu görülmüştür. Konut oda sayısındaki 1 birimlik artış konut fiyatının 39746 TL yüksek olma olasılığını artırmaktadır. Isınma sistemi doğalgaz merkezi sistem olan konutlar, doğalgaz bireysel kombi olan konutlara göre 11666 TL daha yüksek fiyata sahip olduğu görülmüştür. Ebeveyn banyosu olan konutlar olmayan konutlara göre 21620 TL daha yüksek fiyatlı olduğu görülmüştür. 21 ve üstü yaş olan konutlar sıfır yaş konutlara göre 39549 TL daha düşük fiyatlı olduğu görülmüştür. Güneybatı cepheli konut fiyatları Kuzey cepheli konut fiyatlarına göre 34035 TL daha yüksek olduğu görülmüştür.

Çalışmada elde edilen bulgular, konut fiyatları ile ilgili (Çiçek ve Hatırlı, 2015; Çalmaşur ve Aysin, 2018; Daşkiran, 2015; Kutlu ve Kutlu, 2019; Yankaya ve Çelik, 2005; Yayar ve Gül, 2014) yapılan çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

4. Sonuç

Konut insanların temel ihtiyaçlarının karşılandığı ekonomik bir mal özelliği taşımaktadır. Konut ihtiyacı her ne kadar vatandaşların kişisel problemi olarak görülse de, bu ihtiyacın giderilmesinde merkezi hükümetler ve yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Bu yönde yeni politikalar geliştirmeleri gerekmektedir. Konut ihtiyacına yönelik sorunlar bugünden yarına çözülecek sorunlar değildir. Bu sorunların temel nedenleri araştırılmalı, çözümü planlanmalı ve bir program dâhilinde yönetilmelidir.

Gayrimenkul sektörü bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de ekonomi için büyük önem arz etmektedir. Konut alım satımları yüksek finansmanla yapılan ürünlerdir. Bu nedenle konut edinimi vatandaş açısından son derece dikkat edilmesi gereken bir konudur. Konut üreticileri ve konut talep edenlerin ihtiyatla davrandığı bir alandır. Ülkenin ekonomik durumu hem konut üreticilerini hem de konut talep edenleri yakından ilgilendirmektedir. Bu yüzden konut piyasası ülkenin içinde bulunduğu ekonomik göstergelerle yakından ilişkilidir.

2008 yılında Amerika’da ortaya çıkan ve kısa sürede çok sayıda ülkeyi etkileyen Mortgage krizi, konut arz ve talebinin, konut fiyatlarının ve konut finansmanında kullanılan kaynakların ülke ekonomileri için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Konut fiyatları ekonomik anlamda birçok kesimi birlikte ilgilendirmektedir. Ürün olarak konut, homojen olmayan mal sınıfları içerisinde yer almaktadır. Konut, cep telefonu ve otomobil gibi ürünlerin fiyat tahminlerinde hedonik fiyat modeli sıklıkla kullanılmaktadır. Bu ürünler kendi kategorilerinde her ne kadar birbirine benzerlik gösterse de özellikleri itibari ile birbirinden farklılık gösterebilmektedir.

Bu çalışmada hedonik fiyat modelinin oluşturulmasında konut fiyatı bağımlı değişken, konuta ait temel faktörler ve bu faktörlere bağlı alt faktörler olmak üzere 29 faktör ise bağımsız değişken kullanılmıştır. Temel bağımsız değişkenler; lokasyon, konutun bulunduğu kat, binanın yaşı, konutun ısıtma sistemi, konutun kapıcısı, asansör, kapalı garaj, ebeveyn banyosu, konutun oda sayısı, binanın ısı yalıtımı, binanın bahçesi ve çocuk parkı, konutun manzarası, kamera sistemidir.

Çalışmada Erzurum ilinde konut fiyatlarına etki eden faktörlerin belirlenmesinde hedonik fiyat modellerinden yarı logaritmik model tercih edilmiştir. Modelin doğrusal modelle karşılaştırılması yapılmıştır. Konutun fiyatına etki eden faktörler lokasyon, konutun bulunduğu kat, binanın yaşı, konutun ısıtma sistemi, asansör, kapalı garaj, ebeveyn banyosu, konutun oda sayısı, binanın ısı yalıtımı, konutun manzarası ve kamera sistemi değişkenleri oluşturulan modeli %73 oranında açıkladığı görülmüştür. Kalan %27’lik kısmın konutlara ait kontrol edilemeyen özellikler ait olduğu ifade edilebilir. Değişkenlerden konutun kapıcısı, binanın bahçesi ve çocuk parkı değişkenleri oluşturulan modelde bağımlı değişkeni istatistiki olarak açıklamamıştır.

Erzurum ilinde lokasyon, konutun ısınma sistemi, kapalı garaj, konutun oda sayısı, binanın yalıtımı, manzarası ve güvenlik kamera sistemleri konut tercihlerinde ön plana çıktığı görülmektedir. Semt olarak ekonomik konutların Hilalkent’ te olduğu dikkati çekmektedir. Mevsim şartları göz önünde bulundurulduğunda konut tercihlerinde

konutun bulunduğu binanın ısı yalıtımının olması, ısınma sisteminin merkezi sistem olması ve kapalı garajının bulunmasının önemli olduğu görölmüştür. Yeni yapılacak konutlarda kapalı garaj yasal zorunluluk haline gelmekle birlikte ikinci el konutlarda da kapalı garajın tercihleri etkileyebileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca ebeveyn banyosu, konutlarda fiyata etki eden önemli özelliklerden birisi olduğu görölmüştür. Çalışmada elde edilen sonuçların konut piyasası ve bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Erzurum ilinde yeni konutların yapımı semtleri cazip hale getirmektedir. Konut talebine uygun olarak konut arzının artması öncelikle inşaat sektörünü ve diğer sektörleri de harekete geçireceği düşünülmektedir.

2021 yılı ve özellikle 2022 yılında Türkiye genelinde konut fiyatlarındaki ciddi artışlar, halkın konut edinimi önünde önemli bir engel olarak görölmektedir. Fiyatların böyle devam etmesi halinde toplumun tüm kesimlerinin konuta sahip olması oldukça zor görünmektedir. Kamu otoritesi tarafından hazine arazilerinin konut üretiminde planlamaya alınarak bir nebze olsun konuttaki yüksek fiyatların önüne geçilebilir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlık süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir. Bu çalışmanın etik kurul izni Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 01.06.2020 tarih E.2000133876 sayılı yazı ve 31 nolu kararı ile alınmıştır. Çalışma etik kurallar çerçevesinde yazarların sorumluluğunda yürütülmüştür.

Yazar Katkıları: Ali MUTİ, çalışmada verilerin toplanması, veri analizi ve raporlama bölümlerine katkı sağlamıştır. Adem DURSUN, çalışmanın literatür bölümündeki bazı kısımlara katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı yaklaşık olarak %70, 2. yazarın katkı oranı ise %30'dur

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Abayhan, A. D. (2009). *Manzara Sahipliliğinin Konut Fiyatına Etkisi: İzmir İli Buca İlçesi Yedigöller Rekreasyon Alanı Çevresine İlişkin Ampirik Çalışma* (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Adeboye, N., Fagoyinbo, I. & Olatayo, T. (2014). Estimation of the effect of multicollinearity on the standard error for regression coefficients. *Journal of Mathematics*, 10(4), 16-20.
- Afşar, A., Yılmazel, Ö. & Yılmazel, S. (2017). Konut Fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik model ile belirlenmesi: Eskişehir örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (37), 195-205.
- Alaraji, K. A. M. H., & Jusan, M. B. M. (2015). Flexible house attributes as perceived by the end-users. *International Journal of Applied Engineering Research*, 10(7), 18313-18324.

- Albayrak, A. S. (2005). Çoklu doğrusal bağlantı halinde en küçük kareler tekniğinin alternatifi yanlı tahmin teknikleri ve bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(1), 105-126.
- Aliefendioğlu, Y. (2011). *Türkiye’de Koruma Alanlarındaki Taşınmazların Kullanımı ve Koruma Statülerinin Taşınmaz Piyasaları ve Değerlerine Etkileri: Muğla İli Örneği*. (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Fen bilimleri enstitüsü.
- Alkan, Y. (2015). *Aktif Yeşil Alanların Konut Fiyatları Üzerine Etkisinin Araştırılması: Mersin İli Yenişehir İlçesi Örneği*. (Doktora Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü.
- Arıkan, F. E. (2008). *Ev Kiralarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Yöntemi İle Belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bai, S.-B., Wang, J., Lü, G.-N., Zhou, P.-G., Hou, S.-S. ve Xu, S.-N. (2010). Gis-Based logistic regression for landslide susceptibility mapping of the zhongxian segment in the three gorges area, China. *Geomorphology*, 115(1-2), 23-31.
- Boyacıgil, O. (2003). *Hedonic Pricing Yönteminin İskenderun Kenti Örneğinde Uygulanması*. (Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Bulut, H., Yüksel, Ö. & İslamoğlu, E. (2015). Samsun İli konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik fiyat modeli ile incelenmesi. *Alphanumeric Journal*, 3(2), 121-130.
- Çalmaşur, G., & Aysin, M. E. (2019). Konut fiyatlarına etki eden faktörlerin hedonik modelle belirlenmesi: TRA1 Alt bölgesi üzerine bir uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (22), 77-92.
- Çetin, A. C. (2021). Türkiye’de konut fiyatlarına etki eden faktörlerin analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 5(1), 1-30.
- Çetin, D. A., & Akpınar, O.(2021). Seferihisar’da konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik model ile belirlenmesi

- araştırması. *İzmir İktisat Dergisi*, 36(1). 43-59. Doi: 10.24988/ije.202136104
- Çetintahra, G. E. & Çubukçu, E. (2011). Çevre estetiğinin konut fiyatlarına etkisi. *İTÜ Dergisi/a*, 10(1).
- Chau, K. W. & Chin, T. (2003). A critical review of literature on the hedonic price model. *International Journal for Housing Science and Its Applications*, 27(2), 145-165.
- Çiçek, U. (2014). *Isparta İlinde Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli İle Analizi*. (Doktora tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçek, U., & Hatırlı, S. (2015). Isparta ilinde konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik fiyat modeli ile analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(13), 98-114.
- Cingöz. (2010). İstanbul'da kapalı site konut fiyatlarının analiz. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 129-139.
- Colwell, P. F. & Dilmore, G. (1999). Who was first? an examination of an early hedonic study. *Land Economics*, 620-626.
- Daşkıran, F. (2015). Denizli kentinde konut talebine etki eden faktörlerin hedonik fiyatlandırma modeli ile tahmin edilmesi. *Journal of International Social Research*, 8(37).
- Dunse, N. & Jones, C. (1998). A hedonic price model of office rents. *Journal of Property Valuation and Investment*, 16(3), 297-312.
- Ellibeş, E., & Görmüş, Ş. (2018). Kocaeli ilinde konut fiyatlarına etki eden faktörlerin yatay kesit analizi ile incelenmesi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 47-56.
- Goodman, A. C. (1978). Hedonic prices, price indices and housing markets. *Journal of Urban Economics*, 5(4), 471-484.
- Greene, W. (2003). *Econometric Analysis*, 5th Edn Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Griliches, Z. (1961). Hedonic price indexes for automobiles: an econometric of quality change. *The Price Statistics of the Federal Government* (ss. 173-196), NBER.

- Gül, D. (2012). *Konut Fiyatlarına Etki Eden Faktörlerin Hedonik Fiyat Modelle Belirlenmesi: Mersin İli Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güler, İ., Başer, U., & Bozoğlu, M. (2019). Rize ili merkez ilçesinde konut fiyatlarının hedonik fiyat modeliyle değerlendirilmesi. *Journal of the Institute of Science and Technology*, 9(4), 2294-2302.
- Güzel, M., Yeşil, P., & Güzel, E. G. (2020). Yapısal ve çevresel faktörlerin konut fiyatlarına etkisi: Ordu kent merkezi örneği. *Akademik Ziraat Dergisi*, 9(1), 63-70.
- Haas, G. C. (1922). A Statistical Analysis of Farm Sales in Blue Earth County, Minnesota, as a Basis for Farm Land Appraisal No. (1693-2016-137481).
- Hepşen, A. (2011). *Finansal Krizlerde Gayrimenkul Finansman Piyasalarının Rolü ve Gayrimenkul Fiyat Endekslerinin Önemi*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- İçellioğlu, C. Ş. (2013). *Gayrimenkul Ekonomisi*. İstanbul: Derin Yayınları.
- İğdeli, A. (2021). Konut fiyatının belirleyicilerinin hedonik fiyat modeliyle analizi: TR71 bölgesi örneği. *Fiscaoeconomia*, 5(2), 611-629.
- Işık, C. (2016). Erzurum ilinde konut fiyatlarının çevresel, yapısal ve sosyal farklılaşması: hedonik fiyatlama örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 23-32.
- Kahveci, M. (2018). *Türkiye’de Konut Fiyatlarının Belirleyenleri: Üç Boyutlu Bir Analiz*. (Doktora tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kain, J. F. ve Quigley, J. M. (1970). Measuring the value of housing quality. *Journal of the American Statistical Association*, 65(330), 532-548.
- Kangallı Uyar, S. G. ve Yayla, N. (2016). Konut fiyatlarının hedonik fiyatlama yaklaşımına göre mekânsal ekonometrik modeller ile

tahmini: İstanbul konut piyasası örneği. *Social Sciences*, 11(4), 326-342.

- Kangallı-Uyar, S. (2015). *Hedonik Fiyat Teorisi Çerçevesinde İstanbul Konut Piyasası Fiyat Dinamiklerinin Parametrik ve Parametrik Olmayan Mekânsal Modeller İle Karşılaştırmalı Analizi*. (Doktora Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, A. (2012). *Türkiye’de Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli İle Belirlenmesi*. (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü.
- Kaylan, V., Yılmaz, İ. & Yanar, M. (2019). Iğdır ilinde süt sığırcılığı işletmelerinde buzağı yetiştirme üzerine bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 22, 169-178.
- Keskin, B. (2008). Hedonic analysis of price in the Istanbul housing market. *International Journal of Strategic Property Management*, 12(2), 125-138.
- Keten, N. D. (2019). *Mekânsal Kantil Regresyon Yaklaşımına Göre Konut Fiyatlarının Modellenmesi: Denizli İli Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kördiş, G., Işık, S. & Mert, M. (2014). Antalya’da konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik fiyat modeli ile tahmin edilmesi. *Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal/Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(28).
- Kutlu, Ş. Ş., & Kutlu, M. (2019). Bandırma’da Konut Fiyatına Etki Eden Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli İle Belirlenmesi. 2. Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu-UBS, 19, 17-19.
- Lancaster, K. J. (1966). A new approach to consumer theory. *Journal of Political Economy*, 74(2), 132-157.

- Li, H., Wei, Y. D., Wu, Y., & Tian, G. (2019). Analyzing housing prices in Shanghai with open data: amenity, accessibility and urban structure. *Cities*, 91, 165-179.
- MacKinnon, J. G., White, H. & Davidson, R. (1983). Tests for model specification in the presence of alternative hypotheses: some further results. *Journal of Econometrics*, 21(1), 53-70.
- Miran, B. (2021). *Uygulamalı Ekonometri*. Bülent Miran.
- Özus, E., & Dökmeci, V. (2010). Dönüşüm yaşanan tarihi alanlarda konut fiyatlarında etkili faktörlerin analizi. *İTÜDERGİSİ/a*, 5(2).
- Palmquist, R. B. (1984). Estimating the demand for the characteristics of housing. *The Review of Economics and Statistics*, 394-404.
- Ridker, R. G. ve Henning, J. A. (1967). The determinants of residential property values with special reference to air pollution. *The Review of Economics and Statistics*, 246-257.
- Rosen, S. (1974). Hedonic prices and implicit markets: product differentiation in pure competition. *Journal of Political Economy*, 82(1), 34-55.
- Selim. (2008). Türkiye’de konut fiyatlarının belirleyicileri: hedonik regresyon modeli. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 65-76.
- Straszheim, M. (1974). Hedonic estimation of housing market prices: a further comment. *The Review of Economics and Statistics*, 404-406.
- Straszheim, M. R. (1973). Estimation of the demand for urban housing services from household interview data. *The Review of Economics and Statistics*, 1-8.
- Üçdoğruk, Ş. (2001). İzmir ilinde emlak fiyatlarına etki eden faktörler-hedonik yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2).
- Uyar, S. G. K., & Keten, N. D. (2020). Konut fiyatlarının mekânsal kantil regresyon yaklaşımına göre modellenmesi: Denizli ili örneği. *Business and Economics Research Journal*, 11(3), 713-734.

- Verbeek, M. (2004). *A Guide to Modern Econometrics*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Wen, H.-Z., Sheng-hua, J. & Xiao-yu, G. (2005). Hedonic price analysis of urban housing: an empirical research on hangzhou, China. *Journal of Zhejiang University-Science A*, 6(8), 907-914.
- Yamane, T. (2010). *Temel Örneklem Yöntemleri*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Yankaya, U. & Çelik, H. M. (2005). İzmir metrosunun konut fiyatları üzerindeki etkilerinin hedonik fiyat yöntemi ile modellenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 61-79.
- Yayar, R. & Karaca, S. S. (2014). Konut fiyatlarına etki eden faktörlerin hedonik modellerle belirlenmesi: TR83 bölgesi örneği. *Ege Academic Review*, 14(4).
- Yayar, R., & Gül, D. (2014). Mersin kent merkezinde konut piyasası fiyatlarının hedonik tahmini. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 87-100.
- Yiyit, M. (2017). *Isparta İlinde Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli İle Belirlenmesi ve Konut Sektöründeki Alt Piyasaların Örtük Sınıf Analizi İle Açığa Çıkarılması*. (Doktora Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Determining The Factors Affecting The Housing Prices With Hedonic Price Model: The Case of Erzurum Province

---

Extended Abstract

Aim: The purpose of this study is to construct a hedonic price model to analyze the factors that affect housing prices in the province of Erzurum. In order to achieve this objective, it is composed of seven districts (Sükrüpaşa, Kayakyolu, Yıldızkent, Yenişehir, Dadaşkent, Hilalkent, and Gez), all of which are connected to the central districts of Erzurum (Aziziye, Palandöken, and Yakutiye), and data were collected for a total of 358 residences located in seven districts. These areas are the places where the most housing is produced in Erzurum, and they were chosen due to the selection of the majority of the city

centre. As a result of the study, it has been found out what a house's features are significant in terms of the housing producers and customers in Erzurum.

Method(s): Hedonic pricing model studies in the literature; It is observed that four different methods are used: Linear Model, Full Logarithmic Model, Linear Logarithmic Model (Dog - Log) and Logarithmic Linear Model (Log - Dog). Utilizing semi-logarithmic functional patterns derived from the Log-Dog and Dog-Log approaches are applied for their applications either separately or together. In the study, the semi-logarithmic model was selected from the hedonic price models in determining the factors affecting housing prices in Erzurum province. The model was compared to the linear model, and it was found that the linear model performed better than the results of the model that was used.

Findings and Discussion: The multicollinearity issue is considered to be one of the most critical challenges in multiple regression analysis. The variance increasing factor (VIF) in multiple regression analyzes is an important indicator of the multicollinearity problem (Adeboye, Fagoyinbo and Olatayo, 2014: 4; Bai et al., 2010: 27). VIF values higher than or equal to 10 ($VIF \geq 10$) indicate a multicollinearity problem (Albayrak, 2005: 110). Table 3 shows that there is no multicollinearity problem in the model and the reliability of the model.

The model's adjusted R^2 was determined to be 0.727. This shows that approximately 73% of the change in housing price is explained by the variables included in the model. In their studies in Eskişehir and Erzurum, respectively, Afşar et al. (2017) and Işık (2015) both achieved R^2 values of 0.84 and 0.89.

According to the model's findings, the district where the house is located is one of the main factors affecting the house price. It can be stated that the prices of residences in the Gez district are 38% higher than those of residences in the Hilalkent district. Looking at the model's results, there is a negative relationship between the building age variable and house prices. Similar to this result, Kutlu and Kutlu (2019), Yankaya and Çelik (2005), and Çiçek and Hatırlı (2015) all claimed in their studies that there is an inverse relationship between the age of the house and its price. The findings obtained in the study are consistent with those of previous research on housing prices (Çiçek

---

and Hatırlı, 2015; Çalmaşur and Aysin, 2018; Daşkiran, 2015; Kutlu and Kutlu, 2019; Yankaya and Çelik, 2005; Yayar and Gül, 2014).

Conclusion: In this study, 29 factors, including the housing price as the dependent variable, the main factors of the housing and the sub-factors related to these factors, were employed in forming the hedonic price model. Basic independent variables include location, the floor of the house, the age of the building, the heating system of the house, the doorman of the house, the elevator, the underground garage, the ensuite bathroom, the number of rooms in the house, the thermal insulation of the building, the garden and playground of the building, the view of the house, the camera system.

It is seen that the location, the heating system of the house, the indoor garage, the number of rooms of the house, the insulation of the building, the view and the security camera systems come to the fore in the housing preferences in Erzurum. It is noteworthy that affordable housing is found in Hilalkent as a district. Considering seasonal conditions, it is essential that the building in which the house is located has thermal insulation, central heating, and a garage.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 381-412
DOI: 10.33399/biibfad.1156476
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info
Geliş/Received: 04.08.2022 Kabul/ Accepted: 28.10.2022

BİREYLERİN HEDONİK VE FAYDACI TÜKETİM EĞİLİMLERİNİN EKONOMİK KAZANIM DÜZEYLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KAMU PERSONELİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA

*The Effect of Individuals Hedonic and Utilitarian Consumption
Tendencies on the Levels of Economic Gain: An Empirical
Application on Public Staff*

Mehmet POLAT*

Öz

Bu çalışma, kamu personelinin hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisinin tespit edilmesini ve tüketici davranışlarının ekonomik kazanımlar üzerindeki etki düzeyini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Iğdır ilinde çalışan kamu personeline anket uygulanmış ve elde edilen veriler, ilk etapta AFA ve DFA kapsamında değerlendirilerek ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilikleri test edilmiştir. Daha sonra veriler, Çoklu Grup Yapısal Eşitlik modeli, bağımsız örneklem için t-testi, One-Way Anova ve Manova analizleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada, hem hedonik hem de faydacı tüketim eğilimlerinin ekonomik kazanım üzerinde önemli derecede anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür. Kamu personelinin ekonomik ve finansal gelişmeleri takip etme sıklıkları ile gelir düzeyleri arttıkça ekonomik kazanım düzeylerinin de arttığı gözlemlenmiştir. Kamu personelinin yaş düzeyi arttıkça faydacı, azaldıkça da hedonik tüketim eğilimlerin arttığı; diğer yandan erkeklerde faydacı, bayanlarda ise hedonik tüketim eğilimlerin daha ağır bastığı tespit edilmiştir. Ayrıca kamu personelinin kredi kartı kullanım oranları ile hedonik alt boyut düzeylerinin arasında pozitif ve doğru

* Dr., Iğdır Üniversitesi, Tuzluca MYO, mehmetpolat@igdir.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6930-1499>.

orantılı bir ilişkinin olduğu, yani kredi kartı kullanım oranları arttıkça hedonik alt boyut düzeylerinin de arttığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hedonik tüketim, faydacı tüketim, ekonomik kazanım, çoklu grup yapısal eşitlik modeli.

JEL Kodları: D11; D12; M31.

Abstract

This study aims to determine the effect of hedonic and utilitarian consumption tendencies of public staff on consumer behavior and to determine the level of impact of consumer behavior on economic gains. For this purpose, a survey was applied to the public personnel working in the province of Iğdır. The data obtained from the surveys were evaluated within the scope of EFA and CFA in the first place, and the reliability and validity of the scales were tested. The data were then evaluated using The Multiple-Group Structural Equation model, Independent Samples T-Test, One-Way Anova and Manova. In the study, it was seen that both hedonic and utilitarian consumption trends had a significant effect on economic gain. It has been observed that as the frequency of following economic and financial developments and the income levels of public staff increase, the level of economic gain also increases. Furthermore, it has been observed that utilitarian consumption tendencies increase as the age level of public staff increases and hedonic consumption tendencies increase as the age level decreases. On the other hand, it was determined that utilitarian consumption trends in men and hedonic consumption trends in women outweighed. In addition, it was concluded that there is a positive and directly proportional relationship between the credit card usage rates of public staff and the hedonic sub-dimension levels; that is, the hedonic sub-dimension levels increase as the credit card usage rates increase.

Keywords: Hedonic consumption, utilitarian consumption, economic gain, multiple-group structural equation model.

JEL Codes: D11; D12; M31.

1. Giriş

İnsanlar, kendilerinin ve sorumlu oldukları kişilerin hayatlarını idame ettirmek ve mutlu bir hayat yaşamak için mal ve hizmet satın alır ve tüketimde bulunurlar (Jisana, 2014: 34; Açıklın ve Yaşar, 2017: 571). Tüketim, insanların varlığını sürdürebilmesi için sosyal ve

biyolojik yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanların hangi mal veya hizmeti satın alacağı, nasıl bir tüketici davranışı sergileyeceği, birçok faktöre bağlıdır. Geçmişten günümüze özellikle iktisat ve pazarlama başta olmak üzere sosyoloji, psikoloji, felsefe ve antropoloji bilim dalları, insanların tüketici davranışlarını incelemekte ve araştırmaktadır (Migone, 2004: 1; Koç, 2016; Polat, 2021). Yapılan bilimsel araştırmalarda, bireylerin sınırlı rasyonel olduğu ve tüketici davranışlarının satın alma öncesinden başlayan ve sonrasına kadar devam eden bir süreçte, içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle şekillendiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu araştırmalar neticesinde insanların tüketici davranışlarını etkileyen birçok faktörün olduğu, ancak iki temel faktörün ön plana çıktığı görülmüştür. Bu faktörler, hedonik ve rasyonel (faydacı) tüketim eğilimleridir (Ahtolla, 1985:7-9; Dhar ve Wertenbroch, 2000: 60-61; Açıkalin ve Yaşar, 2017:571; Voss vd., 2003:310; Babaoğul vd., 2016).

Hedonik tüketim, bireylerin satın alma davranışlarında duygulardan ziyade duygularla hareket etme eğilimi gösterdiği bir durumdur (Sloot, 2005:22; Arslan, 2016: 275). Faydacı tüketim ise bireylerin satın alma davranışlarında rasyonel hareket ederek sadece ihtiyacı olan mal ve hizmetlerle ilgilenme durumudur (Babin vd., 1994: 650). Daha da açmak gerekirse hedonik tüketim, bireylerin tüketim yapmayı düşünmesinin tüketim yapmasından daha önemli olduğu, bir ürüne ulaştığında hazzın kaybolduğu ve yeni arayışlar içerisine girdiği bir eğilimdir (Yanıklar, 2006: 33; Özcan, 2007: 53; Okutan vd., 2013: 121; Demirci Orel ve Kaçmaz, 2019: 278). Faydacı tüketim ise bireylerin alışveriş planlarını en etkili ve verimli bir şekilde temel ihtiyaçları çerçevesinde görme eğilimidir (Babin vd., 2007: 901).

Satın alma davranışı, sadece ihtiyaçların değil aynı zamanda zevk, istek ve eğlencenin de belirleyici olduğu bir karar alma sürecidir (Köker ve Maden, 2012: 99; Açıkalin ve Yaşar, 2017: 570). Bu karar alma sürecinde, insanların faydacı ve hedonik tüketim eğilimlerinin karşısına bütçe ve borçlanma kısıtı çıkmaktadır. Bireyler, bütçe ve borçlanma kısıtı altında ekonomik kararlar alırlar. Ekonomik kararlar, bireylerin hem mevcut durumunu hem de geleceğini etkilemektedir. Bu ekonomik kararlar, sahip oldukları gelirini ne oranda tasarruf edeceği, nereden ve nasıl borçlanacağı, gelirini ve borçlandığı

sermayeyi ne oranda harcayacağı, harcayacağı bütçesini zevk, istek ve ihtiyaçlar bağlamında nasıl kullanacağı, geleceği için nasıl ve ne kadar yatırım yapacağı şeklinde sıralanabilir (Moore, 2003: 9-10; Widdowson ve Hailwood, 2007: 38). İşte bireyler, hayatları boyunca bu ekonomik kararları alırken hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerine göre satın alma davranışı sergilerler.

Bireylerin tüketici davranışlarını etkileyen faktörler, tüketici profili ve kitlesine göre değişebilir. Bu çalışmada, eğitim düzeyi yüksek ve gelir düzeyi sabit olan kamu personelinin tüketici davranışları değerlendirilmiştir. Bu bağlamda kamu personelinin satın alma davranışları, hedonik ve faydacı tüketim eğilimleri bağlamında ele alınmıştır. Ayrıca hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin ekonomik kazanç üzerindeki etkisi de test edilmiştir. Bu çerçevede çalışmada, aşağıda sıralanan amaçlara ulaşması hedeflenmiştir:

- i) Kamu personelinin hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerini tespit etmek.
- ii) Kamu personelinin hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin ekonomik kazanç düzeyi üzerindeki etkisini belirlemek.
- iii) Kamu personelinin hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin demografik ve ekonomik göstergelere göre anlamlı bir farklılığa sahip olup olmadığını tespit etmek.

Çalışmada, öncelikle hedonik ve faydacı tüketim eğilimleri bağlamında tüketici davranışlarını ele alan yerli ve yabancı çalışmaların literatür özetine yer verilmiştir. Çalışmanın ilerleyen aşamasında, çalışmanın metodolojisi açıklanarak anketlerden elde edilen veriler, AFA ve DFA kapsamında değerlendirilerek ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilikleri test edilmiştir. Daha sonra veriler, Çoklu Grup Yapısal Eşitlik modeli, bağımsız örneklem için t-testi, One-Way Anova ve Manova analizleri kullanılarak değerlendirilmiş ve bulgulara yer verilmiştir.

2. Literatür

Bireylerin, mal ve hizmetlere karşı eğilimlerinin oluşması ve satın alma davranışlarının olgunlaşması karmaşık bir durumdur. Yapılan birçok araştırmada, tüketici davranışlarının anlaşılmasında faydacı ya

da rasyonel bakış açısının yeterli olmayacağı, aynı zamanda günümüz tüketici davranışlarının araştırılması için hedonik bakış açısına da ihtiyaç olacağı dile getirilmiştir (Mathews vd., 2009: 3). Batra ve Ahtola (1990), bazı mal ve hizmetlerin tercih edilmesinde hedonik, bazılarında ise faydacı faktörlerin belirleyici olduğunu; diğer yandan bazı mal ve hizmet tercihlerinde ise hem hedonik hem de faydacı faktörlerin etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca Williams (1995) çalışmasında, hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerin yanında bireylerin satın alma davranışlarının sosyal sınıf, cinsiyet ve gelir düzeyi gibi faktörlere bağlı olarak da farklılık gösterdiğini dile getirmiştir. Söz konusu bu çalışmalar minvalinde yapılan ulusal ve uluslararası çalışmaların bir kısmının özeti aşağıda verilmiştir:

Açıkalin ve Yaşar (2017) çalışmalarında, gelir düzeyi düşük olan grupların daha rasyonel davrandığı sonucunu elde etmişlerdir. Diğer yandan benzer olarak Külter Demirgüneş (2016) çalışmasında, gelir düzeyi yüksek olan tüketicilerin hedonik değer algılarının gelir düzeyi düşük olanlardan daha yüksek seviyede olduğu ve gelir düzeyi yüksek olanların faydacı değer algılarında ise diğer gelir gruplarına göre daha düşük seviyede olduğu sonucuna varılmıştır.

Chang vd. (2005) yaptıkları çalışmada, üniversite öğrencilerinin kıyafet tercihleri ve tatmin düzeyleri üzerinde durmuşlardır. Çalışmada, hedonik meyillerin bayan öğrencilerin kıyafet alışverişleri tatmini üzerinde önemli bir aracı etkisinin olduğu, ancak erkeklerde bu etkinin görülmediği gözlemlenmiştir. Ayrıca çalışmada, erkeklerin tatmininde hedonik eğilimlerden ziyade faydacı eğilimlerin etkili olduğu görülmüştür. Benzer olarak Yang ve Lee (2010), Külter Demirgüneş (2016), Açıkalin ve Yaşar (2017), Özdemir ve Yaman (2007), Çakır ve Çakmak (2012) ve Fettahlıoğlu vd. (2014) yaptıkları çalışmada da erkeklerde faydacı, bayanlarda ise hedonik eğilimlerin satın alma davranışlarında daha belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır.

Bireylerin sosyal ağ ve elektronik ticaret kullanımı üzerinde yapılan araştırmalarda önemli sonuçlar elde edilmiştir. Babin (1994), Carpenter ve Fairhurst (2005), Carpenter (2008) ve Ernst vd. (2013) yaptıkları çalışmalarda, bireylerin sosyal ağ siteleri kullanımında hem

hedonik hem de faydacı değerlerle motive oldukları sonucuna varılmıştır. Şahin ve Fırat (2018) çalışmasında, sosyal medyanın %34 oranında hedonik tüketimi önemli bir derecede etkilediği görülmüştür. Yine aynı çalışmada, bireylerin sosyal medya takip etme oranları arttıkça hedonik meyillerinin daha da arttığı ifade edilmiştir. Yapılan bazı bilimsel çalışmalarda, bireylerin elektronik alışverişteki tüketici davranışlarının geleneksel alışverişe benzemekle birlikte bazı farklılıklara sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışmalarda, hedonik ve faydacı meyillerin elektronik ticarete de geçerli olduğu; bireylerin yalnızlıklarını ve sıkıntılarını hafifletmek, fantezilerini gerçekleştirmek ve günlük yaşamdan sıyrılmak gibi çeşitli nedenlerden dolayı elektronik ticarete yönlendiği de gözlemlenmiştir. Ayrıca hedonik meyilleri ağır basan tüketicilerin elektronik alışveriş yapma niyetlerinin giderek arttığı ve özellikle plansız alışveriş yapmaya daha da meyilli hale geldikleri tespit edilmiştir (Koufaris, Kambil ve Lababera, 2001: 119; Liebermann ve Stashevsky, 2009: 321).

Türk (2018) çalışmasında, hedonik duyuları ağır basan tüketicilerin faydacı duyuları ağır basan tüketicilere nispeten daha fazla plansız satın alma davranışı sergilediğini ifade etmiştir. Ayrıca Park vd. (2006) çalışmalarında, hedonik tüketim eğiliminin bireylerde moda dayalı plansız satın alma davranışını tetiklediğini ve bu durumun mağaza tasarımı, ürün teşhirleri, paket tasarımı ve satış gibi stratejilerde kullanımının müşterilerin duygularını olumlu etkileyeceğini dile getirmişlerdir. Arnold ve Reynolds (2003), mağazalarda farklı müşteri grupları için farklı hedonik motivasyonların kullanılarak mağaza atmosferinin ayarlanmasının gerektiğini ifade etmişlerdir. Köroğlu ve yıldız (2019), müşteri kitlesi hedonik değer odaklı olan işletmelerin kaliteye önem vererek ve kampanyalar düzenleyerek; müşteri kitlesi faydacı değer odaklı olan işletmelerin ise alışverişini müşterilere daha eğlenceli hale getirerek daha fazla müşteri çekeceğini dile getirmişlerdir.

Genel olarak bakıldığında bazı çalışmalarda (Bloch ve Richins, 1983; MacInnis ve Price, 1987; Overby ve Lee, 2006), bireylerde hedonik değer olarak keyif, neşe, heyecan, uyarılma, kaçış, macera ve fantezi duyguların ağır bastığı; ayrıca bireylerin başka birileri için yaptığı alışverişlerden keyiflenmesinin de hedonik değer ifade ettiği ortaya

atılmıştır. Diğer yandan bazı çalışmalarda (Hirschman ve Holbrook, 1982; Sheth vd., 1991; Babin vd., 1994; Pura, 2005; Creusen ve Schoormans, 2005; Ryu vd., 2010), faydacı değer olarak bireylerin önceden planlamış oldukları bir alışverişin peşinde koşması, amaç merkezli, verimli ve rasyonel hareket etmesi, ürünün kalitesini, performansını, maliyetini ve işlevselliğini ele alması, fiyat bilgisi, dayanıklılık, güvenlik ve zaman kazanımı gözetmesi gibi kriterler sıralanmıştır.

Literatürdeki araştırmalara bir bütün olarak bakıldığında bireylerin tüketici davranışlarının oluşmasında hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerin etkili olduğu ve bu eğilimlerin de birçok faktörden hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkilendiği görülmektedir. Söz konusu bu çalışmada da kamu personelinin hem hedonik ve faydacı tüketim eğilimleri hem de demografik ve ekonomik göstergelerin bu eğilimler üzerindeki etkileri incelenmiştir.

3. Metodoloji

Bu çalışmada, kamu personelinin hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisinin tespit edilmesi ve tüketici davranışlarının ekonomik kazanımlar üzerindeki etki düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin alt gruplarının demografik ve ekonomik göstergelere göre anlamlı bir farklılığa sahip olup olmadığının tespit edilmesi de amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Iğdır ilinde çalışan kamu personeli, ana kütle olarak seçilmiş ve örneklem kümesi olarak da 400 denek belirlenmiştir.

Diğer yandan çalışmanın anketinde kullanılmak üzere Babin vd. (1994), Arnold ve Reynolds (2003), Açıklın ve Yaşar (2017), Coşkun ve Marangoz (2019)'un daha önce geliştirmiş ve kullanmış oldukları hedonik ve faydacı tüketim ölçeklerinden 7'şer maddelik hedonik ve faydacı likert ölçeği türetilmiş ve ayrıca 6 maddelik ekonomik kazanç likert ölçeği de bu çalışma kapsamında geliştirilmiştir. Daha sonra çalışmanın anketine, 12 sorudan oluşan demografik ve ekonomik göstergelerle ilgili sorular eklenerek 5 Ocak-6 Mayıs 2022 tarihleri

arasında anket formu uygulanmıştır¹. Elde edilen sonuçlar, SPSS 21.0 ve AMOS 21.0 paket programlarında analiz edilmiştir.

Anketlerden elde edilen veriler, ilk aşamada hedonik, faydacı ve ekonomik kazanç ölçeklerinin uyumluluğu, güvenilirliği ve geçerliliğini test etmek için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) kapsamında test edilmiştir. Daha sonra uyumluluğu, güvenilirliği ve geçerliliği ispatlanan hedonik, faydacı ve ekonomik kazanç ölçekleri ve kamu personelinin demografik ve ekonomik durumlarını ölçen sorulardan elde edilen veriler, bağımsız örneklem için t testi, tek-faktörlü varyans analizi, Manova ve Çoklu Grup Yapısal Eşitlik modeli kullanılarak değerlendirilmiştir.

Ölçeklerin geliştirilmesi ve herhangi bir çalışmaya uyarlanabilmesi için AFA ve DFA tekniklerine genellikle başvurulmaktadır. Eğer ilgili ölçekte yer alan maddeler arasında tespit edilmiş bir ilişki varsa AFA'ya başvurulur; eğer test edilmiş bir ilişki, belirlenmiş faktör veya faktörler varsa ve bu faktörlerin altında toplanmış maddeler yer alıyorsa DFA yapılması tavsiye edilir (Bandalos ve Finney, 2010; Büyüköztürk, 2002; Kline, 2011; Orçan; 2018). DFA, ölçek geliştirme ve uyarlamada AFA'nın bir devamıdır (Erkorkmaz vd., 2013). AFA, sosyal bilimlerde çok yaygın kullanılan bir yöntem olmasına rağmen sonuç raporları niteliği bakımından son dönemde bazı endişeler barındırdığı dile getirilmektedir (Fabrigar vd., 1999; Henson ve Robert, 2006; Karaman vd., 2017). Bu bilgiler ışığında çalışmada kullanılan ölçeğin daha verimli olması için hem AFA hem de DFA yapılması kararlaştırılmış ve ilk aşamada AFA yapılmıştır.

Çalışmada kullanılacak veri kümesinin faktör analizi yapılması için gerekli şartları sağlayıp sağlamadığının test edilmesi için ilk olarak korelasyon matrisinin oluşturulması, Barlett ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Testlerinin sınanması büyük önem arz etmektedir (Eşmekaya, 2019: 27). Bu çerçevede AFA kapsamında ilk etapta hedonik ölçeğe ait korelasyon kat sayıları incelenmiş ve ölçekte yer alan bütün maddelerin korelasyon değerleri 0,30'dan büyük olduğu

---

¹ Bu çalışmanın Etik Kurulu İzni, Iğdır Üniversitesi'nden (12/04/2022 tarih ve E-37077861-200-65157 sayılı) alınmıştır.

gözlemlenmiştir². Bartlett's Test 'ine ilişkin sonuçlar ($X^2 = 689.699 / 0.000$), korelasyon matrisinin istatistiki bakımından anlamlı olduğunu göstermiştir. Ayrıca faktör analizinde KMO değeri 0.812 çıkararak veri kümesinin analiz yapmak için çok iyi bir sonuç verdiği gözlemlenmiştir³. Diğer yandan elde edilen Anti-image matrisinde bütün ifadelerin çapraz ilişki katsayılarının 0.50'den yüksek olduğu görülmüştür.

AFA sonucunda hedonik tüketim ölçeği için iki faktör elde edilmiştir. Bu faktörlerden birincisi % 32.987, ikincisi ise % 32.156 açıklanan varyans değeri alırken ölçek, kümülatif olarak da % 65.142 açıklanan varyans değeri almıştır. Diğer yandan hedonik tüketim ölçeği için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda birinci faktör 0.766, ikinci faktör ise 0.682 Cronbach's Alpha değeri almıştır. Böylece güvenilirlik analizi sonucunda iki faktörün oldukça güvenilir olduğu ve bu faktörler altında yer alan maddeler arasında negatif ya da düşük bir korelasyonun olmadığı görülmüştür.

---

²AFA ve DFA çerçevesinde yapılan değerlendirme sonucunda kriterlere uyum sağlamadığı için her ölçekten de 1'er madde elenmiştir.

³ KMO değeri 0 ile 1 arasında değer alabilmektedir. KMO değeri 0.5-0.7 arasında normal, 0.7-0.8 arasında iyi, 0.8-0.9 arasında çok iyi ve 0.9'un üzerinde ise mükemmel olarak yorumlanmaktadır (Field, 2005; Sharma, 1996).

Tablo 1: Hedonik Tüketim Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi

Hedonik Adaptasyon	Ort.	S.S.	F₁	F₂
<i>HT₃</i> : Satın aldığım malların moda ya uygun olması benim için önemlidir.	2.42	1.28	0.870	
<i>HT₂</i> : Hoşuma giden bir ürün olduğunda bütçemi zorlasa bile satın alırım.	2.54	1.12	0.790	
<i>HT₄</i> : Alışveriş yaptığımda büyük haz duyarım.	2.80	1.16	0.671	
Hedonik Etki				
<i>HT₅</i> : Online alışveriş sitelerinde gezerken zamanın nasıl geçtiğini anlamam.	2.66	1.22		0.806
<i>HT₁</i> : Alışverişe çıktığımda aradığım malı bulamadığım zaman kendimi kötü hissederim.	2.94	1.12		0.746
<i>HT₆</i> : Reklamlarda, çevremde veya sosyal medyada gördüğüm ürünleri deneyimlemek (görmek, incelemek, satın almak) için alışverişe çıkarım	2.38	1.16		0.681
Açıklanan Varyans (%)			32.987	32.156
Kümülatif Açıklanan Varyans (%)			32.987	65.142
Cronbach's Alpha Kat Sayıları			.766	.682
Ölçeğin Toplam Cronbach's Alpha Kat Sayısı			0.805	
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği			0.812	
Determinant			0.175	
Bartlett's Test	Chi-Square / df/ p		689.699 / 15 / 0.000	

Tablo 2'de faydacı tüketim ölçeğine ilişkin AFA verileri verilmiştir. Bartlett's Test 'ine ilişkin sonuçlar ($X^2 = 807.80 / 0.000$), korelasyon matrisinin istatistiki bakımından anlamlı olduğunu göstermiştir. Ayrıca faktör analizinde KMO değeri 0.866 çıkararak veri kümesinin analiz yapmak için çok iyi bir sonuç verdiği gözlemlenmiştir. Diğer yandan bu ölçek için elde edilen Anti-image matrisinde bütün ifadelerin çapraz ilişki katsayılarınının 0.50'den yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 2: Faydacı Tüketim Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi

Kontrol Odaklılık	Ort.	S.S.	F₁	F₂
RA₁: Alışveriş yaparken zaman ve para tasarrufu yapmak benim için önemlidir	3.88	1.13	0.783	
RA₂: İhtiyacım olan şeylerin en düşük fiyatlısına ulaşmak benim için önemlidir	3.82	1.00	0.855	
RA₃: İhtiyacım olan malları fiyat-kalite dengesi en uygun olan yerden satın almak benim için önemlidir.	3.87	1.04	0.620	
Hedef Odaklılık				
RA₄: Alışveriş sırasında, sadece satın almak için çıktığım ürün/ürünlerle ilgilenirim.	3.64	1.01		0.817
RA₅: Alışveriş tercihlerimde maddi durumum yeterli olsa bile mantıklı seçimler yapmaya çalışırım.	3.60	1.05		0.733
RA₆: İhtiyacım olan şeyleri genellikle indirim ve kampanya dönemlerinde satın alırım.	3.54	1.14		0.708
Açıklanan Varyans (%)			35.199	32.321
Kümülatif Açıklanan Varyans (%)			35.199	67.520
Cronbach's Alpha Kat Sayıları			.739	.782
Ölçeğin Toplam Cronbach's Alpha Kat Sayısı			0.793	
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği			0.866	
Determinant			0.130	
Bartlett's Test	Chi-Square / df/ p		807.800/ 15/ 0.000	

Faydacı tüketim ölçeği için iki faktör elde edilmiştir. Birinci faktör % 35.199, ikinci faktör ise % 32.32 açıklanan varyans değeri alırken ölçek, kümülatif olarak % 67.520 açıklanan varyans değeri almıştır. Diğer yandan faydacı tüketim ölçeği için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda birinci faktör 0.739, ikinci faktör ise 0.866 Cronbach's Alpha değeri almıştır. Böylece güvenilirlik analizi sonucunda birinci faktörün oldukça güvenilir, ikinci faktörün ise yüksek derecede güvenilir olduğu ve bu faktörler altında yer alan maddeler arasında negatif ya da düşük bir korelasyonun olmadığı görülmüştür.

Tablo 3'de ekonomik kazanç ölçeğine ilişkin AFA değerleri verilmiştir. Bartlett's Test 'ine ilişkin sonuçlar ($X^2 = 1043.97 / 0.000$), korelasyon matrisinin istatistiki bakımından anlamlı olduğunu göstermiştir. Ayrıca faktör analizinde KMO değeri 0.823 çıkararak veri kümesinin analiz yapmak için çok iyi bir sonuç verdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca ekonomik kazanç ölçeğinin % 67.056 açıklanan varyans ve 0.874 Cronbach's Alpha değeri aldığı görülmüştür. Böylece ölçeğin yeterli düzeyde açıklanan varyans

değerine sahip olduğu ve ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu görülmüştür.

Tablo 3: Ekonomik Kazanç Tüketim Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi

Ekonomik Kazanç	Ort.	S.S.	F ₁
EK ₂ : Meslek hayatıma başladığım günden bu güne hayat koşullarım daha da iyileşti	3.28	1.17	.884
EK ₃ : Meslek hayatıma başladığım günden bu güne tatil yapma ve sosyo-kültürel aktivitelere katılma oranım daha da artı.	2.92	1.20	.834
EK ₄ : Meslek hayatıma başladığım günden bu güne sağlıklı bir yaşam için ayırdığım bütçem daha da artı.	2.97	1.20	.829
EK ₁ : Meslek hayatıma başladığım günden bu güne servetim (menkul ve gayrimenkul) artı	2.98	1.31	.773
EK ₅ : Meslek hayatıma başladığım günden bu güne lüks tüketim miktarım daha da artı	2.86	1.25	.769
Açıklanan Varyans (%)		67.056	
Ölçeğin Toplam Cronbach's Alpha Kat Sayısı		.874	
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği		.823	
Determinant		.072	
Bartlett's Test	Chi-Square / df/ p	1043.977/ 10/ 0.000	

Faktör analizinin ikinci aşamasında DFA yapılmıştır. DFA, AFA ile belirlenen faktörler arasında ve bu faktörler altında yer alan gözlenen değişkenlerin ilgili faktörler arasındaki ilişki düzeyinin ne olduğunu ve bu ilişkinin standartlara uygun olup olmadığını, faktörlerin birbirinden bağımsız olup olmadığını ve elde edilen faktörlerin modeli açıklamakta yeterli olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır (Özdamar, 2004:621; Erkorkmaz vd., 2013: 211).

Tablo 4: Hedonik, Faydacı ve Ekonomik Kazanç Ölçeğine İlişkin Uyum İndeksleri

Model Uyum Kriterleri	İyi Uyum Değerleri	Hedonik Tüketim Ölç.	Faydacı Tüketim Ölç.	Ekonomik Kazanç Ölç.
$X^2/d.f.$	0<...≤2,00	1.709	1.999	9.203*
GFI	0.95≤...<1	0.992	0.987	0.982
AGFI	0.90≤...<1	0.972	0.965	0.867
NFI	0.95≤...<1	0.985	0.980	0.982
CFI	0.95≤...<1	0.994	0.990	0.984
RMSEA	0.00<...≤0,05	0.42	0.050	0.143*
SRMR	0.00<...≤0,05	0.021	0.022	0.023

*Bu iki uyum indeks değeri bağlamında ilgili ölçek uyum sağlayamamıştır.

Tablo 4'te yer alan hedonik, faydacı ve ekonomik kazanç ölççeklerin model için uyumlu olup olmadığının test edilmesi için referans alınan uyum indeksleri ve kabul edilebilir değerlere bakıldığında hedonik ve faydacı tüketim ölçeğinin birincil düzey çok faktörlü, ekonomik kazanç ölçeğinin ise de birincil düzey tek faktörlü model için uyumlu olduğu gözlemlenmiştir.

4. Bulgular

Çalışmanın analiz kısmında, ilk etapta güvenilirliği ve uygulanabilirliği ispatlanan hedonik, faydacı ve ekonomik kazanç ölçekleri çoklu grup yapısal eşitlik modelleri bağlamında değerlendirilmiştir. Bu modellerde ekonomik kazanç bağımlı, hedonik ve rasyonel tüketim ise bağımsız değişken olarak tasarlanmıştır. Ayrıca çoklu yapısal eşitlik modellerinde grup değişkeni olarak cinsiyet kullanılmıştır. Tablo 5'te çoklu yapısal eşitlik modellerine ilişkin uyum indeksleri verilmiştir. Bu verilere bakıldığında çalışmaya ilişkin elde edilen bütün uyum indekslerinin istatikselsel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Yani, araştırma kapsamında belirlenen modellerin, eldeki veri seti ile uyum sağladığı ve modellerin doğrulandığı tespit edilmiştir.

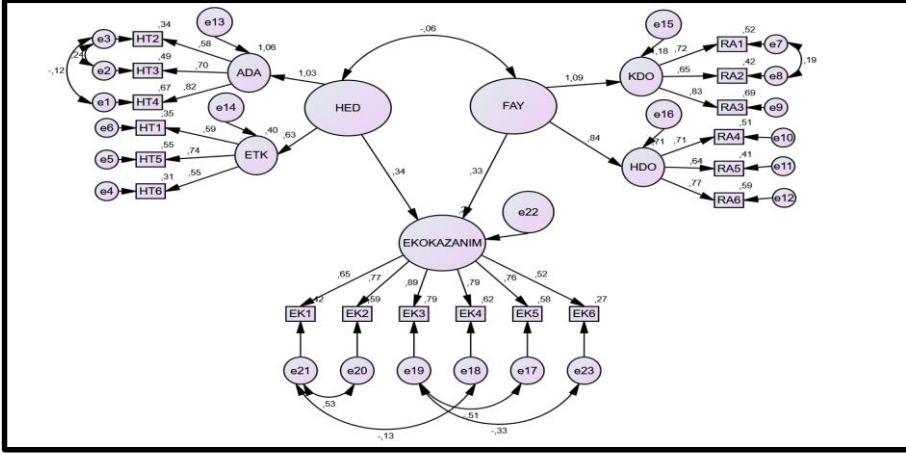
Tablo 5: Çoklu Grup Yapısal Eşitlik Modellerine Ait Uyum İyiliği Değerleri

<i>Model Uyum Kriterleri</i>	<i>Mükemmel Uyum</i>	<i>Sonuç</i>	<i>Yorum</i>
$X^2/d.f.$	$0 < \dots \leq 2,00$	2.625	Kabul edilebilir
GFI	$0.95 \leq \dots < 1$	0.925	Kabul edilebilir
AGFI	$0.90 \leq \dots < 1$	0.895	Kabul edilebilir
NFI	$0.95 \leq \dots < 1$	0.900	Kabul edilebilir
CFI	$0.95 \leq \dots < 1$	0.935	Kabul edilebilir
RMSEA	$0.00 < \dots \leq 0,05$	0.062	Kabul edilebilir
SRMR	$0.00 < \dots \leq 0,05$	0.063	Kabul edilebilir

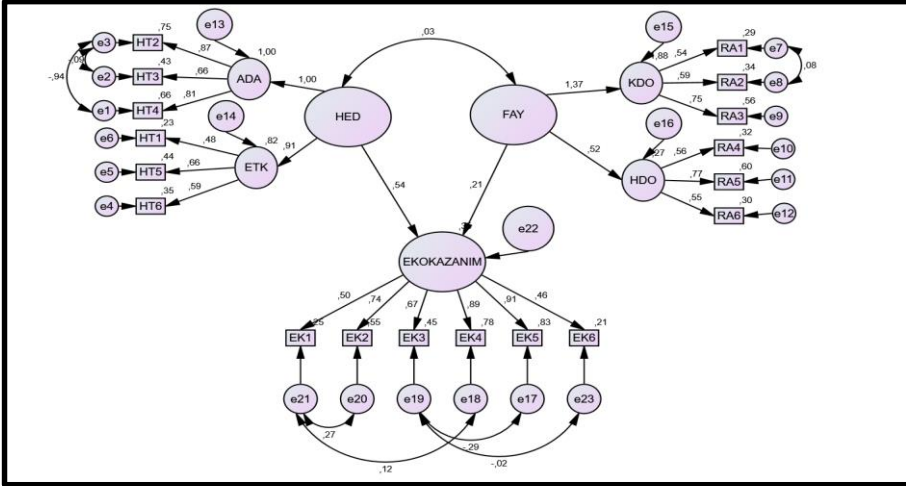
Şekil 1 ve 2'de cinsiyet grubu bağlamında hedonik ve rasyonel tüketim değişkenlerinin ekonomik kazanç değişkenine üzerindeki etkisini test etmek için uyum ve modifikasyon indeksleri göz önüne alınarak yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan yapısal eşitlik modelleri verilmiştir. Bu modellere bakıldığında, hedonik ve rasyonel bağımsız değişkenin altında ikişer faktör yer almakta ve bu faktörlerin altında ise üçer madde bulunmaktadır. Bu maddelerin hem

standartlaştırılmış hem de standartlaştırılmamış yol (ya da regresyon) kat sayılarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve yol kat sayı değerlerinin de genel olarak 0.5'in üstünde olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Birinci Grup (Erkek) Değişkenine Göre Çoklu Yapısal Eşitlik Modeli

Şekil 2: İkinci Grup (Kadın) Değişkenine Göre Çoklu Yapısal Eşitlik Modeli

Tablo 6'da çoklu grup yapısal eşitlik modellerinin sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlar bağlamında bakıldığında erkek grup yapısal eşitlik modelinde, hedonik tüketimin ekonomik kazanımı % 84 oranında açıkladığı ve ekonomik kazanım üzerinde 0.33 oranında anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Diğer yandan

faydacı tüketimin ekonomik kazanımı % 80 oranında açıkladığı ve ekonomik kazanım üzerinde 0.34 oranında anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 6: Çoklu Grup Yapısal Eşitlik Modellerinin Sonuçları

	<i>Değişkenler Arası Etkileşim</i>	<i>Sd. Ed. Regr. Kat Say (β_1)</i>	<i>R²</i>	<i>p</i>	<i>Kabul/Red</i>
Erkek	Hedonik Tük.<--- Ekonomik Kaz.	0.33	0.84	0.003	Kabul
	Rasyonel Tük.<--- Ekonomik Kaz.	0.34	0.80	0.000	Kabul
Kadın	Hedonik Tük.<--- Ekonomik Kaz.	0.56	0.87	0.000	Kabul
	Rasyonel Tük.<--- Ekonomik Kaz.	0.19	0.70	0.000	Kabul

Kadın grup yapısal eşitlik modelinde ise hedonik tüketimin ekonomik kazanımı %87 oranında açıkladığı ve ekonomik kazanım üzerinde 0.56 oranında anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca faydacı tüketimin ekonomik kazanımı %70 oranında açıkladığı ve ekonomik kazanım üzerinde 0.19 oranında anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Analizin ikinci aşamasında, katılımcıların hedonik ve faydacı tüketim alt boyutları ile ekonomik kazanım boyutun demografik ve ekonomik göstergelere göre anlamlı bir farklılığa sahip olup olmadığı % 5 anlamlılık düzeyine göre test edilmiştir. İlk olarak hedonik tüketimin birinci alt boyutu olan hedef adaptasyona bakılmıştır. Tablo 7'deki verilere bakıldığında hedonik tüketim alt grubu hedef adaptasyonun cinsiyet ve kredi kartı kullanma durumu bakımından anlamlı bir farklılığa sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Tablo 7 incelendiğinde bayanların hedef adaptasyon boyutlarının, erkeklere göre daha yüksek olduğu ve genel olarak kredi kartı kullanım oranı arttıkça hedef adaptasyon boyutlarının arttığı gözlemlenmektedir. Diğer yandan 0.10 anlam düzeyine göre yaş değişkeni bakımından da anlamlı bir farklılığın olduğu, yani genel olarak yaş düzeyi azaldıkça hedef adaptasyonun azaldığı da görülmektedir.

Tablo 7: Hedonik Tüketim Alt Boyutu Hedef Adaptasyonunun Demografik ve Ekonomik Göstergelere Göre Dağılımı

	Gruplar	N	Ort.	s.s.	F	p
<i>Yaş</i>	< 30	84	2.80	1.02	2.176	0.090
	31-40	193	2.50	.97		
	41-50	102	2.61	.94		
	>40	21	2.41	.99		
<i>Tecrübe</i>	10 yıldan az	206	2.61	.97	0.796	0.497
	11-20 yıl	123	2.59	1.01		
	21-30 yıl	61	2.43	.89		
	31 yıldan fazla	10	2.83	1.29		
<i>Cinsiyet</i>	Erkek	292	2.44	.93	24.883	0.000
	Kadın	108	2.98	1.01		
	Hiç bakmam	21	3.04	1.04		
<i>Ekonomik İlgi Düzeyi</i>	Çok nadir bakırım	37	2.50	1.07	2.012	0.112
	Ara sıra bakırım	140	2.63	.96		
	Genellikle bakırım	202	2.52	.96		
<i>Gelir</i>	7.500 ₺'den az	71	2.51	1.07	0.988	0.373
	7.501-15.000 ₺	277	2.63	.956		
	15.000 ₺'den fazla	52	2.45	1.02		
	% 0	128	2.63	1.02		
<i>Tasarruf (%)</i>	% 1-20	172	2.64	.96	1.326	0.266
	% 21-40	80	2.39	.96		
	% 41 üzeri	20	2.56	.96		
<i>Kredi kartı kullanma durumu (%)</i>	% 0	56	2.61	1.01	3.165	0.024
	% 1-30	144	2.47	.85		
	% 31-60	106	2.50	1.04		
	% 61 üzeri	94	2.84	1.05		

Tablo 8'de hedonik tüketimin ikinci alt boyutu olan hedef etkinin demografik ve ekonomik göstergelere göre dağılımı verilmiştir. Bu veriler ışığında bakıldığında hedef etki alt boyutunun yaş, tecrübe, cinsiyet, tasarruf ve kredi kartı kullanımına göre anlamlı bir farklılığa sahip olduğu gözlemlenmiştir. Kamu personelinde yaş ve tecrübe arttıkça hedef adaptasyonlarının azaldığı; ayrıca kadın personelinin erkeklere göre hedef adaptasyonlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer yandan kamu personelinde tasarruf oranı arttıkça hedef adaptasyonun azaldığı ve ayrıca kredi kartı kullanım oranı % 61 ve üzeri olanların diğerlerine göre çok daha yüksek hedef adaptasyona sahip oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 8: Hedonik Tüketim Alt Boyutu Hedef Etkinin Demografik ve Ekonomik Göstergelere Göre Dağılımı

	Gruplar	N	Ort.	s.s.	F	p
<i>Yaş</i>	< 30	84	2.86	0.88	3.224	0.023
	31-40	193	2.62	0.95		
	41-50	102	2.66	0.88		
	>40	21	2.22	0.59		
<i>Tecrübe</i>	10 yıldan az	206	2.78	.88	3.471	0.016
	11-20 yıl	123	2.58	0.97		
	21-30 yıl	61	2.47	0.85		
	31 yıldan fazla	10	2.16	0.68		
<i>Cinsiyet</i>	Erkek	292	2.47	0.85	51.807	0.000
	Kadın	108	3.17	0.87		
	Hiç bakmam	21	3.07	0.96		
<i>Ekonomik İlgi Düzeyi</i>	Çok nadir bakırım	37	2.61	0.86	1.551	0.221
	Ara sıra bakırım	140	2.63	0.89		
	Genellikle bakırım	202	2.64	0.93		
<i>Gelir</i>	7.500 ₺'den az	71	2.67	0.95	2.093	0.125
	7.501-15.000 ₺	277	2.70	0.91		
	15.000 ₺'den fazla	52	2.42	0.85		
<i>Tasarruf (%)</i>	% 0	128	2.73	0.98	3.092	0.027
	% 1-20	172	2.74	0.90		
	% 21-40	80	2.41	0.76		
	% 41 üzeri	20	2.45	0.91		
<i>Kredi kartı kullanma durumu (%)</i>	% 0	56	2.70	1.05	6.921	0.000
	% 1-30	144	2.49	0.846		
	% 31-60	106	2.56	0.84		
	% 61 üzeri	94	3.01	0.92		

Tablo 9'da faydacı tüketimin birinci alt boyutu olan kontrol odaklılığın demografik ve ekonomik göstergelere göre dağılımı verilmiştir. Tablodaki verilere göre kontrol odaklılığın cinsiyet, ekonomik bilgi düzeyi, aylık gelir ve kredi kartı kullanma durumuna göre anlamlı bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür. Bu bağlamda erkeklerin kadınlara göre daha fazla kontrol odaklılığa sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kamu personellerinde ekonomik ilgi düzeyleri ile gelir düzeyleri arttıkça kontrol odaklılık düzeylerinin doğru orantılı olarak arttığı sonucuna varılmıştır. Diğer yandan kredi kartını % 1-30 oranında kullananların diğerlere göre kontrol odaklılıklarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 9: Faydacı Tüketim Alt Boyutu Kontrol Odaklılığın Demografik ve Ekonomik Göstergelere Göre Dağılımı

	Gruplar	N	Ort.	s.s.	F	p
<i>Yaş</i>	< 30	84	3.80	0.81	2.171	0.091
	31-40	193	3.86	0.88		
	41-50	102	3.98	0.90		
	>40	21	3.46	0.98		
<i>Tecrübe</i>	10 yıldan az	206	3.86	0.83	1.490	0.217
	11-20 yıl	123	3.92	0.84		
	21-30 yıl	61	3.80	1.01		
	31 yıldan fazla	10	3.33	1.39		
<i>Cinsiyet</i>	Erkek	292	3.93	0.90	8.470	0.004
	Kadın	108	3.65	0.78		
	Hiç bakmam	21	3.22	1.16		
<i>Ekonomik İlgi Düzeyi</i>	Çok nadir bakırım	37	3.70	0.70	20.372	0.000
	Ara sıra bakırım	140	3.55	0.87		
	Genellikle bakırım	202	4.16	0.77		
<i>Gelir</i>	7.500 ₺'den az	71	3.35	1.03	16.110	0.000
	7.501-15.000 ₺	277	3.94	0.82		
	15.000 ₺'den fazla	52	4.10	0.73		
<i>Tasarruf (%)</i>	% 0	128	3.84	0.97	0.782	0.505
	% 1-20	172	3.80	0.83		
	% 21-40	80	3.97	0.80		
<i>Kredi kartı kullanma durumu (%)</i>	% 41 üzeri	20	3.98	1.02	3.391	0.018
	% 0	56	3.67	1.05		
	% 1-30	144	4.03	0.75		
	% 31-60	106	3.72	0.93		
	% 61 üzeri	94	3.85	0.86		

Tablo 10'da faydacı tüketim alt boyutu hedef odaklılığın demografik ve ekonomik göstergelere göre dağılımı verilmiştir. Bu veriler ışığında bakıldığında hedef odaklılığın cinsiyet, ekonomik ilgi ve gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılığa sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda erkeklerin kadınlara göre hedef odaklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kamu personelinin ekonomik ilgi düzeyleri ile gelir düzeyleri arttıkça hedef odaklılık düzeylerinin daha da arttığı görülmüştür.

Tablo 10: Faydacı Tüketim Alt Boyutu Hedef Odaklılığın Demografik ve Ekonomik Göstergelere Göre Dağılımı

	Gruplar	N	Ort.	s.s.	F	p
<i>Yaş</i>	< 30	84	3.46	0.87	1.329	0.264
	31-40	193	3.59	0.85		
	41-50	102	3.71	0.86		
	>40	21	3.57	0.78		
<i>Tecrübe</i>	10 yıldan az	206	3.55	0.80	0.625	0.599
	11-20 yıl	123	3.65	0.89		
	21-30 yıl	61	3.55	0.99		
	31 yıldan fazla	10	3.83	0.77		
<i>Cinsiyet</i>	Erkek	292	3.66	0.88	6.912	0.009
	Kadın	108	3.41	0.77		
<i>Ekonomik İlgi Düzeyi</i>	Hiç bakmam	21	3.15	0.95	14.748	0.000
	Çok nadir bakarım	37	3.37	0.63		
	Ara sıra bakarım	140	3.33	0.84		
<i>Gelir</i>	Genellikle bakarım	202	3.86	0.81	8.978	0.000
	7.500 ₺'den az	71	3.21	0.95		
	7.501-15.000 ₺	277	3.68	0.80		
<i>Tasarruf (%)</i>	15.000 ₺'den fazla	52	3.64	0.87	0.798	0.495
	% 0	128	3.62	0.91		
	% 1-20	172	3.54	0.78		
	% 21-40	80	3.58	0.97		
<i>Kredi kartı kullanma durumu (%)</i>	% 41 üzeri	20	3.85	0.61	1.195	0.117
	% 0	56	3.69	0.72		
	% 1-30	144	3.68	0.80		
	% 31-60	106	3.55	0.95		
	% 61 üzeri	94	3.43	0.88		

Tablo 11'de ekonomik kazanım ölçeğinin demografik ve ekonomik göstergelere göre dağılımı verilmiştir. Bu verilere bakıldığında ekonomik kazanımın tecrübe, ekonomik ilgi, gelir, tasarruf ve kredi kartı kullanım düzeyine göre anlamlı bir farklılığa sahip olduğu tespit edilmiştir. Sırasıyla tecrübe bakımından incelendiğinde 11-20 yıl aralığında tecrübeye sahip olan kamu personelinin ekonomik kazanım düzeylerinin en yüksek seviyede olduğu, 21-30 yıl aralığında tecrübeye sahip olan personelin ise en düşük ekonomik kazanıma sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ekonomik ilgi düzeyi bakımından incelendiğinde ekonomik ilgi düzeyi en yüksek olan personelin aynı zamanda en yüksek ekonomik kazanıma sahip olduğu görülmüştür. Bu durum da kamu personelinin ekonomik ve finansal gelişmeleri takip etmelerinin, ekonomik kazancı olumlu etkilediği sonucunu vermektedir.

Tablo 11: Ekonomik Kazanım Boyutunun Demografik ve Ekonomik Göstergelere Göre Dağılımı

	Gruplar	N	Ort.	s.s.	F	p
<i>Yaş</i>	< 30	84	2.94	0.93	0.904	0.439
	31-40	193	3.05	0.95		
	41-50	102	3.16	0.94		
	>40	21	3.00	0.91		
<i>Tecrübe</i>	10 yıldan az	206	2.97	0.93	4.112	0.007
	11-20 yıl	123	3.28	0.86		
	21-30 yıl	61	2.84	1.02		
	31 yıldan fazla	10	3.10	1.06		
<i>Cinsiyet</i>	Erkek	292	3.03	0.96	0.543	0.462
	Kadın	108	3.11	0.89		
<i>Ekonomik İlgil Düzeyi</i>	Hiç bakmam	21	2.76	0.97	3.633	0.013
	Çok nadir bakarım	37	3.02	0.87		
	Ara sıra bakarım	140	2.89	1.01		
<i>Gelir</i>	Genellikle bakarım	202	3.20	0.88	14.222	0.000
	7.500 ₺'den az	71	2.64	1.00		
	7.501-15.000 ₺	277	3.07	0.88		
	15.000 ₺'den fazla	52	3.52	0.94		
<i>Tasarruf (%)</i>	% 0	128	2.85	0.98	6.815	0.000
	% 1-20	172	3.07	0.87		
	% 21-40	80	3.15	0.90		
	% 41 üzeri	20	3.80	1.01		
<i>Kredi kartı kullanma durumu (%)</i>	% 0	56	3.01	0.95	2.853	0.037
	% 1-30	144	3.16	0.88		
	% 31-60	106	2.84	1.00		
	% 61 üzeri	94	3.15	0.91		

Diğer yandan gelir ve tasarruf düzeyi incelendiğinde ise gelir düzeyi yüksek olan ve daha çok tasarrufta bulunan personelinin en yüksek ekonomik kazanıma sahip olduğu, gelir düzeyi düşük ve en az tasarrufta bulunan personelinin ise en düşük ekonomik kazanıma sahip olduğu tespit edilmiştir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bireylerin satın alma davranışı, disiplinlerarası bir yaklaşım özelliği taşıdığından dolayı farklı alanlardaki bilim adamlarının ortak araştırmalarına sahne olmuştur. Özellikle iktisatçılar, geçmişten günümüze bireylerin satın alma davranışları konusunda birçok görüş ortaya atmışlardır. Ana akım iktisadında tüketici davranışlarını ele alan ekonomistler, analizlerinde insan faktörünü rasyonel, bencil ve duygusuz (homo-economicus) olarak tanımlamışlardır. Ancak XX.

yüzyılın ortalarına gelindiğinde ekonomistler, iktisadın sosyoloji ve psikoloji ile olan ilişkisini ele almış ve Davranışsal iktisadın temelini atarak bireylerin kısmi rasyonel olduğunu savunmaya başlamışlardır. Günümüzde ise genel olarak yapılan çalışmalarda, bireylerin sınırlı rasyonel olduğu ve tüketici davranışlarının satın alma öncesinden başlayan ve sonrasına kadar devam eden bir süreçte, içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle şekillendiği ifade etmektedirler. Bu faktörler içerisinde ise hedonik ve faydacı (rasyonel) tüketim eğilimlerinin ön plana çıktığı dile getirilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada bireylerin satın alma davranışları, hedonik ve faydacı tüketim eğilimleri bağlamında ele alınmış ve bu eğilimlerin ekonomik kazanç üzerindeki etkisi test edilmiştir. Ayrıca bireylerin hedonik ve faydacı tüketim eğilimleri ile ekonomik kazanım düzeyleri, demografik ve ekonomik göstergeler çerçevesinde incelenmiştir.

Çalışmada, Iğdır ilinde çalışan tüm kamu personeli anakütle olarak seçilmiş ve örneklem ise bu anakütleden 400 denek olarak tespit edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler, ilk olarak hedonik, faydacı ve ekonomik kazanç ölçeklerinin uyumluluğu, güvenilirliği ve geçerliliğini test etmek için AFA ve DFA kapsamında test edilmiştir. Güvenirliği ve geçerliliği ispatlanan hedonik, faydacı ve ekonomik kazanç ölçekleri, çoklu yapısal eşitlik modeli bağlamında ve cinsiyet grup değişkeni çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çoklu grup yapısal eşitlik modelleri sonuçlarına bir bütün bakıldığında erkeklerin hedonik ve faydacı tüketim alışkanlıklarının ekonomik kazanç üzerinde neredeyse aynı (0.33-0.34) pozitif ve anlamlı etkiye sahip olurken; bayanların hedonik tüketim alışkanlıklarının faydacı tüketim alışkanlıklarına göre neredeyse 3 kat daha fazla (0.56-0.19) ekonomik kazanım üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Çalışmada, hedonik ve faydacı tüketim alt boyutları ile ekonomik kazanç boyutunun demografik ve ekonomik göstergelere göre anlamlı bir farklılığa sahip olup olmadığı % 5 anlamlılık düzeyine göre test edilmiştir. Bu bağlamda anlamlı farklılığa sahip olan sonuçlar, sırasıyla aşağıda verilmiştir:

- Yaş değişkeni bağlamında bakıldığında kamu personelinin yaş düzeyi arttıkça hedonik alt boyut düzeylerinin azaldığı görülmüştür. Ayrıca kamu personelinin yaş düzeyi arttıkça faydacı alt boyut düzeylerinin ise doğru orantılı olarak arttığı gözlemlenmiştir.
- Cinsiyet değişkeni bağlamında bakıldığında hedonik alt boyut düzeyleri bakımından kadınların erkeklerden açık ara önde oldukları görülmüştür. Diğer yandan faydacı alt boyut düzeyleri bakımından bakıldığında ise erkeklerin kadınlardan açık ara önde oldukları gözlemlenmiştir. Ancak ekonomik kazanç düzeyi bakımından ise bayanların erkeklerden az da olsa daha iyi oldukları tespit edilmiştir.
- Tecrübe değişkeni bağlamında bakıldığında sadece hedonik tüketim alt boyut hedef etki ile ekonomik kazanımlara göre anlamlı bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür. Şöyle ki kamu personelinin tecrübe düzeyi artarken hedef etki düzeylerinin azaldığı; ayrıca diğer tecrübe düzeylerine göre 11-20 aralığında tecrübeye sahip olan kamu personelinin en yüksek ekonomik kazanıma sahip olduğu sonucu elde edilmiştir.
- Kamu personelinin ekonomik ilgi düzeyi bağlamında bakıldığında sadece faydacı alt boyutları ile ekonomik kazanımlar açısından anlamlı bir farklılığın olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre kamu personelinin ekonomik ilgi düzeyleri arttıkça faydacı alt boyutları ile ekonomik kazanım düzeylerinin arttığı görülmüştür.
- Gelir düzeyi bakımından bakıldığında sadece faydacı alt boyutları ile ekonomik kazanımlar açısından anlamlı bir farklılığın olduğu gözlemlenmiştir. Şöyle ki kamu personelinin gelir düzeyleri arttıkça daha faydacı düşündükleri ve ekonomik kazanımlarının daha da arttığı sonucuna varılmıştır.
- Tasarruf düzeyi bağlamında bakıldığında kamu personelinin tasarruf düzeyleri ile ekonomik kazanımları arasında pozitif ve doğru orantılı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yani kamu personelinin tasarruf miktarları arttıkça ekonomik kazanımlarının arttığı görülmüştür.
- Kamu personelinin kredi kartı kullanım durumu ile faydacı tüketim alt boyut kontrol odaklılığı arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Şöyle ki kamu personelinin kredi kartı kullanım oranı arttıkça kontrol odaklılığın azaldığı tespit edilmiştir. Diğer

yandan kamu personelinin kredi kartı kullanım oranları ile hedonik alt boyut düzeyleri arasında da pozitif ve doğru orantılı bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Yani kamu personelinin kredi kartı kullanım oranları arttıkça hedonik alt boyut düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir.

Kamu personeli üzerine yapılan bu çalışmada elde edilen sonuçlara bir bütün olarak bakıldığında literatürdeki bazı çalışmalara benzer, bazı çalışmalardan ise farklı sonuçlar verdiği görülmektedir. Sırasıyla cinsiyet bağlamında elde edilen sonuçlara göre erkeklerde faydacı, bayanlarda ise hedonik eğilimlerin tüketici davranışları üzerinde daha etkili olduğu gözlemlenmiştir. Diğer yandan Yang ve Lee (2010). Açıkalın ve Yaşar (2017). Özdemir ve Yaman (2007) ve Fettahlıoğlu vd. (2014) yaptıkları çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Yaş değişkeni bağlamında bakıldığında yaş düzeyi arttıkça hedonik alt boyut düzeyleri azalırken faydacı alt boyut düzeylerinin ise arttığı gözlemlenmiştir. Şahin ve Fırat (2018) ve Ekber ve Gurbanova (2021) yaptıkları çalışmalarda ise anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır. Ancak Doğan vd. (2014) yaptıkları çalışmada, bireylerin ergin yaşlarda hedonik tüketim eğilimlerinin yüksek olduğu ve yaşları ilerledikçe hedonik tüketim yerine faydacı tüketim eğilimlerinin daha da arttığı sonucunu elde etmişlerdir. Gelir durumu bağlamında elde edilen sonuçlar incelendiğinde gelir düzeyi ile hedonik tüketim arasında anlamlı bir farklılık görülmezken faydacı tüketim eğilimleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Ancak Ekber ve Gurbanova (2021) yaptıkları çalışmalarda hem hedonik hem de faydacı tüketim bakımından anlamlı bir farklılık elde etmemiştir. Diğer yandan Şahin ve Fırat (2018) yaptıkları çalışmada gelir ve hedonik tüketim arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca bu çalışmada, kamu personelinin gelir düzeyi arttıkça daha da faydacı oldukları elde edilirken Açıkalın ve Yaşar (2017)'in yapmış oldukları çalışmada ise gelir düzeyi düşük olan grupların daha rasyonel davrandığı sonucuna varılmıştır.

Çalışmada elde edilen sonuçlara ve ilgili literatüre bir bütün olarak bakıldığında bireylerin sınırlı rasyonel olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bireylerin tüketici davranışlarının satın alma kararı öncesinden başlayıp sonrasına kadar devam eden bir

süreçte, içsel ve dışsal faktörlerden etkilenecek şekilde şekillendiği söylenebilir. Buna ek olarak bireylerin tüketici davranışlarını etkileyen faktörlerinde tüketici profili ve kitlesine göre değişebileceği de görülmektedir. Bu bağlamda daha farklı tüketici grupları üzerinde yapılacak benzer çalışmaların tüketici teorisi ve tüketici davranışları literatürüne önemli katkılar sağlayacağı düşüncesiyle benzer çalışmaların yapılması önerilmektedir. Özellikle bu tür çalışmalarda, bireylerin ekonomi okuryazarlık düzeyleri ile hedonik ve faydacı tüketim eğilimleri arasındaki ilişkilerin de ele alınması, çalışmalara daha farklı perspektifler kazandıracaktır. Ayrıca bu çalışmada, geliştirilip kullanılan ekonomik kazanım ölçeğinin olduğu gibi ya da daha da geliştirilerek kullanılması, bireylerin hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin ekonomik kazanımları üzerindeki etki düzeyinin test edilmesinde yararlı olacaktır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir. Bu çalışmanın Etik Kurulu İzni, Iğdır Üniversitesi'nden (12/04/2022 tarih ve E-37077861-200-65157 sayılı) alınmıştır.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederim.

Kaynakça

- Açıklan, S., & Yaşar, M. (2017). Hedonik ve faydacı tüketim bağlamında tüketici davranışlarının incelenmesi: gençlerin hedonik tüketim eğilimlerini belirleme yönelik bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 48(10), 570-585.
- Ahtola, O. T. (1985). Hedonic and utilitarian aspects of consumer behavior: an attitudinal perspective. *Advances in Consumer Research*, 12(1), 7-10.
- Arnold M. J., & Reynolds, K. E. (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of Retailing*, 79(2), 77-95.

- Arslan. B. (2016). Etnik kökenin hedonik tüketime etkisi: Türkiye’de yaşayan farklı etnik kimliğe sahip tüketiciler üzerine bir araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, (53), 272-285.
- Babin. B. J., Darden. W. R., & Griffin. M. (1994). work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping value. *Journal of Consumer Research*, 20(1), 644-656.
- Babin. B.J., Gonzalez. C., & Watts. C. (2007). Does santa have a great job? Gift shopping value and satisfaction. *Psychology and Marketing*, 24 (10), 895-917.
- Babaoğul. M., Şener. A., & Buğday. E. B. (2016). *Tüketici Profili, Eğilimleri ve Davranışlarının Analizi*. Ankara: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı.
- Bandalos. D. L., & Finney. S. J. (2010). *Factor Analysis: Exploratory and Confirmatory*. In G. R. Hancock & R. O. Mueller (Eds.). *The Reviewer's Guide to Quantitative Methods in The Social Sciences*. (93-114). New York. NY: Routledge.
- Batra. R., & Ahtola. O. T. (1990). Measuring the hedonic and utilitarian sources of consumer attitudes. *Marketing Letters*, 2(2), 159-170.
- Bloch. P. H., & Richins. M. L. (1983). A theoretical model for the study of product importance perceptions. *The Journal of Marketing*, 47(3), 69-81.
- Büyüköztürk. Ş. (2002). Faktör analizi: temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yöntemleri*, 32, 470-483.
- Coşkun. T., & Marangoz. M. (2019). Hedonik ve faydacı tüketim davranışları ölçeğinin geliştirilmesi: güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Business and Economics Research Journal*, 10(2), 517-539.
- Çakır. M., & Çakmak. A. Ç. (2012). 12-18 Yaş arası gençlerin hedonik tüketim davranışlarının incelenmesi: Kocaeli Şehir merkezinde bir araştırma. *Tarih. Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 171-189.
-

- Chang. E., Burns. L. D., & Francis. S. K. (2005). Gender differences in the dimensional structure of apparel shopping satisfaction among Korean consumers: the role of hedonic shopping value. *Clothing and Textiles Research Journal*, 22(4), 185-199.
- Creusen. M. E., & Schoormans. J. P. (2005). The different roles of product appearance in consumer choice. *Journal of Product Innovation Management*, 22(1), 63-81.
- Demirci Orel. F., & Kaçmaz. Ö. (2019). Hedonik ve faydacı değerlerin müşteri tatminine etkilerinin Y ve Z kuşakları açısından incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(3), 277-297.
- Dhar. R., & Wertenbroch. K. (2000). Consumer choice between hedonic and utilitarian goods. *Journal of Marketing Research*, 37(1), 60-71.
- Doğan. H. G., Gürler. A. Z., & Ağcadağ. D. (2014). Hedonik tüketim alışkanlıkları üzerine etkili faktörlerin değerlendirilmesi (Tokat ili örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(30), 69-77.
- Ekber. Ş., & Gurbanova. Z. (2021). Kişilik özelliklerinin faydacı ve hedonik tüketim davranışı üzerindeki etkisi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 1-14.
- Erkorkmaz. Ü., İlker. E., Osman. D., Özdamar. K., & Sanioğlu. S. Y. (2013). Doğrulamalı faktör analizi ve uyum indeksleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 33(1), 210-223.
- Eşmekaya. E. (2019). Faktör Analizi. *YBS Ansiklopedi*, 7(1), 24-35.
- Fabrigar. L. R., Wegener. D. T., MacCallum. R. C., & Strahan. E. J. (1999). Evaluating the use of exploratory factor analysis in psychological research. *Psychological Methods*, 4(3), 272-299.
- Fettahlıoğlu. H. S., Yıldız. A., & Birin. C. (2014). Hedonik tüketim davranışları: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve adıyaman üniversitesi öğrencilerinin hedonik alışveriş davranışlarında demografik faktörlerin etkisinin karşılaştırmalı olarak analizi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 27, 307-331.
- Field. A. (2005). *Discovering statistics using SPSS*. London: Sage.

- Henson. R. K., & Roberts. J. K. (2006). Exploratory factor analysis in published research: common errors and some comment on improved practice. *Educational and Psychological Measurement*, 66(3), 393-416.
- Hirschman. E., & Holbrook. M. (1982). Hedonic consumption emerging concepts, methods and prepositions. *Journal of Marketing*, 46, 92-101.
- Lieberman. Y., & Stashevsky. M. (2009). Determinants of online shopping: examination of an early-stage online market. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 26, 316-331.
- Karaman. H., Atar. B., & Çobanoğlu Aktan. D. (2017). Açımlayıcı faktör analizinde kullanılan faktör çıkartma yöntemlerinin karşılaştırılması. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 37(3), 1173-1193.
- Kline. R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (3rd ed.). New York: Guilford Press.
- Koufaris. M., Kambil. A., & LaBarbera. P. A. (2001). Consumer behavior in web-based commerce: an empirical study. *International journal of electronic commerce*, 6(2), 115-138.
- Koç. E. (2016). *Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri*. Ankara: Sözkesen Matbaacılık.
- Köker. N. E., & Maden. D. (2012). Hazcı ve faydacı tüketim bağlamında tüketicinin ürün temelli yenilikçiliği algılaması: ampirik bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 94-121.
- Koroğlu A., & Yıldız S. (2019). Hedonik ve faydacı tüketimin elektronik pazarlama ve satın alma davranışı üzerine etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(Ek Sayı), 351-365.
- Külter Demirgüneş. B. (2016). İnternet alışverişlerinde hedonik ve faydacı değer algılarının davranışsal sonuçları: e-sadakat ve ağızdan ağıza iletişim. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (13), 246-269.
-

- MacInnis. D. J., & Price. L. L. (1987). The role of imagery in information processing: review and extensions. *Journal of consumer research*, 13(4), 473-491.
- Mathews. C., Ambroise. L., & Brignier. J.-M. (2009). Hedonic and symbolic consumption perceived values: opportunities for innovators and designers in the fields of brand and product design. *Renaissance & Renewal in Management Studies*, Liverpool, United Kingdom, 1-32.
- Migone. A. (2004). Hedonistic consumerism: from want-satisfaction to whim satisfaction. *CGPE Working Paper 04-05*, Department of Political Science Simon Fraser University, January. 1-26.
- Moore. D. (2003). Survey of Financial Literacy in Washington State: Knowledge, Behavior, Attitudes, and Experiences. SESRC Technical Report 03-39. Social and Economic Sciences Research Center, Washington State University.
- Orçan. F. (2018). Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi: ilk hangisi kullanılmalı? *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 9(4), 413-421.
- Overby. J. W., & Lee. E.J.(2006). The effects of utilitarian and hedonic online shopping value on consumer preference and intentions. *Journal of Business Research*, 59(10), 1160-1166.
- Özdamar. K. (2004). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özdemir. Ş., & Yaman. F. (2007). Hedonik alışverişin cinsiyete göre farklılaşması üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 81-91.
- Park. E. J., Kim. E. Y., & Forney. J. C. (2006). A structural model of fashion-oriented impulse buying behavior. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 10, 433-446.
- Polat. M. (2021). *Üniversite Öğrencilerinin Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Iğdır Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Değerlendirme*. Şahin Karabulut (Der.). *Ulusal*,

Uluslararası ve Küresel Ölçekte İktisat Uygulamaları (355-377). Ankara: Gazi Kitabevi.

- Pura. M. (2005). Linking perceived value and loyalty in location-based mobile services. *Managing Service Quality: An International Journal*, 15(6), 509-538.
- Ryu. K., Han. H., & Jang. S. (2010). Relationships among hedonic and utilitarian values, satisfaction and behavioral intentions in the fast-casual restaurant industry. *Managing Service Quality*, 15(6), 509-538.
- Sheth. J. N., Bruce I. N., & Barbara L. G. (1991). *Consumption Values and Market Choices: Theory and Applications*. Cincinnati, OH: South-Western Publishing.
- Sloot. L. M., Verhoef. P. C., & Franses. P. H. (2005). The impact of brand equity and the hedonic level of products on consumer stock-out reactions. *Journal of Retailing*, 81. 15-34.
- Şahin A., & Fırat A. (2018). Bireylerin hedonik tüketim davranışlarına sosyal medyanın etkisi. *Turkish Journal of Marketing*, 3(2), 127-142.
- Türk. Z. (2018). Hedonik ve faydacı tüketim eğiliminin plansız satın alma davranışı üzerindeki etkisi: bir araştırma. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 853-878.
- Yang. K., & Lee. H. J. (2010). Gender differences in using mobile data services: utilitarian and hedonic value approaches. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 4(2), 142-156.
- Voss. K. E., Spangenberg. E. R., & Grohmann. B. (2003). Measuring the hedonic and utilitarian dimensions of consumer attitude. *Journal of Marketing Research*, 40(3), 310-320.
- Widdowson. D., & Hailwood K. (2007). Financial literacy and its role in promoting a sound financial system. *Reserve Bank of New Zealand Bulletin*, 70(2), 37-49.
-

Williams. T. G., & Slama. M. E. (1995). Market mavens' purchase evaluative criteria: implications for brand and store promotion efforts. *Journal of Consumer Marketing*, 12(3), 4-21.

The Effect of Individuals Hedonic and Utilitarian Consumption Tendencies on the Levels of Economic Gain: An Empirical Application on Public Staff

---

Extended Abstract

Aim: The factors affecting the consumer behavior of individuals may vary according to the consumer profile and audience. In this study, consumer behaviors of public staff with high education level and fixed income level were evaluated. In this context, the purchasing behaviors of public staff are discussed in the context of hedonic and utilitarian consumption trends. In addition, the effect of hedonic and utilitarian consumption trends on economic earnings was also tested. In this context, the study aimed to achieve the following objectives:

- To determine the hedonic and utilitarian consumption tendencies of public staff.
- To determine the effect of hedonic and utilitarian consumption trends of public staff on the levels of economic earning.
- To determine whether the hedonic and utilitarian consumption tendencies of public staff have a significant difference according to demographic and economic indicators.

Method(s): The data used in the study were obtained by using the survey method. In the survey, questions about hedonic consumption, utilitarian consumption and economic gain scale and demographic and economic indicators consisting of 12 questions were included. The results obtained from the surveys were analyzed in SPSS 21.0 and AMOS 21.0 package programs. In this context, the data were evaluated using The Multiple-Group Structural Equation model, Independent Samples T-Test, One-Way Anova and Manova.

Findings: In the study, whether there is a significant difference between the sub-dimensions of hedonic and utilitarian consumption and the dimension of economic gain according to demographic and economic indicators was tested according to the 5% significance level. The results with significant differences in this context are given below, respectively:

- When viewed in the context of the age variable, it was observed that the hedonic sub-dimension levels decreased as the age level of public staff increased. In addition, it has been observed that as the age level of public personnel increases, the utilitarian sub-dimension levels increase in direct proportion.
  - In the context of the gender variable, it was seen that women were far ahead of men in terms of hedonic sub-dimension levels. On the other hand, in terms of utilitarian sub-dimension levels, it was observed that men were far ahead of women. However, it has been determined that women are slightly better than men in terms of economic earning levels.
  - When viewed in the context of the levels of economic interest of public staff, it was observed that there was a significant difference only in terms of utilitarian sub-dimensions and economic gains. According to the results obtained, it was observed that as the economic interest levels of public staff increased, their utilitarian sub-dimensions and economic gain levels increased.
  - In terms of income level, it was observed that there was a significant difference only in terms of utilitarian sub-dimensions and economic gains. Namely, it has been concluded that as the income levels of public staff increase, they think more utilitarian and their economic gains increase.
  - In the context of savings level, it has been determined that there is a positive and directly proportional relationship between the savings levels of public staff and their economic gains. In other words, it has been observed that as the amount of savings of public personnel increases, their economic gains increase.
  - It has been observed that there is a significant difference between the credit card usage status of public personnel and the utilitarian consumption sub-dimension locus of control. In other words, it has been determined that as the credit card usage rate of public staff increases, locus of control decreases. On the other hand, it has been observed that there is a positive and directly proportional relationship between the credit card usage rates of public staff and the level of hedonic sub-dimensions. In other words, it has been determined that the hedonic sub-dimension levels increase as the credit card usage rates of public staff increase.
-

Conclusion and Discussion: When the results obtained in the study and the relevant literature are examined as a whole, it is understood that individuals are partially rational. In addition, it can be said that the consumer behavior of individuals is shaped by being influenced by internal and external factors in a process that starts before the purchasing decision and continues until after. Moreover, it is seen that the factors affecting the consumer behavior of individuals may vary according to the consumer profile and mass. In this context, it is suggested that similar studies to be conducted on different consumer groups will contribute to the consumer theory and consumer behavior literature.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 413-414
DOI: 10.33399/biibfad.1160574
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307

Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 11.08.2022 Kabul/ Accepted: 28.10.2022

GERİ ÇEKİLDİ: PUTİN RUSYASININ ORTA DOĞU POLİTİKASI

RETRACTED: Middle East Policy of Putin's Russia

Fatih TUNA*
Soner DOĞAN**

**Bu makale 30.12.2022 tarihinde
yazarların isteği doğrultusunda
geri çekilmiştir.**

---

* Dr. Öğr. Gör. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ftuna@nku.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9549-9972>

** Dr. Adayı, Marmara Üniversitesi, sonerdgn@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8696-3136>

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences
Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 415-440
DOI: 10.33399/biibfad.1130379
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Derleme Bilgisi/Review Info
Geliş/Received: 13.06.2022   Kabul/ Accepted: 09.11.2022

KAMU HİZMETİNDE YENİ KONSEPT: AKILLI KAMU HİZMETİ

New Concept in Public Service: Smart Public Service

Lütfullah ÜN*

Öz

Dijitalleşme, mobil iletişim ve yapay zekâ alanlarındaki ilerlemeler ve bu teknolojilerin kullanım yaygınlığı tüm dünyada kamu yönetimi konseptini kaçınılmaz olarak bir dönüşüm sürecine sokmuştur. Bu dönüşüm sürecinde yer alan ülkelerde bir yandan kamu hizmetlerinin kalitesi, ulusal güvenlik, kamu güvenliği, yönetim ve benzeri pek çok göstere olumlu etkilenmiştir. Diğer yandan ise özel hayatın gizliliği, özgürlükler, sosyal psikoloji gibi pekçok alanda yeni sorunlar ve tartışmalar meydana gelmektedir. Bu açıdan dünyada dijital dönüşümde önde gelen bazı ülkeler, bu süreçte devlet ve toplum yapıları ile gelişen teknolojiyi karşılıklı uyumlaştıracakları çeşitli model arayışları içerisine girmişlerdir. Zira teknolojinin çevre ve insan tabiatıyla uyumu; toplumsal düzen, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir gelişme için göz önünde bulundurulmak zorundadır. Bu çalışmanın temel amacı, dünyanın çeşitli ülkelerinde ve Türkiye’de uygulanmakta olan akıllı kamu hizmeti örneklerinden hareketle kamu hizmetinin bu yeni konsepti ile ilgili gerek kamu yöneticileri gerekse akademik camia açısından farkındalık oluşturmaktır. Bu çalışmada yöntem olarak literatür ve mevzuat taraması kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı kamu hizmeti, kamu yönetimi, yapay zekâ.

* Dr., Mülki İdare Amiri, İçişleri Bakanlığı, lutfullahun57@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8764-5113>.

JEL Kodları: L88.

Abstract

Advances in digitalization, mobile communication and artificial intelligence and the prevalence of these technologies have inevitably brought the concept of public administration into a transformation process across the world. The quality of public services, national security, governance and other similar indicators are positively affected in the countries involved in this transformation process. On the other hand new problems and issues have emerged regarding the privacy, freedoms and social psychology. In this respect, some of the leading countries in digital transformation are looking for various models in which they will harmonize the state and social structures with the developing technology in this process. Since the harmony of technology is a crucial factor for the environment and human nature, the social order must be taken into account for sustainable development and sustainable improvement. The main purpose of this study is to raise awareness in terms of both public administrators and the academic community about this new concept of public service by reviewing existing literature and legislation, based on the examples of smart public services being implemented in various countries of the world.

Keywords: Smart public service, public administration, artificial intelligence.

JEL Codes: L88.

1. Giriş

Kamu hizmetinin dönüşümünde gelinen en ileri nokta akıllı kamu hizmetleri olarak görülebilir. Zira yapay zekâ gerçekliğinin iyiden iyiye kendini göstermeye başlamasıyla birlikte kamu hizmetlerinin artık alışlagelmiş yöntem ve araçlarla görülemeyeceği açıktır. Özel sektörün mal ve hizmet üretim ve sunumunda rekabeti arttırıcı nitelikte kullandığı bu teknoloji, artık dünyada çeşitli alanlarda devlet ve kamu kurumları tarafından kamu hizmetinin üretimi ve sunumunda kullanılabilir. Bu durumun olumlu yanlarının yanı sıra insanların beşeri yönlerinden hareketle olumsuz yönleri de mümkün olup devletlerin ve kamu idarelerinin bu teknolojiyi toplumlarıyla uyumlaştıracak programlar ve vizyonlar belirlemeleri ise hayati önemdedir. Bu açıdan bu çalışmada akıllı kamu hizmetleri ve kullanım alanları konusu ele alınacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak teknolojinin gelişimine kaynaklık eden endüstriyel devrimlere

---

değınilecektir. Ardından kamunun teknoloji ile yönetilmesinin en önemli görünümlelerinden olan akıllı kamu hizmetlerinin dünyadaki ve Türkiye'deki durumu örnekler üzerinden ele alınacaktır. Son olarak kamu yönetimi açısından akıllı kamu hizmeti konsepti değerlendirilecektir.

2. Endüstriyel Devrimler

Endüstriyel devrimler tarihin akışını olağan üstü ve hızlı bir biçimde dönüştüren en büyük teknolojik gelişmeler olarak kabul edilmektedir. Bu devrimler Endüstri 1.0, Endüstri 2.0, Endüstri 3.0 (Dijital Devrim) ve günümüz son haliyle Endüstri 4.0 olarak sıralanabilmektedir (Dombrowski ve Wagner, 2014: 101). İlk olarak XVIII. yüzyılın başlarında İngiltere'de buhar makinesinin icat edilmesi ile başlayan ve dokuma tezgâhının kullanımı ve çelik işleme teknolojisinin öğrenimiyle yaygınlık kazanan Endüstri Devrimiyle birlikte fabrikalar yeni ve kolektif üretim alanları olarak ortaya çıkmıştır. Endüstri 1.0 olarak adlandırılan bu gelişmeler ile birlikte kırsalda çalışan kesimin topraktan kopma ve nihayetle kentleşme süreci başlamıştır. Ayrıca buhar motoru sayesinde taşımacılıkta raylı sistemlerin kullanılmasıyla (Gökten, 2018: 882) insanların ve eşyaların mobilizasyonu hız kazanmıştır.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru elektrik kuvvetinin ve otomasyonun keşfedilmesi ve kullanımının artmasıyla birlikte başlayan ve Endüstri 2.0 (2. Endüstri Devrimi) olarak adlandırılan dönemde ise demir çelik üretimin artması ile demir köprü ve gökdelenler inşaa edilmiş, otomobil üretimi ve bu doğrultuda üretimde montaj hattı başlamış, yaşam kalitesi artmıştır. Ayrıca telgraf ve telefonun keşfi de bu dönemde gerçekleşmiştir. Yönetim yaklaşımlarından Taylorizm de bu dönemde bilimsel yönetim ile kamu yönetiminde etkilerini göstermiştir. 1970'lerde ilk bilgisayarın icat edilmesiyle birlikte insanlığın dijital çağı başlamıştır. Endüstri 3.0 (3. Endüstri Devrimi veya Dijital Devrim) olarak da adlandırılan bu dönemde bilgisayarlar üretimden eğitime, yönetimden günlük hayata kadar her alana girmiştir. Bilgisayar ve bilişim teknolojisindeki gelişim üretimde verimliliği ve hızı arttırmış, maliyetleri ise azaltmıştır (Baines vd., 2009).

Son olarak 2011 yılından itibaren Alman İmalat Endüstrisi'nin rekabetçilik seviyesini arttırmak üzere tanıtılmaya başlanan ve yapay zekâya dayanan Endüstri 4.0 (4. Endüstri Devrimi), önceki devrimlerden bambaşka özelliklere ve kullanım alanlarına haizdir. "Industrie 4.0 Çalışma Grubu" nca Nisan 2013'te ilk uygulama önerinin verildiği bu devrim; işletmelerin makinelerini, depoların ve üretim tesislerinin sistemlerini "Siber-Fiziksel Sistemler (Cyber-Physical Systems)¹ olarak birleştiren küresel ölçekte ağlar kurmasını sağlama vizyonunu taşımaktadır (Kagermann vd., 2013: 5). Bu sistemler; "nesnelerin interneti ve hizmetlerin interneti, akıllı fabrikalar ve ürünler, makineden makineye (machine to machine - M2M), büyük veri (big data), bulut teknolojileri (cloud) vb. kavram ve uygulamaları içermektedir (Hermann vd., 2015: 8). İleri seviyede karmaşık olan bu sistemler, ürün ve ürünlerin üretim süreçlerinin toplu bir iletişim ağıyla birbirine bağlanmasını sağlamaktadır. Kitlelerden alınan verileri kişiselleştiren bu sistemde akıllı nesnelere oluşturularak, müşterilerin talepleri ekseninde esnek üretim gerçekleştirilebilmektedir (Dombrowski ve Wagner, 2014: 101). 4. Endüstri Devrimi olarak adlandırılan bu devrimi öncekilerden ayıran en esaslı özellikler ise hızı, genişlik ve derinliğinin yanı sıra her şeyin her şeye bağlı olduğu bir sistem olmasıdır (Fırat ve Fırat, 2017: 213).

3. Kamu Yönetiminde Akıllı Kamu Hizmetleri

Dijital hayatın kendini iyiden iyiye gösterdiği ve tüm dünya ölçeğinde yaygınlaştığı 2000 sonrası dönemde kamu yönetimi de büyük bir dönüşüm yaşamıştır. İnternet aracılığıyla bilgiye ulaşmanın kolaylaşması ile sosyal medya araçlarının ve platformlarının yayınlaşması sonucu bilginin paylaşımı çift taraflı (karşılıklı) hale

---

¹ Bu sistemler akıllı makinelerden, depolama sistemlerinden ve bağımsız bilgi alışverişi yapabilme kabiliyetine haiz, harekete geçirici ve birbirini kontrol edebilen üretim tesislerinden oluşmaktadır.

gelmiştir². Bu dönemde kamu kurumları da internet üzerinden belli başlı kamu hizmetlerini sunabilmiştir. İlerleyen süreçte e-devlet olarak sistemleştirilen bu kamu hizmeti anlayışı, klasik Weberyen bürokrasinin hantallıklarına ve kırtasiyeciliğine önemli derecede çözüm olmuştur. Yine aynı şekilde internetin yaygınlaşması ve iletişim hızının, kalitesinin ve kapasitesinin artmasının yanı sıra otomasyon sistemlerinin de gelişmesi ile birlikte ulaşım, sağlık, eğitim, güvenlik ve ekonomi gibi alanlarda (insan hareketlerini izleyebilen) sensör tabanlı akıllı sistemlerden istifade edilebilmesi sayesinde büyük veri (big-data), bulut bilişimi, nesnelerin interneti ve akıllı şehirler (smart cities) gibi teknolojik devrimler ise günümüz dijital kamu yönetiminin en güncel akıllı yönetim sistemleri olarak kendini göstermektedir. Özellikle 2011 yılından itibaren kendisini imalat alanında gösteren Endüstri 4.0'ın yönetim alanında da etkilerini gösterdiğini ve yeni çalışmalara kaynaklık ettiğini söylemek mümkündür.

İnsanlar ve nesnelerin birbiri ile daha çok bağlantılı hale gelerek daha çok veri paylaştığı ve yapılan her faaliyet sonrasında yeniden öğrenme yoluyla işlerin yapılış şeklinin sürekli değiştiği (iyiye doğru) ve bu sürecin her geçen gün hızlanarak katlandığı hiper bağlı ağlarla örülü dijital bir dünyada yaşamaktayız. Kamu hizmetlerinin algoritmik olarak yeniden tanımlanabildiği, vatandaşların da sürece katılımıyla birlikte beşeri unsurun, kaynakların yerinde kullanımı ile çevrenin, hizmetlerin üretimi ve sunumunda ise yapay zekâ³ destekli yeni teknolojilerin entegre olduğu “Akıllı (Smart/Intelligent) Kamu Hizmetleri” (Gil-Garcia, Helbig & Ojo, 2014) uygulamaları günümüzde

---

² Önceleri internet platformundan insana olacak şekilde tek taraflı bilgi edinme olarak interneti kullanabilmekteydi.

³ Yapay zekâ; makine öğrenimi, bilgisayar görüşü ve robotik gibi tekniklerle önemli avantajlar sağlamaktadır. Doğal dil işlemeyle akıllı kaynaklarda ihtiyaç duyulan bilgiler elde edilebilir. Başarı veyahut başarısızlık oranlaması, ihtiyaç duyulan ekip ve ekipmanların gerektiğinde devreye sokulabilmesi, siber ve benzeri alanlarda anormalliklerin tespiti ve güvenlik stratejilerinin belirlenmesi gibi fırsatlar yapay zekâ ile mümkündür. Ayrıca yapay zekâ rutin görevleri otomatikleştirebildiği gibi acil durumlar ve kritik görevlerin etkin yönetiminde de yapay zekâdan istifade edilebilir (Intel, t.y.). Yapay zekâ sektörler arası sınırları da ortadan kaldırmaktadır. Zira günümüzde her alanda hem özel sektör hem de kamu sektörü aynı bilgi bütününe ihtiyaç duyabilmektedir.

giderek yaygınlaşmaktadır. Bu doğrultuda akıllı kamu hizmetlerinin geleceğin kamu yönetiminin en temel konsepti haline geleceğini söylemek mümkündür. Ayrıca yereldeki farklılıkların bu süreçte göz önünde bulundurularak kamu hizmetinin yeniden tanımlanması bölgesel eşitsizlik ve imkânsızlıkların minimizasyonuna (Boschma, 2014) katkı sağlayacaktır.

Bununla birlikte teknolojik ilerlemenin kamu yönetiminin her alanında kullanılmasının demokrasi ve özel hayatın gizliliği açısından sorgulanabilir olduğu bazı örnekleri de görmek mümkündür. Zira günümüzde bilgi teknolojileri, cep telefonları ve akıllı sistemlerin yaygınlaşması gibi durumlar bir yandan kamu hizmetine yeni bir soluk kazandırırken diğer yandan da ekonomik ve sosyal hayatın her aşamasının kaydedilebilir, gözetlenebilir ve denetlenebilir bir duruma yol açtığını söylemek mümkündür. Bu araçlar eliyle elde edilen veriler bilgi bankalarında depolanabilir, kentlerin ve hayatın her anı kameralarla izlenebilir hale gelebilir olması bir noktada toplumsal ve özel hayatın giderek sınırlandırıldığı ve gözetlendiği bir ortamı da kaçınılmaz kılacaktır. Günümüzde kimi devletler salt güvenlik saikiyle bu mekanizmaları kullanabilmekte ve *Bentham'ın Panoptikonu'*na benzer nitelikte bir iktidar kurulumuna yönelebilmektedir. Böylece insanlar sürekli kontrol altına tutuldukları ve her an müdahale edilebilecekleri düşüncesi ile toplumsal nizamaya uygun hareket etmek zorunda kalacakları ve giderek tek tipleşecekleri bir ortamla da karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu konuda en ideolojik ve antidemokratik örneklerin başında Çin'de 2014 yılından itibaren gündemde olan ve 2020 yılında hayata geçirilen ve vatandaşların puanlanarak değerlendirildiği "Sosyal Kredi Sistemi" uygulaması bulunmaktadır. Çin bu uygulama ile vatandaşlarının iktisaden ve ahlaken davranışlarının olumlu (resmi ideolojisi açısından) hale getirmeyi hedeflemekte olup, borcunu ve vergilerini (zamanında) ödeyip ödememesi, sabıkası, sosyal ve ailevi davranışları, sosyal medya ve siber alandaki davranışları gibi pek yönden vatandaşlarını (artı ve eksi yönlü) puanlamaktadır (Kshetri, 2020: 14-17). Bu uygulamada vatandaşların kamusal alanlardaki kamuya aykırı hareketleri ve suçları kredi notlarını düşürmekte; belli bir puanın altına düşünlere seyahatlerde, otellerde konaklamalarda kısıtlamalar

ile bankalarda kredi kısıtlamaları ve engelleri uygulanabilmektedir. Dijitalleşmenin yaygınlaştığı ve yüksek teknolojinin yoğun bir şekilde kullanıldığı Çin’de çeşitli araçlarla takip edilen (örneğin 170 milyondan fazla kamera) vatandaşlar iyi veya kötü vatandaş olarak sınıflandırılmakta; iyi not alan vatandaşlar ödüllendirilirken, kötü not alanlar ise cezalandırılmaktadır (DW, 2018a ve 2018b; Şimşek, 2019).

Bununla birlikte insan doğasını göz ardı etmeyen ve insanla uyumlu bir konseptin yakalanması kamu yönetiminin demokratikliği ve anlamı açısından yerinde olacaktır. Bu açıdan ülkeleri ve şehirleri daha verimli, teknolojik açıdan daha gelişmiş, daha çevreci, toplumsal açıdan daha kapsayıcı ve demokratik hale getirmeyi amaçlayan “Akıllı Devlet” veyahut “Akıllı Hükümet” politikaları ve uygulamaları (Demir, 2022) akıllı kamu hizmeti olarak ele alınabilir. Nihai hedefi (innovatif yaklaşımla) vatandaşların ve işletmelerin yaşam kalitesini iyileştirmek olan “Akıllı Devlet”te kamu hizmetleri; genel olarak ekonomiyi, özel olarak da kritik sektörleri etkilemekte olup bu dönüşüm vatandaşların hayat kalitelerine de olumlu yansımaktadır (Demir, 2022). Etkin akıllı kamu hizmeti konsepti ise “çeşitli sosyal ve kamusal laboratuvarların oluşturulmasını, vatandaşların süreçlere dâhil edilmesini, örgütsel öğrenmenin teşvikini, kamu - özel ve sivil toplum kuruluşları ortaklığını, ağ tabanlı yönetimi, bürokratik (her alanda) işlemlerin basitleştirilmesini ve sürekli inovasyonu” gerekli kılmaktadır (Demir, 2022). Bu yöndeki çalışmalar ise gerek merkezi gerekse yerel hizmetlere yönelik olabilmektedir.

3.1. Akıllı Devlet, Akıllı Toplum ve Akıllı Ulus Çalışmaları

Akıllı devlet ve toplum çalışmalarında en göze çarpan ülke Japonya’dır. Almanya’dan kaynağını alan ve tüm dünyada örnek olmaya başlayan Endüstri 4.0’ın ardından ilk kez Japonya’da⁴ teknolojinin toplumlar için bir tehdit değil yardımcı olarak algılanması gerektiği düşüncesinden hareketle 2017 yılında Toplum 5.0 (Develi, 2017) programı başlatılmıştır. Toplum 5.0’deki temel amaç teknolojik

---

⁴ Böyle bir vizyon ve modelin ilk kez Japonya’da ortaya çıkmasının “ülke nüfusunun giderek yaşlanması, tabii afetler açısından yüksek riskteki bir coğrafyada bulunması, çevre kirliliği ve enerji maliyetlerinden kaynaklı sıkıntılar” (Develi, 2017) gibi nedenlerden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

gelişmelerin toplumla bütünleştirilmesidir. Böylelikle toplum teknolojiden (ve getirdiklerinden) korkmayacak, aksine getirdikleri ile işbirliği içinde yaşayacaktır (Gökten, 2018: 884). Ayrıca Endüstri 4.0'la üretkenlik ve teknolojik potansiyel harekete geçerken, insanların hayat standardı artacaktır (Harayama, 2017).

Bu dönüşüm tarihsel süreç bağlamında da ele alınabilir. Harayama'ya göre (2017: 11) avcı toplum (Toplum 1.0) ile başlayan insanlık tarihi bilimsel ve teknik ilerlemeler sayesinde sırasıyla tarım (Toplum 2.0), endüstri (Toplum 3.0) ve bilgi toplumuna (Toplum 4.0) evrilmiştir. Son aşama olarak görülen ve Toplum 4.0'ın üzerine inşa edilen "Süper Akıllı Toplum" (Toplum 5.0) ile birlikte gereksinim duyulan ürün ve hizmetler zamanında ve kararında karşılanacak, toplumdaki her insan yüksek kalitede hizmet alabilecek ve toplum (yaş, cinsiyet, bölge, dil vb. farklılıklarıyla) refah içinde yaşayabilecektir. Diğer bir ifade ile Toplum 5.0, teknolojik üretim üzerine odaklanan Endüstri 4.0'ın yaratmış olduğu sonuçlardan ve teknolojiden daha çok fayda sağlayarak insanların refah seviyelerini arttırmayı amaçlamaktadır. Japonya'nın devlet politikası benimsediği ve Toplum 5.0 olarak adlandırdığı bu dijitalleşme süreci, bilgi toplumunun bir sonraki aşaması olarak tanımlanmaktadır (Japonya Hükümeti Kabine Ofisi, 2017). Kimi görüşlere göre Japonya, Toplum 5.0 ile farklı sistemler ile işbirliği yaparak yeni değerler yaratmayı, veri formatları, modeller, sistem mimarisi gibi çeşitli alanlarda standardizasyon sağlamayı ve gereken insan kaynağının oluşturmayı planlamaktadır. Bu doğrultuda Japonya'da fikri mülkiyet gelişimi, uluslararası standardizasyon, nesnelerin interneti (IoT), inşaat teknolojileri, büyük veri (big data) analitiği ve yapay zekâ teknolojileri vb. alanlarda gelişimin sağlanması için süper akıllı toplum içindeki rekabetçiliğin teşviki (Ferreira ve Serpa, 2018: 27) gerekmektedir.

Her ne kadar Endüstri 4.0 ile Toplum 5.0'ın önemli oranda kesişimleri olsa da (Siber-fiziksel sistemlere, nesnelerin internetine ve hizmetlerin internetine dayansalar da) Toplum 5.0'da insan-siber alan-fiziksel sistemler sayesinde verilerin geleceğe yönelik analizleri yapılmaktadır. İnsan ve çevrenin biyolojik yönünü göz önünde bulundurularak elde edilen veriler endüstriyel alana ve topluma sunulmaktadır. Ayrıca bu modelde biyolojik süreçler taklit edilerek

ekonomik ilerleme ve sosyal sorunların çözümü ile birlikte (dengede) sağlanacağı (Foresti vd., 2019: 2) düşünülmektedir. Bu bakımdan Toplum 5.0, yapay zekâyla insani gereksinimleri değerlendirebilmek üzere standart hale getirilen süreçleri kullanabilen akıllı toplum anlamına gelmektedir.

Toplum 5.0'ın "kentler ve bölgeler, enerji, afet önleme, sağlık, tarım ve besinler, lojistik, üretim ve hizmetler, finans ve kamu hizmetleri olmak üzere dokuz alanda çeşitli faydalar sağlayacağı öngörülmektedir. Bu noktada kamu hizmetlerinin diğer alanlar ve endüstrileri de desteleyecek şekilde dönüştürülmesi planlanmaktadır. Merkezi ve yerel yönetimler dijitalleşmeye dayalı sistemler ile kurumsal yapılarını yeniden inşa edeceklerdir. Görevlerin birçoğunun ve aktörler arasındaki hızlı veri paylaşımının dijitalleştirilmesiyle birlikte daha yaratıcı kamu hizmetleri sunulacaktır. Örneğin kreş, okul, hastane ve bakımevlerine yönelik tahmini verilerin elde edilmesi kamu kurumlarının gerekli hizmetlere zamanında ve uygun bir şekilde hazırlanmasını sağlayacaktır. Yönetim tarafından kurulan uygun güvenlik ağları herkesin sorunlarla mücadele etmesini sağlayacaktır (Keidanren, 2018: 14-18). Toplum 5.0'ın beş stratejik hedefi ise "sağlıklı hayat süresini uzatabilmek, mobilite devrimini gerçekleştirebilmek, yeni nesil tedarik zincirini oluşturabilmek, uygun altyapıyı geliştirebilmek ve finansal teknolojiyi (FinTech) geliştirebilmektir" (Celep, 2020: 4).

Akıllı devlet ve toplum çalışmalarına yönelik diğer önemli bir örnek de Singapur'da hayata geçirilmektedir. Devlet hizmetlerinin %94'ünün uçtan uca dijitalleştiği Singapur'da çeşitli ulusal projelerle inovasyon ve deney kültürü oluşturmak istenilen "Akıllı Ulus"; dijital toplum, dijital devlet ve dijital ekonomi sütunları üzerine inşa olmaktadır (Smart Nation Singapore, t.y). Şehir devleti statüsünde olan ve yaklaşık 6 milyon nüfusu ile dünyada metre kareye düşen nüfus yoğunluğu en yüksek ülkelerden olan Singapur'da ise 2014'ten itibaren uygulanan akıllı ulus (smart nation) projesi kapsamında tüm ülkede wi-fi ağı kurulmuş, devletin veri depolama kapasitesi optimize edilmiştir. Bu kapsamda gerekli görülen her yere kurulan akıllı sensör ve kameralarla tüm ülke izlenebilecek, kentsel kamu hizmeti

aksamalarından çevreyi kirletenlere kadar her durum takip edilebilecektir.

3.2. Akıllı Kentler

Akıllı Kentler, herhangi bir insan müdahalesine gerek olmaksızın birbirleriyle iletişim ve etkileşime geçen sensörlerin, süreç yönetimi ve üretim sistemlerinin, kurumsal kaynak planlama yazılımlarının, "İnsan-Siber Alan-Fiziksel Sistemleri"nin (HCPS) ve donanımlı akıllı fabrikaların kullanıldığı en yüksek hayat kalitesinin olduğu insan odaklı toplumlardır. Bu kentlerde kurulan ağ sistemi ve yüksek teknoloji sayesinde ihtiyaç duyulan alana ilişkin herhangi bir yerden talimat verilebilir ve üretim süreçleri uzaktan kontrol edilebilir (Foresti vd., 2019: 3). Pek çok bakış açısı ve yorumdan hareketle farklı tanımlar yapılabilen *Akıllı Kentler* kavramı; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2019'da ilan ettiği "2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı"nda "Paydaşlar arası işbirliği ile hayata geçirilen, yeni teknolojileri ve yenilikçi yaklaşımları kullanan, veri ve uzmanlığa dayalı olarak gerekelendirilen ve gelecekteki problem ve ihtiyaçları öngörerek hayata değer katan çözümler üreten daha yaşanabilir ve sürdürülebilir şehirler" (ÇŞB, 2019: 18) olarak tanımlanmıştır. Bu kentler, hızlı nüfus artışı sonucunda oluşan sorunların ve taleplerin karşılanabilmesi için bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak sınırlı kaynakları akıllı kombinasyonlarla etkin ve verimli kullanabilmektedir. Bu yaklaşım esasen insan, kolektivite ve yapay zekâ olmak üzere üç boyutludur (Komninos, 2008: 122). Akıllı kentlerde; akıllı çevre, akıllı güvenlik, akıllı insan, akıllı yapılar, akıllı ekonomi, akıllı mekân yönetimi, akıllı sağlık, akıllı yönetim, bilgi teknolojileri, akıllı ulaşım, akıllı enerji, iletişim teknolojileri, bilgi güvenliği, akıllı altyapı, afet ve acil durum yönetimi, coğrafi bilgi sistemleri (ÇŞB, 2019: 23-25) gibi uygulamalar ve bunlara yönelik araçlar bulunabilir. Dolayısıyla akıllı kentlerin altyapısı kentsel

teknolojilerden oluşur.⁵ Kentin coğrafi bilgi sistemleri (CBS), sanal gerçeklik, simülasyon vb. teknolojilerin gerçek zamanlı analiz ve değerlendirmelerde çok önemli rolü vardır (Velibeyoğlu, 2019: 2). Akıllı kentlerin gelişimi ise “akıllı vatandaş⁶, akıllı yönetim⁷, akıllı ekonomi⁸, akıllı hareketlilik⁹, akıllı çevre¹⁰ ve akıllı yaşam¹¹” olmak üzere altı unsura dayanmaktadır (Giffinger vd., 2007: 12).

Çok farklı konseptte akıllı kent modelleri ve bu modelleri oluşturan bileşenleri belirlemek mümkün olup, tasarlanan akıllı kentler ekonomik (2013 öncesine kadar daha çok ekonomikti), sosyal ve çevresel motivasyonlara dayanabilmektedir. Günümüzde pek çok akıllı kent teknoloji merkezi olabilmek için temelden kurulurken bazı kentler (New York, Seul, Barselona, Berlin, Londra, Manchester, Toronto, Sao Paulo, Dublin, Chicago) ise akıllı kent statüsüne ulaşmak için çeşitli uygulamalarla dönüşüm çalışmasında bulunmaktadır. Örneğin Hindistan 2015’te başlattığı proje ile 5 yılda (2019-2023 arası dönemde) 100 akıllı kent kurma amaçlı modernizasyon çalışması başlatmıştır (Hindistan İskân ve Kentsel İşler Bakanlığı, t.y.). Dünya’da “Akıllı Kent” uygulamalarına diğer örnek olarak “Hollanda’nın Oss kentindeki akıllı yol projesi ve Groningen kentindeki akıllı atık yönetimi”, “ABD’nin San Francisco kentindeki

---

⁵ Bu kentlerde sensörlü akıllı sokak lambaları ve trafik ışıkları, yollar, parklar ve diğer sosyal alanlar başta olmak üzere pek çok hizmet birbirileri ile etkileşim halinde olup insanların ve araçların hareketleri ile çevre şartlarından edindikleri verilerle otomasyon sağlanmıştır.

⁶ Yaşam boyu öğrenme eğilimi olan, sosyal ve etnik çeşitliliğe haiz “Akıllı Vatandaş” modelinin; yeterlilik, esneklik, yaratıcılık, açık fikirlilik ve sosyal hayata katılım yönü bulunmaktadır (Giffinger ve Gudrun, 2010:708).

⁷ Akıllı yönetim için tüm belediyeler ve diğer aktörler belirli bir bilinç seviyesinde olmalı ve e-yönetim araçlarını etkin bir şekilde kullanmalıdır. Akıllı yönetim; katılımcı karar verme, kamusal ve sosyal hizmetler, şeffaflık ve e-demokrasiye uygun politika stratejileri ve perspektifleri (Kumar, 2015: 22) içermektedir.

⁸ Yerel ve küresel düzeydeki ekonomik ağlar ile bütünleşmesi gereklidir.

⁹ Bilgi ve iletişim teknolojileriyle desteklenen nakliye ve lojistik hizmetleridir (Bilici ve Babahanoğlu, 2018:131).

¹⁰ Çevreyi ilgilendiren veya etkileyen tüm altyapı ve hizmet üretim sistemlerinin akıllı sistemlerle ölçülmesi ve bu doğrultuda kaynaklar açısından sürdürülebilirliğin sağlanması için gerektiğinde müdahalede bulunulmasını gerektirir.

¹¹ Kamu güvenliği ve suçla mücadele, kentsel acil durum ve afet yönetimi ile itfaiye, sağlık, eğitim, kültür ve turizm hizmetleri gibi alanlarda akıllı iletişim ve yönetim araçlarının kullanılmasını gerektirir.

akıllı şebekeler projesi, District of Columbia'daki akıllı su teknolojisi ve California'daki akıllı güvenlik sistemi", "İspanya'nın Santander kentindeki akıllı bilgi erişimi ve Barcelona'daki akıllı taşımacılık projesi", "Hong Kong'daki akıllı ulaşım projesi", "İngiltere'nin Leeds kentindeki akıllı altyapı projesi" ve "Güney Kore'nin Songdo kentindeki akıllı kent yönetimi projesi" (eBelediye, 2018) gösterilebilir.

4. Türk Kamu Yönetimi Açısından Akıllı Kamu Hizmetinin Değerlendirilmesi

Akıllı kamu hizmetleri tüm dünyada henüz yeni bir konsept olmakla birlikte, önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere Endüstri 4.0'ı yakalayabilen ülkelerde gerek merkezi gerekse yerel düzeyde stratejik çalışmalarla uygulanmaya ve kamu yönetimini de dönüştürmeye başlamıştır. Bu doğrultuda kamu yönetiminin unsurları olan "halk, kamu görevlisi, örgüt, kamu politikası, normlar ve kamu maliyesi (Eryılmaz, 2010: 14) ile kamu hizmetinin görülme usulleri dâhil birçok husus bu dönüşümden etkilenecektir. Zira her şeyden önce geleneksel olarak kamu hizmetini alan taraf olan halk, artık bu rolün ötesinde kamu hizmetinin görülmesinde temel veri kaynaklarının öncüsü olacaktır. Aynı zamanda "akıllı vatandaş/yurttaş" konseptine uygun olarak kamu hizmetlerinden istifade düzeyi ile teknoloji ve rasyonaliteye olan yakınlığı doğru orantılı olacaktır. Bu dönüşüm aynı zamanda kamu görevlilerinin nitelik ve sayısında da değişimlere yol açacaktır. Diğer bir ifade ile kamu görevlilerinin yerine daha çok teknolojinin ikame edilmesiyle birlikte kamu görevlilerinin sayısında aşağı yönlü, teknik niteliğinde daha çok yukarı yönlü hareketlenmeler yaşanacaktır. Dolayısıyla niceliksel olarak sayı azalsa bile niteliksel olarak artış ihtiyacı kaçınılmaz olacaktır. Bu durum istihdam politikalarını da doğal olarak etkileyecektir. Kamu hizmetini gören devletin ve kamu örgütlerinin de teknolojik dönüşüm çerçevesinde kendini reforma tabi tutması gerekecektir. Öyle ki bu dönüşümde reform (akıllı telefonlarda sürüm yenilenmesi gibi) rutin bir uygulamaya da dönüşebilecektir. Kamu politikasının belirlenmesinde yapay zekânın etkinliği kaçınılmaz olacakken, normların teknoloji ile birlikte ele alınması gerekecektir. Diğer bir ifade ile dijital güvenlik sistemlerinin, yapay zekâ ve

robotların karar alma ve uygulama süreçlerinde yer alması kamu hizmetinin görülmesinde sorumluluğun ve hukukiliğin boyutlarını ve sınırını yeniden ele almayı gerektirecektir. Yine kamu hizmetlerinin görülmesinde insan unsurunun olabildiğince azaltılması kamu giderlerinin de yönünü değiştirecektir. Ayrıca başta kripto para olmak üzere blokzincir (blockchain) teknolojisinin altyapısını oluşturduğu pek çok yeni alan ile siber alanın kontrolsüzlüğü gibi gelişmeler esasen birçok devlet için kontrol uygulamalarını zorlaştırırken; bu teknolojileri kontrol edebilmek veya gözlemleyebilmek, bunu başaran ülkeler için ise eşsiz bir güç ve yönetim kabiliyeti sağlayacaktır.

Ülkelerin bu dijital dönüşümünde kamunun öncü rolü hiç şüphesiz yadsınamaz iken, bu dönüşümde özel sektör, STK'lar ve vatandaşlar da bulunmak zorundadır. Zira bu topyekûn dönüşümün başarıya ulaşmasını engelleyecek veya geciktirecek sosyo-politik, hukuki, teknolojik, beşeri (nitelik açısından), ekonomik ve toplumsal dirençler veyahut engeller vardır. Her şeyden önce Türkiye'de genel olarak endüstrimizin dijital olgunluk seviyesi, TÜBİTAK'ın 2017'de yayınlamış olduğu araştırma raporuna göre henüz Endüstri 2.0 ile 3.0 arasında yer almaktadır (TÜBİTAK2017: 4).¹² Bu veri Türkiye'de makro düzeyde akıllı kamu hizmetleri için temel şart olan teknolojiye daha fazla yatırım yapılması gerektiğini göstermektedir. Bu noktada Türkiye'de dijital dönüşüm alanında yeni teknolojik altyapılar ve bu alanlarda çalışabilecek nitelikli işgücü ihtiyacı her geçen gün artmaktadır. Bu işgücünün yetiştirilmesi için insan kaynağı ve stratejik eğitim çalışmalarına odaklanılmalıdır. Mevcut kaynağın dijital kabiliyetleri, işletmelerin bilgi ve bilinç düzeyi artırılmalıdır.¹³

---

¹² Bu durum büyük veri (big data) ve nesnelerin interneti teknolojilerinin bilinirliğinin Türkiye'de işletmeler arasında düşük seviyede olduğunu gösterir (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019).

¹³ Ayrıca bilişim sektöründe çalışan insanların nitelikleri doğrultusunda artan ve kamu kurumlarının ücret düzeyinden çok yüksek olan yapısı nedeniyle yetişmiş bilişim personellerinin kamu kurumlarında istihdamının sürdürülebilirliği ve kurumsal hafızanın devamlılığının sağlanması oldukça zordur. Kamu kurumlarında bir dönem çalışan bilişim personelinin daha iyi bir ücret teklifi karşısında özel sektöre geçişi hatta ülke dışına gitmesi günümüzde sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Bu anlamda Türkiye'de son zamanlarda kamuoyunda sıkça dile getirilen beyin göçü tehlikesinin bilişim sektörü açısından da var olduğunu göz önünde bulundurarak

Bununla birlikte, teknoloji ithalatçısı konumda olmak, bu süreç açısından önemli bir dezavantaj olarak görülebilir (Yüksekbilgili ve Çevik, 2018: 431).

Türkiye’de akıllı kamu hizmetlerinin uygulanabilirliğini arttıracak ve yaygınlaşmasını sağlayacak diğer bir önemli parametre ise dijitalleşme ve internet kullanım düzeyimizdir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2021 verilerine göre Türkiye’de %92,0’si (önceki yıla göre %1,3 artmıştır) evden internete erişim imkânına sahipken, internet kullanan bireylerin oranı %82,6’dır. E-devlet hizmetlerini kullanma oranı ise %58,9 olarak (önceki 12 aylık periyoda göre %7,4 artmıştır) gerçekleşirken, internet üzerinden mal ya da hizmet siparişi veya alımı oranı %44,3 (önceki 12 aylık periyoda göre %7,8 artmıştır) olmuştur (TÜİK, 2021). 2023 yılına kadar 5G teknolojisine geçmeyi hedefleyen Türkiye’de (TRTHABER, 2021b) bu oranların ve rakamların daha da yükseleceği tahmin edilmektedir. Bu durum toplumsal hayatta dijital ağın içerisinde her geçen gün daha çok yer aldığını göstermektedir. Ayrıca günümüzde internetin ve dijital ağa bağlanmanın bir lüks olmaktan çıkıp temel insani bir ihtiyaç hatta hak haline geldiği de göz önünde bulundurularak internete erişim imkânı olmayan (teknik veya ekonomik nedenlerden dolayı) vatandaşların bu yoksunluğunun giderilmesi sosyal bir meselenin çözümü olduğu kadar akıllı kamu hizmetleri açısından toplumsal ve teknik altyapının oluşturulmasına da hizmet edecektir.

Toplum 5.0 benzeri dönüşümlerin teknolojik, teknik ve sosyal entegrasyonu açısından gereken dönüşüm ve yatırım maliyetinin finansmanı¹⁴ ile dijital çağın gereklerine uygun olarak yeni neslin

---

insan kaynakları çalışmasının (yetiştirilme, motive etme ve tutma vb.) yapılması şarttır (Dünya, 2022).

¹⁴ Zira teknolojide ithalat bağımlılığı nedeniyle dolar kurundaki yükselmeler teknolojik dönüşümde maliyetleri yükseltirken bu alanda çalışan bilişim personelinin yurtdışına gitme arzusunu da arttırmaktadır.

yetiştirilmesi, gelecek hedef ve beklentilerini Türkiye merkezli oluşturmaları da sürdürülebilirlik açısından son derece önemlidir. Bu doğrultuda toplumun sözel ve fikri yönünün güçlü olması kadar sayısal ve teknik yönünün de güçlü olması, istihdamın çoğunluğunun kamu dışı sektörlerde gerçekleşmesi (bilim, teknik, endüstri, ticaret gibi akademik ve özel sektörde) üretken bir toplum için elzemdir.

Yapay zekâ ekseninde ülke sathında kamu hizmetlerine ilişkin bilişim sistemlerinin entegrasyonu için ise kamu ve özel sektörün işbirliği ile vatandaşların katılımı, hukuki zeminin oluşturulması ve toplumsal kapsayıcılık gerekmektedir. Gelişen teknoloji ve edinilen tecrübelerden hareketle her alanda (adaletten sağlığa, afet ve acil durum yönetiminden akıllı kentlere, eğitimden sosyal hizmetlere, belediyeceğikten güvenliğe) analogdan akıllı kamu hizmetine (uyumlu, pratik, sağlıklı, temiz, yenilenebilir ve sürdürülebilir) geçiş çalışmalarına ivme kazandırılmalıdır. Türkiye’de bu alanda bazı önemli çalışmalar ise hayat bulmuş durumdadır.

2008 yılında resmen e-devlet uygulamasını başlatan Türkiye’de pek çok kamu kurumu dijital sisteme ve uygulamalara geçmiş olup (SBB, t.y.) şartlar her geçen gün yapay zekânın kamu hizmetinde kullanılmasına daha uygun hale gelmektedir. Örneğin e-devlet çalışmalarını bir araya getiren ve “akıllı kamuya geçiş” olarak da bilinen KAYSİS (Elektronik Kamu Bilgi Yönetim Sistemi) projesi ile kamu kurum ve kuruluşlarının teşkilat yapıları, çeşitli hizmetlerin sunumu ve belgeleri ile kurumların kamu yönetimine dair tüm unsurları mevzuat dayanakları ile elektronik ortamda tanımlanmakta olup e-Devlet (Dijital Türkiye) uygulamaları¹⁵ birbirine tek merkezden entegre edilmiştir. Böylece vatandaşlar uygun kamu hizmetlerine elektronik ortamda istedikleri yerden başvurabilecek ve bu durumda

---

¹⁵ Bu uygulamalar hali hazırda “Devlet Teşkilatı Merkezi Kayıt Sistemi (DETSİS), Hizmet Envanteri Yönetim Sistemi (HEYS), Kamu Mevzuat Sistemi (KMS), Hizmet Standartları Yönetim Sistemi (HSYS), Devlet Belge Yönetim Sistemi (DBYS), Standart Dosya Planı Yönetim Sistemi (SDPS) ve Kamu Memnuniyet Anketi (KMA)”dır.

diğer kamu hizmetlerinden de akıllı devlet yapısına uygun olarak paket halinde istifade edebilecektir (KAYSİS, t.y.).¹⁶

Türkiye’de akıllı kamu hizmetleri açısından Sağlık Bakanlığı da, MHRS (Merkezi Hekim Randevu Sistemi) kullanım oranları, aile hekimliği performans raporları, hastane yatış, ameliyat, tanı, e-Nabız değerlendirme vb. raporlarda yapay zekâ kullanarak hizmet kalitesini arttırmış durumdadır (Akalın, 2020: 232). Bu uygulamalar Covid vb. salgınlarla mücadelede de etkin bir yöntem olarak kendini göstermektedir.

Aynı şekilde İçişleri Bakanlığı kadına şiddetin önlenmesi için teknolojik imkânlardan faydalanmanın en güzel örneği olarak KADES (Kadın Destek Uygulaması) uygulamasını hayata geçirmiştir. KADES mobil uygulamasıyla aile içi ve kadına yönelik şiddet mağduru olan kadınlar, acil hallerde cihaz konum bilgisini açarak akıllı telefon üzerinden tek bir tuşla en hızlı şekilde 112/155/156 Acil Çağrı Merkezlerine ulaştırmaktadır. Ayrıca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı arasında 2016 yılında imzalanan protokolle KADES kapsamında elektronik kelepçe uygulamasının başlatılması kararlaştırılmıştır. Bu uygulama ile tehdit kaynağı kişiler elektronik kelepçeler ile takip edilebilecektir. Bu gibi uygulamaların yapay zekâ ile desteklenen haliyle ilerleyen yıllarda güvenlik ve ceza infaz uygulamaları açısından birçok yeniliği de beraberinde getirebileceğini söylemek mümkündür.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti öncülüğünde 25/06/2018 tarihinde kurulan Türkiye’nin Otomobili Girişim Grubu (TOGG) çalışması da Endüstri 4.0’ın önemli bir uygulama sahasıdır. Proje kapsamında kurulan üretim tesisinde nesnelerin interneti, veri toplama ve analiziyle verimlilik artıran, gerçek zamanlı verilerle değer üreten akıllı bir üretim ağı kurulmuş olup, üretim hatlarında çıkabilecek

---

¹⁶ Ekim 2021 itibariyle 824 kurum ve kuruluşunun 6 bin 1 hizmetine ulaşılabildiği e-Devlet kapısında kullanıcı sayısı 57 milyona dayanmış olup, 2022 yılı için 60 milyon kullanıcıya ulaşmak hedeflenmektedir (AA, 2021).

hatalar gelişmiş kamera ve sensörlerle öngörülecek ve/veya engellenecek, iş birlikçi robot uygulamaları ve giyilebilir teknolojilerle ergonomi arttırılacaktır (TRTHABER, 2021a). Nihai hedefte üretilecek araçların “akıllı hizmetler, akıllı ulaşım, akıllı şebeke, akıllı ev, akıllı enerji, akıllı şarj” gibi yeni nesil teknoloji ve özelliklerle tasarlanması da (TOGG, 2020) teknolojik dönüşümde devlet öncülüğüne ve kamu-özel sektör işbirliğine önemli bir örnektir. Bu ortaklıkta merkezi hükümetin bu ortaklığın taraflarına sağlayacağı başta kamusal güvence ve (aynı, mali ve vergisel) destekler ile mevzuatsal ve uygulamaya yönelik kolaylıklar, akıllı devlet ve akıllı kamu hizmeti konsepti paralelinde değerlendirilebilir.

Türkiye’de akıllı kamu hizmetleri açısından diğer bir alan ise akıllı kentlerdir. Türkiye’de, akıllı kentler fikri 2000’li yıllardan itibaren gündeme gelmiştir. 2000’lerin başında Yalova’da başlatılan Bilişim Vadisi Projesi’ni ilerleyen yıllarda Bursa, Kocaeli, Ankara takip etmiştir (Xsights, 2016:38). Kent sorunlarının bütüncül çözümüne yönelik ilk akıllı kent uygulaması ise (birbirine entegre edilmiş yirmi uygulama ile) Karaman’da hayata geçirilmiştir (Mangır, 2016: 27). Diğer birçok kentimizde de (Antalya, Eskişehir, Kayseri, Konya vb.) akıllı kent uygulama örnekleri görülmekle birlikte, Türkiye’de temelden kurulan ilk akıllı kent çalışması olacağından hareketle Kanal İstanbul projesi önemli bir vizyon ve model olarak göze çarpmaktadır (ÇŞB, 2020a). Türkiye’de akıllı kentleşmeye dair ilk politikalar ise 2004 yılında yayınlanan “Ulusal Bilişim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi”nde yer almaktadır (TUBİTAK, 2004). Sonraki yıllarda akıllı kent politikaları pek çok Kalkınma Planı, Orta Vadeli Plan ve Stratejik Eylem Planında ele alınmakla birlikte 10. Kalkınma Planı (2014-2018) ilk bütüncül üst düzey politika olarak görülebilir. Ardından çeşitli strateji belgeleri ve planlarda zikredilen akıllı kent çalışmaları konusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nun 2018’de başlattığı “2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı” ve “Coğrafi Bilgi Stratejisi ve Eylem Planı” projeleri (ÇSB, 2019: 35) önemli adımlardır. ¹⁷ Bununla birlikte Türkiye’de yerel yönetimler ve

¹⁷ Ayrıca Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesinde daire başkanlığı düzeyinde gerçekleştirilen kurumsallaşma (Akıllı Şehirler ve Coğrafi Teknolojiler Dairesi Başkanlığı) politika sahipliği açısından önemli bir adımdır. Ayrıca

merkezi kurumların akıllı kentler konusundaki strateji belgeleri açısından çok paydaşlılık ve mevzuat dağınıklığı söz konusu olup ulusal ölçüde stratejik bakış açısı bütünlüğü beklenen düzeyde değildir (ÇŞB, 2019: 31).

5. Sonuç

Yapay zekâ, büyük veri, nesnelerin interneti, robotik uygulamalar ve uzay teknolojileri gibi gelişmeler her geçen gün daha da dijitalleşen ve teknikleşen dünyada insanların özel hayatları, alışkanlıkları ve kullandıkları araçları değiştirdiği gibi kamu yönetimi de bu kaçınılmaz süreçten etkilenmekte ve dönüşmektedir. Kamu yönetiminin bu dönüşümü, tarihte olmadığı kadar hızlı ve kati surette gerçekleşmektedir. Ülkelerin bu dönüşümdeki aksama veyahut gecikmeleri her alandaki rekabet düzeyini etkilemesinden hareketle ülkeler adına telafisi zor veyahut imkânsız sonuçlar doğuracaktır. Bu açıdan çağın gereği olan akıllı kamu hizmetleri konsepti her alanda nihai hedef olmalıdır.

Ekonomik, sosyolojik, idari ve teknik vb. olarak son derece meşakkatli olan dönüşümde Türkiye'nin dezavantajlı olduğu kadar avantajlı olduğu durumlar da mevcuttur. Zira teknolojik ilerlemeler bir yandan kendi mecrasında yeni ürünleri meydana getirirken diğer yandan kamu yönetiminde işleyişte elde edinilen tecrübeler ve veriler teknolojik dönüşümün kamu yönetimine entegrasyonu için eşsiz bir laboratuvar ortamı oluşturmaktadır. Köklü bir geçmişi bulunan Türk kamu yönetimi için de bu süreçte devlet düzeyinde var olan kurumsal vizyon ve farkındalığın yanı sıra, farklı düzeylerde oluşan iyi uygulama örneklerinin giderek artması ve yoğunlaşması için her alanda üretici ve tasarımcı aklı ortaya koyabilen ve proaktif yönetimi önceleyen çalışmalara daha çok ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Yerel Yönetim Politikaları Kurulu da görevi gereği akıllı kentleşme ilgili araştırmalar yaparak strateji önerilerinde bulunabilmektedir (1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, md. 31/1-e).

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Akalın, B. (2020). *Sağlık Hizmetleri ve Yönetiminde Yapay Zekâ*, İstanbul: Hiper Yayıncılık.
- Anadolu Ajansı-AA (2021). *e-Devlet Kapısı'nda 2022 hedefi 60 milyon kayıtlı kullanıcı*, <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/e-devlet-kapisinda-2022-hedefi-60-milyon-kayitli-kullanici/2407647>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Baines, T. S., Lightfoot, H. W., Benedettini, O. & Kay, J. M. (2009). The servitization of manufacturing: A review of literature and reflection on future challenges. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 20(5), 547-567.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu-BTK (t.y.), *Toplum 5.0. Sektörel Araştırma Ve Strateji Geliştirme Dairesi*. <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/toplum-5-0-arastirma-raporu.pdf>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Bilici, Z. & Babahanoğlu, V. (2018). Akıllı kent uygulamaları ve Konya örneği, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 9(2), 124-139.
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2019). *Türkiye'nin Sanayi Devimi. Dijital Türkiye Yol haritası*. https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2023_Dijital-Turkiye-Yol-Haritasi.pdf, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Boschma, R. (2014). constructing regional advantage and smart specialisation: comparison of two European policy concepts. *Scienze Regionali*, 13(1), 51-68.

- Celep, N. D. (2020). Toplum 5.0: insan merkezli toplum, *Türk Eğitim Derneği*, 22/05/2020. <https://tedmem.org/download/toplum-5-0-insan-merkezli-toplum?wpdmdl=3362&refresh=5ee20c699fff11591872617>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Chourabi, H., Nam, T., Walker, S., Gil-Garcia, J. R., Mellouli, S., Nahon, K., ... & Scholl, H. J. (2012). Understanding smart cities: An integrative framework. *Proceedings of the Annual 45. Hawaii International Conference on System Sciences*, s. 2289-2297.
- Demir, F. (2022). *Kamu Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar -Akıllı Devletler, Akıllı Kentler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Baskı.
- Deutsche Welle-DW (2018a). Çin dijital diktatörlüğe ilk adımı attı, 12/08/2018. <https://www.dw.com/tr/%C3%A7in-dijital-diktat%C3%B6rl%C3%BC%C4%9Fe-ilk-ad%C4%B1m%C4%B1-att%C4%B1/av-44525408>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Deutsche Welle-DW (2018b). Çin vatandaşa not sistemine geçiyor, 21/05/2018, <https://www.dw.com/tr/%C3%A7in-vatanda%C5%9Fa-not-sistemine-ge%C3%A7iyor/av-43809155>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Develi, H. (2017). *Endüstri 4.0'dan Toplum 5.0'a. Dünya Gazetesi*. 02/11/2017. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/endustri-40dan-toplum-50a/389146>, (Erişim Tarihi: 10/10/2021).
- Dijital Dönüşüm Ofisi (2019). <https://cbddo.gov.tr/projeler/kaysis/>. (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Dombrowski, U. ve Wagner, T. (2014). Mental Strain as Field of Action in the 4th Industrial Revolution, *Procedia CIRP*, 17, s. 100-105.
- Dünya (2022). *Bilişimdeki beyin göçü 'milli risk'*, <https://www.dunya.com/sectorler/bilisimdeki-beyin-gocumilli-risk-haberi-652304>, (Erişim Tarihi: 01/11/2022).
- Eryılmaz, B. (2010). *Kamu Yönetimi*, 3. Baskı, Ankara: Okutman Yay.

- Ferreira, C.M. & Serpa, S. (2018). Society 5.0 and social development: contributions to a discussion, *Management and Organizational Studies*, 5(4), 27.
- Firat, O. Z. ve Firat, S. Ü. (2017). Endüstri 4.0 yolculuğunda trendler ve robotlar. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Der.* 46 (2), s. 213.
- Foresti, R. vd. (2019). Smart society and artificial intelligence: big data scheduling and the global standard method applied to smart maintenance. *Engineering*, 6(7), 835-846, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2095809920300266?via%3Dihub>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Giffinger, R. (Ekim). Smart Cities Ranking Of European Medium-Sized Cities, *Vienna University of Technology Research Report*.
- Giffinger, R. vd. (2007). *Smart Cities Ranking of European Medium-sized cities (Official Report)*, Centre of Regional Science (SRF), s. 1-12, http://www.smartcities.eu/download/smart_cities_final_report.pdf, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Gil-Garcia, J. R., Helbig, N. & Ojo, A. (2014). Being smart: Emerging technologies and innovation in the public sector. *Government Information Quarterly*, 31(S1), s. 1-8. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0740624X14001300?via%3Dihub>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Gökten, O. P. (2018). Karanlıkta üretim: Yeniçağda maliyetin kapsamı, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(4), s. 880-897. <http://dx.doi.org/10.31460/mbdd.460897>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Harayama, Y. (2017). Society 5.0: aiming for a new human-centered society. collaborative creation through global R&D open innovation for creating the future: B. 66, S. 6, *Hitachi Review*. s. 8-13; https://www.hitachi.com/rev/archive/2017/r2017_06/trends/index.html, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).

- Hermann, M., Pentek, T. & Otto, B. (2015). Design principles for industrie 4.0 scenarios: a literature review, *Working Paper*, No.01/2015, Technische Universität Dortmund.
- Hindistan İskân ve Kentsel İşler Bakanlığı (t.y.). <https://smartcities.gov.in/about-the-mission>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Intel (t.y.), Devlette Yapay Zeka, <https://www.intel.com.tr/content/www/tr/tr/government/artificial-intelligence.html>, (Erişim Tarihi: 08/11/2021).
- Kagermann, H., W. Wahlster & J. Helbig, (2013). Recommendations for implementing the strategic initiative Industrie 4.0: Final report of the Industrie 4.0 Working Group, s. 5.
- KAYSİS (t.y.). *Elektronik Kamu Bilgi Yönetim Sistemi (KAYSİS)*, https://www.kaysis.gov.tr/Kaysis_Hakkinda, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Keidanren (2018). *Society 5.0: Co-creating The Future*, https://www.keidanren.or.jp/en/policy/2018/095_booklet.pdf, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Komninos, N. (2008). *Intelligent Cities and Globalisation of Innovation Networks*, NY: Routledge.
- Kshetri, N. (2020). China's Social Credit System: Data, Algorithms and Implications, *IT Professional*.
- Kumar, T. M. V. (2015). E-Governance for smart cities, *Springer Science+Business Media*, Singapore, s. 22.
- Leonhard, G. (2018). *Teknolojiye Karşı İnsanlık*, İstanbul: Siyah Kitap.
- Mangır, F. (2016). Smart City: strategies for local governments: the case of Konya in Turkey, *Selçuk Ü. SB MYO Der.* 41.Yıl Özel S. s. 27.
- Smart Nation Singapore (t.y.). <https://www.smartnation.gov.sg/>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- Şimşek, H. (2019). Sosyal Kredi Sistemi: Çin'de vatandaşlık puanlaması, 22 Kasım 2019, *Milliyet*. Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/sosyal-kredi-sistemi-cin-de>

- vatandaslik-puanlamasi--molatik-13537/, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı-SBB (t. y.). *E-Devlet Kapısı 18 Aralık 2008 tarihinde Sayın Başbakanımız Recep Tayyip Erdoğan tarafından açılmıştır, 18 Aralık 2008*, <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/2008/e-devlet-kapisi-18-aralik-2008-tarihinde-sayin-basbakanimiz-recep-tayyip-erdogan-tarafindan-acilmistir/>, (01/11/2021).
- TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı-ÇŞB (2019). *2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı*, <https://www.akillisehirler.gov.tr/wp-content/uploads/EylemPlani.pdf>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı-ÇŞB (2020b). *2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı*, <https://www.akillisehirler.gov.tr/wp-content/uploads/EylemPlani.pdf#page=20&zoom=100,57,616>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı-ÇŞB. (2020a). *Akıllı Şehir Uygulamalarında İlk Örnek Kanal İstanbul Olacak -15/01/2020*. <https://csb.gov.tr/akilli-sehir-uygulamalarinda-ilk-ornek-kanal-istanbul-olacak-bakanlik-faaliyetleri-29695>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- TDK Sözlük (t.y.). <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- TOGG (2020). *Yerli Otomobil Mobilite Ekosistemi (Nesnelerin İnterneti)*, <https://www.youtube.com/watch?v=FJrnv2kkTlo>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- TRTHABER (2021a). *TOGG'un üretim çalışmaları tam gaz, 24/06/2021*, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/toggun-uretim-calismalari-tam-gaz-590795.html>, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).
- TRTHABER (2021b). *2023 yılında ilk 5G sinyali hizmete sunulacak*, <https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/2023->

yilinda-ilk-5g-sinyali-hizmete-sunulacak-576474.html, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).

TUBİTAK (2004). *Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi, Vizyon 2023*, 02/11/2004. https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/Vizyon2023_Strateji_Belgesi.pdf, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).

TUBİTAK (2017). *Yeni Sanayi Devrimi Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası, 03/01/2017*, Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Daire Başkanlığı, https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/akilli_uretim_sistemleri_tyh_v2-03ocak2017.pdf, (Erişim Tarihi: 01/11/2021).

Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK (2021). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması*, 2021, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-\(ICT\)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-(ICT)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2021-37437), (Erişim Tarihi: 01/11/2021).

Velibeyoğlu, K. (2019). *Akıllı Kentler: Vaatler ve Ötesi, Yenilikçi Sürdürülebilir Gelişme Stratejileri Bağlamında Türkiye Ekonomisinin Geleceğine Yönelik Çözüm Arayışları* (Ed. Şanlısoy, S.), İzmir: İlkim Ofset.

Yüksekbilgili, Z. & Çevik G. Z. (2018). Endüstri 4.0 bağlamında Türkiye'nin yerine ilişkin güncel ve gelecek eksenli bir analiz. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s. 431.

New Concept in Public Service: Smart Public Service

Extended Abstract

Aim: The aim is to raise awareness about this new concept of public service, based on the examples of smart public services being implemented in various countries around the world.

Method(s): In this study, the literature and legislation review method was used in this study.

Findings: Industrial revolutions are considered the most significant developments that have transformed history extraordinarily and rapidly. These revolutions can be listed as Industry 1.0, Industry 2.0, Industry 3.0 (Digital Revolution) and today's latest Industry 4.0.

In the post-2000 period, with the widespread use of the internet and the increase in communication speed, quality and capacity, as well as the development of automation systems, large data (big-data) technological developments such as cloud computing, internet of things and smart cities are the most up-to-date smart management systems of today's digital public administration. It is possible to say that Industry 4.0, which has shown itself in the field of manufacturing since 2011, has also shown its effects in the field of management and has been a focus of new studies.

It is possible to see some examples where the use of technological progress in all areas of public administration is questionable in terms of democracy and privacy.

After Industry 4.0, which took its source from Germany and started to set an example worldwide, for the first time in Japan, the Society 5.0 program was launched in 2017, with the idea that technology should be perceived as a helper, not a threat to societies.

Major countries like United States, Saudi Arabia and Qatar have also implemented or planned various smart city models and projects.

Conclusion and Discussion: Today the world has become more and more digital and technical, especially with innovations of artificial intelligence, big data, the Internet of things, robotic applications and space technologies. All of these have changed people's private lives, habits and the tools they use. As a result, public administration is affected and transformed by this inevitable process. This transformation of public administration is taking place faster and more decisively than in history. The disruptions or delays of countries in this transformation will result in difficult or impossible outcomes as they affect the level of competition in every field. In this respect, the concept of smart public services, which is a necessity of the new era, should be the ultimate goal in every field such as economic, sociological, administrative and technical. There are situations where Turkey is advantageous as well as disadvantaged in this overwhelming transformation. Because, while technological advances create new

---

products in their own medium, on the other hand, the experiences and data gained in the operation of public administration create a unique laboratory environment for the integration of technological transformation into public administration. In this process, in addition to the institutional vision and awareness at the state level, more emphasis should be placed on studies that can reveal the productive and designer mind in every field and prioritize proactive management in order to increase and intensify good practice examples at different levels for the Turkish public administration, which has a deep-rooted history.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue:
Yıl/Year: 2022, s. 441-470
DOI: 10.33399/biibfad.1172870
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info
Geliş/Received: 10.09.2022 Kabul/ Accepted: .18.11.2022

TÜRKİYE'DE FİNANSAL KİRALAMA SEKTÖRÜNÜN PIYASA YOĞUNLAŞMA ANALİZİ

Market Concentration Analysis of the Financial Leasing Sector in Turkey

Orhan Orçun BITRAK*

Öz

Finansal kiralama sektörü, kaynak arayan işletmeler için etkili bir finansman yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda hemen hemen tüm sektörlerde uygulanabilen finansal kiralama sektörünün verimliliği ve etkinliği, bir ülkenin ekonomik gelişimi için büyük önem arz etmektedir. Belirli bir piyasanın verimlilik ve etkinliğini belirleyen en önemli unsurlardan bir tanesi, o sektörün rekabet seviyesidir. İktisat literatüründe, yoğunlaşma analizleri bir sektörün rekabet seviyesini belirlemede sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki Finansal kiralama sektörünün literatürde sıkça kullanılan yoğunlaşma analizleri vasıtasıyla rekabet yapısını belirlemektir. Bu amaçla sektörün yoğunlaşma seviyesi, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin, 2011-2021 dönemlerine ilişkin mali tablolarında yer alan esas faaliyet geliri verileri ile analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, CR_4 yoğunlaşma indeksi piyasanın oligopol yapıda, CR_8 indeksi ise monopolist yapıya yakın olduğunu göstermektedir. Buna karşın Türkiye'de BDDK'ya kayıtlı tüm firmaların yer aldığı diğer yoğunlaşma analizlerinin sonuçlarına göre, sektörün monopolcü rekabet piyasasına daha yakın olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, sektörün yoğunlaşma seviyesinin 2017, 2018 ve 2021 yılları hariç, genel olarak, bir azalma

* Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, İktisat Anabilim Dalı, bitrak.orcun@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5648-4161>

eğiliminde olduğu ve bu eğilimin firma sayısındaki değişimden bağımsız olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal kiralama, piyasa yoğunlaşması, rekabet, Türkiye.

JEL Kodları: D40; D53.

Abstract

Financial leasing is emerging as a viable financing option for resource-seeking businesses. In this regard, the efficiency and effectiveness of the financial leasing sector, which can be applied in almost all sectors, is critical for a country's economic development. One of the essential factors determining a particular market's efficiency and effectiveness is that sector's competition level. In the economics literature, concentration analyzes are frequently used to determine the competitiveness level of the industry. This study aims to determine the competitive structure of the financial leasing sector in Turkey through concentration analysis, which is frequently used in the literature. For this purpose, the sector's concentration level was examined using data from the main operating income item in the financial statements of enterprises operating in the sector from 2011 to 2021. According to the CR₄ concentration, the index indicates that the market has an oligopoly structure, while the CR₈ index suggests that the market has a monopolist structure. On the other hand, according to the results of different concentration analyses in which all companies registered with the BRSA in Turkey, it has been determined that the sector is closer to the monopolistic competition market. Furthermore, it has been determined that the sector's concentration level generally tends to decrease, except for 2017, 2018 and 2021, and this trend is independent of changes in the number of firms.

Keywords: Financial leasing, market concentration, competition, Turkey.

JEL Codes: D40; D53.

1. Giriş

Küresel ekonomik istikrarsızlıklar işletmelerin finansman ihtiyacını arttırmaktadır. Finansal kaynak arayan ve kaynak sağlayan bir araya getiren birçok farklı finansal sistem bulunmaktadır. Bu sistemlerden bir tanesi de geleneksel finansman biçimlerine bir alternatif olarak ortaya çıkan finansal kiralama (leasing) sektörü olup (Gör ve Bilici, 2021: 94-95), bu sektördeki şirketler farklı sektörlerde faaliyet gösteren firmalara yatırım malı sağlamaktadır. Finansal kiralama işlemi belirli

bir sözleşmeye dayalı olarak, belirli bir yatırım malı mülkiyetinin finansal kiralama şirketinde kalması suretiyle kullanım hakkının kiralaayan şirkette olması üzerine kuruludur. Finansal kiralama, belirli bir bedel üzerinden kiralanana yatırım malı mülkiyetinin sözleşme süresi bitiminde kiralaayan şirkete geçmesine olanak tanıyan bir finansman yöntemi olması nedeniyle kiracı işletmelerin sabit varlıklarının verimlilik ve karlılığının artırılmasına da katkıda bulunmaktadır (Akel vd., 2010: 272; Özçelik ve Küçükçakal, 2019: 250).

Yatırım malının banka kredisiyle finanse edilmesinin bir alternatifi olan finansal kiralama sektöründe teminat gerekmemekte olup kiralama işleminin güvenilirliği yatırım malının kendisi tarafından sağlanmaktadır. Bu sebepten dolayı, finansal kiralama şirketleri uzun bir mali geçmişi olmayan küçük ve orta büyüklükteki (KOBİ) şirketler için uygundur (Nasr, 2004: 2). Finansal kiralama işleminin hemen hemen her sektörde uygulanabiliyor olmasından dolayı, bu sektör, ekonomik büyüme ve istihdama önemli derecede katkılar sağlamaktadır (Aleksandrova vd., 2016: 988; Kamasak ve Cansever, 2019: 1).

Herhangi bir piyasanın rekabet düzeyi, o piyasanın etkin çalışıp çalışmadığını belirleyen en önemli faktörlerden birisidir (İğdeli ve Bakırtaş, 2019: 826). Mikro ekonomi teorisine göre, her piyasanın kendine has bir yapısı bulunmakta ve piyasa tipine göre, bir uçta tam rekabet piyasası, diğer uçta monopol piyasası bulunmaktadır. Bu iki uç piyasa arasında farklı aksak rekabet piyasa yapıları (monopolcü ve oligopol piyasa) bulunmakla birlikte tam rekabet piyasası, bir ekonomide, kaynakların en etkin kullanıldığı, monopol piyasa ise kaynakların en az etkin kullanıldığı piyasa yapısıdır. Başka bir ifadeyle bir piyasanın tam rekabetten uzaklaşması, piyasa başarısızlığına, üretimde ve tüketimde etkinliğin azalmasına ve böylelikle tüketici refahının azalmasına sebep olmaktadır (Tatlı, 2018: 65). Belirli bir sektörde piyasa yapısını belirleyen faktörler, alıcı-satıcı sayısı, dikey entegrasyonlar, piyasada faaliyet gösteren firmaların büyüklüğü, piyasadaki malın özelliği ve piyasaya giriş-çıkış engelleri olarak sıralanabilmektedir (Gürsel, 2011: 17). Piyasa yapısının belirlenmesi sayesinde, firmaların etkinliği, karlılığı, maliyetleri, üretici ve tüketici davranışları gibi faktörler tespit edilebilmektedir (İldırar ve Kırıl,

2018: 95). Bu noktada bir piyasada yoğunlaşma indeksinin bilinmesi, piyasanın rekabet düzeyi ve piyasadaki aktörlerin davranışları ve piyasayı etkileme gücü hakkında bilgi sahibi olunabilmesi açısından oldukça önemlidir (Önder ve Topatan, 2018: 30). Piyasa yoğunlaşma oranı ve rekabet seviyesi arasında ters orantılı bir ilişki mevcuttur. Diğer bir ifadeyle, piyasa yoğunlaşma oranı yükseldikçe piyasa başarısızlıklarının bir nedeni olan eksik rekabetin varlığından söz edilebilmektedir (Önder, 2016: 180).

Piyasa yoğunlaşmasının belirlenmesinde farklı ölçüm yaklaşımları bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan en bilineni, piyasadaki firma sayısı, büyüklüğü, sektöre giriş-çıkış koşullarını inceleyen Yapı-Davranış-Performans (SCP) yaklaşımıdır (İldırar ve Kırıl, 2018: 96). Literatürde yapısal yaklaşım kapsamında sık kullanılan yoğunlaşma analizi yöntemleri, N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR_n), Herfindahl-Hirschman İndeksi (HHI), Entropi İndeksi (EI), Rosenbluth (RI), Hall ve Tideman İndeksi (HTI), Kapsamlı Yoğunlaşma İndeksi (CCI) ve Gini İndeksi (GI) olarak sıralanmaktadır (Ediz ve Önder, 2019: 26; Sarıdoğan, 2021: 70). Piyasa yoğunlaşmasının ölçümü, firmaların satış gelirleri, cirosu, karlılığı, istihdam sayısı, sabit varlıkları ve üretim miktarı gibi değişkenlerden biri baz alınarak yapılabilmektedir (Tatlı, 2018: 65).

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'deki finansal kiralama sektörünün piyasa yapısını, yoğunlaşma analizi çerçevesinde, literatürde sık kullanılan indekslerle belirlenmesidir. Literatürde konuyu, sektördeki piyasa yapısını yoğunlaşma analizi çerçevesinde ele alan bazı çalışmaların (Morgan vd., 1980; Akel vd. 2010), bulunmasıyla birlikte Türkiye'deki finansal kiralama sektörüne ilişkin, farklı yoğunlaşma indeksleri ile analiz edilen, detaylı ve güncel bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönden, çalışmadan elde edilen sonuçların literatürdeki mevcut boşluğu doldurarak gelecekteki araştırmalara ve sektörü regüle eden kurumlara önemli bilgiler vermesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Türkiye'deki finansal kiralama sektörüne ilişkin genel göstergelere yer verilmiş, ikinci bölümünde konuya ilişkin daha önce yapılan çalışmalar incelenmiştir. Takip eden

bölümde, çalışmada kullanılan veri seti ve yoğunlaşma indeksleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bir sonraki bölümde ise Türkiye’deki finansal kiralama sektörünün piyasa yapısı, farklı yoğunlaşma indeksleri ile analiz edilmiş, sonuçlar tartışılmış ve yorumlanmıştır. Son bölümde çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirilerek sektöre yönelik önerilerde bulunulmuştur.

2. Türkiye’de Finansal Kiralama Sektörünün Genel Durumu

Kiralama işlemi, belirli bir varlığın kullanım ve kontrol etme hakkının, bir bedel üzerinden, belirli bir süre için devredilmesi olarak tanımlanabilmektedir. İşletmeler faaliyet ve finansal kiralama biçiminde iki farklı kiralama işleminde bulunmaktadır. Finansal kiralama ve faaliyet kiralaması arasındaki en belirgin fark, finansal kiralamada varlığın mülkiyeti ile ilgili tüm risk ve getirilerin önemli oranda devredildiği bir kiralama türü olması, faaliyet kiralamasında ise bu risk ve getirilerin önemli oranda devredilmiyor olmasıdır (Marşap ve Yanık, 2018: 24-30). Ayrıca, faaliyet kiralaması işletmenin kısa süreli faaliyetlerini gerçekleştirdiği bir kiralama türü, finansal kiralama ise uzun dönemi kapsayan ve sözleşme sonunda varlığın mülkiyetinin kiralayana devretmesine olanak tanıyan bir finansman biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Karasioğlu, 2001: 55). Bununla birlikte finansal kiralama ve faaliyet kiralaması işlemi taşınır ve taşınmaz varlıklar için yapılabilir. Patent ve sınai haklar ise finansal kiralama işlemine konu olmamaktadır. Türkiye’de 1985 yılından itibaren uygulanan bir finansman yöntemi olan finansal kiralamanın, finansal kiralama işlemi sayılabilmesi için, aşağıdaki özelliklerden en az bir tanesini karşılaması gerekmektedir (Yıldırım vd., 2006: 362-363);

- Kiralanan varlığın kira süresi sonunda mülkiyetinin kiralayana devredilebilmesi,
- Kiralayana, kiralanan varlığın rayiç bedelinden düşük bir bedel üzerinden satın alma olanağı tanınması,
- Kira süresinin varlığın ekonomik ömrünün %80’inden daha fazla bir kısmını kapsıyor olması,
- Kira ödemelerinin toplamı, varlığın bugünkü değerinin %90’ından fazla olmasının gerekmesi olarak sıralanabilir.

Kiralama işleminde, kiralamaya konu olan varlığı üreten firma, kiralayan ve kiracı olmak üzere üç taraf bulunmaktadır. Genel olarak üretici ve kiracı arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. Kiralanan varlığın bakım ve işletmesi kiralayanın sorumluluğunda olmakla birlikte varlığın finansal kiralama şirketinin izni olmadan devretme hakkı bulunmamaktadır (Karasioğlu, 2001: 55).

Finansal kiralama işlemi, mülkün hızlı biçimde edinilebilmesi, işletme fonlarının zorlanmaması, sözleşme sonunda mülkün uygun bir biçimde satın alınabilmesi veya sözleşmenin bir dönem daha devam edebilmesine olanak tanınması gibi yönleriyle banka kredisine göre daha avantajlı bir finansman biçimidir (Agres vd., 2020: 53). Bununla birlikte bu işlemin diğer avantajları, teminat gerektirmemesi, teşvik kapsamında olan varlık satın alımları için vergi indirimleri, kira ödemesinin gider gösterilebilmesi ve iflas durumunda varlığın haczedilememesi olarak sıralanabilir (Buzkıran, 2010: 47-49).

Türkiye’de finansal kiralama sektörüne ilişkin temel göstergeler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye’de Finansal Kiralama Sektörü İşlem Değerleri (2016-2021)

İşlem Hacmi	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Milyar TL	18.619	22.567	22.186	14.663	4.214	36.134
Milyar USD	6.129	6.193	4.794	2.557	0.684	3.989
Sözleşme Adedi	23751	23382	17242	10442	2884	19753

Kaynak: (<https://www.fkb.org.tr>, Erişim Tarihi: 10.08.2022)

Türkiye’de finansal kiralama şirketlerine yönelik gerek işlem hacimleri gerekse sözleşme adedinin 2017 yılından sonra azalma eğilimine girdiği ve özellikle Covid-19 dönemini kapsayan yıllarda sert düşüşlerin yaşandığı görülmektedir. Nitekim 2016 yılı işlem hacimleri göz önünde bulundurulduğunda, işlem hacmi değerinin 2020 yılında TL bazında yaklaşık %77, dolar bazında yaklaşık %88 oranında azaldığı tespit edilmiştir. 2021 yılına gelindiğinde ise söz konusu durumun önemli ölçüde toparlanmış olması ve sektörün 2020 yılına göre TL bazında %54, dolar bazında ise %21 büyümüş olması göze çarpmaktadır (Tablo 1).

Türkiye’de finansal kiralama işlemlerinin sektörel dağılımına bakıldığında, en fazla imalat sanayi ve hizmetler sektöründe

yoğunlaşma olduğu, küçük bir bölümünün ise tarım ve tüketici konut finansmanında gerçekleştiği görülmektedir. Finansal kiralama işlemlerinin 2021 yılında yaklaşık %51’i imalat sanayinde, yaklaşık %42’si hizmetler sektöründe, yaklaşık %3’ü tarımda ve yaklaşık %2’si tüketici konut finansmanında ve geriye kalan yaklaşık %2’lik kısmı ise bu ana sektörler dışındaki faaliyetlerde gerçekleşmiştir. Ayrıca bu işlemin en fazla kullanıldığı sektörler, 2021’de hizmetler sektörü için inşaat iken imalat sektörü için tekstil ve tekstil ürünleri sanayisidir. Buna ek olarak finansal kiralama işlemine konu olan varlıkların, 2021 yılında, %23’ünü iş ve inşaat makineleri, %13,2’sini diğer makine ve ekipmanlar, %11,7’sini tekstil makineleri, %10,8’ini karayolu taşıtları ve %9,8’ini de gayrimenkul oluşturmaktadır (FKB, 2021: 2-10).

Finansal kiralama sektöründe faaliyet gösteren şirket, çalışan, müşteri ve şube sayısının sürekli bir düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Nitekim 2016 yılında, sektörde faaliyet gösteren şirket ve şube sayısı sırasıyla 26 ve 141 iken 2021 yılında bu sayılar sırasıyla 22 ve 115’e kadar gerilemiştir. Benzer biçimde 2016 yılından 2021 yılına gelindiğinde çalışan sayısı yaklaşık olarak %18, müşterisi sayısı ise %38 oranında azalmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: Finansal Kiralama Sektörü Şirket, Çalışan, Müşteri ve Şube Sayısı (2016-2021)

Yıllar	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Şirket Sayısı	26	25	24	23	22	22
Çalışan Sayısı	1519	1453	1401	1232	1206	1242
Müşteri Sayısı	58373	57605	53510	40457	36240	35669
Şube Sayısı	141	139	131	119	116	115

Kaynak: (<https://www.fkb.org.tr>, Erişim Tarihi: 10.08.2022)

3. Literatür

Ulusal ve uluslararası literatürde finansal kiralama sektörünü çeşitli yönleriyle ele alan araştırmalar bulunmaktadır. Finansal kiralamanın çeşitli sektörlerde kullanımını ele alan bazı çalışmalarda, finansal kiralamanın, Türkiye’deki seyahat acenteleri (Buzkiran, 2010), Türkiye’de imalat sanayi (Yozgat ve Kibritçi Artar, 2019), Ukrayna’da tarım sektörü, (Agres vd., 2020), Rusya’daki inşaat sektörü (Barykina ve Chernykh, 2021), Çin’de imalat sanayi (Zhu ve Wang, 2021) ve halka açık şirketler (Chang vd., 2021) üzerindeki kullanımına yönelik

konulara yer verilmiştir. Bunun yanında Türkiye'deki finansal kiralama şirketlerinin yapısı, sorunları (Çakan, 2006) ve finansal performansı (Akel vd., 2010; Özçelik ve Küçükçakal, 2019; Gör ve Bilici, 2021), Pakistan'da sektördeki şirketlerinin finansal davranışları (Butt vd., 2013), finansal kiralama şirketlerinin Çin ekonomisindeki (Shi ve Xu, 2015) ve MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) ülkelerindeki önemi ve gelişimi (Nasr, 2004), Almanya'da finansal kiralama sektörünün genel durumu (Sharma, 2012) hakkında yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca bazı araştırmalarda konu, hukuki (Yalçın, 2006; Schroth, 2010) ve portföy yönetimi (Schmit, 2004) boyutunda ele alınmıştır.

Özetle, finansal kiralama sektörüne ilişkin yapılan çalışmalar genellikle finans yönüyle incelenmiştir. Radulović (2020) araştırmasında, Sırbistan'daki finansal kiralama sektörünün piyasa yoğunlaşması (HHI) ile sektörün doğrudan yabancı yatırım çekme ilişkisini incelemiş ve araştırmasından elde ettiği sonuçlara göre, HHI indeksi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında ters yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Akel vd. (2010) Türkiye'de sektörün finansal performansını inceledikleri çalışmanın bir bölümünde, sektörün piyasa yoğunlaşmasını hesaplamışlardır. 2005-2008 yılları arasında, BİST'e kayıtlı finansal kiralama şirketlerini kapsayan araştırmanın sonuçlarına göre, HH indeksi değerleri, 2005 ve 2008 yıllarında sırasıyla 0,308 ve 0,317 olarak hesaplanmış ve incelenen yıllar itibariyle yoğunlaşma seviyesinin sürekli yükseldiği tespit edilmiştir. Morgan (1980) 1971-1977 dönemleri itibariyle, İngiltere'deki finansal kiralama sektörünün yapısını incelediği çalışmada, sektörün piyasa yoğunlaşma oranlarının azalma eğiliminde olduğunu belirlemiştir. Ayrıca farklı ölçütler kullanarak yaptığı n-firma yoğunlaşması analiz sonuçlarına göre, sektördeki piyasa payının yaklaşık %45'inin lider 3 firma, yaklaşık %60'ının ilk 5 firma ve yaklaşık %80'inin ise ilk 10 firma tarafından karşılandığını tespit etmiştir. Yapılan literatür araştırması sonucunda, finansal kiralama sektörünün piyasa yoğunlaşmasının hesaplandığı, kapsamlı ve güncel bir araştırma olmadığı tespit edilmiştir.

Literatürde çeşitli sektörlerdeki piyasa yoğunlaşmasının belirlenmesi üzerine yapılan ulusal ve uluslararası birçok çalışma

mevcuttur. Bu çalışmalardan başlıcalarına ilişkin kullanılan yöntem, incelenen sektör ve bulguları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Piyasa Yoğunlaşması ile İlgili Ulusal ve Uluslararası Literatür

Araştırma	Dönem, Ülke ve Sektör	Yöntem	Bulgular
Mueller ve Hamm (1974)	1947-1970 ABD/ İmalat Sanayi	Çoklu Regresyon, CR _n	İmalat sanayinin birçok kolunda yüksek yoğunlaşma tespit edilmiştir. İmalat sanayi piyasa yoğunlaşmasını olumsuz yönde etkileyen değişkenler sanayi büyümesi ve büyüklüğü iken, olumlu önde etkileyen değişkenler ise orta ve yüksek ürün farklılaştırmasıdır.
Bikker ve Haaf (2002a)	1988-1998 23 Ülke/ Bankacılık	Panzar- Rosse	5444 bankayı kapsayan araştırmadan elde edilen sonuçlar, bankacılık piyasasının, genellikle, monopolcü rekabet seviyesinde ve büyük bankalar arasındaki rekabetin küçük bankalara nazaran daha şiddetli olduğunu göstermiştir.
Polat (2007)	2001-2005 Türkiye/ Çimento Sektörü	CR _n , HHI	Sektörün monopolcü rekabet ve oligopol piyasa sınırları arasında yer aldığı belirlenmiştir.
Kösekahyaoglu (2007)	1980-2005 Türkiye/Dış Ticarette Ürün ve Ülke Bazlı Yoğunlaşma	Gini- Hirschman İndeksi	1996 döneminden sonra ihracatta ürün çeşitliliği artmış ancak aynı durum ülke çeşitliliği açısından sağlanamamıştır.
Silk ve King (2008)	1977-2002 2002-2006 Amerika/ Reklam ve Pazarlama Hizmetleri	HHI	1977-2002 yılları arasında reklam ajanslarının piyasa yoğunlaşma oranlarının artış eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 2002-2006 döneminde, sektördeki holding şirketleri sektörün toplam gelirinin yaklaşık %25’ini elde ettiği tespit edilmiştir.
Tushaj (2010)	2000-2008 Arnavutluk/ Bankacılık sektörü	CR _n , HHI	Yıllar itibarıyla piyasa yoğunlaşmasının azaldığı tespit edilmiştir.

Ferreira (2012)	1996-2008 AB Ülkeleri/ Bankacılık	CR _n , HHI, Panel Veri Analizi	Piyasa yoğunlaşma oranlarında yıllar itibariyle bir artış söz konusu olduğu ve piyasa yoğunlaşmasının ekonomik büyüme ve bileşenleri üzerinde olumsuz bir etkide bulunduğu belirlenmiştir.
Nguyen vd. (2012)	1998-2008 Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)/ Bankacılık	HHI, CR _n , Panzar Rosse Modeli, Lerner İndeksi	Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, bankacılık sektöründe en yüksek piyasa yoğunlaşma oranına sahip olan ülkenin Vietnam olduğu, en düşük piyasa yoğunlaşma oranına sahip olan ülkenin ise Filipinler olduğu belirlenmiştir.
Miljković vd. (2013)	2008-2012 Sırbistan/ Bankacılık Sektörü	Karşılıklılık İndeksi, CR _n , GI, HHI	Analizden elde edilen sonuçlar, Sırbistan'daki bankacılık sektörünün dağınık bir yapıda ve sektörün orta derecede yoğunlaşmış olduğunu göstermektedir.
Kostakoğlu (2015)	2002-2014 Türkiye/ İnternet Servis Sağlayıcıları 2013	CR _n , HHI, EI	Yoğunlaşma seviyesinin yüksek olduğu ancak yıllar itibariyle azalma eğilimine girdiği belirlenmiştir.
Akardeniz ve Kırac (2015)	Türkiye- Gaziantep/ Teknik Tekstiller	CR _n , HHI	Teknik tekstil sektöründe non-woven alanında faaliyet gösteren firmaların yoğunlaşma oranı yüksek ve güçlü oligopolistik yapıda olduğu tespit edilmiştir.
Dilek ve Konak (2016)	1994-2014 Türkiye- Kastamonu/ Helva üretimi	CR _n , HHI	Piyasanın 2003 yılı öncesi oligopolistik özelliklere sahip olduğu ve bu yıldan sonra yoğunlaşmanın azalma eğilimine girerek rekabetçi bir yapıya büründüğü sonucuna ulaşılmıştır.
Diallo (2017)	1980-2010 34 Ülke / Bankacılık, 29 farklı sektör	HHI	Analize dahil edilen ülkelerden en düşük piyasa yoğunlaşmasına sahip olanları, ABD, Fransa, Japonya, Hindistan ve Endonezya iken en yüksek piyasa yoğunlaşmasına sahip olanlar ise Norveç, Finlandiya, Danimarka, İsveç, Hollanda ve Güney Afrika'dır.

Hazar vd., (2017)	1988-2000 2004-2015 Türkiye/ Bankacılık	CR _n , HHI, HTI, RI, HKI, HM, EI	2001 krizi sonrası dönemde sektörde yoğunlaşma oranlarının arttığı belirlenmiştir.
Demirel ve Hatırlı (2017)	2000-2013 Türkiye /Bankacılık	Bresnahan-Lau Modeli	Türkiye’de bankacılık sektöründe piyasa yapısının monopolcü rekabet olduğu tespit edilmiştir. Yerli binek ve ticari araçlarda piyasanın yüksek yoğunlaşma oranına sahip olduğu, ithal binek ve ticari araçlarda ise piyasanın nispeten daha rekabetçi olduğu belirlenmiştir.
Ildırar ve Kırıl (2018)	2005-2017 Türkiye/ Otomotiv sektörü	CR _n , HHI	Piyasadaki yoğunlaşma seviyesinin yüksek ve monopol yapıya yakın olduğu tespit edilmiştir.
Önder ve Topatan (2018)	2009-2015 Türkiye/ İnternet Arama Motorları	CR _n , HHI, EI, RI, CCI	Analizden elde edilen sonuçlar, sektörün 2007-2011 döneminde monopol yapıda olduğunu, 2012-2018 döneminde ise oligopol bir yapıya büründüğünü ortaya koymuştur. Dört büyük firmanın sektörün geneline hakim olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sektörün oligopolistik bir yapıda olduğu ve yoğunlaşma oranlarının yıldan yıla artış eğiliminde olduğu belirlenmiştir.
Apan (2020)	2007-2018 Türkiye/ Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları	CR _n , HHI	Türkiye’de bilişim sektörünün orta derecede yoğunlaştığı ve sektörün monopolcü rekabet piyasası özellikleri gösterdiği belirlenmiştir.
Kınay ve Çiğner (2021)	2013-2019 Türkiye/ Denetim Firmaları	CR _n , HHI	
Sarıdoğan (2021)	2013-2019 Türkiye/ Bilişim Sektörü	CR _n , HHI, EI, HKI, Gini İndeksi	

Literatürde, yoğunlaşma analizi kapsamında, farklı ülke ve sektörleri konu alan çeşitli araştırmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda en fazla kullanılan yöntemlerin CR_n ve HH yoğunlaşma indeksleri olduğu, bunların yanında, Entropi, Rosenbluth ve Hall-Tideman, Hannah-Kay, Gini ve Kapsamlı yoğunlaşma indekslerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir. Bazı araştırmalarda ise Panzar-Rosse ve Bresnahan-Lau yöntemleri kullanılmıştır (Tablo 3).

Yapılan literatür araştırması sonucunda, piyasa yoğunlaşma oranlarının, incelenen sektör, ülke ve dönemlere göre değişim gösterdiği belirlenmiştir. Bununla birlikte, finansal kurumları ele alan ulusal ve uluslararası çalışmalarda sektörün, genel olarak, monopolcü rekabet seviyesine yakın ve orta düzeyde yoğunlaşmış olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 3).

4. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de finansal kiralama sektörünün rekabetçi yapısını belirlemek ve piyasanın yoğunlaşma seviyelerini tespit etmektir.

Finansal kiralama şirketlerinin ana faaliyet konusunu oluşturan gelirler, mali tablolarında, esas faaliyet geliri bir diğer adıyla satış geliri olarak adlandırılmaktadır (Akel vd., 2010: 281). Çalışma kapsamında ele alınan firmalara ilişkin yıllık esas faaliyet geliri verileri 2011-2021 dönemini ele almaktadır. İlgili firmaların esas faaliyet gelirlerine ilişkin veriler, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK), sırasıyla, Borsa İstanbul’a ve Merkezi Kayıt Kuruluşu’na ait olan <https://www.kap.org.tr> ve <https://e-sirket.mkk.com.tr> web adreslerinde bulunan ilgili firmalara ait mali tablolardan elde edilmiştir. Bu doğrultuda verisine ulaşılabilen firmalar analize dahil edilmiştir.

Belirli bir sektöre ilişkin piyasa yoğunlaşması analizinde genel olarak satış gelirleri, ciro, varlıklar gibi ölçütler kullanılmaktadır (Tatlı, 2018: 65). Piyasa yoğunlaşmasının ölçümünde, farklı yoğunlaşma indekslerinden yararlanılabilmektedir. Çalışmadaki veriler, N-Firma, Herfindahl-Hirschman, Entropi, Rosenbluth, Hall ve Tideman, Hannah-Kay ve Kapsamlı yoğunlaşma indeksleri ile analiz edilmiştir.

4.1. N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR_n)

Piyasa yoğunlaşma ölçütlerinden en fazla bilineni ve temeli yoğunlaşma eğrisine dayanan indekstir (Ginevičius ve Čirba, 2007: 4). Bu indeks, basit ve sınırlı veri gereksiniminden dolayı literatürde sıkça kullanılmakta olup, piyasadaki en büyük n firmanın piyasa payı ele alınarak ve küçük firmalar analiz dışı bırakılarak yapılır. Yoğunlaşma oranı, yoğunlaşma eğrisinde bir nokta olarak kabul edilebilir.

Hesaplanan ölçüt 0 ile 1 arasında değişmekte, değer 0’a yaklaştıkça yoğunlaşma oranı azalmaktadır (Bikker ve Haaf, 2002b: 6-7);

$$CR_n = \sum_{i=1}^n S_i \quad (1)$$

Yukarıdaki eşitlikte n, k kadar firma arasından analize dahil edilen en büyük firmaların sayısı ($n < k$) ve S_i ise i’inci firmanın piyasa payını ifade etmektedir.

N-Firma yoğunlaşma oranı belirlenirken, analize dahil edilecek en büyük n firmanın seçiminde, kaç tane firmanın ele alınacağına ilişkin herhangi bir kural bulunmamakla birlikte literatürde yapılan çalışmalarda genellikle CR_4 (4 firma) ve CR_8 (8 firma) indeksinin kullanıldığı görülmektedir (Kostakoğlu, 2015: 132).

Hesaplanan CR_n değerleri yüzdesel olarak da ifade edilebilir. Buna göre n-firma yoğunlaşma indeks değeri 0 ile 100 arasında değişmekte ve sonuçlar sırasıyla, $CR_n < 30$ düşük seviyede, $30 \leq CR_n < 50$ orta seviyede, $50 \leq CR_n < 70$ yüksek seviye ve $70 \leq CR_n$ ise çok yüksek seviyede yoğunlaşma olarak yorumlanmaktadır (TUİK, 2017).

4.2. Herfindahl-Hirschman İndeksi (HHI)

Belirli bir piyasanın yapısını belirlemede, n-firma yoğunlaşma indeksinden sonra kullanılan en yaygın yöntem olan (Ukav, 2017: 7) HH indeksinde piyasadaki tüm firmaların dikkate alınıp piyasa paylarına göre ağırlıklandırılması sebebiyle, n-firma yoğunlaşma indeksine nazaran, daha doğru sonuçlar vermektedir (Önder ve Topatan, 2018: 36). HHI, piyasada bulunan firmaların pazar payı karelerinin toplamı alınarak hesaplanır (Galetić ve Obradović, 2018: 606);

$$HHI = \sum_{i=1}^n S_i^2 \quad (2)$$

Eşitlikte, S_i i’inci firmanın piyasa payını ve n ise piyasadaki toplam firma sayısını göstermektedir. Piyasada eşit pazar payına sahip n tane firma varsa, indeks değeri $1/n$, tek firma varsa da 1’e eşittir. HHI indeksi 10000 ile genişletilerek de ifade edilebilir. Hesaplanan değer $1/n$ ile 10000 değeri arasında yer almakta olup, indeks değeri $1/n$ ile 1000 arasında düşük yoğunlaşma (yüksek rekabet), 1000 ile 1800 arasında yüksek yoğunlaşma (orta rekabet), 1800 ile 10000 arasında ise

çok yoğun (düşük rekabet) piyasa olarak yorumlanmaktadır. Ayrıca indeks değeri 10000 ise monopol, 10000/n ise tam rekabet piyasasını ifade etmektedir (Ukav, 2017: 8).

4.3. Entropi İndeksi (EI)

Entropi indeksi, piyasadaki tüm firmaları dikkate alarak hesaplanmaktadır. Firmaların paylarının logaritmik değerlerinin kullanılmasından dolayı HH indeksinden farklı olarak, analizde, piyasadaki küçük firmaların da önemini arttırmaktadır (Ginevičius ve Čirba, 2007: 6);

$$- \sum_{i=1}^n S_i \times \ln S_i \quad (3)$$

Entropi indeksi firmaların piyasa payı (S_i) ve piyasa paylarının logaritmasının çarpımı ile hesaplanmaktadır. Hesaplanan indeks değeri, diğer yoğunlaşma indekslerinden farklı olarak 0 ile 1 arasında sınırlı değildir. İndeks değeri 0 ile $\ln_n$ arasında değişmekte olup 0 değeri monopol piyasayı, $\ln_n$ değeri ise yoğunlaşmanın en düşük seviyede olduğu ve tüm firmaların eşit olduğu durumu ifade etmektedir (Galetić ve Obradović, 2018: 621).

4.4. Rosenbluth (RI) ve Hall-Tideman İndeksi (HTI)

Rosenbluth (1961) ve Hall ve Tideman (1967) tarafından geliştirilen indeksleridir. İndekslerin biçimi birebir aynı olmakla birlikte yalnızca uygulanma aşamasında farklılıklar bulunmaktadır. Temelinde HH indeksini kabul eden bu yaklaşımda, sektöre giriş-çıkış koşullarının yansıtılabilmesi için piyasadaki firma sayıları da analize dahil edilmiştir (Bikker ve Haaf, 2002b: 9-10);

$$RI, HTI = \frac{1}{(2 \sum_{i=1}^n i \times S_i) - 1} \quad (4)$$

Eşitlikte gösterilen S_i ve i sırasıyla firmanın pazar payı ve sıralamasını göstermektedir. Rosenbluth indeksinde küçük firmaların etkisine ağırlık verilirken, Hall-Tideman indeksinde büyük firmaların etkisine ağırlık verilmektedir (Hazar vd., 2017: 48-49). Rosenbluth indeksinin (RI) hesaplanmasında, piyasadaki en büyük firma $i=n$ değerini alırken en küçük firma $i=1$ değerini almaktadır. Hall-Tideman indeksinde (HTI) ise aynı işlemin tam tersi yapılarak en büyük firma $i=1$ değerini alırken en küçük firma ise $i=n$ değerini almaktadır. Her

iki indeksin de yorumlanması aynı olup indeks, 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Hesaplanan indeks değeri 1 ise monopol piyasa olarak yorumlanırken, 0 değeri sonsuz sayıda eşit pazar büyüklüğüne sahip firmayı ifade etmektedir (Galetić ve Obradović, 2018: 608-610).

4.5. Hannah-Kay İndeksi (HKI)

Hannah ve Kay (1977) tarafından geliştirilen indeks aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Bikker ve Haaf, 2002b: 11);

$$HKI = \left(\sum_{i=1}^n S_i^a \right)^{1/(1-a)} \quad a > 0 \text{ ve } a \neq 1 \quad (5)$$

Eşitlikte, n firma sayısını, S_i firmaların piyasa payını, a parametresi ise firmaların piyasaya giriş-çıkış ve piyasadaki firmalar arasındaki gelir değişikliklerinin yoğunlaşmadaki etkisini belirleyen bir esneklik katsayısını ifade etmektedir. Esneklik parametresi sıfıra yaklaşırken sektördeki firma sayısına, sonsuza yaklaşırken ise sektördeki en büyük firmanın piyasa payına yakınsamaktadır (Bikker ve Haaf, 2002b: 12). Parametrenin kullanımında en sık seçilen değerler; 0.005, 0.25, 5 ve 10 olarak sıralanabilmektedir. Bununla birlikte parametrenin küçük değerleri (0.005 ve 0.25) sektördeki küçük firmaların, büyük değerleri ise (5, 10) sektördeki büyük firmaların yoğunlaşma üzerindeki etkisini göstermektedir (Galetić ve Obradović, 2018: 613). Ayrıca esneklik parametresi sabitken HKI değerlerindeki artış yoğunlaşmanın azaldığı, azalış ise yoğunlaşmanın arttığı biçiminde yorumlanmaktadır (Yayla, 2007: 44).

4.6. Kapsamlı Yoğunlaşma İndeksi (CCI)

Kapsamlı yoğunlaşma indeksi kümülatif ve kısmi indeksleri (firma yoğunlaşma ve HH indeksleri) bir arada değerlendirme imkanı sunmakta ve aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Ukav, 2017: 11);

$$CCI = S_1 + \sum_{i=2}^n S_i^2 (1 + (1 - S_i)) \quad i=2, \dots, n \quad (6)$$

Kapsamlı yoğunlaşma indeksinde S_1 piyasada bulunan lider firmanın piyasa payını, S_i ise piyasadaki i 'inci firmanın piyasa payını ifade etmektedir. Formülden de görüldüğü üzere CCI, piyasanın dağılım ve yoğunlaşmayı göz önünde bulundurarak, hem büyük firmanın hem de küçük firmaların piyasa yapısına etkilerini göz ardı etmemektedir (Ediz ve Önder, 2019: 28). İndeksin değeri 0 ile 1

arasında değişmekte olup 1 değeri saf monopolü ifade etmektedir (Galetić ve Obradović, 2018: 612).

5. Bulgular

2011-2021 dönemi, Türkiye’de faaliyet gösteren finansal kiralama şirketlerinin n-firma yoğunlaşma oranları (CR₄ ve CR₈) hesaplanmış ve analiz sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Türkiye Finansal Kiralama Sektöründe CR₄ ve CR₈'e Göre Yoğunlaşma Seviyesi (2011-2021)

Yıllar	Firma Sayısı	CR ₄	CR ₈	Bulgular (CR ₄)	Bulgular (CR ₈)
2011	31	56.78	80.06		
2012	32	54.27	79.72		
2013	32	53.57	78.82		
2014	29	53.22	77.62		
2015	26	52.76	76.27	Yüksek	Çok yüksek
2016	26	51.90	75.97	yoğunlaşma	yoğunlaşma
2017	25	53.43	77.56	oligopolistik	monopole yakın
2018	23	58.39	81.71	yapı	
2019	23	56.06	80.61		
2020	22	52.89	77.11		
2021	22	55.60	78.83		

Finansal kiralama şirketlerinin esas faaliyet geliri ölçütü dikkate alınarak yapılan ilk dört ve ilk sekiz firmanın yoğunlaşma analizi sonuçlarına göre, sektör gelirlerinin çok büyük bir kısmının en büyük sekiz firma tarafından elde edildiği göze çarpmaktadır. Tüm yıllarda, CR₄ indeks değerinin %50’nin üzerinde olmasından dolayı piyasanın yüksek seviyede yoğunlaşmaya sahip olduğu ve oligopol piyasası özelliklerini gösterdiği, CR₈ indeks değerinin ise tüm yıllarda %70’in üzerinde olmasından dolayı çok yüksek yoğunlaşmaya sahip olduğu ve oligopole yakın monopolistik bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Sektördeki gelirlerin, incelenen yıllar itibarıyla, ortalama olarak yaklaşık %54’ü en büyük dört firmadan, yaklaşık %78’i en büyük sekiz firma tarafından elde edilmektedir. Her iki yoğunlaşma indeksinin değerleri 2011 yılından 2017 yılına kadar hafif düşüş eğilimine girdiği, 2018 yılında en yüksek seviyesine ulaştığı, izleyen yıllarda düşüş eğilimini sürdürdüğü ancak 2021 yılında hafif yükselme eğilimine girdiği görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 5’te Türkiye’deki finansal kiralama şirketlerinin HHI değerleri verilmiştir. Sektördeki tüm firmaların esas faaliyet gelirleri dikkate alınarak yapılan analizin sonuçlarına göre, incelenen yıllar itibariyle, ortalama HHI değeri 981.33 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, 1000 kritik değerinin altında seyretmekte olup az yoğun piyasa olarak yorumlanabilmektedir. Ancak yine de HHI değerlerinin 1000 kritik değerine çok yakın olduğu ve bazı yıllarda kritik değeri geçtiği ve piyasanın, az yoğun orta rekabet piyasa seviyesine yakın olduğu söylenebilmektedir. Bunlara ek olarak, HHI değerleri, n-firma yoğunlaşma indeks değerleri ile karşılaştırıldığında, piyasada bulunan diğer firmaların önemini gözler önüne sermektedir. N-firma yoğunlaşma indeksi piyasada bulunan büyük firmaları, HH indeksi ise nispi olarak daha küçük firmaları da analize dahil etmektedir. Nitekim hesaplanan HHI değerleri, CR₄ ve CR₈ değerlerine göre, daha az yoğun piyasayı ifade etmektedir. Yıllar itibariyle HHI değerlerine bakıldığında ise n-firma yoğunlaşma indeksi sonuçları ile tutarlı ve değerlerin, genel olarak, bir düşüş eğiliminde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5: Türkiye Finansal Kiralama Sektörünün HH İndeksine Göre Yoğunlaşma Seviyesi

Yıllar	Firma Sayısı	HHI Değeri	Bulgular
2011	31	1082.68	Az yoğun, orta düzey rekabet
2012	32	977.24	Yoğun olmayan yüksek piyasa
2013	32	957.05	Yoğun olmayan yüksek piyasa
2014	29	931.64	Yoğun olmayan yüksek piyasa
2015	26	907.22	Yoğun olmayan yüksek piyasa
2016	26	898.17	Yoğun olmayan yüksek piyasa
2017	25	956.52	Yoğun olmayan yüksek piyasa
2018	23	1091.17	Az yoğun, orta düzey rekabet
2019	23	1030.90	Az yoğun, orta düzey rekabet
2020	22	946.42	Yoğun olmayan yüksek piyasa
2021	22	1015.65	Az yoğun, orta düzey rekabet

HH indeksine benzer biçimde piyasadaki tüm firmaları analize dahil eden EI değerlerine bakıldığı zaman, indeksin, 2016 yılına kadar bir artış eğiliminde olduğu 2017 yılından sonra düşüş eğilimine girdiği ve 2019 yılından itibaren 2021 yılı hariç artış eğiliminin devam ettiği görülmektedir. EI değerlerinin yıllar itibariyle artıyor olması, yoğunlaşma seviyesinin düştüğü biçiminde yorumlanmaktadır. Ayrıca firma sayılarındaki azalışların yoğunlaşma oranlarını

arttırmada sınırlı bir etkisinin olması, analizde dikkat çeken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelenen dönemler itibariyle, ortalama EI değeri 2.579, indeksin üst sınır değeri ise ortalama 3.265 olarak hesaplanmıştır (Tablo 6). EI değerinin sıfırdan uzak ve üst değere yaklaşmakta olması nedeniyle piyasanın düşük yoğunlaşma, rekabetçi yapıya yakın bir piyasa olduğu söylenebilmektedir.

RI analizi sonuçlarına göre, yoğunlaşmanın yıllar itibariyle firma sayısındaki azalış ve piyasadan aldıkları paya duyarlı olarak hafif derecede artan bir seyir izlediği, HTI sonuçlarına göre ise, firma sayısından daha bağımsız olarak daha dalgalı, önce azalan sonra artan bir seyir izlediği görülmektedir (Tablo 6). Rosenbluth indeksinin firma sayısına daha duyarlı olmasının sebebi olarak, indeksin, nispi olarak, küçük firmaların ağırlıklarına önem vermesi gösterilebilmektedir.

Esneklik parametresinin 0.005 alındığı HKI değerleri, RI değerlerine benzer bir biçimde firma sayısındaki değişimlerle aynı yönde ilerlemektedir. İndeks değerlerinin firma sayısına çok yakın olması sektördeki küçük firmaların etkisini gözler önüne sermektedir. Esneklik parametresinin 5 olarak alındığı HKI değerlerinin dalgalı da olsa genel olarak bir artış eğiliminde olduğu ve finansal kiralama sektöründeki yoğunlaşmanın, yıllar itibariyle, azaldığı tespit edilmiştir. Bir diğer yoğunlaşma ölçütü olan CCI değerlerinin, 2016, 2017, 2018 ve 2021 yılları hariç, genel olarak azalış eğiliminde olduğu belirlenmiştir (Tablo 6). CCI değerlerinin hesaplanmasında önemli bir unsur olarak piyasadaki lider firmanın piyasadan aldığı pay, analizde ayrı bir değişken olarak incelenmektedir. Bu bağlamda CCI değerlerinin lider firmanın piyasa payındaki artış ve azalışlarla aynı yönde hareket ettiği tespit edilmiştir. Nitekim analizde kullanılmış olan veri setinde, sektördeki lider firmanın 2011 yılında piyasadan aldığı pay yaklaşık %20 civarındayken bu oran 2021 yılına kadar dalgalanarak yaklaşık %17 civarında gerçekleşmiştir. Ayrıca piyasadaki lider firmanın sürekli değiştiği ve sektördeki ilk üç firmanın piyasa paylarının birbirlerine çok yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Türkiye’de Finansal Kiralama Sektörünün EI, RI, HTI ve HKI Değerlerine Göre Yoğunlaşma Seviyesi

Yıllar	Firma Sayısı	EI	RI	HTI	HKI*	HKI**	CCI
2011	31	2.580	0.019	0.101	30.785	6.491	0.329
2012	32	2.601	0.018	0.099	30.754	7.746	0.298
2013	32	2,602	0.018	0.099	31.699	8.031	0.292
2014	29	2.622	0.020	0.097	28.768	8.383	0.284
2015	26	2.643	0.024	0.094	25.858	8.587	0.278
2016	26	2.652	0.024	0.093	25.862	8.615	0.279
2017	25	2.602	0.025	0.098	24.870	7.860	0.295
2018	23	2.479	0.027	0.111	22.878	7.093	0.320
2019	23	2.511	0.027	0.107	22.889	7.605	0.305
2020	22	2.565	0.029	0.100	21.906	8.260	0.290
2021	22	2.513	0.028	0.106	21.892	7.545	0.307

*a=0.005 alınmıştır. **a=5 alınmıştır.

Bu çalışmada yapılan CR_4 ve CR_8 indeksi analizlerinde, finansal kiralama sektörünün yüksek yoğunlaşmaya sahip oligopolistik yapı ve çok yüksek yoğunlaşma monopolistik yapıya yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Finansal kiralama sektörü gelirlerinin yaklaşık %50’si en büyük 4 firma, yaklaşık %80’i ise en büyük 8 firma tarafından elde edilmektedir. Bu sonuçlarla tutarlı olarak, Akel vd. (2010) çalışmasında, BİST’te işlem gören 6 adet finansal kiralama şirketini kapsam aldığı çalışmasında, 2005-2008 yıllarına ilişkin, HHI değerlerini 3.000’in üzerinde hesaplamıştır. Bu değer, sektörün rekabetçi yapıdan uzak ve yüksek yoğunlaşmaya sahip olduğunu göstermektedir. Ancak bu çalışmada uygulanan, HHI, EI, RI, HTI, HKI ve CCI analizlerinden elde edilen sonuçlar, finansal kiralama sektörünün monopolcü rekabet yapısına daha yakın, orta ve düşük yoğunlaşmaya sahip olduğunu göstermektedir. Finansal kiralama sektörüne ilişkin elde edilen bu sonuçlar, finansal sistem içerisinde yer alan bankacılık sektörü üzerine yapılan çalışmalarla tutarlılık göstermektedir (Bikker ve Haaf, 2002a; Miljković vd., 2013; Demirel ve Hatırlı, 2017). N-firma yoğunlaşma indeksi dışında yapılan tüm hesaplamalarda sektördeki tüm firmalar analize dahil edilmiştir. Ayrıca bu analizlerde, firmalara ilişkin farklı ağırlıklandırma ölçütleri kullanılmıştır. Bu yönden bakıldığında sektördeki tüm firmaların analize dahil edilmesi sektörün rekabetçi yapısı hakkında daha ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Sektördeki firma sayısına bakıldığı zaman firma sayısının yıllar itibariyle azalmakta olduğu görülmektedir. Çalışmada kullanılan tüm yoğunlaşma analizi sonuçları (RI ve HKI $\alpha=0.005$ hariç), genel olarak, finansal kiralama sektöründe, piyasa yoğunlaşmasının, incelenen yıllar itibariyle, firma sayısından bağımsız olarak değişmekte olduğunu göstermektedir. Ayrıca hesaplanan yoğunlaşma indeksi sonuçları, birebir örtüşmese de, 2011-2016 yıllarında azalış, 2017-2018 yıllarında artış, 2019-2020 yıllarında azalış ve 2021 yılında ise artış eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak bakıldığında, finansal kiralama sektöründe yoğunlaşmanın azalma eğilimine sahip olduğu söylenebilmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Finansal kiralama, işletmelerin belirli bir varlığı edinmesinde, diğer finansman yöntemlerine göre birtakım avantajlar sunmaktadır. Finansal kiralamanın hemen hemen her sektörde uygulanabilmesine olanak tanıyan yapısından dolayı, finansal kiralama sektörü bir ülkenin ekonomik büyümesine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu yönden bakıldığında sektörün rekabetçi yapısının belirlenmesi, sektörün etkinliği ve verimliliği hakkında bilgi vermektedir. Literatürde, belirli bir sektörün rekabetçi yapısının belirlenmesinde yapısal yaklaşım kapsamında olan yoğunlaşma indekslerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye’de finansal kiralama sektörünün, 2011-2021 yıllarına ilişkin piyasa yoğunlaşması, incelenen firmaların mali tablolarında yer alan esas faaliyet gelirleri kalemi ölçütü ile analiz edilmiştir. Yoğunlaşma analizinde, literatürde sık kullanılan n-firma yoğunlaşması, Herfindahl-Hirschman, Entropi, Rosenbluth, Hall-Tideman, Hannah-Kay ve Kapsamlı yoğunlaşma indeksleri kullanılmıştır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, 2017, 2018 ve 2021 yılları hariç, tüm indekslerde (RI ve HKI hariç), yoğunlaşma oranlarının, firma sayısından bağımsız olarak azaldığını göstermektedir. İncelenen yıllar itibariyle, CR_4 indeksi %50’nin üzerinde hesaplanarak piyasanın oligopol yapıda olduğu, CR_8 indeksi ise %70’in üzerinde hesaplanarak piyasanın monopol yapıya yakın olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada

hesaplanan diğer indeksler ise sektörün piyasa yoğunlaşmasının düşük ve orta seviyede olduğunu ve monopolcü rekabet piyasasına yakın olduğunu göstermektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular, finansal kurumlar üzerine yapılmış bazı araştırmalardaki sonuçlar ile büyük ölçüde tutarlılık göstermektedir. Nitekim Morgan (1980) İngiltere finansal kiralama sektöründeki yoğunlaşma seviyesinin yıldan yıla bir azalma eğilimine girdiğini, Bikker ve Haaf (2002a) inceledikleri 23 ülkedeki bankacılık piyasasının genel olarak monopolcü rekabet piyasası özelliği gösterdiğini, Tushaj (2010) Arnavutluk bankacılık sektörünün piyasa yoğunlaşma seviyesinin yıllar itibariyle azalış eğiliminde bulunduğunu, Miljković vd. (2013) Sırbistan bankacılık sektörünün orta derecede yoğunlaşmış olduğunu, Demirel ve Hatırlı (2017) Türkiye’de bankacılık sektörünün monopolcü rekabet seviyesine yakın olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte, Morgan (1980) İngiltere finansal kiralama sektöründe, piyasa payının yaklaşık %45’inin lider 3 firmanın, yaklaşık %80’inin ise ilk 10 firmanın elinde olduğunu, Akel vd. (2010) BIST’te işlem gören 6 adet finansal kiralama şirketini ele aldıkları araştırmada, finansal kiralama sektörünün düşük rekabet seviyesinde olduğunu tespit etmişlerdir. Elde edilen sonuçlar, bu çalışmadaki CR_4 ve CR_8 indeksi değerleri ile tutarlı sonuçlar gösterirken sektördeki tüm firmaları ele alan analiz bulguları ile örtüşmemektedir. Bu durum piyasa yoğunlaşmasının ölçümünde, sektördeki küçük firmaların önemini gözler önüne sermektedir.

Finansal kiralama sektöründe rekabetçi ortamın sağlıklı bir biçimde sağlanması kaynakların verimli kullanılmasına, üretim ve tüketimde etkinliğin sağlanmasına yardımcı olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, sektörü regüle eden kuruluşların rekabetçi piyasaya daha yakın bir ortam sağlanması için politikalar üretmesi gerekmektedir. Finansal kiralama sektörüne ilişkin vergi politikalarının sektörde mevcut firmalar ve potansiyel yatırımcılar için daha uygun hale getirilmesi, finansal kiralamanın kullanımına konu olan mal ve hizmetlerin tüm sektörlerde kullanılacak biçimde genişletilmesi ve teşvik edilmesi sektörün etkinlik ve verimliliğinin artmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca uygulanacak olan teşvik politikalarının, özellikle, sektör bazında finansal kiralama faaliyetinden en az oranda yararlanan tarım

sektöründe uygulanması, tarımda mekanizasyonun sağlanmasında, sektörün verimliliğini ve karlılığını arttırmada etkili olabilecektir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederim.

Kaynakça

- Agres, O. H., Sandura, O. B., Shamatkovska, T. O., & Zelenko, S. V. (2020). Development and evaluation of efficiency of leasing activities in agricultural sector of Ukraine. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, 20(3), 53-60.
- Akardeniz, E., & Kıraç, F. (2015). Rekabet ve yoğunlaşma düzeyinin ölçülmesi: Gaziantep teknik tekstiller Piyasası. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 451-472.
- Akel, V., Ergül, N., & Dumanoglu, S. (2010). İMKB'de işlem gören finansal kiralama şirketlerinin 2005-2008 dönemi finansal performanslarının değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 271-292.
- Aleksandrova, O., Burgonov, O., Ivleva, E. ve Shashina, N. (2016). Management of developing the leasing sector of entrepreneurial economy. *Procedia engineering*, 165, 980-989.
- Apan M. (2020). Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerinin analizi: Borsa İstanbul'dan kanıtlar. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(Özel Sayı), 235-250.
- Barykina, Y. N., & Chernykh, A. G. (2021). "The leasing development tools in the construction industry of the Russian Federation", *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 751, 012133, IOP Publishing.

- Bikker, J. A., & Haaf, K. (2002a). Competition, concentration and their relationship: An empirical analysis of the banking industry. *Journal of banking & finance*, 26(11), 2191-2214.
- Bikker, J. A., & Haaf, K. (2002b). Measures of competition and concentration in the banking industry: A review of the literature. *Economic & Financial Modelling*, 9(2), 1-46.
- Butt, S., Khan, Z. A., & Nafees, B. (2013). Static trade-off theory or pecking order theory which one suits best to the financial sector. Evidence from Pakistan. *European Journal of Business and Management*, 5(23), 131-140.
- Buzkiran, L. (2010). Alternatif Bir Yatırım Aracı Olarak Finansal Kiralama ve Seyahat Acentaları Üzerine Bir Uygulama. (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Antalya.
- Chang, J. J., Yang, T., & Shi, Y. (2021). “Finance leases: A hidden channel of China’s shadow banking system”. *Unpublished working paper*. Chinese University of Hong Kong-Shenzhen, North China University of Technology, University of International Business and Economics.
- Çakan, C. (2006). Finansal Kiralama (Leasing) ve Türkiye Uygulaması. (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe-Finansman Bilim Kolu, Malatya.
- Demirel, O., & Hatırlı, S. A. (2017). Measuring the market power of the banking sector in Turkey. *Journal of Academic Researches and Studies*, 9(16), 20-34.
- Diallo, B. (2017). Corporate governance, bank concentration and economic growth. *Emerging Markets Review*, 32, 28-37.
- Dilek, S., & Konak, A. (2016). Concentration in Kastamonu halva production sector Between 1994 and 2014. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 229, 158-166.
-

- Ediz, Y., & Önder, K. (2019). İçecek imalatı sektörünün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyi: Türkiye'nin ilk 1000 sanayi kuruluşu üzerine bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 60, 25-40.
- Ferreira, C. (2012). "Bank efficiency, market concentration and economic growth in the European Union". Technical University Of Lisbon, School of Economics and Management, Department of Economics, *WP 38*, ISSN No: 0874-4548.
- FKB (2021). Finansal kiralama işlemleri özet raporu, 31.12.2021, Finansal Kurumlar Birliği.
- FKB (2022). Finansal kiralama sektör raporları, Finansal Kurumlar Birliği, <<https://www.fkb.org.tr>>, (Erişim tarihi: 10 Ağustos 2022).
- Galetić, F., & Obradović, T. (2018). "Measuring concentration of the banking market of the Republic of Croatia", In *6th International OFEL Conference on Governance, Management and Entrepreneurship, New Business Models and Institutional Entrepreneurs: Leading Disruptive Change*, April 13th-14th, 2018, Dubrovnik, Croatia, 598-625, Zagreb: Governance Research and Development Centre (CIRU).
- Ginevičius, R., & Čirba, S. (2007). Determining market concentration. *Journal of Business Economics and Management*, 8(1), 3-10.
- Gör, Y., & Bilici, F. M. (2021). Finansal kiralama şirketlerinin 2011-2020 yılları arasındaki finansal performansı. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 94-110.
- Gürsel E. (2010). Piyasaya Girişi Belirleyen Unsurlar: Türk İmalat Sanayi Üzerine Bir Uygulama. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Hazar, A., SUNAL, O., Babuşçu, Ş., & ALP, Ö. S. (2017). Türk bankacılık sektöründe piyasa yoğunlaşması: 2001 krizi öncesi ve sonrasının karşılaştırılması. *Maliye ve Finans Yazıları*, 107, 42-68.
-

- Ildırrar, M., & Kıral, E. (2018). Piyasa yapısı ve yoğunlaşma: Türk otomotiv sektörü üzerine bir analiz. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 93-117.
- İğdeli, A., & Bakırtaş, İ. (2019). Türkiye hayat sigortası piyasasında yoğunlaşma ile etkinlik arasındaki ilişki. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 825-839.
- Kamasak, R., & Cansever, C. (2019). “The predictors of sustained competitive advantage: A study of Turkish leasing industr”, *21th BUDAPEST Int'l Conference on Law, Business, Gender & Interdisciplinary Studies (LBGIS-19)*, July 22-24, 2019/ Budapest-Hungary.
- Karasioğlu, F. (2001). İşletme kaynaklarının etkin kullanılması açısından finansal kiralama ve muhasebe uygulaması. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 53-64.
- Kınay, B., & Ciğer, A. (2021). “Denetim piyasası yoğunlaşma analizi: Türkiye denetim piyasası”, *VI. International Symposium on Accounting and Finance (ISAF)*, 213-219 Bursa, Türkiye.
- Kostakoğlu, S. F. (2015). İnternet servis sağlayıcıları piyasasına yönelik yoğunlaşma analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(25), 129-140.
- Kösekahyaoğlu, L. (2007). Türkiye dış ticaretinde ürün ve ülke bazında yoğunlaşma: 1980–2005 dönemi üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 36, 15-34.
- Marşap, B., & Yanık, S. (2018). IFRS 16 kapsamında kiralama işlemlerinin finansal raporlamaya etkisinin incelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 80, 23-42.
- Miljković, M., Filipović, S., & Tanasković, S. (2013). Market concentration in the banking sector: Evidence from Serbia. *Industrija*, 41(2), 7-25.
- Morgan, E., Lowe, J., & Tomkins, C. (1980). The UK financial leasing industry--A structural analysis. *The Journal of Industrial Economics*, 28(4), 405-425.
-

- Mueller, W. F., & Hamm, L. G. (1974). Trends in industrial market concentration, 1947 to 1970. *The Review of Economics and Statistics*, 56(4), 511-520.
- Nasr, S. (2004). Financial leasing in MENA region: An analysis of financial, legal and institutional aspects. *Working Paper*, Economic Research Forum.
- Nguyen, M., Skully, M., & Perera, S. (2012). Bank market power and revenue diversification: Evidence from selected ASEAN countries. *Journal of Asian Economics*, 23(6), 688-700.
- Önder, K. (2016). Türkiye bisküvi, çikolatalı ve şekerli mamuller sektörü: Firma yoğunlaşma analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 179-208.
- Önder, K., & Topatan, Z. (2018). İnternet arama motorları piyasasına yönelik yoğunlaşma analizi: Türkiye örneği. *International Journal Of Education Technology and Scientific Researches*, 5, 28-42.
- Özçelik, H., & Küçükçakal, Z. (2019). BIST’de İşlem gören finansal kiralama ve faktoring şirketlerinin finansal performanslarının TOPSIS yöntemi ile analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 81, 249-270.
- Polat, Ç. (2007). Yoğunlaşma ve piyasa yapısı ilişkisi çerçevesinde Türk çimento sektörünün yapısal analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 97-116.
- Radulović, M. (2020). Market concentration and foreign direct investment in the financial leasing sector of the Republic of Serbia. *Škola biznisa*, 17(1), 1-19.
- Sarıdoğan, H. Ö. (2021). Piyasa yoğunlaşması: yapısalcı yaklaşım bağlamında bilişim sektörü üzerine bir uygulama. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 67-81.
- Schmit, M. (2004). Credit risk in the leasing industry. *Journal of Banking & Finance*, 28(4), 811-833.
-

- Schroth, P. W. (2010). Financial leasing of equipment in the law of the United States. *The American Journal of Comparative Law*, 58(suppl_1), 323-352.
- Sharma, G. (2012). Features and working of leasing industry of Germany. Available at SSRN 2128222.
- Shi, Y., & Xu, X. (2015). Leasing in China: an overview. *The Chinese Economy*, 48(5), 312-329.
- Silk, A. J., & King, C. (2008). Concentration levels in the US advertising and marketing services industry: Myth vs. reality. *Working Paper, (09-044)*, Harvard Business School Marketing Unit.
- Tatlı, H. (2018). Piyasa yoğunluğunun ölçülmesi: Beyaz eşya sektörü üzerine bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 64-84.
- Tushaj, A. (2010). Market concentration in the banking sector: Evidence from Albania (No. 73). BERG Working Paper Series on Government and Growth.
- TÜİK (2017). Sanayi ve hizmet sektörlerinde yoğunlaşma, 2015. Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni, 25 Temmuz 2017, Sayı 24867.
- Ukav, I. (2017). Market structures and concentration measuring techniques. *Asian Journal of Agricultural Extension, Economics & Sociology*, 19(4), 1-16.
- Yalçın, F. (2006). Finansal Kiralama. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Mali Hukuk Bilim Dalı, İstanbul.
- Yayla, M. (2007). Türk bankacılık sektöründe yoğunlaşma ve rekabet: 1995-2005. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 1(1), 35-59.
- Yıldırım, S. Albez, A., & Küçük, O. (2006). KOBİ’lerde finansal kiralamadan (leasing) yararlanma düzeyi: Bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 361-376.
-

Yozgat, M. Ç., & Artar, O. K. (2019). Financial Leasing in manufacturing and production sector: The Case of Turkey. *Journal of International Trade, Logistics and Law*, 5(1), 44-51.

Zhu, C., & Wang, J. (2021). The fuzzy linear regression model for finding sales forcastion from financial leasing in China's equipment manufacturing industries. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 40(4), 8477-8484.

Market Concentration Analyses of Financial Leasing Sector in Turkey

---

Extended Abstract

Aim: This study aims to determine the competitive structure of the financial leasing sector in Turkey through concentration analysis, which is frequently used in the literature.

Method(s): Primary operating income data included in the financial statements of financial leasing companies registered with the BRSA for the years 2011-2021; N-Firm Concentration Index (CR_4, CR_8), Herfindahl-Hirschman Index (HHI), Entropy Index (EI), Rosenbluth Index (RI), Hall and Tiderman Index (HTI), Hannah-Kay Index (HKI), and Comprehensive Concentration Index (CCI) methods were analyzed.

Findings: According to CR_4 and CR_8 index analyses conducted in this study, the financial leasing sector is close to a highly concentrated oligopolistic structure and a very high concentration monopolistic structure. Approximately 50% of the financial leasing sector revenues are obtained by the four most prominent companies and about 80% by the eight largest companies. The results obtained from the HHI, EI, RI, HTI, HKI and CCI analyses applied in the study show that the financial leasing sector has a medium and low concentration, closer to the monopolistic competition structure. It was observed that the number of firms operating in the industry decreased during the period of analysis. All concentration analysis results used in the study (except RI and HKI $\alpha=0.005$) show that, in general, market concentration in the financial sector varies independently of the number of firms by the years examined. Furthermore, although the results of the different analyzes do not completely match, it was

determined that the concentration in the industry tends to decrease over the years.

Conclusion and Discussion: The results of the CR₄ and CR₈ analysis analyzed in the study were calculated at over 50% and 80%, respectively, by the years examined. The industry was determined to be oligopolistic and close to a monopole structure. Consistent with these results, Akel et al. (2010), in their study, which included six financial leasing companies traded in BIST, calculated the HHI values of over 3.000 from 2005-2008. This value shows that the sector is far from competitive and highly concentrated. However, in other analyzes applied in the study, it has been determined that the sector has low and medium concentrations and is closer to a monopolistic competition structure. All companies in the sector were included in the analysis in all calculations except for the n-firm concentration index. In addition, different weighting criteria for firms were used in these analyzes. From this perspective, the analysis of all firms provides more detailed information about the competitive structure. These results regarding the financial leasing sector are consistent with the studies on the banking sector in the financial system (Bikker and Haaf, 2002a; Miljković et al., 2013; Demirel and Hatırlı, 2017). Ensuring healthy competitive environment in the financial leasing sector will help efficient use of resources and efficiency in production and consumption. From this point of view, the institutions regulating the sector must produce policies to provide. Making tax policies regarding the financial leasing sector more convenient for existing companies and potential investors in the sector and increasing and promoting the goods and services subject to financial leasing to be used in all sectors will help increase the efficiency and productivity of the sector. In addition, the incentive policies to be implemented, especially in the agricultural sector, which makes the least use of financial leasing activity on a sectoral basis, will be effective in ensuring mechanization in agriculture and increasing the productivity and profitability of the sector.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 471-484
DOI: 10.33399/biibfad.1191495
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307

Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 19.10.2022   Kabul/ Accepted: 22.11.2022

THE IMMIGRATION REGULATION AND CONTROL PROBLEM OF THE EUROPEAN UNION

Avrupa Birliği'nin Göçü Düzenlenme ve Kontrol Sorunu

Osman KARACAN*
Yunus Emre KARACA**

Abstract

After World War Two, Western Europe states started to receive migrants to fill labour shortages. With the end of the Cold War, the flow of immigrants to Europe accelerated, and the issue of immigration became one of the most important topics on the European Union's agenda by the 2000s. In this context, this study seeks to answer whether European states have lost their immigration control. This study aims to clarify the internal and external reasons that adversely affect the capacity of European states to control immigration, focusing primarily on the developments since 1945. The immigration policies of the European Union (EU) are also discussed in this context. This study employed the qualitative research methodology. In the study, academic books and articles were used besides online newspapers and the official documents prepared by the EU. The study's findings demonstrate that although European states have not entirely lost their control over immigration, their current immigration policies are insufficient to stop the flow of immigration to Europe.

---

* Dr., Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, osmankaracan@kastamonu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8250-1981>.

** Dr., Bingöl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, yekaraca@bingol.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3148-3669>.

Keywords: European Union, EU, immigration, immigration policies, crisis, border control

JEL Codes: F22; N44

Öz

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa ülkeleri iş gücü açığını kapatmak için göçmen almaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Avrupa'ya göçmen akışı hız kazanmış ve göç konusu 2000'li yıllara gelindiğinde Avrupa Birliği'nin en önemli gündem konularından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, bu çalışma Avrupa ülkelerinin göç kontrolünü kaybedip kaybetmediği sorusuna cevap aramaktadır. Çalışma, özellikle Avrupa devletlerinin göçü kontrol etme kapasitelerini olumsuz etkileyen iç ve dış nedenleri 1945 yılından günümüze kadar yaşanan gelişmeler ışığında açıklığa kavuşturmayı amaçlamaktadır. Avrupa Birliği'nin (AB) göç politikaları da bu kapsamda ele alınmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Araştırmada AB tarafından hazırlanan resmi belgelerin yanı sıra gazete ve İnternet haberlerinden, akademik kitaplar ve makalelerden yararlanılmıştır. Çalışmanın bulguları göstermektedir ki Avrupa ülkeleri göç üzerindeki kontrolünü tamamen kaybetmemiş olsa da mevcut göç politikaları Avrupa'ya göç akışını durdurmada yetersiz kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, AB, göç, göç politikaları, kriz, sınır kontrolü

JEL Kodları: F22; N44

1. Introduction

In today's Europe, the immigration issue has recently become a highly controversial topic. European states face an unprecedented challenge regarding the flow of immigration. According to Eurobarometer polls in 2018, 38% of Europeans believe that immigration is a more critical issue encountering the European Union (EU) than terrorism (29%) and the economy (18%), respectively (European Commission, 2018). According to the International Organization for Migration (IOM), around 87 million migrants were living in Europe in 2021 (IOM, 2022). Almost all European states are now net immigration states, which means that the number of immigrants moving to them exceeds the number of their nationals leaving (Nguyen, 2017). After the migration crisis in the

Mediterranean, the EU put immigration more noticeably on its European agenda to prevent immigration in 2015 (European Commission, 2015).

Although European states may want to prevent immigrants from entering Europe, their control over immigration has been significantly limited and reduced by internal and external factors. These factors are liberal norms in both national and supranational laws and international conventions, family reunification as a result of guest-worker and postcolonial regimes, unanticipated influxes of asylum seekers during the 1990s after the collapse of Communism and rising levels of illegal entry owing to the Arab Spring and the wars in Afghanistan and Iraq. According to Freeman's classification (1995), while Western European states (France, Britain, Germany, Switzerland, Sweden, Belgium, and the Netherlands) experienced mass migration only after World War II, Southern European states (Spain, Portugal, Italy, and Greece) on the borders of the EU have faced immigration pressures in recent times.

This study seeks to answer whether European states have lost their immigration control. The study aims to clarify the internal and external reasons that have a negative effect on the capacity of European states to control immigration, focusing on the developments that have occurred from 1945 until today. In this context, the immigration policies of the EU are discussed.

2. Internal and External Factors Limiting European Immigration

European states had little experience with non-white immigration until 1945. However, European states have become states of immigration since then; both push factors, such as poverty, unemployment, natural disasters and wars, and pull factors, such as job opportunities and the availability of public services and social welfare benefits, led people to migrate to Europe (Adolino and Blake, 2011: 101; Hansen, 2007: 329).

The first significant wave of immigration to Western Europe happened after the Second World War. West European states (e.g., Germany, France, Belgium, and Switzerland) needed a labour force for their economic recovery after the post-war period, and they started

---

guest-worker programs, in which foreign workers were given temporary work and residence permits to fill labour shortages with migrants. On the other hand, the other West European states, colonialist states such as Britain, did not actively solicit migrants from their colonial territories. However, immigration was passively tolerated for the maintenance of the empire as a part of the decolonisation process (Joppke, 1998: 271).

Both guest-worker and post-colonial immigration regimes caused many people to immigrate to Western Europe. Though it was expected that these workers would return to their country of origin when their contracts ended, many of them continued to stay in the states to which they emigrated (Adolino and Blake, 2011: 100). The rising oil prices in 1973 led to an economic recession, which resulted in mass unemployment. Thus, governments stopped guest-worker and post-colonial immigration. Furthermore, their immigration policy became a zero-immigration policy instead of a temporary immigration policy (Sales, 2007: 26).

However, many people continued immigrating to Western Europe because liberal norms regarding legal and moral obligations limited these states' ability to control immigration. In other words, while governments wanted to implement a zero immigration policy, national and supranational laws and international conventions prevented governments from implementing this policy in Western Europe. For instance, when Germany, which recruited too many guest workers, attempted to get rid of them, the German government encountered a series of decisions made by the German constitutional court. For example, in 1978 regarding an Indian worker, the court allowed the Indian worker to turn into a settler with a permanent-resident right (Joppke, 1998: 283-284).

Once the residence rights of guest workers were ensured, the court paid attention to the issue of family reunification. The court decided on family reunification by depending on both national and international law. According to international conventions, "Article 8 of the European Convention on Human Rights, to which 47 European states are party, provides a right to respect for a person's private and

---

family life” (Hampshire, 2013: 47–49). Moreover, in terms of the level of national law, constitutional provisions rest on the right to family life (Hampshire, 2013: 49). According to the European Commission, family reunification has played a vital role in immigration to the EU for the last 30 years. For instance, in 2017, the EU allowed 472994 to enter the EU-25 based on family reunification (European Commission, 2019). As can be seen, family immigration limits European states’ capacity because of the legal and moral constraints in both national and supranational laws and international conventions.

Another prominent reason, which has a negative impact on European states’ ability to control immigration, is humanitarian immigration, which includes asylum seekers or refugees. According to the 1951 UN Convention Relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol, which removed geographical and temporal restrictions from the Convention, refugees are granted asylum in the signatory states (Adolino and Blake, 2011: 100–102). Moreover, the Convention is based on the principle of “non-refoulement”. As a result, during the Cold War period, many Western European states received many asylum applications. Because of three main factors, Western states accepted these applications. The first main factor was that taking in a refugee from Communist states was considered a small victory against Communist propaganda. Second, given the number of asylum applications, the number of asylum seekers was relatively small and, thus, controllable. The last main factor resulted from the desire for liberal norms to protect human rights in terms of both national and international law (Hampshire, 2013: 71).

However, the number of applicants for asylum was increasing more and more in Western European states throughout the 1980s. As well as asylum seekers from Communist states, many came to Europe from non-Communist states in Africa and Asia (Boswell and Geddes, 2011: 35). Furthermore, the collapse of Communism in 1991 triggered an “asylum crisis” in Europe during the 1990s. In the early 1990s, the EU states, which numbered fifteen at that time, received a vast number of applicants. While there were 175000 applications for asylum in Europe in 1985, this peaked in 1992, with 670000 applications in the EU-15, and in 2001 it reached 424200 applications in the EU-27. Within the EU-15,

---

Germany received far and away the vast majority of applicants in 1992, with nearly 440000 applications (EUROSTAT, 2007: 2). As can be seen, immigration control in the European states remained hard to control during the 1990s.

To prevent the increase in asylum applications, European states tried to take drastic measures, including visa regimes, carrier sanctions, and pre-inspection regimes. Some states changed their national law. For instance, Germany changed its law in 1993. Moreover, some states made bilateral agreements with other states, which would be safe for asylum seekers when they are required to turn back to evade asylum claims (Hansen, 2007: 333). Despite these measures taken, the number of asylum applications rose again in the 2000s. The wars in Afghanistan, Iraq, and Syria in 2001, 2003, and 2011, respectively, and especially the Arab Spring in 2010, caused a rise again in the number of asylum applicants. For example, while the number of first-time asylum applicants in the EU was 12100 in 2008, asylum seekers increased almost ten times to 1216000 in 2015. After 2015, the number of asylum seekers fell to 417000 in 2020. Nevertheless, compared with 2020, the number of asylum applications rose by 28% (118000) in 2021. Most asylum applications were from Syrians, Afghans, and Iraqis, constituting nearly 40% of first-time asylum seekers in the EU in 2021 (EUROSTAT, 2022).

European states, particularly Spain, Greece, Italy, and Bulgaria, have been dealing with a vast majority of asylum seekers fleeing from the wars in Afghanistan, Iraq, Libya, and Syria, as these states cannot control their borders very well (Euractiv, 2013). So, it can be understood that the ability of European states is incapable of controlling immigration because liberal norms and human rights groups impede restrictive reforms, and some states (Spain, Greece, Italy, and Bulgaria) cannot control the borders. Therefore, European states continue to receive many asylum applicants.

The last significant factor that challenges the control of immigration is the rising levels of illegal entry in Europe. According to the Pew Research Center, it is estimated that there were between 3.9 and 4.8 million unauthorised immigrants in 32 European states in 2017, with a

---

population of nearly 500 million (Connor and Passel, 2019). Illegal immigration has a negative effect on European states by undermining the rule of law, fostering labour exploitation, and increasing poverty (Morehouse and Blomfield, 2011: 2). Thus, governments in Europe are struggling to impede illegal immigration. However, preventing and combating illegal immigration is more challenging than controlling legal and humanitarian immigration in Europe owing to visa overstays and unauthorised entry at land and sea borders. Furthermore, the deportation of illegal migrants is much too costly. European states which form the external boundaries of the EU (in particular Spain, Greece, Italy, and Bulgaria) have been facing growing pressure from the numbers of illegal immigrants due to their lack of capacity to control their borders. Certain states, like Greece, Spain, and Italy, which have been harshly affected by Europe's financial crisis, have had difficulty in combating illegal immigrants because removing them is costly (Croft and Pawlak, 2013).

Rejecting asylum applications due to tightening asylum policies forces immigrants to find other means of entry (Adolino and Blake, 2011: 101). As a result, most illegal migrants have entered Europe by crossing the EU's external sea and land borders with the help of criminal organisations. It is well-known that migrant smuggling has become a highly lucrative market for criminal organisations. As the border controls have become tougher, in response to this, migrant smugglers are constantly developing new strategies to evade them, which risks the lives of migrants (Hampshire, 2013: 67). So, some European states are finding it hard to cope with human trafficking, especially those which form the land and sea borders in the south and south-eastern Europe (Greek-Turkish sea and land borders and the Italian coast) (Boswell and Geddes, 2011: 122).

The conflicts and abuses in Afghanistan, Iraq, and Syria and the poverty in Africa and the Middle East have had a vital role in increasing the number of illegal immigrants. It is estimated by FRONTEX, the EU border agency, that at least 200000 unauthorised immigrants entered the EU via land and sea routes in 2021, which is the highest figure since 2017. Most illegal immigrants entered the EU by crossing through Eastern and Central Mediterranean routes, mainly

---

from Turkey to Greece by land and sea and from Tunisia and Libya to Italy and Malta, respectively, between 2019 and 2021 (FRONTEX, 2022).

Another problem in the fight against illegal immigration arises from visa overstays. Most illegal migrants enter with a valid travel visa. Although their visa expires, they remain in the EU by violating the terms of their visa (Hampshire, 2013: 65). Furthermore, the Schengen area, which permits the free movement of EU citizens as well as many non-EU nationals by eliminating border controls, enables illegal immigrants to move freely within the EU once they enter. As such, this makes it difficult to identify these illegal immigrants.

3. Policies of the European Union to Control Immigration

As individual member states in the EU have been ineffective in stopping illegal immigrants, the EU further started to focus on the immigration issue. One of the EU-level policies regarding immigration was the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the EU, known as FRONTEX, established in 2004. "Frontex's principal activity is to strengthen border security by ensuring the coordination of the Member States' activities in the implementation of community measures relating to the management of the external borders" (Boswell and Geddes, 2011: 146). A new European Border Surveillance system (EUROSUR) came into effect in December 2013, which the Commission had proposed in 2008. This system's main task is to reduce the flow of illegal immigrants and save their lives if necessary (BBC, 2013).

The EU accepted a European agenda on migration in May 2015. The Agenda aims to take immediate action in the following four areas: reducing the incentives for irregular migration, saving lives and securing external borders, a strong asylum policy, and a new policy on legal migration (European Commission, 2015). In parallel with these developments, the EU has signed readmission agreements with third states to send irregular migrants to their states of origin. On 18 March 2016, the EU and Turkey agreed on the Joint Action Plan, which seeks to prevent irregular migrants, mostly Syrians, from entering the EU. According to the agreement, irregular migrants crossing from Turkey

---

to Greece would be returned to Turkey. Turkey would increase security measures on land and sea routes to limit the inflow of irregular immigrants to Greece. Moreover, the EU would send irregular migrants back to Turkey. For each Syrian sent back to Turkey, the EU would resettle a Syrian refugee in Turkey. Turkey would receive 6 billion Euros to support refugees. Finally, Turkey's EU accession negotiation, which is slowing down, would re-energise (European Council, 2016).

In order to overcome the difficulties created by illegal immigration, the EU wanted to strengthen its cooperation with African states, which are the origin and transit states of irregular immigration flows. After the Mediterranean boat disaster in which around 800 migrants lost their lives in Libya in April, the EU and African states decided to hold a meeting on migration (BBC, 2015). On 11–12 November 2015, the EU and African Heads of State and Government held a migration summit in Valletta. The leaders agreed on the following issues at the Valletta Summit on migration: “address the root causes of irregular migration and forced displacement, enhance cooperation on legal migration and mobility, reinforce the protection of migrants and asylum seekers, prevent and fight irregular migration, migrant smuggling and trafficking in human beings and work more closely to improve cooperation on return, readmission and reintegration” (European Council, 2015).

Besides these agreements, the EU established EUNAVFOR (European Union Naval Force) to combat smuggling and trafficking in the Mediterranean on 18 May 2015 (European Council, 2015). After the establishment of EUNAVFOR, the EU started the naval operation to fight against migrant smugglers on 22 June 2015, called EUNAVFOR Med Operation Sofia (European Council, 2015). Operation Sofia ended in March 2020. Between 2015 and 2020, the operation arrested 143 suspected smugglers, destroyed 545 boats, and trained 477 Libyan coastguards. After Operation Sofia finished, Operation Irimi replaced it (European Council, 2022).

It cannot be said that the decisions taken by the EU on immigration have progressed smoothly. This is because the immigration agreement

---

between the EU and Turkey has been negatively affected by the tensions between the EU and Turkey (BBC, 2017). Moreover, the increase in funds provided to African countries has increased the pressure on the EU's budget (Rankin, 2017b). While the EU asked for more financial support from EU member states to control irregular immigration, they did not provide sufficient support to the EU. Jean-Claude Juncker, the president of the European Commission between the years 2014–2019, therefore criticised the member states for “shedding crocodile tears” (Rankin, 2017a). Thus, these problems harm the success of the EU's immigration policy.

4. Conclusion

The issue of immigration has remained more noticeably on the agenda of both the EU and individual member states recently as the attitudes of citizens of European states are becoming more hostile towards immigrants. It cannot be said that European states have entirely lost the ability to control immigration. However, the European states are significantly incapable of dealing with immigration and controlling their borders because of various internal and external factors, such as liberal norms, family reunification as a result of guest-worker and postcolonial regimes, unanticipated influxes of asylum seekers during the 1990s after the collapse of Communism and rising levels of illegal entry owing to the Arab spring and the wars in Afghanistan and Iraq. As can be seen, when the liberal states in Europe wanted to implement more restrictive policies against family and humanitarian immigration, they encountered liberal norms in both national and supranational law and international conventions, which limited their ability to control immigration. Moreover, the intense flow of both asylum seekers and illegal immigrants because of external factors (Communism, the Arab Spring) led to states being prevented from effectively controlling immigration. Southern European states, such as Greece and Italy, have been more vulnerable in stopping illegal immigrants. While the EU wants to play a vital role in this area, it can be argued that the measures taken by the EU to stop migration flow to Europe have been insufficient.

Ethics Statement: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, BİİBFAD Journal does not have any responsibility and all responsibility belongs to the authors of the study.

Author Contributions: X contributed to the determination of the subject, literature, data analysis and reporting sections. Y contributed to the literature and collection of data. 1st author's contribution rate is approximately 60%, 2nd author's contribution rate is 40%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest between the authors.

Acknowledgement: We would like to thank the Editorial Board of BİİBFAD Journal for their intense interest and efforts and the referees for their contribution.

References

- Adolino, J. R. & Blake, C. H. (2011). *Comparing Public Policies: Issues and Choices in Industrialized States*. 2nd Edition, Washington, DC: CQ Press.
- BBC (2015). Europe Fund to Tackle African Migration 'not enough'. <https://www.bbc.com/news/world-africa-34797715> (Accessed: 14 July 2022).
- BBC (2017). Erdogan Threatens to Scrap EU-Turkey Migrant Deal. <https://www.bbc.com/news/world-europe-39294776> (Accessed: 12 November 2022).
- BBC News Europe (2013). EU Beefs Up Migrant Surveillance in Mediterranean. <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-24481781> (Accessed: 11 July 2022).
- Boswell, C. & Geddes, A. (2011). *Migration and Mobility in the European Union*. Basingstoke: Palgrave.
- Connor, P. & Passel J. S. (2019). Europe's Unauthorized Immigrant Population Peaks in 2016, Then Levels Off. <https://www.pewresearch.org/global/2019/11/13/europes->
-

unauthorized-immigrant-population-peaks-in-2016-then-levels-off/ (Accessed: 05 July 2022).

Croft, A. & Pawlak, J. (2013). EU Struggles to Find United Response to Lampedusa Tragedy. Brussels: REUTERS. <http://www.reuters.com/article/2013/10/09/us-italy-migrants-eu-idUSBRE9980UJ20131009> (Accessed: 05 July 2022).

Euractiv (2013). EU Ministers Discuss Burden-Sharing for Syrian Refugees, African Migrants. <http://www.euractiv.com/justice/syrian-refugees-african-migrants-news-530952> (Accessed: 04 July 2022).

European Commission (2015). A European Agenda on Migration. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2020-09/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf (Accessed: 13 July 2022).

European Commission (2015). Managing Migration Better in All Aspects: A European Agenda on Migration. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_4956 (Accessed: 28 June 2022).

European Commission (2018). Standard Eurobarometer 89 – Spring 2018. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2180> (Accessed: 25 June 2022).

European Commission (2019). Report from The Commission to the European Parliament and the Council on the Implementation of the Directive 2003/86/EC on the Right to Family Reunification. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52019DC0162#footnote3> (Accessed: 02 July 2022).

European Council (2015). Council Establishes EU Naval Operation to Disrupt Human Smugglers in the Mediterranean. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/05/18/council-establishes-naval-operations-disrupt-human-smugglers-mediterranean/> (Accessed: 15 July 2022).

- European Council (2015). Council Launches EU Naval Operation to Disrupt Human Smugglers and Traffickers in the Mediterranean. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/06/22/fac-naval-operation/> (Accessed: 15 July 2022).
- European Council (2015). Valletta Summit on Migration, 11-12 November 2015. <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2015/11/11-12/> (Accessed: 14 July 2022).
- European Council (2016). EU-Turkey Statement, 18 March 2016. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/> (Accessed: 14 July 2022).
- European Council (2022). Saving Lives at Sea and Targeting Criminal Networks (Background Information). <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-migration-policy/saving-lives-sea/> (Accessed: 16 July 2022).
- Eurostat (2007). Asylum Applications in the European Union. Brussels. Statistics in Focus 110/2007. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5285137/KS-SF-07-110-EN.PDF/c95cc2ce-b50c-498e-95fb-cd507ef29e27> (Accessed: 03 July 2022).
- Eurostat (2022). Annual Asylum Statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Asylum_statistics&oldid=558844#Number_of_asylum_applicants:_increase_in_2021 (Accessed: 03 July 2022).
- Freeman, G. P. (1995). Modes of immigration politics in liberal democratic states. *International Migration Review*, 29(4), pp. 881-902.
- FRONTEX (2022). EU External Borders in 2021: Arrivals Above Pre-Pandemic Levels. <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/eu-external-borders-in-2021->
-

arrivals-above-pre-pandemic-levels-CxVMNN (Accessed: 07 July 2022).

- Hampshire, J. (2013). *The Politics of Immigration*. Cambridge: Polity Press.
- Hansen, R. (2007). *Migration Policy*. In Hay, C. & Menon, A., *European Politics*, New York: Oxford UP, pp. 329-345.
- IOM UN Migration (2022). *World Migration Report 2022*. <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/> (Accessed: 25 June 2022).
- Joppke, C. (1998). "Why Liberal States Accept Unwanted Immigration", *World Politics*, 50(2), pp. 266-293.
- Morehouse, C. & Blomfield, M. (2011). *Irregular Migration in Europe*. Washington, DC: Migration Policy Institute.
- Nguyen, D. Q. (2017). Which European States Attract the Most Immigrants? https://www.swissinfo.ch/eng/business/migration-series_europe-s-immigration-balance-sheet/42495760 (Accessed: 28 June 2022).
- Rankin, J. (2017a). EU 'Running Out of Money' to Stop Migrants Travelling from Africa. Brussels: The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/20/eu-running-out-of-money-stop-migrants-travelling-africa> (Accessed: 12 November 2022).
- Rankin, J. (2017b). \$2bn EU-Africa 'anti immigration' fund too Opaque, Say Critics. Brussels: The Guardian. <https://www.theguardian.com/global-development/2017/oct/31/2bn-eu-africa-anti-migration-fund-too-opaque-say-critics> (Accessed: 12 November 2022).
- Sales, R. (2007). *Understanding Immigration and Refugee Policy: Contradiction and Continuities*. Bristol: The Policy Press.
-

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences
Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 485-506
DOI: 10.33399/biibfad.1189295
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye
Derleme Bilgisi /Review Info
Geliş/Received: 14.10.2022   Kabul/ Accepted: 23.11.2022

NEOLIBERALISM, POLITICAL PARTICIPATION AND DEMOCRACY

Neoliberalizm, Siyasal Katılım ve Demokrasi

Ersin ERKAN*
Hüdayi SAYIN**
Fevzi KAÇER***

Abstract

Democracy is defined as the system in which the people are determined as the source of sovereignty and the executives elected by the people, as representatives, perform the bargaining processes in the political arena regarding social demands. With the form shaped by the relation of capitalist production, 19th century gained a characteristic unique to the industrial society. In the industrial society, the people of the feudal society were obliged to work with a fixed, regular income. while job security and stability turned serf into proletariat, desubjectified them in the perception of participation in decisions and the sharing of resources. The participation of the productive classes in the decision-making by voting in the elections, facilitated the plunder of the commons by the capital. In the neoliberal phase of capitalism reached digitalization, the working classes lost their gains in the context of citizenship, as the relations of production turned into an unstable and precarious form. This loss, corresponding to publicity, created the source of the neofascist movement, fueled by

---

* Prof.Dr. Bingol University, erkaners@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9854-0368>

** Assoc. Prof., Istanbul Yeni Yuzyil University, hudayi.sayin@yeniyuzyil.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8994-4088>

*** Assist. Prof., Bingol University, fkacer@bingol.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6272-5125>

identity politics. This text has discussed the change in the nature of democratic representation in the context of the transformation of the relations of capitalist production from industrial society to digital society, participation, the political projection of the commons of a politically agreed community, and the loss of publicity. The discussion was held through literature review and critical analysis of the conceptual framework.

Keywords: Neoliberalism, democracy, public sphere, political participation, authoritarianism

JEL Codes: D72.

Öz

Demokrasi, egemenliğin kaynağının halk olarak belirlendiği ve halkın seçtiği yöneticilerin temsilci olarak siyaset arenasında toplumsal taleplerle ilgili pazarlık süreçlerini yürüttüğü sistem şeklinde tanımlanır. 19. yüzyıl kapitalist üretim ilişkilerinin biçimlendirdiği formu ile sanayi toplumuna özgü bir nitelik kazanmıştır. Sanayi toplumunda, feodal toplumun insanı sabit, düzenli bir gelir ile işe bağlandı. İş güvencesi ve istikrar serfi, proletaryaya dönüştürürken, ona kararlara katılım algısı ile kaynakların paylaşımında edilgenliğe sürükledi. Üretici sınıfların belirli aralıklarla yapılan seçimlerde oy verme şeklinde kararlara katılımı, *müştereklerin* sermaye tarafından yağmalanmasının da önünü açtı. Kapitalizmin, dijitalleşme ile geldiği neoliberal evrede, üretim ilişkilerinin istikrarsız, güvencesiz bir forma dönüşmesiyle, emekçi sınıflar yurttaşlık çerçevesinde kazanımlarını kaybettiler. Kamusalığa karşılık gelen bu yitim, kimlik politikaları ile köpürtülen neofaşist hareketin de kaynağını oluşturmuştur. Bu metin, sanayi toplumundan dijital topluma kapitalist üretim ilişkilerinin dönüşümünü, katılım, siyasalda oydaşmış bir topluluğun *müştereklerin* siyasal izdüşümü ile kamusalığın kaybı çerçevesinde demokratik temsilin niteliğinde ortaya çıkan dönüşümleri tartışmıştır. Tartışma, literatür taraması ve kavramsal çerçevenin eleştirel analizi ile gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, demokrasi, kamusal alan, siyasal katılım, otoriterlik

JEL Kodları: D72.

1. Introduction

It is observed that in the neo-liberal phase of capitalism which puts everything under the yoke of consumption and speculation, politics

again fell into a slave status and became an instrument of capital (Han, 2018: 59). It seems unrealistic and meaningless to talk about popular sovereignty in this process. The reality is that some expect this to be accepted as a “so-called democracy” as the lesser evil (Dahl, 1972: 1998); some claim that it (democracy) can no longer rule by being paralyzed (Sartori, 1987); while others believe that popular sovereignty is a lie (Gentile, 2019); even that the 'people' is just an image created by the state for itself and has turned into an ideology in the service of the powerful elites (Touraine, 1997). There are approaches that argue that in today's democracies, there should be The talk of elite dominance and that there should be more and more concern about representative politics (Gibson et al. 2008: 112). In the last fifty years, according to Han (2019: 17), capital has transcended, has risen to a new master position, and freedom was sacrificed in the process. In other words, despite the emphasis on democracy, the sanctification of the people's rule more than ever, and the fact that democracy is a generally accepted form of government in legal-constitutional texts, it is not possible to talk about truly political participation, popular power, or a regime where the society can determine its destiny and protect its interests.

However, it should be emphasized that in terms of the contradictions of democracy, the problem is not periodical or temporary. This problem, which is historical and structural due to its immanence to capitalism, has also been emphasized by fascist theorists and has been exploited to ground authoritarian and totalitarian governments. For example, Carl Schmitt pointed out the “crisis of democracy” in the years when empires dissolved and the foundations of legitimacy for power within parliaments were consolidated right after the First World War and made the following determination in the preface of his book: “Criticism against modern parliamentarism has existed for a long time. (...) The fact that all parliamentary systems have become a bad showcase that hides the dominance of parties and economic interests (...) shattered many parliamentary and democratic illusions. Non-socialists, also realized the connection between the press, the party, and capital and began to see politics in the shadow of economic realities” (2014, 10-13). A century later, the state of democracy is still not satisfactory.

Under all circumstances, deregulation, in which the interests of capital are prioritized, has been adopted as the basic principle. The public is highly passive (Sennett 2010), the public sphere is fragmented and privatized (Bauman, 2000), and the public budget and the minimum commons are plundered. Although all these are not new, they have gained new dimensions in the neoliberal order. Politics has been stripped of its social nature and placed at the disposal of bare exploitation. This process that Milanovic (2018) calls the dominance of global plutocrats or “global plutocracy” actually corresponds to as long as Faulkner (2016: 383) states that resources go to the greed and violence of a very small minority who do not engage in any productive activity. In neoliberal times, when unbridled market forces increase inequality (Stiglitz, 2018: 90), it is seen that politics is stuck in two options: 'plutocracy' and 'populism' (Milanovic, 2018: 207). Then, what is experienced today is, as Emile Gentile (2019: 109) calls the “oxymoron of democracy,” that is, ‘stage democracy’ ruled by the representatives of a “democracy without demos”. The sovereign people, who are always less able to exercise their sovereignty, have been cut off from their rulers, which they still elect, and thus rendered non-sovereign.

In an environment where the self is immersed in itself, everything that belongs to the sociability melts away, and even the public person collapses as an understanding (Sennett, 2010), the issue comes to a head at one point: Will the real global public sphere be formed or will the 'network society' become a global society in an age where the 'public' is taken over and emptied by the 'market' and 'private' (Bauman, 2010). In this context, in the first part of the study, the issue of how the public collapsed, in other words, the neoliberal process in which the public was plundered and social control was regressed, will be discussed together with the rise of neo-fascist politics, which narrows the possibility of social intervention in favor of society. All indications point out that today, the sense of belonging/loyalty to democracy, politics and its basic institutions and social trust towards them are eroded more than ever before in history. Indeed, especially the crisis of representative politics and the socio-political problems that it has created stands out as a crucial agenda (Putnam, 2000; Gibson et

al., 2008: 112). From this point of view, in the second part of the study, the possibility of political participation with a pro-society and liberating politics in which democracy is truly popular sovereignty will be discussed.

2. The Erosion of The Public and The Rise of Authoritarianism

The public sphere, as the field of reflection and determination of power relations, is both the ground and the place where democracy takes shape. Although it seems like a contradiction, it can be argued that the public sphere emerged with the emergence of the private sphere. In fact, with the transition to settled life due to the agricultural revolution, the ruling classes that broke away from production have 'privatized' the social surplus (Eroğlu, 2014). The ruling classes, who seized the social surplus, exhibited the privileges they obtained and maintained in the palaces (political elite), temples (spiritual elite), castles (military elite) and so on 'private' areas. In other words, these spaces were also the property of the ruling elite.

The unequal power relationship, in which the ruling classes, despite being out of production, can appropriate most of the agricultural production, cannot be explained simply by their possession of the basic means of production (land, slave, ox, plow, etc.) and the means of violence. As Althusser emphasizes with reference to Marx, the ruling classes that make up the social formation reproduce the conditions of production, and if they cannot provide this, "even a child knows that they will not be able to sustain their lives for even a year" (2002, 17-18).

In short, the ruling classes also had ideas (and values, ethics etc.) that could be called 'ideology', and the communication-governing tools of that period could be called 'ideological devices'. Thus, the places outside the rulers' private areas were evaluated as the public sphere. In other words, the public sphere emerged due to settled, classed and more complex social system based on the division of labor. However, by being public, the space in question was not under the control of society. The public sphere, which is the economic efficiency ground of producing a rational common good, caused the consent to be shaped in favor of the power holders in unequal social structures. This "unhistorical" and "eternal" ideology (Althusser, 2002, 47-51) has

been globalized and spread in a genetic form that transfers the control function to generations in industrial society as well. In fact, the public sphere, controlled by the minority, was a space of ideological manipulation and control that concealed, normalized and perpetuated economic exploitation.

Without taking the historical background further, it should be noted that (representative) democracy emerged with bourgeois-liberal capitalism and evolved with the transformations of capitalism. As a matter of fact, within the framework of "the belief that it has to be democratized as if it were destiny", the concept of "people's sovereignty" turned into the "dominant trend" of the struggle against the monarchy in industrial countries and ended with the victory of "democracy" (Schmitt, 2014: 37-38). After certain periods of democratization, in which the contradictions between the capitalist classes intensified and the social-labor politics gained momentum, the neoliberal domination phase began. While the processes of accumulation and distribution continued to work in favor of the capital, which could never be satisfied, the masses were put to sleep and pushed out of politics with the consent methods that would replace the soma pill that gives happiness in Huxley's "Beautiful New World"¹ in so-called democracies.

In short, the public sphere has been the key concept and space of every socio-political system after the emergence of class societies. As it is known, in the context of the historicity of every phenomenon and concept, democracy and the public sphere are not static, they are dynamic. Who participates and at what level in the public sphere, the topics discussed (political agenda) and the ideas circulated provide direct information about the social hierarchy and the nature of democracy at that time. When the analysis section is shifted rapidly to the present, it is seen that the public sphere in the age of neoliberal capitalism has been taken out of social control more than ever before in history.

---

¹ The word "brave" in Shakespearean English means "beautiful". The work has been presented to the audience in the languages of the world as Brave New World.

Today, the public sphere is under pressure from the market and the 'private'. As a result, political participation and democracy are gradually weakening. For instance, Korkut Boratav (2022) claims that today's regimes (or leaders) that are called authoritarian-populist are essentially neo-fascists, and they absolutely reject the distribution policies in favor of labor. Again, Boratav argues, one of the critical points in neo-liberalism, which is the "design of placing the unlimited domination of capital around the world", was to prevent the reactions of the traditional working classes from turning in an anti-capitalist direction. At this point, especially in America and England (and later in other countries), new right-wing governments have tried to realize a new state and society design in favor of capital by removing the struggle of the working class from being an organized class struggle with neoliberal policies. The rise of authoritarian politics provided the necessary environment for the realization of this design. In other words, these regimes that have surrendered to capital have paralyzed labor's opposition with false discourses, deepened the exploitation in favor of capital and created the illusion of democracy. This situation manifests itself in the changing contexts, sometimes in the form of increased racism, nationalism and religious radicalism, sometimes in the form of anti-immigrant opposition, xenophobia, sometimes anti-terrorism, and sometimes fighting internal and external enemies.

The process of penetration of capital in the neoliberal era in developed and undeveloped countries has led not only to economic but also to social, political, class, cultural and ecological destruction. In this destruction process, where economic, political, cultural, moral and ecological crises coincide, intertwining and depressing the world with all its dimensions, humanity and even nature/the world are face to a total collapse. According to Başkaya (2022), what is actually described as "collapse" is a great plunder: it is the plunder of nature, the budget, the treasury and the commons. In this picture of decadence, the counter colors of neo-fascist politics become clear as ethnic, religious, etc. primordial, that is, innately acquired characteristics are filled as valid and legitimate commodities in the public sphere. Moreover, not content with this, the fifty-year balance sheet of this neo-liberal process, in which the private became public

and the public was privatized, coincides with the historical promise of fascism. There is widespread, deep and total destruction in all fields from ethics to aesthetics, from ecology to art, from education to literature, from economy to politics, and from social organization to health. On the one hand, capital becomes autonomous; on the other hand, the individual is either atomized or imprisoned in his/her ethnic, religious, etc., primordial identities. A huge neo-liberal spectre lurks in the middle, alienating nature and society. A stabilized state of 'instability'... In a way, the masses that have turned into the 'nobody' socialized with the dead in the cemetery by Gaiman (2008) cannot escape the whirlpool of alienation that follows them.

While communities formed around increasingly fragmented and differentiated identities are atomized and separated, they are purged of the power of solidarity. Besides, while the confinement of the political to identities activates the perceptions of 'friends and enemies' determined by the sovereign, it prevents solidarity from gaining a class character. The masses, condemned to the atomization of nationalism, which has assumed the function of the religiousness of the modern era, become evident in the darkening colors, solidify and become immobile, while the capital, fattening with an insatiable appetite, gains the ability to move beyond fluidity with a colorless and odorless gas, and infiltrates the capillaries of the society and controls the heartbeats and brain movements. The masses are isolated in the suburbs of the capitalist city, which has turned into a big prison, and they are condemned to move away from the consensus that will protect their existence against the capital. On the other hand, the identityless structure of capital, which has purified itself from the patterns of belonging, is integrating and is progressing, especially under the leadership of finance-capital and transnational companies. In this process, while the capital regulates the internal political mechanisms, the political institution convinces the opium-ridden masses of the locality/nationality and the legitimacy of their decisions. It is almost as if the queen bee -the elite minority ringing around the capital- controls the decision mechanisms that produce the production conditions and determines their practices, while the worker bees bring

back their earnings with their transcendent efforts and leave them in the hive.

This is exactly why, as Rancière (2007) puts it, how the “uncounted” and “unreadable” segments of the people can rise to the level of “counted” is the fundamental issue of politics and society. Today's world needs to be saved quickly with humanitarian/social intervention. As Bauman (2010) concretely depicts in his critical analysis of 'globalization', financial capital can circulate smoothly without restrictions while the earth becomes a troubled prison for individuals and societies deprived of social resources. We are in such a moment that in a historical cross-section where the self is buried, everything that belongs to the social melts, and even the public person collapses as an understanding (Sennett, 2010, 17). We are in a time when everything solid evaporates, or rather everything is fluid (Bauman, 2006), and we live in a world where there is no ground left to anchor, destined to walk on a thin layer of ice that is prone to breaking at any moment, and woven with uncertainties (Giddens, 2014). Plus, we are compelled to live in a risky society (Beck, 1992) in the context of deep insecurity with the planet facing extinction. Shortly, in the coordinates where capitalism has become 'flexible/disorganized' (Lash and Urry, 2007) and deepened and spread more than ever before in history, politics in general has moved away from its social and operational content, and primordial identities have become basic political lines or dynamics. In other words, at this point, the economic and social context of politics has been replaced by individual and identity-centered demands and discourses.

To sum up, as noted above, the fragmentation and privatization of public space are concurrent with the plundering of the commons. This reality can only be possible with the privatization of the public, the transformation of politics and the purification of democracy from its social (participatory) content. In addition, at this point, there is sufficient evidence to suggest that identity politics creates the illusion of equality, hides inequalities and anomalies, and prevents the crisis from being perceived in the right form and content by social segments in the coordinates where inequality deepens and neo-liberal policies have difficulty in producing legitimacy. According to many

philosophers, neo-liberal politics, which is tried to be legitimized and opened up with discourses and analyzes such as 'globalization', 'post-modernization', 'post-industrialization', 'identity politics', prevents social organizations against exploitation, environmental disasters and consumerism and limits the possibilities of democratic intervention. For example, identity politics, aside from freedom and self-determination, can paradoxically turn identities into prisons in some cases, activating social fault lines, and establishing 'post-political' or 'pre-political' distinctions among people such as ethnicity, religion, language, race, sect, etc. (or by deepening existing distinctions) it functions as an obstacle to unifying political consciousness and organizations. Thus, the public sphere is fragmented. As in the example of the broken mirror, the fragmented or dispersed public space is more of a multitude of images rather than giving a genuine image, and it fragments reality rather than reflecting it. However, inclusive and active politics is only possible with awareness of the integrity of reality.

Things have lost their long-lasting character in the world of production (and, of course, finance) that has become de-territorialized thanks to new technology. Today, jobs are done by temporary and precarious workers in short-term jobs that have lost their proletarian identity and qualification (Chen, 2020, 121). In fact, this mass is the mass that has lost the spirit of solidarity, which Guy Standing (2011) calls 'precariat', and is condemned to insecurity. The mass, which has lost its social and class identity, is forced to pure and absolute obedience, consent with all its disorganization, insecurity and helplessness (and political weakness). As a result of its political institutionalization, capital brought the decision mechanism to the expertise of a group of minority professionals who are far from society. On the other hand, (capital) is leading the great mass, which is atomized or dressed in primordial identities, to a destructive political struggle with each other. Thus, both infecting politics with market pathology and squeezing into primordial identities are simultaneous and common natures of neo-despotic and neo-fascist governments. However, politics is neither capital's apprentice nor simply the 'art of managing differences'. The public sphere, on the other hand, is not a

marketplace where self-interested individuals interact to maximize pleasure.

3. Re-Publicanism, Popular Sovereignty and Democracy

There is a system crisis in every area of political life. On the other hand, neo-fascist politics against labor, human and nature tries to legitimize itself by constantly referencing itself. "Choicelessness" is being imposed by so-called intellectual and academic figures/rhetoric who advocate the continuous growth of capital. To put it more concretely, the approaches suggesting that liberation from the depression and total destruction that continue with authoritarian/neofascist governments, in which the people are prevented from being sovereign, will be possible with the "democratization of representative/liberal democracy" (Tekeli, 2004: 1) seem to oversimplify the problem. Indeed, society and politics urgently need to be freed from the bracket of authoritarian and neoliberal rule. On the other hand, according to Han, the lack of alternatives operating under the yoke of today's politics makes truly political action impossible: Policy does not *act*, but it *works*. The policy must offer an alternative, a real choice. Otherwise, it will turn into a dictatorship and collapse. As the stooge of the system, the politician is not a free person in the Aristotelian sense, but rather a slave (Han, 2018: 63). It is very clear that electing the rulers and giving certain people the right to make decisions on behalf of the ruled do not protect the social interest. At this point, it is useful to listen to Emile Gentile again in order to clarify the issue. Gentile answers the question "whether the sovereign people exists as a genuine people" (2019: 100): "There are rulers and politicians who speak for the sovereign people, but there is no sovereign people." Therefore, in terms of the interest of the society, it is essential that participation be made direct and effective, that democracy becomes real and that a democratic politics that works for the benefit of society becomes functional. In other words, it is necessary to overcome the classical concept of governing and to develop a participatory democratic understanding that will allow the society to govern itself.

As explained above, the process in which the political is rapidly detached from the social and becomes relatively independent has worrisome results. Humanity and the planet need the search and understanding of new and radical politics that will eliminate corruption. As emphasized earlier, institutions, concepts and ideologies related to modern representative democracy are insufficient to define, convey and politicize today's needs. Moreover, this inadequacy reflects the crisis of the existing system. As Bauman emphasizes (2010, 28), in an age where the subjugation and annexation of the 'public' by the 'private' is rapidly collapsing the public man, "the public sphere must once again be able to be made the place of long-term commitments rather than random and fleeting encounters". In other words, there is a need for a global public space, and the question "Will this be possible, will the network society become a global society?" remains relevant. However, the issue is to save politics from the domination of the market and capital beyond developing a "politics that can catch up with the speed of global markets" (Habermas, 2001: 109).

When we look again and more closely at the picture that was tried to be drawn above, it will be seen that what is valid for many historical political-social concepts and phenomena is very valid for democracy today: democracy is suffering from a deep crisis. The crisis in question has two sides (integrating with each other). Firstly, the understanding and practice of democracy, which was shaped and gained content on the socio-political reality of the 19th century, does not coincide with today's capitalist economic-social-political and even ecological reality. Secondly, if the essence of democracy is the 'rule of the people' and this is possible with the political participation of the people, today's political-social participation is at the lowest level in history, and even it is observed that indifference to politics-democracy, amounting to hatred (Putnam, 2000). In fact, the problem discussed here is more complex. The liberal creed such as participation in elections, determination of power through elections and pluralism (civil society) is not sufficient on its own. As Touraine (1997) put it clearly, democracy has simultaneously entered the service of the most powerful ones (plutocracy) and authoritarian governments that can do

whatever they want (populism and neo-fascism). In the game of "democracy turning into polyarchy", as Dahl (1972) puts it, the masses are made to believe that they participate in political decisions by simply voting and electing the ruling elite. The masses in question direct their anger towards vulnerable social segments such as minorities and immigrants with the hostile discourse of neo-fascism in the face of the inequality of resource distribution. With the tales of the golden past presented to them, their minds are smashed and they become too blind to see the responsibility of the ruler/exploiter.

It is useful to repeat Gentile's (2019: 59) argument on fictional popular sovereignty here: "Since elections in Western democracies continue to be an instrument of the election of the political class and the rulers (even though the majority on which the government is based is often a minority of the electorate), and since other conditions of representative democracy are at least procedurally preserved -from freedom of opinion to freedom of expression, assembly and demonstration-, I think it would be more accurate to talk about the stage democracy of the de-sovereigned people rather than democracy without people." If politics is a break from the model of the shepherd who feeds the flock (Rancière, 2017, 42), the human community "aware, informed and with common/public interests and demands" is a vital need for genuine democracy where the sovereignty is truly in the people. Subsequently, if there is a direct relationship between the breadth (democratization level) of the public sphere and democracy, the effectiveness and functionality of the public sphere (and democracy) are possible with transparent, qualified and democratic information and communication². As a result, if democracy can be defined as the prevalence and depth of political participation, new approaches and evaluations are needed in the crisis period in which the field of politics is narrowed, and democracy is under threat.

---

² New media has the potential to offer such a possibility like never before (Bentivegna, 2006; Norris 2001). On the other hand, if information and communication tools are under the control of a certain minority and the information circulating is manipulative and controlled, it is debatable how free the public sphere is and how much true and qualified information people communicate and interact with.

It is generally accepted that participation and pluralism are indispensable values of democracy. In this sense, civic activism is essential for a 'strong democracy' in overcoming the crisis of politics and political actors (Norris, 2003: 21). Regardless of which school they come from, all democracy theorists see the active participation of society as the life spring of democracy. In a liberal context, voting participation, along with other institutional mechanisms, is one of the main features of representative democracy. Of course, modern democracy has long exceeded an election - indexed participation dimension. What is needed today is a transition from a ballot box democracy (vote-centric democracy) to a voice-centric democracy with continuous and direct participation by the people (Kymlicka and Patten, 2003). At this point, with practices that will enable the participation of the people in the decision-making processes, the people should pass on to "full-time" citizenship, which always takes care of their own problems, beyond the influence of their own problems through their representatives by voting from election to election. It also represents a total mental transformation. Indeed, as well as the existence of democratic institutions that will enable participatory democracy, there is a need for understanding and mechanisms that will pave the way for the participation of organized structures that are aware of their own problems and take the initiative in solving these problems, in decision-making processes.

On the other hand, if politics is to decide "who will win by how much, when and how", how much effective who is in the system ultimately determines who will win and how much (Laswell, 1936). Considering that politics is an art of "influencing", the basic question is who are the "influencers". In a democracy where the people can truly dominate, sections of the public have a say, authority and decision in all decisions that concern them. Influencing and being affected in the interest of society can only be possible in this way. Despite all this, the mechanism that works in favor of the minority has privatized political activities and made the process increasingly complex and technical. Thus, the symbiotic relationship between politics and capital has become more intense and reckless; the political class embarked on image-oriented political projects with (populist) so-called charismatic

---

leaders and candidates attached to it, on the one hand, to put more emphasis on its professionalism. The society of spectacle (Debord, 2016) created in a hyper-reality world (Baudrillard, 2014) kneaded with image and perception long lost its connection with the truth, and a large audience has been formed that is much more inclined to believe in the narratives of the post-truth era.

The democracy based on popular sovereignty, which we have discussed so far, is not the illusion of a theatrical democracy that seeks to achieve mobilized mass popular participation, which is so common in authoritarian and populist regimes. In recent years, the so-called majority, which has been obtained by anti-democratic methods and elections that are not free in reality, is presented/thought to be the 'genuine' people. Some politicians are given 'charisma' with the endless and repeated lies and myths with the means of communication under control, and the title of 'leader of the people' is bestowed with the image of a "charismatic and messianic leader" (Finchelstein, 2021: 20). On the assumption that there is direct, intuitive or divine communication between the leader and the people, the leader and the people are equated. The leader is seen as the embodiment of the people and speaking on behalf of the people. Subsequently, the illusion of partnership between the leader and the people (as well as the partnership or equality of the state, the leader and the people) moves to the stage of the "leader's people". However, if democracy is the power of the sovereign people and the sovereign people are no longer in power, then democracy no longer exists or has become something else than it ever was (Gentile, 13). Sovereign people today have really transformed into something else. As tried to be explained above, the people or society is reduced to the thing-in-itself, which needs the guidance and intercession of the leader, rather than being for it-self. Large sections of society are ecstatic with the intoxication of power, which is enticed by seduction, lies and manipulation, and sometimes worshiping the leader (and the state, race, religion, flag, slogan, etc.) identified with the leader in the squares and rallies; sometimes they vomit their hatred for the imaginary enemies that the leader targets. These Orwellian sessions of worship and hatred are described as 'true democracy' and the 'real power' of the 'real people'. However, all these

prevent democracy based on popular sovereignty from being brought to the agenda as an accessible political option and they are nothing more than ochlocratic practices that pose a threat to democracy (Hasanović, 2015). Emile Gentile (2019: 11) bluntly puts the case and claims that “the shadow of democracy lie is spread by the staging of a stage democracy”. In reality, it is clear that all these are common features of authoritarian, populist and neo-fascist governments.

The process that collapses the public commons and renders the society passive can only be reversed by approaching the issue and the problem differently. For instance, it is possible to use contemporary information and communication technologies in a way that facilitates the participation of social initiatives and networks in decision-making processes. Effective and the aforementioned “full citizenship” can be taught at all levels of education. Government can be taken from the ruling and exploiting classes and removed from being the privilege of an elite and can be transferred to its original owner. Truly sovereignty and re-publicanism can be realized by local and direct initiative. Today, the transition from a stage democracy serving a minority (Gentile, 57) to a democracy based on popular sovereignty can be achieved through trade unions, popular initiatives and other social organizations.

If politics is to drill hardwoods passionately and slowly, with the ability to judge from afar (Weber, 2017: 90), no progress can be made in favor of the society either with those who do "politics as a profession" or with the parasites who "live on the backs of politics" (Weber, 38). Instead, the active participation of everyone should be ensured through 'unprofessionalized politics' (Başkaya, 2018), and a mechanism should be developed that makes the participation opportunities of the people possible and permanent. The society can always speak for itself as a voice, authority and decision holder; in another sense, politics and a public sphere should be created in which the word of another and the right to exist are not usurped. In other words, the dishonor of speaking on behalf of someone else (Faruk, 2021) should be put to an end. Thus, it will be possible for the "uncounted", "not readable" segments of the people (Rancière, 2007) to rise to the "counted" level.

---

4. Conclusion

Humanity and even the planet have come to the edge of the abyss due to capitalism being freed from its borders and reins. In fact, the expression in question implicitly states that there is a direct relationship between the process of de-sovereignty of society over economic-political life and social-ecological destruction. The picture is clear: while capital seeks only "profit" and "growth" without any ethical or moral boundaries, political elites try to protect the interests of capital and take advantage of it. Especially for the sake of maintaining neo-liberal policies, authoritarian, populist and neo-fascist governments are trying to regress social forces and to eliminate the possibility of social control and intervention. The privatization of the public sphere (and common goods) by a small minority, in other words, the disappearance of the process of appropriation, is only possible if the society recaptures what belongs to it, protects it, and can use it for the benefit of the general and the planet.

There is a need for new forms of thinking and politics that will strengthen the society in a democracy that works in favor of the society and can make democracy truly popular. That is, it is essential to equip society with public consciousness and, thus, the society can participate directly and effectively in political life. Basically, the expansion of the political/political sphere, the increase of participatory actors, the openness of the political to direct communication with the social, democratize the public sphere, and the people can truly establish sovereignty. A truly democratic public sphere (re-publicanism) can reveal a new/democratic understanding and practice of politics in which the society can affect/control the political.

Ethics Statement: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, BİİBFAD Journal does not have any responsibility and all responsibility belongs to the authors of the study.

Author Contributions: Author (1) contributed to the determination of the subject and literature. Author (2) contributed to the literature. Author (3) contributed to the literature. 1st author's contribution rate is approximately 40%, 2nd author's contribution rate is 35%, 3rd author's contribution rate is 25%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest between the authors.

Acknowledgement: We would like to thank the Editorial Board of BİİBFAD Journal for their intense interest and efforts and the referees for their contribution

---

References

- Althusser, L. (2002). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. Alp, Y. ve Özışık, M. (Çev.), 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Başkaya, F. (2018). Profesyonel Politikacı, <https://ozguruniversite.org/2018/02/25/profesyonel-politikaci-fikret-baskaya/> (Erişim: 10.09.2022)
- Başkaya, F. (2022). Sosyal Sefalet, Ekolojik Felaket, Etik Yozlaşma. <https://ozguruniversite.org/2022/04/06/sosyal-sefalet-ekolojik-felaket-etik-yozlasma-fikret-baskaya/> (Erişim: 10.09.2022)
- Baudrillard, J. (2014) *Simülakrlar ve Simülasyon*. Adanır, O. (Çev.), İstanbul: Doğu-BatıYayınları.
- Bauman, Z. (2000). *Siyaset Arayışı*. Birkan, T. (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2006) *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity.
- Bauman, Z. (2010). *Etiğin Tüketici Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, Çev. Çoban, F., Ankara: Deki Yayınları

- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Bentivegna, S. (2006). Rethinking politics in the world of ICTs. *European Journal of Communication*, 21(3), 331-343.
- Boratav, K. (2022), Neoliberalizden Neofaşizme I, <https://birartibir.org/neofasizm-surecindeyiz/> (Erişim: 10.09.2022)
- Chen, M. (2020). *Yeni Bir İşçi Dünyası: Gig Ekonomisiyle Yüzleşmek*. Elgür, E.V. ve Kılınç, D.B. (Çev.) Socialist Register 2020. 121-139.
- Dahl, R. A., (1972). *Polyarchy: Participation and Opposition*. Yale University Press
- Dahl, R. A., (1998). *On Democracy*. Yale University Press
- Debord, G.(2016). *Gösteri Toplumu*. Taşkent O. ve Ekmekçi, A. (Çev.), İstanbul: AyrıntıYayınları.
- Erkan, E. (2017) New media, public sphere and democracy. *Journal of Media Critiques*, 3(12): 257-269.
- Eroğul, C. (2014). *Devlet Nedir?*, İstanbul: YordamKitap
- Faruk, Ö.(2021). *Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği*. İstanbul: Altıkkırbeş Yayınları.
- Faulkner, N. (2016). *Marksist DünyaTarihi: Neandertallerden Neoliberallere*. Öncel, T. (Çev.), 3. Basım, İstanbul: Yordam Yay.
- Finchelstein, F. (2021). *Faşizmden Popülizme*. Karatay, A. (Çev), İstanbul: İletişimYayınları
- Gaiman, N. (2008). *The Graveyard Book*. Harper Collins
- Gentile, E. (2019). *Demokraside Halk Her Zaman Egemendir (Yalan!)*. Çandar V. (Çev.), İstanbul, İletişim Yayınları
- Gibson, R., Lusoli, W., & Ward, S. (2008). The Australian Public and Politics on-Line: Reinforcing or Reinventing Representation?. *Australasian Political Studies Association*, 43(1), 111-131.

- Giddens, A. (2014). *Modernliğin Sonuçları*. Kuşdil, E. (Çev.), 6. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Habermas, J. (2001). *The Postnational Constellation: Political Essays*. Ed. Pensky, Max, Cambridge: The MIT Press.
- Han, B.C. (2018). *Güzeli Kurtarmak*. Filiz K. (Çev), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Han, B.C. (2019). *Psikopolitika, Barışcan*. H. (Çev), İstanbul: Metis Yayınları.
- Hasanović, J. (2015). Ochlocracy in the practices of civil society: a threat for democracy?. *Studia Juridica et Politica Jaurinenisis*, 2(2), 56-66.
- Kymlicka, W. and Patent, A. (Eds.) (2003). *Language Rights and Political Theory*. Oxford University Press.
- Lash, S. & Urry, J. (2007) *The End of Organized Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Laswell, H. (1936). *Politics: Who Gets What, When and How*. New York: MacMillan
- Milanovic, B. (2018). *Küresel Eşitsizlik: Küreselleşme Çağı İçin Yeni Bir Yaklaşım*, Ankara: Efil Yayınları
- Norris, P. (2003) Preaching to the converted: pluralism, participation and party websites. *Party Politics*, 9 (1), 21-45.
- Norris, P. (2001). *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon & Schuster.
- Rancière, J. (2007). *Siyasalın Kıyısında*. Kılıç, A. U. (Çev), İstanbul: Metis Yayınları.
- Rancière, J. (2017). *Demokrasi Nefreti*. Özkamaş. U. (Çev), İstanbul: İletişim Yayınları

- Sartori, G. (1987). *The Theory of Democracy Revisited*. Vol.1. Chatham House Publishers.
- Schmitt, C. (2014). *Parlamentar Demokrasinin Krizi*. Zeybekoğlu, M. E. (Çev), Üçüncü Baskı. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Sennett, R. (2010) *Kamusal İnsanın Çöküşü*. Durak, S. ve Yılmaz, A. (Çev), İstanbul: Ayrıntı.
- Standing, G. (2014). *The precariat*. *Contexts*, 13(4), 10-12. Stiglitz, J. (2018). *Eşitsizliğin Bedeli: Bugünün Bölünmüş Toplumunu Geleceğimizi Nasıl Tehdit Ediyor*. İşler, O. (Çev), 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yay.
- Tekeli, İ. (2004), *Katılımcı Demokrasi, Sivil Ağlar ve Sivil Toplum Kuruluşları*, 15. *Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu*. https://stk.bilgi.edu.tr/media/cd/01/doc/okuma_02-2.pdf (Erişim : 11.02.2022)
- Touraine, A. (1997) *What is Democracy*. Routledge.
- Weber, M, (2017). *Meslek Olarak Siyaset*. Özşar, L. (Çev), BiblosYayınları, Bursa,

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences
Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 507-532
DOI: 10.33399/biibfad.1133083
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye
Makale Bilgisi /Article Info
Geliş/Received: 20.06.2022 Kabul/ Accepted: 24.11.2022

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR VE YENİ SİSTEMİN ETKİLERİ

*Discussions on the Presidential Government System and the
Effects of the New System*

Vedat YILMAZ*
Mehmet Şerif YILDIZ**

Öz

Demokratik hükümet sistemlerinden hangisinin Türkiye'nin yönetim yapısına uygun olacağı ve başarılı sonuçlar getireceği öteden beri tartışıla gelen bir konudur. Uzun yıllar parlamenter hükümet sistemiyle yönetilen Türkiye'de bu tartışmalara cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş süreci ile birlikte bir son verilmek istenmektedir. Bu doğrultuda 16 Nisan 2017 tarihinde referandum yapılmış ve 2018 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi sonrası cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine tam anlamıyla geçiş yapılmıştır. Ancak Türkiye'deki yeni hükümet sistemine yönelik farklı boyutlarda olumlu ya da olumsuz değerlendirmeler yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Ancak konunun odağında bir ülkenin hükümet ve siyaset etme şekli olunca yapılan değerlendirmelerin ve zaman zaman konu ile ilgili yaşanan tartışmaların konuya olumlu ya da olumsuz katkısı zamanla anlaşılabilir. Çünkü tartışılan şey sadece bir kişi ya da kurumu etkileyecek basit bir olgu değil, doğrudan bir ülkenin yönetsel yapısını, siyasetinin odağını, geleceğini, vatandaşları ile olan ilişkilerini doğrudan etkileyecek yeni bir

* Doç. Dr. Malatya Turgut Özal Üniversitesi, SBBF, Kamu Yönetimi Bölümü, vedatyilmaz1977@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4624-9824>.

** Arş. Gör. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, mehmetserifyildiz@yyu.edu.tr, 0000-0003-4215-2558.

mekanizmanın inşa edilip edilemeyeceğidir. Bu çalışmada, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine yönelik yapılan değerlendirmelerin temeline inilerek yeni sistemin tanıtılması ve sisteme yönelik yapılan eleştirilerin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle parlamenter hükümet sistemi ile cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine ilişkin genel bir kavramsal çerçeve çizilecektir. Daha sonra cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin Türkiye’de kamu yönetiminin yapı ve işleyişine, demokratik düzene, seçimlere, yürütme erkine, meclisin yetkileri ve rejim değişikliği tartışmalarına nasıl bir etkisi olacağı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hükümet sistemleri, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, başkanlık sistemi, parlamenter sistem.

JEL Kodları: H; H1;, H11

Abstract

It has long been discussed which of the democratic government systems would be suitable for Turkey's administrative structure and would bring successful results. In Turkey, which has been governed by a parliamentary government system for many years, it is desired to put an end to these discussions with the transition to the Presidential government system. In this direction, a referendum was held on April 16, 2017, and after the Presidential election held in 2018, a full transition to the Presidential Government System was made. However, positive or negative evaluations of different dimensions have been made for the new government system in Turkey, and they continue to be made. However, when the focus of the issue is a country's way of doing government and politics, the positive or negative contribution of the evaluations and the discussions on the subject from time to time can be understood over time. Because what is discussed is not a simple phenomenon that will affect only a person or institution, but whether a new mechanism can be built that will directly affect the administrative structure of a country, the focus of its politics, its future and its relations with its citizens. In this study, it is aimed to introduce the new system and analyze the criticisms made against the system by getting to the basis of the evaluations made on the Presidential Government System. In this context, first of all, a general conceptual framework will be drawn regarding the parliamentary government system and the Presidential Government System. Then, it will be discussed how the Presidential Government System will affect the structure and functioning of the public administration, democratic order, elections, executive power, parliamentary powers and regime change discussions in Turkey.

Keywords: Government systems, presidential government system, presidential system, parliamentary system.

JEL Codes: H; H1; H11

1. Giriş

Tarih boyunca neredeyse her coğrafyada hüküm süren mutlak monarşiler, anayasal hareketlerin başlaması sonucunda dağılmaya veya yıkılmaya mahkûm edilmişlerdir. Mutlak monarşilerde devletin başı olan padişahlar devletin temel erkleri olan yasama, yürütme ve yargı erklerinin tamamına yakınınu ellerinde bulundurarak iradelerini kabul ettirme yönünde bir eğilim içerisinde olmuşlardır. Ancak demokratik ve anayasal hareketler sonucunda ortaya çıkan başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistemlerde devletin bu üç temel erki birbirinden ayrılmakta ve pek çok konuda bağımsız hareket edebilmektedirler. Bu üç sistemden hangisi benimsenirse benimsensin en önemli olan nokta denge unsurudur. Yani yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında yetki, görev ve sorumluluk açısından bir denge sağlama mecburiyeti bulunmaktadır. Denge sağlanmadığında ve gücün bu üç erkten birinde temerküz etmesi halinde bu sistemlerin de fiili anlamda bir monarşi yönetiminden farkı kalmayacaktır.

Dünya genelinde uygulanmakta olan hükümet sistemlerinin sınıflandırılmasında kuvvetler birliği veya kuvvetler ayrılığı prensibinin varlığı esas alınmaktadır. Bu sınıflandırma aynı zamanda bir ülkede var olan rejimin demokratik olup olmadığı noktasında da ayırt edici bir nitelik olarak kabul görmektedir. Bir ülkedeki yasama, yürütme ve yargı erklerinin yapacağı işlerin ayrı ayrı eller tarafından yerine getirilmesi, o ülkedeki demokratik rejimin varlığının da en büyük göstergesidir. Temelde etkin bir fren ve denge mekanizması üzerinde inşa edilen demokratik rejimlerin en yüksek düzeyde ancak kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulandığı bir ortamda tecelli edebileceği ifade edilmektedir. Çünkü sadece gücün gücü sınırladığı bir toplumda siyasi çoğulculuktan, kamusal özgürlüklerin korunmasından, yönetsel kadroların seçimle belirlenmesinden, muhalif hareketlerin özgürlüğünden, kanun önünde eşitlik ilkesinden, anayasal sınırlar çerçevesinde çoğunluğun yönetiminden, hesapverebilirlikten, şeffaflıktan, temsilden, katılımcılıktan, serbest ve adil seçimlerden

bahsedilebilir. Bütün devlet erklerinin tek bir elde toplandığı kuvvetler birliği ortamında yukarıda sayılan tüm demokratik değerlerden bahsetmek anlamsız kalacaktır. Çünkü yasama, yürütme ve yargı organlarının tek elden yürütüldüğü bir ülkede ne devlet iktidarı ve hükümetin sınırlandırılması ne de temel hak ve özgürlüklerin güvenceye alınarak korunması mümkün olamamaktadır (Hekimoğlu, 2012: 3-4).

Benimsenen hükümet sistemi modeli, siyasal istikrar üzerinde büyük bir rol oynamaktadır. Akçakaya ve Özdemir (2018: 922)'e göre de benimsenen hükümet sistemi siyasal istikrara katkı yapmanın yanında kuvvetler ayrılığını sağlama noktasında da etkili olmalıdır. Çünkü siyasal istikrarın sağlanamadığı bir toplumda ekonomik, sosyal, toplumsal refahı, huzuru ve güveni temin ve tesis etmek de güçleşir. Bu yüzden siyasal istikrarı sağlamak için bazen hükümet sistemlerini iyileştirmek bazen de bir bütün olarak hükümet sistemini değiştirme yoluna gitmek yönünde bir tercih yapılmaktadır. Günümüz modern dünyasında bile en ideal yönetim veya hükümet sisteminin ne olduğu ve bu ideal sistemde hangi aktörlerin ve unsurların yer alması gerektiğine net bir cevap verilememektedir. Dünya genelinde demokratik yönetim sistemi denildiğinde akla başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistemler gelmektedir. Bu sistemlerin başarısı ise uygulandığı coğrafyadan, ülkenin tarihi, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısından her zaman olumlu ya da olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu çerçevede demokratik hükümet sistemlerinden herhangi birinin dahi her zaman ve her ülkede diğerlerinden mutlak bir üstünlüğünün bulunduğunu söylemek mümkün değildir (Güler, 2018: 305).

Bu çalışmada öncelikle parlamenter sistem ile cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine dair bilgiler verilecek daha sonra Türkiye'de hayata geçirilen cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu bağlamda cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yasama, yürütme ve yargı erkelerine, Türk kamu yönetiminin yapısı ve işleyişine, demokratik düzene etkisi ile rejim değişikliği tartışmaları irdelenecektir.

2. Parlamenter Sistem

Devletin üç temel erki olan yasama, yürütme ve yargının nasıl tasarlandığı ve aralarındaki ilişkilerin düzeyi aynı zamanda ülkelerin hükümet sistemlerini ve yönetim yapılarını da belirlemektedir. Bu üç erkin nerede konumlandırıldığı, kim ve kimler tarafından nasıl kullanılacağı hususundaki temel yaklaşım, ülkenin ve kurumların maddi gücü yanında siyasi aktörler, tarihsel, toplumsal ve siyasal koşulların birlikte değerlendirilerek nihai şeklini almasıdır (Erat, 2015: 326). Bu unsurlardan herhangi birinin eksikliği hükümet sisteminin gerçekçi olmayan temellere dayandırılmasına yol açmaktadır. Böylesi bir durum da ülkeleri uzun yıllar boyunca idari, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda önemli düzeyde etkileyebilmektedir.

Parlamenter hükümet sisteminin temeli de yasama ve yürütme organları arasındaki karşılıklı ilişki ile yürütmenin kendi içindeki durumuna göre şekillenmektedir. Hükümetin kurulması, devlet başkanı ile başbakan ve bakanlar-bakanlar kurulu-hükümet arasındaki ilişki bu sistemin ortaya çıkmasında ve belirgin hale gelmesinde en önemli etkiyi oluşturmaktadır.

Yumuşak kuvvetler ayrılığı olarak tanımlanan parlamenter sistemde yasama ve yürütme erkleri birbirlerinden yumuşak bir biçimde ayrılmıştır. Yani bu sistemde yasama ve yürütme görevi iki farklı organa verilmişse de bu organlar birbirlerinden tamamen bağımsız değildir. Bu iki organ pek çok konuda iç içe geçmiş olduğu gibi karşılıklı olarak birbirlerinin varlığına son verme imkânına da sahiptir. Bu sistemin işlerliği yasama ve yürütme erklerinin karşılıklı ve uyumlu işbirliğine dayalı olduğundan parlamenter sisteme 'kuvvetlerin işbirliği sistemi' de denmektedir. Bu sistemin üç belirgin özelliği bulunmaktadır; birincisi, hükümet yasama organından kaynaklanır yani yasama organı tarafından seçilir; ikincisi, hükümet aynı zamanda yasama organına karşı sorumludur; üçüncüsü, yürütme organı çift başlı bir biçimde dizayn edilmiştir (Gözler, 2015: 91-92).

Parlamenter sistem cumhurbaşkanlığı makamını, fren ve denge mekanizması içerisinde aktif rol oynayacak bir konumda öngörmemiştir. Bu makam, anayasal monarşi ile yönetilen ülkelerde zamanla gücünü ve yetkilerini kaybeden monarkın yerini ikame

edecek bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Zaten cumhurbaşkanlığı makamı, parlamenter sistem içerisinde sembolik ve etkisiz bir kuvvet olarak kabul edilmektedir. Tarafsız oluşu da dengeyi bozmayacak bir sınırlı kuvvet olmasından kaynaklanmaktadır. Kısaca, bu sistemde devlet başkanlığının var olmasının nedenini erkler arasındaki dengeyi ve uyumu sağlaması noktasında değil, bu dengeyi ve düzeni bozmamasında aramak icap eder. Parlamenter sistemin odak noktasında parlamento bulunmaktadır. Zaten, bu sisteme meşruluk zemini hazırlayan tek bir seçim bulunmaktadır. O da, parlamento oluşturulan milletvekillerinin seçildiği genel seçimlerdir. Ayrıca cumhurbaşkanı ve bakanlar da bu sistemin merkezinde yer alan parlamento tarafından seçilerek göreve gelmektedirler (Uluşahin, 2011: 33). Dolayısıyla bu sistemde cumhurbaşkanı ve bakanların meclise karşı sorumluluğu bulunmaktadır.

Parlamenter sistemde cumhurbaşkanı ve bakanların meclis tarafından seçilmesi, bu sisteme yapılan eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır. Çünkü bu sistem teoride yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirlerinden ayrı ve bağımsız olmasına dayandırılırken uygulamada bunun böyle olduğunu görmek imkânsızdır denebilir. Evet, bu sistemde yasama erki doğası gereği bağımsızdır, ancak yürütme tamamen yasama organının içinden çıkmakta aynı zamanda da yürütme yasamaya karşı sorumlu tutulmaktadır. Bununla birlikte yürütme görevi ve gücü cumhurbaşkanı ile bakanlar kurulu arasında bölünmekte ve çift başlı bir yürütme organı ortaya çıkmaktadır (İzci, 2017: 97).

Parlamenter sistem, Türkiye özelinde incelendiğinde 1982 Anayasasının, daha önceki anayasa gibi parlamenter sistem geleneğini devam ettirdiği görülmektedir. Bununla birlikte bu anayasanın 8. Maddesinde yürütme yetkisinin cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu arasında paylaşılması; 101 ve 105. maddelerinde cumhurbaşkanlığının tarafsız ve sorumsuz bir makam olarak tarif edilmesi parlamenter sistemin en temel özellikleri olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca hükümet, göreve başlarken ve görevi sırasında meclisin güvenine tabi olacak şekilde düzenleyen 110 ve 111. maddeler ile Bakanlar Kurulunun sorumluluğunu düzenleyen 112. madde parlamenter rejimin ruhuna uygun düzenlemeler olarak kabul

görmektedir. Parlamentoya hükümeti düşürme yetkisi tanıyan 99. madde ile Cumhurbaşkanına parlamento seçimlerini yenileme yetkisini veren 116. madde de 1982 Anayasasının parlamenter sistemi benimsemiş olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Yazıcı, 2011:124-125, Akt. Öztürk, 2019: 52).

3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetsel, idari, askeri, siyasi ve toplumsal yapısında pek çok değişimi öngören bir sistemdir. Esasen bu değişim, Güler (2018: 300)'in de ifade ettiği gibi temelleri Osmanlı Devleti'nde 1876 Anayasası ile birlikte atılan; 1921 ve 1924 anayasalarının uygulandıkları dönemler itibarıyla kısa bir zaman dilimi hariç tutulursa günümüze kadar uygulanmış olan parlamenter sistemin yerine, başkanlık sistemine dayandırılan Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişi öngörmüş ve bu değişim, yapılan pek çok yasal ve idari düzenlemeler ile hayata geçirilmiştir.

Türkiye'de, 1961 Anayasası'ndan sonra yönetsel sistemimize giren parlamenter hükümet sistemi 2017 yılına kadar uygulanmıştır. Yarım yüzyıldan fazla bir süre Türkiye'de parlamenter hükümet sistemi yürürlükte kalmıştır. Bu uzun süreçte Türkiye, parlamenter sistemin doğasından kaynaklı sorunları veya tıkanıklıkları çözüme kavuşturmak adına anayasalarda birçok kez düzenlemeler yapmıştır. Fakat tarihsel süreçte ele alındığında parlamenter hükümet sistemi, Türkiye'nin temel erkleri arasında yaşanan krizler için etkin ve kalıcı çözümler üretemediğinden alternatif hükümet sistemi tartışmaları da gündemdeki yerini her zaman korumuştur. Bu çerçevede Türkiye için parlamenter sisteme alternatif olacak bir başkanlık veya yarı başkanlık sisteminin getirilmesi hususu özellikle son 20-25 yıldır pek çok siyaset adamı ve akademisyen tarafından dillendirilmektedir. Son 25 yıllık süreçte daha da yoğunlaşan hükümet sistemi tartışmaları 2017 yılında yapılan bir referandum ile parlamenter sistemin yerini cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine bırakmasıyla son bulmuştur (Akıncı, 2017: 1; Dinç ve Yılmaz, 2022: 169). Uzun yıllar tartışılmasına rağmen somut bir hale dönüşemeyen hükümet sistemi arayışları 2016 yılında Ak Parti ve MHP'nin önerisi ile Meclis gündemine getirilmiştir. Bu teklif 330'un üzerinde milletvekilinin oyunu almış ve halk onayına

sunulmak üzere kabul edilmiştir. Öngörülen değişikliklere ilişkin halk oylaması 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilmiştir (Öztürk, 2019: 54). 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum ile gerçekleştirilen anayasa değişikliğinin ardından 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı ve milletvekili genel seçimleri ile birlikte Türkiye hem yasal hem de fiili olarak cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş yapmıştır (Turan, 2018: 43; İzci ve Yılmaz, 2019: 386)

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, “üniter devlet yapısını esas alan, partili cumhurbaşkanlığına dayalı ve cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği, siyasal rejim değişikliği içermeyen bir sistem” (Turan, 2018: 48) olarak tanımlanmaktadır. 9 Temmuz 2018 tarihi itibarıyla benimsenen ve uygulamaya geçirilen sistemin adlandırılmasında ise farklılıklar dikkat çekmektedir. Saf ve yalın bir biçimde başkanlık sistemi, bunun yanında cumhurbaşkanına da ‘Başkan’ ifadesini kullananlar olduğu gibi; cumhurbaşkanlığı makamını esas almak suretiyle cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak da kullananlar bulunmaktadır. Ancak yeni sistemle birlikte ortada bir hükümet kalmadığı için bu adlandırmaya itiraz edenler de göze çarpmaktadır. 16 Nisan 2017 referandumundan bu yana geçen süre zarfında cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi’nin yaygın şekilde kabulü ve kullanımı çerçevesinde uzlaşmaya varıldığı söylenebilir (Zengin, 2019: 3).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi adını taşıyan yeni sistem ile birlikte yürütmede çift başlılığın kaldırılması, yasama ve yürütmenin birbirinden tamamen ve fiilen ayrılması, cumhurbaşkanlığı seçimi ile genel seçimlerin aynı günde yapılması, cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin yeniden düzenlenmesi, cumhurbaşkanının partisi ile ilişkisinin kesilmemesi, meclis ve cumhurbaşkanının belirli koşulların oluşması halinde karşılıklı olarak seçimlerin yenilenmesi kararını alabilmeleri, cumhurbaşkanı yardımcılığı makamının tahsis edilmesi, cumhurbaşkanlığı politika kurulları ve ofislerinin kurulması öne çıkan düzenlemelerdir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütme yetkisini tek başına cumhurbaşkanı kullanmaktadır. Siyasal sorumluluğu olan başbakanlık makamı ve bakanlar kurulu ise kaldırılmıştır. Bakanlar,

cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Yapılan yeni bir düzenleme ile cumhurbaşkanlığı yardımcılığı makamı tahsis edilmiş; cumhurbaşkanı yardımcısı ile üst düzey kamu yöneticilerinin atanması ve azledilmesi yetkisi cumhurbaşkanına tevdi edilmiştir. cumhurbaşkanına, yürütme yetkisine ilişkin hususlarda cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarma yetkisi verilmiş; ancak anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler cumhurbaşkanlığı kararnamesinin kapsamı dışında tutulmuştur. Anayasada sadece kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda ve kanunda açıkça düzenlenen hususlarda da Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılamayacağı öngörülmüştür. Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kanunlarda farklı hükümler bulunması durumunda ise kanun hükümlerinin uygulanacağı, TBMM'nin aynı konuda kanun çıkarması halinde de cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümsüz hale geleceği, cumhurbaşkanının, kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla yönetmelikler çıkarabileceği hüküm altına alınmıştır (Turan, 2018: 58-59).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin, demokratik hükümet sistemleri içerisinde devlet başkanına verilen yetkiler dikkate alındığında Başkanlık sistemine benzediği söylenmektedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, parlamenter sistemde görünen yürütme erkinin istikrarsızlığını gidermek ve etkin bir siyasal istikrar tesis etmeyi amaçlamaktadır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin en temel özelliklerinden biri yürütmenin başının (Cumhurbaşkanı-Devlet Başkanı) doğrudan halk tarafından seçilerek göreve gelmesi ve 5 yıllık görevi süresince meclis tarafından güvenoyuna ihtiyaç duymamasıdır. Diğer bir önemli özelliği ise yasama gücü ve yetkisinin sadece parlamentoya (TBMM) verilmesidir. Bu sistemin etkin bir biçimde işlemesi de yasama ve yürütme organlarını aynı siyasi partinin kazanmasına bağlıdır. Seçim sonucunda cumhurbaşkanı ve meclis çoğunluğu farklı partilerden çıkarsa sistem tıkanmakta ve fiili olarak koalisyonların kurulması suretiyle sistem işlerliğini devam ettirebilmektedir. Bu sebeple yeni sistem, hem cumhurbaşkanına hem de meclise seçimleri yenileme imkânı sunarak olası krizlerin ve

tıkanmaların seçim yoluyla giderilmesini amaçlamaktadır (Öztürk, 2019: 56).

Yukarıda da ifade dildiği gibi bu sistemin her ne kadar Türk tipi bir hükümet sistemi olduğu söylene de başkanlık sistemi olduğu yönünde genel bir kanaat bulunmaktadır. Bu sebeple Başkanlık sisteminin temel özelliklerini anlamak cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini anlamada büyük bir kolaylık sağlayacaktır. Başkanlık sisteminin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- Yürütme organı tek kişiliktir
- Başkan, halk tarafından seçilir
- Başkan, yasamanın güvenine dayanmaz
- Başkan, yasama organını feshedemez
- Aynı kişi hem yasama hem de yürütmede görev alamaz
- Başkan, yasama organının çalışmalarına katılmaz (Gözler, 2015: 83-84).

Başkanlık sisteminin avantaj ve dezavantajları ise şu şekilde sıralanabilir;

Avantajları;

- Sistem uzlaşmayı gerekli kılar
- Yürütmede istikrar sağlanır
- Sistem daha demokratiktir
- Yasamanın kendi dinamikleriyle çalışması kolaylaşır

Dezavantajları;

- Görevden alınamama
- Uzlaşmanın her zaman sağlanamaması
- Başkanlık sistemi siyasal hayatı kutuplaştırmak suretiyle iktidar mücadelesini keskinleştirir (Güler, 2018: 305-307).

4. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Tartışmaya Konu Boyutları

Türkiye’de hükümet sistemine yönelik tartışmalar hem cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi hayata geçirilmeden önce hem de bu sistem uygulandıktan sonra popülerliğini yitirmeden Türk siyasi hayatında gündemdeki yerini hep canlı tutmuştur. Türk siyasi hayatının en önemli konu başlıklarından birini teşkil eden “Türkiye için en ideal hükümet sistemi” hususu gerek iktidar kanadından gerek muhalif kanatlardan sürekli olarak olumlu ya da olumsuz yönleriyle değerlendirilmiş, analizleri yapılmış, bazen rafa kaldırılmış bazen de en yoğun tartışmaların odağı haline gelmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçildikten sonra da bu tartışmaların ardı arkası kesilmemiş, konu ile ilgili siyasi atışmalar güncelliğini korumaya devam etmektedir. Bu tartışmalara akademi dünyası da ilgisiz kalmamış, konu ile ilgili pek çok çalışma yayınlanmış ve yayınlanmaya devam etmektedir. Bu sistemi olumlu ve Türkiye için çok ideal bir sistem olarak değerlendirenlerin yanında farklı yönleriyle eleştiriye tabi tutanlar da bulunmaktadır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki uzun yıllardır Türkiye’de başkanlık sistemine dair kamuoyunda ve özellikle siyaset dünyasında dillendirilen üç önemli itiraz bulunmaktadır; birincisi, bu sistemin tek adam yönetimi-rejimi ve otoriterleşmeye yol açacağıdır. Bu görüşü dillendirenlere göre başkanlık sistemini en çok karizmatik siyasi liderler talep etmektedir. Bu liderler gücü tek elde (kendilerinde) toplayıp ülkenin tamamına kendi arzu ve isteklerini (iradelerini) dayatmayı arzu etmektedir. Bu sebeple de kendi iradelerine en uygun sistem olan başkanlık sistemini istediklerini iddia etmektedirler. İkinci itiraz, başkanlık sisteminin ülkeyi bölceği ve üniter yapıyı bozarak federalizme ve dolayısıyla parçalanmaya götüreceği iddiasıdır. Bu iddiayı savunanlara göre başkanlık sistemi ile federalizm birbirlerini zorunlu olarak gerektirmekte, federalizm ise her açıdan parçalanmaya sebep olacaktır. Üçüncü ve son itiraz ise başkanlık sisteminin yürütme ile yasamaı tamamen birbirinde ayıran niteliğine yönelik olarak yapılmaktadır. Ülkede uzlaşma kültürü tam yerleşmediğinden yasama ile yürütmenin birbirinden ayrılması yönetimde istikrarsızlığa ve belli başlı tıkanmalara yol açacağı iddia dilmektedir. Böylece

başkanlık makamı ile parlamentoya farklı siyasi partilerin, ideolojilerin, eğilimlerin hâkim olması ile birlikte, siyaseten ve ideolojik olarak kutuplaşmış bir ülkenin yönetilemeyeceği ifade edilmektedir (Arslan, 2015: 9).

Geçmişten günümüze çeşitli platformlarda başkanlık sistemini dile getiren fakat bunu gerçekleştiremeyen Necmettin Erbakan, Turgut Özal, Alparslan Türkeş ve Süleyman Demirel gibi önemli siyasetçilerin bu sisteme dair görüş ve düşünceleri Milliyetçi Hareket Partisi başkanı Devlet Bahçeli'nin desteği ile Recep Tayyip Erdoğan tarafından hayata geçirilmiştir (Turan, 2018: 44). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin temel varsayımları dikkate alındığında, başkanlık sistemi üzerine temellendirilen muhteviyatı ile birlikte Türkiye'ye özgü şartları yansıtan yeni bir hükümet modeli olarak öne çıktığı görülmektedir. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirleri ile olan karşılıklı ilişkilerini yeniden tanımlayan ve düzenleyen bu sistemin, pek çok alanda değişim ve dönüşümü başlatacağı muhakkaktır ve böyle de olmuştur. Parlamenter sistemde yaşanan siyasal istikrarsızlık, ekonomik sıkıntılar ve demokratik değerlerin kurumsallaşamaması vb. alanlarda Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin nasıl bir etki yaratacağı ise büyük bir merakla beklenmektedir. Bu çerçevede yeni hükümet sisteminin Türkiye için güçlü bir yürütme öngörmesi parlamenter sistemde görülen siyasi istikrarsızlıkların ve krizlerin ortaya çıkmasını engelleyerek, eskiden bu sebeplerden kaynaklı yaşanan ve ülkenin iktisadi ve demokratik değerlerini ve kazanımlarını heba eden vesayet odaklarına müsaade etmeyecek bir biçimde tasarlanmış olması yerinde bir değişim olarak kabul görmektedir (Akıncı, 2017: 1).

4.1. Yönetim ve Siyasette Askeri Vesayetten Şikâyet

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulü benimsenerek askerlerin siyaset üzerindeki etkisi ve baskısı kırılmak istenmiştir. Bu konuda Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı yaptıkları dönemlerde askeri bürokrasinin siyaset ve hükümet üzerindeki baskıları büyük oranda azaltılarak önemli mesafeler alınmıştır. Ancak bu vesayetin tamamen yok edildiğini söylemek güçtür. Türkiye'de

yaşanan son darbe girişimi olarak bilinen 15 Temmuz 2016 darbe girişimi bardağı taşıran son damla olmuştur. Bu sebeple 16 Nisan 2017 anayasa referandumuyla birlikte hem hükümet sistemi değişikliğine gidilmiş hem de askeri vesayeti kaldırmak üzere askeri bürokrasinin sivil yönetimin kontrolüne geçmesi için önemli adımlar atılmıştır. Özellikle askeri liselerin kapatılması, harp okullarının müfredatında ve yönetiminde yapılan bir dizi değişiklik ile yeni baştan tasarlanması ve cumhurbaşkanına kuvvet komutanlığı makamlarına doğrudan atama yapma yetkisinin verilmesi bu konuda yapılan en önemli girişimler olarak karşımıza çıkmaktadır (Öztürk, 2019: 54).

4.2. Güçlü Yürütme-Güçlü Başkan

Parlamentar sistemde halka karşı sorumluluğu olan hükümet olduğu için cumhurbaşkanlarının daha çok sembolik yetki ve görevleri bulunmaktaydı. Ancak yeni sistemde cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçildiği için cumhurbaşkanlığı makamının meşruiyeti güçlenmiştir. Dolayısıyla cumhurbaşkanı, sahip olduğu yetkileri kullanmak konusunda daha az bürokratik, idari ve askeri vesayet/direnç ile karşılaşacaktır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine yönelik bir diğer tartışma konusu ise cumhurbaşkanının partisi ile olan ilişkisi üzerine temellendirilmektedir. Yeni sistemde siyasal istikrara ve çift başlılığı önlemeye büyük bir önem verildiği için cumhurbaşkanının da kendi partisi ile olan ilişkisini kesmenin sebep olabileceği muhtemel krizlerin de önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bir taraftan yürütmedeki çift başlılığa son vermeye çalışılırken, diğer taraftan bu durumu siyasal partilere yansıtmamış olmak gerçekten çok çelişkili bir durum olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda partisi ile ilişkisi kesilmemiş bir cumhurbaşkanı hatta siyasal parti genel başkanı sıfatına sahip bir cumhurbaşkanı ile birlikte işleyecek olan yeni hükümet sisteminde cumhurbaşkanlığı makamının yönetsel ve siyasal alanlarda daha etkin ve başarılı bir fonksiyonu olacaktır. 24 Haziran 2018 seçimlerinde kendi partilerinin genel başkanı olmayan cumhurbaşkanı adayları ile partileri arasında yaşanan sıkıntılar ve tartışmalar da bu konunun önemini açıkça ortaya koymaktadır (Turan, 2018: 81).

4.3. Rejim Değişikliği Tartışmaları

Cumhurbaşkanlığı sisteminin gündeme geldiği ilk günden referandumun yapıldığı tarihe kadar, hatta yeni hükümet sisteminin kabulü ve uygulanması sonrasına kadar geçen süreçte belki de yapılan en büyük eleştirilerden biri hükümet sisteminde yapılacak bir değişikliğin rejim değişikliğini de beraberinde getireceği yönünde olmuştur. Ancak bu konuda Turan (2018: 79), yaptığı bir değerlendirme ile bu tartışmaya son noktayı koymaktadır. Ona göre Anayasanın devletin şeklini düzenleyen ilk üç maddesi ve bu üç maddeyi güvence altına alan dördüncü maddesinde bir değişiklik yapılmadığına göre, il veya bölge düzeyinde siyasal özerkliğe yol açabilecek ve yasama gücü olan bir yerel parlamento kurulmadığına göre ve bu değişiklik özellikle yürütmeye ilişkin konuları içeren bir düzenleme olduğuna göre bu sistemin rejim değişikliğine yol açacağı yönünde yapılan tartışmaların da yersiz olduğunu söylemek mümkündür.

5. Hükümet Sistemi Olarak Etkileri

Bu başlık altında cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin; yürütme erkine etkisi, kamu yönetiminin yapı ve işleyişine etkisi, demokratikleşmeye ve seçimlere etkisi ile yasama erkine etkileri ele alınmıştır.

5.1. Yürütme Erkine Etkisi

Parlamente sistemde yürütme işinin sorumlu kanadını teşkil eden ve bakanlar kurulunun oluşturulmasından üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarına kadar pek çok önemli konuda karar alıcı mercii başbakan olmasına karşın, onay mercisinin Cumhurbaşkanı olması bir takım aksaklıkların ortaya çıkmasına sebep olabilmekteydi (Güler, 2018: 315). Ancak 2007 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliği, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi esasını getirmek suretiyle mevcut hükümet sisteminde bir dizi değişikliğe yol açmıştır. Yapılan bu değişiklikle parlamente sistem içerisindeki başbakanın konumunu başkanlık sistemindeki başkanın konumuna yaklaştırmak yerine, cumhurbaşkanlığını başkanlık makamına yaklaştırma-benzeştirme yönünde kritik ve önemli bir tercih

yapılmıştır. Sonraki yıllarda başkanlık sistemine geçileceği yönünde birtakım iddiaların ortaya atılmasının yanında 2007 sonrası değişen hükümet sisteminin adı genel olarak yarı başkanlık sistemi olarak dillendirilmekteydi (Erat, 2015: 348-349).

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum sonucu anayasal değişiklikler yapılmış ve Türkiye için parlamenter sistemden tamamen farklı olan ve başkanlık sistemi temelinde tasarlanan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi getirilmiştir. Yeni sistemde başbakanlık ve bakanlar kurulu kaldırılmış, yürütme gücüne ait yetkilerin tamamı cumhurbaşkanının tek başına kullanabileceği bir biçimde düzenlenmiştir. Yürütme ve yasama organlarının birbirlerine olan bağımlılığı son bulmuştur. Bununla birlikte yönetimde istikrarı sağlamak ve olası kriz ve tıkanlıkları önlemek üzere yasama ve yürütme erkelerine birbirlerini feshetme hükmünde seçimlerin yenilenmesine karar verme ve cumhurbaşkanına, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarma yetkisi verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte yürütmedeki çift başlılık sona erdirilmiştir.

Yeni sistemde bakanlar kurulunun kaldırılmasıyla ve bakanlar kuruluna verilen yetkilerin cumhurbaşkanına devredilmesi sonucunda bakanların statülerinde de bir gerileme, prestijlerinde bir zayıflama yaşanmıştır. Zengin (2019: 12-13)'e göre bakanların statülerindeki bu gerileme, aynı zamanda kurumsal olarak bakanlıkların devlet yapılanması içerisindeki konumu için de geçerli bir durumdur. Çünkü bakanlıklar artık yürütme yetkisini kullanan bir yapının ortağı veya tarafı olarak kabul görmemektedir. Sadece bir idari kimliği bulunan bakanlar ve görev yaptıkları bakanlıklar artık devlet tüzel kişiliğini de temsil etmemektedir. Bakanlar ve bakanlıklar ancak cumhurbaşkanlığı makamı üzerinden bir devlet tüzel kişiliği içerisinde yer almış olmaktadır. Yeni sistemde bakanlıkların görev ve yetkilerinin de 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde 'Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında' başlığı altında konumlandırılması kendilerine biçilen yeni rollerinin en önemli göstergesi olarak gösterilebilir.

5.2. Kamu Yönetiminin Yapısı ve İşleyişine Etkisi

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle birlikte Türk kamu yönetiminin yapısı ve işleyişinde büyük ve önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin en önemli sebepleri başbakanlık makamının kaldırılması ile yürütme işinde cumhurbaşkanına çok geniş yetkiler verilmesidir. Ayrıca Türk kamu yönetiminin yapılanmasında gerçekleştirilen temel düzenlemeler de bu değişimin en önemli öncüllerindendir.

Öncelikle 16 Nisan 2017 referandumu sonucunda gerçekleştirilen anayasa değişikliğiyle birlikte getirilen cumhurbaşkanlığı sisteminin devletin idari yapı ve işleyişine çok önemli etkilerinin olacağı beklenmekteydi. Esasında yürütme ve siyaseti birbirinde ayırmayı temel referans alan bu sistemin amacı siyasetin idare üzerindeki etkilerini en aza indirmek ve bu alanı yürütme erkine bırakmaktır. Bir diğer önemli değişiklik, yürütme ile ilgili konularda cumhurbaşkanına, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarma yetkisinin verilmesidir. Zaten bu durum başkanlık tipi bir hükümet sisteminin en temel gereğidir. Bu sebeple yeni hükümet sisteminin istikrarlı, hızlı ve etkin bir şekilde işlemesi için cumhurbaşkanına yürütme alanında düzenleme yapma, doğrudan atamalar yapma ve idarenin revizyonu gibi konularda yetkiler verilmesi bir zorunluluk olarak öne çıkmaktadır (İzci ve Sarıtürk, 2017: 526). Yeni sisteme geçiş ile birlikte yaşanan gelişmeler ve atılan adımlar da bu yönde bir eğilimi açıkça göstermektedir.

Güler (2018: 299), yeni sistemin etkisini en çok hissedecek kurumların başında kamu bürokrasisi, başbakanlık kurumu bünyesinde faaliyet gösteren kurumlar ile bakanlıkların olduğunu ifade etmektedir. Geniş yetkilerle donatılan cumhurbaşkanı ise hızlı karar almaya dayalı bir sistemin başı olarak üst kademe kamu yöneticilerini atama ve azletme ile Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri çıkarma yetkisiyle Türk kamu bürokrasinin yapısını ve işleyişini domine eden yegâne makam olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş ve görevleriyle bütünlük arz eden üniter bir devlet olarak merkezden yönetim ile yerinden yönetim esaslarına göre örgütlenmiştir. Hem üniter devlet yapılanması hem de

cumhuriyetin kuruluşundaki zorluklar ve zorunluluklar gereği kamu yönetiminde sürekli bir merkeziyetçi yönetim eğilimi var olmuştur. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle birlikte bu eğilim özellikle cumhurbaşkanı makamında yoğunlaşmış ve merkeziyetçi eğilim farklı bir boyuta taşınmıştır. Yetki ve yaptırım gücü artık cumhurbaşkanlığı makamı üzerinden ifade edilmektedir. Cumhurbaşkanlığı teşkilatı ise önceki dönemlerde olduğu cumhurbaşkanlığının tekil bürokrasisini temsil eden bir yapı olmaktan çıkarılmıştır. Evet, 2014 seçiminde seçilen 12. Cumhurbaşkanı ile birlikte cumhurbaşkanlığının etkisinde bir artış gözlenmekteydi. Ancak cumhurbaşkanı gerek devlet yapılanması gerekse de merkezi yönetim ile 'gözetim' denebilecek bir ilişki içerisinde hareket etmekteydi. Günümüzde ise yeni sistem ile birlikte merkezi yönetim, cumhurbaşkanlığı ile özdeşleştirilmiştir. Merkezi yönetimin başkent teşkilatının temelini oluşturan bakanlıklar, taşradaki uzantıları olan il ve ilçe mülki idare teşkilatları, bakanlar ve mülki idare amirleri doğrudan cumhurbaşkanına bağlanmış ve cumhurbaşkanlığı teşkilatı içinde erimişlerdir. Benzer şekilde bakanlıklar ile idari vesayet ilişkisi içinde olan bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlar olan hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları da bu çatının altında toplanmıştır. Cumhurbaşkanlığı ile hiyerarşik ilişki içinde olmamaları, bu kurumları yer yönünden yönetim kuruluşları ile aynı kefeye koymayacaktır (Zengin, 2019: 10).

5.3. Demokratikleşmeye ve Seçimlere Etkisi

Günümüz modern siyasi hayatında parlamento tarafından seçilen ve parlamentoya karşı sorumlu bir cumhurbaşkanına karşın doğrudan halk tarafından seçilen bir cumhurbaşkanının varlığı daha demokratik bir işleyiş olarak kabul görmektedir. Halktan yetkiyi alan bir cumhurbaşkanı aynı zamanda meşruiyet krizi gibi siyasi sıkıntılara da maruz kalmayacaktır. Böylece idari ve askeri vesayete karşı da eli daha çok güçlenerek demokratik değerleri savunabilecek bir konuma gelmiş olmaktadır. Uluşahin (2011: 36)'e göre de tarihte sürekli sorun haline gelen cumhurbaşkanını seçme yetkisini halka vermiş olmak, bu alanı askeri ve sivil bürokrasi ile yargı erkinin etkisinden kurtarmak anlamına geldiğinden demokrasinin gelişmesine ve korunmasına daha çok katkı yapmak anlamına gelmektedir.

Parlamerter sistemde devletin üç temel erkenden sadece yasama organı seçimle işbaşına gelmektedir. Yürütme ise yasama organının içinden seçilmektedir. İşte böyle bir durumda yasama organının içerisinden çıkan bir hükümetin demokrasinin en temel niteliği olan katılımcılığı sağlayamayacağı ve çoğunluğun diktatörlüğe dönüşmesini engelleyen kuvvetler ayrılığı prensibini tam olarak yerine getiremeyeceği ifade edilmektedir. Bu çerçevede cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde devletin en temel üç erkenden ikisi seçimle işbaşına geldiğinden (yasama ve yürütmenin doğrudan halk tarafından seçilmesi), bu sistemin parlamenter sisteme kıyasla daha katılımcı ve demokratik bir sistem olduğu söylenmektedir. Böylece yeni sistemde halk, hem hükümetin hem de meclisin performansını ve etkinliğini değerlendirip bir sonraki seçimde oylayabilmektedir (Akıncı, 2017: 9).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin en önemli dinamiği ve işlerliği cumhurbaşkanı ile meclisteki çoğunluğun aynı partiden seçilmesi üzerine inşa edilmiştir. Böylece cumhurbaşkanına hem kararname çıkarma hem de istediği yasaları meclisten geçirme konusunda büyük bir imkân sunulmaktadır. Fakat bu durum şöyle bir sıkıntılı durum ortaya çıkarmaktadır; anayasada düzenlendiği şekliyle yasama ve yürütme arasındaki katı ayrılığın bir anlamı kalmamakta, yasama ve yürütme adeta özdeşleşmiş olmaktadır. Ancak cumhurbaşkanı seçilecek kişinin partisi mecliste çoğunluğu sağlayamazsa durum farklı bir noktaya doğru evirilmektedir ki böyle bir durum karşısında cumhurbaşkanı meclisteki diğer siyasal partilerle ittifak etmek zorunda kalmaktadır. Aksi takdir mecliste çoğunluğu sağlayamayan bir cumhurbaşkanının sadece cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile bir ülkeyi yönetmesi imkânsız hale gelmektedir. Böyle bir durumda cumhurbaşkanı ve partisi bu sistemin işlerliği için mecliste ve yasama faaliyetlerinde ittifak yaptığı partinin-partilerin desteğine her zaman ihtiyaç duyacaktır. Çünkü cumhurbaşkanı seçilen kişinin partisi mecliste yeterli çoğunluğu olmadığından muhalefet partisi ya da partileri cumhurbaşkanının kararnamelerine karşı kanunlar çıkararak yürütme erkinin hareket alanını daraltmak isteyecektir. O zaman mecliste çoğunluğu elde edemeyen bir cumhurbaşkanının yapabileceği iki şey vardır: Birincisi,

kendisi ile ittifak yapacak parti ya da partileri bulmak. Bunu başaramazsa ikinci bir alternatif olarak seçimlerin yenilenmesini talep etmek. Zaten seçim mekanizması da bu türden tıkanıklıklara çözüm üretmek üzere yeniden şekillendirilerek yeni sisteme entegre edilmiştir. Ancak seçime gitmek her zaman kalıcı ve etkin bir çözüm üretemeyebilir. Çünkü yapılan yeni seçimlerin sonucunda da aynı durumun ortaya çıkması ihtimali bulunmaktadır. Böyle bir durumda da ne yapılacağı çok net değildir. Yeniden seçime gitmek bir ihtimal olarak yine düşünülebilir. Fakat sürekli bir seçim ortamının ülkeye ekonomik, toplumsal ve siyasal açıdan faydalı sonuçlar getirmeyeceği aşikârdır. Böyle bir durum henüz yaşanmadığı için gelişmelerin hangi yönde olacağını, eğilimlerin hangi tarafa doğru kayacağını söylemek zordur. Zaten hükümet sistemlerinin bir ülkeye olumlu veya olumsuz anlamda ne getireceğini görmek için bazen on yıllarca zaman beklemek gerekmektedir (Öztürk, 2019: 63).

Yeni sisteme yönelik bir tartışma konusu da yeni devlet yapılanmasının gücün tek bir elde toplanarak diktatörlüğe yol açabilecek şekilde dizayn edildiği yönündedir. Güler (2018: 319)'e göre cumhurbaşkanına bağlı başkanlıklar ve ofisler, bakanlıklara bağlı kurullar ile birlikte daha hızlı ve dinamik bir yapı oluşturulmak istenmiştir. Ancak bu yeni yapılanma modeli toplumun bazı kesimleri tarafından gücün tek bir elde toplanması yönünde bir algının oluşmasına yol açmaktadır. Oysa ki yeni sistemde politika yapım sürecinin çok aktörlü ve katılımcılığa imkan sağlayan bir yapıya kavuşturulması hem bu sistemin daha demokratik ve istişareye dayalı bir temelini olduğunu göstermekte hem de bürokratları ve siyaset adamlarını aynı noktada buluşturarak aynı takımın oyuncularını gibi hissettirmek suretiyle eskiden yaşanan siyaset ve bürokrasi arasındaki sorunlara da son vereceği ifade edilmektedir.

5.4. Yasama Erkine Etkisi

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş ile birlikte TBMM'nin bilgi edinme ve denetim yollarına ilişkin önemli değişikliklere gidilmiştir. Parlamenter sistemde hükümetin meclise karşı siyasal sorumluluk taşınması anlamına gelen güvenoyu ve gensoru usulüne son verilmiştir. Yeni sistemde yürütme erki yasamanın içinden

çıkmadığından bu uygulamalara son vermek adeta bir zorunluluk haline gelmiştir.

Yeni sistemde TBMM, meclis soruşturması ve yazılı soru yollarıyla bilgi edinme ve denetleme yetkisini kullanmaya devam edecektir. Buradan, meclisin dışında kurulan kabinen tamamen denetim dışında tutulmak istendiği sonucunu çıkarmamak gerekir. Çünkü hem 106. Maddenin beşinci, altıncı ve yedinci fıkraları kapsamında cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar hakkında yapılacak Meclis soruşturması, hem de milletvekillerinin cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlara yönelik yazılı soru sorabilmeleri TBMM'nin denetim yetkisini kullanabileceğinin en önemli göstergesidir (Turan, 2018: 50-51).

6. Sonuç

Hükümet sistemlerinin hem benimsenmesi sürecinde hem de uygulanması noktasında ülkeden ülkeye farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu durum hem ülkelerin kendilerine özgü birtakım koşullarına hem de o ülkedeki siyasal ve toplumsal kültüre bağlıdır. Hükümet sistemi değişimi ülkelerin realitesine uygun biçimde gerçekleştirilmişse ve pragmatik ihtiyaçlara cevap verecek bir biçimde dizayn edildiyse, aynı zamanda da yeni ihtiyaçlar ve talepler doğrultusunda küçük müdahalelerle düzeltilmeye açık bir sistem olarak inşa edilmişse muhtemel pek çok siyasal ve bürokratik krizin önüne geçilmiş olur. Bu sebeple cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine yaklaşım tarzı da bu yönde olmalı, Türkiye'nin gerçekleri temelinde değerlendirilmeli ve zaman içerisinde nasıl bir gelişim seyri gösterdiğini beklemekte de fayda vardır. Yoksa her hükümet sisteminde olduğu gibi cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde de sorunların ve krizlerin ortaya çıkma ihtimali her zaman olacaktır. Önemli olan bu sorunların ve krizlerin önceden öngörülerek planlı ve ortak akıl çerçevesinde hareket edilmesidir. Zaten yeni sistemin işlerliği belirli koşullara bağlanmıştır. Bu koşullar ihtiyaç halinde yeni müdahaleler ile daha da iyileştirilebilir. Bu konuda iktidarların değişime açık, muhalefetin ise destekçi konumda olması hem sistemin işlerliği hem de uzun vadeli bir siyasal istikrar için hayati bir öneme sahiptir.

Türkiye’de 2017 yılında yapılan halkoylamasıyla birlikte parlamenter hükümet sisteminden cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş kabul edilmiş ve 2018 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi ile birlikte fiilen cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir. Bu sistem başta yürütme erki olmak üzere önemli etkileri beraberinde getirmiştir. Daha önce Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna ait olan yürütme yetkisi sadece cumhurbaşkanına verilmiştir. Cumhurbaşkanına bağlı başkanlıklar, ofisler, politika kurulları ve bakanlıklara bağlı kurullar oluşturularak daha hızlı ve dinamik bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş ile birlikte TBMM’nin bilgi edinme ve denetim yollarına ilişkin önemli düzenlemeler yapılmıştır. Parlamenter hükümet sisteminde hükümetin meclise karşı siyasal sorumluk taşıması anlamına gelen güvenoyu ve gensoru usulüne son verilmiştir. Yasama ve yürütme erkelerine birbirlerini feshetme hükmünde seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi ve cumhurbaşkanına, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarma yetkisi verilmiştir.

Sonuç olarak cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine yönelik farklı eleştiriler yapılmaktadır. Ancak Türkiye’de uygulamaya geçirilen yaklaşık 5 yıllık bir süreci kapsayan yeni bir sistem olarak ifade edilebileceğinden, sistemin tam anlamıyla yansımaları noktasında net bir değerlendirme yapmak için henüz erken olduğu düşünülmektedir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: Her iki yazar, eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu’na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Akçakaya, M. ve Özdemir, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve siyasal istikrar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53 (3), 922-944.
- Akıncı, B. (2017). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin olası demokratik ve ekonomik etkileri. *Turkish Studies*, Volume 12/24, 1-16.
- Arslan, A. (2015). *Türkiye için başkanlık sistemi: demokratikleşme, istikrar, kurumsallaşma*. SETA Yayınları, 2015, Sayı: 122.
- Dinç, Y. D. ve Yılmaz, V. (2022). Türkiye’de cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yasama, yürütme, yargı organları ile taşra ve yerel yönetimlere etkilerinin değerlendirilmesi. *Ombudsman Dergisi*, 8(16), Ocak-Haziran, 167-213.
- Erat, V. (2015). Türkiye’de cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin hükümet sistemi üzerine etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 325-355.
- Gözler, K. (2015). *Anayasa hukukuna giriş*. Ekin Yayınevi, 24. Baskı, Bursa.
- Güler, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve kamu yönetimine etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39) (Haziran), 299-322.
- Hekimoğlu, M. M. (2012). Türkiye’deki hükümet sistemi tartışmalarına eleştirel bir bakış. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 3-5.
- İzci, F. (2017). Yeni anayasa değişikliği çerçevesinde yürütme organında meydana gelen değişimler. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 1, Özel Sayı: 4, 96-112.
- İzci, F. ve Sarıtürk, M. (2017). Yeni anayasa değişikliği ile getirilen cumhurbaşkanlığı sisteminin idari yapı ve işleyiş etkisi. *Proceedings Book of 2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2017)*, 517-532.

- İzci, F. ve Yılmaz, V. (2019). Yerel yönetim politika kurulunun yapısal ve işlevsel boyutlarının incelenmesi. *Journal of Academic Value Studies*, 5(3), 385-394.
- Öztürk, N. K. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin temel dinamikleri. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM-UHAD)-ASSAM International Refereed Journal*, 6(15), 49-65.
- Turan, A. M. (2018). Türkiye'nin yeni yönetim düzeni: cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Social Sciences Research Journal*, 7(3) (September), 42-91.
- Uluşahin, N. (2011). Türkiye'de mevcut hükümet sisteminin niteliği ve rejimin başkanlık sistemine kaymasının getireceği tehdit ve tehlikeler. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 29-38.
- Zengin, O. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve idari yapıya etkisi. *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 10(15), 1-24.

Discussions on the Presidential Government System and the Effects of the New System

---

Extended Abstract

Absolute monarchies, which have ruled in almost every geography throughout history, have been condemned to disintegration or collapse as a result of the start of constitutional movements. The sultans, who are the head of the state in absolute monarchies, have tended to have their will accepted by holding almost all of the legislative, executive and judicial powers, which are the basic powers of the state. However, in presidential, semi-presidential and parliamentary systems that emerged as a result of democratic and constitutional movements, these three basic powers of the state are separated from each other and can act independently in many issues. Whichever of these three systems is adopted, the most important point is the element of balance. In other words, there is an obligation to maintain a balance between the legislative, executive and judicial powers in terms of authority, duty and responsibility. If the balance is not achieved and the power is concentrated in one of these three powers, these systems will not be any different from a monarchy in the de facto sense. How the three main powers of the state, the legislature,

the executive and the judiciary, are designed and the level of relations between them also determines the government systems and administrative structures of the countries. The basic approach to where these three powers are located, by whom and how they will be used, is to take its final shape by evaluating the material power of the country and institutions, as well as political actors, historical, social and political conditions (Erat, 2015: 326). The absence of any of these elements causes the government system to be based on unrealistic foundations. Such a situation can have a significant impact on countries in terms of administrative, economic, social and cultural aspects for many years. The existence of the principle of unity of powers or separation of powers is taken as a basis in the classification of the government systems that are applied throughout the world. This classification is also accepted as a distinctive feature in terms of whether the existing regime in a country is democratic or not. The fact that the works of the legislative, executive and judicial powers in a country are carried out by separate hands is the biggest indicator of the existence of the democratic regime in that country. It is stated that democratic regimes built on an effective brake and balance mechanism can only manifest at the highest level in an environment where the principle of separation of powers is applied. Because only in a society where power limits power, we can talk about political pluralism, the protection of public freedoms, the election of administrative staff, the freedom of opposition movements, the principle of equality before the law, the rule of the majority within constitutional limits, accountability, transparency, representation, participation, free and fair elections. It will be meaningless to talk about all the above-mentioned democratic values in an environment of unity of forces, where all state powers are gathered in one hand. Because in a country where the legislative, executive and judicial organs are carried out from one hand, neither the limitation of the state power and the government nor the protection of fundamental rights and freedoms are possible (Hekimoğlu, 2012: 3-4). The government system model adopted plays a major role in political stability. According to Akçakaya and Özdemir (2018: 922), the adopted government system should be effective in ensuring the separation of powers as well as contributing to political stability. Because in a society where political stability

---

cannot be achieved, it becomes difficult to ensure and establish economic, social, social welfare, peace and trust. Therefore, in order to achieve political stability, a choice is made to improve the government systems and sometimes to change the government system as a whole. Even in today's modern world, there is no clear answer to what the most ideal management or government system is and which actors and elements should be included in this ideal system. Presidential, semi-presidential and parliamentary systems come to mind when it comes to democratic management systems around the world. The success of these systems is always positively or negatively affected by the geography where it is applied and the historical, economic, social and cultural structure of the country. In this context, it is not possible to say that even any of the democratic government systems always and in every country has an absolute superiority over the others (Güler, 2018: 305). It has long been discussed which of the democratic government systems would be suitable for Turkey's administrative structure and would bring successful results. In Turkey, which has been governed by a parliamentary government system for many years, it is desired to put an end to these discussions with the transition to the Presidential government system. In this direction, a referendum was held on April 16, 2017, and after the Presidential election held in 2018, a full transition to the Presidential Government System was made. However, positive or negative evaluations of different dimensions have been made for the new government system in Turkey, and they continue to be made. However, when the focus of the issue is a country's way of doing government and politics, the positive or negative contribution of the evaluations and the discussions on the subject from time to time can be understood over time. Because what is discussed is not a simple phenomenon that will affect only a person or institution, but whether a new mechanism can be built that will directly affect the administrative structure of a country, the focus of its politics, its future and its relations with its citizens. In this study, it is aimed to introduce the new system and analyze the criticisms made against the system by getting to the basis of the evaluations made on the Presidential Government System. In this context, first of all, a general conceptual framework will be drawn regarding the parliamentary government system and the Presidential Government

---

System. Then, it will be discussed how the Presidential Government System will affect the structure and functioning of the public administration, democratic order, elections, executive power, parliamentary powers and regime change discussions in Turkey.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

*Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences*

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İçin Adres:
Selahaddin-i Eyyubi Mah. Üniversite Cad. No:1
Bingöl Üniversitesi, İİBF
12000 Merkez/BİNGÖL
Tel: +904262160017 Faks: +904262160018
biibfad@bingol.edu.tr

ISSN: 2651-3234